12394
5077

200 Պատկեր

1913

ԹԷՈ ԴԻԿ

ԱՄԵՆԱՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

059
Բ-45

ՏՄՏԵՂ ՇԱՒԱՍԵՄԱՆ

15 Լուս. Տարուան ✦ Կիսն 12 Ղրս. ✦ Առաւարհման 2 ֆ.

2010

059
Թ-45

ԹԷՈԴԻԿ

ԱՄԵՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳՈՂՑԸ

Աջակ Հայուն Պզտիկ Հանրագիտարանը

1913 ա 1913թ

7ՐԴ ՏԱՐԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Վ. ԵՒ Հ. ՏԻՐ-ԴԵՐՍԻՍԵԱՆ
Կ. Պոլիս

12394

2010

1913

Ա. ՄԱՍ

ՆԱԽԱՄՈՒՏ

Է. ՏԱՐԻ

ՊՄԷՆԴՈՒԽ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ՀՀՍՌ-Արմ.ՍՍՀ
Ա. Մյասնիկյանի անվան
Պետական գրադարան

20998-59 X

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ

ԹԵՐԹԻԿ

Ս. Բագրատեանցի
Վերջաւիճակ Տեսչութիւն
ԵՐԿԻՆՔ
Հասարակաց Փոստ

Թիւ 1

Պոլիս, 31 Դեկ. 1912 Փ. Վ. 365 or հրգանիկ

Տեսուչն մեզ or յեսոյ հաճեցէք վճարել այս առաջիկ փոխանակագրուն (երկրորդ ոչ գրուի) ի հրաման Հայ Ազգին _____

_____ երեք հարիւր վաթսունը հինգ or հրգանիկ _____

որուն արժէքն անցուցէք ի հաշիւ Մեր իրաւ տառապանքներուն, որ

ծանուցման Հայոց հին եւ նոր Պատրիարքաւն:

„ԱՐԵՒԱԾԱՒՏ ԴԱՒԱԴՏՈՒ"
ՓԻՆՈՒԿԻ ✻ 1913 ✻ Ա. ՏՕՂԻ

92847-42

ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՍ ՈՒ ՏԱՐԵՑՈՑՑՍ

Հինգ անգամ գրեցի, ըմբռնածիս չափ առաւելութիւններն ըսի, ուրիշներն ալ շատ բան ըսին ու գրեցին, այնպէս որ նոր առաւելութիւններ գտնելու եր նոր բան մը քսած բլլալու համար։ Միւս կողմէ ալ կը վախնայի որ շատ գովեստով կրնայիր չփանալ և այդ մանագիտութեան գագաթնակէտը հասած կարծելով՝ թուլնալ, և ինչ որ մեր գրողներէն շատերուն սովորական դարձած է, կամաց կամաց ետ երթալ։ Ուստի եկուր այս անգամ նոր բան չգրեմ, այլ հինգ անգամ գրածներս իրարու բարդելով կրկնեմ, —Ողջ բլլաք երկուքնիդ ալ, ի բիրտ, ի հոգի, ի գործ, յաջխատութիւն և ի Ս. Պասկ միացեալք։

Բերա ՄԱՂԱԽԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Ա՛լ չեմ գովեր Տարեցոյցդ, ես կը զարմանամ և կը հրճուիմ՝ տեսնելով տարի ժրութեանդ վրայ, այդքան անխոնջ և աննկուն բազկով ճարտարապետելուդ այդ շէնքը, Հայ մտքի այդ ճեմարանը, ուր այս անգամ՝ ինչպէս միշտ՝ բազմած են ճշմարտապէս ափնէ. ճշգրտելու համար «Ափնոյն Տարեցոյց»ը կոչումը, Ապրի՛ս Տարեցոյցիդ հետ։

Վաճառեսիկ Աղօթարար Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

... Երբ տարեգլուխը մտածենայ՝ ուրախութեան այն տպաւորութիւնը կ'ունենամ, ինչ որ կ'զգայ մէկը՝ իր հեռաւոր և սիրեցեալ բարեկամին գալուստն նշն

կազմութեան մէջ, կարեւորութեան և ուշադրութեան արժանի է իւ մէջ այլոց կենսագրականներու բաժինը ։

Գրախօսական «Ազատամարտ»

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Գիտե՞ս ինչո՛ւ գերազանց են քու Տարեցոյցներդ՝ նման հրատարակութիւններէն որոնք, կը տեսնես, սա վերջերս սկսան աղաղել հրապարակը։ Որովհետեւ անոնց մէջ քու չո՛ւնդ կայ, գուրգուրանք մը, բանաստեղծութիւն մը ։

Կ. Պոլիս

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ

... Ներկայ տարուան Ձեր Տարեցոյցը իր շահեկան և ճոխ բովանդակութեամբը բան մը կորնցուցած չէ իր նախորդներու հմայքէն ու շնորհքէն ։

Եդոկիա

ՅՈՎՀ. ԿԱԶԱՆՃԵԱՆ

Հաճոյքով թերթելով Ձեր կազմած Տարեցոյցը. եկայ այն եզրակացութեան, որ նման գեղարուեստական հրատարակութիւն մինչև այժմ չէ եղել մեր մէջ. բազմաթիւ հասարակական գործիչների պատկերները, տպագրութիւնը. տեխնիկան ա՛յնպիսի կատարելութեան է հասած, որ կարող է պատիւ բերել եւրոպական հրատարակութեան ։

Շուշի

ՊՂՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

... Տարեցոյցներու իւրաքանչիւրը նոր գրականութիւնն աւանդող հայ ուսուցչին համար, սքանչելի partie du maître մը կրնայ ըլլալ ։

Սվազ

Մ. ԻՍՊԻՐԵԱՆ

... Ամէնքէն ճշմարիտ հաճոյքով մը կարդացուող «Ամէնուն Տարեցոյցը»էն ուրիշ ո՛չ մէկ հրատարակութիւն աւելի պատշաճօրէն պիտի արթնցնէր յիշատակը ողբացեալ եղբօր՝ Դեւոնդ եպսկ. Շիլմանեանի, այդ անձնազոհ եկեղեցականին՝ դատապարտուած ամէնէն անգութ մոռացումին ։

Համսիոյ

ՀՄԱՅԵԱԿ ՇԻՇՄԱՆԵԱՆ

... Դո՛րծ մը զոր կարելի է սկիզբէն մինչև վերջը թղթատել մեծ հաճոյքով և հետաքրքրութեամբ ։

Կ. Պոլիս

«ԲԱՐԵԿ» ԱՄՍԱԹԵՐԹ

... Իբր գրական ձեռնարկ, մեր մէջ իր նմանը չունի, «Ամէնուն Տարեցոյցը» իր մէջ կը խտացնէ ամէն կարգի և հայեացքի գր. դէմքերը, քաղքանցքերը, ընկերային վանդատն երեւոյթներ, հետաքրքրական ու սրամտաշուք մանրամասնութիւններ ընթացիկ և անցեալ կեանքի փշրանքներէն ։

Կ. Պոլիս

ԿՈՂԱԿ

Թէոդիկ ժրաջան մեղուի մը պէս կը գործէ, և փոխանակ տարուէ տարի ձեռնամուխ՝ իր Տարեցոյցը յաւէ կ'երիտասարդանայ, բաց առեալ իր կազդ շահեկանութիւնը, նշանակելի է ան՝ սա պատճառով որ, չափուած ու ձեռնասուած չէ ուրիշ հեղինակներու երկերուն վրայ, Թէոդիկինը կրնանք յանձնարարել ամէն Հայ անձի առ հասարակ. գիրք մը՝ որ մի՛շտ կը կարդացուի, և որը կրնանք հպարտօրէն ցոյց տալ օտարներուն ալ ։

Նիւ Եորք

«ԿՈՂՆԱԿ»

Magnifique volume de 450 pages, illustré de plus de 200 clichés et contenant 2,500 articles divers : contes, nouvelles, poésies, anecdotes, histoires, arts, sciences, industrie, etc., etc. Très belle couverture par l'artiste bien connu Agayan, tirée en 6 couleurs sur beau papier couché par l'Imprimerie V. & H. Der-Nersessian. Prix : 12 piastres. Ce travail immense, mené pour la sixième fois à si bonne fin, est exécuté par Mr. Théotig et sa femme, Mme. Archagouhi Théotig apporte à son mari une aide aussi active qu'intelligente. On conçoit le degré de surmenage que nécessite un ouvrage de cette envergure. Un autre mérite de *l'Almanach pour tous*, ou, comme on l'appelle plus communément, de *l'Almanach Théotig*, est d'avoir été créé en 1907, en plein absolutisme. On n'ignore par qu'alors, pour pouvoir publier, un volume de 200 pages, il fallait présenter tout au moins 600 pages et même plus à la censure, afin qu'après les différentes tailles, on pût en avoir un tiers. Tout ce qui a un nom dans la littérature arménienne, hommes et femmes, a contribué à la rédaction du texte, qui est aussi fourni que soigné. Il nous faudrait plus d'une colonne pour citer des noms. Qu'il nous suffise de dire que les lecteurs de *l'Almanach Théotig* y trouveront des articles de tous les genres et pour tous les goûts. Genre *Almanach Hachette*, dont il a le format, il est de beaucoup plus littéraire.

«LA PATRIE»

Péra,

ԹԷՈՂԻԿԻ ԱՄԱՆԱԿԻՆ
ԱՄԻՆՈՒՆ

8 Ապրիլ 1907ին էր որ Հայ Նորիգոնին կ՚անհետեր այն նշանաւոր անձը որ երեսուն տարիներ տեւականօրէն և արդիւնաշատ կերպով նուիրուած էր Դաստիարակութեան սիրամաշուք գործին, իր հիմնած դպրոցով: Այդ ապարեգէն դուռս ալ, անիկա ո՛չ նուազ ազիւնով ու ձեռնհասութեամբ ի սպաս դրած էր պերճախօսի իր բոնտ ձայնն ու գրիչը՝ Հայ գրականութեան համար, յոյս ընծայելով բազմաթիւ երկասիրութիւններ՝ իրարմէ ընտիր ու գեղեցիկ:—Յորելեար ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՌԵՓԷԼՈՍն էր ան, որոշ խառնուածք մը ձգտող՝ գաղափարի անգուգական ախոյեանը որ պատմելին վրայ մեռաւ:—Իր մանուան չորրորդ տարելիցին (1911), նախկին սաներ Սկիւտարի մէջ սարքեցին սգահանդես մը, նոդակոյտին վրայ՝ իր համբաւին արժանի քար մը դնելու առաջարկութեամբ: Ուրախ ենք որ այդ մտադրութիւնը բարձի-բոդի չէ մնացած, և կը սիրենք յուսալ թէ ամէն ո՛ւր որ կը զբաղուի նիւ ու նոր աշակերտներ և երախտագէտ ծնողքներ՝ պիտի փութան իրենց ընծայաբերութեամբ մասնակցիլ այդ գործին որ պարտք մըն է անտեղիտալի:—Մեծամուն հանգուցեալին կրթական ու գրական կեանքը պայծառակի հայելացուցող բանախօսութիւն մըն է հետեւեալը զոր ըրաւ նոյն սգահանդէսին՝ գրագէտ նախկին Պատրիարքնիս, «Յառաջդիմական Միութեան» յարանին մէջ:

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Այն մեծ անձնատուրութեան բազմապատիկ կեանքը, որ ընդհանուր ազգի ներքողանքին արժանացաւ, և որ՝ զերծ ամէն տարօրինակութիւններէ՝ որոնք չատ անգամ սխալ իմացուած հանճարի մը բնական երեւոյթները կը նկատուին, կըբացա՛ւ սերտ համոզումներու՝ կուռ մտածումներու և կիրթ գործունէութեան գրկին Նախատիպարն ըլլալ մեր մէջ՝ մտաւորական և բարոյական բարձր արժանիքներով պսակաւորուած, այդ կեանքը, այո՛, կը բռնադատէ զմեզ՝ ո՛չ միայն այս առիթով, այլ և առ յաւէտ մեր անխառն հիացումը կամաւոր հարկը մատուցանել իր անունին—ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ:

Թէ՛ իր կենդանութեանը և թէ իր մահէն յետոյ՝չատեր գրեցին և խօսեցան, արդարացէս հռչակելով զինքն իբրև Մեծ Դաստիարակ և Ուսուցչապետ, իբրև Գրագէտ, իբրև ազգանուէր գործիչ և այլն:

Ու պահ մը առաջ ալ հանդիպով մը ուզեցինք արդէն այն պատուական բանախօսներուն՝ որոնք այսօրուան սգահանդէսը փառաւորեցին.

Իսկ ես չունենալով աւելցնելիք բան մը այդ ամէնուն վրայ, ո՛ր և է վերապահում մը չեմ ներկր անձին՝ Պէրպէրեանի ամբողջական արժէքին անոգիւտ ներկայացումն ընծայող այն նկարին վրայ որ ինքն է միշտ։

Իր անունին պատիւն է ուրեմն ինչ որ ինծի ալ անկ է պանծացնել. և եթէ իր կեանքի դիծին՝ զոր քիչեր իրեն չափ կրցած են ա՛նքան պայծառ և անուազալ ծրագրել՝ արագ նայուածք մը փորձուիմ արձակել, իմ կողմէ պարտք մը կատարած ըլլալու բարեմտութեամբ, կը յուսամ թէ այդչափ ինչ կը ներուի ինծի։

Բայց նախ՝ ապատոպրթիւն մը զոր կը կրեմ սա պահուս՝ կը թելադրէ ինծի խորհիլ թէ յիշատակէ մը աւելի յիշատակարանի մը չափը տամամմրուած ենք այսօր։ Յիշատակին ազդուժը ա՞չ ապագէն քիչ մը արատ՝ քիչ մ՛ոլ տարատամ բան մը կը պահէ իր մէջ. մինչ յիշատակարանին մեծվայելչութիւնը տարբեր գգածանքով մը կը համակէ զմեզ. մին կարծես կոթատար մը կակիծալը կ՛արթնցնայ մեր ներսիդին, միւսը ճառագայթումն է կայուն և անսակրկատալի գոյութեան մը։ Ու Պէրպէրեան մեր սրտին մէջ յիշատակի մը առարկայ ըլլալէ աւելի՝ յիշատակարան մըն է մեր դէմը կանգնած՝ չքեղ ու ամրակառոյց։

Ձէ՛, չե՛նք կորսուած գինքը. յաւերժացած վայելքն է ան մեր սերունդներուն։ Իրմէ պակասեր երազն է միայն, ու կը մնայ իրականութիւնը. իրմով խոստացածը անցեալն է միայն, ու կը մնայ ապառնին։

Ձեզի անծանօթ չէ անշուշտ, որ մեր ազգային կրթութիւնը՝ անցեալ դարու 60ական թուականներուն՝ կրցաւ գեղեցիկ արդիւնքներ տալ կ. Պոլսի քանի մը համբաւեալ վարժարաններուն մէջ։ Ասոնցմէ մին էր Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանը՝ որուն փայլուն ուսանողներէն եղաւ ազգասիրտ Պէրպէրեանը։ Տակաւին պատանի մ՛էր՝ երբ թողուց նա իր «բարոյական կեանքի նուիրական օրօրոց»ը և յարեցաւ ուսուցչութեան։ Տանեակ տարիներ պաշտօնավարելէ վերջ՝ դասնուելեամբ յայտարարեց թէ ապաշնորհ էր իր ընդգրկած ասպարէզը, որը վերջապէս ծանր ու գժուին չզլացաւ իրեն, բայց որը՝ ինչ անհամեմատ ճիգերու փոխարէն։ Պատանին Պէրպէրեան հանճարեղ աչակերտ մը խանդոյլ ու եռանդոյլ ընթերեան հանճարեղ աչակերտ մը խանդոյլ ու եռանդոյլ ընթեր-

ցողի մը տենդոյլ ոգեւորուած՝ իր վրայ կրեց մերձաւոր և հեռաւոր ազգեցութիւնը երկու նշանաւոր եկեղեցականներու, որոնցմէ մին դեռ նոր դուրս էր եկած «վանականութեան նեղ սահմաններէն», և միւսը՝ յեղափոխական միտքի մը ըմբոստացումով՝ թողած էր իր կրօնաւորի սքեմը, ու չատուց ի վեր թափառած՝ իր իսկ իմդրանքովը՝ աղխաներու թաղին մէջ։ Գարագաշեան և Լամընէ Պէրպէրեանի հակոտնեայր ճշդեցին լեզուական ու գրական հայեցակէտներով. առաջինին ներգործութիւնը ուղղակի էր իրեն անմիջական ուսուցչի, իսկ երկրորդինը անուղղակի՝ իրեն մեծահռչակ հեղինակի մը, միայն թէ՝ ինչպէս հասկնալի է ինքնին՝ Գարագաշեանի ազդեցութեան բաժինը մեծագոյնն եղաւ և գրեթէ մնաց նո՛ւն, առանց որոշ հակազդեցութեան, մինչ գրաւոցի ոճի վարպետէն ընդունած դրոմին վրայ Պէրպէրեան յետոյ ուրիշ քանդակներ ալ բարձրացուց՝ Հիւկոյի ու նման հանճարներու հետ զգայակցաբար ունեցած խնամութեանը չնորհիւ։

Գրոցի մը համեմատ քայլափոխներն առնելու վրայ էր՝ երբ 1870ին՝ ազատ ներշնչումներու թեւարձակումն զգալով իր մէջ՝ Պէրպէրեան թարգմանեց Լամընէի «Բանք հաւատացելոյ ուրուք» նորանշան գրքոյկը, հեղինակին փոթորկալից չունչին հետ խառնելու համար իր կուրծքին չեչան ալ, որ մինչև վերջը բուռն մնաց և ուժգին։ Խոխոտած հաւատքի մը վրայ նոր ու անկաշկանդ հաւատալիքներ հրաշակերտող այդ պերճախօս էջերը՝ որոնց մէջ մարգարէական լեզուի հզօր վերյուչումներ և առակաւոր պատկերացումներ մեթ ապագայի մը ծոցը կը բանային դիւթական արուեստի ներգործութեամբ մը, ամէն բանէ աւելի ապագայի հաւատքը ներշնչեցին Պէրպէրեանի խորհրդապաշտ էութեանը, այնպէս որ՝ իր յետնագոյն գործունեութեան մէջ իսկ՝ երբ ա՛լ իմացական աւագութիւնը երաշխաւորած էր իրեն, նա չչնջեց իր ներքին մարդէն այն զմայլանքը՝ որով ա՛նքան կանուխ կախարդած էր գինքը Յայտնութեան այդ նոր գիրքը։ Ու Պէրպէրեան իր քերթողի խառնուածքին հմայքովը՝ իր առաջին ոգեւորութիւններուն մարդը մնաց միշտ։

Իսկ Գարագաշեան՝ քերական՝ քննադատ և բանասէր բայց ո՛չ բանաստեղծ, յաղողած էր սակայն՝ ի մէջ այլոց՝ պատանի Պէրպէրեանի սորվեցնել Ոսկեդարու հայերէնին, ներգաչ-

նակութեան՝ ուժգնութեան և ճոխութեան այդ լեզուին բռ-
վանդակ բանաստեղծութիւնը: Այդ հին ու հարուստ լեզուին
գեղեցիկ ժառանգութեան բաժանորդներէն մին եղաւ մեր մէջ
Պարագաչեան: Պէրպէրեան սիրեց նախնեաց հայերէնը եւ աշ-
խարհարարի չարագրութեան մէջ առաւել կամ նուազ հետե-
ւեցաւ վարպետին՝ որ իրեն իրաւունք համարած էր հին լեզ-
ուի իշխանութիւնն անսահման ընդարձակել աշխարհարարի
կալուածին վրայ, նոր լեզուին կենդանի գործարանաւորու-
թեանը մէջ յօդելով և ընդհանրելով հին լեզուին վայելչու-
թեան բեկորները: Ուսուցիչ և աշակերտ, մին բանաստէր՝ միւսը
քերթող, երիտքն ալ լեզուն զմռսելու պաշտօնը կ'ուզէին կա-
տարել. վասն զի ինչպէս կ'ըսէ Ռընան. «Քերթողներն ու բա-
նաստէրները լեզուներու դիւցազուները կը թուին ըլլալ»: Բայց
հին գինիին այդ բաժակը՝ որմէ ճաշակած են մեզմէ չատեր ալ
Պէրպէրեանի մէջ յաւերժացուց լուրջ արթնցութիւնը, ու հա-
յերէնի այդ աստուածապարարիկ պաշտօնատարին չափ ոչ ոք
ա՛նքան հուժկու, ա՛նքան յստակ և ա՛նքան ներդաշնակ
գրած է իր արձակը:

Սակայն նոյն իր ընդունած դպրոցական կրթութեան և
գրական վերածնութիւններու օգնութեամբ միայն բաւականանար
«Առաջին Տերեւք»ի հեղինակը, քանի մը քերթուածներու և
ճառերու զգացողական գեղեցկութիւններէն անդին՝ պիտի
չկրնար խորհուրդի և գիտութեան լայն հորիզոններուն յան-
դգնօրէն մօտիլ ապահովապէս, ըլլալու համար «Մարդիկ և
Իրք»ի, «Դպրոց և Դպրութիւն»ի հոգեբան հեղինակը, և պիտի
նոյնիսկ այն՝ ինչ որ դժուար չէ տեսնել զինքը իր նախընծայ
էջերուն և բանախօսութեանց մէջ, սիրովը զակատած ճոխա-
բան հռետոր մը: Բարերախտաբար Պէրպէրեան խարխոխ նե-
տող միտքերէն չէր, և տոկալ նոյն իսկ տապարի առաջին հար-
ուածը տուաւ սպասուելիական սասանած կուռքին, և չդադրե-
ցաւ երբեք իմաստասիրական և բարոյական գիտութեանց,
օտար գրականութեանց և մանկավարժական մակայութեան ծո-
վածաւալ տարածութեան վրայ անխոնջ յածելէ իր ակադեմն
նաւը, վոխադրելու համար հետաւոր ափունքներէ, ինչպէս մեր
հին պատմիչներէն մին կը սիրէր նմանցնել, «պատուական մար-
գարիան ու ծանրագին վաճառքները»:

Անուշադիր պէտք չէ՛ անցնիլ որ, անտաստարակիտ խե-

լապատակի մը համար փորձութիւն և նոյն իսկ վտանգ սպառ-
նացող այն մաքառումը՝ որ ամէն օր իրար հակասող և իրար
ընդոստնող վարդապետութիւններով կը հանդիսադրուի՝ չկրցաւ
ատնանկել Պէրպէրեանի հեգնազարմ և վերլուծող դատումին,
ու ինքը միշտ ազէ մնաց իր անկեղծ ու անաւարիկ համոզում-
ներուն, ներքնապէս լուսաւորելով իր բարոյական և բնազան-
ցական հայեցողութիւնները: Հոգեկան այդ ամուր վիճակին
չնորհիւ, յաւերժացած մը հետաքրքիրներն ու ախտակրութիւնները չու-
նեցաւ նա. ընդհակառակը, նիւթի և հոգիի յաւիտենական
կռիւին մէջ գնոստիկի մը չափ լուսատես եղաւ՝ վերջինին յաղ-
թութեանը մասին:

Սկզբունքի և նկարագրի մարդն եղաւ նա իր գրական՝
բարոյական՝ իմաստասիրական և նոյն իսկ կրօնական ըմբռնում-
ներուն մէջ: Իր բազմաթիւ գրուածները՝ առաջին օրէն մինչև
իր մահը՝ ակնյայտնի պահած են իրենց մէջ միրաբար արտայայ-
տուելու կերպն ու կարգը:

Սակայն իր մեծ գործին ու իր ճակատագրին բարձրութեա-
նը տանմանուած այդ խոստմնալից ուսուցիչը ա՛յն օրէն առաւ
իր վճռական քայլը՝ երբ դպրոցի մը վարիչ մանկին կամայա-
կանութեանը դէմ սրտմտած՝ իր անհատական ձեռնարկի մեծա-
գործութեանն ակիզբ տուաւ, համանուն վարժարանը հիմնելով:
Դպրոցի մը դասարանէն ըրկուող պատուական դասախօսը դուբա
եկաւ անկէ անձնավստահ առաջադրութեամբ մը, պատրաստե-
լու համար իր յարացոյցին համապատասխանող կրթութեան
յարկ մը՝ զոր ընդհուպ վոխադրեց հոս՝ Սիլիւարի Պարագան
վիլլայ մը՝ զոր ընդհուպ վոխադրեց հոս՝ Սիլիւարի Պարագան
վտարուեցաւ երբեմն ինտրայի երկինքէն, բայց այդ յանդուգն
հոգին իրեն համար յաջողեցաւ կազմակերպել սեպհական եր-
կինք մը:

Աչխատութեան դիւցազին հիմնած այդ հաստատութիւնն
իր վեհագոյն օգտակարութիւնը ցոյց տուաւ ո՛չ միայն անոր մէջ
դաստիարակուող ուսումնասիրաններ՝ այլ և նոյն իսկ
իրեն համար, վասն զի՝ ինչպէս ա՛նքան համեստութեամբ կը
յայտարարէ Պէրպէրեան՝ վարժարանին յոբելեանին առթիւ
խօսած իր ակադեմական ճառին մէջ, «ինքն ալ իր վարժարա-
նին աշակերտն եղաւ մասամբ ու իր բարոյական և իմացական
մշակումէն չատ բան պարտելով անոր»: Լոյսի այդ տաճարին

ինքն եղաւ թէ՛ քրմապետը, թէ՛ պատգամախօսը և թէ նոյն իսկ մեհենադարդը. վասն զի ա՛չ միայն կը վարէր ու կը սրբագործէր, կ'ուսուցանէր ու կը մարգարէանար, այլ և կը հրաւիրէր ու կ'ապաստաւորէր միանգամայն. ու ա՛յդպէս ծաղկեցուց Տիրի դպրութեան գոհչն ու ճարտարութեան մեհենանը, հին աստուածոյն հաւատար հաւատարով նաև իրականացումը չքնաղ երազներուն:

1879ին էր որ առաջին այցելութիւնս կ'ընէի իր վարժարանին: Պէրպէրեան իր գործին յաջողութեան ու ապագային վերաբերմամբ լի էր ակնկալութիւններով, թէև տակաւին չատ բան կը պակսէր իրեն՝ բայ ի իր կազմ յարմարութենէն և իմաստուն յամառութենէն՝ զոր կրթական այդ գժուարին պատասխանատուութիւնը կը պահանջէր ընդ միշտ: Իր նիւթական վիճակը՝ մինչև այդ թուականը՝ հաղիւ նեցած էր իրեն՝ հաստատ գրադարան մը ունենալ, ուր այն առեն իբր առաջնակարգ տեղը կը գրաւէին Պիւֆէի և Վաբըրոյի բառարանները՝ իմաստասիրական և գրական գործերով՝ որոնք կրնային հատրըբիլ: Աւելորդ չէ՞ արդեօք բաղդատութեան դնել այդ վիճակը իր վերջին տարիներուն ձեռք բերած մատենական ճոխութեան հետ. և ա՛չ ոք կը տարակուսի, որ նոյն համեմատութեամբ՝ քաւորդ դարէ աւելի ժամանակամիջոցի մէջ՝ Մեծատուն Դաստիարակն ու Գրագէտը՝ իր անընդհատ զարգացումն ալ աճեցուց տեւականօրէն:

Ուսումնական տիրապետութեան այդ շրջանին մէջ՝ ուր իր յոբելեանի փառատրումն ալ պանծացաւ ա՛յնքան իրաւամբ՝ կարծուածին չափ յաւակնոտ չերեւցաւ Պէրպէրեան. ընդհակառակը, իր պատկառելի հեղինակութիւնը աւելի լայն ներդաշնակութեան մը չնորհագեղ չուքն ալ աւելցուց իր վրայ, ինչ որ կրնայ դիտուիլ 90ական թուականէն ասդին իր արտադրած բազմաթիւ յօդուածներուն և ուսումնասիրութեանց և ի մասնաւորի՝ «վաղուան գրականութեան» հարցի մասին իր ա՛յնքան հմտալից պատասխաններուն մէջ:

Ահա կատարելութեան մարդը՝ որ առօդ ուռճացումով ծաղկեայւ մեր մէջ. ահա ա՛յն քերթող-գրագէտը, որուն զգացումները ա՛յնքան յորդ եղան, անկեղծ ու մաքուր, խանդավառ ու այլասէր իրենց պաշտամին մէջ. ահա՛ այն հռետոր-իմաստասէրը՝ որուն մտածումները ա՛յնքան ճոխ եղան՝ առողջ

ու բեղուն. նաբբ ու թափանցիկ՝ իրենց խակութեան մէջ. ահա Մեծ Դաստիարակը՝ որուն կամքն ու գործունէութիւնը ա՛յնքան կարիճ եղան, անայլայլ ու առկուն, արդիւնաչատ ու յաղթապանծ՝ իրենց մրցումին մէջ:

Անմահացաւ նա իր գրական, մանաւանդ թէ իր կրթական գործերովը: Եւ բախտաւոր կը համարիմ Մեծ Վարպետին չունչովը ու հանճարովը՝ ինքնախտաւութեան ու անձնուիրութեան

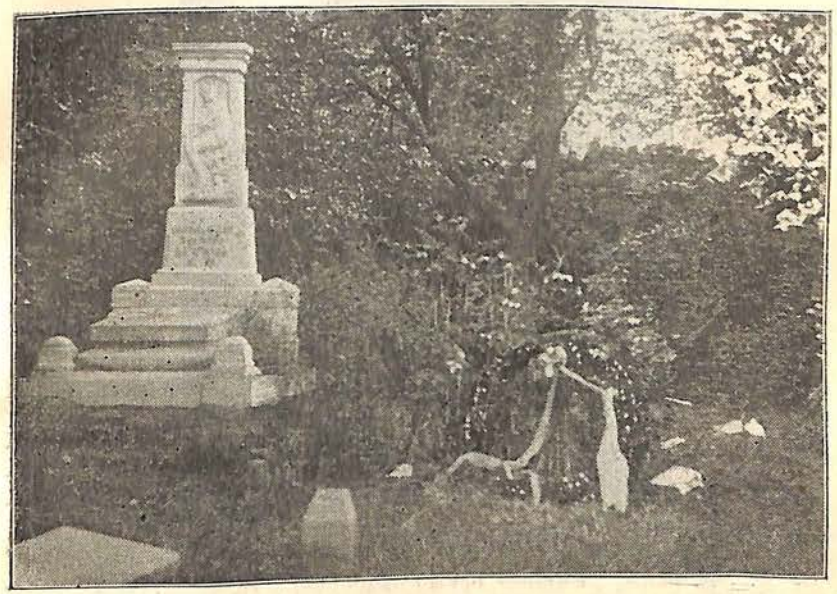

Պէրպէրեանի հուշակոթողը՝ սաներու կողմէ դրուած ծաղկեպսակներով ծանրաբեռն, Սկիւտարի գերեզմանոցը, կնոջը շիրմին առընթեր:

օրինակովը անած իր այն Սաները, որոնք այս օրատուչ յարգանքը կ'ընծայեն անոր անմոռաց անունին:

Ո՛վ դուք, Պէրպէրեան նախկին սաներ, որ քիչ առաջ յայց եղաք անդուգական Ուսուցչապետին հոդակոյտին՝ ուր թաղուած է նա, յիշատակարան-մարդը, կը հաւատամ որ ձեր սրտի խորերէն ղգայիք թէ ծա՛նր է գտանել հաւասար անչքնչութեան մէջ աւանդել Ազգին Մեծ Վաստակաւորը որ ոտքի վրայ մնաւ: Մեր կրթական և հրապարակային հանդիսաւոր բեմերու այդ պատգամախօսը չաւերժեր արդեօք որ իր վերջին և յուսաբեմին վրայ ալ կանգուն երեւի՝ արձանացած իր փառիին մէջ:

24 Ապրիլ 1911

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1903ին, Ախմաշու «Բառատան Մանկանց» պուրակին մէջ: — Ս. կարգ, (Դուրեան Սրբ.. Թորգոմ վրդ.): Ե. կարգ, (Աբշաւիր Սրկ., Շաւարշ վրդ., Անուշաւան Սրկ., Պաակ վրդ.): Գ. կարգ, (Համազեակ Սրկ., Շահէ վրդ., Հայկ Սրկ., Պարգեւ վարդապետ):

ԸՄԲՈՍՏ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

(ԲՈՒՐՎԱՌ - ԴԱԳԱՂ)

●

Ոսկե՛րք և ոսկերք... Ո՛վ եզկիել...:
Եր. կեանքն ի կըմախ հանուր վերածուի,
Բարձրելոյն ի փոս ձայն պիտի հանի.
«Հասած է մեծ օրն, և՛ կանգնէ, մեռե՛լ:»

Հրամանաց վերին ընդդէմ մի մեռել
Պիտի անշտաստ: Փայտ իր վակ ճարի
Ցըցուումն երկնից դէմ ան՛զ տի կանգնի:
Յարութեան ընդդէմ յաւիտեան մեռել:

Փափուկ բղգացմամբք սիրտ մը յար զեղուն,
Հանճար երկնաթռիչ իբր արծուի թռչուն,
Հըրատունչ մարմին թրթռուն իրրու քնար,

Զայն ապրեցընե՞ս փակ ի խուց վրտուն,
Կեանքն ողջոյն, Աստուա՛ծ, հայր անագորոյն:
Հոսած դադարս, արդ, քե՛զ յաւէտ յուրվաւս:

(Անտիպ)

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

●

Հոզակո՛յտ մը... ափ մը հող, որ յաւիտենականութեան կափարիչը կ'ըլլայ, անո՛վ ծածկուած պարարտած էջք եղիան՝ իր այնքա՛ն ըղձանքով անչափացած Նիրվանային ծոցը կը նիրհէ հիմա: Ազատեցա՛... Թորին ցաւը առաջին տպաւորութենէն հիմա: Ազատեցա՛... Թորին ցաւը առաջին տպաւորութենէն եաքը՝ այս չէ՛ր միթէ ամէնուն ալ մտածումը, երբ իր եղերական վախճանը իմացան: Անոնցմէ ոմանք այլ անոզոք ուրիշ բան չէր իրենց համար բայց եթէ՝ ամէն օր վերսկսող տեսակ մը մահապա՛տ: Ա՛հ, երբե՛ք չպիտի մոռնամ այն տեսարանը՝ որ պարզուեցաւ աչքերուս, երբ՝ չուրջ մէկ ու կէս տարի առաջ, իր չատ հիւանդ ըլլալը իմանալով, գացի վինքը տեսնել, ընկերս թեամբ արուեստակցի մը, իրեն նրբեմին աչալերան՝ Յակոբեանի: Ձի՛չդ ժամանակ էր անմիջական մահէ մը ազատելու խնդիր եղիան, որ կամաւոր անօգնականութեան մատնուած ու հասած էր՝ բուռին լայնագոյն իմաստով: Արուեստակցիս հետ նոյնը կը մտածէինք փոքր սենեակի մը, կարծես խուցը ճգնաւորի մը, և հոն անկողնին վրայ տարածուած կը տեսնէինք մարմին մը՝ մոմի նրբութեամբ, հազիւ չնչող կմախք մը, գոգցես աստուածը եղիային մտնելու գլուխը կայ

20998-59

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ZUUՈ-Арм. ССР
им. А. Мравяна
Գ. ՄՐԱՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

զինքը յատկանշող։ Բարձին վրայ հանգչած է նոյն այն իմաստասէրի գլուխը. բայց այժմ բազմաչարչար մարտիրոսի մը յոգնաբեկ գլուխն է կարծես, նոյն բարձր ու վեհ ճակատը, հիմա սակայն մահասաւեր ամպերով մթագնած. նոյն դէմքը՝ լուրջ, մելամաղձիկ, հզօր և համակրելի, իսկ այժմ վախճան, խորշոմած և թալկացած՝ թօշնած ծաղկի մը նման։ Կը քննայ Եղիան, քանի մը մահահանգոյն՝ որ արագ անգամ կու տայ տեսնողին։ Սեւածիր, խոուչացած աչքերը կրկ կը բանայ, Նիրվանայի երազէն կարծես ակամայ արթնցած, և լոյսէն չլացած արտեւանունքը թարթափելով, զիս տեսնելուն՝ երկվայրկեան մը վրաս յառած իր վառած աչքերը, յիշելու ճիգով մը կը պիտէ, և յանկարծ — ճանչնալով իր երկարժամանակեայ բժիշկն ու մտերիմը—ժպիտ մը կը տարածուի այս աւերեալ դէմքին վրայ, ինչպէս արեւի ճառագայթ մը՝ աւերակաց բեւկորներու վրայ։ Իսկ քովս կեցող բարեկամս հարկ կ'ըլլայ իրեն ներկայացնել, և երբ կ'իմանայ թէ երեսին իրեն աչակերտած է կեդրոնականին մէջ, թերևս այդ օրերուն ի յուշ՝ ժպտուն շրթները տխուր ծալքով մը կը կծկուին։ Եւ այս ամէնուն հետ

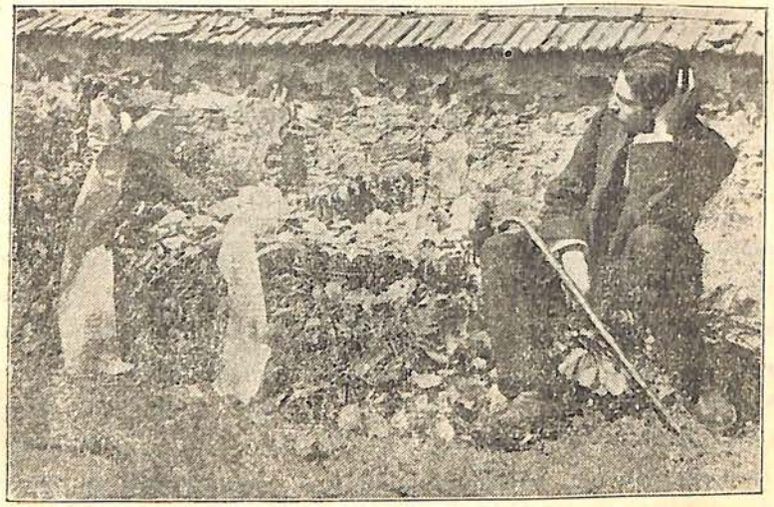

Եղիայի առաջին գերեզմանը Շիշլիի գերեզմանատան մէջ՝ «անձնասպան»ներու պատին տակ, ուրկէ չեղոյ փոխադրուեցաւ այլուր։ «Հայ Գաբիր»ին վերջին օրերուն հոգեկցորդ միակ անձը՝ Հ. Նազարեանցն է անոր հողակոյտին վրայ խոկացողը։

մեր հարցումներուն նշանացի կը պատասխանէ. ձայնը չենք լսեր, զի ինչպէս կամաւոր անսուաղութեան՝ նոյնպէս ալ կամաւոր լռութեան, համրութեան (mutisme) դատապարտած է ինքզինքը։ Հակառակ՝ իրր բարեկամ՝ մեր ամէն յորդորներուն ու խնդրանքներուն, և՝ իրր բժիշկ՝ մեր պատուէրներուն ու սոիպումներուն, անկարելի եղաւ անդադարութեան քնական եղանակը ընդունիլ տալ իրեն։ Ուստի, այլ ևս օրերու խնդիր դարձած մահը կարելի եղածին չափ հեռացնելու միակ միջոց մնաց արուեստական սննդատուութիւնը (alimentation artificielle) քթէն կաթ ներարկելով։ Եւ քիչ զարմանալի չէր տեսնել այս աստիճան վախ, հատած մարմնի մը մէջ թաքուն այն սոսկիական կամքի ոյժը, որով անգրդուելի յամառութեամբ մերժէց ուրիշ ամէն անուշդ առնել բնական ճամբով, քթէն կաթ նեղմուծուելու չարչարանքին տակալով սարի ու կէս չարունակ։ Հազիւ, մեր թախանձագին սոիպումներու զիջանելով, հաճեցաւ մէկերկու անգամ կապիտ խմել, նոյնպէս նաև այնքան յիշատակերով հարուստ բարեկամութեան ձայնին կոչը յաղթեցաւ մերթ՝ իր լեզուն չզթայող կապանքները արձակել։ Ա՜հ, այն տանն պէտք էր տեսնել ու լսել թէ որչա՜փ խռովիչ, տագնապեցուցիչ էր, իրեն պէս դիւրագրգռ մէկու մը համար մանաւանդ, ամէն բանի մէջ և ամէն տեղ հալածանաք նշմարել, գիտակցութիւնն ունենալ իր բանականութիւնը մասամբ վարագուրող մառախուղին, իր կասկածներուն վրայ իսկ կասկածիլ, բայց միևնոյն տանն զառանցանքի անդիմադրելի մղումով տանիլ հետեւութիւններ, որոնց պատիր և ունայն ըլլալը թերևս տարտամօրէն կ'զգար իսկ՝ իր տեւեռակ գաղափարէն պաշարուած, յաղթահարուած ուղղը։ Սակայն պէտք էր զինքը տեսնել այն հազուագիւտ ժամերուն, ուր միտքը այն չարաշուք տեւեռակ գաղափարէն, այդ սև թիթեռնիկէն պահ մը ազատած, իր իմացականութիւնը կըվերակեր պայծառապէսփայլիլ, և վայրկեան մը առջի հիւանդը՝ կ'ըլլար նորէն մեր առջի եղիան, այսինքն այն անբազդատելի գրագէտը, որուն մարդ փափաք կ'զգար ժամերով ունկնդրելու։ Այո՛, այդ հսկան, որ անագին քանակութեամբ հատորներ սղմնցուցած էր իր գանկին տակ, և ինքն ալ անկէ շատ մը պատուական գործեր, գանձեր հանած էր, պէտք էր զայն տեսնել՝ իր ճնշուած մտքին այդ բացառապէս ազատ ժամերուն, որոնք անապատին մէջ երեւցող ովասիսի տպաւո-

րութիւնը կ'ընէին, և յիշել կուտային ինձ Հասգիւղի մննարա-
նին մէջ իրեն հետ ունեցած տեսակցութիւնները, և ճիշդ այն
առենին պէս հիմա ալ ճշմարիտ հաճոյք մ'էր լսել իր բերնէն
մարգարտի պէս հոսող հմտալից տեսութիւնները լեզուի, գրա-
կանութեան և իմաստասիրութեան վրայ: Համակ զգացում,
համակ ազնուութիւն, բարութիւն, վեհանձնութիւն, գաղա-
փարաց բարձրութիւն, և այդ բարձրութեան հաւասարող մո-
գական անհաւասարելի լեզու մը՝ հիանալի ճոխութեամբ
ակաղձուն և երաժշտական դաշնակութեամբ օրօրուն: Սակայն
կը տեսնեմ որ եղիային վրայ խօսելով, անզգալաբար կը մըղ-
ուիմ անոր գրականութիւնը նկարագրելու: Բայց ասոր հարկ
կա՞յ միթէ: Ո՞վ չէ ճանչցած զինքը կամ իր ինքնատիպ գրա-
կանութիւնը: Եւ եթէ մէկը դժուարին փորձն ընել ուզէր նկա-
րագրելու այդ բազմապիսի և գունագեղ գրականութիւնը,
պէտք պիտի ըլլար ունենալ ճարտար նկարչի մը վրձինն ու
երանգապնակը, ունենալ ծիածանն ու աստղերը երկնքին, ու-
նենալ արծուեթռիչ ճախրանք վե՛ր վե՛ր դէպ ի անմատոյց կա-
տարները, դէպ ի ջինջ կապոյտն ու եթերը, և միանգամայն
դէպ ի խոնարհ՝ անդնդալիր վիհերու յատակները խորաչափող
ակնարկ: Պէտք էր ըլլալ մերթ պայծառ աւօտն ու արշալոյսը
գարնան և մերթ՝ գիշերն արտաբուխ. մերթ զեփիւռ զովա-
չունչ և մերթ բուռն մրրիկ, չանթ ու ամպրոպ. մերթ գառ-
նուկ հեզիկ և մերթ առիւծ ամեհի. պահ մը քաղցրամրմունջ
երգը սոխակին, և քիչ վերջը՝ բուերու վայիւնը ողբաձայն,
մերթ ալեակները հեզասահ առուակին և մերթ փրփրադէզ ծո-
վու սաստկակոծ ալիք...: Եւ ասոնք պէտք պիտի ըլլար ցո-
լացնել ոսկեղինիկ լեզուի մը մէջ, ազատանդեայ ոճերու վայ-
լով, նման ոսկեճամուկ բեհեզի վրայ բանուած գոհար ու մար-
գարիտ զարդերու: Վերջապէս պէտք էր այս ամէնն ընել կամ
ըլլալ միանգամայն, եղիային նկարագիրը և իր բարդ գրակա-
նութիւնը ըստ արժանւոյն պատկերացնելու համար, կամ եթէ
կ'ուզէք, մէկ խօսքով, եղիա մը պէտք էր ըլլալ: Ասոնք ըսե-
լէն վերջը, եթէ ներելի է նմանութիւն մը ընել, կը յիշեմ
ֆրանսական գրականութեան փառքերէն՝ Ֆեծծանուն արձակա-
գիր և բանաստեղծ Թէօֆիլ Կոթիէի մէկ ոտանաւոր ուղերձը՝
ձօնուած ֆրանսական ողբերգութեան, տուամի անմահ վարպե-
տին, մեծին Ռասինէյլի, որուն նուիրած հիացիկ ու հիանալի տա-

ղերուն մէջ կ'ըսէ թէ՝ նա (Ռասինէյլ) տուամի Միքէլ-Անճէլօն
եղաւ: Արդ, նկատի առնելով մեր հոյակապ գրագէտին ան-
նման արձակը, ու իր ճախարակեայ պարբերութեանց մէջ փայ-
լող խորին հմտութիւնը, նրբաբուեաստ ոճն ու գեղագիտական
անսգիտաց ճաշակը, կը խորհիմ թէ մենք ալ, մեր համեստ
գրականութեան համեմատութիւններն անչուշտ պահելով, կըր-
նանք այս նմանութիւնը պատչաճեցնել մեր արդի լեզուի գե-
րազանց վարպետին և ըսել թէ՝ եղիան աշխարհաբարի Միքէլ-
Անճէլօն եղաւ:

Այլ, աւաղ, իմացական այսչափ բարձր կարողութեանց
ընդունարանը կարծես նեղ կու գար անոնց պոռթկացող առա-
տութեան, և իր տզոր մտքին ծանրութեան տակ ճնշուող ու-
ղեղը չկրցաւ տոկալ, ու կքեցաւ, ինչպէս բազմաբեղուն ծա-
ռի ճիւղ մը, որ հասուն մրգրակից պտուղներու ծանրութեան
տակ հեծելով վայրահակ, կը կքի ու կը կոտրի վերջապէս:
Ո՛հ, խեղճ եղիա. հէք բազմաչարչար մարտիրոս անագորոյն
ախտին, եթէ անոր ճիրաններուն մէջ չտեղմուէր, չպրկուէր իր
աղնուական գլուխը, իր աղնուախոհ վեհ ճակատը, որուն ևս
տին կարծես հնոց մը կար բարձր մտածումներու և բարձրա-
գոյն յոյզերու, արդեօք տակաւին քանի՛ քանի հիանալի էջեր
պիտի նուիրէր նա իր կուռքին՝ գրականութեան, և անոր նա-
խագուցած ծիրանին դեռ ինչ թանկագին գոհարներով պիտի պըճ-
նէր...: Ո՛րչափ յոռետես էր նա ու սեւ էին իր գաղափար-
ները, այնքան ալ եղերական եղաւ իր վախճանը: Ահա՛ իր
ծայրայեղ յոռետեսութենէն նմոյշ մը՝ իմ անձնական յիշատակ-
ներէս: 1893 թուականին էր, դժբախտութիւնը կ'ունենայի
հայրս կորնչնելու. և եղիա կը ղրկէր ինձ ցաւակցական նա-
մակ մը, գրուած մը ա՛յն ասպիճան յուսահատական և ա՛յն-
քան լեցուն մահաւոր գաղափարներով ու նիրվանայով, որ դե-
րերը ինքնաբերաբար չրջուեցան, և ես որ կարծեցեալ ցաւա-
կցական նամակ մը մխիթարական խօսքերու կ'սպասէի, ընդ-
հակառակն սոխրուեցայ պատասխանիս մէջ մխիթարչի, յու-
սադրիչի դերն ստանձնել, և իրեն՝ որ մեռնիլ կ'ուզէր «Այդու
քժշկուելու համար ապրելու ձանձրոյթէն», ըսել թէ «հարկ է
ապրիլ՝ տառապելու համար»: Արդարև քաղաքութիւնը ունեցաւ
նա ապրելու անկէ վերջը տասնեհինգ տառապանոց տարիներ
ևս, մինչ հուսկ ուրեմն պարտասած, սպառած, դառնացած,

զգուած և կարծես պատասխանելու համար հարցումիս. «Ինչո՞ւ կ'ուզես տարաժամ փչրել կաւի կառն, որ կեանքի կայծովն այսօր վառվռուն՝ վաղիւ պիտի մարի...», խնկայեղուեթեան տագնապի մը մէջ փչրեց զայն, և երբեմնի յուսահատիւս ջանը, որ հազիւ առկայծ պատրոյգ մ'էր մնացած, մարեցաւ առ յաւէտ...:

Վա՜հ սև օրուան, սև ժամուն, յորում քսմնալի մահաւրի հանգոյցը գծեց նաև վերջին հանգոյցը իր մենաւոր ու թախծալի ուղիին: Հիմա որ թեւերը նեռատար՝ թռիչքը դադրած ու ինկած է նա, որ արծիւ էր իր սլացքով և սոխակ՝ իր լեզուով, ու իր անճառ երանութեան՝ Նիրվանային՝ անձնատուր կը ննջէ անչուկ մէկ անկիւնը Շիշլիի մեռելատանին, հոն չը պիտի խայտան իր ոսկերոտիքը, երբ իրմէ քանի մը քայլ անդին հանգչած իր եղբայրները, նահատակները, ոգեկոչող արտասուախառն մրմունջներուն, խունկին և ազօթքին հետ հազարաւոր կուրծքերէ բղխած երգեր՝ պինդ ուրացական նուագախումբի գոռ չեչաերուն միացած՝ կը վերանան, կը սուսանին և կը տևեն Ազատութիւնը, որուն հրեղէն չունչով ելեկտրացած երկու հայրենակից ժողովուրդներ՝ Հաւատարմութեան այս նուիրական դաշտին վրայ կ'եղբայրակցին և երախտագիտական պատկառանքով կը խոնարհին այս վերածնութեան մարտիրոսներուն հողակոյտին առջեւ: Ա՜հ, իմ՛ր, սուրբ սարսուռը, որ կ'անցնի ամէն բանի մէջէն, յաղթէր այդ պահուն մահուան թմբիրին և պատելով Եղիան, հնձէր անոր՝ թէ կեանքը, որչափ հիւանդագին ալ ըլլայ՝ մեզի արուած գերագոյն բարիքն է, զոր պէտք չէ զրաւել, մի այսպիսի անակնկալելի վայրկեան մը աւելի կը կշռէ, քան տառապանքի երկար տարիներ:

Բայց անդարմանելին եղած է: Ա՛լ անխռով հոս թող ննջէ և անոր յաւիտենական քունը որբելու համար թռչնիկն երբ երգէ, իր ձուռուղիւնը չպիտի ըլլայ անոր երգերուն չափ անուշ, հողմիկն երբ խաղայ տերեւներուն մէջ, իր սօսափիւնը չպիտի չընջէ անոր փափուկ վանգիւններուն չափ մեղմիկ, լուսինը երբ հոն նայի ամպերուն մէջէն, չպիտի ըլլայ անոր չափ մելամաղձոտ և թալկացեմ. ցօղը, որ անոր հողակոյտը պիտի թրջէ, չպիտի ըլլայ անոր արտասուքին պէս մարգարիտ, և անլուսին արնաւուռտ գիշերը չպիտի ըլլայ անոր ճակատագրին չափ սեւ և անյուսութեանը չափ մթին:

Սիպիլ (1912)

Ծ Ո Վ Ո Ւ Ն

Մութ գիշերին լռութեան մէջ խորասոյզ,
Պատուհանիս առջեւ նստած կ'երազեմ.
Լայնածաւալ ծովն հոն փրռուած է անյոյզ·
Ալիքներու հծծիւնն հազիւ կը լսեմ:

Սակայն կ'զգամ լուռ թաւալումը ջուրին,
Դէպի անդունդ, դէպի անծայր սփոփանքներ,
Անոր գաղտնի ոլորմիները խորին,
Որոնց կեանքն անոր ալեսյքին մէջ նուագեր:

Ու կը նայիմ իմ հոգւոյս խորն յուսահատ
Որ անյատակ ծովուն այնքան կը նմանի.
Երանի՛ քեզ, կ'ըսեմ, ո՛ ծով, որ ապատ
Կը հեռեւիս հովին որ զքեզ կը տանի:

Քրնալը, Օգոստ. 1912 ՍԻՊԻԼ

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումին, Գաւառի չարչարուած Հայութեան միակ ուրախութիւնը եղաւ մոռնալ թէ այլ եւս զերծ էր ինք Բիւրտին ու խուժանին պատահական բիրտ կեդրոնումներեն, և թէ պիտի կրնար անխոռով յծուիլ Աշխատութեան, առաւտուկան մարդու իր պահանջները յրացունելու, կարօտ չըլլալու, մեկ խօսքով՝ իր դաշտերով ու դպրոցներով յառաջդիմելու համար: Արի՛ տես որ անոր այս միամիտ հաւատքը շա՜տ շուտ խախտեցաւ, նախ՝ Կիլիկիոյ ընդհանուր կոտորածին, յետոյ գաւառնե-

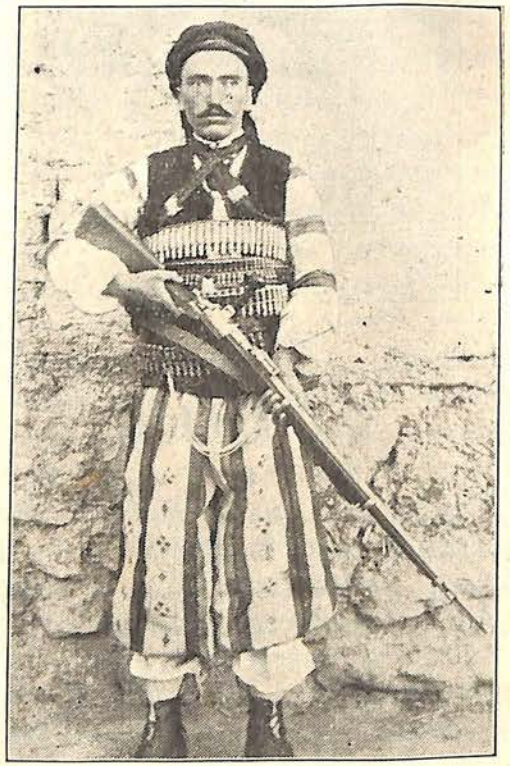

Վանայ Նահատ գիւղացի Հ՛ն հզօրաւոր աւազակապետը
Միր Մհէ որ իր շիլ ձիերով առաջնակարգ հզօրաւոր մըն է:

րու մէջ քիչ շատ ամէն տեղ պարբերաբար կրկնուող անլուր նահատակութեանց հետեւանօք: Կեանքի, ինչքի ու պատիւի անապահովութեան յաւիտենական հարցը նորէն ցցուեցաւ իր առջեւ, օձեղէն պարոյկի մը պէս, վասն զի մինչեւ վերջին օրերս Տարոյնոյ, Վանայ, Բաղէշի մէջ հայն սկսած ցանգործել նոպային բռնագրաւումներ ու սպանութիւններ . մինչ սահմանադրեալ Կառավարութեան մատուցուած ամէն ոգոք ու թոդք սարսափահարած անառակ եղան կատեցունելու Ջուլումը որ ժամանակի մը պէս Հա-

յաշխարհն աւերելու բնոյթն ունի դեռ՝ Միր Մհէ, Մուսա Պէյ են. կոչուած անարկու միքրոպներու շահատակութեամբ: Նայեցէ՛ք սա պատկերներուն, (Շատախցի Հայեր են հոն կեցողները), համոզուելու համար թէ ի՛նչ վիճակի կը հասնի գաւառի մէջ ընտանիք մը որուն՝ զոր օրինակ՝ ամուսինն են մեռցուցած: Կը սիրենք յուսալ որ, (յուսալէ զատ ի՞նչ ունինք արդէն), իր Երկրին գանազան ազգարնակչութեանց համերաշխութեանը հետամուտ Օսմ. Կառավարութիւնն իմաստուն կարգադրութեամբ մը պիտի գիտնայ վերջ մը

Շատախի Կաղպու գիւղի Հայու տարագներ:

դնել մեր Տառապանքին, ու գաւառի Հայը պիտի կրնայ այսուհետեւ նուիրուիլ իր սիրած աշխատութեան:

Յառաջ բերինք նիմայ՝ բոլոր մարդկութեան, և ի մասնաւորի մշտաջարջար Թրքահայոց բարօրութեանը ցանկացող Մարր Կյատրսբրնի խօսքերը որոնք ասկէ 15 տարի առաջ ուղղուած են Հայու մը՝ անոր պատկանած ազգին ապագային մասին: Մեծապես չնորհակալ ենք մեր երբեմնի ուսուցիչ՝ Բրօֆ. Աբրահամ Էֆ. Տէր Յակոբեանի որ հաճեցաւ մեծամտուն հայասէր քաղաքագէտին՝ իրեն ուղղեալ այդ անտիպ նամակը հանդերձ ծանօթագրութեամբ սրամտորէն մեզ, մեր կրկին խնդրանքին վրայ, երբ առանձ բանկագին զրութեան մը գոյութիւնը դիպուածաբար իմացուած էր՝ ազնիւ Բրօֆեսէօրն, յուզուած խօսակցութեան մը ընթացքին :

Վանայ գիւղերեն թրուառ. ընտանիք մը:

ՄՄԹՐ ԿԼԱՏՍԹԸՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Սիրելի բարեկամս Թէոդիկ.— Ձեզ կը գրկեմ, ըստ Ձեր փափաքանաց, Մր. Կլատսթընի նամակն ու անոր թարգմանութիւնը եւ քանի մը համակրեմ տեղեկութիւններ այդ ընթացքի պարագային մասին:

94էն մինչեւ 98ի վերջերը արտասահման կը գտնուէի, Ամերիկա, Անգլիա եւ ժամանակիս մեծագոյն մասը Սկովտիա, Թուրքիոյ վիճակը՝ գժուարին, եթէ ոչ անկարելի դարձուցած ըլլալով վերադարձս: — Այդ ժամանակամիջոցին, պատահութիւն ունեցայ անգլիախօս պետական ու գրական բարձրաստիճան անձնաւորութեանց հետ առաւել կամ նուազ մտերմական յարաբերութիւններ մշակելու. և բնականաբար որ և է ջանք չխնայեցի իմ այդ յարաբերութիւններս յօգուտ մեր տառապեալ ազգին

գործածելու ըստ կարելւոյն: Եւ ըսեմ նոս անցողակի թէ ամէն դասակարգի և ի մանաւանդ խոնարհագոյն դասակարգի անձանց՝ Հայ ժողովրդեան տառապանքին հանդէպ զգացած խորին վիշտը անջնջելի տպաւորութիւն մը գործած է մտքիս վրայ:

97ի աշնան Սկովտիոյ Տրնտի քաղաքին մէջ հիւրն էի բարեկամիս Սըր Ճոն Լէնկի, որ նշանաւոր անդամ մ'էր Բարլամէնթի, տէր և անօրէն քանի մը կարեւոր թերթերու և սըրտակից բարեկամն ու գործակիցը Մր. Կլատսթընի: Մր. Կլատսթընն հիւանդ էր, իր վերջին դժնդակ հիւանդութիւնը, և օգափոխութեան կած էր իր մէկ բարեկամին տունը՝ Տընքէլտ Տընոիէ ոչ շատ հեռու: Իր այդ բարեկամին հետ ալ ծանօթանալու պատեհութիւն ունեցած էի Սկովտիոյ լեռնագաւառին մէնաւոր մէկ հովտին մէջ: Այս բարեկամներս փափաք յայտնեցին որ տեսակցութիւն մ'ունենամ Մր. Կլատսթընի հետ: Երկու տարի առաջ Արմինակ եղբայրս և ես Օքսֆօրտի մէջ ծանօթացած էինք Մր. Կլատսթընի մէկ թոռան հետ, որ ազնուաբարոյ ճաչի մը հրաւիրեց զմեզ երկուքս իրենց դղեակին մէջ, իր մեծ հօր հետ մօտէն ծանօթանալու առիթն ունենալու համար: Այդ հրաւէրն ինչ ինչ պատճառներով չկատարեցանք, և այդ միշտ ցաւ եղած էր ինձ. և ուստի ուրախ էի որ նոր պատեհութիւն մը կր ներկայանար ինձ: Բայց դժբախտաբար Մր. Կլատսթընի հիւանդութիւնը օր ըստ օրէ կը սաստկանար, և բացարձակ հանգիստ կը պատուիրէին իրեն բժիշկները: Լաւագոյն համարեցի գէթ նամակ մը գրել իրեն: Այդ նամակին պատճէնը չունիմ. բայց, որչափ որ կը յիշեմ, չնորհակալութիւն յայտնելով իր՝ Հայոց մասին ցոյց տուած համակրութեան համար, կր խնդրէի միանգամայն որ ըսէր մտերմաբար թէ ի՛նչ խրատ ունէր տալու այն ուղղութեան մասին, որուն Հայերս պարտ էինք հետեւիլ Հայկական խնդրոյն ստացած այն տագնապալի հանգամանաց մէջ: Մր. Կլատսթընի աչքերը տկարացած էին և իր գուսարը կր կարդար իրեն ուղղուած գրութիւնները, բայց Մր. Կլատսթընն ինքն իր ձեռքովը գրած է իմ նամակիս պատասխանը, որ անակնկալ զուգադիպութեամբ մը ճիշդ այսօրուան թուականը կր կրէ.

Նամակը, ինչպէս կ'երեւի, իմ հարցմանս ուղղակի պատասխան մը չպարունակեր, և փորձառու ծերունին, թերեւս

իր ժամանակի մեծագոյն և անաապակոյս պատուականագոյն պետական անձը, կարծես մարդկային իմաստութենէ ու մարդկային օժանդակութենէ յուսահատ՝ Աստուծոյ կը յանձնէ լուծումը «ամէնէն անաւոր խնդրոյն» որուն երբեք հանդիպած է իր երկարաաեւ բազմարդիւն արկածալից կեանքին մէջ։

Ս. Գոլէճ, 29 Մայս. 1912 Ձեր բարեկամ՝ ԱԲՐ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

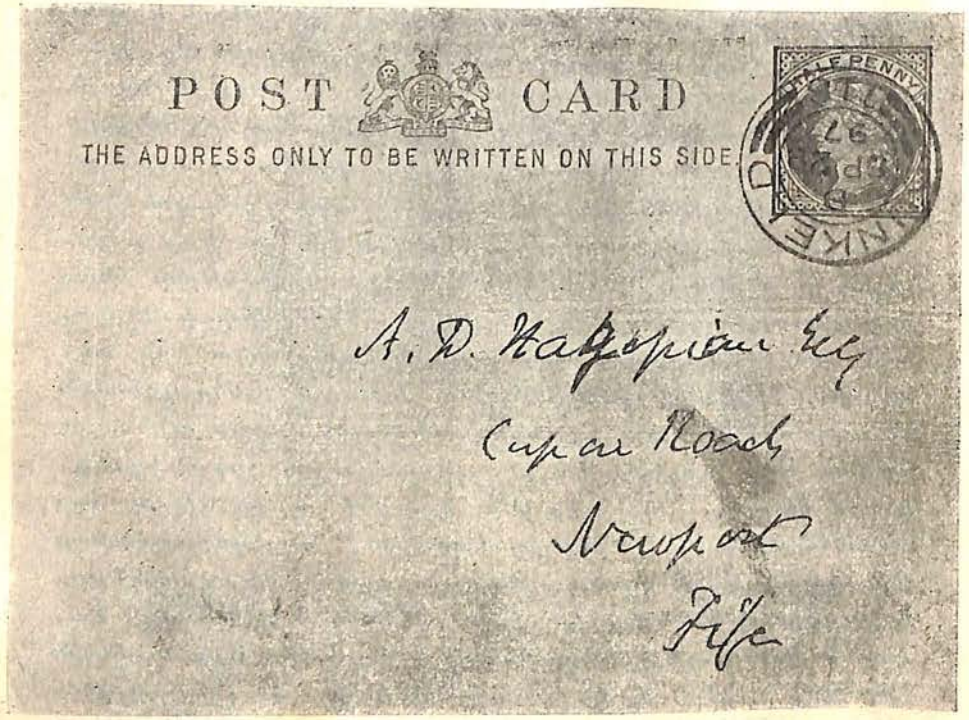

A. D. Hagopian Esq.
Cupar Road
New-Port, Fife

Dear Sir, My sentiments on the Armenian question are largely before the world and are quite unchanged. But I regret to say that I can anticipate no advantage from their republication at the present moment. God as we must hope holds in His own hands and will apply in His own good time a solution for the most terrible question it has ever been my lot to encounter.

Your very faithfully
W. E. GLADSTONE
S. 29. 97

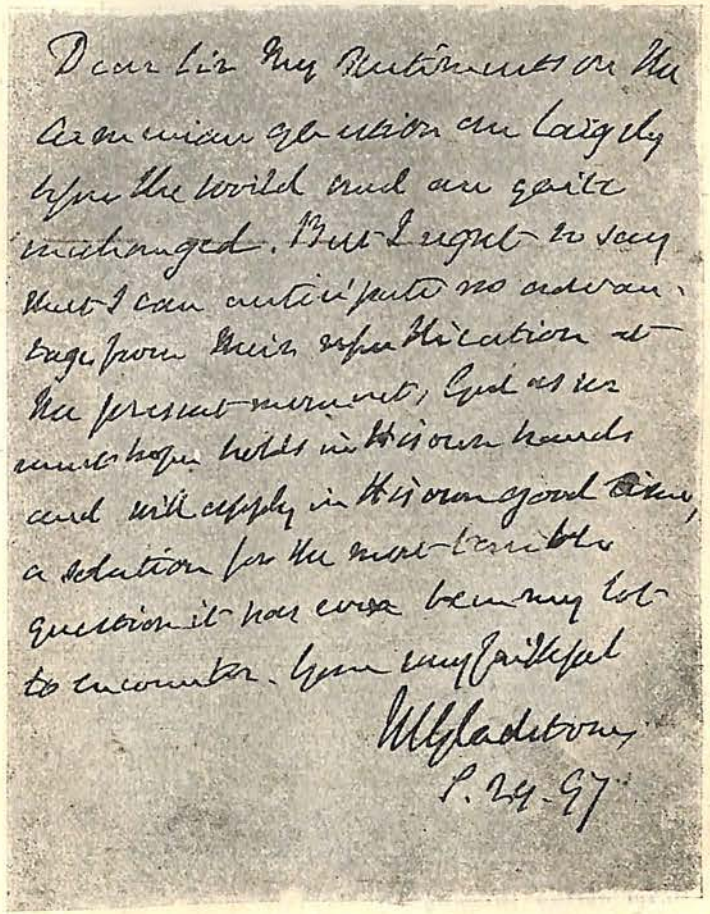
Dear Sir, My sentiments on the Armenian question are largely before the world and are quite unchanged. But I regret to say that I can anticipate no advantage from their republication at the present moment, God as we must hope holds in His own hands and will apply in His own good time a solution for the most terrible question it has ever been my lot to encounter. Your very faithful
W. E. Gladstone
S. 29-97

Տիար Ա. Տ. Յակոբեան
Քիւրըր փողոց
Նիւ Բըրթ
Ֆայֆ.

Սիրելի Տէր. Իմ զգացումներս Հայկական խնդրոյն մասին ծանօթ են արդէն աշխարհի առ. հասարակ և բոլորովին անփոփոխ կը մնան: Բայց կը ցաւիմ ըսել որ և ո՛չ մէկ առաւելութիւն կրնամ ակնկալել գաղտնք վերատին հրատարակել. ներկայ ժամանակիս մէջ: Աստուած, ինչպես պէտք է յուսանք, իր ձեռքին մէջ կը պահէ և իր յարմար դատած պահուն պիտի գործադրէ լուծումը ամէնէն անաւոր խնդրոյն, որուն երբեք ինձ վիճակած է հանդիպիլ:

Ձերդ յոյժ հաւատարմօրէն
Ո. Ի. ԿԼԱՏՍՈՒԻՐՆ
Մայս. 29. 97

Տիկին Շուշանիկ Կուրղինեան (1912)

Ծ Ո վ Ա Փ Ո Ւ Մ

Ահա սահեց լուսընկան
Երկնքում.
Մորմոքարեր չէուկ անցաւ անտառով.
Սիրտս յուզուեց մի նոր ցաւի պատճառով
Նոր ասաղիկներ լոյս ընկան
Իմ կրծքում։
Կամիմ մի նոր
Երգ հիւսել—
Սաղարթներից զօզանջումը սիրոյ վէճ.
Ժպիտդ ահա ես զգում եմ օդի մէջ,
Իմ չընորհ
Երգ ու աչք...

Իմ ակընթարթի՝ չկայ ցաւ
Ու կսկիծ,
Գիւղում է ինձ գիշերն անուշ ու լռին.
Սրտիս ոսկի ցոլքն ընկաւ անտառին՝
Լուսընկան էլ չքացաւ
Երկնքից...

Ն. Նախիջեւան՝ 16 Յուլ. 1912 ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆԵԱՆ

Սերաստիոյ առաջնորդ Թորգոմ եպսկ. Գուշակեան

«ԽՂՃԱԼԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ»

Հինգ տարի առաջ էր, առաջնորդական պաշտօնով առաջին անգամ Սեբաստիա երթալուս, երբ անպրանիկ այցելութիւնս տուի Ս. Նշան վանքին, ուր այնուհետեւ պիտի բնակէի չարունակ, Հաստատութեան բոլոր մասերը չրջելնէս վերջ՝ կարգը եկաւ ախոռին, ուսանելու համար ձիերն ու արջառները։ Խորունկ ձմեռ մը կար այն տարին. Յունուարի մէջ առտու մըն էր։ Անցնելով գետնափամբանի նմանող նկուղային այն նըր-

բանգքէն, որ ուխտաւորներու բակը կը միացնէ միաբաններու խեղճ ու փոքր բակին, խոհանոցի և ալրատան, փայտանոցի և ճեմիչի խառնակ ու գարշահոտ բուրմունքներուն մէջէն՝ զղուանքի չառաջուցող մը ինքզինքիս գտանք յանկարծ ախոռին առջեւ, որուն լայնաբաց դրան մէջ կեցեր էին հինգ վեց անձեր, ողորմելի դէմքեր, պատառած ու կեղտոտ գրգռեակներու տակ ծածկուած: Ախոռին մէջ իսկ մուգ անձանք ախոռը, որուն պէս ընդարձակ ու նպաստակայարմար անասնոց բնակարան մը առաջին անգամն է որ կը տեսնէի, ու սկսայ զբաղիլ այդ խեղճերուն հետ:

— Ի՞նչ է անունդ, ո՞վ ես դուն. հարցուցի առաջինին, որ կիսովի անդամալոյծի երեւոյթն ունէր. ձախ ձեռքը կախ, ոտքը կաթուածահար, նոյնպէս դէմքին կէսը, ինչպէս կը հասկըցուէր խօսուածքէն ու աչքերէն:

— Կայար. պատասխանեց եղկելին, ինծի ընկերացողներուն խնդութքին մէջ: Հասկցայ թէ հարուածը մինչեւ ուղեղին ալ աղդած էր հէք երիտասարդին:

— Ջո՛ւ. անունդ ի՛նչ է, կրկնեցի քովը կեցած ծերուկին, որ, կեղտոտութենէն պարարտացած, գոմի բորակային բուրմունքէն դեղնոտած դէմքով, մեծ ու ճաղատ գլուխով, կռնգի պէս թանձր մարմնով մարդուկ մ'էր, այնու ամենայնիւ համակրելի, և որ, սպիտակախառն թաւ յօնքերուն տակ գնդացած աչքերն ինծի յառած, անհամբեր կ'սպասէր կարծես այդ հարցումիս.

— Հայաստան. պատաց յանկարծ խեղճը, ներկաներուն կոկորդալիր քրքջանքին մէջ, ու նա քաչուելցաւ յետդուած, աչքերը արցունքէն պսպղուն:

«Աղճալի Հայաստանը»...., բսի ցած ու զգոյշ ձայնով մը, խորհելով որ բանապետութեան օձ նայուածքը կրնար սողոսկիլ գոմերու մթութեան մէջ ալ: Ու խուովեցաւ իմ սիրտս ալ, կայար և Հայաստան գաղափարներու այս անյարիր կցորդութիւնը այդ խեղճուկ մթնոլորտին մէջ, այդ ողորմելի անձերուն վրայ, կսկծեցնող ապազորութիւն մը ծնաւ մէջս: կը նայէի երկուքին. կաթուածահար կայարին ու ապշած Հայաստանին, ու անոնք ինծի կը թուէին անհեթեթօրէն սրանկիչ ծաղրանկարը հայ հայրենիքի և հայ ուժի դաղափարներուն: Ո՞ր խեղկատակին գիւտն էր արդեօք այդ զղուելի խաղը, կամ ստուգիւ խա՞ղ մըն էր ան, թէ դիպուածական մտածումի պատկեր մը, մին՝ տրամախառն զուարճալիքի այն սրամտութիւններէն, որոնց

մէջ ռամիկին չարաճճի ողջմտութիւնը կը բիւրեղացնէ յաճախ իր դառնացած սրտին մէկ թախիծը, ազգային վիշտի մը կամ ընկերային հաւասարիքի մը դգացումը ծածկելով անոր ներքեւ: Այս մտածութիւնները կը վերանորոգուէին միտքիս մէջ, ամէն անգամ որ կը տեսնէի կարկամած հէք երիտասարդը և խեղճ ծերունին, վանքին դրան առջեւ, արեգդէմ պատին կռնքը նստած, Ս. Նշանի զառամած գամբռին քովիկը, մին՝ իր քաչուած ջիղերը արեւով կենդանացնելու, և միւսը՝ իր զգեստներուն պատառոտած քները կկկկելու զբաղած, մինչ հինաւուրց ազնուական ստուերներ ինձ կը թուէին տակաւին սաւառնիլ՝ թագաւորական տաճարին կամարներուն տակ:

Անդան ամիսներ. ու Օսմանեան Սահմանադրութեան վաղորդայնին իսկ գրէթէ, լսեցի որ վանքէն ու Սեբաստիայէն մեկներ է կայարը, աւելի հեշտ ու ազատ ափունքներու վրայ երթալու համար վճռառել իր հանգիստն ու կազդուրումը. իսկ Հայաստանը, որ բնիկ Սեբաստացի էր արդէն, մնաց իր աւերակներուն վրայ, իր սիրական ախոռին բարձրաւանդակ խցիկին մէջ, ձիերուն ու մարուկներուն բնակակից դրացնութեանը չարժ ազդեցութիւններուն տակ: Ազատութիւնը և ամառը քիչ մը աւելի երիտասարդացուցեր էին կարծես զինքը. բարեկամներ նորոգեր էին իր հագուստները, որուն համար աւելի հոգատար էին իր մարձակօրէն կը մօտենար ան հիմակ իրմով հետաքրքրուողներուն: Վանքին Հոգաբարձութիւնը քանի մը պարտաւորեալ զբաղումներ յանձնարարեր էր խեղճին. պիտի հակէր հաւնոցին, պիտի հնչեցնէր եկեղեցիին կոչնակը, լուր օրերը պիտի նստէր եկեղեցիին ներքնակողմը, ուխտաւորներու մոմագինը գանձելու համար: Այս ամէնքը կ'ընէր Հայաստան՝ կարելի եղածին չափ խղճմտօրէն հաւանաբար, ամէնէն աւելի հոգածու երեւելով սակայն կոչնակահարութեան պաշտօնին: Իրիկուն առաւ կ'արձակէր կոչնակահարութեան պաշտօնին: Իրիկուն առաւ կ'արժէր տեսնել զինքը իր այդ վերջին դերին մէջ մանաւանդ. գաւիթին երկաթէ դրան առջեւ քովընտի կախուած էր կոչնակը, ժամդահասակ բարձրութեան մը վրայ. Ոտքին տակ դրած գործարդահասակ բարձրութեան մը վրայ. Ոտքին տակ դրած գործածուկ աթոռ մը, երկու ձեռքերը երկիւղածօրէն վեր առած, կանոնեալ համաչափութեամբ ու սերտուած թուարկութեամբ

մուրճերը կը բաղխէր Հայաստան՝ կոր երկաթին վրայ, որուն ձայնը ինք միայն կը լսէր սակայն այդ չրջափակ գաւթաւանեակին մէջ, ու եաեւէն, դրան ճեղքուած քէնքը զինքը դիտող մը, տեսնելով դողդղալը սպիտակահեր գլխուն, որուն պարանոցին երկկողմի մայր երակները կ'ուռէին յայտնի իանդավատութենէն, տեսնելով անկոճակ վերնազգեստին լայն քղանցքներուն ելեւէջումը մատներուն հետ ներդաչնակօրէն, ու վեր թռչուած տարտամ տակէն՝ գալկագոյն մերկ սրունքները, որոնց կախուած թոյլ մսանին մէջ ալ կը դողար կարծես իր հաւատքին սարսուռը, կը զարմանար թէ բարեպաշտութեան ինչպիսի զգացում կ'ոգեւորէր խնդճը, իր այդ երջանկացնող յոգնութեանը միջոցին։

Օգոստոսի կէսերուն, երբ վանքին կալը կ'սկսէր, առաւօտները, մինչ իր հաւերը սայլի ճամբան թափթփուք հատիկներր կը ժողվէին, ինք Հայաստան՝ մշակաան մեծ դրան դիմաց հաւաքուած ազրիւսի մեծ դէզին գագաթը աքաղաղի պէս կանգնուն, բարձրաձայն կը համրէր արտերէն կալը փոխադրուող որանևրուն սայլերը, նչանագծելով նոյն տաեն իր ձեռքի գաւազանին վրայ։ Երեկոները, ուրախ զուարթ կը վազէր դէպի կալը. այն պահուն ուր մշակապետն ու ծառայ մը տասանորդապետին հետ կը չափէին օրուան արդիւնքը, մշակներուն բազմութիւնը, դէզերուն եաեւները ընկողմանած, մէկ կողմէն հակելով խոնջած եզներուն, որոնք մօտը կ'արձէին, վերջալոյսի զովութեան միջոցին, ու միւս կողմէ զուարճաբանելով իրարու հետ անմեղ ու մաքուր կատակախօսութիւններով, որոնց գաղտնիքը բնութեան ու աչխատութեան այդ կորիճնե՛րը միայն կրնան ունենալ, իրենց հաճոյալի ժամանցքին առանցքը կ'ընէին Հայաստանը։

— «Երգէ՛, երգէ՛, Հայաստան, ձայնդ սիրեմ, երգէ՛»։ Պէտք չկար որ կրկնուէր հրաւէրը. ծերունին սիրտ կ'առնէր խօսքն, ու ոգեւորուած ձեռքի բարակ ցօպովը, որ հիմակ մոգական գաւազանի մը տարուբերումներով կը չարժրտեր իր դողդոջուն ձեռքերուն մէջ, կ'սկսէր «Թէ իմ ալեւոր»ը, մէն մի իմաստին հետ փոխոխելով ձայնոլորակը, ու ամէն մէկ պատկերին հետ չարժուձեւելով դէմքն ու մարմինը։ Մեղանոյշ եզանակը կը յուզէր սիրտերը, բայց չարժուած քները կը խնդացնէին ամէնքը. ու, Ասրի՛աներուն հետ, որոնք թերնէ բերան կ'արձագանդէին, Հայաստան հետզհետէ կ'սկսէր մոլոր նորեր, ազգային ալ հին երգեր, հայրենասիրական վերածնունդի սրտազդեցիկ կատորներէն, որոնց մէջ, չարականներու խնկահոտ բուրմունքներուն հետ խառն՝ դասական աղգասիրութեան վաղնչական անուչութիւնը կ'զգացուի։

— «Ո՛ւ երդդ, Հայաստան, քու ե՛րգդ կ'ուզենք։» Ու ծերունին յուզմունքով կ'սկսէր «Իմ հայրենիք գիս կը կանչէ»ն։ Իրեն պէս, ամէնքը կը լրջանային հիմակ, խորին պատկառանքով ունկնդրելու համար այս երգին, որ ամէնուննն էր։ Օրուան խնջոյնքին պատճառած թմրութիւնը, պարզ ու սրտաուչ այս խօսքերուն աղդած մելամաղձիկ տպաւորութենէն աւելի ծանրացած՝ ընկճող բան մը կը դնէին օդին մէջ. ամէնքը, աչքերնին փակած, մէկ հոգով կը չնչէին կարծես, ու երբ կուգար այս բառերուն ուր երգը կ'ոգեկոչէր «խղճալի Հայաստան»ը, ամէնուն աչքերը կը բացուէին դէպ ի ծերունին, ինքնաբերական ու անգիտակից զգացումով մը ամէնքն ըսել ուզելով կարծես թէ ա՛ն՝ ծերունի՛ն՝ էր խղճալի Հայաստանին իրական պատկերը, տառապած ու խելակորոյս, բայց իր յոյսերուն ու երազներուն արբեցութենէն բաժնու իլ չկրցող հայրենիքին մարմնաւորումը։

Ամիսներ ու տարիներ անցան միշտ նոյն միօրինակութեամբ ծերունիին կեանքին հետ, իր տաքուկ ախոռին մէջ, իր սիրելի կչնակին մտերմութեանը հետ, ու իր միւս զբաղումներուն կանոնաւորեալ անփոփոխականութեանը մէջ։ Ընդհակառակ տարոյ աննախընթաց ձմեռը միայն քիչ մը մտահոգեր էր զինքը. այս պատճառաւ չատ դուրս չէր ելներ իր բնակարան-խցիկէն։ Յունուարի վերջընթեր օրն էր. լսուելաւ վանքին մէջ Հայաստանին հիւանդացած ըլլալը, բայց մինչդեռ աաեն առողջանալուն յուսադիր վիճակը, ու քիչ մը խնամք իր մասին՝ թէ՛ իրեն և թէ՛ մեղի մոռցուցած էր իր տկարութիւնը։ Օր մը ետքը, նստած առանձնասենեակիս մէջ, կ'երգէինք «Իմ հայրենիքը», առանց իսկ մտածելու թէ ինչ զգացում կը մղէր զմեզ արտասուելու չեղած մ'ընելու այդպէս մեր դիւերային պարապումներէն սովոր չեղած մ'ընելու։ Երբ երգը քիչ անդամ ունեցած էր իր բաժինը. ու մինչ կ'երգէինք խղճալի Հայաստանը, յանկարծ ներս մտաւ սպասաւորը, գուժելու համար թէ արդէն հոգին աւանդեց Հայաստանը, երկրի կողացաւին անակնկալ կրկնումովը։ «Ինչ՞ Հայաստան»

եղաւ ամէնուս հառաչանքը. իր մտնուան առիթով արտայայտուած միակ ոգեը թերեւս: Յաջորդ առաւօտուն, կանուխ, մինչ դուրսը կ'ոռնար ահաւոր ձիւնամրրիկը, յուղարկաւորութենք ղինքը աղօթքով և տխրութեամբ: Ս. Նչանի արքայական տաճարին մէջ, սանդուղի նմանող խարխլած լաստակի մը վրայ, որ իբր դագաղ դրուեր էր մարմինին տակ, կը հանգչէր Հայաստանը. ո՛չ բարձ կար գլխուն ներքեւ և ո՛չ կակուղ խչտիք մը մէջքին տակ. թանձր մարմինը փաթթուած էր հին կապերտի մը մէջ, ու խեղճ փոքրիկ աչտանակի մը վրայ, մոմկոտոր մը միայն կը վառէր իր մնարին վերեւ. ո՛չ մէկ ազգականն կամ բարեկամ. քահանայ մը կը մահերգէր թազման սազմոսները, մինչ վանքին հովիւը կ'արձարձէր չարունակ իր ձեռքին բուրվառը, ու անդին, տաճարին մութ մէկ անկիւնը յուչիկ կ'արտասուէր վանքին կոյր սրնգահարը՝ որ անոր բազմամեայ սենեկակից ընկերն ու սրտակիցն էր եղած:

Ու երբ տաճարէն դուրս հանեցին հէք ծերունիին անչուք դագաղը և անցընելով չքեղ դամբարաններուն քովէն, որոնց մէջ՝ գովեստի չռայլանքներու տակ՝ իրենց խաղաղական հանգիստը կը նիրհէին վանքին առաջնորդները, ուղղեցին զայն դէպի իր վերջին հանգրուանը, ես, տխուր յուղարկաւոր «խրոճալի Հայաստան»ին, նայելով անոր դագաղին, որ աւերակոյտի մը կը նմանէր, ու լացող սրնգահարին, կը խորհէի իսկապէս խղճալի մեծ ու պատմական Հայաստանին, որուն աւերակներուն վրայէն չէր պակասած երբեք ժողովուրդին հոգիէն լացող աչուղներուն ողբերգակ ձայնը:

Սվազ, 1912 ԹՈՐԳՈՄ ԵՊՍԿ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ՄԷԿԸ ՄԻԱՅՆ ԳԻՏԷ ԻՄ ՑԱՒԸ

Փոքրիկ ծաղկունք թէ գիտնային
Ո՛րչափ խոր է վէրքը սրտիս,
Անոնք ինձ հետ պիտի լային
Որ բոյժ տային իմ ցաւիս.

Ու գիտնային թէ սոխակներ
Ո՛րքան հիւանդ եմ ու տխուր,

Իրենց երգոց էն աղօրներ
Պիտ' երգէին վչտիս ի դիւր.

Ու ասպիկները նթէ ոսկի
Իմ առասպանքըս գիտնային
Տալու համար սիրտ ինձի՛
Բարձունքներէն վար կու գային.

Չէ՛, չեն կարող գիտնալ իմ ցաւ
Նոքա ամէնք, բայց նթէ միեն,
Մի կոյս, նէ իակ է որ ինձ տուաւ
Սիրտս արիւնով վէրքը խորին:

Թարգմ. Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ
(Անտիպ). Նսեմներու տետրին մէջէն Շ. ՇԱՅՆԷ

ՀԱՅ ԲՆԻԿ ՏԱՂԱՋԱՓՈԽԵԱՆ ՎՐՍՅ

ՆՈՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Սկսուր երկարօրէն ի վեր հանած ըլլալով մեր նախնեաց տաղաչափութեան բնիկ հանգամանքները(*), հոս ուշադրութիւն պիտի հրաւիրեմ մէկ կէտի վրայ որ ցարդ անտես եղած է կարծեմ:

Նախաքրիստոնէական չրջանէն մեզի հասած քանի մը բանաստեղծական նչխարները կարճ կտորներ են, և իրենց նչխարային հանգամանքը աւելի կը չեչտուի մեր աչքին, երբ տողէ բազկացած ըլլալով:

Մենք սովորած ենք ոտանաւորներն, երգերն, երբ տնատուած են և ոչ թէ անտունի, տեսնել չորսական տողէ կազմուած, որ ամէնէն սովորականն է, կամ վեցական և երբեմն երկուական տողերէ. իսկ եռատող ոտանաւոր երբեք չի յօրինուիր և չերեւնար մեր օրերը:

Իրողութիւնը սա կը թուի, սակայն, թէ մեր հնագոյն և հարազատ տաղաչափութեան մէջ երեք տողով տուներն ամէ-

[*] Աչխ. Գ—ա—ա—ք—ը—ք—ը—ը—ը ե Աբդէ Հայերէն Լեզուն (էջք 151—181 և 395—416) վիէննա, Մխիթարեան Տպ. 1912:

նէն սովորականն էին. թէև չենք ուզեր ըսել թէ էական կամ անհրաժեշտ կը նկատէին այդ հանգամանքը:

Առնենք, զոր օր., Արտաչէսի բերանը դրուած անէծքը.

Եթէ դու յոռս հեծցես յազաս ի վեր ի Մասիս,
Ձեզ կայցեն ֆաջ, տարցեն յազաս ի վեր ի Մասիս.
Անդ կացցես եւ գլոյս մի՛ տեսցես:

Նմանապէս երեք տողէ կը բաղկանայ Նաւասարդի երգը.

Մ՛ տայր ինձ զծուխս ծխանի եւ զառաւօտն Նաւասարդի,
Զվագելն եղանց եւ զվագելն եղջերուաց.
Մեմ փող հարուած եւ բմբկի հարկանեմ:

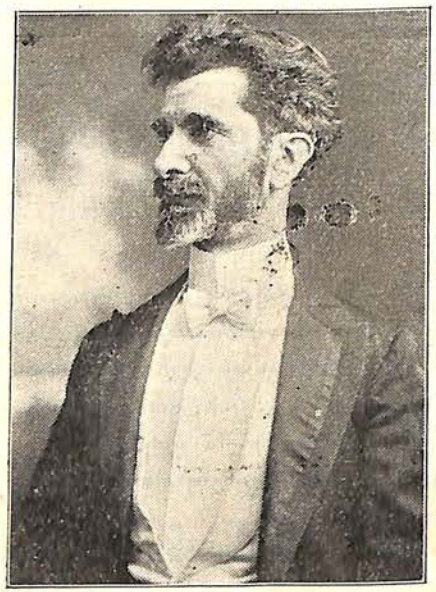

Տօքթ. Մ. Ամբատ Գաբրիելեան

Հնագոյն երգերուն ամէնէն հոյակապն ալ «Երկնէր երկին»ը նոյնպէս երեքական տողէ բաղկացած երեք տուներ կը ներկայացնէ, այսինքն իր տող ընդ ամէնը:

Հետաքրքրական է պիտել թէ իւրաքանչիւր տուն իմաստի մը վրայ է, կամ ամբողջ նկարագրութեան որոշ մէկ բաժինը կը ներկայացնէ. առաջին երեք տողերը կը պատմեն երկունքը, երկրորդը՝ Ծնունդը, երրորդը՝ ծնեալին յատկութիւնները:

ԵՐԿՈՒՆՔԸ

Երկնէր երկիր եւ երկիր,
Երկնէր եւ ծիրանի ծովն,
Երկն ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղգնիկն:

ԾՆՈՒՆԴԸ

Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր,
Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր,
Եւ ի բոցոյն պատանեկիկ վազէր:

ԾՆԵԱԼԸ

Նա հուր հեր ունէր,
Բոց ունէր մորուս,
Եւ աչկունքն էին արեգակունք:

Այս հատակոտորներուն եռատողեան կազմը անկրկնելի է:

Արդ, Ակնայ բարբառին բնիկ հայկական երգերուն և Գողթան երգերուն միջեւ նմանութեան ուրիշ եզր մ'ալ այս է, որ գառառականն ալ տակաւին յաճախ ցոյց կու տայ եռատող տունը: Այս բարբառին ամէնէն հարազատ ու հնադրոշմ երգը, «Բարի լոյս»ը երեք տողով տուներէ կը բաղկանայ. զոր օրինակ.

Բարի լուս, աղուո՛ր, բարի լուս.
Բարի լուսուն բարին վրադ.
Որ ցաթէ աբեւն ի վրադ:

Ոլորեցար բոլորեցար,
Աղուո՛ր, ճամբաս մոլորեցար,
Մոլորեցար ու ներս եկար:

Այն տուներն ալ որ ունի նոր ժամանակուց արտադրութիւն են, և ոչ նոյնքան գեղեցիկ, կը պահեն եռատող կազմը, զոր օրինակ.

Առաւօտուն կանուխ կանուխ,
Հարսիկը սիրտն է պուլաճրխ.
Մենիմ պաղչաս, բաղիմ անուխ:

Այլ օրինակ, ուրիշ երգէ մը.

Նազ արէ, նազ արէ, նազս վերցընիմ,
Այս ֆեզի նուէ ու շէֆէր կերցընիմ.
Հագցնիմ կապցընիմ մարոնցս խրկիմ:

կը մնայ մեր բանաստեղծներուն կիրարկել ասանաւորի այս նահատոզ կազմը, ո՛ւր որ պատչաճ համարեն:

Նիւ Եորք, 1912 ՏՈՔԹ. Մ. ՍՄԲԱՏ ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

ԱՐԵՒԸ ԳԻՒՂԻՆ ՎՐԱՅ

●

Արեւն ո՞ւրկէ, երբ ամէն իրիկուն ժժգոյն վար կ'իջնէ,
Ո՞ւրկէ նորէն կ'ասանայ իր փայլն ու բոցը վազուան.
կարծես ըլլար մէկ-հատիկ վիթխարի դոյլ մ'ոսկիէ՝
Այգեհորի մը անյատ խորքէն լցուող յաւիտեան...

Նորէն, երէկ իրիկուն, հորիզոնին վրայ պայծառ,
Թափեց, պարպեց վերջին չիլին իր մրցուրին ծիրանի...
Մինչ այս առաւ լեր լեցուն հոր հեզուկով մ'անըպատ,
Հանդիպակաց երկինքէն վրայ փառքով կ'երեւի...:

Եւ քիչ առ քիչ կ'իյնէ վեր...: Եւ չըլացած, երկիւղած՝
Մրտիկ կ'ընեմ ճրագընչհանն ամրողջ երկնի անիւին
Որ ծանրօրէն մինչեւ լոյս այս մեծ դոյլն է վեր հանած...

Այդ ճրագընչհուն, ձայներ որ ամէն կողմէ կը լսուին,
Աչքերնէրէն՝ չզմա՛յի, կովերէն՝ ձա՛յն ճարճատման,
Եւ անտառէն՝ յամր ալմո՛ւկ թաւալումին անասման...:

Կ. Պոլիս, 1912 ՎԱՇԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

«ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ»Ը

[ԴԱՍԱՏԱՆ]

●

Ազնիւ Տիկին Թէոդիկ.—Պատիւ ըրած էիք զրկելու ինձի Ձեր «Արդի Բարոյագիտութիւնը» դասագիրքէն օրինակ մը, որուն համար կը յայտնեմ խորին շնորհակալութիւնս:

Կարդալով զայն ուշադրութեամբ՝ կը փութամ շնորհաւորել նաև Ձեր այդ պիտանի ձեռնարկը՝ որ Ֆրանսացի նշանաւոր բարոյագէտի մը երկասիրութեան հայերէն պատչաճեցումն է, ազատ թարգմանութեամբ և ընտիր հատուածներու դրուագումով:

Աւելորդ կը համարիմ գործին ակնյայտնի կարեւորութիւնը վեր հանել. իսկ ինչ որ նորութիւնն է անոր՝ գուցէ հնչակ չմուխ ան մեզմէ չատերուն, սա՛ պատճառով որ բարոյականի ուսուցումը մեր մէջ կրօնի վարդապետութեան հետ գործարանաւորաղերս մը ունեցած է միշտ, մեր տոհմային աւանդական դաստիարակութեան և մեր կրօնական ըմբռնումներուն համաձայն: Բայց հիմա որ բարոյականին կը տրուի յատուկ առանձք մը ուրոյն թաւալումով, և կ'ուզուի զերծ պահել զայն կրօնի ձգողական զօրութենէն, թերևս դիւրին չըլլայ ընձեռել անոր բնագանական սարքեր ոլորտ մը,—եթէ պէտք կը մնայ—ըլլայ յանուն պարտականութեան, ըլլայ յանուն գիտակցութեան: Այդ անկախ բարոյականը՝ բարքերու աղնուացուժր պահանջող հրահանգ մը ըլլալով միայն՝ պիտի ներկայանայ մեր պատասխանատու ուժերուն, կամ՝ թէ նախընթաց է ըսել՝ մեր հնարամտութիւններուն, իր դերը կատարած ըլլալու միամիտ գոհունակութեամբ, այնպէս չէ՞:

Քրիստոնէական կրօնքը՝ որ առանց բարոյականի չկրնար ապրիլ՝ ի հարկէ չդատապարտեր որ և է բարոյական՝ որ չուզեր ուղղակի բղխիլ իրմէ: Միայն թէ՝ բարոյականը իրրև ընկերային իրողութիւն ապրելով իրեն յատուկ իրականութեամբ մը՝ պիտի սահպուի, ինչպէս մեր պիտակցութիւնն ալ կը վկայէ ատոր, մէկդի դնել կրօնի իտէական նրբութիւններէն բաներ մը ու ինքզինքն անատակ ընել հասկնալու, զոր օրինակ, թէ ին-

չո՛ւ Ամմոն մը պէտք տեսած էր ըսելու՝ թէ «անվայել է մարդուն մերկ տեսնել իր անձը», և թէ ինչո՛ւ Ռբնան մը՝ բարոյականի տեսակէտով՝ պիտի ուզէր հաւատալ թէ «պահապան հրեշտակի մը աչքին անդամ մերկ երեւիլէ կ'զգուշանայ կոյսի մը ճշմարիտ ամօթազածութիւնը»...

Բարոյականը որքան ալ ազատ ըլլայ, չենք կարծեր որ հրաժեշտ առ իր վախճանական սկզբունքներուն և զգացական նախապատուութիւններուն, որոնք իր անվերածելի պահանջումներն եղած են յարդ։ Իսկ եթէ անոր ուսումին հետ խառնենք գէթ մասամբ քարմերու գիտութիւն ալ, ինչպէս ըրած է Ձեր Դասագիրքը, և վաղնչական նախնիքներու վերագրուած հրէշային բարքերը մտանանիչ ընենք անհատնում դարերու մէջէն, միթէ հարկ չըլլար մերժել մարդուն «բարոյական բնութեան» օրէնքներու գոյութիւնը։

Բայց առանց քնազանցական խնդիրներ յուզելու՝ պիտի ուզէի ըսել թէ բարոյականը պէտք է աւանդել ա՛յնպէս որ ան կարենայ ծառայել մեր այսօրուան գիտակցական զարգացումին. և ինչպէս տղուն իր մայրենի լեզուն քերականօրէն սորվեցնելու առեն հարկ չենք տեսներ ճառելու իրեն՝ թէ կա՛ր ժամանակ մը ուր իր ցեղին, նախահայրերը խօսելու տեղ կը կակազէին, թէ բայերու եղանակները իրենց որոշ ձեւերումն անծանօթ էին անոնց, ևլն. ևլն., ու միայն ուղիղ գրելու կանոնները կ'աւանդենք անոր, այսպէս ալ Բարոյականը իբրև հրամայական կանոն հա՛րկ է պարտադրել պատանեկան կամքերու և գիտակցութեանց, ուչ դնելով միանգամայն՝ որ Բարոյականի գերազանց պատուէրները փորձառական գիտելիքներու չարք մը չըլլան առել, ընկերային՝ իրաւական՝ անտեսականի՝ առողջապահական և այլն գիտութիւններէ քաղուածոյ հանուած, ու Բարոյականն ալ իր ինքնութեանը մէջ չթաղուի՝ իբրև ուրիշներու փետուրներով զարդարուած անորոշութիւն մը։

Ձեմ հաւատար որ Ձեր պատուական գիրքը այդպիսի կեղակարծ տպաւորութիւն մը թողու հետաքրքիր և լուրջ միտքերու վրայ, և վստահ եմ որ ա՛չ միայն դպրոցականներու այլ և հանրութեան մէջ պիտի կրնայ ան կատարել զօրաւոր և վերկնարար դեր մը, աւելի կամ նուազ ներգործելով նոր սերունդի մը մթնոլորտին ու անցնող սերունդին միջավայրին վրայ։ Մանրիկ ուղեղներէ սպասուած բարոյական այդ ուժեղ բողբոջումը պիտի

պաղաբերէ անչուչա մեր ընտանեկան կեանքի և ընկերական կենցաղի արգաւանդ դաշտերուն վրայ, ի պատիւ Հայ ցեղին։

Ողջունիւ եւ օրհնութեամբ
ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Գաղզիւղ, 21 փետր. 1912

Դ. վ.արուժան և իր մարին

ՎԱՐՈՒԺԱՆԱԿԻՍ

Աղուո՛ր, ազո՛ր, ազուո՛ր վարդն իմ գարունեայ
Որ սըրտիս վրայ բացուեցար,
Եւ քեզի հետ բացիր հոգիս վըշտաւնդձ
Նոր երազի մը պայծառ։

Հին օրօրոցն, որ, թաղարի պէս լըքուած,
Կ'ըլլար խըչտեակը սարդին,

Կենդանացաւ ձրառուզիւնով, բոյնի պէս
Պաճուճուեցաւ վերջսաին։

Աբեւ մը նոր, չոգիւնին հետ այքերուդ,
Շեմիս վերայ ցամքեցաւ.
Եւ վանդակին մէջ կագաւս իմ վիրաւոր
Կարկաչեց երգ մը անձկաւ.

Դու սենեակէ սենեակ թրեաս դեղուն
Հոգիէն ինկած ծիտի պէս։
Զայնէդ դիւթուած՝ այցելեցին աղնակիս
Սերոբէններ լուսապէս։

Աղուոր, ազատ, ազատ վարդն իմ գարունիս.
Եկո՛ւր նրսաէ ծաղկերուս.
Թող լուսնակի պէս մըռայլ ծոցս ոզողին
Ոակի վարսերդ սընդուս։

Վի՛զրս ձրգէ այդ լոյս թևերդ քնքոյշ
Նըման ծագկէ մանեակի,
Ժըպտէ՛ ինծի, որ ցուրտ անդունդը հոգւոյս
Արշալոյսով լրացնկի։

Խօսէ՛ ինծի, անծանօթ խօսքը՝ զոր դու
Երկինքէն հետդ բերիր.—
կը բանայ չո՛ղը՝ վարդն, իսկ չուրիը մանկան
Աստուծոյ մատը կարմիր։

Նայէ՛ ինծի, լուսնակն ինչպէս կը նայի
Դամբանին խորը խաւար.—
Սէրըս մեռած՝ պիտի աանէ յաւերժիւն
Ու պիտ՝ ապրի քեզ համար։

Քեզի՛ համար, որուն միան է գոյացած
Շուշաններու թերթերէն.
Կնոջանքի չապիկը հիւսուած է թևերով
Թիթեռներու նըկարէն։

Քեզի՛ համար, ո՛վ իմ քերթուածըս անմահ՝
Զոր արիւնովս յըղացայ.
Զոր երգեցի՝ հպելով սըրտիս լարերուն
Լարն ամէնէ՛ն դիւրազգայ։

Քու ձե՛ռքդ լոկ դեռ կը պահէ զիս կանգուն
Աւազուտրին վրայ վաղքիս.
Եւ մազիդ մէկ թելը բաւ է կապկըռ
Տիեզերքին հետ՝ հոգիս։

Ո՛վ վարուժնակ, ո՛վ իմ փոքրիկ Դիցուհիս,
Ո՛վ քընարէ դու հոգեակ,
Թող որ արցունքս՝ որ այսերուդ վրայ կ'իյնայ՝
Ըլլայ ծիծաղ կամ սուտակ։

Թող հայուածքներդ հեղուն աստղերն երկընքին
Իմ խորչամած ճակատիս՝
Որ իր վերայ խոյրի պէս բա՛ցըր ըրուննց
Բիւր ըսպինները սրրտիս։

Չի ես անդո՛ւնդն եմ՝ որ կ'ըլլայ երջանիկ
Փառուռայի մը լոյսով.
Անապատն եմ՝ որ երկինքին կը ժըպտի
Իր ծըլարձակ մէկ բոյսով։

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Եւդոկիա, 1912

ՀՈԳԵՇՈՒՆՉ ԳՐՈՂՆԵՐ

Աչուղները եարին հետ՝ հոգին ալ երգեցին, դժոխքին վախէն՝ կուրծքերնին զարկին, ողբ ու կոծով թաթխեցին իրենց երգերը։ Այդ չըլլանէն վերջը հոգեչունչ գրողներ ունեցանք, որոնց մէջ քերթողական խանդը այնքան բարձր չէր, սակայն գրականութիւնը ուզեց անմոռաց պահել անոնց յիշատակը։ Վենետիկի Մխիթարեաններուը մատենագրութեան գարկ մը տալով, չեն մոռնար նաև հոգեբուխ գրականութիւնը. այդ ընթացքին կը հետեւին թուրքահայ պատուելիներ և վարդա-

պետներ: Ջամչեան լոկ պատմաբան մը կ'ըլլայ, ինձիճեան կը սիրէ նաև քերթողականը և իր այդ սէրը ցոյց կուտայ «Ամբանոց Բիւզանդեան» բանաստեղծական հատորովը: Յովհաննէս Միրզա Վանանդեցի «Ոսկի դար» և «Արփիական Հայաստան» քերթուածներով, բաւերու տարօրինակ բանաստեղծը կ'ուզէ ըլլալ: Եւ 1857ին Անդրէաս վարժապետ Յասդիւզին կը հրատարակէր ծանօթ բանաստեղծ մը: Ո՛վ որ ոտանաւոր կը գրէր, այն անպատճառ բանաստեղծ էր: Հ. Աբեղեան Բագրատունի իր դասական թարգմանութիւններով և «Հայկ» դիւցազներգութեամբ, քերթողական հին ու զառամ ոճին մէջ յեղաշրջում կը

Աղաւնի (Հ. Սիմոն երեմեան)ի երիտասարդութիւնը:

մտցնէր. անոր կը հետեւէր Խրիմեան Հայրիկ, ուսկից կ'ունենանք «Հրաւիրակ Արարատեան»ը և «Հրաւիրակ երկրին աւետեաց»ը, և այդ քերթուածներուն մէջ հայկական դասական գրականութիւնը կը ժողովրդականար Հայրիկի անոյշ և բնական ոճովը: Իսկ Աբեղեան Բագրատունին ամէն ճիգ կը թափէր հին դասական մը մնալ և Հոմերի ու Վիրգիլի ներկերը միշտ վառ պահել: Հ. Ալիշան իր խառնակ գրաբարին պէս, բազմագունի գրականութիւն մը կը մշակէր. իր մէջ կը տեսնէինք հին և նոր քերթողական վարպետներու հոգիին ներդաշնակութիւնը միաձանգուած. Հ. Ալիշան կը հաւակուէր Բագրատունիին ու Դուրեանէն վեր քերթող մը: Պէշիկթաշլեան Մկրտիչ իր տաղերովը՝ կը զմայլեցնէր, հայրունի երգերով է'ն սիրուած բանաստեղծը կը դառնար և թատերգութիւններով իր համբաւը մնծ ծաւալ կ'առնէր: Նպատակ չէ ուրուագրել քերթողական չրջան մը, այլ ծրագրել մէկ քանի բանաստեղծ հոգիներու գրական աշխատութիւնը: Կովկաս ու Թուրքիա, ինչ ինչ չրջաններու մէջ, ունեցեր են բանաստեղծ գրիչներ, որոնց լիակատար պատմութիւնը՝ ամբողջական գործ մը կը պահանջուի:

ՓԷՇՏԻՄԱԼՃԵԱՆ ԴՐԻԳՈՐ ՊԱՏՈՒԵԼԻ

Ժամանակին կը համարուէր ուժգիտաւոր պատուելի մը, իր երկերն են «Բներականութիւն», «Տրամաբանութիւն», «Լուսաչափ». իրեւ բանաստեղծ անուն մը ունի իր «Դիմառնութիւն ի չարչարանս Քրիստոսի» 311 էջ քերթողական գրքով: Սուրբ հոգիներու բողոքող ապաստանն է այն: Սուրբ կոյսը կը բողոքէ հրեշտակներուն դէմ, կը բողոքէ սուրբերուն դէմ և կը բողոքէ աւ Որդին միածին. վասն զի չարչարանքի ծով մըն է ինքը: Ամբողջ գիրքը ճակատագրական տառապանքի մրմունջը կը լսեցնէ: Մաղձոտ աղօթագիրք մըն է և աղօթքը թէև քնարի լարերէն կը լսես, սակայն բացարձակապէս քնարի քաղցրութիւնը չես ղգար: Խրատական, ազերազ ու բողոքող է: —Դեւերը անապաչխարհ բողոքող կորուսեալներուն դէմ գայրացած կ'երգեն.

Հարկեցարուք չարեաց գումա՛րք.
Վայրապօղանջ շունք նեռանարք.
Աձո՛ք ի միս գմերըս յանցանք,
Տեսո՛ք և գձեր գործս անառակ:
Զի՞ր միմիայն մերըս մեղանք,
Հրզաբառութիւն, որով կորեաք.
Զի՞ր ձեր չարիք բազմօրինակ,
Յորըս կայիք առ հասարակ:
Մեզ ոչ տուաւ սակաւ վայրկեանք,
Չի զըչջասցուք, գորըս մեղաք.
Այն ամենայն կենացն ընթացք
Զեզ զըղջութեան էր ժամանակ:

Յետագայ պատասխան գրած է սատանաներուն բերանը. իր ամբողջ բանաստեղծութիւններն այս պատասխանին ձեւն ու-

նին. չունի ոչ առեղծագործող խանդ, ոչ նկարչական գոյներ. զուրկ է զգացմունքէ, զուրկ է բանաստեղծական կայծէ: Փէշտիմալճեան աւելի կրնայ յիշուիլ իր «Հայկազնեան բառարան»ով. իբր բանաստեղծ ապրելու արժանանիք մը չունի. 1773–1837 չրջանի մատենագիր դէմքերէն մէկն է եղած:

Ա Ի Ե Ի Տ Ե Ա Ն Հ. Գ Ա Բ Ր Ի Է Լ

Հոյակապ Մխիթարեան մը իր հակայ հատորներով.—«Մեկնութիւն Թղթոց Պօղոսի» երեք հատոր. «Շարականաց բացատրութիւն», «Նարեկի լուծումներ», «Քերականութիւններ», «Ճաղաքս քաղաքին Աստուծոյ»Ս. Օգոստինոսի աքանչելի գործին թարգմանութիւն ևայլն: Գրականութեան մէջ ալ գեղեցիկ չիթեր կը թողու իր փոքր քերթուածներով: Վենետիկեան Մխիթարեանը այն հայրենասէր դէմքերէն է որ Հայուն անցեալին մէջ միշտ դիւցազնականը կը տեսնէն ու հայ անցեալին գրուատիքը կը հիւսեն: 1751-1827 չրջանին մէջ ապրած է: Ս. Ղազարի գրական չէնքին ամէնէն կարկառուն անկիւնադաբերէն մէկը կ'ըլլայ: Մեր դիւցազները հեղինէ քերթողներուն ոճով փառաբանուած են. բաւ է սա մէկ քանի տողերը.

Հռոմէական փառքն աղօտացան
Ի գերազին նըշուլից
Արշակունեանըն Տըրդատայ
Մենամարտիկ քաջութեամբ:

Շարականներու քերթողական ապաւորութեամբ՝ գրած ու երգած է. օրինակ սա երկու տողերը.

Ցընծա և բերկրեաց տուն Աբրամայ
Բանզի ծագեաց քեզ գեղջիւր:

Իր քերթուածներուն մէջ կը սիրուի «Քաջն Վարդան»այ բոցաշունչ խանդավառութիւնը, «Շուշան»ին և «Ալեքսիանոս»ի գրգռիչ անուշ քնարը: Մխիթարեանց մէջ փայլած է խոհական և աստուածաբան համբաւովը: Իր հրատարակութիւններն են վերոյիշեալներէն զատ՝ «Խորհրդածութիւնք», «Ռոտրիկվէց՝ ճառ համակերպութեան», «Ճառ բղմման հայ. և իտալ.», «Մտածութիւնք ի վերայ ցաւոց Ս. կուսին», «Քերականութիւնք հայ.», «Քերականութիւնք Թուրքանեան լեզուի»: Վանական գործերով՝ չատ արդիւնաւոր անձնաւորութիւն մը նկատուած է սա՝ վենետիկեան նախնի պատկառելի Մխիթարեանց մէջ:

Ջ Ա Խ Ջ Ա Խ Ե Ա Ն Հ. Մ Ա Ն Ո Ւ Է Լ Վ.

Հայ մատենագրութեան մէջ ծանօթ է իր մեծդի «Իտալ-հայ» և «Հայ-իտալ» բառարաններով. վերջին հատորը զարգացեալ հայկարաններուն համար գանձարան է: Ջախջախեան գրագիտական արժէք մ'ունի «Տէլէմաքայ մահ Աբէլի» թարգմանութիւններով: Վենետիկեան այս նախկին Մխիթարեանը (1791–1835) վանական քերթուածներու հատորներուն մէջ, ունի մէկ քանի բանաստեղծութիւններ, որոնց մէջ՝ ինքը վարդապետող և խրատող է. հին գարերու գիտուններուն դրուատիքը հիւսած է. չատ համեստ խրատ մըն է նորելուկ ճառուներուն իր սա տողերը.

Եւ դու կարծես ըզքեզ խիկար
Իսկ ըզնախնիս որպես խումար.
Ապրի՛ս, խաբի՛ս, որ քեզ անինար,
Դիւր եր նախնեաց, ոչ քե անկար:

Այսպանողներուն կը յիշեցնէ անցեալին գիտութիւնը, և կրօնքին վեհութիւնը: Հանճարիմաստ գլուխ մըն է. քնարէն կը սորվիս մ'ըզակութենէն խոյս տալ. ինքը մօտ Պառնասեան լեռներուն մուսաները ցոյց կու տայ. ժամանակին հետ քիչ կ'ապրի, դասական բանաստեղծութիւնը սիրած է և նոր անկոչ երանի կը կարդայ պարզամիտ չինական խազազ հոգիին. այդ երջանիկ կեանքը կը գրուատէ, չինականը իր ազքատութեամբ անհոգութեան կենսատու երանութիւնը կը վայելէ. ան կ'երգէ.

Նընջեմ ի յարդ բայց միշտ գըւարթ,
Ոչ ի տաճարդ ոսկիազարդ
Որոյ ձեղուն հոգոց է բոյն,
Պիշերավայ բըւեհաք ի նոյն:

Երգիչն ալ ինքնին մնաստանին պարզուկ կեանքին մէջ, բնականաբար պիտի ըմբռնէր ազքատին անհոգ երջանկութիւնն ու հարուստին գիրգ և քնքուշ կեանքի կեղծ երանութեան վերքն ու փուչ: Մնաստանին կեանքը իմաստասիրութիւն կը բուրէ, ողջմտութիւն կը ներչնչէ.

Մի'ազգային հին ու նոր տաղանդաւոր գրագէտ գրիչներ իրենց գրաւիչ ոճը կը պարտին հելլէն հին գրականութեան, և իրօք այն ամէն գրող որ այդ գեղեցկութեան աղբիւրին չէ մօ-

տնցած, գնա «Տգէտ է նա և անճաշակ». այս է Չամչեանի համոզումը: Մխիթարեան այս վաղեմի քերթողը բացարձակապէս ընտանի ոճ մ'ունի, վանական չրջանի մէջ կարդալու համար գրած է իր բանաստեղծութիւնները. գաղափարական բարոյական մ'ունի, արուեստ ու ձեւ փնտռելու չէ: Հրատարակած է նաև «Արհեստ աստուածասիրութեան», «Պօնա՝ առաջնորդ երկնից», «Հոչիոսի եղերերգութիւնք»: Իր օրով՝ գրականութեան կարեւորութիւն ստուզ Մխիթարեաններէն մէկն է:

ԹՈՄԱՃԵԱՆ Հ. ԵՂԻԱ.

Հայ դպրութեան մէջ իր սքանչելի դասական դիւցազներգու թարգմանութեամբ՝ ամէնէն սքանչելի գործօն դերակատարն է եղած. ամէնէն առաջ ինքը կու տար մեզի «Հոմերոսի Եղիական» և «Ոդիսական» դիւցազներգութեանց թարգմանութիւնները: Իրմով կը թարգմանուի «Պլուտարքոսի Զուգակշիռ»-ները ուր հռչակաւոր վաղեմի անձնաւորութեանց կենսագրութիւնը անհրաժեշտ կրթիչ է եղած ամէն գիտակից ցեղերու համար: Թարգմանութիւններէն զատ, ինքը Մխիթարեան ազգարաններու մէջ իր ունեցած բանաստեղծական կոթուններովը՝ ցոյց կու տար քերթողի խառնուածքը: Կատարեալ դասական միաք մըն է անոնց մէջ. դիւցազներգու կը մնայ ամէն մէկ փոքր քերթուածի մէջ: Ոճը կորովի է, հակայ ժայռերու վեհութիւնն ունի. ծաղիկ, փափիւռ, զեփիւռ ու գաչնակ լեզու՝ այդ գրական ամպագծար ժայռ բարձունքին վրայ պայծառութիւն չունին: 1777–1847 ինքը ապրած է գրական կեանք մը. Ս. Ղազարի վենետիկեան սերունդը հայկարանութեան մէջ կրթեր է, և ինքն է եղած ամէնէն կորովի հայկարան Հայր Սրսէն Բագրատունի վարդապետին պերճախօս վարպետը: Վերոյիշեալ գրական գրքերէն զատ ունի հրատարակած «Դպրութիւն նամակաց», «Իմաստասիրութիւն մարդկային». «Բարոզգիրք», «Ս. Բեռնարտոսի ճառք ի գովեստ Ս. Կուսի», «Ճառք Ս. Յովհ. Ոսկեբերան Հայրապետի», «Վիտա՝ Քրիստոսական», «Տրլաֆորէ, եղջ աղանդոյն Լութերի և Կալվենոյ: Իբրև վարդապետ՝ բնականաբար եկեղեցական գրքերու աւելի կարեւորութիւն էր տուած. հին Մխիթարեանները՝ յատուկ մասնագիտութեան մը չէին պարապեր, իրենց միակ նպատակն էր զարգացնել հայերէնը և աստուածաբանական գիտութեանց մէջ հմտանալ:

ԱԻԳԵՐԵԱՆ Հ. ԳԱՐՈՒԹԻՆ

Լեզուագէտ Մխիթարեան վարդապետ, բազմարդիւն և սիրուած կրօնաւոր Ս. Ղազարու վենետիկեան հայրերէն, Լորտ Պայրընի հայերէնի ուսուցիչը, որ սովորութիւն ունէր ըսելու իր աշակերտը ակնարկելով — «Լենդը նորէն եկեր է», այդ լենդը Լորտ Պայրն էր: Մեծ բանաստեղծին համար վանական ժամանակագրութիւնն անչուչտ արձանագրած է դէպքեր, որք կրնան հետաքրքրել Պայրընի սիրահարները: Աւգերեանի հրատարակութիւններն են՝ «Բառարան համառօտ ի գաղղիականէ ի հայ», Բառարան համառօտ ի հայէ գաղղիական», «Քերականութիւն անգղիական և հայերէն», «Քերականութիւն հայերէն և անգղիական», «Բառարան անգղիարէն և հայերէն», «Բառարան հայերէն և անգղիական», «Համառօտ նկարագիր Մխիթարեան Միաբանութեան», «Բացատրութիւն չափուց և կշռոց նախնեաց», «Aperçu général», «Դաւանութիւն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց», «Լամբրոնացւոյ առեներանութիւն», «Միլտոնի Դրախտ կորուսեալ»: (1774-1854):

Հ. ԱՐՄԷՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

Վենետիկեան է'ն դասական վարպետն է, իրմով լատին և յոյն գրականութիւնը կը հայանայ մագիստրոսօրէն: Կարելի է ըսել, որ քիչերը ըմբռնած են իր բանաստեղծի խոշոր նշանակութիւնը: «Հայկ Դիւցազն» մեր վիպասանական գրականութեան մէջ, իբրև դիւցազներգութիւն, է'ն կատարեալն է և անհամեմատ բարձրութիւն ու արժանիք մ'ունի: Բնաշխարհիկ պատկերներն իր վէպին էջերուն մէջ՝ կը մնծնան հոմերական և վիրգիլեան ազդեցութեան տակ, և չատ անգամ Շաթոպրիանի պարզ նկարագրութիւնները կը կիսաւածեն հովուերգական բաժինին մէջ: Եւ չատերը Բագրատունին կը դրսեւորեն իբր տիրուն վրայ կը ջնարակուի իր բանաստեղծական հոգին: Եւ իբր թարգմանիչ, զմայլելի է իր բծախնդիր բիւրեղացած ոճը:— Հրատարակութիւններն են՝ «Քերականութիւն գաղղիական», «Տարերք հայերէն քերականութեան», «Այբբենարան», «Քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց», «Սկզբունք ուղիղ խորհելոյ», «Տաղք», «Ճաշակք հին և նոր ոլբերգութեանց», «Երեսուանդ ոլբերգ.», «Սրուեստ քանական Սուսէի», «Թէսիրասուանդ ոլբերգ.»,

տայ նկարագիրք», «կեսարու–յիշատակարան», «Հոմերի իլիական», «Ճաչակ յոյն և լատին ճարտարախօսութեան», Մասիւնի փոքրիկ քառատնորդք», «Միլտոնի կորուստ դրախտին», «Որատեայ արուեստ քերթողական», «Պոսիէմի դամբանականք», «Վիրգիլեայ Մշակականք», «Փոսկոլոյի Գերեզմանք»:

Հ. Բագրատունի երկար տարիներով Պոլիս է մնացած և Տիզանոյ ազգատոհմի տանկրէյի պաշտօնը վարած: Տաղանդաւոր վարդապետը ընկէր Պոլսեցի է. ծնած 1790ին և վախճանած է Վենետիկ, Ս. Ղազար վանքին մէջ 1866ին:

ԵԴՈՒԱՐԴ Վ. ՀԻՒՐՄԻՒԶԵԱՆ

Մխիթարեան տաղաբանին ախոյեան ինքն է. իրմէ զատ և իրեն հաւասար՝ քնքուշ երգիչ մը չեմ գտած այդ քերթողական եռատատար գրքին մէջ: Հիւրմիւզեան՝ զմայլելի է իր բնական երգերուն մէջ. իր այդ քերթուածներէն ջերմ համակրանքով ու սրտեռանդ խանդավառութեամբ պիտի յիշուին «Գնդօններ»ը մանաւանդ, «Մայր և գաւրիկ»ը. պիտի ապրին նամակի ոճով իր հոգևկից կրօնաւորներուն գրած երգերը: Այդ երգերուն մէջ, Հիւրմիւզեան անհնաւորէն պերճախօս բնական գէղեցկագէտ մըն է. գեղջկական տեսարանները իզճամիտ մանրանկարի վեհութեամբը կը պարզուին երեւակայութեանդ առջեւ. հովուերգական հզօր էջեր կան իր այդ տաղերուն մէջ: Այդ երգերուն հետ, յատուկենական կեանք ունի նաև Ֆրանսացի Տըլիլի նկարչագեղ ոճով իր գրած «Բուրաստանք» ասացի Տըլիլի նկարչագեղ ոճով իր գրած «Բուրաստանք» անունով հովուերգականը: Ինչը կը յիշեցնէ Պէրնարտէն–ը–Սէնթ–Բիէրի, Վիրգիլի, Մանցոնիի և Ֆեննելոնի գերաբանչ ոճը:

Բազմաթոռ թարգմանութեանց մէջ հակայ աշխատութիւններ են հատորաւոր «Ուղեւորութիւն Անաքարսիայ» և «Ռոլենի հնախօսութիւնները». 1791-1878 չրջանի ամենէն հզօր սրտուած վենետիկեան Մխիթարեանն է: Բնագիրեաւոր արուեստագրող մըն է նաև. վերջիչեալ երկերէն զատ հրատարակած է «Առձեռն ճարտասանութիւն», «Առձեռն բանաստեղծութիւն», «Մաղթանք չարաւ», «Առձեռն դիցարանութիւն», «Զբօսարան տղոց», «Գիրք Յորայ, տաղաչափեալ», «Աստուածաբանութիւն տեսական», «Աստուածաբանութիւն բարոյական», «Օրինութիւն Հին կտակարանաց, տաղաչափեալ», «Աւակը վերջի Որմզդանայ», «Ծաղկաքաղ քերթուածք»,

«Դուռն քերականութեան Հայ. Լատ. Իտալ.», «Ալիքիէրի՝ Մերլոպէ», «Բառգիրք Աչխարհարարէ Գրարար», «Աքսորականք ի Սիպերիա», «Ֆէնելոն՝ Արկածք Տէլէմաքայ», «Ֆլորիան՝ Նաւմա Պոմպիլիոս», «Ժանլիս՝ Բելիսարիոս», «Մանծոնի՝ խոստեցեալք», «Մարկոս Աւրելիոս», «Մեսսուատղիոյ՝ սրբազան թատերգութիւնք», «Մոնթի՝ Արիստոտեմ», «Փեդրոս՝ Առակք», «Փիանօ՝ Հովիւ Հոգեւոր», «Փինար՝ Հոլ սրբոյն Քրիսոսթոմի», «Ռասին՝ երգ ի կրօնս», «Ռասին՝ Փեդրա», «Պեռ. Սէնթիէր՝ Պօղ և Վիրգինէ», «Սալէզայի՝ Աստուածատեր», «Տակիտոս՝ Տարեգրութիւնք», «Վիրգիլիոս՝ Ենէական», «Վիր.՝ Հովս երգոցք», «Բեմադրասացութիւնք ի Տիրամայրն»: Իր բնաւորութեան համեմատ՝ սիրուն թարգմանութիւններով ճոխացուցեր է Վենետիկեան գրականութիւնը:

Բերա, 1912 ԱՏՐՈՒՇԱՆ

"ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ"

Իր անունին պէս հմայիչ ու շքեղ հատոր մըն է ասիկա,—աւելի՛ քան որ եւ է վիմակեր կամ ոսկեզին յիշատակարան,—զոր Վիէննայի Մխիթարեան Հայրերը վերջերս լոյս ընծայեցին՝ իրենց Միաբանութեան Վիէննա հաստատութեան Հարիւրամեակին, արդի Աբբահօր՝ Գր. Ալբ. Գովրիկեանցի քահանայագործութեան Յիսնամեակին եւ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի Քառասնհինգամեակին առթիւ: Այս **3** Յունվարեանները յատկերազարդող ՅՈՒՇԱՐՁԱՆը կը պարունակէ **450** մեծադիր էջեր, ընդհ. Թուղթի վրայ դրոշմուած բազմաթիւ պատկերներ՝ Միաբանութեան հին ու նոր անդամներու եւ իրենց Ուսումնասիրութեան Հայ եւ օտարազգի վաղեմի աշխատակիցներու, իրենց նոր ու շահեկան գրուածքներուն հետ: Դեկան այս հոյակապ ժողովածուն նախապատրաստուած ունի «Ակնարկ մը Վիէննական Մխիթարեան Միաբանութեան հայրիւրամեայ գործունէութեան վրայ (1811-1911)» որ լիակատար պատմագրութիւնն է նոյն Ուխտին մէկ գարու բազմարդիւն գործունէութեանը.—Դեկան ու գեղարուեստական կրկնակ տեսակէտներով անտարակուսելի այս հատորը կ'արժէ միայն **40** Ֆրանքի Ո՞ր գրասէր կամ գրագէտ Հայ չպիտի բաղձար իր հայրենասիրական սենեակին մէջ ունենալ հատ մը ՅՈՒՇԱՐՁԱՆի սակաւաթիւ օրինակներէն, իբր լաւագոյն նպար՝ իր մտքի անունին:

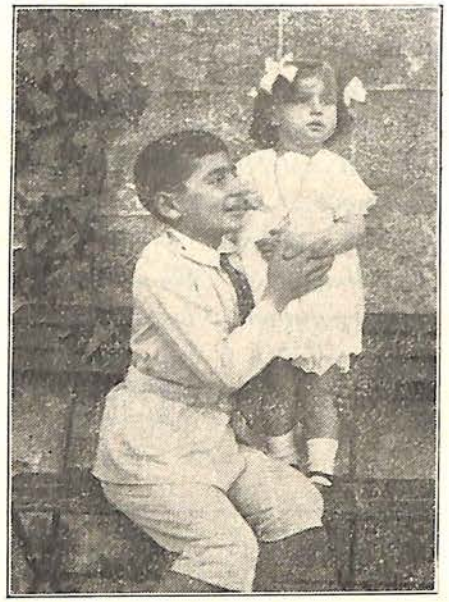

Հապեշաբնակ տաղանդաւոր քերթող Ռ. Որբերեանի գաւակները՝ Յարութիւն-Վրոյր եւ Սրբուհի-Աբուսեակ: «Յարութիւն կը նայի ու կը ժպտի մեռած յոյսերու յարութեան, իսկ Աբուսեակ սեւեռած է դէպ ի ծագումը Արդարութեան արուսեակին»:

ՉԳԱՅՈՒՄ

Թափուր վանդակ մ'ունիմ լքուած մէկ անկիւն,
Դեղձանիկըս այնտեղ ինկաւ կուրծիս վրան
Անշունչ: Լռեց: Իր դայլայլիկն ու հծծիւն
Ալ չեմ լսեր. սակայն կու գայ մի վայրկեան.
Որ կ'զգամ զայն:

Կ'օրօնեմ մերթ ժաւերիմ մ'ինն օրերու.
Մարգը վազուց ծածկեց չիրմին իր վրան.
Նայուածքս ապօտ կ'երթայ ասդին մը հեռու
Եւ անոնկի'ն, յիշատակի զերդ խորան,
Ու կ'զգա՛մ զայն:

Տարիներով հեռու իրմէ մոլորուն
Կը փնտռեմ իմ դրախտագեղ հայրենիք.
Աղօտացա՛ն գիծերն ամէն իր սիրուն,
Աւերն անոր դըրաւ ըսին իր կընիք,
Ալ կ'զգամ զայն:

Լուռ, անդալար ափունքներու կապուած արդ
Կ'ըսեմ ինծի թէ խամրեցա՞ւ այն գարուն
Ու վարդենին իր ոսկերով գեղազարդ...
Ու կարօտովը անվերապահ երգերուն,
Դեռ կ'զգամ զայն:

Տեսայ աւազն, որուն ներքեւ մինաւոր
Պիտի երթայ մարմինս հանգչիլ յոգնարեկ,
Որուն վերայ պիտի չերթա՛ն հայրենակայ
Արտպիլներ մինչև իրենց երգ բեկբեկ,
Ալ մրմնդին մոռացու մէն չաս անդին
Կ'ընդունէմարեմ անմահութի՛ւնն յաւիտեան.
Մ'ըսէք թէ կեանքը կը յանդի անդունդին...
Կայ երկիր մ'ուր առատպողներ կը խայտա՛ն...
Ես կ'զգա՛մ զայն...:

Ճիպուռի, 6 Յնս. 1912 . Ռ. ՈՐԲԵՐԵԱՆ

ՃԱՌ ԱՆԴՐ–ՍԻՐՈՅ

Մեռեալի մը համար

Ինչպէս մարդիկ ժայռերը կը հերձեն, ո՛չ սիրելիս, գուն ալ չիրմիներուն աչխարհը հերձեցիր, և հոգիդ ու մարմինդ մխրճեցիր աղջամուղջին մէջ,—հորի՛ն ուր կը սայթաքին ու կը ծամածռին մեռեալները:

Հիմայ, այս պահուս, արիւնախանձ աչքերով ես հոս կայնած եմ ան՛ա՝ քու քնքուչ էութիանդ վրայ, ձեռքս քիչ մը հող բռնած, և բառերով որոնք կու գան երկաթակուռ ծաղիկներու նման, որպէս զի պատուար մը կանգնին՝ ղքեզ պաչտպանելու համար:

Սակայն քու քովդ—վարդարիւն բերան—լեզակագոյն և պղնձախժոյր դեղին երկինքի մը տակ, գոգցես ցաւագին բաթախումները կ'զգայի անհնարին տարփանքներու ժժգոյն տենչերուն. նրբերանգ գոյներով վրձներ կի տանեղազարդ բնանկարները որոնք երկրին կը պատկանին, ինչպէս արտոմոբիւնները՝ մարդուն, և րզքատած լանջքիս վրայ կախեր էի ապրատան իրրև յուշարմի,—գերագոյն նշանը քու պատկերիդ։ Եւ յետոյ, դիտե՞ր, չատ գորշ ու չատ ծանր կապար մը ուռեցուց

Կոնստան Զարեան

երկնակամարը և թափեցաւ մեր ուսերուն վրայ. և հեշտասոյր սալորի պէս թաւշափափուկ ուրիշ լուրթ երկինքներ, սեւ մեղանով բծաւոր,—ուրիշ անջրպետներ՝ միատիկ մանուշակի եզական թոյրերով վիրակապած,—ուրիշ կոնակներ՝ գայլի սրտած ու ճերմակ առոյգներով՝ տեսան հիացական չաղապատումը մեր բնազդներուն և մեր ալանդքներուն։

Այլ, սիրելի՛ս, կը յիշե՞ս, ո՛չ խեղդուողներուն սադայէլական ձիչերը, ո՛չ քթթոզ աչքերով ու կազ հոգիով մարդոց գալարապիրկ չարժուձևերը, ո՛չ վընջուն չարութիւնները մգլոտած, բրածոյ դարձած, նեղցած ու ամեղուկ ընտանիքիդ՝ կարող ելան կրծանել նաբը որուն մոյթերը կը դողային

ոսկեզօծ բուրվառներու յեղյեղուկ մչուչին մէջ։

Մեր հոգւոյն արցունքները, մեր մարմնոյն հեծկլտուքը պիտի արձակէին միահազոյն սաղմոսներ դէպ ի կաժարը, երբ ամէն կողմէն եկան՝ հովի մը խուլ մռնչիւններուն հետ՝ հինաւուրց կատակերգութեանց դիմակներ ու խեղկատակներ որոնք դժոխային պար մը կայթեցին ճակատագրին հանդէպ։ Յամ՛քեցան այն առեն մեր երիտասարդութեան հաւատալիքները, նաև մրրկասաստ կործանեցան մեր յօրինած մէկ քանի երազները։

Յանկարծ,—արիւնս կը սառի՝ սոսկա՛ յիշելով,—դուն որ ա՛յնքան լուսափայլ, ա՛յնքան չողչողուն էիր՝ ինձմով յօրինուած քերթուածին սրտին մէջ, փտած ոսկորի մը պէս կճրատացիր ու գռեհիկ փոչի մը դարձար ոտքերուս առակ։ Յուսահատ ձայնով կչեցի զքեզ, բայց դուն անլսող եղար իմ ձայնիս, և քու խռպոտ ու անիմաստ երգդ գոռաց լրքենի խմբերգին մէջ անո՛նց որոնք կ'ուզեն այրել հոգիս՝ իրրև ողջակէզ։ Պողպատ դրի մատիս մէջ ու հետեւեցայ ոյր-մոլոր ճամրանե՛րուն։

Հիմայ մնաց ես դուն, ո՛վ մնռնալ, և քու դիակդ ամո՛թն է իմ յաւիս։ Բայց իմ սէրս, յուզարկաւորութեան ու թաղման այս մանաւանդ պահուն, գութ ու բերանքով վերստին կը հագուեցնէ քու դէմքդ հնօրեայ անբծութեամբ, սառերդ կը քաղարկէ ու լոյսեր կը դնէ աչքերուդ մէջ, որպէս զի երազը ապրի՛ չարունակ։ Մինչդեռ անցեալն իր պարտութիւնը կ'ապրի՛ ներկային անձկութեան մէջէն, անուր ճիգով մը, չպարներ կ'առնեմ ես ու քու արհաւիրքդ կը անգուրեմ, փուչ զարնուելի և գարշահոտ քու անձաւէդ՝ ուր կը խժան գերեզմանները գազանները թոյլ ու նողկալի, չպիտի զգաս կծու մարակումը անդր-սիրոյ այս ճառիս, բայց անոնք որ կ'երթեւեկեն, բարձրագլուխ, դամբարաններու քովէն անցնող արահետներէ, անչուշտ պիտի լսեն առեալի կերպով առնական բանը անո՛ր որ գոբս է գաշտերէն։

Ափս կը բանամ, ու վրադ կը թափեմ այս հողը որուն մէջ արիւնս ու վիշտերուս երկաթուլը կուռած բոլոր ծաղիկները կան, ո՛վ իմ մեռեալս։

ՎԵՆԵՏԻԿ, 1912 Յլս.

ԿՈՆՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆ

Թարգմ. իր շարադրած ֆրանս. բնագրէն

ՏԵՍԻԼՔԻ ԺԱՄ ՄԸ ՇՈՒՄԱՆԻ ՀԵՏ

●

«Աչքերս երագին մեջ կու լային...»
ՇՈՒՄԱՆ

Ադամանդէ աչքերով լոյս տեսիլքի մը մէջէն,
Մատներուդ տակ, բարի քոյր, կչռոյթները կ'արտասուեն.
Կոյս ու միսթիք վարդերով ասեղահնե եղեւիներ
Քեզ խոզ քո՛յ անհունին ու իմ վիշտս համար ձեր:

Այս մեզ ջնջոզ մենութեան ծուլանքին մէջ անդադար
Գնդեցկութեան պատկերներ կ'երկնածաղկին լուսատարր,
Ու մեր կեանքին թաքթաքուր ապառումին մէջ թափուր՝
Արուեստն —որպէս ասեղալի հոգիացում— կ'իջնէ լուռ:

Մտածումի մշտայոյզ չափիզէն վեր՝ անդրագո՛յն
Մեր քնապզէն չնչուած, հեռապգացած մարզերուն
Ազնիւական ու պայծառ երանութիւնն անբնաւել
Միայն արուե՛ստը նորէն կրնայ մեզի հազորդել:

Ջի անսահման գիշերին մէջ, Շումանի հեռանկա
Ազատնակերպ հոգիին փետրաթափումն՝ ալեվէտ
—Սարսուռներու ձերմակ ձիւն— կ'ևմերնոսի մոլորուն՝
Մեր կչռական աղօթքին հեբընծայման մէջ անո՛ւն:

Ու մինչ որպէս ուրուական, կեանքի եօթը գեսերէն
Ու փախուստայ ժամերուն տրամաբանէն թեւ առած,
Մտնուան ճրագը ձեռքին, —յաւերժութեա՛ն ցոլացում,—
Մըթին խոսքեր կը հնչայ, որպէս անճառ մատուցում,

Ու մինչ այսպէս երկիւղած կը մօտենանք Խորհուրդին,
Տեսիլքի մը խռնալքէն լայող երազն Շումանին
Պատրուակ մ'է մի միայն՝ կեանքի սեմէն՝ մինաչե՛ւ
Որպէս անպայման խորհուրդ մը Անհունին մէջ փախչելու...:

Բերա, 9 Սեպտ. 1912 ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

ՍՈՒՏ Է...

●

Պարո՛ն գատաւորներ.—Կ'ամբաստանե՛մ ձեր անուղիղ ոստիկանները՝ որոնք դիս քաշկռտելով հոս բերին: Անոնց լուսնամէտ աչքերը մատյլ հոգիներու մէջէն կը տեսնեն: Սո՛ւտ են անոնք. կը խաբե՛ն ձեզ: Իմ ուրբականիս հետ կը խաղան, մարմինս ձեզի բերած կարծելով: Սո՛ւտ է որ գողք կը հատատաք զիս տեսնել: Ես մեռա՛ծ եմ: Կ'ամբաստանե՛մ ձեր խելագորոյս ոստիկանները՝ որոնք չայլամի դիւահար ոստումներով չուքս հալածեցին: Ե՛ս ճիչերը սիրտ խօսիմ ձեզի: Բայց գատաւորի խիղճին մէջ սառնացած ձեր անարիւն խելքը սուտին ճշմարտութիւնը չպիտի զօրե զգալ:

Պատմե՛մ, լսեցէ՛ք. բայց ձեր կաշառած ուղեղները և ծախսած ականջները լարեցէ՛ք իմ խօսքերուս:

Փառքի խենթ մըն էի ես, անմահութեան խելագար մը: Ուղեցի հզօր աշխարհակալութիւնով թագաւորել անմահութեան երկնականարին մէջ: Իմ երազներս աստղերու բոցերովը էին չինուած, և խօսքս կ'որոտար չանթերու և փայլակներու հրդեհովը: Իմ պատգամներուս հատատացեալները՝ կը սարսէին անեղ բոցէն չունչիս, ու երկիւղած պատկառանքի յափշտակութիւնով վերացած՝ խաչակնքելով կը խոնարհէին անունիս առջեւ պատուանդաններուն տակ: Տիրացած էի գնորքիս: Կ'իշխէի անմահութեան եղեմին մէջ, ուր իմ անձէս գահակալած էի անմահութեան մը ներգաշնակ մեղեդին կը հնչէր: Կ'արբենայի անճառ երանութիւնովը այդ գերարբաշ տեսլականին: «Մի՛ խաբեր,—ըսաւ ինձի ոգիս,—եկո՛ւր քեզի ցուցնեմ այն աշխարհը, ուր փառքիդ կոթողին գաւազիր սատանաներ՝ քու ապագայ մահավճիռդ կը կռանեն ժանգոտ մուրճերով»: Հետեւեցայ իրեն: «Աչքերդ փակէ՛ ու դիտէ հոգիովդ,—ըսաւ ոգիս,—հիմա ապագային մէջն ես»: Ու տեսայ...: Ուրուատիպ էակներ՝ խմբուած խաւարակուռ գարշնոցի մը մէջ՝ իրենց կանչ լեզուներէն ծորող թունաւոր լորձանքով՝ անուշիս ոսկեսատ քանդակները կը պղծէին: Անոնց նենգաւոր ժանիքներէն կաթկթող թոյնէն՝ գարշ ոստայն մը կը հիւսէր իմ անձս մարմ-

նաւարոյզ անդրիին չուրջը, ուր իրենց թուլամարթի մարմինին սոզոսկումը կը պարակէր։ Փառքի հրապարակին վրայ կանգնած ոսկեվառ կոմոզա պղնձացեր էր անոնց քինախնդիր լիզումէն։ Ամարևկեցայ գժուէ խուժանէն այդ ուրատիպ մոզէզներուն՝ որոնք դիակա կը կրծէին, մարմինս անկենդան, անշունչ, անլեզու գառած բլայնաւն խելայեղ թիւնով։ Անոնք աչքերս կը փորէին, լեզուս կը կրծոտէին և իրենց գիշակեր դաւնչը հոգիիս մէջ կը մխրճէին։ Ու այս եղերական գիշատումին հանդիսատես ամբոխ՝ գիս այն օրէն կը քրքջար, կը հրճուէր, կը կա-

Ենովք Արմեն (1912)

քաւէր, կը ծափէր, արձանիս դէմ լեզու հանելով։—Սո՛ւտ է ուրեմն փառքը, գոչեցի սարսափած։ Հրաժեշտ աւի Աբեսաի բագինին իմ մոլեռանդ խնկարկութեանս։ Բացի աչքերս։

Յոյսը նշուլեց նորէն հոգիիս մէջ և ուզեցի ապրիլ։ Աբեսաի կայծը մոխրացեր էր էութեանս մէջ։ Խաւար մռայլը կը պատէր հոգիս։

Աբեսաը ճշմարիտ չէ ուրեմն, Թերևս ճշմարիտը Նի՛մրն է, հաւատացի։ Կառչեցայ նիմրին։ Երես չի դարձուց ան ինծի։ Նորէն իշխան մրն էի, Նիմրի երկինքին մէջ չսահակատող իշխան մը։ Մարդիկ կը ծնրադրէին առջեւս, խունկ կը ծխէին

արձանիս, հալէ-ու կնդրուկ կը մատուցանէին իրենց կուռքին։ Մի՛ խաբիր,—հալածեց զիս նորէն ոգիս,—կ'ուզե՞ս ցուցնեմ քեզի հայկատակներուդ դէմքերը, ուր անոնք քու ոսկեզէն էութեանդ խարոյկը կը վառեն»։ Կ'ուզե՛մ, ըզձացի։ Ու անոնց այդ խարոյկը, որուն ջահակիրները անոր չուրջը դիւային պար մը չրջըզոլոցած, սանդարամետական ժպիտներով և սպայեկական դիմագծութեան ծամածռութիւններով՝ կը քրքջային։ Անոնք՝ իմ ոսկիներուս կայծակը բռնկած եղերական լուսավառութեան տեսքէն խելայեղ՝ դիւայնօրէն կ'արբենային իմ ոսկեզէն արձանիս ամխացումը դիտելով։ Սո՛ւտ է ուրեմն Նիմրն ալ, եղբայրացայ։ Նիմրը ճշմարիտ չէ՛ ուրեմն, Թեբեա ճշմարիտը կինն է, հաւատացի։

Ու սիրեցի։ Բովանդակ էութիւնովս անձնիրեցեալ մտապատկերիս այն կնոջ՝ որ զիս կը սիրէր իր ջիղերուն ու երակներուն բոլոր մանրիներովը։ Զայն լնակցացայ իմ կոյս հոգիիս բիւրեղակերտ պալատին մէջ։ Երջանի՛կ էի։ Եթերածին չնախանձի այդ էակին դիմաքրաչ ու կիւսակերտ էութիւնէն՝ հոգիս կ'արբենար մարդկզէն զգայութիւններու դերանձառերանութիւնովը։ Մեր հոգիները ձուլուած ու իաչացած էին Սէրի միակ խորհուրդին մէջ։ Հոգեզոդ մեր նոյնացումին մէջ՝ իզում մը պիտի բլլար երկուքնա՛ս ալ չանթանար մանալուածը։ «Կը սիրե՞ս զիս, ինձմէ զատ պիտի սիրե՞ս երբեք ուրիշ մըն ալ», հարցուցի, պարիկներու անմեղութիւնովը չնչող երազաձին պաշտելի պարմանուհիս։ «Աչքերուս մէ՛ջ նայէ», բաւական, աստղակի քնքշութիւնով, իրիրը սեւեռած հոգիիս մէջ։ Ինքնամոռաց ցասումով՝ խորասուզեցայ իր երկնակապոյտ աչքերուն անդունդը։ Իմ պատկե՛ր գտայ հոն քանդակուած, իմ պատկերս, որ երազային աչխարհի մը պէս թաւալող անոր չքնաղ աչքերուն լուսաշունկերուն մէջ կը ծփար, ծովի ու երկինքի կապոյտով ջինջ կամարի մը վրայ։ Ու հաւատացի թէ ունայնութեան այն քաոսին մէջ՝ ուր ալեկոծելր էր յուսահատութեան խարակներուն զարնելով չարաչար, միակ ճշմարիտ խորհուրդը կինն էր։ «Մի՛ խաբիր, սո՛ւտ է,—չընչեց նորէն ոգիս, անձանօթ իր թագաւորներէն երեւան հլլելով ու հոգիիս մէջ սողալով կրակէ նիլակի մը պէս։—Փորձէ՛ ու կը համոզուի՛ս»։ Ինչպէս սատանայ, գաղատզոզի սոզոսկեցայ պաշտելիս հոգիին մէջ ու գաւադրաբար փորձելի անոր սէրը։

Մ՛ն, պարո՛ն դատաւորնե՛ր, ան զիս կը խաբէ՛ր, ա՛ն ալ…։ Տեսայ գինքը, եօթն անգամ նզովելի այն անպարիշտ դիրքին մէջ՝ որ աչքերս պղտորեց և խելքս հիմէն սարսեց։ Ինձմէ գազանի, անճնաւոր՝ ոռնչ սիրտի, անոր դիրկը նետուած, լրբենի խնդնչանքի մէջ հեշտանալով՝ կարմիր ծիծաղով ժը կը քրքջար երեսիս։

Մէ ճշմարիտ չէր մնացած։ Ա՛ն ալ սուտ էր, սո՛ւտ՝ ինչպէս ամէն բան։ Մէ չէի կրնար կեանքը տանիլ։ Պէ՛տք էր վերջ տալ այդ վերջի՛ն սուտին։ Պէ՛տք էր ոչնչացնել թէ՛ զայն, թէ՛ զիս, զանելու համար վերջնագո՛յն ապաւէնը, գերագո՛յն ճշմարիտը, Մահը։ Քաչեցի հրացէնս ու կրակեցի նախ անո՛ր, եաքէն իմ վրաս։ Ինկա՛յ։ Ձգնաժամային այն տագնապին մէջ՝ զոր ապրեցայ գնդակին կոզս մխելու պահուն՝ կը զգայի թէ կը փոխադրուիմ վերջնապէս սայգ ճշմարիտի թագաւորութեան մէջ։ Բայց ո՛չ, պարո՛ն դատաւորներ, ճշմարիտ չէ՛ նաև Մահը, սո՛ւտ է ա՛ն ալ, որովհետեւ հրեղէն գնդակը փոխանակ զիս ու ան փոխադրելու Մահուան գոգը, անա քաշկռտեր է ձեր դատաստանին առջեւ։

Սո՛ւտ է, պարո՛ն դատաւորնե՛ր, սո՛ւտ է…

Ու կ՛ըսեմ ձեզի թէ՝ ես խելագար չեմ։ Մի՛ նայիք քըրքջալով հեծկլտալուս։

Սո՛ւտ է…

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

Ատա Բազար, 1912

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ալիքներ 5։— Այրած քնար 2,50։— Անգիր դպրութիւն եւ առակք 50։— Արեւելքի բոցեր 5։— Բոցեր ու խոցեր 2,50։— Բուրգերէն 3։— Դիւան 10։— Դուռաձներ եգեսիոյ յարդերէն 1,50։— Եղիա Տէմիրճիպաշեան 1,50։— Երգարան գեր եւ տաղեր 1։— Երիտասարդի իղձեր 2,50։— Ընդարձակ Հայկ. երգարան 8։— Լքուած քնար 5։— Հայկ. երգեր 4։— Ծիածան 4։— Կարմիր Գիրքը 5։— Կարօտներ 3։— Հայդուկները 5։— Հաւատչանք 3։— Հերանոյշ Աշակեան 2,50։— Զայնագրուած երգարան 10։— Մխիթար 4։— Ցուգման ժամեր 10։— Ցուշերու ծրար 2,50։— Նմոյշներ 0,75։— Նոճասեան 3,50։— Նոր քառոզ 2։— Պղնձէ երգեր 1,50։— Ռազմի երգեր 1։— Սփոփանք ռամկին 5։— Սրտի ժամեր 8։— Սով եւ Մահ 1։— Սրինգ 2,50։— Ցուրտ կիթառ 1։— Քնար Ազարաեան 2,50։— Շամանդաղ 5։— Քրիզանդէմ 4։— Քնար հայկական (հոգեւոր երգեր) 4,50 զրշ.։—Դիմել Վ. եւ Պ. Զարդարեան եղբ. գրատունը, կ. Պոլիս, Զագմագճըլար, Թիւ 24-26։

Հինգ տարիէ ի վեր ո՛չ ևս է Պօյաճեան այն կրիտիկոսը որ իր խըստատաղտ և անաչառ գրիչը շարժեց՝ մեր ազգային, կրթական ու գրական հոդիգոններուն վրայ երեւցող կեղծերուն ու կեղտերուն մաքրագործմանը համար. ո՛չ ևս է ԵԼԻԶԵՆԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ, նոր դարու սիրտան Բագրատունին որ «մեռեալ չեզուի» մը սուրբ աճիւններուն մէջ դեգերեցաւ, և իր անմահ թարգմանութիւններով ջանաց վերկենդանացունել Գրաբարին անբաւդատելի հմայքը: Աճիւնի տաղ մը նրատարակելով իրմէ, ուզեցինք արծարծած ըլլալ ողբացեալ գրագէտին ազնուական յիշատակը:

Ա Ն Տ Ա Ռ Ա Ն Կ Ա Խ

●

Ցօրէ յորմէ բուսաւ ինքն ի սերմանէն և ածեաց
Անտառդ անթառ հինաւուրց սերևւաչարժ վարսաւոր,
ի հեռաւոր կապոյտ օդս երկնից մըխեալ կայ հըզօր,
Յորոց յանդուն փըչմանէ ուռուցեալ ծով մըխագեաց:

Զև երեւեալ էր մարդոյ ի սարսռագին երկրի աստ
Մինչ արկանէր նա զիւրև հազարդարեան հովանի,
Զանարդ գընաուղն հեղեալ մերթ խաղաղութիւն ընտանի,
Եւ մերթ զիւրոյ բարկութեան սրրամբառութիւն մածաստաստ:

Ի մոլեգին յորձանս անդ ժամանակաց սրացելոց,
Ցանդուն ծոցոյ չօրց բազմաց, ընդ նըշխարիւք ջինջ երկնի,
Մասունս երկրի նա ևանս մի ըզմիոյ ըզկնի
Բըխեալս ի վեր և սուզեալս հանգոյն տեսլեաց երազոց:

Բիւրիցս անգամ բարկ չոգիւնք ամպրաչնոյ զայն կիզին,
Ըզնա մեծաց փոթորկաց ահեղազօր չարժվեաց ոյժ,
Շանթ ըզհերձոտ կոճեղաց նորին եղև ցանգ վակժոյժ,
Սակայն ի զուր. միշտ հարեալ միշտ զօրացաւ ամենին:

Ըզմանձրապօրա ոռնաձայն կոթելացն ազգ և զիըչաց
Այց խորչանկեալ մորթիք իցեն հանգոյն ցամաք կեղևոց,
Որք չախչախեալ ըզմացաւս ի թաւն իւրեանց թաքըստոց
Ըզմայլանան ի մայրևացն անճառ անխոս արհաւրաց:

Զատիճակատ գոմիշոցըն չիլ երամ դիւրապախ

Որք բայանան թանձր ի սիկ թաւալոցացըն իւրեանց
Եւ զառիւծունս որք նազեն կարմրագիսակ բաչագանձ
Վարատեալ գնոյըս ճանճառն ձեռովքն իւրեանց սաստկաբախ։

Եւ ի ժայռից, ի մօրաց, ի խոռոչաց, յաւազոց,
Ի մացառաց, ի թըփոց և ի ծառոց հընչեալ ձայն,
Երթայ յորդէ հինաւուրցն ահագնալուր գոչիւնն այն,
Զոր հանապազ արձակէ անեղծական նորին ծոց։

Սահեալ անցին դարք յոլովք. ո՛չ եղծուած ինչ ի նմա գոյ.
Ոչինչ մաշեալ կընատեայ գիւր զօրութիւնն անվըթար.
Առ մահ նորա պէտք էին գի արամ գետին տեղի տայր,
Փըլեալ անկեալ ընդ նովաւ հանգոյն բնկատեալ անօթոց։

Անտառդ հըսկայ, հընայեալս երկիր կեցցէ ամս յարմայր.
Մի՛ վախճանի նորա մնար. ըզքե՛զ միայն կալցի ահ
Թէ գինչ վաղիւն անցէ քեզ, մա՛յր առիւծուց մերձ ի մահ.
Հրպարատութեան քոմ եգեալ արդ արմին կայ տապար։

Ընդ հուպ յախտնադ արեգդէմ՝ ուր քո մայրիք թանձրաբոյս
Գըմբեթացեալ ծանրաբերձ գալար ձեղուամբ մատաղով՝
Տարածանին յարևու հովանի յաղթ ուր ժոգով
Երամացեալ փըղոց քոց խաղայ յոսին մըտայոյզ։

Մրրկանց հանգոյն որք ի չու անկեալ ասլյանն աստատակ,
Եւ ոչ գըլան թէպէտ հուր թէպէտ հարուածք ինչ հասցեն,
Դիմեալ ի քեզ ընդ ալիս հասցէ վիրագ գժոխազէն,
Իչխանն աւուրց քոց վերջնոց, մարդ գալկագէմ դըժընդակ։

Այնչափ կըծեալ մաչեսցէ ազգ իւր անյագ զամենայն,
Այնչափ ծըծեալ սպառեսցէ զերկիր ուր ինքն զեռայր,
Զի հուսկ ուրեմն աւ քաղցր դիմեալ ի քեզ, կենաց մա՛յր,
Ըզվի զառաւտ քոց ըստեռնոց վակժոյժ լիցի լըռևլեայն։

(Անտիպ) Թրգմ. ՏԻԳՐԱՆ ԵԼՔԷՆՃԵԱՆ

Տիկին Հայկանոյշ Մառ.ք

ԸՄԲՈՍՏ ԽՕՍՔԵՐ ՈՒՎԻԿԻՍ

●

Ո՛չ. սա չար մարդերը չպիտի ուզեն թնաւ որ քու բնաւկան մահովդ մեռնիս, ո՛վ թաւիշ աչքերով իմ սիրուն ուլիկս։ Սա ձիգ, փափուկ, նրբացած վիզդ գանակին համար առեղծուած է միայն, ու ճակատագրակա՛նօրէն...։ Ջո՛ս գիտեր առիւկա. ու թերեւս անոր համար ընտանօրէն մտերմութիւնը կ՛որոնես անոնց՝ որոնք իրենց յագեցումը կը գտնեն գիտերուդ պարարտ ուռճացումին մէջ։ Եկո՛ւր ըսեմ քեզի, իմ թաւիշ աչքերով ուլիկս, թէ սա թիզ մը հասակով ուղեկն ի՛նչու դաչտէն հաւաքած խոտին արդակը կը մտածենէ քու թուչիդ։ Մտիկ ըրէ...։

Այսօր մտաղաչ ուլիկ մըն ես դուն, հազիւ նկատելի ծանրութեամբ։ Մուխով վարագուրուած սա սեւուկ աչքերդ թեթեւ ամէն ինչ երփներփուն կը տեսնեն աչխարհի մէջ. այնպէս չէ՞...։ Հիմայ դուն անգիտակ պզտիկ ուլ մըն ես, մօրդ չուչէ քին տակ տակաւին, որ անա իր կիրքերուն մայիսներով քեզի

կը կանչէ։ Մի՛ ասանուր, ուլիկս. պիտի թողում որ երթաս դուն ազատ, բայց մտի՛կ ըրէ ճչմարտութեան սա ձայնին։

Վաղը դուն խոշոր այծ մը պիտի ըլլաս. այն ատեն քու սիրական մայրիկիդ քովէն պիտի քաշեն տանին զքեզ, պիտի ծախեն անդէորդին։ Տարագիր՝ անանց հորիզոններու սահմանները էն անդին, ի զո՜ւր պիտի կոչես բեկբեկ մայրիկդ. անդէորդը խթանելով պիտի տանի զձեզ քարուտ, փոշոտ ճամբաներէ ուր չատ հեղ կճղակներդ պիտի սկրդուին խութերուն զարնուելով. այլ սակայն պիտի քալես, ու պիտի քալեն քեզի հետ տարեկից չատ մը նմաններ, որոնք ա՛լ քու ճակատագիրդ ունին։ Ա՛լ երթան բարով սիրուն դարաստաններ, մշտակապոյտ երկինք ու ամազուն ջուր, ուր մանկութիւնդ է հայլիացեր։ Ահա քաղքին խաժամուժը. ահա հպարտ ագուցուածքով վէս մարդիկ որոնք վրադ անգամ չեն նայիր. ա՛լ չկայ քու դաշտերուդ ազատ հովուուհին որ երկու բառկունները մանեակելով քու վիզիդ՝ փափուկ համբոյր մը կը գողնար... մայրեր պիտի տեսնես հոն՝ որոնք անգամ չպիտի խղճահարին այդ տաժանքոտ ուխտագնացութեանդ։ Տոտիկներդ պարտասած՝ պիտի չուզեն ա՛լ քալել, բայց անդէորդին ցուպը կռնակդ փայփայելով՝ զքեզ պիտի մղէ։ Իջի՜ր թէ հոս վերջանար ամէն բան...։ Օ՜հ, իմ ազատ աչքերով ուլիկս, անկէ ե՛ւ աքն է սոսկալին. դեռ ատեն կայ այդ բանին, մի՛ սոսկար որ ըսեմ թէ մութ ու գարշահոտ տեղ մը պիտի տանին զքեզ. ատոր Սպանդանոց կ'ըսեն։ Բացատրել չուզեր գայն, ռնգունքներդ զքեզ պիտի ըմբռնտացնեն ինքնին, ցնդակիցներուդ արեան հոտէն խելայեղած։ Վախ, անզօր տոտիկներդ պիտի կառչին գետնին, պիտի չուզեն աւելի առաջ երթալ. ո՞վ գիտէ, թերեւս վերստին ոգեկոչես մայրդ, և այս անգամ իրենց սրտագին բաղձանքներով, իրենց դառնագին ու մահաստուեր սարսուռներով. բայց աւա՜ղ, դահիճը պիտի աքացէ կողերուդ և նոյնքան վայրագ ուրիշ մը՝ պզտիկ կոտոշներէդ բռնելով զքեզ պիտի քաշկռտէ վիհի մը եզրը, կ'երեւակայեմ, ուր չողչողուն դանակը պիտի իյնայ վիզիդ վրան...։

Կը սարսռա՞ս, սիրո՛ւն ուլիկս, սակայն այս է իրականութիւնն անողորմ։ Բոլոր զքեզ գգուող ու քու երեսիդ խընդացող այսօրուան մարդերը համաձայն են այդպէս ըլլալուն. անոնք ականջ կը խցեն քու ղգայնութեանդ, ու գուցէ կարծեն նաև որ հոգի ալ չունիս։

Գնա՛ հիմայ, ազուո՛ր ուլիկս, գնա՛ և տարագրէ՛ ինքզինքդ այս քաղաքակիրթ բարբարոսներէն։ Աչխարհն անծիր է, Տիեզերքը հոծ. գնա՛ պահուըտէ՛ գուլումին ձեռքէն...։

Բեռա, 30 Մեպտ. 1912 ՀԱՅԿԱՆՈՅՇ ՄԱՌՔ

Թրքահայ անդրանիկ վիպասանուհի
† ՏԻԿԻՆ ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՄՈՒՔ ԲԱՇԱ,
հեղինակ «Մայտա», «Ալաքսիա» և
«Սիրանոյշ» վէպերուն,

և իր մայրը
† ՏԻԿԻՆ ՆԱԶԱՐԷԹ Վ. ԱՀԱՆ,
ազգանուէր գործիչը։

ԱՆԴԱՄՔ եւ ՍՏԱՄՈՔՍ

(Ա. Ո. Ա. Կ)

●

Պարա և պատչաճ էր ինձ յառնէ Թագաւորէ
Սկիզբն առնել յայս գործ։
Թէ մանրը քննեսցաք,
Թագաւորի ճչգրիտ պատկեր է որվայն.
Թէ ունի պէտս իմիք, ողջոյն մարմինն ըզգայ։
Վասըն նորա անդամք յաչխատելոյ խոնջեալք
Մէն մի ի նոցանէ կեալ ուրոյն խորհեցաւ,
Ոչ իւիք զբազիլ զօրէն որվայնի։
«Առանց մեր, ասէին, ճարակեսցի օգով։
Մեք քրանիմք, տառապիմք պէս գունակ զբրաստաց,
Եւ վասն ո՞յր, եթէ ոչ նորա վասն անօգուտ.
Վաստակք մեր բազմին ի տալ նըմա ճարակ։
Բաւ է. կամի նա մեզ զայս արուեստ ուսանել»։
Աւանն և կատարեն։ Յունելոյ կասին ձեռք,
Բազուկք՝ ի գործելոյ, և ի գնալոյ՝ ոտք.
Եւ ասեն ցորվայնն. «երթ խնդրեա՛ քեզ սընունդ»։
Սակայն սխալեցան և զըղջացան վուխով։
Բարէ՛, թըշուառականք լուծան անկան իսկոյն։
Ոչ եւըս կազմեցաւ արիւն նոր ի սրտին.
Իբրաքանչիւր անդամ խօթացաւ, կորոյս զոյժ։
Ցաչիժամ ի միտ առին խակագործքն այնոքիկ
Եթէ այն զոր ինքեանք կարծէին ծոյլ և յոյլ՝
Առաւել քան նոքա օգնէր ամենեցուն։

Արքունի մծծութեան պատչաճի այս առակ։
Առնու նա, բայց և տայ. հասարակաց է գործն։
Վասըն նորա մէն մի աչխատի, այլ առնու
Փոխարէն զիւր սընունդ.
Նա տայ ձեռագիտին կեալ յիւրոյ վաստակոց.
Պնծացուցանէ նա զվաճառականըս մեր,
Տայ վարձ պաչտօնէից, և պինուսրաց՝ թոչակ.

Պահպանէ ըզմշակն, բաչխէ ի բիւր աչխս
Ըզչընորհան արքունի։
Նովաւ յահաստանի կայ աչխատն համօրէն։
Մենենիոս գիտաց ասել զայս բարւոք յոյժ։
Ազգն ի ծերակուտէն սարսուցեալ և ի բաց։
«Ամենայն ի ձեր ձեռս է, ասէին գժգոհքն,
Ե՛ւ գանձ և՛ զօրութիւն, ճոխութիւն և պատիւ,
Ուր ի մերում կողման համակ վիչտ և վըտանգ,
Սակ հարկաց և սրրոց, ծրգունք պատերազմի»։
Արտաքոյ քաղաքին էր բընակեալ խուժանն,
Նա բազում ք զընայեալ խնդրէին այլ երկիր.
Մինչ Մենենիոս ոմն ելեալ կոյոյ նոցա,
Թէ անդամոց մարմնոյ էին նոքա նըման.
Եւ առակն այնուիկ որ է նըչանաւոր՝
Ա՛ծ զամբոխն ի հաւան։

***

Ձեռագիրներէն՝ զոր արարաւէր գրոզի մը
որ մեռած է։

"L'ORIENT INÉDIT,,

Արեւելեան Նորավէպեր *(Nouvelles Orientales)*ին վերջ որ 2 տարի առաջ Բարիզ լոյս տեսաւ, անոնք երկրորդ փրանսերեն հատորը զոր ՄԻՆՈՒ ՉԵՐՈՒՉ նոր նոր հրատարակեց հոն։ ԱՆՏԻՈՊ ԱՐԵՒԵԼՔԸն մեռնիլ մըն է Հայ, Յոյն ու Թուրք գրոցնեռու եւ աւանդավէպերու գոռ մեծանուն գրագէտը խմբած ու գրած է իր սանուն, գնայիլ ոճովը։ Հատորը կը պարունակէ 328 էջ մանրատառ ու մաքրատիպ, ընտիր թուղթի վրայ։ —Արեւելեան խնամիպ պրոշմով այսպիսի հրապուրիչ գիրք մը լոյս ընծայած ըլլալուն համար՝ շնորհաւորելի է հրատարակիչը Ernest Leroux, որուն պետք է դիմել փոխադրողներ։ *(28 Rue Bonaparte, VIe. Paris)*։

Գեորգ Ծ. վ. Արշանեան

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԽՏԻՆ

Ո՛ւր այդպէս, նժդե՛հ. պան մը կաց, մը չառպեր, ինչո՞ւ անմռունչ քո կարչի առջեւ կը վազես... ինչո՞ւ աչերդ ու այտերդ վազ չուռ կուտան այն Տունին՝ ուր մնացար, այն վայրէն՝ ուր ծնար, այն երկրէն՝ որուն զաւակն ես, այն երկնքէն՝ որուն հովանիին տակ կեանք ունեցար, այն համայնքէն՝ որուն մէջ ապրեցար, այն օդէն և ջրէն՝ որոնք երակներդ ու ջիղերդ հիւսեցին: Հայ նժդե՛հ, ներքին ձայնիդ անսա՛, ուշ դի՛ր. տե՛ս ու լսէ ինչե՛ր չը խօսիր քեզի. կը խօսի Երկնքէն՝ որ վայրիդ յատուկ բնատուրիւնով մը, չատ անգամներ ջինջ կապոյտով, աստղազարդ ձեղունով, Լուսնի լիքով ու Արքայ Արեւով մը կը խօսի. կը խօսի Երկիրէն, հայրենիքէդ՝ ուրկէ ծնար, բուսար ու սնար, անոր մոմով աճեցար ու մինչև այդ տակդ առիր, անուշ ու նուիչ անապակ ջրերովը ու քաղցրագիւտ օդովը պատուքդ անցուցիր: Գոյութիւնդ, ինքնութիւնդ այդ ամէնուն չնա պարտիր: Հայ պանդո՛ւխտ, կը մոռնաս. չէ՞ որ հոն թափեցիր քրտինքիդ կայլակները, բազուկներուդ ոյժն ո՞ւր սպառեցիր ու արիւնիդ հոսումն ալ հոն չէ՞ր որ տուգեց: կը մոռնաս տունդ՝ որուն մէջ պատսպարուեցար, այդ տանիքին տակ կեանք առիր, լեզու ելար, խօսք սորվեցար, տարիներդ հո՛ն հիւսեցիր, երիտասարդութիւնդ հո՛ն զարդարեցիր, քոյն ու օճախ կազմեցիր, ընտանիք ունեցար, զաւակներուդ հայր դարձար, աշխատութիւն, առատապանք, ուրախութիւն ու արտմութիւն ամէն գլխիդ անց կացած, մխիթարութիւն սփոփանք դարձեալ այդ չամբէն ներս գտար ու սէրդ ալ հոն չծնա՞ւ:

Հայրենի, պապենի Տաճարին մէջ էր որ արդիւնքուեցար կենդանի ճշմարտութեանն ու անսահման արդարութեանը. հո՛ն ճանչցար քու և ամէնուն Աստուածը, բարութեան, գթութեան ու երջանկութեան աղբիւրը, պարգեւող, չնորհող, կարող ու նախախնամող Բարի Հայրը: Ժամատն ու ժամու բակի կից չէնքէն (դպրոց) էր որ մաքի անունդը ստացար, նախնեացդ գիրն ու գրիչ, լեզուն ու խօսք սորվեցար այնպէս ինչպէս որ պէտք էր. թղթին ու գրքին ընտանեցար, զաւակ ու ծնող եղար: Ուխտավայրերէն որոնց քանի՛ քանի՛ անգամներ ուխտի ու երկրպագութեան գացիր նախչուն ու բշխուն հանդերձներով, անմիզ ու սիրեղ երգերով ու նուագարաններով ու միչտ լեցուն հաւատով ու յոյսով: Հապա խաչքարերուն խոնչկատուրներուն (խնդրակատար) քանի՛ տասք համբոյրներ դրոշմած ես, խունկ ու մոմ նուիրած ու փոխարէնն ալ տուած ես. այս սիրուդ ու հոգիդ կը վկայեն միչտ. ու ասոնց հետ երբեք չէիր մոռնար հողմրաիքը (գերեզմանոց) ուր ունէիր սիրելիներուս, ծնողներուս, զաւկըներուս, աղբարիկներուս, քուրիկներուս հողէ անխօս, լռին ու սրտիդ մի՛չտ խօսող դամբաններըդ. աղի արցունքովդ չատ անգամներ թրջած ես այդ չիրիմները. արտասու քդ հո՛ն ծլեցուցած ու բուսցուցած էր կանաչ թփեր, ծաղիկներ ու ծառեր, որոնց մսա վչտակրած հոգիդ՝ իր սփոփանքը կը գտնէր. ու կը մոռնա՞ս այս բոլորը. պիտի չորոչե՞ս այն ամէնը որոնք հետուէն թէ մօտէն կարծես քեզ կը հալածեն, երբ նժդեհութեան մէջ թաղուած՝ պահիկ մը անմտած մնաս սխալի յիշատակներէ հետո՛ւ, օտար երկնքի տակ...: Հայ նժդե՛հ, պահիկ մը ո՛ւշ դիր, դիտէ՛ հետուէն, լսի՛ր օտա-

այդ ամէնուն չնա պարտիր: Հայ պանդո՛ւխտ, կը մոռնաս. չէ՞ որ հոն թափեցիր քրտինքիդ կայլակները, բազուկներուդ ոյժն ո՞ւր սպառեցիր ու արիւնիդ հոսումն ալ հոն չէ՞ր որ տուգեց: կը մոռնաս տունդ՝ որուն մէջ պատսպարուեցար, այդ տանիքին տակ կեանք առիր, լեզու ելար, խօսք սորվեցար, տարիներդ հո՛ն հիւսեցիր, երիտասարդութիւնդ հո՛ն զարդարեցիր, քոյն ու օճախ կազմեցիր, ընտանիք ունեցար, զաւակներուդ հայր դարձար, աշխատութիւն, առատապանք, ուրախութիւն ու արտմութիւն ամէն գլխիդ անց կացած, մխիթարութիւն սփոփանք դարձեալ այդ չամբէն ներս գտար ու սէրդ ալ հոն չծնա՞ւ:

Հայրենի, պապենի Տաճարին մէջ էր որ արդիւնքուեցար կենդանի ճշմարտութեանն ու անսահման արդարութեանը. հո՛ն ճանչցար քու և ամէնուն Աստուածը, բարութեան, գթութեան ու երջանկութեան աղբիւրը, պարգեւող, չնորհող, կարող ու նախախնամող Բարի Հայրը: Ժամատն ու ժամու բակի կից չէնքէն (դպրոց) էր որ մաքի անունդը ստացար, նախնեացդ գիրն ու գրիչ, լեզուն ու խօսք սորվեցար այնպէս ինչպէս որ պէտք էր. թղթին ու գրքին ընտանեցար, զաւակ ու ծնող եղար: Ուխտավայրերէն որոնց քանի՛ քանի՛ անգամներ ուխտի ու երկրպագութեան գացիր նախչուն ու բշխուն հանդերձներով, անմիզ ու սիրեղ երգերով ու նուագարաններով ու միչտ լեցուն հաւատով ու յոյսով: Հապա խաչքարերուն խոնչկատուրներուն (խնդրակատար) քանի՛ տասք համբոյրներ դրոշմած ես, խունկ ու մոմ նուիրած ու փոխարէնն ալ տուած ես. այս սիրուդ ու հոգիդ կը վկայեն միչտ. ու ասոնց հետ երբեք չէիր մոռնար հողմրաիքը (գերեզմանոց) ուր ունէիր սիրելիներուս, ծնողներուս, զաւկըներուս, աղբարիկներուս, քուրիկներուս հողէ անխօս, լռին ու սրտիդ մի՛չտ խօսող դամբաններըդ. աղի արցունքովդ չատ անգամներ թրջած ես այդ չիրիմները. արտասու քդ հո՛ն ծլեցուցած ու բուսցուցած էր կանաչ թփեր, ծաղիկներ ու ծառեր, որոնց մսա վչտակրած հոգիդ՝ իր սփոփանքը կը գտնէր. ու կը մոռնա՞ս այս բոլորը. պիտի չորոչե՞ս այն ամէնը որոնք հետուէն թէ մօտէն կարծես քեզ կը հալածեն, երբ նժդեհութեան մէջ թաղուած՝ պահիկ մը անմտած մնաս սխալի յիշատակներէ հետո՛ւ, օտար երկնքի տակ...: Հայ նժդե՛հ, պահիկ մը ո՛ւշ դիր, դիտէ՛ հետուէն, լսի՛ր օտա-

բութենէ. անա օդի փափուքը որ գով ու հով կը սրսփայ ու կրնայ ձակատիդ կնճռոտած փոթփոթները դուրել, այսերուդ թօչնած վարդերը կենդանացնել. ինչ քաղցր է ջրի ձայնը, որ զրնգ զրնգ, սահ սահ կը նազի ու կը չաչէ անմահութեան գրկէն ու կը հոսի մշանջենականութեան պապարիքին. հրեշտակաբար չէ՞ դայլայլը սքիակներու, որոնք նուշ ու անուշ ու ինչքան մելանոյշ կը մեղկեն երկնանուագ ու քանի հոգեհնուագ. ծիծեռնակներ ծիւ ծիւ, թռչուններ ճիւ ճիւ, արծիւը թիւ թիւ, բազէներ յիւ յիւ հովմներու ու հովերու չափ կը թըռ-թըռան ու փափաքան. այս ամէնը սրտիդ մէջ զիզջ մը, ու հոգիդ մէջ չկայ մը չե՞ն կարծր, (դէղմավայր)։ Ուզիլ կանգնի՛ր ու տե՛ս ոգի գիւղացիքդ քու քրտինքդ զարմիլ են. աքաղաղի կուկուլիկն և կչնակի դրիկան ամրոզի անեցիքդ գործի ու ժամի են հրաւիրել. մամդ ու պապ ժամու դուռն ափ են առել, ախկին ու առնտիկին հացթուխի են պարապած, ջանիլ հարսներ ու աղջիկներ թոնրատուն, պէրուպերաւոր պէրատուն հասեր են. կարի՛ճ, քու ապրուիք ու որդիք եղներ ու գոմչուկներ լծեր են, ճժեր ու պժեր հա՛ հա՛ հօտ ու նախիր կ'արածեն. ու դուն, ո՛ նժդեհ, օտարութեան մէջ պիտի մոռնա՞ս քուկդ ու քուկիններդ, ո՛չ ո՛չ. գիտեմ քու ներսիդ արցունքէ Տիգրիս մը ու Եփրատ մը կը հոսի. ովկէաններու փոթորկոտ ալիքներն են որ լեռնացած են. գիտե՛մ, հրդեհ մը տարածուն՝ կրակէ լեզուներու երկայնքով՝ ոգի մարմինդ ու հոգիդ է վառեր, և արդէն ո՞ր սիրտ պիտի կրնայ կրանիդ գառնալ ու հոգեակ մը ժայռէ բերդ ըլլալ. երբ միշտ յիշէ քաժանման այն րոպէն, որ կարծես կենդանի մեռելի մը մեռելթաղն էր որ կը կատարուէր։ Հայ նժդե՛հ, քանի պանդխտութեան մէջ քայլես՝ բեռդ ա՛նչափ ծանր պիտի կրէ, զի կարօտութեան ու մաչումի չալակն է ուսիդ։ Երանի՛ թէ այժդ ու կարօտալիւնդ այդ ամենածանր բեռը կարենային տանիլ. բայց չէ՛, կարելի չէ՛ տանիլ։ Դարձի՛ր, Հայ պանդուխտ, ա՛լ բաւ է, քու այդ պանդխտութեան տուներ հիմէն ու անաչէնէն, երկիրը բունէն ու գործդ էն, հօտ հովիւն, գայլը գաչտորդիէն, այգին այգեպանէն, լուծքը լծկարէն գտանէ, քանդեց, դատարկացուց։ Առուրին պակաս թողուածը պանդխտութիւնը ըրաւ։ Ո՞ր են հազարաւորներդ, քանի՞ են բիւրաւորներդ.... Դարձի՛ր, Հայ պանդուխտ, Հա-

յաստանի՛ մնացորդ, ցանկալի Հայրենիքդ քեզ կ'սպասէ. վերջին ու ժանացու հարուածն ալ դուն մի՛ փութացներ։ Դապրիկի, Թղթի ու դրամի տեղ՝ քեզի՛ կ'սպասենք, Հա՛յ պանդուխտ։

1912

ԳԵՈՐԳ Ծ. ՎՐԴ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

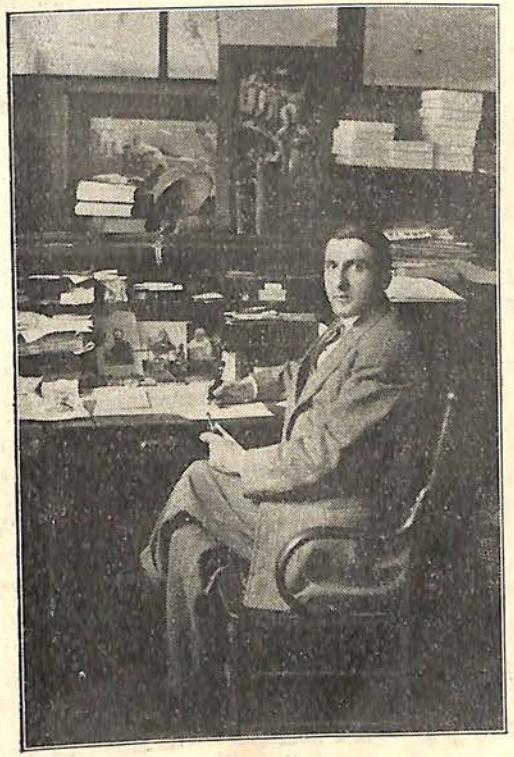

Գիւղացիներգակ բանաստեղծ
ԱՏՈՄ ԵԱՐՃԱՆԵԱՆ (ՍԻՄՄԱՆԹՕ)
իր աշխատանոցին մէջ (Պօսբըն) 1910

ՋՐԻ ԵՐԵՍԻՆ

●

Երգ կ'ասէ առուն,
Անտառը՝ հէքիաթ.
Ջրի մէջ հնուն՝
Ոսկենու գանգաւ:

Պերոլի հնչուն
Ալմաւկն էլ չկայ.
Երգում է գնչուն
Կարօտն աղջկայ:

Ջկնարան այս անգամ
Ինչ որ ուշացաւ.
Իր չուէն է գժկամ,
Կինն՝ աչխոյժ, անցաւ:

Ոչ ձայն, ոչ արկած
Ջրի երեսին.
Նաւակում պարկած
Նայում եմ լուսնին:

Շուրջս արծաթ ծով
Լճում ու կարկամած.
Հոմէն անքուն թախծով
Կ'օրրէ ինձ կամաց:

Ցօղ իջաւ վրաս՝
Ջեմ յիշում, քնայ...
Առ յաւէտ մնաս
Կախարդ Նիւրնբայ...

Ն. Նախիջեւան, 16 Յլս. 1912 ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆԵԱՆ

ԽՐՏՈՒԻԼԱԿԸ

●

Տեսարանը որ պարզուած է առջեւս, տարապայման կերպով անշուշտ է եւ անհրապոյր: Երկիւղ, գեհիւղ. երկուքն ալ իրարմէ՛ աւելի չերկ ու տմոյն:

Նա՛: Մեկ խանի ցածուդիկ բլուրներու ոտքը, բաւուտէն ու խրձիթէ զուրկ. ԴԱՇՏԸ կ'երկարի հեռուն, աչքի սուածին չափ, արուարձանին կռնակը, հո՛ն ուր վերջին տուներու տարտղնուելը եկած է հերձել գեհիւղի դիւր փոսուածքը՝ պարտէզներու ծառաձուռ պատերով:

Տեսնուածքը, սա դիակն, երերտղկալն է անհնաբեր կոյտի մը, առտուանցեկն օրարձակ,դաշտին կուշտն ի վար ու կուշտն ի վեր՝ փոխն ի փոխ: ԱՐՕՐՆ է անիկա. որ եզանց ամողին միջեր ծուխն չոխած՝ իր սպազը կը պտըտցունէ հողին ամբողջ երեսին: — Միւս դին, դէպ հարաւ նայող բացավայրը ներկուած է վարդագ: Կոռմաանակ, ՄՇԱԿԸ կը շարունակէ փորփչըկել ու ասնտրել հողի բունճերու այն բնճուղը զոր խոփը ձերացուցած էր: Անոր կարշնեղ բազուկներուն ուժով եւ տմոտխին ատամնացը խածուածքին տակ՝ ախօսիկներէն կը պեղուին զուգահեռ, ածուներէն կը ձերանան շարան շարան. մինչ, մեկ կողմեն, ծերուկ մը կկուզ՝ հունտեր կը տեղաւորէ երեսկուկի:

Ատոնց մէջտեղը, խառակուսի զորշ հջերու այդ արգաւանդ տարածութեանը վրայ, կանգնած է ԽՐՏՈՒԻԼԱԿԸ, զարհուրելի, ցուցա՛նի տեսքով, թոչնահալած այդ մարդուկը, —հրացանն ուսին՝ սահնանապրանքներու վրայ գիշեր ցորեկ անիսուն անցուցնող արհարանց պահակի մը պես որ ամբողջ ա՛չք է կտրած, բշնամին հետապնդելու համար...:

Ու խրտուիլակին կացինը, հեռուանց, իրաւունք՛ մարդու պատրանքը կու տայ աչքին: Ծառաչ գագիք, մօտ՛ն դիտեցիք գիտիք: —Քուրջուկոխնեն յօրինուած խանդրած երեսներ՝ որոնց վրայ մուրով բիբ-բերան են բաներ. ընկոյլներէ՝ դէմ առ դէմ եղած նիզակներու պես սուր ու շեշտ, աչքերն ալ՝ մէկ մէկ հատ կէտեր ածուխի, շրջնաբաց, անբիծիծ, սպառնացայտ: Մշակի մը պոտոտ փոխնորդին մէկ ծուխնի՛ն առնուած է գանկին մորքը. գլխարկն

ալ՝ փախաթի գոգունդը վերը մը՝ որուն գլխէքին խար ու տաշեղ դուրս կը ցցուին, խոփած, փիլթ ու ևևխաասաս Տէրվիշի մը մազերուն պես անճոռնի: Տաքսէր՝ ծնկուրներուն փոքրկուած՝ ցոյց կու տայ արուհիներուն փայտութիւնը որ կը շարունակուի վար, մինչեւ անոտեղս ձիւերը որոնք հոգին եւ՛րս խրած են: Զառիվայրն իր ուսերուն (խանգի ծառի ոստ են անոնք) եւ ծուռիկ մուռիկ անձնիքը (խանգի գարիի պարկ է ան) կը պարտկուին տա բրբրիկ, քիլիկը եղած վրանոցով: Օձիքներն ալ, ուշադրութ՛ւն, վեր են դարձուցեր. դիտմա՛մբ արդեօք, թերեւս, խանի որ մեզմէ եղանակին է արդեն: Գօրին՝ խոսէ չուան մըն է զոր պղտեր են մէջիին, խուրձ մը փայտ կապելու պես կոշտ, անխնամ. որուն կողկողին ագուցեր է ահա բիքերի շեղբ մը, չերեքգոյնի սոնիմուրիւն մը աւելցուելու համար անոր կերպարանքին վրայ քովանոցակ: Գաւազան է ձեռքինը. ատով՝ խրտուցիչ հով մը առած է իր կայնուածքը. մինչդեռ չդիտնար համա՛ր է որ քընած է գայլ, ու խաչի պես յարիտեանօրեայ տարածած թեւերն ալ՝ գոցել չկրնար՛ւն համար:

Անդին կ'աշխատին արտադարձերը, կորդերուն ու քուլծերուն հետ կը ծեծկուին շարունակ եւ ատեն ատեն երգի պես բաներ մը կը ծլծլան: Օրը կ'իրիկնանայ: Զմեռնամէջէն մէջ, սա ամպամած օդերուն, երբ պզտլիկ խարը խոշոր շուքեր չկրնայ ձգել գետինը, հետիոտնարին՝ ճօտպուռ մրճաղը գեկուցանող՝ կովերուն քառաչը կայ, յետոյ սոդը Վոսիորն ի վեր արշաւող ձաւերուն, կիներուն, աղա, խոտո՛ւ եսեր, խօլ արտորանքի մը պես: Եւ ահա շուծը կը խախուի անոթին պարանոցեն, մաճը կ'անդորրի կոշտոռ ափերու կաշանիին ու դաշտը կ'աւազանայ: Վաղը ճո՛ղ տեղն եմ թափած ամենին ալ. ցուրտը բռնի անգոնանալով՝ անոնք բանին, տճի՛ն պիտի ծուռեն, եւ շատ չանցած՝ վարուցանը պիտի աւարտ զած ըլլայ:

Ամպայն դուն, ո՛վ յարդ, փայտ ու ջաթ մարդ, պիտի մնաս հող՝ ինչ հսկողի պաշտօնիդ մէջ անխիղճ: Թոչուններէն պիտի չը ժտի՛ն վար գալու եւ հերկ արտերն աւրշտիկելու, ցորչափ կոթողուած ես հոս՝ այդ ամբարհատած արձանացումիդ մէջ, ոտդ չը տալով որ գողցուի՝ ինչ որ հրեղինով ու դասակիով աւանդ ձրգուած է հողին տակ:

Սպասէ՛, բազկատարած ձեռովդ աղօթք ընելով 'ի հաշիւ ցեղ

ցցողին ու կեղծօրեն գայթակղող վերիվերուն, գաղտնի սէ՛ր թելադրողին որոնք կտուցնին քացած՝ շուրջդ յածիլ կը տեսնեն, կաղամածիդ մէջ գտնուող սերմերը հրապուրելու, աւարելու համար:

Ամառնան մը ձմեռ ունիս տեսնելիք: Վրաց-գլուխդ երբ ձերմկի, մի՛ թօթվըտիր, հարատի օդը նոյն դերը պիտի կատարէ: Իսկ երբ թրջիս, խխունջ դառնաս, թօնրնկիկցներ իրենց մոյուցքը մինչեւ աղիքներդ թորեն, մի՛ տրտմիր բնաւ. Հովը որ ճեմուխդ հետքն է ամենի՝ միջոցին մէջ տարուբեր, պիտի չորցնէ զքեզ:

Հո՛ւ, հո՛ւ, հո՛ւ...: Այս է երգը զոր անդադրում պիտի պօռայ ականջիդ՝ հիւսիսի խաւին, ես ես պիտի երթայ իղձերը հագուստիդ, ու փեղոյդ եղնի եղնի՝ ետեւ պիտի, զոգեւս երկիմիներն ու Աստուածդ բարեհոգով:

Հաւերժութիւն. օդերուն խաստութիւնը կը կախի. Գարնանանոցն ո՛ւր որ է՝ կը բանայ իր յուս-երեսիկը. շուրջիդ գործունէութիւններն արիւտեղով: Գիշերները, նայուածիդ գանած փայլուն ասղերուն, անոնց յուս իրրո՛ւը դիտե դուն, մինչ ոյսը երբ ցաթի. պիտի տեսնես որ պարզկային օդը մարգիրես պուտեր բաներ է վրադ: Արեւը պիտի գողշացնէ գայլ խմոյն: Եւ այսպես, ձիւնեն անձրեւ. անձրեւեն բուք, ցօղ ու ճաճանչ, Երիկուր պիտի խնամած ծծա՛ծ ըղայ Բնութեան կենսունդ այդ պարգեւները. մինչ հասիկներ որ անոր մէջ կը ևիրնիկին՝ պիտի բեղմնաւորին կենսանութեան զարթօնքով:

Նայէ՛. գետիններդ բաներ մը կրնամկնալ սկսեր են, բաժնուած հունեւերուն ծիլին են ասոնք: Ագռաւներ պիտի մի՛շտ բեւեռած ասոնց վերեւ, բայց զգեզ նշմարելով՝ պիտի խոյս տան սարսափահար, խորթ կռինչ մը արձակելով իրենց հագագին,—եղեռնի՛ զը յոյսե իրենց վրիպումին: Բանգի ոտ ներկայութիւնդ միրկի՛չն է կեանքին այդ ցանքերուն, որչափ ատեն որ յոխորտ կանգնիս Դաշտին վրայ, իբրեւ հսկայ մղձաւանջը ձչնարիս՝ օդագնացներուն: Վաղը բողբոջին, մեծնա՛ն պիտի ամենքը. սա հովդ՝ արեւածագին է իր սիաւառակը կախողը, եսիդ չաղուջ՝ պճինքին մէջ իր հիստերուն ու ծոպերուն, նոյն պղտուած ընդոպտելով, եւ անդին, ձմերուկն ու սեխը՝ մեղրատուփի կըսկիռը կապոցնին ծռարած՝ իրենց խոտոչուն բազսոցին մէջ:

Այդ բարեմութիւններուն, դաշտաւուհս այդ ծիծաղներուն ա-

ոլներ՝ երանիւրեն պարծենալի՛ր այլ եւս, քանի որում այդ քողդ, թէ՛ քոյներդ, թէ՛ տէրերդ շա՛տ քան պարտական են քեզ՝ իրենց հատակին ու խակին:

Կայնի՛ հիմայ հոդ, դուն որ լինաս ձմեռ մը ամեն փոթորիկներու կուրծդ տուած՝ հոգագործի աչքերով նայեցար այդ անընտյդ երկիմիին, այդ եւս նկարիչի նպատակո՛վ դիտե գայլի իր շուրթ կապոյտին հետ՝ որուն վրայ ամպի գոյաներ եղեւնի ձերմակ կանաչներ են քանե՛ր:— Անառը, գանկեդ ետրս իր գոլը պիտի մաղե արփին, ու դեմդ տապեն պիտի խանձի, մինչ առջեդ՝ բարուկամ, ծնօս ու տերեւաթ իրար եկած՝ նուիրանուեր մը պիտի կազմեն՝ զեզ գովաբանող. զի՛զ որ դիմացդ պաշտպանած եիր գիրենի:— Անցեր դարե՛ր, արտերդ կածանիներուն վրայ երբ մանի գան, ծո՛ր ու տերեւաթ իրար եկած՝ նուիրանուեր մը պիտի կազմեն՝ զեզ գովաբանող. զի՛զ որ դիմացդ պաշտպանած եիր գիրենի:— Անցեր դարե՛ր, արտերդ կածանիներուն վրայ երբ մանի գան, ծո՛ր ու տերեւաթ իրար եկած՝ նուիրանուեր մը պիտի կազմեն՝ զեզ գովաբանող. զի՛զ որ դիմացդ պաշտպանած եիր գիրենի:

Ու դուն, առանց ձանձրոյքի եւ առանց խայտաւէտ, մոծիրե ու շուրջ շինուած պոկումիդ կղպուած, խոսե «ես»դ ծանոթանալի ամառիկ եւ կորե ձեռուընիերդ ամեն քանի արհամարհի, կենսաբե խոնչիդ չգիտնալով ու նայելե զգուի, դունե գոյդ եւ հանգիստ անձառանգ, դու պահակի մշտնջենապես անփութութ դերդ մեջ թերեւս զգաս երանութիւնը՝ հողի կեանքիդ նուիրուած Ա.Հայաստանի Զինուրի համար կե՛ս տարի օգտակար ապրած ըլլալու:

...Բայց կրակներդ միշտ հողի կպչեցին՝ դիտե՛ր եղ այլ եւս. գառագանդ բզեզի մե՛լը շորթեր է ձեռքեդ, ու, բռա՛փ... հանակդ ալ շրջեր գետինը:

Գիտե՞ս հիմայ ի՛նչ դեր ունիս խաղաղիդ:— Պարտիզպանը ու դիակդ առօր փառօր պետի շալկե ու իր խղիկը տանի: Վաղը կոտրտեն, խոշտանգեն պետի զեզ եւ անդամներդ քոյր վառելի պետի... պատճառանը տապկելու համար:

Եւ երբ իրանդ պատրաստեն եւ խծուծով խնդակ փորոտիդ բաժնեն դուրս, խակուրի, երեւուրի այդ խորշ աղմուկը գուցե սի՛րտ ընեն նեանգունել քոյրդի մը՝ նետուած իրենց ապերախտութեանը երեսին. մինչ դեմդ պետի վար նայի իր կարգին, անձնեաններեն չուացուած, արբուած ակնակապիտներուդ մեջ տակաւին պահելով նպատակ մը որ ներողութի՛ւն խնդրե՛ք հանակ, ո՛վ փայտ, չարե՛ք ու խոսե՛ տարո՛...:

ԹԷՈԴԻԿ

"Տէր ու Տէր"

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿՐԿՆԱԿ ՅՈՐԵԼԵԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՌԹԻՒ

Անհաշիւ կերպով չքեղ տպագրուած եւ գեղարուեստական կողմով՝ հրապարակ եկաւ ԹԷՈԴԻԿի այս առաջին երկասիրութիւնը որ կիւր ուրի իրեն՝ «Գիր»ին ծագումը, «Հետագիր»ի դարերը, Մխիթարեանի Տպագրութիւնը (հանրաճանաչ), Հայկազեան Տպագրութիւնն (ընդարձակօրէն): «ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ» պատրաստուած է հայ տառերու գիւտին 1500ամեակին (412-1912) եւ հայ տպագրութեան 400ամեակին (1512-1912) առիթ: Հայագէտ, մանաւանդ ալ օտար բոլոր տպագրիչները կենսագրուած են անոր մէջ, իրենց յատկանշական գիրքերուն եւ բերթերուն ամբողջական ցանկերովը, շատեր —հին ու նոր դէմքեր ու մատենանիներ— իրենց չորանկարիներուն հետ որոնց թիւը կը հասնի 259ի: «ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ» կը պարունակէ 24 «Ծաղիկ» որոնց շրջանակեալ գոյնզգոյն մեծադիր էջերը ծայրէ ի ծայր շարուած են 8 «չուխրօ» նորաձոյլ տառերով: Հայ Մամուլին չորս դարերու ընթացքին կատարած ձանձրոյթութիւնն ու գործունէութիւնը պարզուած են հոն 17 երկիրներով, 95 քաղաքներով, 462 տպարանատիրոջով, բազմաթիւ գրաբարապետներով եւ հազարաւոր Հայ մտեալներով ու Հայ բերթերով. — Մանաւանդ օրինակներ միայն տրուած են այս կարի շահեկան աշխատասիրութենէն, որ կ'արժէ couché բաղդ, Պոլսոյ համար 30 դրչ. [բաժին ծախքով՝ Գաւառ 33 դրչ. Արտասահման 7 Ֆրք.], իսկ double couché բանձր բաղդ փառակազմ, Պոլսոյ համար 45 դրչ. [բաժին ծախքով՝ Գաւառ 50 դրչ. Արտասահման 11 Ֆրք.]: Դիմել տպագրիչ-հրատարակիչներուն՝ Վ. եւ Ն. Տէր-Ներսէսեանի, Ճէրալ Պէյ Խան, Կ. Պոլիս: ☞ Նպատակ յանձնարարութեանը անպատասխանի կը մնան:

ՅՈՒԼԻՍԷՆ ԱՌԱՋ

«Անմահութեան ջուր» բերելո՛ւն էր համազօր... : Բնաշխարհիկ կեդրոններէն, Հայ անհատ՝ Պոլի՛ս երթար, կովկասէ գծո՛վ...—քաղաքական անմահութեան ջուր բերելու երթալ էր այդ, 1908 Յուլիսէն առաջ: Բայց պիտի՞ք իմնչ է «Անմահութեան ջուր» բերելու նշանակութիւնը: Պատմեմ:

Մեր բնաշխարհի փակուկոյս միջավայրին մէջ դարերէ ի վեր հիւսուած ու պատմուած անթիւ հրաշալի հէքեաթներէն չատերու մէջ կը լսենք ու կը կարդանք քաջութեան պէսպէս արարքներ՝ հին վիպական դարու բնորոշումներով ու երազային խաչալներու համար: Այդ տեղ, երկու նոր սիրահարներ—սովրաբար հոգածին մայր մը ու դեվային ազգատոհմ մը—կը նեղուին երբեմն մը ներկայութենէն, որ մօրը մէկ հատիկ սիրելի զաւակն է: Կը խորհին մէջտեղէն վերցնել իրենց գազանի սիրոյն ազատ պաշտաման արգելք հանդիսացող անխղճի տղան: Ի՞նչ ընեն,—ի՞նչ չընեն,—կը բերեն մայրը ծանր հիւանդ կը ձեւացնեն, չոր լօչեր կը փռեն անկողնին տակ, ու կը պառկի մայրը: Տղան որ դեվերու յաղթելով է սիրացեր անոնց բերդին, անպարտելի քաջ ու ճարտար որսորդ է, և ամէն օր լուսու հետ բերդէն կը մեկնի սարերու բարձր ջնարներ դար-դաչտ՝ իրեն ու մօր համար որս բնելու, և իրիկուան մարող չողերու հետ միայն կը դառնայ մօրը քով: Մայրը, դեվային սիրուպատուզովը ծանր, իր վիճակը զաւկէ նեռածկել չի կրնար այլ ևս, ու ըսի թէ հիւանդ կը ձեւանայ, չոր լօչերու վրայ տեղով-ղլով պառկելով: Միամիտ քաջազն ազամարդը առն կը դառնայ յոգնած, մայրական գոյովը վայելելով կազդուրելու: Բայց մայրը ծանր ինկեր՝ անուր-անջուր պառկեր է. ա՛յս կողին վրայ կը շրջի, ա՛յն կողին վրայ կը դառնայ, կըչկռչոցն ինկեր է մարմինը..., չոր լօչի խշրտումի կեղծիքը կը խլխլացնէ մայրաքեր քաջ ազուն մսազաչ սիրտը:

— «Մայրի՛կ, քեզ ի՞նչ է եղեր, հոգի՛ս քեզ զուրբան, ո՞ր ախտդ կը ցաւի, դեղ-դարմա՞ն ուզէ, «արժէ՛ր կաթ» էլ լինի՝ կը բերեմ քեզ համար»:

— «Մէրիկդ հողէ՛ս, զաւակս, էլ փոխնուա՛ չկա՛յ. մէրկանդ սեւ օրը հասեր է..., ողջ անձս սղկեր-ջարդեր է, ճար դնդ ու դարման չկայ..., թէ կայ էլ՝ ո՞վ է բերող...»:

— «Թէ ճար մը կայ՝ գիտես, ըսէ՛, մայրի՛կ, ես քո մէջքէն ինկած չլինիմ՝ թէ չբերեմ այդ դեղը քեզ համար...: Ապա էլ ո՞ր աւուր համար զիս ծնար, կաթ տուիր ու մեծցուցիր..., իմ ծծած կաթը հարա՛մ էլնի՝ մինչև չբերեմ քո դեղ ու դարմանը: Ըսէ՛, ի՞նչ է քո ճարը, ո՞ր սար ու աչխարհ...»:

— Մէկ ճար միայն..., որդի՛, մէկ...—«Անմահութեան ջուր...»:

Ճամբայ մ'էր այն՝ ուր երթալ կար՝ գալ չկա՛ր...: «Անմահութենի ջո՛ւր»՝ ո՞ր աչխարհ...: Եւ մայրը այդ ճամբան կը ղրկէր իր միջաքեր որդին, անոր ներկայութենէն ազատուելով, մեզաւոր սէրն ազատ վայլել կրնալու համար: Տղան կ'երթար «Անմահութենի ջուր» գտնել-բերելու՝ իր մօր աւողջութեան սիրոյն: Կ'երթար այդ ճամբան ուր հաւքն իր թեւով, օձն իր պորտով չէին կրնար անցնիլ: Դեվային երկիր էր: Ամէն քայլափոխին եօթգլխէն վիշապ պատրաստ էր մէկ չունչով լափելու ամէն հոգածին անցորդ, կամ թէ չէ՝ քառասուն-քառասուն սեւ դեղին ու կարմիր դեվերու առտեան ակռաստ կը դառնային անկասկած: Անմահութեան ջրի ճամբան՝ փորձութեան հովիտն էր ամէն քաջ հոգածնի համար: Անկարելին փորձել էր այդ:

Համիտեան հէքեաթային անցեալ չրջանին ալ՝ պատկերը նո՛յն էր հայ անհատի համար, միայն՝ փոխաբար, և չրջած ձեւով: Ներքին գաւառներէն Պոլիս, Համիտեան մայրաքաղաքը երթալն անհնար էր Հայ անհատին՝ նոյն իսկ Թուրքիոյ միջնադարդելով, դեռ չըսինք կովկասի ճամբով, զոր երեւակայելն անգամ քաղաքական ոճիր էր: Կովկաս և Ռուսիա, հակամիտեան Թուրքիոյ քրիստոնեաներուն առաջ՝ անանցանելի, անթափանցելի սահմանն էր քաղաքական տեսակէտով, իսկ Պոլիս՝ անկոխ միջավայր, արգիլած պատուղ՝ յեղափոխական կարծեցեալ ստերներու համար: 95ի և 96ի դէպքերէն ի վեր մինչև 908ի Յուլիսեան յեղափոխութեան պատմական թուականը՝ կովկասը կամ Պոլիս «Անմահութեան ջուր ու խնձոր» էին մնացեր Հայ-Թուրքիացու հանդէպ մատնաւորապէս: Ով կարող էր անցագիր ուղել և ստանալ Կովկասի, Ռուսաստանի և Պոլսոյ վրայ. հոգին խո՞տ էր որ՝ փորձէր այդ կարգի քա-

զաքական յիմարութիւն մը։ Կովկաս այն հնոցն էր Թուրքիոյ կարմիր Վեհապետին աչքին՝ ուր կը դարբնուէին հայկական ազատամարտի թուր ու մուրճերը. այն դպրոցն էր Կովկասի մթնոլորտը՝ ուր կը մարզէին ժարդիկ ամպախումբեր՝ Թուրքիոյ բռնապետի գլխին չանթեր տեղալու։

Պօլիս այն դժոխքն էր, ուր բոլո՛ր դարերու մեծ Դիւանագետին անխանձ գաղն էր դրեր հօթը բլուրներու վրայ, սև ու սիմտակ ջուրերու մէջտեղ. անոր սև Վեհապետը թուխս էր նստեր երեսուն ձմեռներէ ի վեր՝ տասնեակ մ՛ազգերու գլխին, բիւրաւոր հպատակներու սրտին ու մտքին։ «Անմահութեան ջուր ու խնձորը» իրաւ որ, դարերէ ի վեր, ա՛յսպէս դէվային պահպանութեան տակ գտնուած չէին գուցէ. հին հակայից դարուն հէքեաթային սոսկալիխիստ դէվերը նուազ ուժեղ դուրս կու գային նոր լուսաւոր դարու գաճաճ Համիտներուն հանդէպ։ Հողածին մէկ-տակ տղայ մը՝ յաճախ կը փորձէր անցնիլ դէվային ահալից ճամբաներէ, անմահութեան ծառի խնձորը քաղելու, կամ ջուրէն սրսկակ մը բերելու իր մահահիւանդ մօր։ Այն դարերու քաջամարտիկ վէհլիվաններու թուրին առաջ դէվ ու դէվայինները խոյս կու տային ստէպ, և հօթգլխէն վիշապ ու դէվ իրենց սեւ օրը կ՛տառնային հողածին քաջերու ձեռքէն։ Ու յաղթական հերոսը յաղթանակով կը հասնէր կեանքի ջուրին ու պտուղին, կը լեցնէր իր սրուակն ու ափկը. կը քաղէր անմահութենի խնձորէն, ինչքան որ ուզէր, —մէկ-երկու հատ—, ու կը դառնար՝ ճամբան մաքրած սեւ խոչ-խութէ, ճամբու ընթացքին փառաբանելով քար ու փայտ, ծառ ու հաւքերէ, ազատած բնութեան ներդաշնակ և օրհներգու համերգին ձայնով։ Կը դառնար ու հիւանդ մօրը կու տար անուշ-անմահութեան ջուրն ու խնձորը։ Անմահութեան ճամբան բացուա՛ծ էր այլ եւս։ Ու երբ կ՛ըսեմ միտքերաբար ա՛յս էր պատկերը Համիտեան չրջանի հայ կեանքին, ուրեմն «Անմահութեան ջուր ու խնձոր» բերելու երթալ էր՝ Կովկաս կամ Կովկասի գծով Պօլիս հասնիլը։

Վոսփորի սև թռչունը թառ էր դրեր կեանքի ջուրին ու պտղին վրայ, ինչպէս նոյն այն հէքեաթային աչխարհի մէջ հրաչագործ վիշապ մը կը բռնէր քաղքին ու երկրին միակ ջրի աղբիւրն, ու չէր թողուր պռա՛ւտ մը ջուր անցնէր առուէն վար՝ առանց պարտէական մաքսուր կուսակալին...։ Սև թռչունին

սև արբանեակներու դէվային յանցայր՝ սիրուած բովանդա՛կ ազատ-անմահութեան ճամբուն վրայ՝ չէր թողուր հա՛ւք անցնէր երկնից երեսէն։ Հողածինին արդէն մեծ կասրը, ականջը կը թողէր՝ թէ հասարձակէր քայլ մ՛առնել ճամբան ի վեր։ Չէ՛ր, չէ՛ր թողուր որ մա՛րգ-իսան, Հայ-քրիստոնեայ կոչուղը անցնէր այն ճամբան որ Կովկաս կը տանէր, կամ մուտ գործէր այն ծայրագոյն կայանը՝ որ Դեր-Ազիզի կը յորջորջուէր, ու Դեր-Սաաոէթ «երջանկութեան դուռ» կարմիր ծիրանին կը չողացնէր

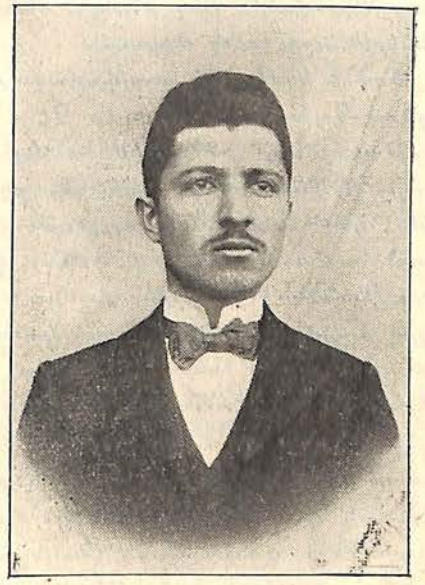

Տ. Ձիրունի, երբ դեռատի էր։

սև ու սիմտակ ջուրերու մէջտեղ, ինչպէս անմահութեան ջրի կայանը հօթ սարերու եւսև հօթն սրընձոլու կղզին...։ Սև սարդի ոստայնին արմուն մամուխները դէմերու չունչով կը խանձէին՝ ցանցին մէջ կը թաթխէին ամէն այն թռչուն էակները որք յանդգնէին գլխի վրայէ անցք բանալ իրենց թևերուն, ու հրաչունչ վիշապներու կլափով կ՛ոպտային ճամբու գլխանէրը, հօթ ճամբաբաժնի մոլորեալ ուղեւորներու գլխին սև աչխարհը ծածկելու, որ չըլլայ մէկ ճամբորդ, դիւցազանց սերմէն՝ յաղողի անան-անվախ անցնիլ ազատութեան առապարն ի վեր դէպ ի անմահութեան պրախտը, ջուրին ու պտղին Հայ-քրիստոնէի համար սրսած ամենախիստ հրահանգն ա՛յդ էր սև ծո-

վու դժոխային մայրաքաղաքէն, ի. դարու կարմիր Դէվապե-տին քերնով...—«Ջթողուլ Հայ ըսուածը անվնաս հանդէր իր բռնած ճամբուն կատարը»: Հայ հիւանդ մայր երկրին առող-ջութեան համար անմահութեան ջրի ճամբան մագլցող մէկ չէ՝ հազարըմէկ քայ հայորդիներէն մէկը՝ կրնար անվնաս անց-նել փորձութեան ծխաչունչ ձորէն, ու սրախողխող ցրտակ կեան-քի ջրին ակը բռնող սև գազանը, կամ անմահութեան ծառի վերելքը գրկած թունալից գալարը կոր-կոր դէս-դէն ցա-նել, ջուրն ու պառղը վազէ վազ բերել՝ մահուան դուռը հա-սած հայ մայր-երկրին նոր չունչ տալու...:

Կովկասի գծով ի կովկաս և ուրիշ քաղաքակիրթ վայրեր կամ Կովկասի գծով Պօլիս, այդ նա՛յն էր թէ «հիւրընդի խըն-ձորի» ու ջրի երթացող հայ քաջերդին անմահութեան ակին քով հասած ըլլար, ի վնաս՝ մութ աչխարհի դէվերուն գլուխը եղող Համիտի՝ մը, կամ Համիտեան վարչութեան քամարիլլա-յին, և ի նպաստ՝ հայ տառապանքով հիւծող միլիոնաւոր մա-համերձներու...: Անմահութեան ջրի ճամբա՛ն էր Կովկասը, և ջրին ու պտղին ծայրագոյն կայանն այն կանայ զմրուխտ ո-վասիսը, որ արծաթ ու ոսկի ջրերու օղակին մէջ գրկուած իբր քաղաքական մատանի՝ իր մատն էր անցուցեր Օսման՝ հի՛ն հի՛ն դարերէ ի վեր...:

Հայուն համար արգիլած ճամբայ ու արգիլած պտուղ էր դարձեր տասնեակ մը տարիներէ ի վեր՝ Կովկասեան քայ աչխարհն ու Պօլսի մայր գաղութը...,—այն տեղ, Անմահու-թեան ծառին բունը՝ սեւ վիշապն էր թխսեր, և Անմահութեան ջրի ու պտղի ճամբան բռներ էին իր սեւչունչ անթիւ հնձել-ձագերը,—Հայ մահամերձ մայր երակին «անմահ կեանքի հիւթ-ու հոտ» բերելու երթցող անվախ քաջե՛րը յափչափելու...,— 1908 Յուլիսէն առաջ...:

ՋԻՑՈՒՆԻ

Վան

«Կովկասի գծով» անտիպ երկէն

ՅԻՇԷ՛ ՁԻՍ

(ՀԱԼԷՊԻ ԲԱՆՏԸ ԴՐՈՒԱԾ ՔԵՐԹՈՒԱԾ)

●

Յիշէ՛ զիս երէկ զով օդ, ևզկ արեւ,
Քեզ տանին այցել Աւերակը սեւ,
Որ ծովահայեաց բլուրին վըրայ
Պառկած՝ հսկայի քուն կը քընանայ.
Անխօսին երբ խօսիս,
Այն պահուն յիշէ՛ զիս:

Յիշէ՛ զիս, երէկ բլրէն իջնելով՝
Երթաս ըզմայլիլ, դիտել կապոյտ ծով.
Խնդրեմ, քիչ մը կա՛նգ առ ճամբուդ վըրայ,
Հո՞ն ուր Լեւոնիկն իմ քընանայ.
Շիրմակին երբ հակիս,
Տրտմագին յիշէ՛ զիս:

Յիշէ՛ զիս, երէկ նետուելով նաւակ,
Պատռես ալիքը, մրմնջես նըւագ.
Քանի՛ հիանան ափն ու իր ժլիսոր,
Կ՛օրօրուի հոգիդ քաղցր անցեալին խոր.
Ծովուն հետ երբ խօսիս,
Սէրակած՝ յիշէ զիս:

Յիշէ՛ զիս, երէկ արեւմարգին դէմ
Բազմած ընկերոջ հետ զըւարթագէմ,
Ծովէն թրջըւած պատչգամին վրայ
Պարպես բաժակներ, գլուխդ երերայ.
Սրտիդ հետ երբ խօսիս,
Սրտագին յիշէ՛ զիս:

Յիշէ՛ զիս, երէկ գիչերը մինակ,
Ըստուերի մը պէս սողոսկիս պուրակ,
Փարիս աչերովդ արծաթ լուսնակին,
Մըրմունջը լսես առուին լալագին.
Կամարին երբ նայիս,
Մութի մէջ յիշէ՛ զիս:

Յիշէ՛ զիս, երէկ վերջ Նոյեմբերի՝
Մահամերձ երկիրը տարուբերի,
Ժամանէ ձրմռան ու չունչովը ուժգին՝
Թօթափի տերեւ, տարտափի հոգին.
Մոտայած երբ յուզիս,
Դոզապին յիշէ՛ զիս։

Յիշէ՛ զիս, երբ ալեզանին բոլոր՝
Թաւալես սրբյիս աչերդ մոլոր,
Պար, երգ ու ժրպիտ, համբոյր ու տարփանք,
Անվերջ անթափանց խռռտանան քեզ կանանք.
Ինջոյքին երբ զըզուիս,
Պահիկ մ՚ալ յիշէ՛ զիս։

Յիշէ՛ զիս...։ Յաւի ամիռներ, ամե՛ր
Ճակատս են պեզեր, արիւնս են քամեր,
Հոգիս՝ դիակ մը, մարմինս դագաղ,
Բանաը՝ գերեզմանս, ո՛վ լայ զիս, աւա՛ղ.
Դո՛ւ, հատոր իմ սրտիս,
Դո՛ւ միայն յիշէ՛ զիս։

Յիշէ՛ զիս յաւէտ, երբ նիւթէն ի վե՛ր
Թեւածեն ըզքեզ Յընորքին հովեր,
Կամ երբ նիւթին մէջ թաղուած ընկըղմած,
Կ՚ապրիս դու կեանքը յաւէտ, տխրամած.
Անգունդին երբ նայիս,
Յընորած յիշէ՛ զիս։

Յիշէ՛ զիս, այո՛, յիշէ՛ քու Բիւրատ,
Որու սիրան՝ աննենգ, սէրն՝ է անարատ.
Անի ցերեկով նետեցին զինդան,
Գիշերը չըլլի գի կիսակենդան.
Սոսկումը զինդանիս
Յիշելով՝ յիշէ՛ զիս։

Իսկ երբ ինձ հրպի մահուան ձեռքն երկաթ,
Պաղ քրտանց հեղեղ հոսէ իմ ճակատ,
Լոյսն իմ բաց աչքին, բոցն իմ խոց սրտին՝

Մարին բազառին չնչովը ցրտին.
Երակներուս մէջ արիւնը սառի,
Եւ լեզուս կարկամ՝ ա՛լ չը բարբառի.
Մարմնիս, սառոյցէն, գարշ հոտէն, աւա՛ղ,
Նոյս ատն օտարներ, զըլանան դագաղ.
Երբ ա՛չ հայր, ա՛չ մայր, ա՛չ եղբայր, ա՛չ քոյր,
Ո՛չ կին, ա՛չ որդի, տայ վերջին համբոյր.
Քանի մ՚անտարբեր մեռելաթաղներ՝
Նետեն զիս փոս մը զոր նո՛ր են պեզեր.
Զազիր առարկայ դառնամ ամբոխին,
Մինչեւ որ հաճին տալ զիս սեւ հողին,
Տեղայ խեղճ գլխիս՝ անէծքի կարկուտ,
Անունը սպաննէ ժամանակն անգութ.
Զիս մի հոզակոյտ երբ նըշանակէ
Զոր ամէն անցորդ կը նըշաւակէ.
Քնարիս եղերքը կամաց կամաց
Բառնին փուչ, ծաղիկ, գարդերը չիրմայ.
Երբ գեանին ներքեւ, իսրն հողին խռնաւ՝
Որդերու գունդը խուժէ սըրարշաւ,
Լափէ լափլափէ մարմինն իմ բոլոր.
Ափ մ՚ածիւն արձեւ մի քանի ոսկոր,
Թողլով իմ կեանքէս մընացորդ միակ
Եւ սիրականիդ սիրոյն յիշատակ,
Յայնժամ, ո՛վ հատոր սրտիս և հոգւոյս,
Որ աչքէս հեռի, բայց աչքի՛ս ես լոյս,
Թէ կը փափաքիս որ ննջեմ հանգիստ,
Ծոցը կայանիս,—կայանն լըռանիստ,
Յիշէ՛ զիս, յիշէ՛, և մի՛ մոռանար
Քու մըտերիմը որ սիրեց քընար.
Սիրեց ինչ որ էր գեղեցիկ, բարի,
Ինչ որ ճշմարիտ էր և անթերի.
Թէ ոչ՝ մի՛ յուսար որ պըրծիս ձեռքէս.
Ըզքեզ հալածող ուրուականն եմ ես։
Գիշերը, մինչ քունն անուշիկ հանդարտ,
Գրկէ զքեզ, կու գամ քեզ դէմ մըղել մարտ,
Սեւ ու սոսկալի երազով տանջեմ
Ամբողջ էութիւնդ, ե՛ս որ ոչինչ եմ...։

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ

10-7-1893

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԻՆ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐՈՒ

Հ Ե Տ Ք Ե Ր Ը

Մարդկային ազգի պատմական շրջանը սկսելէն ի վեր, յորմէ հետէ Հայաստան անունն առած երկիրը ծանօթանալ ըսկըսած է, խիստ բազմաթիւ ցեղեր ու ժողովուրդներ փոխնի փոխ մտած են հոն. ատեն մը կեցած են իրեւ տիրող կամ տիրուող և յետոյ կամ ձգած-մեկնած են կամ ձուլուած մնացած են, ու իրենց ետեւէն ուրիշներ եկած եւ այն ձեւով անհետացած են՝ աւելի ուրիշներու տեղի տալու համար: Եւ այս յաջորդականութիւնը դարեր տեւած է: Իսկ եթէ անոնց մէկ ցանկը դնել ուզէինք, ահագին չարք մը պիտի ունենայինք մեր առջեւ. այսպէս, աւէնէն հիներէն սկսելով, կու գան կարգաւ.— 1. Խալաք կամ Խալտեանք: 2. Հատ կամ Հատեանք կամ Հիթիթք: 3. Սկիւթական այլեւայլ ցեղեր, որոնք Շակք անունով յիշուած են մեր դասական մատենագիրներէ: 4. Ասորեստանցիք: 5. Բաբելացիք: 6. Կապադովկիացիք: 7. Գամիրք կամ Կիմմերք: 8. Արմէնք: 9. Հայք, որոնց անունը ամէնը մոռցուց և երկիրը Հայաստան կոչուեցաւ: 10. Մարք: 11. Պարսիկք: 12. Մակեդոնիացիք կամ Յոյնք: 13. Պարթեւք: 14. Հռովմայեցիք: 15. Սասանեան Պարսիկք: 16. Բիւզանդեան Յոյնք: 17. Արաբացիք: 18. Սելճուկեան Թուրքերը: 19. Վիրք կամ Վրացիք: 20. Մոնկոլ Թաթարները (Ճինկիզ Խանի ժողովուրդ): 21. Էօզպէք Թաթարները (Լէնկթիմուրի ձեռքով): 22. Ագ-Գոյունլար և Գարա-Գոյունլար Թիւրքմէնները: 23. Սաֆեան Պարսիկները (երբեմն ամբողջ Հայաստանի տիրած): 24. Օսմանցիք (երբեմն ամբողջ Հայաստանի տէր): 25. Ռուսերը (Հայաստանի մէկ մասին միայն տիրած):

Ասոնցմէ զատ, որոնք տիրապետողի հանգամանքով Հայաստան մտած են, կան նաև այլեւայլ ժողովուրդներ որոնք լոկ իրրեւ գաղթական հոն մտած են և բնակութիւն հաստատած, հպատակելով հոն տիրող վաղանցուկ կամ տեւական իշխանութեանց, ինչպէս են միշտ հիներէն սկսելով կարգաւ.— 1. Հրեաները, թէ՛ իրրեւ գերի բերուած և թէ ինքնին ներ-

գաղթող եղած կամաւ: 2. Քանանացիք, ինքնաբերաբար եկած՝ Իսրայէլացիներէն հալածուած դարերուն: 3. Ասորիները՝ որոնք տարբեր են Ասորեստանցիներէն, եւ որոնք ո՛չ մէկ ժամանակ տիրելու համար արշաւանք էին ըրած դէպ ի Հայաստան, այլ զանազան ժամանակներ ինքնաբերաբար ներգաղթ ըրած կամ հրաւիրուած են այլ և այլ պաշտօնով, ինչպէս Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի առեն՝ առաքելական կամ կրօնուսոյցի պաշտօնով: 4. Կովկասեան այլ և այլ ցեղերը, ինչպէս Ալանք, Եգերացիք, Ափխազք, Խազիրք, Բազիրք, Հոնք, որոնց ամբողջին այժմ իրրեւ ներկայացուցիչ կը համարուին Հայկական հո-

Պատմաբան Մարկոս Նաթանեան

ղին վրայ Չէրքէզները, Չէչէնները, Կիւրճիները, Մինկրէլներն ու Ապազաները: 5. Կորդիկ կամ Կորդուք, այսինքն Քիւրտերը որոնք անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր Հայաշխարհին մէկ մասին, այսինքն Կորդուաց Նահանգին (որ է այժմու Պօհդան լեռնագաւառը) բնիկ ժողովուրդ մը եղած են, և զանազան ժամանակներու մէջ իրենց լերանցամէջ բնագաւառներէն հետզհետէ հեռանալով՝ ցրուած են երկրին տարբեր մասերուն մէջ ալ և այժմ դեռ կարեւոր տեղ մը գրաւած են այդ կողմերը:

Դեռ չյիշելով ուրիշ մանր մունր ազգերը, ասոնցմով կ'ու-

նենանք արդէն պատկառելի թիւ մը 30 ազգերու կամ ժողովուրդներու, որոնք Հայ հողի վրայ ոտք կոխած և կարճ կամ երկարատեն հոն բնակած են. բայց զարմանալի բան, ատոնցմէ ո՛չ մէկէն այնքան որոշ ու անջինջ հետք մնացած է՝ որքան ամէնէն առաջիններէն, այսինքն Խալտեաններէն: Բուն Հայոց մասին խօսիլ աւելորդ է, զի թէ՛ ամէնէն երկարատեւ եղած է իրենց բնակութիւնը Հայաստանի մէջ, (այնպէս որ իրենց անունն առած է վերջապէս այն երկիրը), և թէ զի բազդատմամբ Խալտեաններուն՝ չատ եաքը տեղի ունեցած են իրենց մուտքն ու բնակութիւնը Հայաստանի մէջ: Թող որ Հայոցմէ մնացած ամէնէն հին յիշատակարանները չեն անցնիր Դ. դարը, մինչ Խալտեաններուն, —Հայաստանի ամէնէն հին բնակիչներուն— թողած հետքերն աւելի քան 2600 տարուան պատկառելի հնութիւնն ունին և մանաւանդ թէ այնչափ ամուր և անեղծ մնացած են, որ քանի մը անգամ 2600 տարի տեւելու չափ տոկուն մնալու ընդունակ են, չըսելու համար թէ իսպառ անջինջ պիտի մնան, ցորչափ երկիր մոլորակը անհուն միջոցին մէջ կանգուն կենայ . . . :

Առանց յիշելու Խալտեաններուն թողած ուրիշ յիշատակները, կը բաւէ միայն իրեւ անքակտ կոթող իրենց մեծագործութեանց՝ յիշատակել Վանայ բերդին վրայ անոնց ըրած չինութիւնները, որոնք մարդկային աչխատութեան մէջ մէկ հրաշակերտներ են, եթէ ոչ իրենց գեղեցկութեամբ՝ գոնէ իրենց ամրութեան, տոկունութեան և գանոնք առաջ բերելու համար ի գործ դրուած համբերատար ու երկարաչունչ աչխատութեան տեսակէտով: — Ներկայացնենք ուրիմն անոնց գլխաւորները: 1. Քարաբերդին արեւմտեան մուտքին վրայ, պարիսպ մը՝ կազմուած առանց չաղախի վրայէ վրայ չարուած վիթխարի ահագին քարերէ, որոնցմէ ամանց հաստութիւնը 1, իսկ երկայնութիւնը 2 մէթրէն աւելի է, և առնցմէ քանիները կը կրեն կարգ մը սեպագիր արձանագրութիւններ: Թէ այս հսկայ քարերն ինչպէս այդպիսի բարձրութեան մը հանուած՝ հոն առանց չաղախի չարուած են և կը դիմանան այսքան դարեր, կարելի չէ մեկնութիւն տալ, երբ մանաւանդ այն դարերու մէջ չոգիի օգտութիւնն ու կիրառութիւնը ճանչցուած չէին: 2. Ցիչեալ բերդին հիւսիսակողմը՝ մեծ այր մը, 25 կանգուն երկայն, 12 կ. լայն, և 4. կ. բարձր, փորուած միակտուր ժայռի մէջ,

ա՛նչափ մաքուր ու ֆինամոլ, որ մարդ կը զարմանայ ո՛չ միայն համբերութեանը, այլ և արհեստական ճարտարութեանը վրայ՝ հին ժամանակներու այն մարդոց որոնք կրցեր են համակ վիմափոր քարանձաւն ու անոնակը կերտել, մինչ հիմակուան

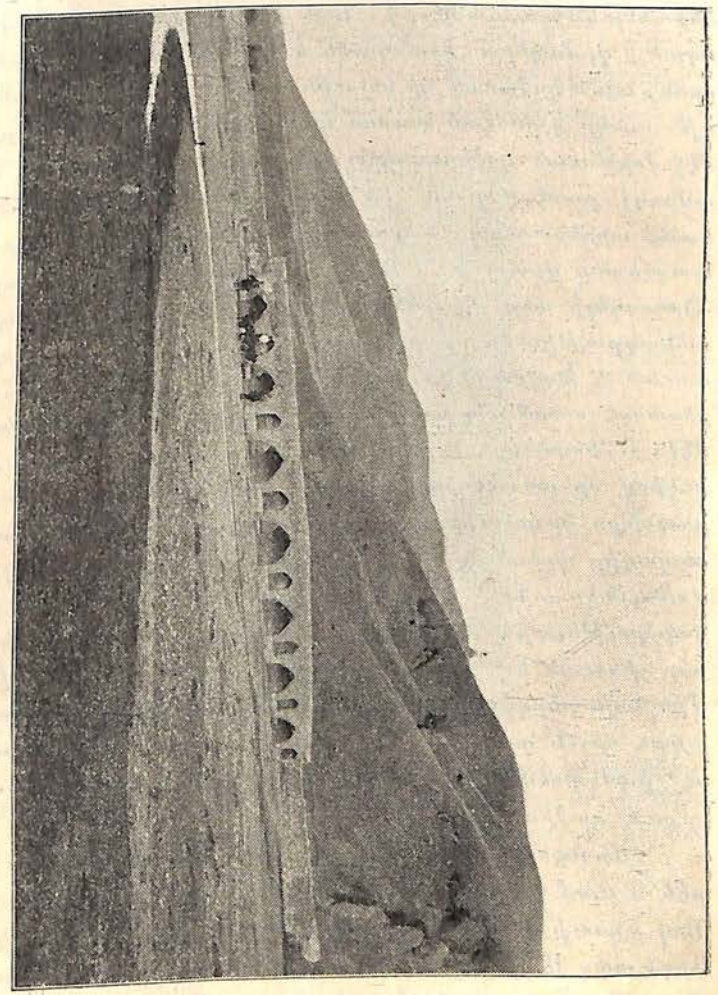

Խորին մեկ ժամ հեռու, Տոլման գեղի կամարը, իսկապէս ըստ ինքեան գեղեցիկ կը թուի, բայց Վանայ բերդին գեղեցկութեանց դիմաց ոչինչ կը նշանակէ:

վարպետներն այդի հատու գործիքներով չատ մեծ գժուարութեամբ հազիւ կը կարողանան այդ ապառաժէն կտոր մը փըրցընել: 3. Դարձեալ նոյն բերդի հիւսիսային ատորակն և արեւելեան կողմին վրայ գտնուած 3 հատ վիմափոր գոնները, սե-

պագիրներով լեցուն, որոնց նայելով մարդ կը կարծէ թէ բացուելիք դուռներ են անոնք, մինչ լոկ արձանագրութեանց համար չինուած են այնպէս: Բայց առավ մէկտեղ չեն դադրիր հրաշալիք ըլլալէ, ու այնպիսի բարձրութիւններու վրայ այդ ձեւով փորուած քներ և անոնց վրան ալ քեւեռագիր չինել հրաշակերտներ են պարզապէս: 4. Նոյն բերդի հիւսիսային կողին վրայ եղած 2 վիմակերտ, կամարաձև և խորանի նման փորուած քները, որոնք այժմ զոհարան կը կոչուին, և իրենց ստորոտէն մինչև բերդին տակը գտնուած առուն կը ցուցնէ թէ այդ զոհարաններուն մէջ մորթուած զոհերու արիւնը կը հոսէր անկէ: Ասոնք նոյնպէս ամբողջ քարէ փորուած են և նոյնչափ հիացում կ'առթեն Խալեանց արհեստական ճարտարութեան ու համբերատար աշխատութեանը վրայ: 5. Բերդին հարաւակողմը՝ խիստ բարձր ու անմատչելի տեղ մը գտնուած 6 էջով ընդարձակ սեպագիր արձանագրութիւնը, որ քաղաքէն իսկ կ'երեւի, և զոր գրել տուած է Խալեանց Արգիստիս Ա. Թագաւորը (784–755) Քրիստոսէ առաջ իր տարած յաղթութիւնները պատմելով անոնց մէջ: 6. Դարձեալ, նոյն բերդին հարաւակողմը, նեղ ու անցուկ ուղիով մը առաջնորդուած ուրիշ այր մը, որ այժմ «Շամիրամայ քաղնիք» կը կոչուի, և որ ունի իր չուրջն ու վերեւը բազմաթիւ սեպագիր արձանագրութիւններ: Այս այրը մէջէ մէջ չորս բաժանումներ ունի, 5 կանգուն տարածութեամբ և 3 կանգուն բարձրութեամբ: Պատերուն ստորոտն ալ նստարանաձև թումբեր չինուած են, աւելորդ է ըսել՝ ամէնն ալ վիմափոր: 7. Միեւնոյն բերդին ներսի դին, հարաւային կողքին չինուած մեծ այրը, որուն դուռը կը նայի քաղքին վրայ: Ասիկա ալ մէջէ մէջ բաժանումներ ունի, նոյնքան զարմանալիօրէն և հիազդեցիկ որքան առջինները:

Ասոնցմէ զատ, պէտք չէ մոռնալ նաև որ Վան քաղաքէն 5 ժամ հեռի գտնուող արուեստական լիճը որ այժմ Ջիշիլ Գէօլ կ'ըսուի, չինուած է դարձեալ Խալեանց շրջանին յիշեալ Արգիստիս Ա. Թագաւորի հայր՝ Մինուաս Թագաւորի և իր մայր՝ Թարիարաի ժամանակ (9 դար Քրստ.է առաջ), ինչպէս և այն հինաւուրց ջրուղին որ ցարդ ի գործածութեան է և որ կը կոչուի Շամիրամայ առու, ամենայն հանդգնականութեամբ յիշեալ Թարիարաս Թագուհին չփոթելով Շամիրամի առասպելական անուան հետ:— Խալեանց ժամանակէն մնացած ուրիշ

չատ յիշատակարաններ ալ կան դեռ Հայաստանի մէջ, բայց զանց կ'ընենք յիշելու, ու անոնց բոլոր պատմութիւնը գրել չէ մեր նպատակը, այլ ցուցնել թէ աւելի քան 30 տեսակ ազգերէ և ժողովուրդներէ —որ մասամբ եղած են Հայաստան— ամէնէն աւելի Խալեանց հետքերն են որ անջինջ մնացած են ցարդ, ինչ որ կը ցուցնէ թէ բազմատարբեր բարձր քաղաքակրթութիւն մը և աշխարհաշինութեան սէր ու ոգի ունեցող եղեր են աւելի, քան չորոր իրենց յաջորդները:

Բերա, 1912 ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆ

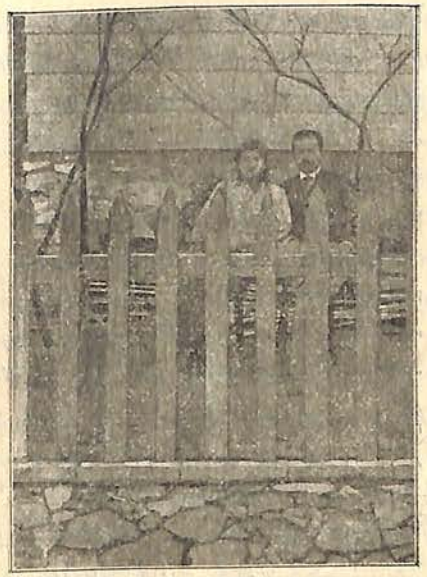

Թրքահայ տաղանդաշատ արձակագիր-գրագէտ (երբեմնի «Հայրենիք» այգաթերթի աւագ խմբագիր) ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ, իր քրոջ՝ ՕՐ. ԱՐԱՔՍիի հետ, Խճատիճի (Սկիւտար) իրենց տան առջև լուսանկարուած 1893ին:

«ՎԻՃԱԿ»

●

Օն, երազուած վիճակին է այս, ծաղկանո՛յշ·
Եօթն աղջիկներ՝ այգուն գուլալ ու անուշ
Ջուրն՝ եօթն ակէ, խաւեակներով կը բերեն,
Ճաճանչելով ժըպիտն իրենց բիբերէն։

Եօթը տեսակ բոյս ու հեզիք՝ նոյն թաղէն,
Եւ թարմ ծաղիկ՝ եօթն եղեմէ կը քաղեն,
Որոնք չըմպած լոյսի ճաճանչ մ'արփիածին՝
Նոր հարսի մը պերճ կոնքին մէջ կը յածին։

Մէն մի աղջիկ, նոր հարս ու կին ծաղկաոի՝
Կու տայ պակ մը և կամ բնկոր մ'երկաթի,
Ջոր կը չարեն եօթը կոյսերն հեզ ու գիրգ՝
Անուշ ջուրով ու բոյսով լի կոնքին գիրկ։

Գըմրմիմարդ չէնք մ'որուն բարձըր ու մարխուր
Երդի պնակէն վար կը մաղուի լոյս մ'աղօտ՝
Սահմանուած է հանդիսավայր, որ կարծես
Աչալուսանի մեհեան մըն է քըրմածէս։

Եօթն աղջիկներ՝ մէջտեղն այդ տան լայնափոր,
Ծոցուր կոնքին չուրջ կը դառնան նախ թափոր,
Վազվզելով իւրաքանչիւրն իր կարգին՝
Երգի մ'ամէնն հընաղըրջմ ու արքին։

Ու կը հասնի նոճեհասակ Պիւթիան,
Լականագէտ քրմուհին, ու ի'նք միայն
Կ'ըմպէ այդ օրն աստուածներուն բարկ գինին.
Իբրև հարցուն այդ տաճարի բագինին։

Շէնքին մարմար ջահերն վըրայ՝ կիսարէ
Եւոտանի մ'իակոյն կոյս մը կը բերէ,
Ուր կը դըրուի. հըրամանով մ'ամենարկի,
Յոյսերով ու յոյզերով լի կոնքն յարգի,

Որուն առջեւ կոյս քըրմուհին կը թաղմի՝
Գլխուն ձրգած ծաղկեպսակ կերպաս մի։

Կոյսերն՝ անոր կ'արբանակեն լըճագին,
Վատահ թէ վարձքն առնեն պիտի այդ ջանքին։

Նըշան կ'ըլլայ. կոյս մը կ'երգէ մեղմօրէն
Ուրկէ կ'արբին ուխտաւորներն հանօրէն,
Եւ կը թեւեն երազային այն աշխարհ
Ուր չեն ճանչնար ցաւ, կսկիծ, մահն ու աշխար։

Գոգցես թաղած էջերէն մը ջուրին տակ՝
Ցաւերն ու վիշտ, քէնն ու ոխեր քովանդակ,
Ամբողջ կէս ժամ, գինովանքի կեանքն անուշ
Կ'ապրին ամէնքն՝ իրականէն ցա՛նգ անյուշ։

Հրամանն կ'ելլէ. կոյս մ'ալագով՝ դաստակին
Փոխարներ հոծ չողացնելով ժպտագին,
Թափ կու տայ իր ոսկեդըրուագ կիսա դափին,
Եւ թըմբիրէն ներկանները կը սթափին։

Ու կուսաթիւ ոչկոյզն այդ կիսա կոյսերուն՝
Բագինին չուրջ կը դառնայ պար մը սիրուն,
Դափ ու ծափի նուրբ կշռոյթին անձնատուր՝
Կամքովին իրենց մեծ աստուածին վանատուր։

Կ'ազդարարուի. եւ կը հանուին քնքշօրէն՝
Կօշարաններն իրենց կիպէն կամ չորէն,
Որով եթերն ըսաուերամած՝ կը վառի
Անուշաբոյր բաղկ հառերոմն այդ վարի։

Եւ կը նետեն ներկաներուն ալ փափուկ
Վարդ, նունուֆար, չուչան, մնխակ ու յափուկ,
Որոնք դրախտի կուրծքէն քաղուած են աստուանց,
Ու պերճ կոնքի սուրբ ջուրովն ալ՝ ոռոգուած։

Ու կը տըրուի խոր լըռութեան հուսկ նըշան.
Այլ չի լըսուիր չըչուկ մ'անգամ անընշան.
Ամբոխն ամբողջ կ'ուռնկիդրէ պատկառոտ,
Աստուածներուն պատգամին է ա՛րդ կարօտ։

Եւ քըրմուհին ոտքի կ'ելլէ հուսկ ապա.
Ոսկեծաղիկ հագած է ան լայն կապայ.
Հոգինէրը կը հըրդեհէ իր բարբառ,
Կը մագնիսեն սիրտեր՝ աչկունքն ալ փարփառ։

Կ'ըմպէ ճերմակ գինին՝ ոսկի ըսկահին,
Որով խոկոյն աստուա՛ծօրէն կը զգայ՝ հին,
Նոր ու գալիք օրերու ծանր ու թեթեւ
Անցքերն ամէն՝ ճշդագի՛ծ ու անդեղեւ։

Սակայն մէկէն կ'ալեկոծի մի վայրկեան՝
Իր վարսագեղ փոքրիկ գանկին մեծ ուվկեան,
Ու հառաչներ ուռած կուրծքէն կ'արձակէ,
Կարծես յանկարծ զարնուա՛ծ ըլլար կայծակէ։

Շուտ կը բանան գեղաթարթիչ ու խաժակն
Կոյսերն իրենց բերան, վարդի վառ բաժակ,
Եւ չուրջն անոր եփեղնոսէ աթոռին՝
Կ'երգեն մեղմիկ, որ վիշտերը անդորրին։

Ա՛լ լռութիւն, խորհուրդն հասաւ իր լրման.
Անդրանկածին լուրջ քրմուհին անընման՝
Կը հանգրիժէ ոսկեծղի իր բազուկ,
Որ պըսակէ յոյն իր հօտին այդ պարզուկ։

Կոնքին առջեւ կեցած է ան, զոր յանդուգն
Կը սիրածանէ կոյս մ'ամօթլեամ ու քնքուշ,
Եւ կը լարէ դըրակալ մ'ուր քրմուհին
Կ'ածէ գիրք մը մագաղաթէ սեղմ ու հին։

Կեանքի գիրքին մէկ էջն է այդ սուրբ մատեան,
Որ կը հանուի ամբողջ տարին հո՛ղ մ'առեան.
Հո՛ղ կը գըրուին, Տիրի ձեռքով, օրն օրին,
Լաւ ու յոռի վիճակները բոլորին։

Լուսաբզգեստ ու համասիւ զոյգեր՝ հոն,
Գըրակալին չուրջ կը բռնեն վառ կերոն,
Որուն վըրայ, չէնքին մէջ ալ, չորս կողմեր,
Շուտ կը վառուին պէս պէս գոյնով նուրբ մոմեր։

կը ծանուցուի որ նուիրականներն ուխտադիր՝
Սէանդներնուն անչուշտ ըլլան մըտադիր,
Որ երբ տեսնեն, ոտքի ելլեն անյապաղ,
Եւ պատգամը լըսեն լուռ ու սրտաբաց։

Կոտրած պա՛յտ մը
վէս քըրմուհին այերին
Մէջ կը ճօճէ, հակիրճ պատգամն ալ վերին՝
Մեհենագրուիմ մագաղաթեայ սուրբ գիրքէ
Մ'ինք կ'ընթեռնու ջինջ ձայնով մ'որ կը գըրգէ.
—«Ո՛վ գեղանի. քեզի համար չի կայ լալ,
Ակռասպրէ մարմինդ ու աչկունքդ ալ այդ շաղ՝
Քեզ պաշտելի կ'ընանի յաւէտ, միայն թէ
Հեռն ու ոխը, սուտն ու սիրը միշտ առէ»։

Փաղփուն չեզրիկ
մ'ափին մէջը կը փայլի
Որ զաղփաղփուն տիրոջ սրտին է հայլի,
Ուրիկ կ'յուզուի վեհ քրմուհին իսկ բարի
Մինչ իր բերանն ալ ա՛յսպէս կը բարբառի.
—«Հզգաստացիր, վարա՛ր, դէմքիդ չիկնարին
Քեզ գեղեցիկ ցոյց կու տայ միշտ աչխարհին.
Բայց չո՛ւտ կ'հիւծիս։ Քեզ չի՛ բաժներ չանսըխուր։
Թէ համոզուիս՝ չըլլար վերջըդ գէթ տըխուր»։

Ոսկի մատնի՛
մ'որուն վըրայ կը չողայ
Վըճիռ կերպով մի թանկագին չափիւզայ.
Վար կը կախէ քըրմուհին իր նուրբ մատէն,
Սա ոզերը վերծանելով նայն առեն.
—«Ո՛վ ձիւնաթոյր քրքմահանդերձ կոյս մաքուր,
Հոգեակդ է միշտ չուշաններուն ճերմակ քոյր.
Պարմանն ազնիւ ու արի՝... քե՛զ թող հասնի,
Որուն պիտի ըլլաս դըշխոյ մ'աղաւնի»։

Մատնո՛յ մ'արծաթ
որ կը կըրէ դեռ այսօր՝
Կեանքի համար թափուած ջանքին հետքն հըզօր,
Մատն անցուցած հեղ քըրմուհին մարդասէր՝
Անձին պաշտած, կ'ընթեռնու սոյն պարզ դասեր.
—«Ջանասէր ես. աստուածներէն սիրուեցար։
Երանութիւնդ ըլլայ պիտի մի՛չտ անծայր։
Ցաւը՝ մարմինդ, քաղցը՝ տունդ չեն այցեր։
Ճոխին նախընէն՝ դու նախընտրէ՛ քու այծեր»։

Ժանգոտ գա՛մ մը
անդարձօրէն սընամէջ
Զի պահակած է տարիներով, գայռի՛ն մէջ,
Կոյս քըրմուհին իսկ կտրկլով զայն մատով՝
Ցատուկ հատուածն ալ կը կարդայ սըրտաթով.
—«Գիտցի՛ր, ո՛վ ռիչա, օգտակար չես ո՛չ ոքի.
Անձդ ու գանձըդ՝ չո՛ւտ կը դառնան լոկ չոգի։
Դեռ գուշձ չեզած, յիշատակով մ՚այդ հնդրի
Ողնդ ուզուէ՛, ու պարթիր ալուոր մի անդրի»։

Կուզ մի կըկո՛ւս,
կուրծքէն կախ մէկ մասուրայ
Որ հնդքին մէջ, կարծես թէ դեռ կը սուրայ՝
Երբ քրմուհւոյն ձիւն ձեռքերը կը կըկեն,
Մինչ բերանն ալ կ՚արտասերէ սուրբ գըրքէն՝
—«Ուխտիդ վըրայ դու մի՛շտ հաստատ մընացիր,
Կոյր սիզեխներդ եղան չուտով ցան ու ցիր.
Պեննելոպէ՛, ցընծա՛, Ոդիսեւսդ արդ արեւ
Կը վայելէ, ու.... պիտի գա՛յ արդարեւ»։

Շըքեղ չիգըղ
մ՚յատկանըշող այն մեծ դէը
Զոր պերճօրէն կատարած է իր հնգ տէր,
Որուն վըրայ մեծ քրմուհին գոռոված՝
Մայր մատեանէն կ՚արձագանգէ սոյն հատուած.
—«Քանի՛ բարիք գործես վերայ այս երկրի,
Վաղամեռիկ այրդ երկնի մէջ կը բերկրի,
Զի, հոն, քեզի այժմէն պիղել կ՚չտապես՝
Մեծ գանձն որուն արժանի՛ ես մ՚չտապէս»։

Մըրգուղ մազխի՛լ
մ՚որով կ՚առնենք մինք՝ անկամ՝
Մեզ վընասող կամ... տիքն յայտնող մա՛ղն անամ,
Հէք քրմուհին կը բացխըփէ ակնապիշ,
Ու կը կարդայ գիրքին խօսքերն՝ այս բամբիշ.
—«Ուրախացի՛ր, որդեկորոյս հէ՛ք պառաւուկ,
Ա՛լ չուտ կ՚անցնի սիրտդ համակող չափառուկ.

Ազգին համար թափուող ծո՛վ ծո՛վ հիր արիւնն
Ըլլայ պիտի զինք բուժող չաւաչարի՛ւն...»։
... Ու ժամերով չաւարտիր այդ մեծ ջալհանք,
Մինչեւ կոնքին ուռանդները չելլեն յանգ.
Ա՛տակէ վերջն է, որ կ՚ըմպեն ջուրն օրհնըւած,
Եւ կը մեկնին՝ գովելով քուրմն ու աստուած։
Օ՛ն, ըշտապէ՛, ո՛վ ծաղկանոյշ, հասի՛ր հոն;
Աւանդդ յանձնէ, որ քրմուհին անսայօն՝
Աստուածօրէն քու վիճակդ ալ կարդայ քեզ,
Որ հասկընաս թէ աւուանոյդ յար թո՛ւն ես....։

Սեպաստիա, 1912 ՄԻՀՐԱՆ ԻՍՊԻՐԵԱՆ

Ռուսահայ յայտնի վիպասան-պատմիչարան ՎԼՐԹԱՆԵՑ ՓԱՓԱԶԵԱՆ (այժմ պաշտօնով Ռումանիա հաստատուած) և բրքահայ արձակագիր-գրագէտ ՕՆՆԻԿ ՉԻՆԳԻԼ ՍԱՐԱՖ, կաթողիկոսական վերջին քնարութեան առթիւ իրրև պատգամաւոր՝ Էջմիածին յուսանկարուած «ամարիչօո»ի մը:

Իզմիրլեան Հայրիկ, Գազիկ Ա. բազաւորի արձանին առընթեր:

ՀՈԳԵԼՈՅՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ
ԿՈՆԴԱԿԸ
Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆԻ ՈՒՂՂԵԱԼ

●

ՄԱՏԹԷՈՍ ԾԱՌԱՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԻ Ա.ՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ Ս.ՍՏՈՒԾՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ, ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՄԱՋԳԱՑԻՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ Ս.ԹՈՌՈՑ ՍՐԱՐԱՏԵՍՆ Ա.ՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԻԶՄԻԱԾՆԻ, վաեմաշուք Պ. Մեսրոպ Նուպարեան հարազատ որդւոյն Մայր Ախոռս և ընտ. Պ. Մեսրոպ Նուպարեան հայրապետական օրհնութեամբ:

Բերիոթեամբ սրտի և ջերմեռանդութեամբ հոգւոյ ընկալաւ զբեր սեբաստեալ որդոյդ, զոորմեանն է 14/27 մանեան Հոկտեմբերի, որով ընդհանուրս պաշտամունքութեան անառանձնաշնորհութեան մերոյ և զոյգ ընդ նմին զկերմակերմ մաղթանս վերատուէ առ Բարձեալն Աստուած վասն երկարակեցութեան մերոյ և զորտաբուղխ իղձս սինեանց յօնէ է բարօրութեան պատապետեալ ազգիս, որ անկուած է ինձ: Որդեկիր հոգեսիրտ ձգտմամբդ են բանս յեր, որ հայի է խնդրել ընդհանալ ուղղութեան մերոյ, և սրտի երմ յոյժ ընդ անառան հաւատ և ընդ անհուն համակրանս յեր. զոր է սկզբանէ առել ունէ առ քահանալս: Անդնդոտ բանից անդրամ մերոնցէից տալ երես զբաղան գործառնութեան յեր և զերաշուէրդ զգացուցանս յեր, առ համայն ազգս և առ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին և անշուշտ անաչառ պարտութեան ազգիս ոչ անդես արտացէ զբաղան արքանէս յեր յեզս երբ:

Արդ՝ է յեռն կանգնելիս յայտնելով առ է ինձ սերեցեալ որդոյդ զբահանայութեան մեր հանդերձ Հայրապետական օրհնութեամբ յաղագս արտայայտեալ խանդավառ և անկեղծ զգացմանդդ և ընտրեալ մաղթից է Տեառնէ ընդունել Զեզ զկեանս բազբեքատիկս և տալ ողջոյն ընդհանալ է նմին կրով մտոց յատպարբերգէ գործունութեան, յաջող բազմակարօտ Աղբիս և նահատակ եկեղեցեացս, ընդ հովանեաւ որոյ անեալկայս:

Ողջ լերս, ընդունել է քոնոս Ս. Հոգւոյն և օրհնել յաւէտ է ինձ: Ամէն:

ՄԱՏԹԷՈՍ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄ. ՀԱՅՈՑ

Ս. Էջմիածին, 31 Հոկտեմբեր 1909

"ARMENIA"

Անգլ. Գրական ամսաթերթ (ՆԻՒ-ՅՈՐՔ)

Թեւակոխած է 7րդ. տարին: Խմբագրապետ-հրատարակիչ Արշակ Տէր Մահտեսեան: Կ'աշխատակցին նշանաւոր ասերիկացի, անգլիացի եւ ասերիկահայ գրագէտներ՝ զուտ գրական ու հաղարական յօդուածներով, — ասճառասանութիւնը նուիրուած Հայ Ազգին եւ Հայ Գրականութեան: Հասցէ. -- P. O. Box 209, Madison Square Station, New-York.

Տարեկան բաժանորդագրութիւն 2 տոլար:

Ռուսահայ յայտնի մանկավարժ † Բահադրեան

ՏՂԱՅՈՑ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1908ին, այս էջերուն մէջ հրատարակուած յօդուածով մը՝ զոր այն ժամանակի գրաքննութիւնը խեղած հալմած հրէշացուցած էր, հարեւանցի գաղափար մը տալ կ'ուզէի ժամանակակից գիտական մանկավարժութեան ձգտումներուն վրայ։ Այդ մանկավարժութիւնն անդադար յառաջդիմելու վրայ է, և թէպէտ տակաւին չատ հեռու է հասած բլլալէ այնպիսի վիճակի մը որուն մասին ո և է երկբայականութիւն ներելի չբլլայ, սակայն կարելի չէ չհիանալ այն հանճարեղ աշխատութեանց վրայ որոնց նպատակն է քանդել հին մանկավարժութիւնը որ գիտական հիմ չունի և հետեւաբար բնական ու ճիշդ չէ, եւ ստեղծել նոր մանկավարժութիւնը՝ հիմնուած տղուն հոգեբանական ճշմարիտ, իրական պէտքերուն և պահանջքներուն վրայ։ Իրաւ է թէ գրեթէ կէս դարէ ի վեր ղգալի կերպով բարեփոխուած են կրթական դրութիւնները, բայց այս բարեփոխութիւնները տակաւին մանուկի, կողմնակի բաներ են. հիմը

չէ փոխուած, և ցորչափ հիմը, հիմնական սկզբունքը չփոխուի՝ եղած բարեփոխութիւնները նշանակելի արժէք ւ'ր չեն կրնար ունենալ. հակառակ կատարուած բարեփոխութեանց, դեռ տղա'ն դպրոցին պատշաճեցնել կ'ուզուի, այդ սկզբունքն է որ պէտք է փոխուի, դպրո'ցը տղուն պատշաճեցնել հարկ է։ Գիտութիւնը պիտի յաջողի՞ այս բանաւոր հիմին վրայ հաստատել դպրոցը, հիմնել «չափու վրայ» դպրոցը, ծանօթանալով նախ տղուն հոգերանական ճշմարիտ պէտքերուն և պահանջքներուն, նկատի առնելով յետոյ ամէն մէկ տղու անհատական հոգեբանութիւնը, գանելով, վերջապէս, և գտնելէ վերջ ալ ի վիճակի բլլալով գործադրելու այդ պէտքերուն և պահանջքներուն գոհացում տալու կարող նպատակայարմար միջոցներ։ Անկարելի է նախավճիռներով պատասխանել այս հարցումին, նախավճիռը անհաչտ է գիտութեան հետ, գիտութիւնը չի հաստատեր՝ առանց դրական ապացոյցի, առանց փորձի։ Սակայն ինչ որ ալ բլլայ վերջնական արդիւնքն այն գեղեցիկ աշխատութեանց որոնց նպատակն է ստեղծել իր կոչումին լրիւպէս ծառայելու կարող ճշմարիտ դպրոցը, մեր պարտականութիւնն է լաւատեսութեամբ դիտել այդ որքան գեղեցիկ՝ նոյնքան հանճարեղ աշխատութիւնները, և մերօրեայնն նպաստել անոնց արդիւնաւորման։ Բազմազան են այդ աշխատութիւնները, որովհետեւ բազմազան են այն հարցերը զորս կը յուզէ ճշմարտապէս գիտական մանկավարժութիւնը։ Կան տղուն զարգացման վերաբերող հարցերը, որոնք կը վերաձուին սա ընդհանուր հարցին. ի՞նչպէս կը կատարուի տղուն ֆիզիքական և իմացական զարգացումը, և որո՞նք են այն պայմանները որոնք ամէնէն աւելի կը նպաստեն այդ զարգացման։ Կան անհատական հոգեբանութեան վերաբերող հարցերը. կանոնաւոր մարմնով և հոգւով տղայոց դաստիարակութիւնը չի կրնար խիստ միօրինակ դրութեան մը հպատակիլ, քանի որ երբեք երկու տղայոց հոգեբանութիւնը նոյն և մի չէ։ Աւելի մեծ իրաւամբ՝ կարելի չէ միեւնոյն կրթական դրութեանց ենթարկել կանոնաւոր և տարականոն (ակարատիա կամ չափազանց զօրաւոր մըտքով) տղայոց դաստիարակութիւնը։ Կան աշխատութեան խնայողութեան վերաբերող հարցերը. ի՞նչ պայմաններով ուղեղը կրնայ ամէնէն չատ արդիւնքը տալ՝ նուազագոյն ճիգով, ուժի նուազագոյն սպառմամբ, առանց մեխումի։ Կան ուսուցման

վերջնական վերաբերող հարցերը. ինչ մեթոտով սորվեցնել որպէս զի միտքն ամէնէն աւելի աղէկ օգտուի որակապէս, և գլուխն ըլլայ աւելի «աղէկ չինուած քան աղէկ լեցուած»: Կան ուսուցչին հոգեբանութեան վերաբերող հարցերը. ինչ հանգամանքներ պէտք է ունենայ ուսուցիչը. ուսուցիչին այս ինչ կամ այն ինչ բնաւորութեան արդիւնքներն ինչ են աշակերտներուն վրայ...:

Ամէնքն ալ դժուարին, փափուկ հարցեր, և այնքան աւելի մեծ է մեր հիացումը անոնցմով զբաղող գիտուններուն հանդէպ՝ որքան աւելի դժուարին են այդ հարցերը. նաև այնքան աւելի մեծ մեր պարտականութիւնը՝ գիտուններուն օգնելու, վեր՝ այսինքն դաստիարակներուն, նախ, բայց նաեւ ծնողաց՝ որոնց կոչմէ կու գան ամէնէն մեծ դժուարութիւնները, և առանց որոնց գործակցութեան՝ կարելի չէ որ գիտական մանկավարժութիւնը գոհացուցիչ արդիւնքի հասնի:

❀

Այս մէկ քանի ընդհանուր և շատ հարեւանցի նկատողութիւններէն վերջ՝ իրապէս գիտական մանկավարժութեան կարեւորութեան մասին, աւելորդ չըլլայ թերեւս ընդարձակ տեղեկութեանց առարկայ եղող հարցերէն մէկը, չեչոտած ըլլալու համար, եթէ հարկ է, այդ կարեւորութիւնը: Եւ որովհետեւ ներկայ յօդուածս մասնաւորապէս ուսուցիչներու համար նախատեսուած չէ, կ'ընտրեմ այնպիսի հարց մը որ շատ մասնագիտական բնութիւն չունենայ, կը կարծեմ թէ տղոց վկայութեան հարցն այդ դասակարգին կը պատկանի:

Հազուագէպ չէ որ ծնողք և դաստիարակները տղայոց վկայութեան դիմեն՝ եզրակացութեան մը մասին տանելու, յանցանքի մը բուն հեղինակը գտնելու համար: Ու որքա՜ն անգամներ տղայոց վկայութիւններու վրայ հիմնուելով ապահով եղած ենք, ոչ առանց հպարտութեան, գտած ըլլալ բուն յանցաւորը: Արդ, այս հարցի մասին կատարուած ուսումնասիրութիւնները ցոյց կու տան թէ որքա՜ն զգուշութեանց կը կարօտին տղայոց վկայութիւնները, թէ որքա՜ն խախուտ, անվստահելի հիմեր են անոնք, նկատելով որ տղան չկրնար դիտել զարգացած մէկու մը պէս և շատ թելադրելի էակ մըն է: Ըստ Տէքրոլիի, տղու մը վկայութիւնը կրնայ արժէք ունենալ՝ եթէ

տղան անմիջապէս հարցաքննուի, բայց եթէ հարցաքննութիւնն ուշանայ՝ այդ վկայութիւնը անարժէք է: Այս խնդրոյն նուիրուած բազմաթիւ ուսումնասիրութեանց մէջէն կ'ուզեմ նորերէն մէկը, որ կը զուգադիպի 1910ի Յունուար ամսոյ վերջերը Պէլճիքայի մէջ տեղի ունեցած նշանաւոր դատի մը (դատը մարդու մը՝ որ ամբաստանուած էր թէ աղջնակ մը բռնաբարած ու սպաննած էր), ուր չատ մը տղաք վկայութեան կոչուեցան, վկայութիւնն'ր որոնք գուցէ տարապարտուց դատապարտել տային ամբաստանեալը, եթէ Պ. Վարէնտոնք, Պէլժիայի հոգեբան ուսուցիչ, դատին մէջ լսուած բազմաթիւ տղայոց վկայութեանց արժէքին մասին՝ ամբաստանեալին փաստաբաններու խնդրանօք պատրաստած տեղեկագրովը ցոյց տուած չըլլար այդ վկայութեանց որքան խախուտ և անվստահելի բան մ'ըլլալը: Պ. Վարէնտոնք հետեւեալ դիտողութիւններն ըրած է Պէլժիացի աշակերտներու վրայ.

Փորձ.— Աշակերտաց թոշակներու վճարման չարաթն է: Աշակերտները ընկալագրի փոխարէն, դրամը կը յանձնեն ուսուցիչին որ իրր միջնորդ կը ծառայէ աշակերտներուն և գանձատան միջև:— Մինչդեռ թոշակներու վճարումը տեղի կ'ունենայ երկու օրէ ի վեր, Բ. աշակերտը Պ. Վարէնտոնքէ կը պահանջէ իր ընկալագիրը: Բ. 8 տարեկան է, բարեկեցիկ ընտանիքի մը զաւակը, պարկեշտ և անկեղծ. ընտ. չի ստեր: Տուընը բոլորիր փափաքները կը գոհացնեն:—Բ.իր ընկալագիրը կը պահանջէ, բայց տակաւին չէ վճարած: Ուսուցիչն իրեն դիտել կու տայ այս պարագան, բայց աշակերտը հակառակը կը պնդէ: Անմիջապէս, կէս երկվեցեակի չափ աշակերտներ կը գտնուին վկայող՝ «վարժապետ, վճարեց, ես տեսայ»: Այս բազմաթիւ վկայութիւնները վարանում կը ձգեն ուսուցիչին միտքին մէջ, որ դրամը բերողներուն ցանկը կը քննէ: Բ.ի անունը չկայ, ուրեմն վճարած չէ: Բայց վկաները հակառակը կը պնդեն:— Ուսուցիչը Բ.ը կը զրկէ տնտուչին՝ որ ընդհանուր ցանկը կը բռնէ, բայց այդ ցանկին մէջ ալ չերեւար որ Բ. վճարած ըլլայ: Ուսուցիչն օրուան մէջ կը վիճտռէ ու կը վիճտռէ, բայց ի զուր: Գիչերը բան մը կ'իյնայ ուսուցիչին միտքը. յաջորդ օրը, դասարան մտնելուն պէս, Բ.ի կ'ըսէ յանկարծ. «Բարեկամ, 15 ֆրանքդ գրպանդ է»: Ու տղան գրպանէն կը հանէ երեք հատ 5 ֆրանքնոց: Ուսուցիչը մեղմիւ կը ծիծաղի առջի

օրուան վկաներուն վրայ, որոնք անոր երեսը կը նային ապշած դէմքով, առանց բան մը ըսելու։

Պ. Վարչենտոնք կը յիշէ ասոր պէս ուրիշ օրինակներ, որոնց նման չատեր պիտի գտնէր անշուշտ ամէն ուսուցիչ իր յիշողութեան մէջ։— Պէլժիայի հոգեբան ուսուցիչն իր այս կարգի դիտողութիւնները ամբողջացուցած է մէկ քանի ուրիշ փորձերով, որոնք ցոյց կու տան թէ ո՛րքան քիչ արժէք ունին տղայոց վկայութիւնները, ոչ միայն անոր համար որ տղաք, ինչպէս արդէն ըսուեցաւ, չեն կարող դիտել զարգացած մարդոց պէս, այլ նաև անոր համար որ միջավայրն, ինչպէս նաև ուղղուած հարցումներու թելադրութիւնները մեծապէս կ'ազդեն անոնց պատասխաններուն վրայ։

Փորձ.— Պզտիկներու դասարանին մէջ (միջին հաշուով 7 տարեկան աշակերտներ), ուսուցիչը հետեւեալ խօսքը գրած էր գրատախտակին վրայ. «Պրն. Ն.ի մօտուրը լինչ գոյնէ»։ Նախապէս, տղայոց ուշադրութիւնը հրաւիրուած էր ուսուցիչ Պրն. Ն.ի անձին վրայ, զոր աշակերտներն ամէն օր կը տեսնեն, օրուան մէջ չատ անգամներ, իրենց քովիկը։ Փորձն ընող ուսուցիչն ապահով եղած էր, նոյնպէս, թէ ոևէ թիւրիմացութիւն չկար աշակերտաց մէջ Պրն. Ն.ի անձին մասին։ Վերջապէս, յիշեալ խօսքը գրելէ առաջ, ուսուցիչն ուժով մը չըվիած էր դունչը՝ «մօրուք» բառը արտասանելով։ — Տղաք կը գրեն իրենց պատասխանը քարէ տախտակի վրայ։ 18 աշակերտներու մէջէ 16ը գրած են «սև». միւս 2ը բան չեն գրած։ Իրողութիւնը սա է թէ Պրն. Ն. մօրուք չունի։ —Պ.Վարչենտոնք այս կարգի ուրիշ մէկ քանի փորձերով ալ նոյն արդիւնքին կը հասնի և կ'եզրակացնէ թէ գէշ կերպով ուղղուած հարցում մը 108 աշակերտներու (7-13 տարեկան) մէջէն 82ը սխալ տեղեկութիւններու կ'առաջնորդէ այնպիսի անձի մը մասին զոր աշակերտներն ամէն օր և օրուան մէջ չատ անգամներ կը տեսնեն։ — Հետեւեալ փորձերով ալ Պրն. Վարչենտոնք սա եզրակացութեան կը յանգի թէ տղայոց ըդայարանքներուն վրայ կարելի չէ ապաւինել՝ վկայութեանց մասին։

Ա. Փորձ.— Նախապէս ընդունուած կարգադրութեան մը համաձայն, դպրոցին դասարաններէն մէկուն ուսուցիչը (Պրն. Բ.) Պրն. Վարչենտոնքի դասարանը կը մտնէ՝ գլխարկը գլխուն վրայ։ Սրդ, սովորութիւն չէ գլխարկը գլուխը դասարան

մտնել։ Ամէնէն պզտիկ աշակերտներէն սկսեալ մինչեւ տեսուչը՝ ոչ ոք այդ կենցաղագիտական սովորութեան դէմ կը դործէ, և վարժարանին աշակերտներն այնպիսի ընտանիքներու վերաբերող աշակերտներ են որ չէին կրնար չնչմարել նմանօրինակ անքաղաքավարութիւն մը։ Ինդրոյ նիւթ եղող ուսուցիչը, գլխարկը գլուխը, հինգ վայրկեանի չափ կը ճառախօսէ, երեսին բոլոն կերպով չարժելով թեւերն ու սրունքները, մատովը ցուցնելով։ Ցետոյ դասարանէն կը մեկնի։ Անմիջապէս, Պրն. Վարչենտոնք կ'ըսէ. «Հիմա կը փափագիմ գիտնալ թէ ձեր մէջէն ո՛վ ազէկ կը դիտէ», և գրատախտակին վրայ կը գրէ հետեւեալ հարցումը՝ որուն պրատր պիտի պատասխանեն աշակերտները. «Պրն. Բ. ո՞ր ձեռքը բռնած էր գլխարկը»։— 9-12 տարեկան աշակերտներու մէջէ 17ր կը յայտարարեն թէ ա՛ջ ձեռքը բռնած էր. 7ր կը յայտարարեն թէ ձախ ձեռքը բռնած էր։ Ընդ ամէնը 24 սխալ և 3 ճիշդ վկայութիւն։

Բ. Փորձ.— Նախապէս ընդունուած կարգադրութեան մը համաձայն, տեսուչը դասարան կը մտնէ և Պ. Վարչենտոնքի կը մօտենայ. Պ. Վարչենտոնք ձեռքէն վար կը ձգէ պզտիկ չիչ մը թանձրացած կանաչ մելան, և իբր թէ տեսուչն անզգուշութեամբ պատճառ եղած բլլար որ չիչը Պ. Վարչենտոնքի ձեռքէն իյնայ, այս վերջինը՝ «Ո՜հ, պարոն տեսուչ... ինչ ալ գէշ կը հոտի... որքա՜ն անհանգիստ պիտի բլլանք»։ Անմիջապէս տղաքներէն ոմանք քիմ֊քիմ կը գոյնն իրենց բութամատով և ցուցամատով։ 10 աշակերտներ գէշ հոտը կ'առնեն, 6ը՝ խայծանի հոտ կ'առնեն, 4ը՝ կծու հոտ մը։

Գ. Փորձ. — Գրատախտակին քով կախուած ջերմաչափը 16 աստիճան ցոյց կու տայ։ Յանկարծ Պ. Վարչենտոնք դողալ կը ձեւացնէ, օձիքը վեր կ'ընէ և կ'ըսէ. «Պարոն տեսուչ, որքա՜ն ցուրտ է դասարանին մէջ, որքա՜ն օդի հոսանք կայ։ Եւ սակայն պատուհանները աղէկ գոցուած են։ Շատ մը աշակերտներ կ'երթան նայելու թէ բաց պատուհան չկա՞յ։ Անմիջապէս աշակերտներէն ոմանք կ'ըսեն թէ կը մսին, կը սառչան։ 2ը՝ յայտնապէս կը դողան և օձիքնին վեր կը հանեն. 22 աշակերտներու մէջէ 9ր մսելու յայտնի նշաններ ցոյց կու տան։

Կատարուած փորձերէն, Պ. Վարչենտոնք հետեւեալ ընդհանուր եզրակացութիւնները կը հանէ.

1. Կարելի չէ վստահիլ տղայոց յայտարարութիւններուն,

երբ անոնք կը յայտարարեն թէ դիտած են այն մանրամասնութիւնները զորս կը նկարագրեն։ 2. Տղայոց երեւակայութիւնը երբեմն գէշ խաղեր կը խաղայ անոնց։ 3. Կը բաւէ որ իրենց վրայ հեղինակութիւն ունեցող անձ մը ինքզինքը համոզուած ցոյց տայ բանի մը մասին, որպէս զի այդ համոզումը փոխանցուի վկայութեան կոչուած տղայոց։ 4. Գէշ կերպով — կամաւ կամ ակամայ — ուղղուած հարցումներով կարելի է ապշեցուցիչ պատասխաններ առնել։

Ընթերցողներուս կը թողում գնահատել վկայութեան վերաբերող հոգեբանական ուսումնասիրութեանց արժէքն ու անոնց գործնական կարեւորութիւնը, կեանքի սովորական պարագաներուն եւ դատավարութեան մէջ։

Ց. Ֆ. ՀԻՆԴԼԵԱՆ

Բերա, 1912 Մարտ

Ռուսահայ յայտնի բանաստեղծ
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԾՈՏՈՒԲԵԱՆ
(Ջորելեար)

Ծնեալ է Զաքաթալա քաղաքը 1870ին։ Իր ինքնագիր քերթուածներն ամփոփուած են երեք հատորներու մէջ։ Հայերէնի վերածած է նաեւ ռուս հեղինակներու գործերը՝ երկու հատորով լոյս ընծայուած։

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐԾԵԱՑ

[տե՛ս էջ 4-7]

●

... Թէոդիկ.— Ձեր Տարեցոյցը, Ձմեռուան սա տխուր եղանակին, գարնան ծաղիկներու բոյրն ու թարմութիւնը կ'ապրէ մարդուս։ Երջանիկ զգացի ինքզինքս օտարութեան մէջ, երբ տեսայ հոն հաւաքուած — իբր կաղանդի մը սեղանին շուրջ — անուշ յիշատակներ հայրենիքէն ու ընտիր արտագրութիւններ ազգային գրիչներէն։ Ձեր միտքը յղացաւ ու կերտեց գրական այդ հոյակապ կոթողը։

Վանեցի Հ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՈՐՈՍԵԱՆ

Ձեր «կաղանդ»ն ու «Տարեցոյց»ը երկու գոհար գործեր են, մէկը սրտով հիւսուած, միւսը մտքով կազմաւորուած։ Սրտագին շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ որ զանոնք ըմբոշխնելու գերազանց հաճոյքը տուիք ինծի։

Ամասիա ՄԵՍՐՈՊ Ծ. Վ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ

Ձեր Տարեցոյցը լաւագոյն երկն է վար ատացայ տարւոյս ընթացքին, իմ բոլորանուէր մաղթանքներս Ձեր և ե՛ւս յաջողութեան։

Գասբրիոլ ՏԻԿԻՆ ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԱՐԱՊԵԱՆ

Աւելորդ է անշուշտ պատուական տարեցոյցիդ գովեստն ընել. ընդհանուր վկայութեամբ լիովին հաստատուած է այլեւս թէ անսպառ շտեմարան մ'է այն՝ օգտակար գիտելիքներու և հատընտիր յօդուածներու, նաև՝ անուրանալի կերպով գերազանցը բոլոր հայ Տարեցոյցներու։

Իզմիր ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Տարեցոյցներու իշխանը։ ԺԱՄԱՆԱԿ

... Որուն սրտմաշուք անհամբերութեամբ կ'սպասէր Փոքր Ասիոյ, Կովկասի, Հնդկաստանի, Մ. Նահանգաց և Եւրոպայի Հայութիւնը, Թէոդիկը 1912ի Տարեցոյցը անողոք թափով մը կորակոր պարտութեան կը մատնէ իր նախորդները և զանոնք մոռացութեան անդունդը գլորելով՝ ինքնագլուխ իր գահ կը բարձրանայ, 12 ամիս բացարձակօրէն իշխելու համար Հայ Տարեցոյցներու թագաւորութեան մէջ։ Զանազան խօսիր նիւթերու ճոխութեան, պատկերներու առատութեան, տպագր. չքեղութեան և գեղարուեստից կատարելութեան մը հասած են նոյնաւորութեան վրայ, որոնք սպասելոյ ցիչ կատարելութեան մը հասած են այս անգամ, անցնելով նոյն իսկ հեղինակին լաւատեսութիւնը։

«ԱՐԵՒԵԼՔ»

Անցեալ տարի, Սեպտեմբեր 21ը պատմական ուրբաթը եղաւ Պօլսոյ համար: Բաղաքն ամբողջ ոտքի վրայ էր: Նոյն օր հակայ բողոքակումբներ կազմակերպեցին հայրենասէր Օսմանցիներ. «Իթիւաֆ», «Իթթիհատ» կուսակցութիւնք ու չեզոք տարրն անխտիր միացած՝ պատերազմաշունչ ցոյցեր ըրին, օր ցերեկով, բանուկ հրապարակներու վրայ, չորս փոքր պետութեանց—Սեւ Լեռնցիներուն, Սերպերուն, Հելլէններուն ու Պուլկարներուն—ոտնձգութեանց դէմ, մինչև որ պատերազմը պայթեցաւ 1912 տարւոյ Հոկտեմբերի սկիզբները, Եւրոպական Թուրքիոյ դաշտերն արեա՛մբ ոռոգելու համար: «Խաչը Մահիկին դէմ» եւած էր...: *Կարմիր Հռւնձ*ին սկսեցին գրեթէ շարաթ մր առաջ, օսմ. ազգայնական օւկան «Թանին» օրաթերթը կը հրատարակէր հետեւեալ գգայացունց քերթուածը՝ ստորագրուած ԱԳԱ ԿԻԻՆՏԻՒՋ անուն երիտասարդ բարբ գրագետին կողմէ, զոր կառաւարութիւնը բանտարկեց՝ ցոյցերու վաղորդայնին իսկ: Բանաստեղծը նոր դարու ռազմաշունչ իր Նարեկն է որ կը կարդայ այս արձակով, Տաճկաց մեծագոր աշխարհակալին՝ Ֆաթիհ Սուլթան Մեհմետ Բ.ի շիրմին առընթեր:

ԱՌ ՈՏՍ ՖԱԹԻՀԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆԻՆ

●

Ծունկերս՝ գետին, ճակատս՝ դամբարանիդ չիմքին, ևկած եմ հոս, ո՛վ իմ Թագաւորս: Սրտովս ինչ ապաւինած եմ, հաւատքովս ալ՝ Աստուծոյ:

Որպէս զի ոգիիդ միանամ, կու գամ հրաժեշտ առնել դամբարանէդ. և որպէս զի դամբարանդ պաշտպանեմ՝ մօրս, հօրս, ձագուկիս, ամբողջ անցեալներուս «մնաք-բարով» եմ ըսած:

Եթէ ողջ և յաղթական վերադառնամ՝ նորէն՝ պիտի այցելեմ հոս: Այն ատեն դա՛րձեալ հողիդ վրայ պիտի ծնրադրեմ՝ ծունկերէս մին փրթած, ու դա՛րձեալ արիւնլուայ ճակատս ինչ սեմիդ դնելով բոլո՛րը պիտի պատմեմ:

Տէրը եթէ կամենայ ու չվերադառնամ, դամբարանիդ ըստուերախիտ պերճութեանը մէջ ոգիովդ զիս ունկնդրող ո՛վ իմ Թագաւորս, չմեկնած՝ պարզո՛մ ընկերքներս:

Կոխոտած տեղերուս՝ ամէն մէկ մասէն արիւն պիտի ժայթքի: Երկարած թաթիս տակ, գարուններ՝ աչուն և աչուններ

դնդանի՛ պիտի վերածուին: Եթէ քար քարի վրայ ձգեմ, ետիս Թողած օջա՛խս Թող քանդուի:

Վարդաստաններ գայրխտա՛մ պիտի ընեմ սուինովս. ա՛նանկ կործանուած ու գետնի հաւասար աւերակոյտ մը պիտի Թողուս որ, տասը դարեր չկարենան քաղաքակրթութիւն մը կանգնեցունել անոր վրայ:

Եթէ ճիւղերու վրայ տերեւ ու պատնէշի վրայ դրօշ Թողում, Թող սև կնի՛ք զարնուի հաւատքիս տախտակին վրայ: Շունչէս հոտ պիտի սփռեմ, զէնքէս՝ մահ, իսկ քայլափոխէս՝ անդունդ:

Ամէն ձերմակ գոյն՝ բուռ մը վառօդի արատո՛վ պիտի խառնեմ, և ամէն վառօդի արատ՝ ալ մը արիւնո՛վ պիտի Թաթաւեմ: Գիմութիւնը պիտի կախեմ եաթաղանիս սայրին, իմաստութիւնը՝ հրազէնիս լուցկիին, քաղաքակրթութիւնն ալ՝ նըժոյգիս ետեւի պայտին...: Մահէ՛ն պիտի սպասցունեմ գիմութիւն, զնդակէ՛ն՝ իմաստութիւն, ու գոհուած հնաքերէ՝ քաղաքակրթութիւն:

Լեռներու փապարներ, անտառներու չուքեր և խոպանութեանց փոթփոթած պէմքեր պիտի խօսին յաւիտենութեան «հոստեղերէն անցնող Թուրքին պատմութիւնը»:

Հողիդ վրայ չոքող ծունկերս դեռ չկմոտած, ու դամբարանիդ չիմքին հակող ճակատս դեռ չքրտնած, ներէ՛ ինծի այս խնդիրքներուս համար զոր պարզեցի առ ոտս տապանաքարիդ, ո՛վ իմ Թագաւորս. այսպէս գործելու բոյը ներսիդիս արծարծելո՛վ ևկած եմ հոս:

Թո՛յլ տուր ինծի, ո՛վ իմ Թագաւորս որ մէկ նայուածքիդ տակ բերդեր կը հալեցունէիր: Թուրքը ձանձրացա՛ւ այլ եւս. իր պատմութեան, իր Հայրենի՛քին և Հուկին վրէ՛ժդ լուծել կ'ուզէ անիկա ա՛յնքան իրաւամբ: Դուն անոնց նախնիքն ապրեցուցիր, սակայն անոնք Թուրնո՛րդ փոզոսեցին: Դուն ապրեցուցիր, սակայն անոնք Հու տունդ անոնց ապարանքներ նուիրեցիր, սակայն անոնք Հու տունդ աւերա՛կ դարձուցին: Դուն ծնրադնիներուդ յարգանք տածեցիր, անոնք եղբա՛յրս խեղդեցին Շիփգայի մէջ, զաւակս՝ Միլօնայի մէջ ու քեռորդիս՝ Գարսի մէջ:

Աչքերս, խօսքերս, ամբողջ էութիւնս կրակ դարձան որ զիս կը լափէ...: Այս նուիրական հրանօթովս չը՞վայլեր որ ի հանդէս գամ, ո՛վ իմ Թագաւորս: Հոգիս բնրանս ևկած է,

արիւն վնցուած է աչքերուս մէջ, «փրփրի ներսս դժոխքի մը հանգոյն»: Զա՛ն տուր, ո՛վ իմ Թագաւորս, պէտք չէ՞ որ ողջակէզի տօնը կատարուի այլ եւս:

Ահա եկած եմ, ծունկերս գետին, ճակատս պամբարանիդ չեմքին: Սրտովս Քե՛զ ապաւինած եմ, հաւատքովս ալ Ա.ծ.ոյ:

Եթէ չվերադառնամ, ոգիիդ բարեխօսութեա՛նը կը յանձնեմ անեցիներս, Ձագուկս, ամբո՛ղջ ներաչխարհս: Առանց ինծի, գիշերները՝ լուսերուն մէջ պառկող ոգիդ անոնց երազներուն արե՛ւը Թող ըլլայ: Իրենց վշտագին վերյուշման պահուն, Թող գան անոնք սփոփուիլ ու զովանալ սառերոտ գմբէթիդ տակ փչող զեփիւռով, դամբարանիդ սեմին երեսնին քսած սաւնին:

Տաճիկը կախեց իր մախաղը, պնդեց իր գօտին, և ահա Քո՛ւ ներկայութեանդ՝ բազկատարած կանգնած է իր Աստուծոյն առջեւ: Եկած է հրաժեշտ առնել ամէն բանէ՝ ոգիիդ միանալու և դամբարանդ պաշտպանելու համար: Աստուա՛ծ մեզ առաջնորդ, ո՛վ իմ Թագաւորս:

Եթէ այս իրիկուն, մայրամուտին, հեռաւոր այն մարզերուն մէջ ուր լոյսը խաւարին հետ կ'ընդխառնուի, լսես կսկիծերուն ձայն մը աղեկտուր, ասիկա «Էյ ղազիլէր» ռազմերգն է սերին, ո՛վ իմ Թագաւորս. գիտցիր որ կը մնկնինք կոր մենք:

«Թանին» ԱԳԱ ԿԻՒՆՏԻՋ

ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԵԱՆՑ ԸՆՏԻՐ ՇԱՐՔ ՄԸ

Անդրանիկ 2,50, Աւշակ 2,50, Աւազակաց 1, Աւարայրի Արծիւը 3, Աւերումն Անի մայրաքաղաքին 2, Աւարինութիւնք Համէլայի 6, Բուռնոս 2,50, Երից քաջաց 1, Երջանկութեան երկիրը 3, Զավալլըն 1, Լիսնի Սուրհանդակը 5, Միծաղներ 2, Կռունակ 2,50, Հնծում Ա. 3, Մահ կեսարու 2,50, Սեւ Հողեր 2, Սեւ Պատանքներ 1.25, Վահէ 2, Վահան Մամիկոնեան 2, Տիկին Մինսորոյ 7,50, Փրկիչներ 6, Ֆրանկօ-Թրքական պատերազմ 3 Դրշ., Դիմել Վ. եւ Պ. Զարդարեան եղբ. գրատունը, Կ. Պոլիս, Զաքմաքճըլար, Թիւ 24-26:

Թրքահայ աննման քերթող ու բատերագիրը
† ՄԿՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՃԵՄԱՐԱՆԸ

1887 Օգոստոսի կիրակի օր մը չորս դեռատի պատանիներ Սկիւտար, Վանքին Պաղի հրապարակին վրայ խմբանդրի մը կազմած էին: Իրր կենդանութեան նշան՝ իրենց աչքերուն մէջ մէյ մէկ կաթիլ արցունք և իրենց կուրծքերուն տակ հեւք մը միայն կ'երեւէր:

Ինչո՞ւ արձանացած էին հոն. ի՞նչ կար. Ճեմարանի աշակերտներ էին անոնք և...

Ճեմարանը կ'այրէր:— կարմիր բոցեր, սեւ ու գորշ մուխեր միացած՝ յարձակած էին խեղճ Ճեմարանին վրայ, կը լափլփզէին, կը մորթազերծէին զայն և հուսկ յետոյ կմախքը մեծ ճարճատիւնով կը փլչէր, կոյտ մը կրակ Թողլով Ճեմարանէն:

Այդ խեղճ պատանիները փլուզումի ցաւը զգացին իրենց սրտերուն մէջ. այո՛, զգացին Թէ իրենց ներսիդին բան մը խորտակուեցաւ:

Առանց իրարու բառ մը փոխանակելու, առանց հրաժեշտ առնելու հեռացան իրարմէ, բոյնկերնին ապրտակած խեղճ ձընճղուկներու նման:

...Քանը չորս երկար տարիներ յետոյ, դարձեալ Օգոստոսի կիրակի օր մը այդ չորս դևտահ պատանիներէն մին, ես, նոյն հրապարակէն երբ կ'անցնէի, կնկայ նոյն այն տեղը, ուր ընկերներովս ցաւի և յուզումի խմբանդրին կազմած էինք. աչքերս փակեցի ու երևակայութեանս առջեւ պարզուեցաւ ահռելի տեսարանը:

Յարութիւն Հազարապետեան

Ճեմարանը կ'այրէր...: — Կարմիր բոցեր, գոլը ու սեւ ծուխեր ճիւաղի գալարումներով յարձակած մեր խեղճ Ճեմարանին վրայ՝ կը լափլիզէին զայն, հուսկ յետոյ կմախքը մնծ ճարճատիւնով կը փլչէր, մխացող գերաններու հրակոյտ մը թողլով Ճեմարանէն...:

Աչքերս բացի և տեսայ արդի Ճեմարանն իր բովանդակ չքեղութեանը մէջ: Արդեօք հրա՞չք մը տեղի ունեցաւ:—«Այո՛, ըսաւ ձայն մը սրտիս խորէն, մնծ ու ազնիւ հոգիի մը գործած հրաչքն է այս»:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱԶԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

«Ճեմարան»ի շինութեան առթիւ երախտագէտ բաղեցիներէ պատրաստուած յիշատակարան-Albomեն հատուած մը: 1911:

Արփիար Արփիարեանի արձանը: (Եգիպտոս)

ԱՇԻՒՂ ՍԱՅԱԹ ՆՈՎԱ

Հռչակաւոր լուսանկարիչ Դէմոդ էֆ. Ապտուլլահ օրին մէկը գուրգուրանքով լինծի կը յանձնէ իր լուսանկարած մէկ կենդանագիրը՝ որ կը ներկայացնէր Սայաթ Նովան. հաղուագիւտ նուէր մըն էր այն լինծի համար. չատ անգամ առիթն ունեցած էի այդ զգայուն աչուղին մասին գրելու պարբերական թերթերու մէջ, բայց քնաւ չէի գտչակեր որ նոյն աչուղն ունեցած ըլլայ նաեւ իր լուսանկարը: Այդ ուրախութիւնս յայտնելու համար՝ զայն յանձնեցի Թէոդիկի «Տարեգոյց»ի անմահական էջերուն: Ռուսահայ բժշկապետ Ախվերդեան նոյն աչուղին ամբողջական երգիծը կը հրատարակէր, սակայն առանց պատկերի: Մեր գրական աչխարհին ամէնէն

ծանօթ աչուղն է հղած Սայեաթ Նովա. անոր զմայլելի տաղերովը մանուկներ՝ օրօրուելու, հարսեր խնդացեր, զարիպներ լացեր, ապաչխարողներ աղօթեր են. ան ապրեր է ո՛չ թէ մեր տառապանքի՝ այլ մեր ուրախութեան կեանքը: Իր արտաքին պատկերը՝ լուսանկարը կը խտացնէ, իսկ ներքինն՝ իր աչուղայկն երգերուն սխրալի թրթռացումները:

Ախվերդեան նախատուած կը զգայ, երբ կ'ըսեն «թէ Հայերը զուրկ են պովեստական զգացմունքից, էնդուր որ չունինք

Աշուղ Սայար Նովա որ Պօլիս այցելեցուն (1870), լուսանկարուած է. Ազգային Եղերաց լուսանկարչատունը: Նոյն տարին «Մեճմուաի Հավատիս»ի մէջ մեծանուն արուեստագէտներուն ձօնեալ տաղ մ'ալ հրատարակած է ինք:

մէկ երեւելի քերթուած կամ ազգային աչխոյժ երգեր, որն որ վկայում ըլին մեր բանաստեղծական ոգուն...»: Որով կը հրատարակէ Սայեաթ Նովայի քերթուածները: Անով ցոյց կու տայ որ Հայը զուրկ չէ «պովեստական զգացմունքից», թէ Հայը խաղ, երգ, բանաստեղծութիւն ունի:

Կէս դարէն աւելի է որ ծանօթ են Սայեաթ Նովայի երգերը. 1852ին տպուած են անոնք: Ռուսահայ հասարակութիւնը Սայեաթի արժանիքը լաքանչելիօրէն գնահատած է, և

առւսաբարբառով գրուելով, բնականաբար մեզ՝ Թուրքահայերուս անծանօթ է մնայեր նոյն պատկառելի բանաստեղծին երկասիրութիւնը: Պարսկական լեզուի և գրական արուեստի ներգործութիւնն անոր վրայ չատ զգալի է եղած. ժողովուրդին հասկցած ու գործածած բարբառով գրուած են Սայեաթ Նովայի քերթուածները: Ասիկորդևան խնամքով բառական մեկնութիւններ է տուած, որով պիտաւ կը հասկցուի ամէն մէկ երգ: Բաֆֆիի «Սամուէլ»ը Թուրքահայ աչխարհաբարով թարգմանուեցաւ. անչուչա այն ատեն պիտ բառնականալի էր, ատեն դըժուարինը Սայեաթն էր. անտարակոյս կը գտնուի գրասէր մը որ յանձն առնէ զայն ալ թարգմանելու, որով Սայեաթ լիովին կը ծանօթանայ Թուրքահայ հասարակութեան ալ:

Ամէն աչուղ ընդհանրապէս ջղուտ և հզօր չեչտով՝ խանդավառութեամբ երգած է եարը. ու յուզուած երգելու համար, ձեռքին մէջ կը յուզէ նաև իր քնարին-քամանչային լարերը. սիրահար սիրա մըն է եղած, թէ ինչ սրտեր կը մխան սպառնացող սուրերու տակ, ինչ հոգիներ հալածանքի լախտով կը ջախջախուին, ինչ տուներ հայրենի երկնքին տակ հարստահարողներու ջահերով կը բռնկին, այդ ամէնուն վրայ Սայեաթ արցունք թափելու համար ժամանակ չէ ունեցած: Իր ջղերը բռնկցնողը մի միայն սիրասարփիկ Եարն էր. անոր հետ նստեր խօսեր է քնար-լեզուովը: Կը փայփայէ ու կը փայփայէ իր ձեռքի քնարը, և քնարը անկեղծօրէն հրճուելով, աչուղին համայքոտ թելադրութիւններովը կը թրթռայ, կը դողդոջայ: Եւ Սայեաթ քնարին գաղափարական գեղեցկութիւնը նուրբի մը պէս չըպարուած, չքեղացած և պերճափայլ ցոյց կու տայ: Իր քնարն իրեն համար կատարեալ խմբերգութիւն է. իր քամանչային կ'ըսէ.

Անգաճըղ երթաքեն պիտի, գլուխըդ չավաիիր քարած,
Կուբըդ շիրմայէմեն (փղոսկր) պիտի, փուրըդ սադափօվ նախշ արած:

Աբեւելեան չհայլ արդուզարդով կը պճնէ իր քնարը, եւ ձեռքը կ'առնէ զայն և նուագած ատեն, կը սպասէ որ ամէն մէկ ունկնդիր ըսէ —«Ասլրի՛ քու ածողն». կ'երգէ ու գովեստի կը սպասէ: Այդ գովեստը ինձմէ ալ կը սպասէ, քեզմէ ալ կը սպասէ, ընթերցո՛ղ, եւ երբ կարդաս իր քերթուածները, գովեստ ալ պիտի տաս և ափով մարգարիտ ու ոսկի. ատոնցմէ չատ աւելի յարգի է իր եարը. անոր համար կ'երգէ.

Թեգուզ (թեեւ) քու քաշըն (կշիռ) մարգրիտ տան բրօյի բրօյի (անհամար), թեգուզ քու քաշըն այմաս տան բրօյի բրօյի,
Եար չ'իմ տայ, չ'իմ հեռացնի քե'զ քու եարիմեն բարիբարեմեն (սըբտակցեդ):

Սայեաթ Նովա սիրայոժար պիտի մնայի, եթէ գիտնայ որ իր Եարը գերեզմանին անարդ նոճիի մը պէս պիտի կանգնի ու մաղերուին անոր վրայ չուք պիտի ընէ. անոր համար ուրախութեամբ կ'երգէ.

Սայեաթ-Նովէն ասաց. գալում, ես էն մանին ման չ'իմ ասի՝
Հենչափ ըլլի՝ դու վըրես լաս մազդդ շաղ տալով, աչկիլուս:

Պարսիկ բանաստեղծ Հաֆիզի նման՝ կենդանի, չօշափելի և նիւթապաշտ գեղեցկութիւն մը հպցուցած է իր հմայքոտ գաղափարներուն:

Պարսիկ քնարերգութեան մէջ, սոխակ ու վարդ անպայմանօրէն սերտ գործածուած են՝ իրրեւ սոկի փոշի քնարին լարերուն համար. աչուղ Սայեաթ Նովա այդ փոշին չպարի պէս կը քսէ իր սիրուն մարմին: Կը վիտաւէ ու կը գանէ բնութեան և արուեստի կերտած սիրալի նիթերն ու անոնց չուքը կը թափառի իր քնարովը: Կ'երգէ.

Ես մի դարիպ բուլբուլի պես, դուն ոսկէ դափազի (վանդակ) նման.
Էրեսես դի (դիր) վուդիդ (ոտքիդ) տակըն՝ անց կա'ց. փանտազի(բանկազին դիպակ) նման:

Ու երբ Եարը դրախտին մէջ կը տեսնէ, ա'լ ի՞նչ կրնայ գրել: Այնատեն կ'աչխատի իր չգացմունքը մարքին սիրալի ծփանքներուն յանձնել, կ'երգէ.

Էս օր իմ եարին տեսայ բաղչի մէջըն ման գալով,
Գետինըն գարդարվեցաւ իմ եարի օսկէ նալով:
Բլբլուլի պես պըտուտ եկայ՝ վարդի վրայ ձէն տալով,
Ջունուն (խելացնոր) էլաւ խելքս գլխես, սիրտս արխուր, աչկս լալով.
Ցոյս ունիմ իմ Ստեղծողիմեն՝ մեր դուշմանն ըլլի ես նայով:

Սիրոյ մէջ կաշկանդուած, կը մոռնայ կեանքի թանկագին արժէքը, կը մոռնայ ոչնմանութիւնն ու խելացնոր թափով անձնատուր կ'ըլլայ ինքնասպանութեան.

Տո'ւր դանակն ինձի, սպանի՛, մի՛ ասի՝ բիշխանդ (ծաղր) իս արի,
Ջունքի մահս եարիմեն է. բո'ւդ չի մեռնիմ լավ գօգալով (սիրուն):

Եարը գարնան չունչին նման կարմիր վարդին հետ կը բացուի, անոր «սուրաթը կու վառվռայ ճրագի պէս». մուշկի անուշաբոյր հոտով լի է.

Բաց կու 'լիս կարմիր վարդի պէս՝ բաղչում շնուք (շնորհք) կու տաս,
Քամին դիբչի փօքլիդ մէջն՝ հուտդ կու գայ վըռվռալով...:
Մէջկըդ սալթու չինարի պէս, ռանգըդ փըռանգի ասլաս է:
Լեգուդ շաքար, ալըռօշըդ դանդ(շաքար), ակռէքըդ մարգրիտ այմասէ:

Աչուղը կ'աղերսէ որ հուրին իրեն հետ մտերմօրէն խօսի. անոր կ'ըսէ.

Շուխկըդ (շող) աշխարհըս ըրռնել է՝ արեգակի դէմըն վար (վ.ահան)իս:

Հուրիին համար Սայեաթ Նովա զմայլելի սենեակներ կը պատրաստէ.

Պտիրըդ չարօվ (ոսկեթել) զարբաթօվ (բեհեզ) դօշամէդ՝ խալէ-խալի-գօվ (գորգ)
Տախտակներըն՝ էրծաթիմեն, միխիրըն՝ օսկի գուլիջօվ (գլուխ)
Խօսրօվ վարշամեն բօղած, դուն, բօվազի (ոսկեկուռ) դախտ իս գօգալ:

Ամէն քնքոյշ բացատրութիւններով կը յայտնէ հուրիին գեղեցկութիւնը, իր սիրոյ անզուսպ անկեղծութիւնը, իր իղձերուն հրատապ մէկ պահան՝ կը զգայ որ ուղիղ «ճամբէմէն կու մօլորվի»... և հազար հարուր ա'խ քաշելով, դառնագին կ'անիծէ.

Օվ օր ինձ չինեց դիվանա, Սուրբ Կարապետեն խիվանա...:

Սայեաթ իր ամէնէն ջերմ սիրաբանութեանց մէջն իսկ չանացեր է մնալ մաքուր և պարկեշտ: Իր Եարը դրախտի սէլվինարու չուքին տակ նստած «աշխարհիս վրայ չըվաք է ա-նում»... ան՝ անյաւտակ ծովէն ելած՝ անգին գոհարն է, որ կը ճառագայթէ իր կուսական լոյսն ու չուքը. ան ունի վարդի, գարանֆիլի, մանիշակի բոյրը: Եւ հրեական քնարը յիշեցնող բանաստեղծական իր սա նախապաստութիւնը զմայլելի է.

Թէ վուր սարէրուն հանդիքիս՝ կուգայիս մումի նման...:

Սայեաթ ունի և խրատական կարգ մը քերթուածներ, սակայն իր բանաստեղծի տզոր չեշտը խիթռացուցած է սիրային երգերուվը: Ունի նաև կրօնական տաղեր, զղջման տաղեր. որոնք պարսիկ Ռումի բանաստեղծին ձեւովը գրուած են, բայց գոյները մռայլ:

Սաատի Պարսիկ բանաստեղծին պէս երբեմն հովուերգական պատկերներ ալ կը տեսնէ իր քնարովը: Սիրուած աչուղներէն ամէնէն նշանաւորներէն մէկն է:

Բերա, 1912

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

Տիկին Հրաչեայ՝ նովուհիի դերով:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ ԵՒ ՀԱՄԼԷԹ

●

Իր «համբաւ»ովը ծանօթ էինք իրեն, մինչ՝ Պօլսահայերս: Անունը կար, իւնքը չկար սակայն: Ո՞վ էր այդ կինը՝ կովկասահայուն անպայման հիացումին արժանացած, Հրաչեայի և Աստղիկի պէս ծափեր ու ծաղկեփունջեր խլած, պատիւներու և ընծաներու մէջ միշտ ողողուած, և թատրոնէն ոտն՝ իր կառքը տղամարդնժոյգներով թաւալեցուցած: Աւասպե՛լ էին ասոնք թէ՝ թատրոնէ քիչ հասկցող? ոանձարձակ սքանչացումը կովկասցի մեր եղբայրներուն, որոնք հովսաչուչան մը դամասկեան վարդ նկատած էին գուցէ, կամ ցախսարկ մը՝ արծիւ:

Հին ռէժիմի օրերուն էր, տարին անգամ մը հազիւ կը լսէինք «Սիրանոյշ» անունը, Տիգրան Աւրիիարեանի «Մասիս»ներում, երբ բախտաւոր դերասանուհին ամառնլու եկած կ'ըլլար Պօլիս, Վոսփորի ափունքին, ևաշնան անձայն անչչուկ՝ կըրկին կ'չտապէր Ծաղկիններու երկիրը, փառքերէ փառք թռչըտելու վերատին: Ու եղաւ որ Ազատութեան հռչակումէն մէկ ու կէս տարի յետոյ՝ վերջապէս տեսանենք զինքը, հոս, մեր բեմերուն վրայ «Հայրենական տուն»ով, «Դամէլիազարդ տիկին»ով, «Մէտէա»ով և «Թօսքա»ով: Հայաթերթեր սկսան դրուատիքի պսակներով բանուանդակ «Սիրանոյշ» անունը. ժողովուրդը ծափողջունեց զինքը, մինչ դժուարահաճ փոքրամասնութիւն մը ջանաց խիթ ու բիծ որոնել անոր խազարկութեանը մէջ ա՛նքան դիտումնաւոր կերպով:

Ինձի համար հանդիսաւոր վայրկեանը ՀԱՄԼԷԹի ներկայացումին էր, երբ «դերասանուհին» «դերասա՛ն» պիտի երեւէր բեմէն՝ խազերուն ամէնէն դժուարինին մէջ: Եւ ասոր համար կ'արժէր որ ասկէ երեք տարի առաջ աչնանավերջի գիշեր մը Սկիւտարէն Գատըքէօյ պանդխտէի, հանդիսատես ըլլալու Հայկուհի Ժան Հասինկին, իր յանդուգն տունականութեանը մէջ:

1907ի տարեցոյցիս մէջ երեւցած յօդուածով տեսէք ի՛նչպէս կը խոստովանէր Սիրանոյշ ան կէտը. «Արդեօք այդ դերս էարին և ծանր ձեռնարկութեամբ ես պիտի ընկնէի՞ այն որոշ բարձրութիւնից ուր կանգնել էի իմ կանայի դերերով, թէ իմ ձեռնարկը պիտի պսակէ՞ր յաջողութեամբ: Համլէթ ովկիանոս էր, որի մէջ կամա՛ւ ուզում էի խորասուզել և չափել նրա ալքը, ինչպէս լուղորդը ցանկանում է»:

Ըսենք անցողակի թէ, եթէ Շէքսպիրի տառմները յատնել հարկ ըլլար —իւրաքանչիւրը զինքն ուրիշներէ զատորոշող արժէքին համեմատ,— այն ատեն Համլէթին ալ պէտք էր չող արժէքին համեմատ, — այն ատեն Համլէթին ալ պէտք էր տալ բազմազանութեան գովարանութիւնը: Պատահարներն ա՛նքան բազմաթիւ են հոն ու տառմին բովանդակութիւնն ա՛նքան բարդ, յարափոփոխ, ա՛նքան հոծ, որ նիւթը նախապէս չգիտցող մը անկարելի է որ բեմին վրայ երեւցածներէն ու խօսուածներէն լիուլի թափանցէ խաղին ամբողջական թաքթաքուր հանգոյցներուն և ագուցուածքին: Յատցուննենք հոս, որչափ հնար է, «Համլէթ»ի նիւթը:

Տանըմարքայի իշխանն է Համլէթ, իր թագաւոր հայրը կորսնցուցած. այրի թագուհին (իր մայրը) կնութեան առած է Գլօսիուս որ իր հօրեղբայրն է: Օր մը դղեակին պահնորդները տեսանելի կ'ըլլայ ուրուական մը. Օռասիօ —Համլէթի բուն տեսանելի կ'ըլլայ ուրուական մը. Օռասիօ —Համլէթի մտերիմն—այս պատահարը կը պատմէ անոր, յարելով թէ ոգին աստիկ կը նմանէր իր հանգուցեալ հօր՝ թագաւորին: Կասկած կայ արդէն թէ հօրեղբայրը սպաննած ըլլայ զայն՝ գահը յափըշ-

տակելու դիտումով։ Համլէթ յուզուած՝ անձկագին կ'սպասէ ուրուականին երեւման։ Կէս գիշերուն կրկին կ'երեւի ան եւ ինքզինք կը յայտնէ իբր սպանեալը Գլօսիուսի, պարտք դնելով անոր վրայ՝ իր վրէժը լուծել։ Այս բանին մէջ յաջողելու համար Համլէթ սուտ խենդ կը ձեւանայ, մանաւանդ իր նշանածին Օֆելիայի հանդէպ որ Թագաւորին արարողապետ՝ Բօլօնիուսի դուստրն է։ Իշխանը դերասաններ կը վարձէ նաեւ, Թագաւորին ու Թագուհւոյն ներկայութեանը խաղ մը ներկայացնելու համար։ Այդ խաղը բաւական կ'ըլլայ դաւադան

Տիկին Սիրանոյշ և իր անգուգական քոյրն † Օր. Աստղիկ

Գլօսիուսը մատնելու՝ իր խղճի խայթերով։ Գլօսիուս այլ եւս վախնալով ամէն պատահականութենէ, կ'ուզէ ազատիլ Համլէթի հնարամիտ հալածանքներէն՝ զայն Անգլիա ղրկելով. եւ Համլէթ սոյն նպատակին ակամայ օգնած կ'ըլլայ, փոխան Թագաւորին՝ սխալմամբ սպաննելով Բօլօնիուսը որ պահուըտած էր, մտիկ ընելու համար Թագուհւոյն և Համլէթի խօսքերը, մօրմէն խնդրած տեսակցութեան մը պահուն։ Այս ոճիրին հետեւանքով Անգլիա ուղարկուած Համլէթ կ'յաջողի փախչիլ և անսպասելի կերպով կը դառնայ Տանըմարքա, վերադասու ըլլալով որ երբ ինք Անգլիա ժամանէր՝ Թագաւորին նամակներովը հրահանգըւած դեսպաններ զինքը մահուան պիտի դատապարտէին։ Իր

բացակայութեան, Օֆելիա՝ հօրը մահէն զգետնուած և սիրոյ դառնութիւնները ցիրուր ճչակած՝ խելագարած(*) և զրաւած է կեանքէն։ Գալով իր եղբօր, անիկա հօրը մահուան մասին չլսող լուրերէն գրգռուած՝ պահ մը կ'ընդվզի արքային դէմ, մինչեւ որ հասու կ'ըլլայ թէ Համլէթ մեղսուց իր հայրը։— Թագաւորը դաւ մը կը նիւթէ ուր Օֆելիայի եղբայրը վատաբար յանձն կ'առնէ կանչել իշխանը գաղտնի դիտումով։ Սուսերամարտութիւն մը պիտի կատարուի. ամբողջ արքունիքը ներկայ է. Օֆելիայի եղբօր թո՛ւրը միայն թունաւոր է. առաջին անգամ Համլէթ կը վիրաւորուի. թուրերը կը փոխանակուին. յետոյ Օֆելիայի եղբա՛յրն է որ մահատու զէնքը կ'ուտէ իր կուրծքին. բայց Գլօսիուս անդին պատրաստած է թոյնով խառն գինիի բաժակ մը՝ որով մտադրած է Համլէթը ժամացոյնել, եթէ Օֆելիայի եղբայրն իյնար կռիւին մէջ։ Իսկ թագուհին անգիտակ պատճառին պարտնակութեան՝ նախ ինք կը խմէ, իր զաւակը վատնելոյնելու համար, ու ցաւագին գալարումներով կ'անչնչանայ, մինչ Օֆելիայի եղբայրն իր հոգեվարքին մէջ՝ կը խոստովանի ամբողջ դաւաճանութիւնը, թագաւորին ամբաստանելով։ Այն առեն, հօրաքոյր արքայորդին՝ Համլէթն է որ յառաջ կ'անցնի իր վրէժը լուծելու, ձեռքի թուսալի թուրը Գլօսիուսի լանջքին մխելով։

***

Անհաւասիկ խաղը՝ կմախք վիճակի մէջ։ Ինչ հոյակապ դեր՝ Համլէթինը սակայն, միշտ իմաստասիրող, թախծալի, մի'չտ երազուն ու ինք իր մէջ ամփոփուող այդ տղան՝ զոր կեանքի պատահարներ հնազդեակ կը մղեն ու մեծեն յոռետեսութեան ծանծաղուտին մէջ, երբ մանաւանդ գերեզմաններուն գանկ մը ձեռքը բռնած՝ խորհրդածութիւններու փաթոյթ մը կը քակէ, երբ ըղձալ թէ չըղձալ խօսքը կ'արտաբերէ մենախոսութեան մը մէջ, երբ, ճշմարիտ փիլիսոփայ՝ քառեր, քառեր, քառեր մը կը բացագանչէ՝ վերծանութեան մը պահուն, երբ իր հոգեհատորին,—գոգցես չուշանէ, յաւիտեան չինուած Օֆելիայի— կ'ուղղէ զգայացունց յորդոր մը՝ համակ կեղծիքով թրծուած

(*) Տիկին Սիրանոյշ յոյժ երիտասարդ եղած առեն «խելագարած Օֆելիայի» դերն ալ կատարած է Ութսունհայ բեմի վրայ։

մարդկութենէն հեռո՛ւ ապրելու մասին, կուսատանի մը խաղաղ ոլորտին մէջ, երբ վերջապէս կը տագնապի, կը տաղտապի, կը փրփրի՝ ոճիրի ու կիրքի մէջ սողացող իր թագապետակ հօրեղբօր պատկերէն։

Եւ Սիրանոյշ այդ գիշեր Բեմի Հական դարձաւ արդարեւ՝ ամբողջ ակռոգանալով ի տես բերել Շէքսպիրի հանճարէն ծնունդ առած այդ վիթխարի «թիք»ին բոլոր մանրամասնութիւնը, ձայնին տալով ճշմարիտ առնական չեչտ, և իր քալուածքին ու չարժուձեւին՝ ազամարդու չէնք ու շնորհ։ Ոսկեգէս խոպոպներր թաւշեայ սեւ ուսերն ի վար ծածանուած, արշնամոյր լայնչէ վերարկուն՝ թիկունքին, երախակալը չլապնդ

Տիկին Սիրանոյշ «Համլէթ»ի դերին մէջ, վարձուած դերասաններու խաղարկութեանը պահուն։

ափին մէջ, անհունապէս վհո էր ան երբ կ'ոգէր ահեղ պարբերութիւնը.— «Լինե՞լ թէ չլինել»։ Տեսնելու էր մանաւանդ իր ճապուկ ու ճարպիկ սուսերամարտութիւնը՝ Վահրամ Փափազեանի հետ, յատոյ Օֆէլիայի ոտքերուն տակ իր արքայի պառկուածքը, մինչ դէմը, «վարձուած դերասաններ»ու խաղարկութեանը պահուն՝ ինքը սոյն ի սոյ դէպ ի Գլօսիուս ընդ քարչ կ'ածուէր և իր զարհուրելի ակնարկին մէջ կ'իբարացուներ թագաւորին տագնապագին կերպարանքը։ Հապա իր փլած մարմինն ուրուականին դիմաց, կէս մը ծնրադիր, դիակնակերպ, սարսափով ու պակասմամբ ունկնդրելով անդրշիրմեան այն յայտնութիւնը զոր դրկակին բարձունքէն ալեփառ

ծերունին (Պրն. Անդրանիկ) կ'ընէր՝ կեղերջական բողոքի մը պէս տխուր ու հառկըտալով։

Սիրանոյշ ամէն մէկ կերպով հրիկնարդ դերակատարի մը պատրանքը տուաւ մեզի այդ գիշեր, խաղին հերոսին հետ ջըղայնացած կամ ծանրախոհ, պարագային համեմատ առիւծի պէս մռնչելով կամ վիրաւոր աղնիկի պէս հառնդալով, գալարուելով, պրկուելով, ու մի'չտ պահելով իր դիմագիծերուն մէջ տառապող հոգիի մը բնական ու փորձ հայտանքը։ Մանրատառապող հոգիի մը բնական ու փորձ հայտանքը։ Մանրաքնին կերպով ուսումնասիրած և ուշի ուշով վերլուծած Համլէթ ուղն ու ծուծը, նիւթը ազէկ մը մարսած,— կրնանք րսել թէ Սիրանոյշ ջանացած է և յաջողած՝ արդիացուելել Համլէթը որ հոգեբանական երեւոյթներու յուզումնալի համայնապատկեր մըն է ծայրէ ի ծայր։

Ջիֆթէ Սարաֆ ու ես՝ անդիմադրելի պէաքէ մը մղուած՝ իր զարգախուզը կ'երթանք ներկայացումէն յետոյ, ու կը խոնարհինք իր ձեռքը համբուրելու՝ մեր խորին հիացումը թոթովելով կցկտուր բառերով։ Լամբարը կիսաղօտ լոյս մը կը սփռէ անոր ղէմքին վրայ՝ ուր դիւրին է կարդալ ներկայացումէն առթուած խռնչէնք մը որոշ, —այտերը չառագոյն, երջանիկ գոլք մը իր խաժ րիբերուն խորը, մինչ ոտքը ոտքին, ուժասպառ ու չնչատ՝ ակնարկը կը թարթէ անկիւնը դրուած ծաղկեկողովին վրայ զոր նոյն գիշերն իսկ ընծայեր էին իրեն՝ բժշկական հայ ուսանողներ, սրատեսութեան ոտանաւորով մը։ Հեռուն, որմախորշին վերեւ է գանկը, զահանդելի, ուրուատեսիլ, գործածումէ այլեւս քրիմ-քրիմ, գորչացած։ Երջանի'կ մարդ,—կը խորհինք,— որ մահուընէդ վերջ ա'յնքան անգամներ կովկասէն այլուր ես ճամբորդեր, բեմէ բեմ աղատ մուտք ես գործեր, հանդիսականներու ակնարկին մի'չտ առարկայ, խռովչացած ակնակապիճներովդ գոգդես ներկայ ըլլալու համար Տիրուհւոյդ պանծալի Արուեստին և անոր ունեցած փառքի ու պատիւի թանկագին գիշերներուն...։

ԹԵՈԴԻԿ

Հայ Հռոմէական ՄԻԲԱՅԻԼ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼ ՓԱՇԱ. հեղինակ «Եղիշէի պատմութեան վրայ քննադատութեան»:

ՆԵՐԲՈՂ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

●

Կրնամ ըսել թէ տղայ հասակէս ամուսնական կենցաղի սիրահար եղած եմ: Արդեօք պատճառը՝ միամօր տղու իմ վիճակը եղած է, որ եղբայրական գուրգուրանքէ զուրկ և միայն ծեր ու տկար մօր մը ձեռքը մնացած ըլլալուս՝ կենակցի մը, սրտակցի մը, անձուկէր օգնականի մը պէտքը բուռն կերպով զգացած եմ: Արդեօք ծնողացս խնամեալ բարեպաշտութեան ու խիստ բարոյականին կը պարտիմ զգացած նողկանքս ապօրէն կենակցութեան դէմ: Վիներախտի չարագոյժ հետեւութիւնները (մինչեւ 'ի կուրութիւն և 'ի խելագարութիւն) և անսանձ հնչտասիրութեան (մինչև 'ի մահ թօքախտաւորի) քաջակազմ անձերու և ընկերակիցներու վրայ անանկով՝ ունեցած վախս արդեօք ամուսնական անքոյթ կենցաղին ջերմ ջատագով հանդիսացուցած է զիս: Չեմ կրնար սահմանել ճշդապէս. բայց ա-

նոնցմէ իւրաքանչիւրն ալ իր բաժինն ունեցած է անշուշտ իմ սեւեռուն և վաղնջական գաղափարիս կազմուելուն վրայ:

Ցեղիս գոյութիւնը շարունակելը՝ մարդկային և քաղաքական ասագ պարտականութիւններէն մին, անկէ խուսափիլն ալ՝ վատութիւն ու դասալքութիւն համարած եմ: Անանկ որ ըստ իս, մանաւանդ մեր ազգին համար, երէկ մարդ ամուսնական պայմանագրական լծակցութեան յօժարութիւն ալ չզգայ իր մէջ, եթէ ազատ սէր և ապօրէն կենակցութիւն իր երջանկութեան աւելի՛ նպաստաւոր համարի և ընկերային իբր թէ կանխակալ կարծիքներու ամօթ ըսուած բանը, նաև կրօնական հաւատալեաց վեղմ դաւանածը բանի տեղ չդնէ իսկ, պէտք է որ —ուզէ՛ չուզէ— ամուսնական կեանքի սեմէն ներս դնէ ոտքը, ցեղը չարունակելու սեպուհ պարտականութեան մէջ չթերանալու համար. և այն ալ ժառանգական, չէ՛ թէ յափրանալէն, 40ը-50ն անցնելէն յետոյ, որպէս զի առողջ ու քաջ կազմ սերունդ մը արտադրելու հաւանականութիւն ունենայ:

Հետեւաբար, ո՛րքան ալ անուններն յաւերժացուցած մեծ ժարդիկ եղած ըլլան Գալաղներ, Սանասարեաններ, Գր. Օտեաններ, Ռշճեաններ, սոնց հետեւած ընթացքը թերի կը նկատեմ ես և չեմ կրնար առանց պարտաւելու դիտել իրենց խորչանքն բնաւանիք կազմել, որով բարձրէն՝ իրենց օրինակով՝ քաջալերած են մեր այսօրուան ընդհանրացած կէտ մը, դէպ 'ի աճիւռում: Թող չըսուի՛ թէ եթէ անոնք զաւակներ ունենային, պիտի չուզէին ազգին ընծայել նոյն բարերարութիւնները: Ո՛չ. ահա՛ Մանթաշեան, Ցակորեաններ-ն.: Մէկը միւսին արգելք չէ: «Ջա՛յս պարտէր առնուլ և զայնու ո՛չ անցանել», ինչպէս եկեղեցական կարգին մէջ ալ Լուսաւորչայ և իր զաւակաց պանծալի պարթեւական սերունդ մը ազգին պարգեւած ըլլալնին արգելք եղած չէ իրենց յիշատակելի պաշտօնավարութեան:

Իմ այս խորհրդակերպս պատանի տարիքէս կազմած էի արդէն, երբ Արմաշու «Ժառանգաւորաց վարժարան»ը կը հիմնուէր և անոր օրականին՝ «Ցոյս»ի մէջ ջերմ կոչ մը կ'ուղղուէր Հայ ծնողաց՝ զաւակներնին զրկել հոն ընծայուելու կուսակրօն եկեղեցականութեան ասպարէզին. և այս առթիւ կուսակրօնութիւն (ամուրիութիւն)ը կը փառաբանուէր՝ իրր բարձրագոյն կատարելութիւն, առաւե՛լ աստուածահաճոյ ամուսնական վի-

ճակէ։ «Ո՛չ է բաւուք մարդոյդ միայն լինել»ը բնաբան ընտրելի ինձ և 1-2 տարի գինուելացայ այդ վարդապետութեան դէմ, նպատակ ունենալով կուսակրօնութեան անբնական վիճակը ձաղկել եւ փոխանակ ամուրի կղերին՝ ամուսնաւոր եկեղեցականութեան կոչումը ներբողել։ Անօգո՜ւտ վաստակ։ Առաւել քան քառորդ դար մերթ ընդ մերթ գրիչ չարժած եմ նոյն նպատակաւ, ո՛չ միայն մեր քահանայից դասը քայլ մը վեր բարձրացած չէ իր արհամարհեալ դիրքէն հանդէպ կուսակրօնները, և մինչեւ իսկ Պատր. Փոխանորդութեան պաշտօնի

ՀՕՐՈՑ (Նշան Ճիվանեան)

յաւակնիլ այլ եւս ներելի չէ իրեն, (տե՛ւր մնաց Եպիսկոպոսութեան, Առաջնորդութեան և Պատրիարքութեան թեկնածուութեան), այլ և աշխարհիկ կեանքի մէջ ալ ամուսնութեան յարգը ու փափաքը նուազելու, ցրտանալու հակամէտ է օր ըստ օրէ, մանաւանդ Պօլիս վերադարձածներու, ինչպէս նաև նոր յեղափոխականներու մէկ մասին կողմէ՝ Բարիզեան բարքերու ընտելացմամբ՝ քրիստոնէական լծակցութեան գաղափարը մէկդի նետուելու վրայ է, իբր ապուշ, անպէտ և démodé կազմակերպութիւն մը։ —Անդին, գեղեցիկ սեռին քով ալ որդեծնութիւնն՝ ահաւոր բեռ մը, բազմաթիւ զաւակներ մեծցնելն

ալ անհանդուրժելի տաղտուկ մը նկատուիլ սկսած է, իբր արգելք աշխարհիկ հաճոյքներու վայելման, —և այս՝ մանաւանդ մեծահարուստ ընտանեաց մէջ որոնք տղայոց մանդեան ու դաստիարակութեան ծախքերէն սոսկալու պատճա՛ռ ալ չունին, — մէյ մըն ալ նոր սերնդեան զարգացեալ և «ֆէմինիսթ» սիկնանց դասակարգին մէջ որ հայրենասիրութիւնը բերնէն չձգեր, համակ խանդ կարած է գրիչով ու լեզուաւ, բայց հեռու է կուսնելիս մը ըլլալէ։ Ինձ կը հաւաստեն թէ այժմ որդեգրով մայրերէ չատեր աղջիկներն կարգած առեն՝ ջերմապէս կը յանձնարարեն նզեր անոնց ... չատ զաւակ չունենալ, իրենց մարմնական չնորհները չկորսնցնելու համար։ Աւոր համար չէ՞ որ հարսանեկան հանդէսներու նախագահող Սրբազաններն ալ այսօր խնամով կ'զգուշանան քարոզնուն մէջ բարեմաղթութեան հին բանաձեւը գործածելէ. «Ծլի՛ք ծաղկի՛ք, որդւոց և թոռանց տէր ըլլաք», այլ կը գոհանան «երջանիկ ամուսնութիւն, անխառն բերկրութիւն» ելլն. մաղթելով, որպէս զի անհաճոյ չըլլան հարսնիքի տէրերուն որոնց վարձատրութեան կը կարօտին, և այսօր կ'օգնեն տարածման փիլանական սա աղիտաբեր գաղափարին թէ «ամուսնութեան նպատակը մի միայն առն և կնոջ երջանկութիւնն է, չէ՛ թէ ցեղին չարունակութիւնը»։

Երբ մէկ կողմէ հալածանք, պանդխտութիւն ու չարգեր —վերջին տասնեակ տարիներուն— ա՛նքան պակսեցուցին այս դժբախտ մերազնէից թիւը, երբ միւս կողմէ՝ նիւթապէս կամ մտաւորապէս վարդացեալ դասակարգին մէջ օրինական ամուսնութեան խորչումը կը չնչուի այսպէս և ծնունդներու թիւը կը պակսի հետզհետէ, —մինչ մեր հարեւան Հրեային և Յոյնին մէջ աճելու վրայ է, — չե՞ս ցաւիր մտածելով թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ այս ընթացքին վախճանը։ Ի զո՞ւր կրօն. ժողովն ամուսնական բարքերու խանգարման դէմ վտանգի կոչնակը կը զարնէ այս միջոցիս, չէջարերականներ կը հանէ. քանի՛ ամուրիներու թիւը բազմանայ, ամուսնական չարկերու խաղաղութիւնն ալ նոյն համեմատութեամբ կը վտանգուի։ Մնաց որ, երբ մեր վեզաբար կղերին ալ մեծ մասը իր արձակ-համարձակ ընթացքով այդ հոսանքին առած է ընդքինքը, չայտնի է թէ կարող սիտի չըլլայ հակազդել բարուց այս ընդհանուր ապականութեան։ «Նա՛խ առնել և ապա ուսուցանել»։ Ի՞նչպէս չմորմոքի սիրտ,

երբ կը տեսնես թուրնա ազգայինճի՝ բարեկեցիկ և քաջակազմ անձեր, —բժիշկ, վաստաբան, վաճառական, սեղանաւոր, զօրն ասեմ,— որոնք կրնային իրենց պէս կորովի կազմով զաւակներ պարգեւել Ազգին ու բազմացնել դաստիարակուած սերունդներու թիւը, կը մնան սակայն անտարբեր՝ այդ պարտականութեան հանդէպ, իրենց գերդաստանին ազգանո՛ւնը գոնէ չարունակելու վճռակամութենէն ալ զուրկ. իսկ երբ իրենց ազգասիրութեան կոչում ընես, ուսերնին կը թօթուեն ըսելով. «Աւա՜մ, ե՞ս պիտի ըլլամ այս ազգը չաղցնողը»: Ուրիշներ ալ թեթեւ մը կը ժպտին, ըսել ուզելով. «Շատ միամիտ ես. մինէ օրինական ամուսնութեա՞մբ միայն կարելի է զաւակներ արտադրել». և ասով կը չքմեղեն ինքզինքին: Անհրմն չքմեղանք: Այսօր, կրնանք ըսել թէ, մանաւանդ մեր երկրին մէջ, ուր ապօրէն ծնունդները զուրկ կը մնան ժառանգական իրաւունքէ և ուր ապօրեն ծնողութիւնները հայ կանանց մեծ մասին համար սակաւին ամօթ կը համարուին, մինչեւ ապօրեն կենակցութիւնները դադրած են այդպէս նկատուելէ, այս տեսակ կենակցութեանց արդիւնքը 90% կրնանք ըսել զերօ է, կանխաւ դատապարտուած է, զի ամէն ապօրէն կին չահ ունի որ իր մեղաց արդիւնքը ծածկէ կամ ոչնչացնէ՝ երեւան չելած:

Ուստի, ամուսնական կեանքի սրբութեան, երջանկութեան, սեռական բարոյականի և այլ ասոնց նման ծիծաղած գաղափարներու կուտ չտուող մեր արդիականք գէթ այս հայրենասիրական տեսակէտէն պէտք է որ զգաստանն և ըմբռնեն թէ այս ընթացքնին, (ներուի ինձ ըսել), պարզապէս անքաւելի ոճրագործութիւն մ'է: Թուրքերուն և Քուրդերուն մերթ ընդ Ջարդերը, հաւատացէք, նուա՛զ աղիտաբեր են Հայութեան համար, քան Ամուրիութեան տուած յամր, բայց հանապազօրեայ կոտորածը մեր ապագայ սերունդին: —Ընդհանուր առածի կարգ անցած է մեր մէջ կրկնել թէ «Ամէն չարեաց պատճառը տգիտութիւնն է». բայց ինչ պիտի ըսենք երբ կը տեսնենք թէ այսօր ուսումնական սերունդն է որ մեզի կեանքի անձնատուր՝ եսապաշտութեան տարուած է, ընդոստնելով պարտաւորութեանց մը դէմ որ լծակցաց համար փոխադարձ անձնազոհութիւններ կը պահանջէ և որ մշակնական միակնութիւն կը պարտադրէ՝ տարիներով զաւակներ մեծցնելու և կրթելու հոգն

ունեցող ծնողաց: Մեր տգիտ նախնիք՝ անաւոր ժամանակներու մէջէն՝ ցեղերնիս բերած հասցուցած են մինչեւ մեզ, և մենք այսօր մտով զարգացեալ, բայց բարոյով վատասերած, զայն չընչելու կը գործակցինք, հակառակ մեր հայրենասիրական պօռչըտուքներուն: Ո՛չ, եղբարք, ազգաց կործանման, երկրի երեսէ բնաջինջ ըլլալուն պատճառը միայն տգիտութիւնը չէ եղած և աւոր դարման՝ միայն մտաւոր զարգացումը չէ՛: Վերջին Հռովմայեցիք՝ իրենց վրայ արշաւող բարբարոսներէն, Աւորին կայսրութեան Բիւզանդացիք ալ՝ զիրենք կործանող Թուրքերէն աւելի ուսեալ և զարգացած էին. բայց մեղկութիւն ու անբարոյականութիւնը, —նաև ներքին երկպառակութիւնք,— զոր քրիստոնէութիւն ու կղեր չէին կրցած դարմանել, դարերու ընթացքին՝ վատասերած, փճացուցած էր իրենց ներքին կազմը, բարոյական կորովը ու դայրեցուցած իրենց աճուռը. մինչդեռ իրենց վրայ յարձակող ցեղեր ընտանեկան տեսակէտէ նահապետական աւողջ բարքերով, սպարտական չարքաշ կեանցաղով և բազմածնութեամբ հնազհնտէ աճած, բազմացած և միութեամբ զօրացած էին:

Պիտի ուզէի հերքել այն սխալ վարկածը որ կ'ըսէ թէ «Ամուսնութիւնը Սիրոյ գերեզմանն է»: Ընդհակառակն, քանի՛ ծերանայ մարդ, այնքան կ'ամի ամուսնական յարկին հրապոյրը: Պիտի ուզէի համոզել ամենուն մեր նոր սերունդը, (վանդի կարծրացած ամուրիները՝ որոնք խառնակեցութեան և անառակութեան վարժուած են՝ դժուար է համոզել. անոնք ծերանալնո՛ւն է որ կ'սկսին ղղջալ ատենին ընտանիք կազմած չըլլալնուն վրայ,) թէ երիտասարդ տարիքի մէջ —25էն 30— կընքուած՝ ֆիզիքապէս, մտաւորապէս և բարոյապէս յարմար ամուսնութիւն մը երջանկագոյն վիճակն է աչխարհս վրայ, ըլլայ անակի մէջ թէ պալատի, ուր հաւատարմութիւն «կին ժրագլուխ պահակ է տան իւրում». թէ երկու համակիր սիրտերու միութիւնն ու միաբան գործակցութիւնը՝ կենցաղ պայքարին և ընկերութեան ըստ կարի օգտաւետ սերունդ մը տալու գործին մէջ, ի մի բան, «աղիւսին երկոքեան՝ ի մարմին մի»ն անթափանցելի հաճոյք մ'է զոր լոկ զգայական և նեղատեսական վաղանցիկ միաւորութիւնք անկարելի է որ ընծայեն. թէ այնարտի ամէնէն անհրապոյր երկիներուն մէջ —բնութեան սառոյցնե-

րէն բռնէ մինչև Սահարայի տօթակէզ անապատները— ծնողական և ամուսնական սէ՛րն է որ բնակելի կը դարձնէ զանոնք մարդկային սեռին (*)։ Թէ Ադամ և Եւա մեծ կորուստ մը չըրին Դրախտէն արտաքսուելով, անշուք խրճիթի մը մէջ կեանակցելով և զաւակներու, թոռներու սէրը վայելելով, մինչ չատ աւելի դժբախտ պիտի ըլլային՝ եթէ Տէրը բաժնէր զանոնք իրարմէ, իբր պատիժ. Թէ մեծաւ մասամբ անտեղի է արդի յոռետեսներու ներշնչած վախերն ու վարանքն՝ ամուսնութեան պատրաստուողներու մտքին մէջ։ Բայց ըստ որում չատեր չուզէին Թերեւս համոզուիլ, ըսելով. «Ճակակի՛ խնդիր. մենք լաւագոյն կը համարինք աղատ կեանքն ու անկաչկանդ սէրը». այլք Թերեւս առարկէին, դժբախտ միութեանց օրինակները յիշելով —որոնք անկասկած վիճքրամասնութիւն կը կազմեն և դարմանելի են,— ուզեցի մասնաւորապէս ազգասիրական զգացմանց տեսակէտէն մատնանիշ ընել այն անվրիպելի վտանգը որ կը կոչուի ամենիտուտը ցեղին, առ որ քայլ առ քայլ կը դիմենք՝ ամուսնական կեանքէ և հայրական ու մայրական պարտաւորութենէ խուսափելով, ուրիշներու ալ խուսափիլ քարոզելով։

Իմ հաշիւներովս, Հայ Ցեղը սպառելու վրայ է ամէն կողմէ։ Ասկէ 70-80 տարի առաջ, հայրս Ռումանիոյ (այն ատեն Մօլտովալաքիա) Հայոց հետ առևտրական յարաբերութիւններ ունէր. այդ տեսնները բազմաթիւ էին հայ վաճառականներ և ստուար բնակչութիւն կար՝ մանաւանդ Մօլտավիոյ Եաչ, Ֆոքշան, Պօթուշան քաղաքներուն մէջ, որոնք այժմ գրեթէ սպառած և հետզհետէ խառնուած են տեղական ցեղին հետ։ Վերջերս կարդացինք Սուչավայի ազգայնոց վիճակը, որոնց թիւը նմանապէս սպառելու վրայ է, մինչդեռ հրեայք անդադար կ'աճին, կը բազմանան, հալածանք կրեն Ռումանիա Թէ այլուր։ Մեր Ճավայի Հնդկաստանի բնակչութիւնն ալ սպառելու ճամբուն մէջ է։ Այս մասին, անշուշտ մեծ է պատասխանատուութիւնը մեր արդի իգական սեռին։ Ընտանեկան բարքերը, որդեսիրութիւնն ի պատուի են Անգլօսաքսօն ցեղին մէջ որ միշտ բազմանալու և տիրապետելու վրայ է, մինչ գաղղիական ցեղն ապօրէն կենակցութեանց և Մալթուսականութեան պատճառաւ դէպ ի սպառում կը դիմէ։ Մտածենք դարձեալ Թէ այսօր աշխարհի ամէն կողմը իսկէից թիւը կը կրճէ նժարին մէջ և մեր քուէներուն Թիւը Տաճկաստան արհամարհելի քանակի մը իջած է մեր այս ընթացքով։ Աւելին կայ. Հրէուհին օրհնութիւն կը համարի բազմածնութիւնը, և անէծք՝ամլութիւնը. մինչդեռ այժմու Հայուհին ճիշդ ասոնց հակադարձը։ Դէթ այսպէս են պօլսական բարքերը։

Կրօնական վերին իշխանութիւնն ալ ժամ է որ վերջնէ բարձրաստիճան կղերին ամուսնութեան մասին արուած արգելքը։ Արդէն ասոնք չատոնց ընդվզած են իրենց պարտադրեալ վանական կեանքին դէմ, որն որ ո՛չ նուազ իր չարիքներն ունի։ Օրինաւոր ամուսնութիւնը — զոր եկեղեցւոյ հօթը սուրբ խորհուրդներէն կը համարինք— անոնց արգիլելը՝ զանոնք մղել է ապօրէն կենակցութեանց և գայթակղութեանց, որով և ընտանեկան բարոյականին Թուլացման սատար մ'ալ աւելցնել է, ինչպէս նաև զրկե՛լ է ցեղը խել մը քաջակազմ այրերու սերունդէն, ինչ որ բանո՛վ մը չարդարանար, զի Հայ Եկեղեցին սկզբունք ընդունած է Թէ ամուսնական կեանքն անհաչտ չէ եկեղեցական աստիճանին ու կոչման հետ։ Նոյն իսկ, ըստ իս, ամուսնացեալ և բարի զաւակաց հայր եկեղեցականը՝ երբ մասնաւոր զարգացում և տեսնախօսական ձիրք ալ ունենայ, փոխանակ, բազդատմամբ կուսակրօնին, սուրին և արհամարհ դիրքի մը դատապարտուելու՝ գե՛րիվերոյ դիրքի մը, ըստ ապրելոյն՝ «կրկին պատուոյ» արժանի ըլլալու է։ Փոխանակ առաքելոյն՝ մուրիութեան, ամուսնութեա՛ն քրիմ տրուելու է։ Պարկեշտ, օգտակար զաւակաց հայրութիւնն արժանի՛ք համարուելու է, չէ Թէ պակասութիւն, ինչպէս կը խորհէին նախկին Հռոմայեցիք։ Նմանապէս, պսակի արարողութեան դէմ 40 օր Զատիկ։ Նմանապէս, պսակի արարողութեան դէմ 40 օր Զատկէն առաջ և նոյնքան վերջ դրուած անիմաստ արգելքները վերցուելու, այրի քահանայից վերամուսնութիւնը ևլն. ընդունուելսւ են։ Դժբախտաբար նորընծիր կաթողիկոսնիս չատ պահպանողական կ'երևայ, և դժուա՛ր Թէ իր օրով յաջողին եկեղեցական և ընկերային բարենորոգումներ։

Այսուհանդերձ, այս խնդիրները երկրորդական կարեւորութեան

(*) Իրաւ է Թէ, ինչպէս Ծովն իր ալեկոծութիւններն ունի, է՛ն սիրակցորդ ամուսնոց մէջ ալ կրնան պատահիլ մերթ Թեթև անհամաձայնութիւններ, նոյն իսկ մերթ բուռն ընդհարումներ, սակայն երբ փոխադարձ ներողամտութիւն և հիմնական սէր կը տիրապետեն, շուտով կ'անհետին անոնք, առանց հետք ձգելու։

թիւն ունին՝ բաղդատմամբ այն ընկերային ահաւոր չարիքին, մոլար և աղիտաբեր ուղիին, առուսանութենէ ուծացնելու որ կը տիրէ այսօր Պօլսոյ և Իզմիրի նման զարգացեալ կեդրոններուն մէջ, որ, նորէ՛ն կ՚ըսեմ, դարաւոր գոյութիւն ունեցող Հայութիւնն ի կորուստ պիտի մատնէ ապահովաբար, եթէ ուժեղ հակազդեցութիւն մը չգործածուի, մեր ընտանեկան բարքերն ու ըմբռնումները չվերանորոգուին, առտնին թերափները չվերակազմուին և ընտանեկան պարկեշտութիւնը չվերստանայ իրեն արժան եղած յարգն ու համարումը:

ՁՈՐՈՅ

Սկիւտար, 1912

† Հ. ԱՐՍԼԻՆ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ (1790-1866)

Ջէյթունցի պատմագիր Մնացական Սեմերճեան,
Հեղինակ «Ջէյթունի ներկայէն և անցեալէն» երկհատոր գործին:

ՍՈՒԱՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Նկատելով թէ Սուսանը Հայ համայնքին նուազ ծանօթ երկրամաս մըն է, բաղդատմամբ ուրիշ երկիրներու, հարկ կը զգանք հետագայ նախաբանական ծանօթութիւնները հաղորդել ընթերցողին:— Անգլօ-Եգիպտական Սուսանը 834.500 քառակուսի մղոն տարածութեամբ ընդարձակ երկիր մըն է: Հարաւէն դէպի հիւսիս, երկրին մէջտեղէն կը հոսի Նեղոսը, որ կոչուած է բլլալ Սուսանի ալ չաստուածը՝ ապրգային, ինչպէս եղած է Եգիպտոսինն՝ անցեալին մէջ ու ներկայիս: Հարաւային սահմանները կ՚իջնեն մինչև Ալպէրթ Նիանզա լիճը և Ուկանտայի երկրամասը, Հասարակածէն մինչև 2-3 աստիճան վեր, իսկ հիւսիսէն սահման ունի Եգիպտոսը՝ երկայնութեան 23րդ աստիճանին վրայ մօտաւորապէս: Սրեւելքի սահմանները կը կազմեն՝ հիւսիսէն դէպի հարաւ՝ կարմիր ծովը, Իտալեան գաղթավայրերն ու Հապէշիստան: Իսկ արեւմուտքի սահմաններն են Տարֆօր, որ Սուսանի վերնապետութեան տակ է 150,000 քառա-

կուսի մղոն տարածութեամբ, և պելճիական Գօնկօ։ Կլիման, թէեւ տաք, սակայն խոնաւութենէ զուրկ, քաղաւորղ է և ոչ երբեք անտանելի։

Սուտանի պատմութիւնը չատ քիչ բան կը պարունակէ իր մէջ՝ իրրեւ չհնական, քաղաքակրթական տեսակէտով, Անգլօ-Եգիպտական գրաւումէն առաջ. որովհետեւ այդ վերջին շրջանին նախընթաց Օսմանեան կառավարութիւնը չատ ոչինչ կերպով միայն ծառայած է երկրին յառաջդիմութեան, և այդչափն ալ ի վերջոյ փճացուցած է տէրվիշական արշաւանքներու կողմանէ։ 1896ին կատարուած Անգլօ-Եգիպտական գրաւումն է որ երկիրը կը բանայ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան և յա-

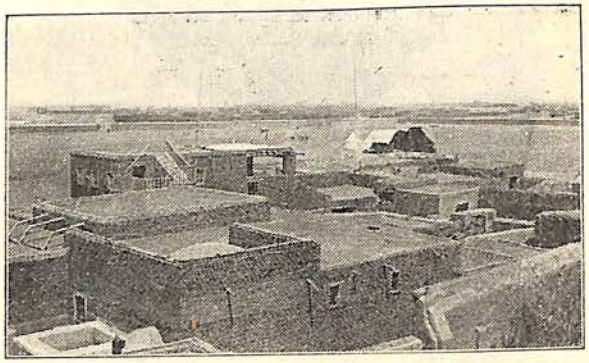

Խալիֆային պալատն Օմտուրմանի մէջ։

ռաջդիմութեան առջև։ Երկրին ներկայ կառավարական ձեւը գինուորական է։ Վարչական, դատական եւայլն պաշտօնատանց պաշտօնատարներն ամբողջութեամբ գինուորականներէ կը բաղկանան։ Երկրին գերագոյն պետը կը կոչուի Ընդհանուր Կառավարիչ և կ'ընտրուի Եգիպտոսի կողմանէ՝ Մեծն-Բրիտանիոյ հաւանութեամբ։ Ընդհանուր կառավարիչն ամբողջ Անգլօ-Եգիպտա-Սուտանական բանակին Էբտարն է միանգամայն։

Ունի Պետական Խորհուրդ մը, որուն կը նախագահէ ընդհանուր կառավարիչը։ Հաստատուած են նաև ուրոյն նախարարութիւններ։ Կառավարութեան կեդրոնն է Խարթում որ եւրոպական սիսդէմով հիմնուած սիրուն քաղաք մըն է՝ Նեղոսի վրայ, և Խարթում-Նօրթհօվ կը պարունակէ 61000 բնակիչ։ Ամբողջ երկիրը բաժնուած է 13 գաւառներու, որոնք կը կառա-

վարուին կառավարիչներու կողմանէ։ Երկրին օրէնքները, քաղաքային և պատժական, ձեւուած են հնդկական օրինաց վրայ։ Բնակչութիւնը կը հաշուուի 3,000,000, բազմաթիւ ցեղերէ բաղկացած, ամբողջն ալ թխամորթ։ Տիրող լեզուն արաբերէնն է. սակայն իւրաքանչիւր ցեղ իր սեփական լեզուն ունի, ինչպէս և իրեն յատուկ սովորոյթներն ու բարքերը։ Ընդհանուր կրօնքն իսլամութիւնն է. իսկ հարաւային ցեղերու մէջ տակաւին ընդարձակօրէն կը չարունակուի աւելորդապաշտութիւնն ու կռապաշտութիւնը։ Կրթութիւնը թէև տակաւին նախնական վիճակի մէջ, այլ սակայն մեծ թափով առաջ կը տարուի։ Երկրին զանազան կողմերը պետական վարժարաններ

«Բամագան»ի գալուստը Խարթումի մէջ։

հաստատուած են, իրենց գլուխ ունենալով կօրտոն Գօլէճն ի Խարթում։ Որքան հետաքրքրական է դիտել թխամորթ, այլ եւրոպական տարազով և քայ անգլիախօս պաշտօնեաներու ամբողջ սերունդ մը նորահաս։— Երկրագործութիւնը որ Սուտանին ապագան կը կազմէ՝ գոհացուցիչ ընթացքի մէջ է։ Կան ռեւոր բերքերն են տուրա (տեսակ մը ցորենհատ), խէժ, չուչմայ, քամպակ, փղոսկր եւայլն։ Անգլիա՝ Սուտանն ապագայի իր ամենակարեւոր բամպակի հայթայթիչը կը նկատէ։ Արջառի վրայ ևս կարեւոր արտածութիւն մը կայ։ Ներածութիւնը կը բաղկանայ տարրական պիտոյքներէ միայն, քանի որ արուեստ և արհեստ գոյութիւնն չունին գրեթէ։— Հաղորդակցութեան միջոցները մեծ փութկոտութեամբ առաջ տարուած են։ Սուտան այսօր ունի 1500 մղոն երկաթուղիի գիծ, 2500 մղոնի

նաւարկութիւն, 63 նամակատուն և հեռագրատուն, նաև 4950 մղոն հեռագրաթել։

Անգլօ-Եգիպտական գրաւումն իր զինուորական արշաւանքին հետ միասին դէպ ի Սուդան ներմուծեց նաև օտար գաղթականութիւններու չարք մը, որ պաշտօն ունեցաւ զարգացընելու այս նորագոց երկիրը, զարկ տալով անոր առևտուրին և մշակութեան որ տեղացիներուն ձեռք ոչինչ արժած էին մինչև այդ թուականը։ Այսպէս, քիչ առնէն կարեւոր գաղթականութիւններ հաստատեցին ու ցրուեցան երկրին մինչև խորքերը՝ Ղպտիներ, Սուրիացիներ, Յոյներ, Անգլիացիներ, Իտալացիներ և Հրեաներ։ Եւ ահա գաղթական այս հոսանքին հետ Հայեր և մանաւանդ եղեցան, և ուրախալի է դիտել թէ Լօրտ Քիչնէրի բանակին ճիշտ ետևը կը գտնուէր Հայ խմբակ մը որ կը յառաջանար, անոր հետ կողք կողքի, իր կարգին այս ալ իր առևտրական արշաւանքին հետամուտ...։ —Սակայն եւեթ պէս Սուդանահայ գաղութին մասին մեր նօթերը կարելի եղածին չափ կատարեալ ընելու համար, հարկ է գրաւումէն առաջուան շրջանին վրայ ակնարկ մը նետել, հոն հայ հետքեր փընտրելու համար։ Բայց ցաւալի է ըսել որ այս մասին որևէ գրաւոր վաւերաթուղթ գտնել անկարելի եղաւ. հետեւեալ ծանօթութիւնները միայն կրցանք ձեռք բերել, դիմելով Ղպտի կալուածատէր Իպրահիմ Պէյ Խալիլի, զինուորական Իւֆֆաս Էֆ. Քիւրտիի և Սուրիացի վաճառական Ճօրճ Իսթամպոլիի, երեք վաստհելի ծերունիներ, որոնց տուած ծանօթութիւնները զիրար կը հաստատեն և կ'ամբողջացնեն։ Գրաւումէն առաջ հայ գաղթականութիւն մը գոյութիւն չէ ունեցած Սուդանի մէջ։ Այդ շրջանէն միայն մէկ հայ մնացած է այսօր, ժամադործ Յարութիւն Քիւլահեան, որ բարեբաստութիւնն ունեցած է ո՛չ սպանուելու և ոչ ալ իսլամանալու Մէհտիի և Խալիֆայի ժամանակներուն։ Ռիւտոլֆ Սլաթին Փաշա իր ժամադրավայրն ըրած էր յիշեալին խանութն՝ օտար յարաբերութեանց համար։ Ցաւալի է սակայն, որ յիշեալը, իր խոր ծերութեան մէջ, օգտակար չկրցաւ ըլլալ մեզ՝ որ և է ծանօթութիւն հաղորդելու։ Մեր հետազօտութիւնները մինչև հօթանասուն տարի ետ մղելով, կը հանդիպինք Սուդան հաստատուած առաջին ? Հայուն՝ Արաբկիրցի Սարգիս Մելիքեանի, որ իր ընկերոջ Պետրոսի հետ առևտրական գործով կը հաստատուի հոս, Եգիպտոսի հետ նե-

րածութիւն և արտածութիւն ընելով։ Մեծ հարստութեան և ընդարձակ կալուածներու տէր դարձած՝ ի վերջոյ երկուքն ալ կը մեռնին Պաղրը Ասլիատի կողմերը։ Իսկ մօտաւորապէս յիսուն և հինգ տարի առաջ կը գտնենք Արաբկիրցի Սարգիս Յակոբեան անուն անձը, որ նոյնպէս յաջող առևտրական մը եղած է և մեծ հարստութեան տիրացած։ Սարգիս Եթովպացի կնոջ մը հետ ամուսնանալով ունեցած է երկու զաւակներ, Պետրոս և Առաքել։ Ատենք աւստրիական Ծրէրներու դպրոցին մէջ իրենց կրթութիւնն առնելէ վերջ, առևտուրի ասպարէզը կը մտնեն և իրենց հօր մահուանէն վերջ, ընկերութիւն մը կը կազմեն Մուալլիմ Շուենուա Պաթրոս անուն Ղպտի վաճառականի մը հետ, և իրենց գործառնութիւնները խիստ ընդարձակելով՝ մեծ հարստութեան կը տիրանան։ Մէհտիի հալածանքներուն պատճառաւ Պետրոս և Առաքել կ'ստիպուին փախչիլ և կ'ապաստանին Ասուան (Եգիպտոս), ուր եւս մեծ դիրք կը գրաւեն և Պետրոս նոյն իսկ Անգլ. փոխ-հիւպատոսի պաշտօն կը վարէ։ Այժմ Պետրոս մեռած է, իսկ Առաքել դեռ ողջ՝ կը մնայ Ասուանի մէջ։ Ուրիշ հայ վաճառականներ, ընդհանրապէս Ասուանի և Ասկնցի, միշտ անպակաս եղած են Սուդանի մէջ, այլ սակայն իրենց այցելու և ոչ թէ հաստատուն։ Գրաւումէն առաջուան շրջանին վերաբերեալ այս հակիրճ նօթերը փակելէ առաջ, պարծանօք կու գանք հոս յիշատակել թէ Սուդանի ընդհանուր կառավարիչներէն մին Հայ մը եղած է, Առաքել պէյ Նուպար, որուն պաշտօնավարութիւնը տեւած է 1857-1859։ Յիշեալը Նուպար Փաշայի եղբայրն է և հաւատարիմ հետեւող իր մեծանուն եղբօր օրինակին. այնքան արդարութեամբ կառավարած է երկիրը, որ Սուդանի ընդհանուր կառավարիչներու ցանկին մէջ արդարամիտ տիպարով յիշատակուած է(*)։

❧

Ինչպէս ըսինք արդէն, 1896էն ասդին, այսինքն գրաւման թուականէն ի վեր է որ «գաղթականութիւն» բացատրութիւնն արդարացնող հայ համայնք մը գոյութիւն ունեցած է Սուդանի մէջ։ Սուդանահայ գաղութը եգիպտահայ գաղութին բնական

(*) Աւելի ծանօթութեանց համար դիմել Էմիլ Պերթրանի «Նուպար Փաշա» գրքին, թարգմանուած Մեսրոպ Նուպարեանէ։ [Տե՛ս իր պատկերը Թէոդիկի Տիպ ու Տառին մէջ։

մէկ ծնունդն է. անանկ որ երբ Անգլօ-Եգիպտական գրաւումը Սուտանի մինչև այն ատեն փակ դռները բացաւ քաղաքակիրթ աշխարհին առջեւ, չատ բնական էր որ ուրիշ աղգութիւններու կողքին Հայեր եւս խուժէին դէպ ի այս նորաբաց երկիրը:

Սուտանի հայ գաղթականութեան թիւը 200ի կը հասնի այսօր, մինչդեռ 1908ի վերջերը 123 էր: Մեծամասնութիւնը համախմբուած է մայրաքաղաքին՝ Խարթումի և Օմտուրմանի մէջ: (Օմտուրման, առեւտրական տեսակէտով, Սուտանի էն վաճառաչահ քաղաքն է, 42,700 բնակչութեամբ, և Թրամուէյ-

Սուտանցի գինուոր

ներով ու չոգենաւերով կապուած Խարթումի և Խարթում-Նօրթի հետ): Իսկ փոքրամասնութիւնը ցրուած է երկրին կարեւոր կեդրոններուն մէջ: Սուտանի Հայութեան մեծամասնութիւնը կը բաղկանայ Սրաբկիրցիներէ, Ակնցիներէ և Այնթապցիներէ:

Ընթերցողը բաւական տարօրինակ գտնէ թերեւս, որ այսքան փոքրիկ քանակէ մը բաղկացած հայ համախմբումի մը այսքան կարեւորութիւն տալ կ'ուզենք: Փութանք ուրեմն ըսելու թէ այս փոքրիկ քանակը մեծարժէք որակ մը կը ներկայացնէ: Հայը բաւական կարեւոր և յարգի տարր մը եղած է

միշտ այս երկրին մէջ, հաստատ դիրքով և որոշ նկարագրով: Հայեր հոս ուրիշ ամէն տեղէ աւելի՝ առեւտրական ապրելակերպի մէջ մուտք գտած են ու յաջողած, կրնանք ըսել, առանց վերապահութեան:

Հայոց նկատմամբ հաստատ վիճակը կրնայ նոյն իսկ նախանձելի նկատուիլ օտարներէ: Կան վաճառականներ որ արդէն աչքառու հարստութեանց տէր դարձած են, և հայ առեւտրական մակարդակը միշտ մաքուր և բարձր նկատուած է: Եգիպտոսի վերջին յայտնի առեւտրական տագնապը հոս եւս իր զօրաւոր ազդեցութիւնն ու հետեւանքը ունեցաւ և մնաց կութիւնները սկսան իրարու յաջորդել հոս եւս. մինչդեռ Հայ կեր երբեք չազդուեցան տակէ և չարունակեցին պահել իրենց հաստատ ու պատուաւոր դիրքը: Ամբողջ Սուտանահայ գաղթականութեան մէջ միայն մէկ Հայ խանութպանի պատահած է այդ ձախողութիւնը: Նկատելով թէ Սուտանի հայ գաղթականութիւնը իր առեւտրական հանգամանքովն է որ աւելի կարեւորութիւն ունի, և ուզելով մի քիչ գործնականապէս ծանօթացնել տեղւոյս հայ առեւտրական հրապարակը, յարմար դատեցինք հոս յիշատակել կարեւորագոյն մի քանի տուներու անունները: Խարթումի մէջ.—Մովսէս և Յովսէփ Արսլանեան՝ Թօգաթցի. Ս. և Ս. Վանեան, Փայլակ Տէրունեան, Քէչեան եղբարք՝ Սկընցի. Սեդրակ Ժօրժ՝ Սրաբկիրցի, Յակոբ Սահիանեան՝ Մաշկընցի: Օմտուրմանի մէջ.— Քիւրքճեան եղբայրք՝ Սրաբկիրցի, Կիւլպէնկ Յանճեան՝ Գաղատիացի, Սարգիս Իշմիրլեան՝ Կեսարացի, Ճ. Սօլաքեան և ընկ.՝ Գաղատիացի, իւրաքանչիւրն իր մանաճիւղերով՝ Էլ-Օպէյիտի մէջ. Տ. Զօհրապեան և ընկ. մասնաճիւղ Գահիրէի համանուն տան: Գօտօքի մէջ՝ Աբգարեան եղբարք՝ Սրաբկիրցի: Կատարիֆի մէջ՝ Յովհ. Արսլանեան, Թօգաթցի, Սինկայի մէջ՝ Յակոբ Արսլանեան՝ Թօգաթցի: Երկրորդական բաւականաչափ տուներ ևս կան վերոյիշեալ և հեռաւոր քաղաքներուն մէջ.— Վատի, Հալֆա, Աթպարա, Խարթում, Նորթ, Բօրթ-Սուտան, Վօտ-Մէտանի, Նօհուա, Թէվֆիքիյէ, Րէճաֆ, Վավ, Եւայլն:— Սուտանի Հայութեան բարոյական մակարդակն եւս միշտ բարձր պահուած է: Թէ կառավարական և թէ ժողովրդային շրջանակներու մէջ միշտ վըստահելի և նկարագրի տէր նկատուած են Հայերը: Գաղթականութեան պատիւն աղարտող արարքներ պատահած չեն երբեք: Հետաքրքրական էր մեզ քննել ու իմանալ որ ամբողջ

գաղթականութեան չրջանին՝ մէկ երկու Հայեր միայն յանգա-
պարտութիւն կրած են, այն ալ անկարեւոր տեսակէտէն: Գալով
ազգային նկարագրին, ցաւալի է ըսել թէ Սուտանի Հայու-
թիւնն ամենահաւատարիմ կերպով ցուցադրած է իր ազգայա-
տուկ բարոյական թերութիւնները, կարելի է ըսել՝ աւելի սաստ
եւ զօրացած ձեւի տակ...: Մտաւորական տեսակէտէն ևս դա-
տելով, արգահատելի չէ գաղթականութիւնը: Կայ մանա-
ւանդ մտաւորական մանաւոր չրջանակ մը, Գոլէժականներէ
եւ ինքնազարգացեալ դասակարգէն բաղկացեալ, իրենց գլուխ

Սուտանուհին

ունենալով համալսարանական և Սանհաստրեան վարժարանի եր-
բեմնի բրօֆէսէօր Տիար Գ. Ճիէյրճեանը: Թրքահայ թերթեր
ամբողջութեամբ, և արտասահմանեան թերթեր մեծամասնու-
թեամբ կ'ստանանք հոս: Նոր հրատարակուած ամէն գիրք գը-
բէթէ կը հասնի մեր ձեռքը: Ազգային զգացումը միշտ վառ
պահուած է հոս: Մրջավայրը կազմող հանրութեան լեզուն,
կրօնքը, բարքերն ու սովորութիւնները արդէն բնական ազ-
դակներ են որ կը մղեն գաղութիս Հայութիւնն ազգային ամ-
բարիակ չրջանակի մը մէջ պարփակուելու: Հոս օտարանալու եր-
կիւղը միանգամ ընդ միշտ անգոյ կրնայ նկատուիլ: Հայրենիքի

սէրն ու կարօտը կը չարունակէ իշխել սիրտերու մէջ, և այս
պարագան իր գործնական և խօսուն ապացոյցներն ունի, ո-
րոնցմէ կ'ուզենք մասնաւորապէս յիշել այն զանազան հանգա-
նակութիւնները որ կատարուած են հոս, ինչպէս նաև Հ. Բ.
Ը. Միութեան մանուածիւղին հաստատումը: Գաղութիս ափ մը
Հայութեան համար ազգասիրական մեծ գրաւական մրն է տա-
րեկան 60 եգիպտ. ոսկի գումար մը հայթայթել Հայկական
Միութեան: Իսկ ոչ նուազ թելադրական են հայրենասիրական
հանգանակութիւնները, զոր յարմար կը դատենք մանրամաս-
նել հոս հետեւեալ կերպով.— 1905ին հայ-թաթարական կռիւ-
ներէ աղէտեալներուն ղրկուած՝ 41 անգլ. ոսկի, Թիֆլիսի
«Մուրճ»ամսագրի խմբագրութեան ձեռքով:1907ին վան ղըր-
կըլած՝ 40 անգլ. ոսկի, Անգլ. հիւպատոսին ձեռամբ. Բաղէշի
երկրաչարժին արկածելոց՝ 40 անգլ. ոսկի, և Մուշի սովելոց
41 անգլ. ոսկի 12 շիլին: 1909ին Պօլսոյ Պատրիարքարանը
ղրկուած՝ 140 Անգլ. ոսկի՝ընդհանուր Հայաստանի սովելոց հա-
մար: Նոյն տարին Ատանայի չարդին արկածելոց ղրկուած 480
անգլ. ոսկի, անգլ. հիւպատոսին ձեռամբ(*): Ազգանուէր Հա-
յուհնաց Ընկերութեան ղրկուած՝ 23 անգլ. ոսկի: Ժընեվի
Դաշնակցական Բիւրոին ղրկուած 21 անգլ. ոսկի: Գումար 826
անգլ. ոսկի, որ աւելի քան յուսալի է այսքան փոքրիկ հա-
մայնքէ մը, այսքան կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ:

Ազգային հաստատութիւն գոյութիւն չունի Սուտանի մէջ,
և ասիկա բնական է, նկատի ունենալով գաղութիս քիչ-
թիւն ու ցիրուցան հանգամանքը: Քանի մը տարի առաջ ձեռ-
նարկ մ'եղած է Խարթումի մէջ եկեղեցի մը կառուցանելու հա-
մար, Եգիպտոսի առաջնորդարանին ձեռնտուութեամբ, սակայն
անյաջող անցած է այդ ձեռնարկը: Եւ իրօք, այսօր իսկ Հա-
յերը Սուտանի մէջ եկեղեցի մը ունենալու ո՛չ պէտքն ունին
և ոչ ալ զայն ապրեցնելու կարողութիւնը: Ըստ երեւոյթին,
տակաւին մինչև 8-10 տարի հազիւ պէտքը պիտի զգացուի և-
կեղեցիի մը հաստատութեան. և ինչ որ մեզի աւելի գործնական
ըլլալ կը թուի, այն թէ հիմակուընէ սկսեալ տեւական հան-

(*) Պարտ է յիշել որ «այն վերջին հանգանակութեան օժանդակած են
տեղւոյս օտար գաղութները, մանաւանդ Սուրիացիները,' Հովանաւորու-
թեամբ կառավարական բարձր պաշտօնատարներու:

գանակութիւն մը հաստատելու և ապագային չվնասելու համար բաղձացուած եկեղեցին՝ գլխոցով մը միասին: Եւ չենք կարծեր որ տրամադրութիւնները դէշ եղած ըլլան այս մասին, քանի որ ազգային մը այժմէն այդ նպատակին 200 ոսկի տրամադրել խոստացած է, և իր բարի օրինակին հետեւողներ չեն որ կը պակսին: Կը մնայ, ուրեմն, գործի ձեռնարկն ընդհատ:

Հոս մեր նօթերը փակելէ առաջ կ'ուզենք գաղութիս ապագային վրայ ալ խօսք մը ըսել: Սուտանի մէջ ապագայ ստուարաթիւ և զօրաւոր հայ գաղութ մը երեւակայել չատ

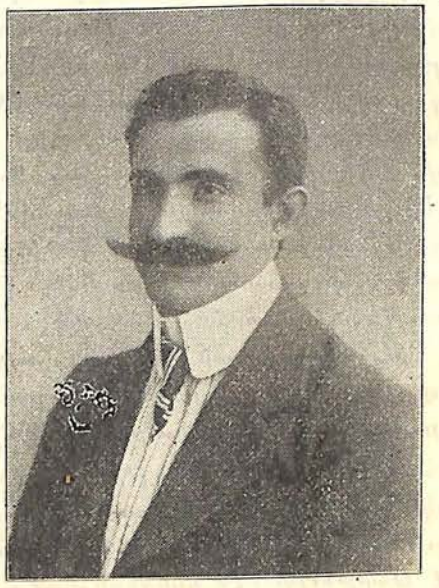

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԷՔՍԷՆԵԱՆ

անհեթեթ պիտի ըլլար: Այդ մասին առիթը փախցուցած ենք ժամանակին, այս երկրին նոր բացումին առեն, երբ հազարաւոր հայ անգործներ կրնային Եգիպտոսէն խուժել դէպ ի այս երկիրն ու փայլուն դիրքեր գրաւել, ինչպէս ըրած են ուրիշ օտարական ազգեր: Միեւնոյն առեն, յոյս ունինք որ դէպի հոս հայ գաղթականութեան հոսանքը չպիտի կասի և մօտաւոր ապագայի մէջ աւելի զօրաւոր և աւելի պատուաբեր ու օգտակար գաղթականութիւն մը պիտի ունենանք Սուտան:

Խարթում-Սուտան, 1912 ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԷՔՍԷՆԵԱՆ

Դասախաւակ և Ազգ. երեսփ. ժողովի Ատենապետ
ՀԱՅԿ ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ, որ գաւակն է վաղեմի օրագրող և ծանօթ երեսփոխան † Օգսէն Խօճասարեանի:

ԴՈՒՐԵԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Չէ՛, հասարակ պատկեր մը չէ՛ Դուրեան Պետրոսինը: Անիկա աւելի՝ վերջալուսային ձաձանչ մըն է ազուանչոյլ օրուն վրայ սխրանքո՛վ պիտի սիրէինք պչնուլ թիչա: 41րդ տարին կը լրանայ ահա՝ այդ «ճաճանչ»ին հորիզոնն ի վար խորասուզուելէն, անհետանալէն ի վեր, և մենք ի զո՛ւր մեր ակնարկը չուրչերնիս ժուռածելով՝ զա՛յն կ'որոնենք վերսին:

Միթէ կը թաղուի՞ ճառագայթը...

Բայց նոր սերունդը խորին կարօ՛տն ունէր «լոյսէ նկար»ը տեսնելու այդ ճառագայթին, հոգ չէ թէ fարոօնի մը վրայ: Ու ժեժանուն քերթողին վիշտակը յաւերժացնելն փափաքող հայ մտաւ գրիչ մը՝ Բ. Էնքսէրճեան նախաձեռնարկը եղաւ տարիներ առաջ կենդանագիր մը մէջտեղ հանելու: Անոր հարազատներ առաջ կենդանագիր մը մէջտեղ հանելու: Անոր հարազատներն ու դպրոցի ընկերներուն դիմեց: Ձակտին պատկերը ներուն ու դպրոցի ընկերներուն դիմեց: Ձակտին պատկերը մէկէն փոխ առաւ, աչքերուն անբոլոյնի ձուաձեւը՝ միւսէն,

այսինչին յօն.քերն ու այնինչին մազերուն ձեւը, մինչեւ որ կարկատուն դրուագներով ստրատպիծ մը կերպարանուեցաւ զոր տարին իր մօրկան՝ Աբտանակին ներկայացունել։ «Պետրոսի՛կս է...» ձայներ էր ան՝ հնծկլտուքներու մէջ։ — Այդ պատկերն՝ արուեստական կամ ոչ, անոր Տաղերն ու Նամակները մնացին

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ (1851 Մայիս-1872 Յնվր. 21)

Աշակերտած Սկիւտարի ձեմարանին ուր հայերէնի ուսուցիչ ունեցած է Ս. Պզլեանը: Պատանի տարիքէն գրել սկսած է և 21 գրուածներ այն ինչ ողջունած՝ գրկած է սեւ հողը: Իր ձեռագիր քերթուածներն ու տառամները մանուրներն քանի մը ամիս վերջ հրատարակուած են թաղին «Ընթերցասիրաց Ընկերութեան» կողմէ որուն գլուխ էր Գէորգ Զօպանեան: Իսկ իր բերդուածներէն շատեր Ամերիկայի մէջ անգլիերէնի թարգմանուած են: Կենսագիր ունեցած է Զօպանեան Աբշակ և Էնքսերճեան Բարսեղ. վերջինս կրկին տպագրել տուած է «Տաղք և Թատերգութիւնք»ը՝ Պետրոսի անտիպ նամակներով որոնք մէկմէկ արձակ բանաստեղծութիւններ են:

ու պիտի մնան սակայն իրրեւ անարուեստ ներշնչումի նո՛ր Սաղմոսներ, տարփանքի ու պաշտումի հոգեցունց Նարեկներ և լոյն տուայտանաց արտասուալի՛ղ Հանգանակներ...։ Պետրոս Դուրեան Նոր Իսրայէլի մը քնարերգուն է կարծես որ դարերու մէջէն վերկենդանացած, Լիւսաստարդայած՝ իր եղովային կ'աղաղակէ կղկղոպին.

Ա՜տոր համա՛ր էր արդէն որ տակէ քսան տարի առաջ իր կենդանագիրը հրապարակ եկած տանն, անոր Տաղերէն արբշիռ շուրթեր հձձացին մեկուսի. — «Կեզծ պատկերէն աւելի վայելուչ չէ՞ր ըլլար Տրտունջքին կամ Լճակին բնագիրն ունենալ, սեւ չրջանակով զայն ու կախել սաղօմներու մէջ»։ Սակայն և այնպէս, ամէն ինչ որ «Սկիւտարի սոխակ»էն մնացած յիշատակի նշխար մըն է, խնկելի ու պաշտելի է մեզ համար։ Ձչմարիտ յուզումով մը պիտի նայինք նորէն այս պատկերին, կարծես դամբանի դանդիւէն դուրս հանուած և մատաններու վրձինով գեղեցկացած։ Անոր հոգւոյն համար աղօթք մը, հայր-մեր մը մրմրթալ կ'ուզէք, ո՛վ դուք որ իր բանաստեղծութիւնները լափած, անգի՛ր հանած էք, ելէ՛ք տպել կրկին Իմ մահը, որպէս զի չքառանի՛ իր յիշատակը...։

Պաղլար Պաչի, գերեզմանոցին պատին քով, կատկենի մը ճիւղերով հովանաւոր՝ մշանշենապէս կանգուն է իր մահարձանը, պացիկ ու պարզ, հրեչտակներէ տաչուած եթերային սառնակոյտի մը պէս, պաղած՝ քա՛ր կտրած անուրջի մը պէս։ Եւ ամէն անգամ որ—մեռելի կամ մեռելոյն տեղիս—մենաւոր շիրմատունին դռները բացուին, պիտի դանէք իր դամբարանին չուրջ քանի մը ազամարդ՝ ցուրտ մարմարը հիւսնդ համբուրող, իրրեւ թէ սուրբի մը տապա՛նն ըլլար անոր։ Չէ՞ մի որ «այն ոսրբ կրակը զոր Թուրման աւնէր՝ սուրբե՛րն անդամ չունէին»։ Եւ յետոյ, մահարձանին պատուանդանն ու վերնամասի բարդը կազմող վիմեղէն երկու հատորները—զոր չորս գունդեր իրարմէ բաց կը պահեն,—իրրեւ թէ թուղթի ճերմակ էջեր ըլլային, լեցուն են շատ անգամ մատիտով նիշուած քառեակներով և արձակի րդուճներով։ Հասնո՛ղը հոն փակցունել ուզած է քան մը իր մտրմոքանքէն ու պաշտումէն։ Նախ, անձրեւները կու գան, կը լիպեն կը սրբեն յիշատակի այդ սեւ խորաններըը. բայց չատ չանցնիր՝ կուճերուն քառեակ այտերուն վրայ մատիտի նո՛յն գծգծանքները կը վիճան նորէն, մրջիւններու պոչ կարաւանի մը պէս ասդին անդին տարտղնուած։

Դեռ չա՛տ տարիներ պիտի պան ափ առնել դռնակը քանդեսատանիդ, «հէ՛ք տղայ» որ կեանքի խրախճանքէն տ՛նքան կանուխ վտարուած մը եղար, որ սիրեցիր երգել քու

թախծագին մրմունջներդ ու արցունքներդ, որչափ ատեն որ կտուցդ բաց էր, սիրոյ հորիզոնդ ալ՝ պայծառ։ Դուն որ, դեռ Գերեզման չիջած՝ խամած ու չոփրացած էիր Անոր աեւ կաթէն —անյաւսութենէն—, արբեցի՛ր արդ մեր բոլորին հիացումներուն գինեփրփուր նկատարէն, փոսիդ անայգ խորութեանը մէջ։

❀

Պետրոսի մահէն 34 տարի վերջ, Մարտի մէջ, կիրակի առաւօտ մը մայրիկը կ'աւանդէր հոգին, ուխտուն ա՛յսչափ տարիներու բեռին տակ կքուն, «աչքի-լուս» զաւկին կսկիծը կուրծքին տակ միշտ մխալով։ Պետրոսիկի մահէն քիչ նաքն էր որ անիկա դժբախտութիւնը կ'ունենար կորսնցնելու իր անդրանիկ որդին ալ, Հաճի Արթինը՝ որ գրեթէ իրենց տունին սիւնը կը նկատուէր։ Այդ սեւ օրերէն մինչեւ իր վերջին չունչը՝ կարծես վրան բան մը կար Արուսեակի կազմին վրայ, և ժամանակը բա՛ն մը չէր կրցած զգեչել անոր մայրական մորմոքներէն. ա՛յնչափ անհուն էր իր զառամ սրտին մէջ՝ զաւակներուն յիշատակները։

Սեւի ու սուգի այդ կանքի ընթացքին, անիկա սակայն ունեցաւ առիթներ որոնց մէջ մասամբ մեղմացած զգայ իր հոգեկան տառապանքին ասատկութիւնը։ Տիրանայր եղաւ Միհրանիկին վարդապետ ձեռնադրուելովը. Եղիշէ Հայր Սուրբ իր սքեմին ու վեղարին պատկառելի ներկայութեամբ սիրտարար չունչ մը սփռեց տանը մէջ։ Տիրամայրն այն տարեն առաւել քան երբեք փարեցաւ Հաւատքին, և Անոր՝ ինչպէս նաև ողջ մնացող զաւակներուն սիրոյն մէջ կղզիացուց իր անուշիկ գոյութիւնը։

Ամուսինն՝ Աբրահամ աղա,—բարի, պապա մարդ՝ որ «Զըմպային Աբրահամը» կը կոչուէր,— երկար տարեն երկաթագործութիւնը ըրած էր Սկիւտար, իրենց ծննդավայրը՝ Եէնի Մահալլէ։ Նկարագիրին մէջ թէև դեղ ու խիտ բան մը կար, սակայն և այնպէս գիտէր զայն ժեղմել ընտանի կատակներով. այնպէս որ լծակիցն հեզասմբոյր բնոյթն ու Զըմպային խրոխտ ու խիզախ խմորը հաւասարապէս իրենց դրոշմը տուած են զաւկրներուն խառնուածքին։ Ամէնէն աւելի Պետրոն է որ ազդուած էլլալ կը թուի մօրը հեզ ու քնքոյշ բնոյթէն։ Քերթուածներէն չկայ տող մը ուրկէ չարտացոլայ բանաստեղծին

գերզգայուն սիրտը։ Իր լկանքներուն մէջ, ա՛յնչափ բուռն ու տագ վերաբերում մը ունէր հանդէպ մայրիկին, որ երբ իր անժամ և հուսկ Տաղը կ'ստորագրէր,— Տրտունջը,— չէր մոռնար փութացունել Ջղջումն ալ՝ պոր կը վերջացունէր սա հատուածով.

Ո՛ն ներե՛ ինձ, Աստուած, մօրս արտօսրը տեսի...

Այս համեստ ու ճչմարտապէս Հայ բարոյականի տէր ծնողքներէն էր որ մեր համայնքն ունեցաւ պատուաբեր անդամներ՝ յանձին Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի, Ագրիպպասի, Մ. Յարութիւնի և Պետրոսի, որոնցմէ իւրաքանչիւրն ուրոյն նկարագիրով և անհատականութեամբ՝ եզական ինքնութիւն մը ցոյց տուած է։ Յարութիւն ինքնօգնութեամբ ամբարած իր ուսման պաշարով՝ բաւական ատեն վարած է ֆրանսերէնէ թրքերէնի խմբագրութիւնը «Մէճմուա»ի. Պետրոս իր խակ տիպ հանճարով ցայսօր կ'ապրի իբր անհման պուէտ. Ագրիպպաս փարած է օրէնագիտութեան կնճռալի ճիւղին, հրապարակի վրայ պահելով կարող փաստաբանի անուն մը. իսկ կըրտաքրագոյնը,—Սրբազանը,—մին է այն դէմքերէն որոնք պատիւ կը բերեն մեր կղերականութեան՝ իրենց բեղուն հմտութեան ու սրբանուէր կոչումին գիտակից, հայ ճչմարիտ կաճառի մը նախագահութիւնը առանձնելու չափ՝ արժանի՛ և հայրապետական աշխոյժ բազմելու։ Սրբազանը մօրմէն ժառանգած է իր խոհական ու լուրջ բնաւորութիւնը, նաև արտայայտելու կարողութիւնը վսեմին։

«Կրթութիւնը պէտք է Օրօրոցէն սկսիլ»։ Այս ճչմարտութիւնը կատարելապէս կ'ստուգուի Դուրեան ընտանիքին վրայ, երբ աչքի առջև բերենք պարզ երկաթագործ մը իր չորս որդեակներով որոնք ուրոյն տաղանդներ փայլեցուցած են։ Եւ Դուրեան Տիրամօր օրօրո՛ցն է անշուշտ որ կրցած է զանոնք պատրաստել։ Այդ պատուական մայրիկը թող օրինակ ծառայէ մեր բոլոր մայրերուն, ունեւորներո՛ւն մանաւանդ, երբ ինք չունեւոր վիճակի մէջ յայղաղած էր իբր Արուսեակ պպզած ընտանեկան կեանքի հորիզոնին վրայ և այսչափ անսպասելի գանձեր թողուլ, կենդանի, խօսուն ու կարկառուն։— վարդապետին ի Պարտիզակ հովուութեանը չրջանին էր որ իր ծնողքը բնակկից ունեցաւ հոն։ Նահապետական ամրոց սէր, պատիւ ու յարգանք վայելեցին Պարտիզակցիներէն՝ տանեակ մը տարիներ։ Հոն էր որ մահկանացուն կնքեց Աբրահամ աղա և թաղուեցաւ. իսկ Արուսեակ՝ Սկիւտար, Պետրոսիկին առընթեր։

ԹԷՈԴԻԿ

† ՅՈՐԻՆ ԵՊՍԿ. ՆՈՒՐ ՊԷՅ (1 Հոկտ. 1832-4 Նոյմ. 1892)

ՄԷԼԻՏԻՆԷԻ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Այս պատկերները Մէլիտինէի հնութիւններէն Ասլան Թէփէ ըսուած վայրէն գտնուած հին քարերէն լուսանկարուած են ասկէ 6 տարի առաջ։ Մէլիտինէ օրթանէ հնութեանց, ըլլայ հողերուն մէջ գեւ թաղնուածներով ու թաղուած մնացածներով, ըլլայ հողին վրայ գտնուածներով, որոնք 4 օրուայ ճանապարհաւ լեռներու վրայ մէկ դաչտերու երեսին փռուած կան։

Ասլան Թէփէն Օրտուզլի գիւղին տակը (Օրտուզլի գիւղը Մէլիտինէի [Մալաթիա] Արեւելքի դին կ'իյնայ և մեծ գիւղ մ'է թրքարնակ, հապիւ 7-8 տուններոց բնակչութեամբ, թէև առաջները բաւական թուով եղած են. իր գլխին կը հսկէ նշանաւոր Ս. Փրկիչ վանքը որ պատկառելի հնութիւն մը իր ուսին՝ առանդաբար մինչև Առաքելոց դարին կը հասնի) կեցած է բաւական յաղթական, ու աւտրտար (ամրողջ չրլագիծը) բնդարձակուած, իր կողերէն փորուած ու փեռեկուած. գագաթը հայ գերեզմանաքարերու չարք մը կայ, որոնց ամէնն ալ գրէթէ անուն-

թեանդի մամռացած ըլլալնուն, գագաթէն ալուսոր դիրք մը և տեսք մը մատնաւոր հմայք մը և պատկառելիութիւն մը կու տան արուեստական այս լեռնարլուրին, իսկ իր ծոցին մէջ գանձարան մը հնութիւններու։ Անգլիացի մը տարիներ առաջ այս Ասլան Թէփէի մասին գրած է, ուր ուելի կը խօսի չատ թանկարժէք գրամի մը վրայ որ գեւ այդ հնութեան գանձարանին մէջ պիտի ըլլայ եղեր։ Ջազաքացիք և գիւղացիք այս բլուրին հողն իրենց տանիքներուն վրայ կը գործածեն, որպէս զի ջուրը տակը չանցնի, զի հողը բորակախառն է. չատ ան-

Մէլիտինէի հնութիւններէն

գամներ հողէ ամաններ, սլաքաձև երկամներ, ու աւտրտէն բղխող զուլալ ջրէն ալ «ժոզայիք»ներ կը գտնուին (մենք ևս քանիցս ժոզված ենք) որոնք կու գան անգամ մըն ալ սա՛ հաստատ հաստատումը գոյացնելու մեզի թէ այս բլուրը ճոխ հնութիւններ կը պարունակէ իր գոգին։ Ոչ չատ տարիներ առաջ գտնուած թանկարժէք քար մը (փոխադրուած է կայս. թանգարանը) 1 մէթր լայնքով և $\frac{3}{4}$ բարձրութիւնով. վրան քանդակուած է եղեր ձիու լծուած կառք մը, կառքին վրայ աղեղնաւոր մը կանգնած. ձիուն առաջակողմը կեցող առիւծի մը կուրծքին նետ մը արձակած և վէս պարանոցը ետ դարձնելու

աստիճան նեռատար ընկղէ զատ, դարձեալ ազդեր յարկով պատրաստ նեռաձգութեան. ձիուն որովայնին տակ (անչուշտ առիւծի երկիւղէն) չուն մը կը պահուրտի. արձանագրութիւն՝ բաւական: Մեր Մէլիտինի եղած ժամանակը, 1906ին, դարձեալ հողքերներ կը գանուին քարէ եղ մը բնական մեծութեամբ. ապուշները կը կոտրտին այդ պատուական հնութիւնը: 1907ի սկիզբին գտան այս լաւանկարեալ քարերը, որոնք այնպէս

Մելիտինի հնութիւններեն

անխնամ կառավարչական բակին մէջ թողնած էին (անչուշտ հիմակ վերուցած ըլլալու են). ատոնք ունէին 1 մէթր երկարութիւն և 1 կանգուն լայնք, փորուածքներ շատ որոշ ու նուրբ, քարի գոյնը մոխի կարմրի կամ աւելի ճիշտը՝ կարմիր հողի երանգով: Պատկերներու և նշանագրերու երեւոյթը Հիթիթներէն ըլլալը կը յայտնէ, նոյնպիսի բնգունինք որ հնոյն մէջ Հիթիթները բնակութիւն ունեցան՝ երբ յաղթեցին այդ քաղքին, ինչ որ քաղաքէն 5-6 ժամ հեռի ժայռ-քարի մը վրայ յիշատակագիրը կայ Հիթիթներու մէկ արքային: Զգետոններու ձեւն ալ մասամբ ասոր ապացոյցն է, երբ մինչև Տիգրանակերտ

կօչիկներու ձեւը կը չարունակէ ինչպէս զգետոններու ձեւերն ալ հոս ու հոն գոյութիւն ունին. տեղին հնագէտներուն կը թողունք:

Գ. Ծ. Վ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

Ուրախ պիտի ըլլայինք եթէ գաւառական անկիւններէ ասոր նման շահեկան հնութեանց մասին գրուածքներ և պատկերներ ընդունէինք, փոխանակ սկսնակներու անվերջ ու տաղտկալի քերթուածներուն. Ծ. Թ.Ո.

ՎԻՊԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

Ազատարար Բանակ 12,50, Ազատութեան համար 24, Անիծեալն 40, Ապրիլ Համիս եւ Շէյլօք Հօլմս 18, Առաջին անցամը 1,25, Արգասաւորութիւն 15, Արիւնի ճամբուն վրայ 10, Արկածք Կաստրինէի 6, Աքսորականը 8, Բանտէ Բանս 30, Բիւգ. հայ կայսեր 3, Գողնիք Բարիզի 40, Գրոց-Բոց 5, Երկտրդի պօմպան 16, Երկու աչեր 3, Զէյնէնի պատմութիւնը 20, Իննսուն երեք 20, Իննսունը վեց 40, Ընկերիկը 2, Թափառական հրեայ 40, Թիապարտը 10, Թշուառներ 60, Ժօզէֆ Պալսամօ 80, Լինճարս եւ Գէյտուզ 4, Լօրս Արթըր Մէվայլի ոճիրը 5, Խարդախ աղջիկը 10, Կաղանդ (Թէոդիկ) 6, Կարապետ 16, Կինը 5, Կնոջ մը վէպը 14, Հազար եւ մէկ գիշերներ 36, Հայրենի ծայներ 4, Հայոց նահապետիր բանտանն 4, Հեղինէ 7,50, Հայ հերոսի արշաւանքը 3, Ձիմարտութիւնը 3, Մեծապատիւ մուրացկաններ 3,50, Մանչուրի առիւծը 4, Մաֆիոս 50, Յովհաննա Բարտին 6, Շահէն ի Սիպիր 10, Որքան տեւելու է 1, Ուղեւորութիւն դէպի երկրիս կեդրոնը 2,50, Պատմ. 12 կեսարաց 10, Պատերազմ եւ խաղաղութիւն 32, Սատանայ տուն 5, Սասունէն եկը 12, Վաշխառուն 5, Վենետիկի վաճառականը 1,25 Վիլհելմ Թէլ 4, Վրէժի դարէն 2,50, Տասնօրեակ 10, Ցաւին տունը 4, Փիլիսոփային աշակերտը 6, Ֆէրրէր 3, Դիմել Վ. եւ Պ. Զարդարեան եղբ. գրատունը Կ. Պոլիս, Զարմանբըլար, Թիւ 24-26:

«ԱՐՕՐ» ԹԻՖԼԻՋ

Միամսեայ հանդէս ընդհանուր գրական, գիտական-ժողովրդական եւ խաղաղասիրական, 1913ին Թեւակոխած է իր 4րդ. տարին, Խմբագրապետ՝ յայտնի հրապարակագիր Համբարձում Առաքելեան, Կ'աշխատակցին ռուսահայ, Թրքահայ եւ պարսկահայ գրողներ, Տարեկան բաժանորդագին 4 րուպլի «Մշակ»ի բաժանորդներուն համար, Հասցէ.

Rédaction de la revue arménienne «ARAR» TIFLIS.

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

•

** Սրտի տանջանք մըն է ստիպուած ըլլալ վստահութիւնդ վերցուցնելու՝ վստահելի կարծուած անձի մը վրայէն. ինչ որ վիրաւորա՛նք մըն ալ է հպարտութեանդ, վասն զի խաբուած ըլլալդ ընդունիլ է:

** Ճշմարիտ սէր, զգացումի եւ մտածումի փափկութիւն, խանդավառութիւն եւ անձնուիրութիւն տանելի չեն ամէն հոգիներու, ինչպէս որ բարձր լեռներու մաքուր օդը տանելի չէ ամէն կուրծքերու:

** Կին մը երկու բան չներեր երիկամարդու մը. վատութիւն եւ ծալր:

** Սխալ է մտածել. «Եթէ խաղաղութիւն կ'ուզես, պատերազմով զարդարուէ»: Ուլիղն է. «Եթէ խաղաղութիւն կ'ուզես. ազատութեամբ եւ արդարութե՛մբ զարդարուէ»:

** Շաբաթ մը անձրեւ գալէ վերջ, երբ արեւի ճաճ մը ճառագայթ տեսնենք՝ կը միխիթարուինք: Ամբողջ Կեանքին պատմութիւնն է այս. ուրախութիւնները մեզ շուտ մոռցնել կու տան վիշտերնիս:

** Մեր անձնէն գրեթէ միշտ՝ շատ գոհ ըլլալուս համա՛ր է որ դժգոհ կ'ըլլանք ուրիշներէն:

** Երեւոյթներէն մի՛ խաբուիր. շատ աղմուկ յարուցանող թմբուկին մէջ հով կայ միայն:

** Մարդս կատարեալ կ'ըլլայ կարդալով, պատրաստանալ՝ խորհրդածելով եւ ճգրիտ՝ գրելով: Հետեւաբար, երբ մէկը միչ գրէ՝ պէտք է յիշող ըլլայ, երբ միչ խորհրդածէ՝ խելացի, իսկ երբ միչ կարդայ՝ չափազանց խորամանկ, չգիտցածը գիտցողի մը պէս հաւատացնելու համար դէմքին:

** Առանց իմաստի խօսքերը մեռած ձայներ են, առանց խօսքի գաղափարներն ալ՝ ոչնչութիւն: Խորհիլը շատ խօսիլ է, իսկ խօսիլը՝ բարձրաձայն խորհիլ: Խօսքը մարմնացեալ գաղափար մըն է:

** Ագռաւին ձայնը երբէք Աստուած լսեր, Վարդավառին ձիւն կու գար:

** Ամէն բանի *հա* ըսողներ եւ ամէն բանի *չէ* ըսողներ կը նմանին ցորեն ծեծողին հովը կեցող եւ *չի* ըսողին:

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ.

Ա. Գ Ռ Ա Մ Ա Ն Ե Ր Ը

•

Սեւ պատանիին ներքեւ աւերդ գիշերին
արիւնի թուխ վառախառն մը կ'երկարի.
հրոնտիւններ շագի կոծի կը մարին
մահաստարուն դաշտին վրայ պայծառ:

Հիւանդ հիչերն հաւակ ղրած են արդէն.
դիակներուն վրայ մահը կը շրջի.
եւ ագռաւներն իրենց սեւը կը բարձեն
հատատարած խորունկ սուգին հետ շուրջը:

Կը մօտենան կոչնակահներն մահուան.
կրծտուքներնին շիք շիք արիւն կը կաթէ.
ձանջերն իրենց խաղցի տենդով կը հետան,
ու կը կառչին մագիներնին երկաթէ:

Այնտեղ ինկած գիւղուր մ'որ դեռ մեռած չէ,
բայց գիդեր մ'իսկ խղդտիդու անկարող՝
իր սիրտը, իր յուշերը կը կոչէ,

դիւցազնական գործի հասած դէպ ի հող:
Աղտաներուն հոծ բախտը կը բան ի
ծաղիկ կեանքին բարձ արիւնը ծծելու
այդ բաբախուն տրտին վրայ խաչարի:
Զինուորն, առած. հիմայ բախտին է հիղճը:
Այդ... թշնայորդ սրընչին ծայր մ'է փրթած
որ ոգեապատ իր հայրենածը կ'սօգեր.
կու գան կ'անցնին իր առջեւեն սրընթաց
ներկան, անցեալն ու ապագան. սեւ խոհեր...:
Զրարթ խրճիթն է արեւով ցնսախնդայ,
սեղանն աղուոր ծաղիկներով, փիրզով լի.
ծուխգին վրայ իր մայրիկին անապատ,
հնձն է կուսքը բնտանիքին պաշտելի:
... Յետոյ կարշնող ձիաւորը իր գործին,
որուն բազկին ուրբ աղջիկ մը կը չենու.
ան իր սերը, գեղը, հրապոյրն է կեանքին.
նիմ զօրավիգն անոր, ներոսն ահարկու:
...Հուսկ տեսիլքը տսկսալի է...մայրն անա
աչերուած ու կորացած թշուառ կին,
ցնցոտիներ հագած՝ դուռ դուռ կը մուրայ...
Անհ ծ հազար պատերազմին, գնդակին...:
Աղտաները կրոխչներով կը վազեն,
եւ արիւնի ճապաղիքներ կը հոսին,
բզկտելով յօշ յօշ կեանքն ու վիզն
դեռ բաբախուն բարձ բեկորները մսխին...:

Բայց, չեմ գիտեր ո՞րն է աւելի անգութ.
մարդի՞կ որոնք գիտակցօրէն գիշատիչ՝
կը յօշոտեն գիրար փառքի համար սուտ,
բայբայելով ընտանիքներ ու կեանքեր.
Թէ ազատութե՞ն անխտիր, անսխրտ, անօրէն,
անգիտակից մեր մերձաւոր բանկազին,
որ կ'արշաւէ հոն ուր կեանքը կը ցնդի,
յազուրդ տալու իրենց բոցին, պապակին:

1912 ՍԻՊԻԼ

«ՍԻՐԵՑԷ՛Ք ԶՄԻՄԵԱՆՍ...»

Անա թէ Բերնադետ կերպով կ'ուզէր ընդունել Աստուածածնի պատանին:
[Ազգագրական արժանագրած պատկեր՝ Գիրքէն մը]

ՌԱՖԱՄԻ ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

Պատերազմն ոչինչ բան չէ բայց եթէ Դժոխքին կապարատօնը: Բանականէ կը պարտի նոյն՝ վիրաւորիներու հանդիսականերով, ձիերու վնասիրնեներով եւ տուժերու որոտումով ներդաշնակուած, միևչ

հրեռուսիին իր մահատիպը «քօնֆերրրի»ն կ՚անձրեւէ անընդհատ՝ ամենուն վրայ...:

Բնութիւնը կարծես պատմա՛ր ներման չրած է մայրերուն կաթը, որպես զի ոտք «արիւն»ի չվարժուին: Բազաքակրթութիւնը սակայն դեռ կը յամառի հնէ մարդկութեան յանձնարարել կարմիր կաթ, ծովերու եւ ցամաքներու քիչ մը առելի՛ տիրանալու իր ծարաւին յագուրդ տալու համար լոկ:

Զինուորներու դիակները գերազոյն պատուանշանները են զոհ մայրեր, քոյրեր, այրիներ եւ որբեր արցունքո՛վ կը կախեն իրենց Հայրենիքին ուսերուն, Անոր մշտնջենաւոր փառքին համար:

Դրօշակին փառքը կը կայանայ գնդակներէ ծռեն ծռեն իր ծոմուին մէջ. իսկ իր անմահութիւնը կը կայանայ ի հարկին պատռուելո՛ւն մէջ... միշտակաց ծառայելու համար գնդակահար քաջ մարտիկի մը որ ո՛ղջ է պետ:

«Յաղթութիւնը կը գնուի դժբախտութիւններու բաւած արիւնովը»: Ախտո՛ւ, աշխարհս պատգամելու էր միթէ քաղաքակրթութեան ալ:

Այցի մըն է ձախորժանաւարտ դաշտը. զինուորները որդեառուներ են հոն՝ որոնք իրենց կեանքի խաղադրն ու գինին—արիւնին— ի սպառ պիտի ցնծան, աշխարհակալներու արբեցութեան համար: «Հնձա՛նը, շո՛ւտ» կը պոռան անոնք: Ի՜նչ զարհուրելի այգեվերք...:

Պատգային բերնաւոր փախիլը՝ տեսակ մը յաղթել է: Ո՛չ, կը բացագանչէ անոնցմէ Դիշտագնուրթիւնը. «Փո՛ռը յաղթուածներուն...»:

ԹԷՈԴԻԿ

❀ ❀ ❀

Պատերազմը արուեստը բժշկութեան կը նմանի. մահացու եւ կեղակարծ է միանգամայն:

Օրհնութիւն է՛ն գօրաւոր սուիններն են ժողովուրդներու համար, միշտ բազաւորներուն համար՝ միա՛կ սուիր: Հարկն է միայն որ կուռ գայ երբեմն փրցնելն այդ բոլոր սուիները:

Պատերազմները կ՚ախորժին իշխանները փառասիրութեան, միջնադարու համար... ժողովուրդներու թշուառութեան:

Զկայ խնամուոն ազգ մը որ իր արքան նկատէ այնպէս՝ ինչպէս ամէն ժամանակներու կրօնաւորը նկատեցին Աստուածները:

Պատերազմը դատապարտելի է բազաւորները. յաղթականներ եւ պարտուողներ իր վէրքերն են:

Հերոսներէ շատեր կը նմանին կարգ մը նկարներու. յարգելու համար միայն՝ պետք է հեռուէ՛ն դիտել:

Պատերազմին մը պետք է ոչնչանայ որպէս շան յարձակում, գայլի փախուստ եւ կիներ ինքնապաշտպանուելու: Յարձակիլ քաչպոյս, քաշուիլ յանդուգն եւ պաշտպանուիլ ուժգնօրէն:

Աշխարհակալներու ոտքին տակ՝ մեռնողն Աստուածն է մանուկին:

Որ որ տեսնէք կարգապահութիւն՝ առանց վիշտի, խաղաղութիւն՝ առանց գերութեան եւ յիշատիւն՝ առանց շահադիտութեան, գիտցէք որ հոն երջանիկ հայ մըն է որ կը գառնատաղէ:

Պատերազմին անհանիկ դառն մըն է որ կը կոծանէ նո՛յն իսկ գայլն վատաբոյնը:

Յաղթական զօրապետ մը այն անձն է որուն գլուխը գործածուած է ոչխարներու բազուկին բախտաւոր ձարտարութեան:

† ~~ՅԱԿՈԲԵԱՆ~~ ՓԱՇԱ ԳԱԶԱՉԵԱՆ

† ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԱԿ. ՍԱՐՈՒԱՆՋՏԵԱՆՑ

Ս. ԳԻՐՔ ԵՒ ՉՍՏՅՆ ՏԱՐԱԾՈՂՆԵՐ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ կազմուած է 1816ին, նպատակ ունենալով «մի միայն տարածել Ս. Գիրքն անպէ. լեզուաւ, առանց ծանօթութեան և մեկնութեան»։ Սակայն ընկերութիւնը չատ կանուխէն հասու եղած է ուրիշ աղգաց լեզուներով ալ Ս. Գիրքը տարածելու պատասխանատուութեան, և հիմայ անոր գործը տարածուած է աշխարհի ամէն կողմերը։ Այս ընկերութիւնը միակը չէ որ կը գործէ, այլ կան ուրիշներ ալ Մեծն Բրիտանիոյ, Գաղղիոյ, Հոլանտայի, Զուիցերիոյ, Գերմանիոյ, Սքանտինավիոյ և Ռուսիոյ մէջ։ Անոնց մէջ մեծ անուն կը գրաւէ Բրիտանականը որ 1804ին կազմուած է։ Անոնցմէ զատ, կան նաև ուրիշ փոքրեր ալ։ Ցիշեալ ընկերութիւնները տարածած են 1910ին Ս. Գիրք և անոր մասերէն՝ մօտաւորապէս 14,130,000 օրինակներ, այսինքն Ամերիկեան Ընկ.ը 3,231,722, Բրիտանականը 9,797,530, Ցրն.ը

34,205, Գերմանականը 792,404, Հոլանտականը 94,130, Սքանտինավեանը 151,952 և Զուիցերականը 28,341 օրինակներ։ Անոնց տարածումն՝ այնարտագրական տեսակէտով՝ մօտաւորապէս հետեւեալն է.— Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկա 2,000,000, Մեծն Բրիտանիա 1,000,000, Զինաստան 2,500,000 Ճօրէա 800,000, Գերմանիա 1.000,000, Ցրանսա 220,000, Հնդկաստան 800,000, Ռուսիա 600,000, Թուրքիա 100,000, Եգիպտոս 75,000, Պարսկաստան 16,000 և աւելի փոքր թիւերով զանազան ուրիշ երկիրներու մէջ։ Բաց ասոր, հազարաւորներ տարածուած են փոքր բնկերութիւններէ և անհատական տպաբաններէ, մանաւորապէս Անգլիա և Ամերիկա։

Ամերիկեան Աստուածաշունչի Ընկերութիւնը Տաճկաստանի մէջ սկսած է գործել 1836ին, և մինչեւ 1854 հետզհետէ երկու գործակալներ վարած են գործը։ 1854էն սկսեալ Տ.քթ. Ա. Ճ. Պլիս (տակաւին չատերու ծանօթ) իր գործակալ Արեւելքի՝ վարած է գործը 31 տարիներ, իրեն օգնական ունենալով երբեմն իր անդրանիկ որդին Տ.քթ. Է. Մ. Պլիս և երբեմն կրտսեր որդին Մր. Ո. Ո. Ճ. Պլիս։ Պայպլ Հաւատի չէնքերը մի միայն անոր ջանքերուն արդիւնքն են, որով գործն աւելի հաստատուն հիմ ունեցած է և հաչիւներն աւելի կանոնաւորուած են։ Անոր յիշատակին չատ բան կը պարտի ընկերութիւնը, մանաւանդ մենք Ս. Գրոց տարածման գործին մասին՝ Տաճկաստանի մէջ։ Իր մահէն մէկ տարի առաջ, 1888ին Տ.քթ. Մ. Պօէն նոր մէջ։ Իր մահէն մէկ տարի առաջ, 1888ին Տ.քթ. Մ. Պօէն կոչուեցաւ պաշտօնի զոր ցարդ կը չարունակէ։ Ան՝ իր նախորդներէն աւելի լայնախոհ և արդէն գիտակից Տաճկաստանի գործերուն՝ նոր ուժով և գաղափարներով սկսաւ վարել սոյն փառաւոր գործը որ այժմ ալ աւելի զարգացեալ և յառաջացեալ վիճակի մէջ կը գտնուի, մանաւանդ ուժ տալով տեղական գործերը՝ տեղացւոյ մրջոցով գործելու սկզբունքին։ Այս ժամանակամիջոցին էր որ հայերէն գրաբար Ս. Գիրքը հրատարակուեցաւ, որուն նոր կտակարանի մասն արդէն եղեկտրատիպ (կալվանօ) եղած է և քիչ առնէն Հին կտակարանի մասն ալ պիտի ըլլայ։ Կոյսերու համար մանաւանդ կերպով տպուած Ս. Գրոց մասերը ճոխացան։ Հայերէն և հայատառ Թուրքերէն զանազան չափերով, Ս. Գիրքերն ու անոր մասերը մանակի արբագրութեամբ մը եղեկտրատիպ տախտակներու վերածուեցան։ Ցարդ պատրաստուած են 47,000 տախտակներ

և դեռ կը պատրաստուին։— Այս գործակալութիւնը 1911ին տարածեց Ս. Գրոց և անոր մասերէն 144,160 օրինակներ 29 զանազան լեզուներով և գաւառաբարբառով, և ծախսեց 13,000 օսմ. ոսկի, որուն 3635 ոսկին վաճառումներէ և իբր 117 ոսկին նուէրներէ գոյանալով՝ մնացածը ընկերութեան կողմէ դրուած է։ Վերջին 54 տարիներու ընթացքին, գործակալութեանս տարածած Ս. Գրոց և անոր մասերուն պաշարը եղած է 3,141,421 օրինակ։—Ինչպէս րսի, կան մեծ և փոքր չատ մը ընկերութիւններ Ս. Գրոց տարածման գործին համար, որոնց

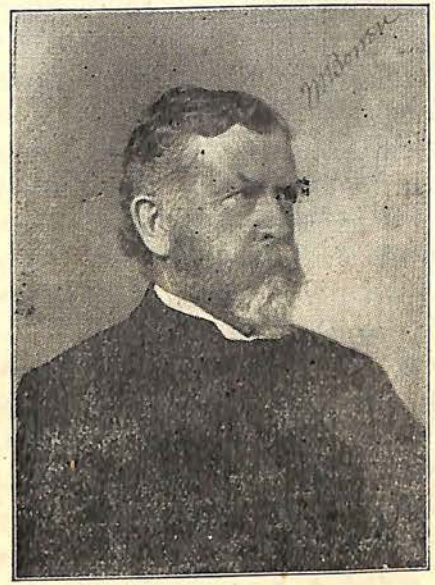

ՏՕՔԹ. Մ. ՊՕՒՆ

գլխաւորներն են ամերիկեան և բրիտանական ընկերութիւնները։ Այս երկուքը 1910ին տարածած են 10,544,057 օրինակներ. իսկ իրենց հաստատման թուականէն մինչեւ յիշեալ թուականին վերջը՝ տարածած են 324,527,904 օրինակներ։

Երկու ընկերութեանց ծախսուց մասին գաղափար մը տալու համար՝ կ'ըսեմ թէ 1910ին, միայն 1 տարուան մէջ 442 հազար չորս հարիւր վաթսուն երիք օսմ. ոսկի ծախսած են, որուն 151,140 ոսկին վաճառումներէ ընդունելով՝ մնացեալ 291,323 ոսկին ընկերութիւնները վճարած են։ Արդ, ընկերութիւններն ո՞րկէ գոյած են բացատրին.— կաակներէ, եկեղեցական հաւաքոյներէ, օժանդակ ընկերութիւններէ և անհատներէ ընդունած նուէրներով և մնացուն գրամագլխի տոկոսներով։— Ամբողջ Ս. Գիրքը կամ անոր մասերէն՝ թարգմանուած են 425 լեզուներու եւ գաւառաբարբառներու. և ա'յն լեզուները որոնց դեռ չէ թարգմանուած, բաղդատմամբ աննշան լեզուներ են։ Յիշեալ տեղեկութիւններէն որոշ կ'երեւի թէ Աստուածաշունչի Ընկերութեանց գործը բոլորովին բարեսիրական և մարդասիրական հանգամանք մը ունի և երբեք առևտրական գործ մը չկրնար նկատուիլ։

ԳՐԻԳՈՐ ՇԱՀՊԱԶ

Արդ, ինչ օգուտ ունեցած են այս ընկերութիւններն անհատական և ընկերային տեսակէտով. ինչ եղած է այս գործին ազդեցութիւնն այսօրուայ վրայ։ Եւ եթէ այս հարցման պատասխանել ուզուի, Աստուածաշունչի Ընկերութիւնները կրնան հպարտաբար և միլիոնաւոր օրինակներով ապացուցանել թէ հազարաւոր և միլիոնաւոր մարդոց սիրտերուն մէջ ինչ հզօր դեր կատարած է անոր, այսինքն Աստուծոյ խօսքին տարածումը, մարդիկ ազնուացընելու, ազգերը բարձրացընելու, անհատական և ընկերական կեանքի մէջ սրբութիւնը պահելու համար, որոնք եթէ գիրի առնուին՝ հատորներ կրնան լեցնել։ Եւ իրաւ, ամէն փորձառու և հաւա-

տարիմ Բրիստոնեայ կը հաստատէ թէ այս գործը կայ և պիտի մնայ մինչև աշխարհի վախճանը. քան զի որչափ ատեն կայ աշխարհ, կայ մարդկային կեանք, պիտի մնայ, քարոզուի ու հրատարակուի Աստուծոյ խօսքը, որուն համար Առաքեալը կ'ըսէ. «Աստուծոյ զօրութիւնն է ան»: Մարգարէն կ'ըսէ. «Խոտը կը չորնայ, ծաղիկը կը թառամի, բայց մեր Աստուծոյն խօսքը յաւիտեան կը մնայ»: Բրիստոս կ'ըսէ. «Երկինք և երկիր պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս բնաւ պիտի չանցնին»:

Սըր Կիլպըրթ Փարքըր Բրիտանական Ժառանգաւանին ազդեցիկ մէկ անդամն է, նաեւ նշանաւոր իրեր գրագէտ, հեղինակ ոչ սակաւ հաջածանօթ գիրքերու: Իր երկու տարի առաջ Անգլիոյ մէջ մեծ ժողովի մը առջեւ խօսելուն՝ ուրիշ կարեւոր բաներու հետ նաեւ ըսաւ. «Արդեօք մեզի (Անգլիոյ ժողովուրդը) կիսով չափ կը հասկնանք քաղաքակրթիչ այն գործը զոր կատարած է Աստուածաշունչը: Անոր տեղեկագիրը կարդալու ատեն զարմացած եմ այն անթիւ ցեղերուն վրայ որոնց չեզուներուն տիրացած են միսիոնարք Աստուածաշունչին հետ: Քաղաքակրթութիւնը Ա.Ծ.աշունչի Ընկ.եանց եւ միսիոնարներուն կը պարտի աւելի մեծ պարտք մը քան որ եւ է ոյժ: Ա.Ծ.աշունչի Ընկ.ը յանձնուելս աւելի գործ տեսած է մարդոց քարիքի ի նպաստ քան վանառականութիւնը: 1804ին հետէ Բրիտանական Ընկերութիւնը Ս. Գրոց 220,000,000 օրինակներ ղրկած է աշխարհի: Կրնայ ոեւէ մէկը երեւակայել այն ահռելի ոյժը զոր կը ներկայացնէ այն: Ենթադրենք թէ իւրաքանչիւր հազարէ մէկը մարդու մը կը հանդի տեղ մը: Մտնէ՛ ցանուած այդ սերմին վրայ: Մտնէ՛ այդ մարդկային կեանքին վրայ որ հաղորդած եւ ազնուացած է: Մտնէ՛ այդ կեանքին վրայ որ աջ ու ձախ կը ճառագայթէ իր շուրջի կեանքերուն վրայ: Այդ ամենուն գարնանային մասն է այս Գիրքին յաւիտենապէս պատշաճեցումը: Ժամանակը կը յառաջանայ, գիտութիւնը կը զարգանայ, փիլիսոփաները կը շատնան, դիտանոցները կը բազմանան, բայց այս Գիրքը միակ բանն է որ չը հինանար, այն է՝ այն Գիրքը, որ, բանի՛ ժամանակը յառաջանայ, բոլոր մարդկային փորձառութեան փորձերուն կը հանդիպանայ: Եթէ անաստուած ըլլայի, իմ բացառիկ պարտականութիւնս պիտի զգայի ի սէր մարդկութեան, ի սէր քաղաքակրթութեան, ընել ինչ որ կրնայի, ցրուելու համար գիրք մը որ է միակ գիրքը զոր աշխարհ կրնայ ընդունիլ եւ որուն վրայ բոլոր աշխարհ կրնայ միանալ»:

Մր. Հալվէ Սամաքովի մէջ ատենախօսութիւն մը ըրած է նիւթ ունենալով «Ս. Գիրքն Աստուծոյ խօսքն է» ուր պատմական չատ մը ապացոյցներով հաստատած է թէ ազգաց քաղաքակրթութեան և անհատական կեանքի վրայ անիկա ի՛նչ ազդեցութիւն և զօրութիւն ունեցած և ինչ՛ր ըրած է աշխարհի վրայ, հակառակ այնքան սաստիկ հալածանքներու. և հետեւեալ անվիճելի իրողութիւնները ներկայացուցած է: 1. Ո՛չ մէկ գիրք անոր չափ սպառում ունի: 2. Ո՛չ մէկ գիրք անոր չափ սոսկալի յարձակումի դիմացած է: 3. Ոչ մէկ գիրք անոր չափ կրցած է ներշնչել ու բարձրացընել ազգերը: 4. Ո՛չ մէկ գիրք անոր չափ կրցած է բարեփոխել անհատներու կեանքերը: «Հետեւաբար —կը յարէ— սոսկալի չէ՞նք եզրակացընել թէ՝ Ս. Գիրքն ա՛յն է զոր կը պնդէ թէ է, այսինքն ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԽՕՍՔԸ»:

Զմոռնանք աւելցընելու թէ Ա.Ծ.աշունչի Ընկ.եանց գործը յարանուանական խտրութիւն չունի: Այն է՝ գործ մը որ պարտի ընդունիլ իւրաքանչիւր անկեղծ Բրիստոնեայի համակրանքն ու ձեռնտուութիւնը: Ինչպէս մօտերս ըսած է Անգլիոյ մէջ չատ նշանաւոր անձ մը. «Ա.Ծ.աշունչի Ընկերութեան գործն այնպէս է որ պարտի մեծ ազդեցութիւն ունենալ՝ ամէն տեղ միացընելու մասին Բրիստոնեաները իրր աշակերտ միեւնոյն Քրիստոսին և սիրողներ միեւնոյն Աստուածային խօսքին:

Բեռա, 13 Ապրիլ 1912 ԳՐԻԳՈՐ ՇԱՀՊԱԶ(*)

(*) 35 տարիներէ ի վեր «Ամերիկան Աստուածաշունչի Ընկերութեան» Ալեւելքի գործակալութեան մէջ պաշտօնավարող այս անձը մեր հրատարակութեամբ հաճեցաւ այս չափազանց յօդուածը պատրաստել Տարեցոյցիս համար:

«ԽԱՉՈՒԱԾ ԵՐԱԶՆԵՐ»
ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻ

Երիտասարդ բանաստեղծին ընտրելագոյն քերթուածներուն ժողովածոն է այս գիրքը՝ գեղարուեստական աննման տպագրութեամբ:

Գին 10 Ղրշ:

ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ
որ Իզմիրեան Հայրիկը վարդապետ ձեռնադրած է:

ԻԶՄԻՐԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱԿԻԶԲԸ(*). — Որոշապէս յայտնի չէ թէ Իզմիրի Հայ բնակչութիւնը ո՛ր թուականին մայր եկեղեցին հողն ու ջուրը լծելով եկեր հոս հաստատուեր է։ Ա. գաղթը հաւանաբար տեղի ունեցած է ԺԴ. դարու վերջերը, Իւրիներէն անկման միջոցին. իսկ Բ. գաղթը ԺԷ. դարուն սկիզբները, Շահաբասի սփռած արհաւիրքներուն հետեւանքով։ Դ. ու վերջին գաղթականութիւնը նոր է և 95-96 թուականներու նախճիրներուն ու աւերներուն ուղղակի հետեւանք, Իզմիրցիներուն նախահայրերն իրենց ազնուամղիկ վար գրին քաղաքին հարաւակողմը, Թրքաբնակ թաղերուն եզերք այսօր Ախանիօ Մահալա կոչուած բարձրադիր վայր մը, ուր շինեցին Ա. մատուռնին՝ քան օվոլորութեան՝ պարտէզով շրջապատեալ, որպէս զի իրենց ժեռելները հանգչեցնեն, Բայց այս վաղնջուց բոյրին մէջ տակիւ 2 գոյ կրցած են մնալ, և անշուշտ նեղուելով հարեւաններուն տանձգութիւններէն՝ ստիպուած են վերցնել իրենց ծուէրն ու օճախը, ժամն ու պատարագը, փոխադրուելու համար աւելի վար, քաղաքին արեւելեան կողմը՝ յունարնակ թաղերուն եզերը, Ա. Հետեւ իրենց Ա. որոնները՝ մատուռ ու գերեզմանատեղի՝ ծառայած են

(*) Հայք ի Զմիւռնիա և ի շրջակայս, [Հատոր Ա., էջ 38–45]։

իրեւ ուխտավայր մինչև ԺԹ. դարու սկիզբը, երբ հին գրացիներու աննեղութիւնը տակաւ քար ու քանդ ըրած է անոնց հետքերը, Դաղթական Հայոց նախկին բնակավայրը Փաշայի Սուլթան անուանն ունէր, ինչպես Թուրքերն Էմիր Սուլթան կը յորջորջէին ըլրին, Նախնի իշխերցիք առանց ժամու չէին կրնար մնալ ուստի այս նոր բնակավայրին մէջ կը փութան կանգնել իրենց գոյութեան խարիսխը՝ տաճար մը նախակային անուանով, և մեռելաստանի կը յատկացնեն բնդարձակ պարտէզը, Տափարակ տրտը՝ որուն վրայ կը կառուցանեն Հայերն իրենց բնակարանները՝ կը տարածուի հանրածանօթ կապելանեբու անցքէն (Մէլթանէ Պօղազը) մինչև Մելաս գետին ջրմուղն ու ամբարտակը, ժամանակն անհետ բրած է նաև Հայ ց այս Բ. տեղափոխութեան՝ ինչպես և մատրան շինութեան ճիշդ թուականը, որ կ'ենթադրուի ԺԶ. դարուն վերջերը։

ԱՂԻՏՆԵՐ ՈՒ ԱԻԵՐՈՒՄՆԵՐ(1). — Ժանտախտի, երկրաշարժներու և հրդեհներու շատ անգամ նշանակ եղած է այս գեղեցիկ քաղաքը, 1688ի շարժն ու անոր յաջորդող կրակը 14,000 մարդու կորուստ պատճառած են, հիմի ի վեր կործաներ են նշանաւոր շէնքեր, ընդ որս Հայոց և ուրիշ քրիստոնէից եկեղեցիներ և 14 մեծամեծ մզկիթներ, Քազքին մէջ տեղ բացուեր է ահագին փոս մը՝ ուրկէ սեւ ու ժանտահոտ ջուր մը հոսելով՝ ապականեր է ամբողջ երկիրը, Հանապազորդ ցնցուքմբ, հրդեհն ու կողոպուտը ողջոյն 2 եօթնեակ լափլիզած են այս ճոխ շէնաստանը, 1778ին դարձեալ շարժ և հրդեհ, 1812ին ահռելի ժանտախտ մը, որ Թուրքիոյ զանազան մասերն պղծելէ ետք, Իզմիր ալ հանդիպելով 45,000 մարդկային կեանք խլեց և մնացեալ բնակչութիւնը հալածական ըրաւ, այնպէս որ քաղաքը բոլորովին ամայացաւ և փողոցները խոտով ծածկուեցան, իսկ 1845ի Հրդեհը որ մեծի մասը գոհարուեր է, ի վեր այլոց մանաւանդ ինչ որ Հայուն կը վերաբերէր՝ եկեղեցի, դպրոց, հիւանդանոց և Հայոց թաղ, գեռ նոր է շատերուն յիշողութեան մէջ, Այսքան արկածներու թոհուբոհէն վերապրող գաղութ մը բնական էր որ մեծով չունենար անեղծ պահելու իր պատմական յիշատակներն ու անոց արձանագրութիւնները

Ս. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՏԱՃԱՐԸ. — Ինչպես բսուեցաւ, յայտնի չէ թէ Հայերը ո՛ր թուականէն պատօս լեռան զառիթափէն վար իջան ու հաստատուեցան այժմու Հայնոց կոչուած տեղը. բայց ամէնէն հին տապանաքարերն ու եանգութիւնը կ'օգնեն հնասէրներուն՝ մերձաւոր թուական մը որոշելու, որ ԺԶ. դարու վերջերը կրնայ բարձրանալ, Տաճարին վերանորոգութիւնը տեղի ունեցեր է 1688ին, եղիազար կաթողիկոսի և առաջնորդ Յովսէփ վարդապետի օրով, Դ. անգամ վերաշինութիւն մը կը յիշուի 1743ին՝ Ղազար կաթողիկոսի և առաջնորդ Մղեքսանդր արքեպիսի ժամանակ(2), իսկ Դ. և վերջին վերաշինութիւնը կատարուած է 1845ի մեծ հրդեհէն վերջ, 1853ին, Ներսէս կաթողիկոսի և առաջնորդ Պօղոս արքեպսկ ի տաեն, Ակա թուականին կը նոր բոգուի նաև Հայոց թաղն ուր ցած և անել գերհիներուն կը յաջորդեն զուգահեռական փողոցներ, և հին ու անճաշակ բնակարաններու տեղ կը բարձ-

(1) Հայք ի Զմիւռնիա, [Հատոր Ա., էջ 28]։

(2) Հայք ի Զմիւռնիա և ի շրջակայս։

բանան գեղեցկայարմար, ու օգաւուն տուներ (*)։ Ս. Աստիւածնոս եկեղեցին շքեղաշէն գլուխ-գործոց մըն է որ իզմիրի Հայոց անցեալ վերուն դին կրօնասէր ոգւոյն հսկայ կոթողը կը ներկայացնէ. ճարտարապետական զանազան ոճերու հիանալի համադրութիւն մը, հայկական արուեստի հրաշալի արտայոլումը, որուն գեղեցկութեան չեն հասնար ո՛չ միայն քաղաքին յոյն, լատին, բողոքական և այլ տաճարներ, այլ և Պոլսոյ ամէնէն գեղեցիկ եկեղեցիները։

Իզմիրի Հայոց Ս. Աստիւածնոս Եկեղեցին

ցիները։ Սրբավայրին 3 կողմէ տարածուած մարմարաշէն ու սիւնազարդ գաւիթը՝ որուն վրայ վերնատունը կը բարձրանայ, ամրաշէն որմերը՝ որոնց մէջ բացուած են գեղակերտ խ րկդաւոր 7 դռներ և երկաթապատ լայն պատուհաններ, տաճարին մէջ բարձրացող ձիւնափայլ ու պաղպաջուն մարմարէ 10 հրաշակերտեալ սիւներ՝ իրենց վայելուչ խոյակներով, քով թարներով ու խարխխներով. ամպիոնն, տաւղնորդական ամֆոռը, 10 բարձրագիր ու լայնանիստ սեղանը, ոսկեդրուագ խաչկալները. ձեղունէն վեր սլացող բոլորշի ու լուսարձակ կամօդիկէն. խաչի թեւերու ձեւով կարկառուած մատուռները, խորաններուն ներքեւ ու ետեւէ յարմարցուած խորանիստ աւանդատունը (գանձարան), վերջապէս ասոր վրայ բարձրացող երկնասլաց զանգակատունն այնպիսի չքնաղ յօրինուածք մը կը կազմեն որ այցելուն ճշմարիտ ոգեւորութեան կը համակուի։ Ափսո՛ս որ ձայնաբանական օրէնքը նկատի առնուած չըլլալուն, երգեցողութեան, մանաւանդ ընթերցմանց ու քարոզներու արձագանգը կը կորսուի սրբավայրին կամարներուն

(*) Հանդէս Ամսօրեայ, 1904 Ապրիլ, Թ. Ձերմակեան։

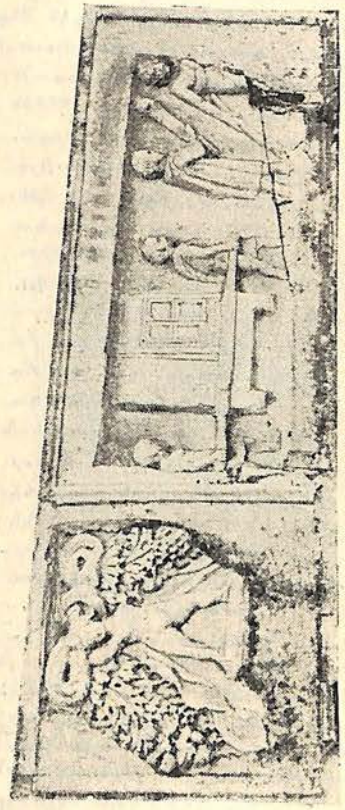

Հին քանդակներ

ներքեւ, եկեղեցին իրեւ հնութիւն՝ ունի խիստ հետաքրքրական դատաստանի պատկեր մը որուն թուականը եզծուած է։ Աւազագրի ու ձախ կողմերը, սիւնազարդ գաւթին մէջ, կը հանգչին 2 նշանաւոր հովիւներ՝ Պօղոս Թագթագեան և Մելքիսեդեկ Մուրատեան։

ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՇՐՋԱԿԱՑԸ. — Եկեղեցին շրջապատուած է հին գերեզմանատուն-պարտէզով, որուն ճարտարագործ ու հնաձեւ մնհարձանները, գետինը փռուած տապանաքարեր, և դարաւոր ծառեր տխրանոյշ գեղեցկութիւն մը կու տան վայրին։ Ամէնէն հին գերեզմանները 1555-1567 թուական-

ները կը կրեն. կան քանի մը հատ ալ՝ նահատակուածներուն տապանաքարեր որոնք երբեմն ուխտատեղի էին։ Ջուղա, Թիֆլիս, Երեւան, Կարփի, Ղափան, Գանձակ, Նախիջեւան, Գողթն, Ախտապատ, Շուշիկետ, եւն. անուանները որոնք կ'երեւին տապանագիրներուն մէջ՝ ցոյց կու տան թէ Իզմիրի նախահայրերը Կուբի, Երասխայ և Սեւանայ սրբանուէր ափերէն բաժնուած են Շատ մը աշխուհականներու և եկեղեցականներու շարքին՝ աչքի կը ընդնեն տապանները գրագէտներու և ականաւոր ուսուցչաց՝ Տ. Յովհան Միրզա, Տ. Մարգար Միրզա Վանանդեցւոց, Ի. եւ Էն Անդրէաս Փափազեանի, ինչպէս նաև Պոլսեցի Մելքոն երամեանի (Հանճարաշատ Ճարտարապետ Ս. Յակոբեանոսի ժամին)։

Հին քանդակ

Արեւմտեան կողմէ կ'երեւի առաջ նորդարանը, կառուցուած 1858ին Բալուզի Ճարտարապետ Խաչատուր Վազգէնի արդեամբ։ Երկայրակ, լուսաւոր, ընդարձակ, հատատուն շէնք, ապգ. պաշտօնատան վայել ամէն յարմարութեամբ. ի մէջ այլոց, ունի փառաւոր ընդունելութեան սրահ, գեղ. ժողովոյ սրահ և դահլիճ, ուր տեղի ունեցան՝ օսմ. սահմանադրութեան հռչակումին՝ հայ եւ թուրք եղբայրակցութեան խանդավառութիւնները։ Խորհրդարանի սրահին պատերը զարդարուած են կաթողիկոսանեռու, պատրիարքաց և առաջնորդաց պատկերներով։ Հետաքրքրութեան արժանի հնութիւն մըն է 1695ին Ամմիերտամ տպուած աշխարհացոյց տախտակ մը որ այն ատենի ծանօթ արեւելեան ու արեւմտեան կիսագունտերը կը ներկայացնէ և շուրջն ունի աստղաբաշխական ու գիտարանական պատկերներ։ Տախտակին մէջտեղը գետեղուած է յիշատակարանը, Գերեզմանատան արեւմտ. կողմը շինուած է Արապեան կարապետի ծախքով՝ արշեստանոցի միայարկ շէնքն՝ այսօր թափուր ու լքեալ։ Հարաւային կողմը կան Ս. Մեսրոպի վարժարանն ու Ազգ. ընթերցատունը, Աբեւել. հիւսիս. կողմը կը գտնուին ժամկոչներու և քահանայից յատկացեալ երկայրակ շէնքը՝ նոյնպէս Արապեանի արդեամբ կառուցուած, իսկ հիւսիսայինին դին կ'երկարի Բէշիկթաշ մեծ պողոտան, Դեռեզերք կոչուած տեղը կ'երեւին ցարդ Հայ ազնուապետութեան ներկայացուցիչներուն մեծ ու փարթամ ա-

պարանքները որոնց բնակիչները ցրուած բլլալով դէպ ի քարափ ու արուարձաններ՝ այդ լքուած շէնքերը մեծ մասամբ կը ծառայեն իբրև գործարան։ Սպարթալեանց բնակարանաց ոսկեձեղուն յարկերն այսօր Ամերիկեան Գոլէճի դասարաններ դարձեր են, ուր այցելուներուն ցոյց կը տրուին քանդակեալ առաստաղներ, նկարչն որմեր, գրուագեալ պատուհաններ ու գունեղ՝ վարժարանին ճոխ մատենադարանին գիտական գործիքներու մէջերքին հետ իսկ Հայոցը ներկայիս մէջ գրաւած են գաղթական ցոյներ, մանաւանդ բնիկ Հրեաներ որոնք այս քաղաքին մէջ տակաւ կ'աճին թուական առաւելութեամբ, կը զարգանան ամէն ասպարէզներու մէջ, և խոյս տալով իրենց երբեմնի խաւարամիտներէն ու գծուծ գաւիտներէն՝ Հայոց թափուր բնակարանները կը լեցնեն։

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — Հայ Գրականութեան չնաշխարհիկ նահապետին՝ Մեծին Մեսրոպայ անուան նուիրուած կրթ. յարկն այս կարգի հաստատութեանց Ա.ն է։ Անոր հիմնարկութիւնը տեղի ունեցած է Ապրոյ-

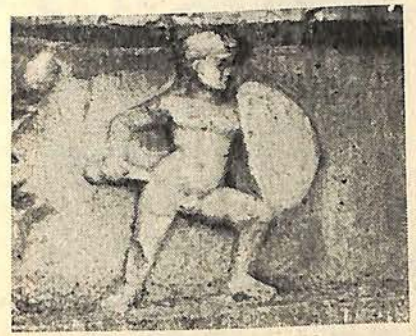

Հին քանդակներ

եան ընտանիքին արդեամբ 1799ին, Ա.դ միջոցին դասախօս կարգուած է Տ. Յովհան Միրզա՝ հեղինակ Ոսկի դար և Աւրիւական Հայաստանի քերթուածներուն, 1825ին կատարուած է վերաշինութիւն մը և դասախօս ունեցած հետզհետէ Տ. Յովհան Միրզա, Անդրէաս Փափազեան և Տ. Մարգար Միրզա։ 1831-45ին վարժարանը կը բոլորէ խիստ փայլուն շրջան մը, զոր կ'արժէ իզ. Միրի վարժարանաց Ոսկեդարը կոչել։ Անդրէաս վարժապետի ջանքերով կը հաստատուին զանազան լեզուաց և ուսմանց դասընթացքներ, Աշակերտներ կը հաւաքուին ամէն ազգերէ, Հայ և օտար լեզուներով թատերական ներկայացումներ կը տրուին. Մեսրոպեանի ընթացքն աւարտողները հրապարակի վրայ խիստ պատասխանատու դիրքեր կը գրաւեն (*)։ Անդրէասի մտքի ու սրտի երկանց պտուղ եղող նշանաւոր ազգայիններէն յիշենք Տիգրան և Յարութիւն Տէտէեանները, բազմավրդիւն գրագէտ, տպագրիչ, արգմանիչ ու հրատարակիչ և խմբագիր Արփի Հանգէսին, Հրիգոր Մար-

(*) Հայք ի Զմիւռնիա և ի շրջակայս։

կոսեան և Սահակ Ապրոյ որոնք Պոլսոյ մէջ «Նոյեան Աղաւնի» օրագիրը հրատարակեցին, Ստեփան Ոսկան (հիմնադիր և խմբագիր «Արեւելք», «Արեւմուտք» և La Réforme թերթերուն), կարապետ Տէտէեան (խմբագիր «Դիմակ» զաւեշտաթերթին), Դր. Զիլինկիրեան՝ համբաւաւոր գրագէտ, խմբագիր «Ծաղիկ» հանդէսին և թարգմանիչ Հիւկոյի «Թշուառներուն», Մեսրոպ Նուպարեան՝ բազմավաստակ մշակը որ հեղինակեց Ֆրանսերէն-Հայ աշխարհիկ մեծ ու փոքր բառարաններ և թարգմանեց Մոլիէրի և Լաֆոնթէնի գործերը, եւն., Ասոնցմէ զատ կան նաեւ բազմաթիւ գրագէտներ, ուսուցիչներ, խմբագիրներ, պաշտօնատարներ, եւայլն, Ափսոս որ այս արդիւնաւոր շրջանը կ'ընդմիջուի 1845ի աղէտալի հրդեհով Ակնաւհետեւ պաշտօնավարող տեսուչնեբուն մէջ.—միայն հինները յիշած ըլլալու համար,—իրենց արդիւնքով նշանաւոր են Ս. Ոսկան ներհուն Ֆրանսագէտ մը որ Ֆրանս. և աշխարհաբարի ուսման մասնաւոր ուշադրութիւն կը դարձընէ. յետոյ Մ. Մամուրեան՝ փորձի Մուրատեան վարժարանի աշակերտը որ իմաստասիրական, ընկերական ու մանկավարժական թարմ սկզբունքով զինուած՝ տակաւ կը բարեփոխէ վարժարանին հնամի ուղղութիւնը, Ահա այն ատեն է որ Մեսրոպեան կը բոլորէ ուրիշ արդիւնաւոր շրջան մը որ կրնայ կոչուիլ «Արծաթի շրջան»։ Մամուրեանի օրով աեղի կ'ունենայ Սպարթալեանի բարեբարուքեամբ վերաշինութիւնը վարժարանին, որուն բացման հանդէսը կը կատարուի 1886 Նոյ. 30ին, Նորաշէն գպրոցը կրկնայարկ է, բարձրագիր, լուսաւոր, շքեղ։ Ա. ու Բ. յարկերը՝ գրեթէ նոյն յատակագիծի վրայ շինուած՝ ունին մէջտեղը մեծ սրահ. իսկ երկու կողմերը լայնարձակ դասարաններ, հանդիպակաց 2 հանգստատեղ ու կրկնուած սանդուխներ հաղորդակցութեան մէջ կը գտնեն ատրին ու վերին յարկերը։ Մեսրոպեանի մատենադարանն ունի 2000 հատոր

Իզմիրի արդի Ս. Մեսրոպեան վարժարանը:

գիրք՝ զանազան լեզուներով, մեծ մասամբ մատենախօսական նիւթերու վրայ, որոնց նուիրատուները եղած են Դր. Կոստանդեան, Կիւլգասըն Շահուժեան, բէկ Գուլասպեանց, Կ. վրդ. Շահնազարեան և Տքթ. Պ. Կոստանդ։—Մամուրեանի պաշտօնավարութեան երկար շրջանը կ'ընդմիջուի ուսուցիչ Յայտնի մանկավարժ Յ. Տ. Միրաքեանի քառամեայ բայց արդիւնաւոր տեսչութեամբ, զոր արծաթի շրջան անուանեցին, արդարեւ կ'ունենայ իր արգասիքը. գրագէտներու, ուսուցիչներու, պաշտօնատարներու, վաճառականներու հոյլ մը որ հրապարակը կ'ողողէ այսօր՝ այդ շրջանի կրթ.գործունէութեան արդիւնքն է։—Իզմիրցին բախտաւոր է որ իր մէջ կարողացած է համրել մեկէ աւելի բարերարներ ու բարերարուհիներ որոնք այս գաղթականութիւնն օժտած են թանկարժէք հաստատութիւններով։ Այսպէս, Վիէննա հաստատուղ Իզմիրցի վերնանձն ազգային մը՝ Յակոբ Մարդիսեան 1830ական թուականներուն կը հիմնէ աղջկանց վարժարան մը Հայնոցին մէջ և զայն կը նուիրէ Ս. Հռիփսիմէի անուան, Հայաթափին համայնակին հրդեհէն վերջ, նոյն դպրոցը կը վերաշինուի վերնանձն տիկնոջ մը բարերարութեամբ (Տիկին Հռիփսիմէ Կոստանդեան, մայր Տքթ. Կոստանդի, իսկ ներկայ շէնքը կը կառուցուի ազգ. հանգանակութեամբ ուրիշ գեանի մը վրայ (Զինարլը փողոց), որուն փառաւոր սրահը ժամադրավայր եղած է շատ անգամ պատմական հանդէսներու, գիշերային և ցերեկեայ հաւաքոյթներու։ Հռիփսիմեան մատակարարուած է մերթ առանձին և մերթ Մեսրոպեանի տեսչութեամբ, ունեցած է յաճախ խնամակալութիւններ և առած է բարեմիտ շրջանառուներ որոնք կէս դարէ ի վեր մեղսաւոր գործունէութիւն ցոյց կու տան կրթ. ու բարեգործական գետնի վրայ։ 1904ին Ուսումն. Խորհրդոյ չնչերով կարելի եղաւ վարձու տան մը մէջ հաւաքել երկսեռ փոքրիկներ և բանալ Ազգ. Մանկապարտէզը, բայց յատուկ շէնքի չգոյութենէն՝ ուսանողութիւն ու պաշտօնէութիւն տեղէ տեղ կը թափառէին։ Ահա այն ատեն է որ ուրիշ բարեգործ մը օգնութեան փութաց և մանկապարտէզին բնակչութեան հանգրուան մը պատրաստեց իր առատաձեռնութեամբ։ Պ. Պագըրճեան ընտանիքը տուն մը գնեց, Հայնոցին մէջ 1000 ոսկիէն աւելի գումար մը ծախսելով տուն մը գնեց, նորոգեց, կահաւորեց և տրամադրութեանը ներքեւ դրաւ Ուսումն. Խորհրդոյ որ Մանկապարտէզը բայերարին անուամբ կոչեց։

Ս. ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԵԱՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ.— Հաստատութեանս Ա. շինութեան թուականն է 1801, Բայց Իզմիրցին արդի չէնքն՝ ինչպէս նաեւ Ս. Լուսաւորչի գեղեցիկ մատուռը կը պարտի իր 2 բարերարներուն՝ Սպարթալեան Յակոբ և Յովհ. Տարազատաց, որոնք 1878ին ի հիմանց նորոգեցին զանոնք յարակից մասերով։ Շէնքը կրկնայարկ է և շրջապատուած ընդարձակ բանջարանոցով, գալարաւէտ ու ծաղկասփիւռ գաւիթին մէջ մատուռին ճիշդ դէմ կը բարձրանան զոյգ բարերարներուն մարմարէ արձանները՝ կրանիթեայ քառակուսի բարձրադիր պատուանդաններու վրայ։ Ագգն ամէն տարի Ս. Ծննդեան դիմացի կիրակին Հիւանդանոցին բացման տարեգարձին առթիւ հանդէս սարքելով անոնց յիշատակը կը փառաւորէ։ Հիւանդանոցը կը մատակարարուի հոգաբարձութեան մը կողմէ որ կ'ընտրուի Ինդ. Ժողովէն, Իզմիրի Հայ բժշկական դասէն Կոստանդ. Ձէլէպեան, Սպարթալի և Թօփալեան իրրեւ ներքին կամ այցելու բժիշկ և իրրեւ անգամ իրարու յաջորդող հոգաբարձու-

թեանց՝ իրենց խնամքը տրամադրելի ըրած են միշտ այս հաստատութեան։

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԴՈՐՇՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆԸ. — ժթ. դարու կէսէն ի վեր, ուր տեղի ունեցած է գրեթէ թրքահայոց կրթ. վերթուածքը, հոս ալ շատ ընկերութիւններ կազմուած են, որոնցմէ շատեր կարճատեւ եղած են, ուրիշներ իրենց գոյութիւնը զգալի ըրած են տարիներ տեւող գործունէութեամբ, զոր հաստատամտութեան պակասը միայն կրնայ ճամբան թօղած է։ Եղած են սակայն քանի մը ընկերութիւններ որոնք տակուն նկարագրով մը ամէն խոչընդոտներու յաղթելով ցարդ կը շարունակեն իրենց գոյութիւնը։ Հռիփսիմեանի նախկին սանուհիներէն օրիորդներ ու տիկիններ 1879ին հաստատած են կրթութեան գործին աւարտելու նպատակաւ «Հոգատար ընկերութիւնը», ուրիշներ ալ որբեր խնամարկելու համար հիմնած են «Որբախնամ», ասոնք գովելի հետաքրքրութեամբ իրարու միանալով կազմած են 1893ին Հոգատար-Որբախնամ Ընկ.ը որ յաջորդ տարին իր յատուկ որբանոցը կ'ունենայ և մինչեւ ցարդ կր խնամէ թէ՛ տեղացի և թէ գաւառացի որբեր, զորոնք կրթելով Հռիփսիմեանց վարժարանի մէջ՝ հոգ կը տանի տեղաւորելու՝ ամուսնացընելով կամ՝ գործ գտնելով։ Որբանոցն իր յատուկ շէնքն ունենալու բախտին արժանացած է՝ Տիկին Մ. Պալիոզեանի առատաձեռնութեամբ։ Նոյն թուականներուն, ուրիշ ուսումնասէր օրիորդներ կը միանան, մատաղ մանկութիւնը փողոցի կեանքէն և վարպետ-տուներու չարչարանքներէն փրկելու համար՝ կը կազմեն Կրթասիրաց Ընկ.ը 1888ին. կը յաջողին բանալ իրենց մանկապարտէզը որ կ'ըլլայ քաղաքիս Հայուհեաց Ա. Հաստատութիւնն այս տեսակին մէջ։ Կրթասէր Հայուհիներ այլոց պէս բարերարներու ձեռնտուութենէն օճան գտած չեն, այլ միայն իրենց աշխուժութեամբ և յարատեւ ոգիով մեծամեծ արգիւնքներու հասած են, 30 տարիէ ի վեր անխախտ պահելով այս ազգաշահ գործը, յատուկ փառաւոր շէնքի տիրանալով և իմաստուն տնօրէնութեամբ անոր ապագան ապահովութեան տակ առնելով։ — Եթէ Կրթասէր Ընկ.ն ու Հոգատար-Որբախնամ միութիւնը կանացի շարժման արգիւնք են, այնպէս չէ Ընթերցասէր Ընկ.ը։ Հանգուցեալ Գ. Յ. Փափազեան և Գալուստ Կոստանդեան 1868ին նախաձեռնարկ կ'ըլլան այդ գործին որ 70ական թուականներուն մեծ յաջողութիւն կ'ունենայ և իր սրահը Իզմիրի Հայոց կաճառի կերպարանքը կ'առնէ. հոն կը հաւաքուին, կը խորհին, կը գրեն, մանաւանդ կը ճառեն Մամուրեան, Զիլինկիրեան, Մաճարեան, Աղաթօն, Սըվազլեան, Եսայեան, Մարկոսօֆ, Սրուանձտեանց. Իբէկճեան, Փիրղալէմեան, Հ. Կ. Սիպիլեան և Օր. Վէսոփ, եւն.։ Զանազան թաղթափուլներէ վերջ կը յաջողի ունենալ առանձին շէնք Ս. Սահակեանոսի պարտէզ-գերեզմանատան անկիւնն ուր կը փոխադրէ իր ընթերցման սրահը, նաեւ 3000 հատոր պարունակող գրադարանները։ Այս հաստատութեան շուրջ ամէն ինչ վկայութեան նշան ցոյց կու տայ. ընկերութիւնը վաղուց լուծուած, ցանձնաժողովը որ կը վարէ զայն՝ պարտասած, ընթերցողներ անօսրացած և հասարակութիւնն ալ ուծացած։ — Ինոնց հետ արժան կը համարիմ անցողակի յիշել նաեւ դադրած Ներսէսեան Որբասիրաց Ընկ.ը որ 1897ին հիմնուած, 10 տարի չափ յարատեւած ու խնամարկած է տեղացի ու գաւառացի որբեր՝ նոյնպէս Պալիոզեանի նուիրած տան մէջ. Աղիաստասիրաց Ընկ.ը (1861-1894) և Աղիաստանեան Ընկ.ը (1896), մանրամասնութեանց համար տե՛ս Տիպ ու Տառ. գիրքը, 1912, Թիւրինկ.

բական շարժումներ որոնք իրենց ժամանակին ջերմ գործունէութիւն ցոյց տուած են. Ուսուցչասիրաց Ընկ.ը (1887) որ նպատակ ունեցած է ուշիմ պատանիներ և պատանուհիներ նորոպա ղրկել՝ բարձրագոյն կրթութիւն ջամբելու համար. Մեսրոպեան Դաստիարաց Ընկ.ը (1891), որ յետոյ կոչուած է նաև Երիտասարդաց Բրիտոնէական Միութիւն և որ բացած է կիրակնօրեայ և գիշերային դասախօսութեանց սրահ ազգ. յարկերու մէջ, և յաջողած՝ ամուսնութեան և ընթերցանութեան մէջ տեղեր հայթայթել։

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ

ՏՈՒԱՐԱՆՆԵՐ(*). — Իզմիր իրրեւ հայաբնակ կեդրոն և թուրքիոյ երկրորդ կայսեր քաղաքակրթութեան, հարկ էր որ ունենար մեծաւոր լուսաւորութեան գլխաւոր ազդակներէն եղող իր տպարաններն ու անոնց արտադրութեան արդիւնքը՝ մամուլը։ Ամենասկիզբ Իզմիրի մէջ գործող գլխաւոր տպարանները՝ անոնց հիմնարկութեան թուականով.-Արշալոյս Արարատեան թերթին տպարանը (1844), Տէտէեան եղբարց տպարանը (1850), Թաթիկեան տպարանը (1864), Մամուրեան տպարանը (1883), Քէշիշեան տպարանը (1905) եւն.։

ՀԱՆԴԻՍՆԵՐ ԵՒ ՕՐԱԹԵՐԹԵՐ. — Շեմարաւի պիւտճեի գիւղացւոց համաձեռնութեամբ, բերան Ամերիկացի միսիոնարաց (1831-1854), Արշալոյս Արարատեան, խմբագիր՝ Ղ. Պալթազարեան (1840-1886), Արփի Արարատեան, օրագիր, խմբ. Յ. Տէտէեան (1853-1856), Գարուն Հայաստանի, խմբ. Տ. Գարագաշեան և Գ. Պարտիզպանեան (1862), Ցաւերժահարս, Հանդէս, խմբ. Ս.

(*) Մանրամասնութեանց համար տե՛ս Տիպ ու Տառ. գիրքը, 1912, Թիւրինկ.

փափազեան և Թ. Աւետիսեան (1862), Ծաղիկ, խմբ. Դր. Զէյինկիրեան (1862-1867), Միութիւն, Հանդէս (1861-1862), Դիւտակ, Հանդէս (1862), Իրաւունք Բաղամական (1867-1868), երեքն ալ կարճատեւ, Մեհեռոտ, ընտիր պարբերական Հանդէս, խմբ. Դր. Մսերեան և Մ. Նուպարեան (1880), Արեւելեան Մամուլ (1871), ընտիր ամսաթերթ, խմբ. Մ. Մամուրեան, յետոյ կիսամեայ (1894), յետոյ շաբաթաթերթ (1903), յետոյ չիջած (1909, Նոյ. 21), Արշալոյս (1907-9), խմբ. Վ. Թօշիկեան, Արձագանգ, խմբ. Վ. Թօշիկեան (1908-9), Դաշինք, Աշխատանք, Միութիւն, Հայ Գրականութիւն (Զաբեհ Գազազեան), եւն., ինչպէս այս ցանկէն կ'երեւի, այս բոլորին մէջ երկարագոյն կեանք ունեցած են «Արշալոյս Արարատեան» և «Ա. Մամուլ», մին՝ Իզմիրի պահպանողականաց, միւսը յառաջդիմականաց թերթը. «Արփի Արա-

† Տ. ՅՈՎՀ. ՄԻՐՋԱ ՎԱՆԱՆԴԵՑԻ

բատեան» և «Ծաղիկ» թերթերն ալ, ինչպէս «Մէտէորա», իրենց կրթիչ պարբունակութեամբ մէյմէկ լուսաւոր հետք թողած են այս քաղքին անցեալ պատմութեան մէջ. իսկ «Ա. Մամուլ» հարուստ շաբաթաթերթին այնքան ծանր տագնապներէ անցնելէն վերջ՝ Օսմ. Սահմանադրութեան վաղորդայնին լռելը ցաւ ու զարմանք պատճառած է գրասէրներուն։

ՆՈՐ ԴԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ.—1882ին կը բացուի նոր գերեզմանոցը Մելամի գեղածիծաղ հովտին մէջ (Դան-Զէշմէ), ուր արդէն պատրաստուած են զանազան ազգաց դերեզմանոցներ, վայրն՝ օդասուն, նկարչագեղ, հովանոցաւ, կարելի է կոչել գերեզմանի քաղաք, Մ. Դէորգ Սուլթանեանի ծախքով կառուցուած է Ս. Յարութեան մատուռը. Օտար քանդակագործներու և մերազնեայ երիտասարդ ճարտար արձանագործ Յ. Փափազեանի սիրուն

գործեր կը զարդարեն հայ մեռելաստանը. Ամէնէն չքեղ մահարձանն է Յ. Թ. Զէլերկի չիրիմը, որուն համար 1000 ոսկի ծախսուած է. վայելուչ չիրիմներ ունին հոն Ստեփան Ոսկան, Մկրտիչ Սարըեան, Տիգրան Զուհաճեան՝ փարթամներու բաժնին մէջ, իսկ վաղամեռիկ Դր. Շահինեան ուսուցիչ-գրագետն՝ աղքատներու բաժնին մէջ. բայց մտքի վարպետներուն և գր. մշակներուն գահերեցը՝ Մ. Մամուրեան ղրկուած է այդ պատիւէն։ Պանդուխտ Մշեցի եղբայրներ պատուած են իրենց երբեմնի աշխատաւորին—Սարըեանի—յիշատակը. եղիշէ եպսկ. Դուրեան ալ իր հոգեւոր զաւկին՝ Շահինեանի մեծարանք բրած է, արգիլելով որ անոր հողակոյտը ոտքի կոխան ըլլայ. իսկ Մամուրեանի բազմաթիւ ասները, համակիրները, բարեկամներն ու եղբայրակիցները գիտե՞ն արդեօք թէ մեծ վարպետին հողակոյտն անշուշտ մնացեր է երկրի մէկ խորշը։

ԱՐՈՒԱՐՁԱՆՆԵՐ. — Իզմիրի արուարձաններէն Գատաբաշ ու Քօրտէլիօ ունին իրենց եկեղեցիները, նախակրթարաններն ու մանկապարտէզները, իսկ կէօզ-Թէփէ ու Պրունօվա միայն մէյ մէկ մատուռ, կէօզ-Թէփէ տակաւ կը շէնցնայ և յուսալի է որ քիչ ատենէն հոն ալ նախակրթարան ու մանկապարտէզ բացուին. մինչդեռ Պրունօվա, հակառակ որ օդով, գիրքով ու ճոխ Անգլիացւոց բազմաթեամբ և հիանալի պարտէզներով վաղուց ապրուստակառ բնակավայր դարձած է, Հայերը հետզհետէ կը քաշուին հոնկէ. Քօրտէլիօ (*) ալ օր քան զօր բազմաթեամբ կը լեցուի. Ս. Աստուածածին եկեղեցին մօտ կառուցուած է նախակրթարանն՝ առատաձեռնութեամբ Աւետիս Աւետիքեանի, իսկ մանկապարտէզը՝ Տիկին Զաքըրեանի արդեամբ. վարժարանին գետինը նուիրած է Մխիթարեան Միաբանութիւնը։

ՀԱՅՈՑ ԹԻՒԸ.— Հայ բնակչութեան թիւը միշտ նոյնը մնացած, կամ ինչպէս որ պէտք էր ու կը յուսացուէր, տակաւ աճած չէ, այլ ժէ. դարու սկիզբէն մինչեւ յարդ, այլեւայլ ժամանակագիրներու տուած դուցակներուն նայելով, մերթ ուելցած, մերթ պակսած է. 5000-11,000 թիւերու սահմանէն անդին չանցնելով։ Ըստ վերջին վիճակագրութեան որ կատարուած է Առաջնորդարանի Դիւանատան կողմէ, Իզմիրի և արուարձանաց Հայ բնակչութեան թիւն է 8760 անձ, Բաղաքին 400,000ի մօտ ընդհանուր ազգաբնակութեան քով այս թիւը շատ աննշան ու անկարեւոր է. բայց խորհիլ թէ 15 տարիէ ի վեր Իզմիր գաւառներէն հայ գաղթականներ կ'ընդունի, թէ ամէնուն մանուկներն ու ծնունդներն զդալաբար կը նուազին, խառն ամուսնութիւնները մեծ համեմատութիւններ կ'ստանան, ցոյներն ու Հրեաներն մանկ

երբեմնի Ա.յտընի, Մանիսայի, Լօսէ-միչի, Գրգաղաճի ճոխ գաղութները։

ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ(*). — Հայերը հոս հաստատուելէն ի վեր ունեցած են առաջնորդներ, որոնցմէ ոմանք բարձրագոյն հովուապետութեան ալ կոչուած են, ինչպէս Մատթէոս Ա., Թագթագեան Պօղոս, Մուրատեան Մելքիսեդեկ և Դուրեան եղիշէ. Մեր օրերուն առաջնորդներէն եթէ ոչ ամէնէն արժանաւորը, գէթ ամէնէն բախտաւորը եղած է Մելքիսեդեկ եպսկ. որ տեսած է իզմիրի Հայուն բարերաստիկ օրերը. նախագահած է մեկէ աւելի պատմական շքեղ հանդէսներու և արբեցած է փառքի ու հրճուանքի բաժակով. Ահա ցանկն այդ հանդիսադրութեանց որոնք մեր Հայուն ալ ժամանակագրութեան փառաւոր էջը կը կազմեն ապահովաբար,

ՌՈՒԲԻՆ ԱՆԴՐԻԱՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Նաւակատեաց հանդէս Ս. Լուս. Հիւանդանոցի (1879 Յունվ. 14), Հիմնարկէք Ս. Հռիփս. վարժարանի (1883 Մայիս 9), Նաւակատիք նոյն վարժարանի (1884 Մայիս 6), Բացում Նոր Դերեզմանատան և Օծում նորաշէն մատրան (1884 Մայիս 13), Հիմնարկէք Ս. Մեսրոպ. վարժարանի (1886 Փետր. 5), Բացում նոյն վարժարանի (1886 Նոյ. 30), 25ամեայ Յոբելեան ընթերցատան (1894 Փետր. 6), 3ինամեայ Յոբելեան Մամուրեանի (1899 Հոկտ. 17), Հաբիւրաւոր Յոբելեան Լուսաւորչեան հիւանդանոցի (1902 Մարտ 31). Բացում Մեսրոպեանի դիշերօթիկ բաժնի, նաև Պագըրճեան մանկապարտէզի՝ Դուրեան Ս.ի օրով։

ՆՈՐ ԵՒ ՅՈՒՍԱԼԻՑ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ. — Օտմ. Սահմանագրութեան վերահաստատումէն ի վեր, վաճառատուններու պաշտօնեաներու կողմէ կազմուեցաւ Պաշտօնեից Միութիւնը՝ որուն նպատակն է այս գաւակարգին բարոյական և նիւթական վիճակը բարւոքելու ջանալ. կարգ մը արուեստասէր երիտասարդներ հիմնեցին ինքնաբերաբար ընկերութիւնը՝ երաժշտութիւնը մշակելու և զարգացնելու մտօք. ուրիշներ հաստատեցին Որսորդաց Ակումբը՝ մարմնոյ կրթանքը, մանաւանդ զինավարժութիւնն ու որսորդութիւնը յառաջ տանելու նպատակաւ. Պոյաճեան Թովմաս հրաժարեցաւ Ս. Մեսրոպեանի տեսչութենէն և բացաւ իր Նոր Դպրոցը. Կիլիկիոյ որբերուն և այրիներուն օժանդակելու համար կազմուեցաւ Որբահաւաք Տիկնանց ընկերութիւնը՝ որ միայն իգական սեռին մէջ գործելով՝ ամիսը 20 ոսկի հայթայթելու քաջութիւնը կ'ունենայ. վերջապէս Հ Բ. Միութիւնը, Հայուհեաց Ընկ.ն ու Հայոց Միացեալ Ընկ.ը հետզհետէ կ'ունենան հոս իրենց մասնաճիւղերը, որոնց ամէնուն ալ կը մասնակցի Իզմիրցին, Բարեգործութեան ու կրթութեան, արուեստի ու յառաջդիմութեան դաշտերուն շուրջ ժամանակ գրութիւն ընող բոլոր այս արական ու իգական կազմակերպութիւնք շնորհաւորելի են արդարև. Խնդակցութեան արժանի է Ինճէեան Վ. որ կը հովանաւորէ ու կը քաջալերէ բոլոր այս ազգօգուտ ձեռնարկութիւնները. Ասոնց կարգին, անկարելի է հրճուանքով չյիշել Պագըրճեան Նազարէթի կտակը՝ որ 2000 ոսկիի կալուածք կը դնէ Ազգին արամագրութեան ներքև, անոնց հասոյթով ուսանողներ ղրկելու Եւրոպա և մանաւանդ իտալական զարգացում ձեռք բերելու։

ՀԻՒՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐ. — «Ունիթորներու ծուխերէն 150 ընտանիքի չափ ժէ. դարուն կը հետեւին իրենց համագիր եղբայրներուն և երասխը, Եփրատն ու Ալիսն անցնելով կը հասնին Արեւմտեան (Միջերկրական) ծովուն այս ափերը, կը հաստատուին իզմիր, ասեն մը կ'ապրեցնեն իրենց հետ բերած Տիբամբը արծաթահաղ պատկերին առջև՝ ուրոյն մատրան մը մէջ զոր կը կառուցանեն Բափուչինեան եկեղեցիին մէկ անկիւնը, բայց ընդհատակ կը ձուլուին լատին տարրին հետ, ի չդոյէ բնիկ առաջնորդի, Գաղատացի Հռոմ. Հայեր, որոնք ժէ. դարուն եկան հոս, ուրկէ բախտաւոր չեղան, զի երկար ատեն տարուբերուեցան՝ առանց սեփական հովուի ու մատուռի՝ լատին եկեղեցիներուն և Հայոց Ս. Աստեփաննոսի տաճարին դռները, մինչև որ ժէ. դարու վերջին՝ առանձին Պատր. Վարչութիւն և Վիէննայի Մխիթարեան կրօն. և կրթ. քննամակալութիւնը վայելել սկսան, որ ատեն իրենց թիւն ալ տասանորդուած էր. այնպէս որ հիմայ թէ' Գաղատիացի հին գաղթականներէն և թէ աւելի յետագային (այն է 96եան արեան շրջանի) փախստականներէն ընդ ամէնը հազիւ 120 ընտանիք կը համրուին, որոնց վարչական հոգը յանձնուած է Պօղոս Կ. Պատրիարքարանէ զրկուած առաջնորդաց, իսկ կրթ. և հոգեւոր յանձնառութիւնը՝ Վիէննայի Մխիթարեանց, որոնք 1845էն ի վեր հոս հաս-

(*). Առաջնորդարանի բանասէր Դիւանապետը, կենդանի պատմութիւնը, ծերունազարդ Սարգիս Պալապանեան — որուն կը դիմեն ամէն անոնք որ իզմիրի անցեալին վրայ կ'ուզեն բան մը գիտնալ, — ունի ձեռագիր մը Իզմիրի առաջնորդներու պատմութեան, որ մինչև 1689 թուականը կը հասնի և ուրուն հրատարակութիւն անշուշտ շահեկան պիտի ըլլայ՝ պատմական բանասիրութեամբ զբաղողներուն։

տատած են վանատուն, գպրոց ու մատուռ՝ Աւետրիական դրօշակին հովանաւորութեան ներքեւ։

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐ.— Ասոնք՝ մեծ մասամբ գաւառացիներ՝ հազիւ 100 հոգի կը համրուին։ Ունին սիրուն մատուռ մը 1880ին կառուցուած Պօղոս Ընկերութեան գործակատար Մ. Պօէնի նախաձեռնութեամբ, իրենց հոգեւոր մատակարարութիւնը յանձնուած է քարոզիչ Հովիւին, իսկ կրթական հոգը կը պատկանի Ամերիկեան Միսիոնարութեան։

ԻԶՄԻՐԻ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.— Քաղ. յեղաշրջումներ և բնական աղէտներ 30 և աւելի դարերէ ի վեր ա՛յրքան ցնցած ու վրդոված են «Արշիպիղաքոսի Թագուհին» կոչուելուս արժանի այս ոստանը որ՝ իր բոլոր հնութենէն յիշա-

Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ

տակարանները կործանած և անհետ եղած են. իսկ անոնք որ ժամանակին աւերիչ ձեռքերէն ազատուած ու մեզի հասած են՝ խիստ աննշան թիւ մը կը կազմեն, Ատոնցմէ նշանաւորներն են քաղաքին հարաւային կողմը բարձրացող Պագոս լեռան (Թատիֆէ Քալէսի) հինութիւնները, —պարիսպներու, բերդերու, աշտարակներու, սա՛ր ե՛ր կրեայ սրահներու մնացորդներ, որոնք արձանագրութենէ և թուականէ զուրկ՝ Աղեքսանդրեան շէնքեր են՝ Բիւզանդական ու Վենետիկեան նորոգութիւններ և յաւելուածներ ստացած, Իզմիրի ծոցին խորը, ներքին ծովախորշին եզերքը կը գտնուի Հալաֆուլար կոչուած վայրն ուր կայ երկաթուղիի և հանրակառքի կայարան. հեռու չեն Հալաֆուլարի նշանաւոր աւազանը, գեղեցիկ պարտէզն ու ջուրի Ընկերութեան գործարանը։ Այս աւազանն ուր կը թափի յորդահոս աղբիւր մը՝ նշանաւոր եղած է հին դարերէ ի վեր և կը կոչուի Անահիտի աղբիւր (*Baine de Diane*),

անշուշտ այս գիցուհւոյն չքնաղ տաճարն ու խորհրդաստուերը լոգարանները պարփակելուն համար։ Հիմայ արուեստագործ ձեռքեր ամէն բան մաքրեր, հարթեր, յարդարեր ու գեղեցկացուցեր են, և թանկագին հնութիւններէն ոչի՛նչ մնացեր է, բայց միայն քանի մը լեկորներ բարձր քանդակներու և անդրիներու՝ թաւուտներուն մէջ կուռուած։ Սակայն մ. և մ. դարերու աւղեւորներ —Սպօն (1869), Թուլնըֆոր (1700), Պոքոք (1742)— Անահիտի այս բաղնիքին շուրջ գտած ու նկարագրած են հնութեանց հարուստ դէրբուկներ որոնցմէ, բան վկայութեան արժանահաւատ անձերու, դուրս հանուած են Անահիտի արձանն, Ատղիկի գլուխն ու ուրիշ շատ արժէքաւոր քանդակներ։ Ս. Սահմանուս եկեղեցւոյն կից՝ հին գերեզմանատան որմերուն մէջ ագուցուած են քանի մը բարձր քանդակներ, որոնք մեր Թուականին Բ. Գ. և Դ. դարերէն մարդիկներ կը ներկայացնեն։—Ս. Պողիկարպոս, Զմիւռնիոյ եկեղեցւոյ եպիսկոպոսը՝ որ կ՝ապրէր Բ. դարու Ա. կիսուն, յետ նահատակութեան՝ թաղուած է Պագոս լեռան հիւսիս-արեւմտեան կողմը, մերձ Հռովմէական թատրոնին, մ. դարու պատմիչ Պօքոքի վկայութեան նայելով, տեղական իշխանութիւնը վերջ տալու համար ուխտագնացութեան առթիւ ամէն ունեցած անտեղութեանց՝ նոճի ծառերով հովանաւորեց գերեզմանն ուր կը շարունակեն ցոյներն այցելել (*); Իզմիր այցելողները չեն կրնար կամ պէտք չէ մեկնին՝ առանց տեսնելու ցունաց մատենադարանն ու հնութեանց թանգարանը որ ամբողջ Ասիական Թուրքիոյ մէջ եզական է իր պատկառելի առարկաներուն ճոխութեան և պլլազանութեան կողմէ։ Մեր վերջին այցելութեան միջոցին, միայն Իզմիր քաղաքին վերաբերեալ մանր ու շագրութեան առարկայ ընդլով —քանի որ թանգարանը շատ հարուստ է և Ասիոյ այլ և այլ մասերուն վերաբերեալ հնութիւններ հաւաքելու խնամ տարած է,— տեսանք անօթներ՝ իւղի, գինիի, անուշահոտութեանց, կանաչեղէնի, ծաղրանկար արձանիկներ. նեպտոնը (ծովու չաստուած) և Իզմիրի թեղներ, ծաղրանկար արձանիկներ. նեպտոնը (ծովու չաստուած) և Իզմիրի համբաւաւոր բժշկին Արքեմոնի արձաններն, արժէքաւոր արձանագրութիւններ օրէնքներու, հրովարտակներու, շիրիմներու, եւն. ալ. սպաստրէ մեռելական մափոր մը, վերջապէս անագապղինձէ և արծաթէ դրամներ, Առաջին 3 տեսակ առարկաներն՝ անօթք, կանթեղք և ծաղրարձանիկ՝ բոլորն ալ Թրծուն հողէ շինուած են, իսկ ինչ որ կը վերաբերի Իզմիրի շրջակայ քաղաքներուն, Եգէական ծովու կղզիներուն, Փոքր Ասիոյ և Ասիական Թուրքիոյ ուրիշ տեղերու հնութեանց, այնքան թանկարժէք են որքան բազմատեսակ, և ուսումնասիրութեան համար հնագէտի համբերութիւն և լայն ժամանակ պէտք է, Թանգարանապետը յայտնեց թէ հնութիւնները մեծ մասամբ կը վերաբերին Ազեքսանդրական և Հռոմէական շրջաններուն, իսկ Բիւզանդական ու միջին դարու հնութիւն չունին գրեթէ և զանոնք յարգի չեն համարիր։ Թանգարանին կից մատենադարանն իր խիտ կոնճուսոր ու հսկայական դարանները կը պարունակէ 32,000 հատոր տպեալ գիրք և 2 հազար կտոր ձեռագիր։

Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ

Իզմիր, 1911

(*) Եղիշէ Եպոկ. Դուրեան, Տարեցոյց Թէոդիկի, 1908։

† ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ ԱՐՔԵՊՍԿ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՕՐԽԱՆԻ ԿԱՂՆԻՆ

Աւ. եղիշէ Արքեպսկ. Դուրեան

Երբ առաջին Սուլթանն ի՛ր իսկ ձեռքով տնկեց
Պրուսայի մէջ, բարձունքի մ՚ոտքը խաղաղիկ,
Կաղնի մ՚այնքան մատղաչ, կոյսի պէս գեղեցիկ,
Ըսաւ. «Թո՛ղ սա խորհրդանչէ Թուրք Գահը մեծ»։

Ծառն ուռճեցաւ, տարածուեցաւ, արիւ կանանչ,
Միջօրէին՝ եղաւ հովուին քաղցր ապաստան.
Տերվիշներուն՝ երազի վայր, ազօթարան,
Ոստոց մէջէն դէպ՝ մահիկին, լո՛ւռ, հիասքանչ։

Գալարագեղ ծրփուն պալատ, զեփիւռին տակ,
Միահեծան կը՝սրսփար ծառն համօրէն,
Թռչուններուն արքայութիւնն էր որ վերէն
Գեղգեղաձայն կը սփռէր կեանք, անդորր համակ։

Եւ թաւչային սազարմներուն տակ կ՚օրրուէին
Կախօրրանները թուրք չաւայտ մանուկներուն
Որոնք միայն կը ճանչնային կապոյտ անհուն
Մեծ ոստերուն բացատքներէն՝ այն կաղնիին։

Կենդանական աշխարհի մը եւսումին վայր,
Իր փառքին մէջ՝ երանաւէտ և սրտագին,
Հիւրընկալած էր միջատները վազանցիկ,
Եւ պատեանին տակ՝ թրթուրներ գարնանազայր։

Թռչուններու անթիւ բոյներ իր մէջ գրկած,
Պատած էր խորհուրդ՝ հովերուն դէմ և մրըրկին,
Եւ կայծակին դէմ զոհելով ճիւղեր նախկին՝
Ներքարձունքին մէջ խնդացած էր հատաչքն իր ցած։

Համաբնութեան էակներուն անօգնական,
Օրրած էր խառնքն անոնց բեղուն, երկիւղին հետ.
Եւ լուսընկայ գիշերին մէջ երանաւէտ,
Անոնց Աստուածն ու՝ Ազօթքն եղած էր միանգամայն։

Տիեզերք՝ որուն չուքն արեւուն հետ կը խազար,
Փայփայելով թռչուններուն մըրտին աղու,
Հովը կու գար ալբլիւնովն իր խոլ տըղու
Սարսել անոնց չուքն ու մեռնիլ հոն հնչաւարտ։

Բոլորքի մարգն իր չուքին հետ մըտերմացած,
Ալիք ալիք սուզուած անոր հնչանքին ծոյլ,
Կը նըմանէր փրփուրի մը վոսկեգոյնած
Որ կը տեւէր ծառին անդորրը տեւական։

Զղջիկներ թռչել չդադրելով չուքն իր բարեխուն,
Սուր կեզերջով կը գառնային իր չուրջն անդուլ.
Մութը կ՚իջնէր... առուտակի մը մրմունջքը խուլ
Կ՚օրհնէր կաղնին՝ առատ սիրով թռչուններուն։

Երանելի օրեր։ Անցորդն ա՛լ չի նայիր
Ամառներու փառք՝ Օրխանի մեծ կաղնիին,

Այլ զառամած ծառի մ'որուն չուքէն նախկին
կը մընայ բուն մը սընամէջ, մուխ ու զաղիր։

Կը մընան լոկ վայրահակ, ծուռ, լսրկ ուղէչներ
Ուր աերեւներն ա'յնքան վըտիտ են և ցանցառ.
Եւ կը մընայ —հրէշային բան— մռայլ, անպատկառ
Սրճարա՞ն մը՝ խուռչին մէջ յաղթ բունին ծեր։

Թռչուններն հոն չե՛ն այցելեր, ա'լ թառ չունին.
Մարդիկ ևկած են—թոյլ, անհոգ, անգործ մարդիկ,—
Աղմկել հոն սին վէճերով ունայնախօսիկ,
Միչտ գարչարոյր ծուխերուն մէջ նարկիղին։

Բարէ՛, բնութիւնն ոչի՛նչ ունի հոն ապրուիտն,
Բաց ի դանդաղ աւիշէն՝ հազա պատեհ-ի տակ,
Որ դարերու ծանրութիւնէն յոգնալաստակ՝
Ա'լ ժժգոյն է մըտածման պէս չուրջիններուն։

Բեզուն հողին վըրայ ուր բունն յաղթ կը կանգնի,
Սրճարանին սախատակամածն է կառուցուած.
Եւ սրճարանը, բընութեան խորթ մէկ զանգուած,
Զոնի ալ մեղքի՛ր ծածկող ո'չ մէկ հովանի...։

Ճիւղերն ա'լ չեն ճիւղաւորուիր, հին օրուան պէս.
Հովը որ կ'անցնի տերեւուտքին մէջէն ցանցառ,
Հեգնական սոյլ մըն է միայն որ անրսպառ
կը յօրինէ դամբանականն այս ծառին վէս։

Վըտեմ բնակի՛չ հընամենի մեծ քաղաքին,
Շըքեղ կաղնի՛, հասեր է ժամը վախճանիդ.
Եւ սրճարանն, ա'լ անպատկառ մոտն իրանիդ,
Քու ժխտումդ է իր հիւթութեան մէջ թախծագին։

Հո՛ն ուր հըզօր գալարուն կամքն արմատներուդ
կը խածնէր հողն՝ ինչ աւիւնով ախրագեաման,
կը ծըխայ ֆիյֆն ահա՛, ծուլանքն արեւելեան,
Եւ ըստեղծող պայքարին հեւքը խաւարչուտ։

Հոն ուր հողի նո՛ր պատասխ մը ծարաւի,
Արմատներովըդ խորամուտ կ'աչխատէիր,
Աչխարհակալ՝ քեզ տնկողին պէս, լայնածիր,
Շնչառութեամբդ հըզօր՝ բարի՛ք սիրած չորս դի.

Ահա՛ Բախալին, կոյր Դիպուածին պաշտումն յամառ,
Ահա՛ թմբիրն որուն կոթողն է սրճարանդ.
Ահա՛ ոճիրը, նախանձոտ և մոլեռանդ,
Անգործութեան, կամքին հերքման ա'լ վերջին բառ։

Բարէ՛, չրջանդ ա'լ աւարտած է, ո՛վ կաղնի,
Ճամբուն վրայ քեզ կը նային լոկ փայտահատներ՝
Իբրև ձմրան ճոխ պաշարի մը չահաբեր.
Վըտա՛մ սէմպոլ, դուն լոկ երազ մ'ես կացինի...։

Բայց վախճանիդ մէջ, ծա՛ռ, բարիք մ'ալ չե՞ս միթէ.
Մըխիթարու է՛, երբ աղքատներ պիտի տաքցնես.
Թէեւ ո՛չ մէկն անոնցմէ որ կը վառեն քեզ
Ճարճատիւնիդ մէջ Օրհանը պիտի մտէ։

Բերա, 28 Հոկտ. 1913 ԵԴՈՒԱՐԴ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ

† Հ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱԻԳԵՐԵԱՆ

† ՏԻԿԻՆ ԿՈՍՏԱՆ ՓԱՇԱ.

ՀԾԾՈՂ ԵՐԳԸ

Այս իրիկուն երգս հնծկրտանք մըն է ինկ:
Կ'երգեմ... Եւ երեք չէր ըսած ա՛յսքան:
Այս իրիկուն իմ երգիս մէջ կարեցաւ չիր առ չիր
բոլոր արցունքները իմ կաթօտիս, — ինչպես հիւանդ
ծաղիկներ ծովերու մէջ...
Այս իրիկուն իմ երգիս մէջ բռնեմ բոլոր հնծկրտանքները իմ հոգիիս, — ինչպես մեռնելու գացող բլուրներ հովերու մէջէն...
Իմ սիրական, քեզի՛ այս հնծող երգս...

ՄԱՆՈՒԻԿ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ.

Բարիզ,
2 Ապրիլ 1912.

«ՀՈՒՄԱԿ ԲԱՆՔ»

ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 1912 ՏԱՐԻՈՅ ԸՆԹԱՑԱՒԱՐՏՆԵՐՈՒՆ ՈՒՂՂԵԱԼ

Ազնիւ ընթացաւարտ Պարոններ,

Հիմնադիրը կ'ուզէր որ այս պահուն հանդիսաւորութեան մէջ վերջին անգամ մը միանային բաժնուող, գացող աշակերտներու և անոնց երթը դիտող Տնօրէնին հոգիները, վերջին անգամ մը՝ խորհելու՝ կեանքին վրայ ու անգամ մըն ալ դրոշմելու համար հոգիներու խորը Մարդուն Հաւատքը... Այսպէս կարծես իր ձեռքերէն գացող իր աներեսն ետեւէն դեռ կը գոչէր... վերջին բառ մըն ալ կ'ուզէր ըսել — միշտ նոյնը, — և երբ գլուխնին դարձնէին, անձկութեամբ և երջանկութեամբ կը քաղէր անոնց փակ չրթներէն խոստումը... Մարդու Կոչումին հաւատարիմ մնալու խոստումը: Այսպէս կ'ուզէր հիմնադիրը. ահա ինչո՛ւ անզգալաբար, գրեթէ յանդգնաբար, մեր միտքերն իրարու կու գան այս հանդիսաւոր պահուն. ահա ինչո՛ւ իրարու կը մօտենան աչքերն ու ճակատները, միասին անգամ մըն ալ դիտելու համար, միասին անգամ մըն ալ հասկնալու համար կեանքը: Ու իր ոգին որ միշտ չերթեցաւ մեր չուրջը՝ որքան ատեն որ միասին էինք, իր ոգին այս հանդիսաւոր պահուն աւելցաւ քան երբեք արթուն ու անհանգիստ կու գայ, կ'ըզգամ, իր մաքրութեամբն ու այժմով թափանցելու մեր ակարմտածումը... ահա թէ ինչո՛ւ, երբ դեռ այնքան կարճ եղած է մեր մտածումներուն չփումը, կը համարձակիմ վերջին խօսքս տանելու: Ինչ այսպէս կ'ուզէր. իր ոգին թող այժ տայ խօսքերուս: Ջուր տեղը չէ որ Հիմնադիրն Իր Է'ն գեղեցիկ, Է'ն ոգեւոր, Է'ն հարուստ մտածումներն ի յայտ բերաւ այսպիսի առիթներով: Այն պահը որուն մէջ կ'ապրինք՝ անոնցմէ է որ իրենց մէջ գերազանց ինքնատպութիւն մը և անգառնալի կարեւորութիւն մը կը ծածկեն. այս պահն ինքնատիպ է. անիկա կարծես հակասութենէ մը կազմուած է, հակառակ չարժումներու և զգացումներու ինքնատիպ համադրութիւն մըն է. մենք զայն վերջին ժամ մը կը համարենք. և Հիմնադիրն իր հուսկ բանքը

կ'ըսէր այդ պահուն. ուրիշ ազդեր զայն սկզբի ժամը կը հաստատեն, —իր օրը commencement day կը կոչեն, սկզբնաւորութեան օր! վերջաւորութիւն մ'է ան և սկզբնաւորութիւն մը միևնոյն ատեն. և Ձեր նայուածքը չի կրնար երկար ատեն դէպ ի քալուած ճանապարհը դարձած մնալ, անոր չիչառակներուն և անուչութիւններուն մէջ օրօրուիլ...: Բուն կեանքը հոն է, երկու քայլ անդին. արդէն իր հեռուներուն ձայնն անհանգիստ կ'ընէ Ձեր հոգին, ու անձկագին կը դառնաք դէպ ի այն: Այս պահը երջանկութեան պահն է. դաւիթներու, հեչտագին վերջաւորութեան. բայց նաև այս պահը հոգի պահն է, լուրջ խորհուրդի և որոշումներու անձկալից սկզբնաւորութեան: կեանքն է որ կ'սկսի, բուն կեանքը, անկաւակ, անողոք, անները կեանքը. անոր ազերբին վրայ, մարդ իրաւ անձնութիւն մը կ'ղգայ, ալիք կը դիտէ զայն, ու հոն ոտք կոխելէ առաջ՝ կը կենայ, նայէն խորհելու համար անոր մասին:

Մինչև հիմայ չատ լսեր էիք այդ կեանքի մասին. ամէն բան անո՛ր համար սարվեցուցին ձեզի, ամէն անգամ անո՛ր վրայ խօսեցան ձեզի, ամէն կամեցողութիւն, ամէն զգացում անո՛ր համար կազմեցին ձեր մէջ, և սակայն չէիք զգար դուք զայն այնպէս ինչպէս կ'զգաք հիմայ. հեռաւոր, անորոշ, տարտամ բան մը կը թուէր անիկա ձեզի ուր դժուար է բան մը որոշել: Երկար ատեն ամայի ու լուռ դաշտերու մէջ քալելէ վերջ՝ երբ ճամբորդը քաղաքի մը կը մօտենայ, դեռ հոն չմրատած, տարածուած, ընդարձակ, խուլ աղմուկ մը կը լսէ, անդադրում, չարունակական, անորոշ աղմուկ մը. կարծես հեռաւոր ու անագին գետ մըն է որ կը հոսի... բան չորոշեր ճամբորդն այդ աղմուկին մէջ, չի հասկնար զայն...:

Կեանքը մինչև հիմայ այդպէս էր ձեզի համար, հեռաւոր բան մը. կը լսէիք անոր ձայնը, ձեր մէնքերն անոր արձագանգը կ'ըլլային, բայց դուք չունէիք անոր զգացողութիւնը, մօտաւոր ու որոշ: Քալեցիք ձեր ճամբան, հիմայ եզերքն էք կեանքին. իր աղմուկն առաւել քան հրեք ուժով է հիմայ ձեր ականջներուն մօտ. կեանքի գետն է որ կը թաւալի ուժգին, և դուք անհանգիստ՝ կը հարցնէք անոր մասին...:

Ինչ է իսկութիւնը կեանքին, ինչ է մարդուն եղածը երբ կ'ապրի, ինչո՞ւ արդիւնք է այդ մչտատև ու խուլ գոռումը որ մարդերու բնակավայրերէն կու գայ. անվրէպ պատասխանը տը-

ւեր են երկար ժամանակէ ի վեր. «Ապրիլը գործել է»: կեանքի իսկութիւնը գործունէութիւնն է. այդ հեռաւոր ու անդադրում աղմուկը նիւթին ձայնն է որ մարդուն կողմէ կը հնարուի, կը ձեւուի, կը փոխուի, կը գեղեցկանայ. այդ ազ-

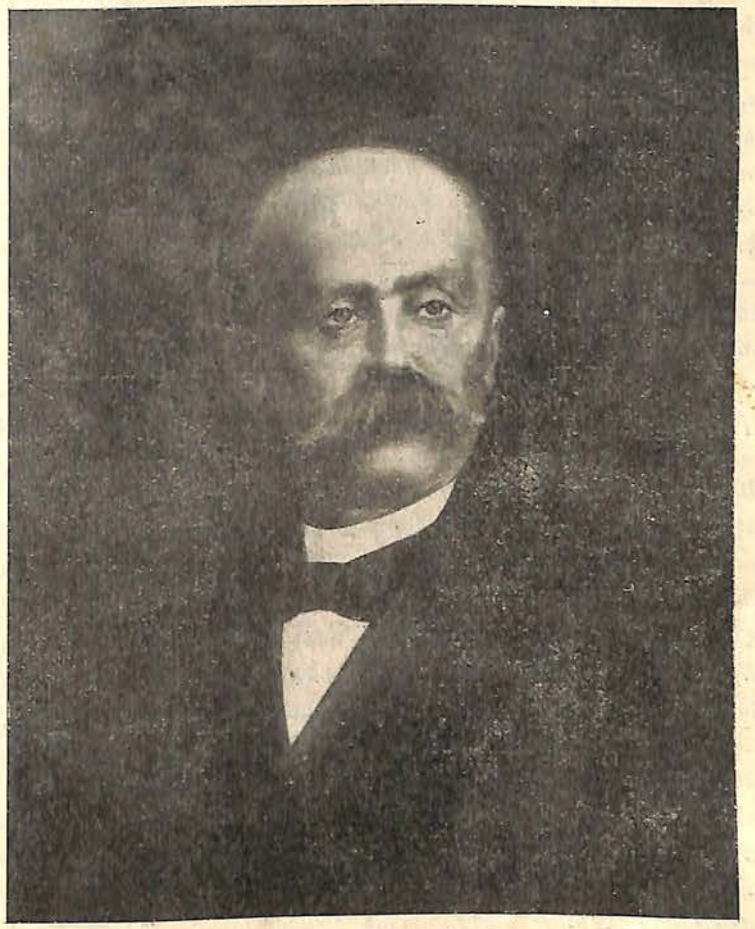

Ուսուցչապետ † Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ՝
պատկերած Սիմոն Յակոբեանի նկարուած:

մուկն ամէն տեսակ արհեստներէն ու ճարտարարուեստներէն է որ կու գայ. այդ՝ մարդուն ձայնն է որ գործելով կ'երգէ, ճգնելով կը տաքայ. «Ապրիլը գործել է»:

Այս բանաձեւին ի լուր՝ մտքս կը չարունակէ ու կ'արձա-

նագրէ, գրկթէ ակամայ, բայց անզսպելի չարժումով մը, գերմ. Ցուռեսեսութեան տարազը որ միեւնոյն մեկնակէտն ունի և որ Շօբէնհաուէրներու բերնով՝ կեանքը կը սահմանէ այսպէս. «Ապրիլը գործել է, գործելը ճգնիլ է, ճիգը ցաւ է, կեանքը ցաւ է»: Խորունկ բան մը կայ այս բանաձեւին մէջ. գերմանական խորհուրդն անով է որ կը հասնի՝ մարդուս հոգիին իսկութիւնը գործունէութեան գաղափարին մէջ գնելու: Անչարժ մտածումը որուն վրայ հին Յոյներն այնքան պնդեր էին Արիստոտելով, զայն Աստուծոյ միակ վիճակն ըմբռնելու չափ. զգայումը որ դասակարգ մը իմաստասէրներու կողմէ գլխաւոր կարեւորութիւնն ունեցեր էր, անգլ կու տան այսպէս գործունեութեան կեանքին առջև և անոր պարզ օժանդակը կամ հետեւանքը կ'ըլլան. «Ապրիլը գործել է». իրապէս իմաստասիրութեան մէկ մեծ քայլը կայ այդ սարալին մէջ. և սակայն ինչ անձկալից է չարունակութիւնը. «Գործելը ճգնիլ է... ճիգը ցաւ է...»: Այսպէս, մշտատև ճիգը կ'ըլլայ կեանքին իսկութիւնը, և աքնութեան, անձկութեան, ցաւի զգացումը կ'ըլլայ մշտատեւ դժբախտութիւնը զոր կրելու է ապրող էակը. «Ապրիլը տառապիլ է», կեանքին ազմուկը զոր հեռուանց կը լսէիք իրրև մշտատև ու խուլ թաւալում մը և որ հիմայ ձեզմէ քանի մը քայլ անդին կը գոռայ, կեանքին ազմուկը տառապանքին ձայնն է եղեր որ մարդկութ բազմութեան աքնութենէն կ'ելլէ: Որքան անձկալից է ուրեմն այս պահը, երբ անիկ վերջաւորութեան այս պահը:—Բարեբախտաբար սակայն գերմանացի յոռետեսին բանաձեւը պակաս է. իր մտածումը չէ ուզեր չարունակել իր ճամբան. իր մտածումը չափազանց շատ կանգ է առեր. այդ խորհուրդն իր չարունակութեանը մէջ իր իսկ ջնջումն ունի. յոռետեսութեան այդ բանաձեւն ունի խոբանալով կը փոխէ իր գոյնը և կ'ըլլայ ճշմարիտ Լաւատեսութեան արտայայտութիւնը:—Ճիգը, իրաւ, վերջնական վիճակ մը չէ, ճիգը սահմանուած է անցնելու. ո՛չ վերջնական հասման կէտ մըն է, վախճան մը, ո՛չ ալ իր բնութեամբը տեւական վիճակ մը. ճիգը՝ գործունէութեան չարժումին մէկ պահն է, կամեցողութեան ձգտումին մէկ փուլը՝ որ սահմանուած է վերջ գտնելու, երբ գործն իր նպատակին է հասած, երբ կամեցողութեան ձգտումը կը գտնէ իր վախճանը: Իրաւ, կը պատմեն որ եղան 49 Դանայեան քոյրերը որոնք յաւիտենապէս ճգնելու համար անյատակ կարասը, իրաւ, կը տեսնենք երբեմն մարդեր որ անվերջ ու մեքենական աշխատութեան մը ճիգին մէջ կ'անցընեն իրենց կեանքը, բայց այդ անբնական է. իրապէս և բնականօրէն ճիգը կը դիմէ վախճանի մը որուն միջոցն է ինք, կարեւոր, մեծագոյն, էական միջոցը, բայց վերջապէս միջոցը...: Ամէն աքնութիւններ որքան ալ երկայն, որքան ալ ջժուար ու ատժանելի ըլլան, երբ իրական են, երբ խաիւսիկ մեքենականութիւն մը չեն պարփակեր իրենց խորը, պիտի յանգին իրենց բնական վախճանին որուն համար գործունէութիւն ունեցան, պիտի յանգին Ստեղծագործութեան:—Եթէ ապրիլը գործել է և գործելը ճգնիլ է, ատոր պատճառն այն է որ ապրիլը ստեղծել է: Իրապէս ստեղծագործութեամբ է որ կեանքը կը տարբերի ինեզերքի միւս երեւոյթներէն, անո՛վ է որ ապրող էակը կը զանազանուի անշունչէն. նոր ձեւերու, նոր կարողութիւններու ստեղծում, ա՛յս է որ կը կազմէ կեանքը, ա՛յս է որ ինեզերքի մէջ յառաջ բերեր է ամբողջ պէսպիսութիւնն էակներու որոնց հետացման մէջ կ'ապրի մեր միտքը:

Ամէն անհատ որ կ'ապրի, իր էութեան խորը կարելիութիւններ ունի՝ որոնց իրագործումը յառաջ պիտի բերէ այդ անհատին ինքնատպութիւնը: Ինչպէս կ'ըսէի ձեզի օր մը, ամէն անհատ՝ տեսակէտով մը և աստիճանով մը հանճար ըլլալու սահմանուած է, որովհետև իր մէջ կը պարունակէ զօրութիւնական վիճակի մէջ գանուող ինքնատպութիւններ որոնց զարգացումը պիտի չհատէր իր անհատականութիւնը և իրեն պիտի տար իր ինքնուրոյն տեղը մարդկութ մէջ. այդ ինքնատպութեանց զարգացման մէջ է մարդուն վերապահուած ստեղծագործութիւնը, այլ խօսքով՝ մարդուն վերապահուած կեանքը:

Այսպէս ուրեմն ճիգը կը դիմէ իր վախճանին՝ որ է Ստեղծագործութիւնը: Ձեմ նկատի առներ հոս տարբեր տեսակ ստեղծագործութիւները, ինքնատպութեան տարբեր արտայայտութիւնները, ըլլան նիւթին մէջ՝ տնտեսական ստեղծումով, ըլլան զգացումներուն մէջ՝ գեղեցկագիտական ստեղծումով, ըլլան ճշմարտութեան խոյզին մէջ՝ գիտական և իմաստասիրական ստեղծումով, ըլլան վարուելու կերպին մէջ՝ բարոյական ստեղծումով...: Ամէն այն տեղն ուր ճշմարիտ ճիգը կայ, հոն պիտի ըլլայ անոր ճշմարիտ վախճանը —Ստեղծագործումը:—

Ու հո՛ս է որ Շօբէնհաուէրի մտածման չարունակութիւնը կը յանգի ճշմարիտ լաւատեսութեան, քանի որ Ստեղծագործութիւնն իր բնական հետեւանքն ունի մարդուն հոգիին մէջ, կ՛ուզեմ ըսել Հրճուանքը։ Հին Արիստոտել հանճարային տեսութեան մը մէջ արտայայտեր էր այս ճշմարտութիւնը որ ի յայտ կը բերէ հրճուանքին բնութիւնը, միեւնոյն ատեն՝ անոր խորունկ բարութիւնը։ Արիստոտել կ՛ըսէր. «Հրճուանքը վերջին կատարելութիւն մ՛է որ կ՛աւելնայ պտղին վրայ, ինչպէս երիտասարդութեան վրայ՝ իր ծաղիկը»։ Կը հրճուի՛ն, տեսէ՛ք, ամէն անոնք որ կ՛ստեղծեն, մայրը որ իր զաւկին ծնունդ առաւ, աշխատաւորը որ նիւթը փոխակերպեց և անոր մէջ արժէք մը ստեղծեց, գիտունը որ ճշմարտութիւն մը երկնեց, արուեստագէտը որ գեղեցիկին մարմին մը չինեց, առաքինին որ բարութեան գործ մը երեւան հանեց, կը հրճուի՛ն ամէնքն ալ, որովհետեւ ստեղծելը հրճուիլ է, որովհետեւ Ստեղծագործման վրայ կ՛աւելնայ հրճուանքը, ինչպէս երիտասարդութեան վրայ՝ իր ծաղիկը...

Այսպէս պէտք է չարունակել Յուեհաուէրի մտածումը. «Ապրիլը գործել է, գործելը ճգնիլ է, ճգնիլը ստեղծել է, ստեղծելը հրճուիլ է»։ Այսպէս, սիրելի ուսումնասիրաւարտ Պարոններ, երբ այս պահուն կեանքի եղերքը հասած, կը լսէք առաւել քան երբեք ուժգնօրէն ու ահռելար՝ կեանքին աղմուկը, եւ առ կեանքին որ իր անհուն պէսպիսութեան մէջ անհուն չհնդով ու գոռումով կը թաւալի, մի՛ խրտչիք. այդ աղմուկը կեանքին Ջայնն է, կեանքին որ գործունէութիւն է, կեանքին որ ճիգ ու տքնութիւն է, բայց որ էապէս և ի վերջոյ Ստեղծում է և Հրճուանք։ Կեանքն այսպէս ինք իր մէջ ունի իր երջանիկ վախճանը, իր բնութեամբն իսկ կը ձգտի ստեղծման, կատարելութեան և երջանկութեան։ Մխ, դժբախտաբար կատարեալ չէ՛ այդ երջանկութիւնը. անխառն չէ կեանքի հրճուանքը. անձանօթ ոյժեր միշտ կը դաւեն կեանքին դէմ. կեանքի մէջն մի վայրկեանը յաղթանակ մըն է մահուան ոյժերու վրայ, այնքան որ ոմանք կեանքը մահո՛վ են սահմանած. լսած էք անշուշտ սա բանաձեւը, «La vie c'est l'ensemble des forces qui agissent contre la Mort». Կեանքն աւելի ահռելի ոյժերուն դէմ կը գործեն։ Մահն ու իր վտքր ասոիճանները կը յաջողին երբեմն անբնականօրէն

ջնջել ամէնէն գեղցր երջանկութիւններ. բայց այդ ըսել չէ՛ թէ, ինչպէս կարծեր է յուեհաուէրը, կեանքն իր իսկութեան մէջ, իր ծոցին մէջ իսկ կը պահէ յաւէտ։ Յետոյ այդ պարագաներուն՝ միացեալ կեանքը մեծագոյն ճիգով մը և անոր չաջորդող մեծագոյն հրճուանքով կը գիտնայ միսիթարել ինքզինքը։ Ի՛ն ճշմարիտ խօսքերէն մէկն է սա. «Ակխատութիւնը մեծագոյն մխիթարիչն է»։

Ստեղծագործ աշխատանքը զձեզ առաջնորդեց դափնիներու այս հրճուալից պահուն։ Միեւնոյն հնձան ունի և կեանքը. անոր մէջ հրճուանքի ատաղը պիտի փայլի ամէն օր ձեր գլխուն վերեւ՝ երբ միեւնոյն ստեղծագործող աշխատութեամբ ձեր էութիւնը չեչտէք-ալիարկի վրայ։ Կը մաղթեմ՝ դժբախտութեան անձանօթ ոյժեր չի գան դաւել ձեր երջանկութեան դէմ. կը մաղթեմ որ՝ մաքուր հրճուանքի ժպիտը ձեր դէմքին վրայ՝ քալէք երջանկութեան ճամբուն մէջէն։ Երթաք բարեաւ։

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Ակիւտար

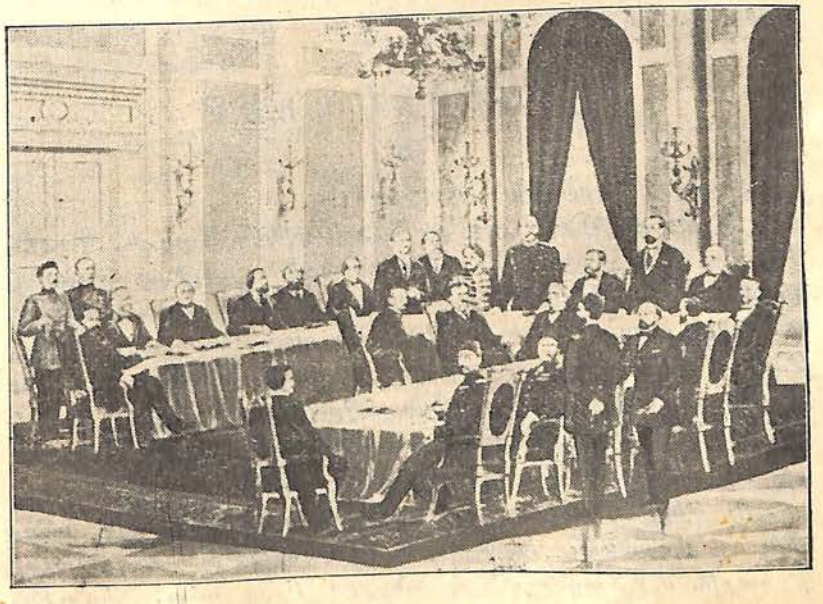

Պուդինի պատմական վէմաժողովը (1878)

† Տ. ԳԻՈՐԳ ԳԷՆՅ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՎԱՅՐԿԵԱՆՆԵՐ

Քալելով կ'երթանք Հայաստան։

Ու կը քալենք... կը քալենք կարինէն Մուշ և Մուշէն Սասուն։ Օ՜, հեչտութիւնը այդ գնացքին։ Կուրծքդ հեւալիր՝ միամիտ խանդով մը, միշտ ակնապիշ ու միշտ ալ անհամբեր, թափ կու տաս ոտքերուդ, թափ կու տաս թեւերուդ, և կ'երթաս, կ'երթաս անդորր, գրեթէ բնազդաբար։ Կը յառաջանաս առանց նայելու, անսահման անջրպետներ կը կտրես, սար մը կը բարձրանաս 2-3 ժամ, յետոյ կ'իջնես գահավէժն ի վար, քիչ անդին ժեռուտաքէ մը մագլցելու համար։

Ու կ'երթաս, միշտ կ'երթաս, առուն կամ գետակն անցնելն ալ նկատելով այնքան պարզ գործողութիւն մը՝ ինչպէս, քաղաքին մէջ, տղմուտէ մը անցքը։ Բայց ահա, հեռուէն, կարաւանէն ձայն մը կ'ազդարարէ որ կենաս։ Սպասէ, ա՜յ տղայ, սպասէ՛ որ ես ինացողներն ալ հասնին...։

Հա՛, հա՛, հա՛։ Սպասել... որպէս զի միւսներն ալ հասնին։ Բայց արդա՞ր է որ այդպէս ըլլայ։ Բնակա՞ն է այդ, —կասեցնել քու թափդ, յանկարծ, ճամրու ընթացքին կքիլ, որպէս զի ետ մնացողները, անկարողները, կթոտներն ալ հասնին։

Ա՛խ ո՜։ Այդ նոյն տրամաբանութիւնն է որ ըսել կու տայ մեր երիտասարդ մարդ հարեւաններուն, ըսել կու տայ մեր Թանկագին պահպանողականներուն, թէ մենք պարտաւոր ենք սպասել՝ որ ժողովուրդն ալ յառաջանայ, զարգանայ և հասնի մեզի... Այսինքն պարտաւոր ենք դաւաճանել մեր խառնուածքին, մեր ահնդերուն դէմ, անբնական ճիգեր փորձել, սեփական ձեռքերով փետրաթել մեր թեւթափը։

Կը պահանջուի ինչ որ վեր է մեր ուժերէն, Մենք կը քալենք, կը քալենք անընդհատ ու հաստատակամ, մեզ ինչ փոյթ թէ ետ մնացողներ կան։ Ես պահէ պահ, դէպ ի ետ ակնարկներ ալ, ինչո՞ւ չէ։ Բայց դէպ ի ետ կը նայինք՝ կտրած անջրպետը չափելու և մեր յառաջխաղացութեան գիտակցութիւնով անդամ մըն ալ օգնութեան համար։

Ա՛յդ է բնականը։ Ես «ազգերու իմաստութիւն»ն ալ ուրիշ բան չի թոյլատրեր։

❧

Կը քալենք օրերով, կ'անցնինք անսահման տարածութիւններ, և հազիւ 1-2 գիւղեր կը դիմաւորենք։ Ջկայ բնակչութիւն, չկայ կեանք, չկայ ա՛չ իսկ ծառ։ Աստղն աստղ, թուչուն մըն է որ անջրպետը կը ճեղքէ սուր ճիչով մը, ու մենք կը մնանք զարձակ, միակ չնչաւորները՝ զարհուրելի ամայութեան մը մէջ։ Հայաստանը ո՛չ միայն առանց Հայու, այլ և առա՛նց մարդու...

❧

Քաղաք թէ գիւղ,—փողոցները, չէյապատը, տուները, ժարդիկը,— բոլորը Աբեւելք կը բուրեն· բայց մանաւանդ մարդերու կացքը, գիւղին մէջ կամ քաղաքին չուրջը։ Եաղմաղերու թանձր փաթաթ մը գլուխներուն, ձեռքերը չալվարին մէջ խորասոյզ, ծերն ու երիտասարդը հաւասարապէս նոյն հոգեբանութիւնը կը մարմնացնեն իրենց արտաքին հանգամանքով իսկ։ Դիտէ՛ անոնց դէմքերը, քալուածքը, անորակելի դանդաղութիւնը, և արդէն վերուծեր ես անոնց բովանդակ

էութիւնը։ Այլ ևս ծածուկ բան չկայ։ Ինչ որ ունին՝ հոն է, աչքիդ առջև, օրը ցորեկով պարզած։ Մարմիններ են որ կը տատանին, չարժելու բնազդն իսկ կորսուած։

Ո՜հ, մանաւանդ իրենց նայուածքը։ Նայի՛լ... անոնք սեյիր կ'ընեն անկենդան հայեացքով մը, և ամբողջ Արեւելքը սեյիրձիներու արքայութիւն մը չէ՞ արդեօք։ Աչխարհ մըն է որ կը խլրտի, կը փոթորկի, կը տապալէ ու կ'ստեղծագործէ իր չուրջը, և Արեւելքը, զառամած Ասիան՝ ախմարական համբոյթեամբ մր, ակիբերան, չմտուն, կը նայի թարթափուն աչքերով, կը նայի անխլիրտ ու անվախճան։ Երջապատի ալեկոծութիւնն իսկ հազիւ թէ կը վրդովէ իր միապաղաղ, իր դարեւոր անդորրութիւնը, որ մեռելներու հանգստեան խաղաղութիւնն ալ չունի, ափսո՛ս։

Զուլո՜մ... Շարունակ անադդոյի մէջ ենք, որ Թուրքերն անա պիտի ձուլեն զմեզ, պիտի ազատագին մեր ինքնութիւնը։ Թչնա՛ռ ազմկարարներ։

Զուլո՞մ։ Բայց արդէն իրականութիւն մը չէ՞ այդ։ Օ՜հ, նայեցէ՛ք մեր աչքերով, կոյս խղճմտանքով։ Նայեցէ՛ք ձեր չուրջը,—երկրի խորերէն մինչեւ ճաճանչագեղ արուարձանները, — բայց մանաւանդ երկրի խորերը։ Հայն ու Թուրքը՝ ամէն անուններով է որ կը զանազանուին։ Հագուստն իսկ չատ քիչ փոփոխութիւններ կը յայտնէ։ Իսկ իրենց նիստուկացով, իրենց ատելութիւններով և համակրութիւններով, իրենց ձգտումներով ու բաղձանքներով, այո՛, նոյն իսկ իրենց խօսուածքովը մէկ ընտանիքի զաւակներ են անոնք, արտադրութիւնը նոյն միջավայրին։ Տարբերութիւն կայ այնքան՝ որքան, օրինակի համար, տարաշխարհ գացած, և տունը մնացած՝ գիւղէն դուրս չելած երկու հարեւաններու մէջև։

Զուլումը փաստ է արդէն։ Իսկ մեր ճիգը պիտի ըլլայ լուծել այդ անճանաչ, գորշ զանգուածը, զտել ու կազմել նոր Հայութիւն։ Մենդրանիկ սերունդը կատարեց իր պարտքը, և կրտսերը պարտաւոր է տանձնել իրենը, մեր աչխարհի քաոսնեալի ամայութեան մէջ, երգելով ուուս բանաստեղծին հետ.— «Ես լալիս եմ լացողների հետ, տանջւում եմ տանջուղների հետ և ընկճածին ձեռք եմ մեկնում»։

կ. Պոլիս, 30 Հոկտ. 1913

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

† ՏԻԿԻՆ ՄԱՔՐՈՒՀԻ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Ո՛վ դուք կիներ թախծադէմ,
Որ կը ժպտիք վերչագէս
Ձեր տուներուն շեմին վրայ,
Ի՛նչ փոյթ՝ դաշինքն երբ չկայ յաւետատ։
Մահուան անդունդը խորունկ,
Զոր կը բանայ պատերազմն,
Ձեզ չկըրնար ո՛չ ոսկին
Բոլոր երկրի, ե՛ւ ոչ հողերն հանդերձ
Հանաքոյր աչխարհի։
Ձեզի հանար՝ որ կը խօսիք նուիատակ,
Դիւրագնեորոյ հանդիսաւոր խօսքերով,
Պատերազմերուն պանծալի՛
Այս յաղթութի՛ւնն իսկ՝ յաղթանակ մըն է նոր։

Վ. ԱՂԱՆՈՒՐ

ՏԵՐԵԻ ՄԸ ՎՐԱՅ (*)

●

Կեա՛նքն է այս ուղեւոր, եւ անասնիկներն որ գայն կը ծլծլեն
Մե՛նք ենք՝ խանդակաթ օրի, արեւոտ շ'անձկոտ յոյսերոտ...
Կը չորնայ ուղերէն, կը նեղուի գո՛յնը. նոյն ներսիակ
Մրաքին քառեղծած սիրոյ ցլուորքներէն կը ուրժգունին: —
Հէք անասնիկներս այն առեւտ ուրխուր՝ բառուն՝ ոգեսպառ
Դէպ ի ամէնուն հառած հաւատար կեցու կը դիմենք:—
Կը մնայ յիշատակն երչանիկ ժամուն մը, չքնաղագեղ՝
Կարճ արշալոյսի մըներ կը ձօնուէր մեզ հիւրպատից ուղեւոն...
Իսկ երբ մըներ մեկը որ գարնան զբաղր շամին վրայ
Մեզի ընկերաց, ու տեսնենք իր դէմքը սիրով ժպտուն
Դէպ ի մեզ դարձած, ու լանք իր խօսքը մըտերմական,
Ո՛հ, չենք կրնար մենք, ո՛վ քոյրիկ, քզմեզ անուանել դրժբախտ:

Թարգմ. Հ. ԱՐՍԷՆ Վ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ — Վ. ԱՂԱՆՈՒՐ
Վենետիկ, 1912 (անտիպ)

(*) Սոյն ոտանաւորը գրուած է ստուարաթուղթի մը վրայ, ուր նկարուած է տերեւ մը՝ ծծուած քանի մը ճանճերէ։ Վիկտորիա գայն ընծայած է իր Մարիամ քոյր՝ սա վիրաւորութեամբ. «Alla cara *Merotti* la sua *Vittoria*. *ocio drito.*» «Իր սիրելի Մարիամիկին իր աջ աչք (սիրելի) Վիկտորիան»։ Թարգմանութիւնս ըրած եմ ձեռագրին վրայէն, զոր ազնուութեամբ տուաւ ինծի ողբացեալ Վիկտորիայի նոյն Մարիամ քոյրը։ Տերեւն ու ճանճերը նկարողն է ինք Վիկտորիան։ Հ. Ա. Վ. Ղ.

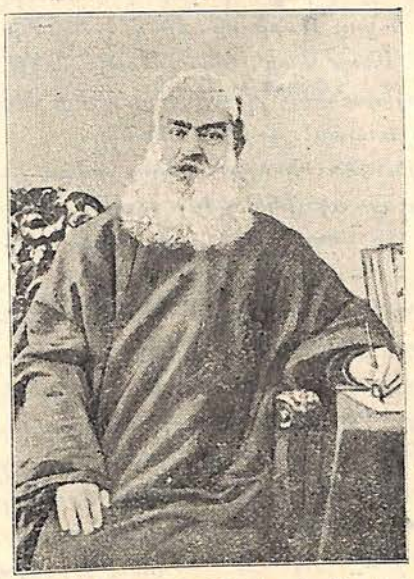

ՏՐԴԱՏ ԵՊՍԿ. Պ ԱԼԵՒՆ (բանաստեր)

ՅԱԿՈՒՐՋԻ

●

Ամառուան հանդարտ միջօրէ մըն է։ Տերե՛ւ չշարժիր, ոչ ալ կտուց մը կը չաղակրատէ չուրջի թաւուտներէն։

Պարտէզին մէջ, լայնչի՛ կանաչորակ աւազանը յափրանքով կ'ըմպէ զեղխ ջերմութիւնը ցայուկաւան, ու չուրջը չարուած թաղարներէն փափկասուն ծաղիկներ — արեւին չլթիկ լոյսէն աչքերնին առած — կը մրափեն ձանձրոյթով։ Քալատանքը, կարմիր ամաններուն ձգած ափ մը չուքին մէջ, գորտեր նստած են կկուզ՝ որոնք ապուշ նայուածքով մը կարծես կը մտախոհեն իրենց երկակենցաղի կեանքը ատիակ։

Կնիւններու նկարչային խումբ մը կ'արտացոլայի աւազանին պարտէն, իր նրբաթել չի վերան աստերովը ճեղքրեալով ջրակոյտին զմրխանայեա մակերեսը որ կծու պայծառութիւններ ունի։ Ջաւրի օձ մը ազամոտ կ'ալբրուի աւազ մէջ, բերանը դօդոշ մը խածած։ Ու սէգերը կը սարսին...։

Ջանի մը քայլ վերջը, դալար դարատափը կը կոթողէ իր վրայ դարաւոր հսկայ թմբի մը, ճիւղազանգը խօլարձակ փուած կապոյտին մէջ։ Անոր տակ, հորիզոնաձև յաղթ ոստէ մը կախուած են զոյգ պարաններ՝ վարը տախտակի բեկորով մը, որուն վրայ աղջիկ մը նստած՝ կ'օրօրի մինակը։

Կախօրրանին մէն մի երթևեկին, արուն-քներն իրար միացած, դէղին կիսակօշիկին ներբանովը պինդ զարիր մը կուտայ գետնին և կը նետուի ալ ձախ՝ օդին անդորր մարզերուն մէջ, լրջուն ու երջանիկ։

Անուշ խարտեաշ մըն է ան։ Արեւը թմբիին սաղարթներէն թորուելով մազուելով՝ կու գայ ճաճանչել ոսկի քիսերու գոյն իր վարսերուն վրայ արունք ծոծրակին ի վար կը ջրվէժին եւ արունց մէջ խիզր նետած է լոյսերակ սանար մը արծաթէ, մանրանկար մանիկի մը ասեղով։ Ու պարանոցին՝ ալապաստարի պէս ողորկ՝ պիսակուած է դէղին սաթէ համրիչով մը, վարդի վրայ նարգէս ցանուած ասեղնալու պարարանքը տալով աչքին։

Տղայ է դեռ։ Ատիկա կը հասկցուի իր գոգնոցէն՝ որուն տակ լանջքին զոյգ կոնակը թեթեւ մը կ'ուռի, ինք՝ անոր թարմ աճումին անգիտակ։ Ատիկա կը հասկցուի նաև իր աչքերուն երկինքէն՝ ուր աչխարհի անպէտ քնքոյշ կուսութիւնը կը փողփողի, և այն լոյս երեսէն ուր կը ծիսայ անմեղութեան չնորհը։

Թմբիին բունին յով, կանանչին վրայ, դպրոցականի գիրք մը, կաղամար, քանակ ու ասպարակներ ձգուած են անխնամ։

Ու կ'երգէ ալ, անանկ հիացիկ ձայնով մը ուր վտակի մը քմչոտ կարկաչը կայ և ազնիւ կիթառի մը սոյլը թրթրակ, կ'երգէ ան ահռելիսի մը մոռցուած սա տունը.

Ձայնը կ'երգէ սէր ու գգուանք,
Համակ յուզում ու սարսուռ.
Այ հերի՛ք են երգդ ու նուագ,
Բոց աչքերդ ինձ դարձուր...։

Անգիտակ, ընչովին անգիտակ արտաբերած բառերուն իմաստին, կը կրկնէ, կ'երեքնէ՛ զայն, իր ճօճումին հետ թափ տալով նաև երգուածքին, և հրամայած բարձրութիւններուն հանելով յակուրջին ու ձայնիկը։

Անդին, անոր անձնիւր տարուբերին, պառկող խաղաղ աւազանն իր հայելիին մէջ մասեր կը գողնայ այդ աղջկան գոլոր

կերպարանքէն, չուչանաթոյր կարճ քղանցքին գաղանապատ ծալքերէն բռնէ՝ մինչև սև գուլպայէ սրունքները, մանաւանդ այն զոյգ ծղիքը կաթնորակ որունք քովէնի չուանները պըլլըլած են՝ խորհուրդներու պէս մատչելիք։

Օրուէ՝ դուն, օրուէ՛, կայտառ, պայծա՛ռ աղջիկ, ու երգէ՛ այդ երգը սրուն մէջ ձայնիդ ներրոզը կայ, և տարիւոտ պարմանիի մը ըղձա՛նքը բոցավառ։

Ուշ կամ կանուխ, Աչխարհը գո՛ն ալ ճանչնաս պիտի, և տեսնես թէ ինչ համ է ըմպանքը վիշապին։ Երակներուդ մէջ, վերնամորթիդ տակ ու լանջքիդ խորը պիտի զգաս այն կծուածիծաղ հոսանուտը զոր Աէրը պիտի քալեցունէ գողունի, որպէս կին սկսիս հասուչի չնչառութեանդ։ Այն ատեն զգալո՛վ է որ զի

† Տ. ՍԱՀԱԿ ԲՀՆՅ. ՏԻՐ-ՍՄՐԳԻՍԵԱՆ

☛ *Բազմաթիւ հին ու նոր հայ գրագէտներու, նշանաւոր եկեղեցականներու, արուեստագէտներու, ազգային գործիչներու եւն. կենսագրութիւններու շարքը, —զոր քանի մը տարի է ի վեր սկսած էինք հրատարակել,— պիտի շարունակենք 1914ի մեր Տարեցոյցով։*

ԱՍՏՈՒԱԾ «ԽԵԼՔ» ԿԸ ԲԱԺՆԷ

(ԶՐՈՅՑ)

●

ԱՇԽԱՐՀԻ ստեղծման տարին էր, ասկէ ճի՛շդ 7338 ամեր առաջ, —եթէ կ'ուզէք հաւատա ընծայել մեր միամիտ Օրացոյցներուն «երեւելի անցից ժամանակագրութեանց» նախաւորը գրաւող խօսքին։

Եհովան արեզակը եւ իր բոլոր չնչաւորներուն արարչագործութիւնը չարաթէ մը ի վեր կատարած էր արդէն եւ կը հանգչէր իր եղեմանեայ Գահոյն վրայ՝ խոհուն ու երջանիկ։

— Օ՜ն, ըսաւ յանկարծ, ատե՛ն է որ իմ բոլոր արարածներէս մէկուն տամ իմացականութիւնէս ճառագայթ մը գոնէ, որպէս զի զայն ունեցողը կարենայ անհունապէս չեզտուիլ ա-

մէնքին մէջէն, իշխել ամէնքի՛ն վրայ, նուաճել ամէ՛նքը...։ Տալիքս՝ փոշր մը ուղեղ է իմ ուղեղէս։

●

Աղտոր առաւօտ մըն էր. լուսաւէտ մէջօդին մէջ խաղաղութիւն կը ծփար միայն։

Հեռուն, անպայտ պարապութեան մէջ սեւ կէտ մը կը խաղար, երկինքն ու ծովը ճեղքրտելով անընդհատ։ Ծիծեռնակ մըն էր ան, որ իր թռիչքին թափ առած՝ կը սուրար հեզուկ տարածութեանր վրայէն։

Իր արշաւը կասեցուց յանկարծ, վասն զի նշմարեց որ ծովուն մակերեսը կը պղպջար։ Ջուկ մը՝ գլուխը վեր առած՝ ձայնեց իրեն։

— Ո՞ր բարով այդպէս արագ։

— Երկի՛նք, պատասխանեց ծիծեռնակը. Տէրը խեղճ պիտի քաժնէ եղեր այսօր իր ստեղծած բոլո՛ր շնչաւորներուն։

— Դարձիդ՝ ինձի՛ լո՛ւր մը, կ'աղաչեմ, յարեց ծովերու աչխոյժ բնակիչը։

Ու ծիծեռնակը ճախրեց վնասց դէպ ի բարձունք, ժամ առած հասնելու եւ ներկայ գտնուիլ Աստուծոյ կալուածին մէջ տեղի ունենալիք մե՛ծ արարողութեան։

Վերադարձին, իր ալայքը թեւատած ու խոնջ բան մը ուշնէր իր մէջ։ Ջուկը դիմաւորեց զայն վերսին։

— Լա՛ւ, քուրուկ, հնձեց թռչնիկը ձուկին՝ ցաւոտ ձայնով մը, Աստեղծողնիս՝ Խելքը Մարդ եակի՛ն տուաւ միայն...։

— Ափսո՜ս, վրայ բերաւ արծաթէ լուզորդը. բաներնիս բուրդ է այսուհետեւ, վասն զի — նյա՛ն դիր խօսքիս, — Մարդ էակը ո՛չ զքեզ ալ պիտի ձգէ՝ օդերուդ մէջ, ո՛չ ալ զիս՝ ջուրերուս խորը...։

ԹԷՈԴԻԿ

«ԳԵՂԱՐՏՈՒԵՑՔ»

1908 Մարտէն սկսեալ, Ռուսահայ յայտնի գրագէտ Գարեգին Լեւոնեանի խմբագրութեամբ կը հրատարակուի պատկերազարդ այս տարեկան հանդէսը՝ գրական, գեղարուեստական երաժշտական ամենաճոխ բովանդակութեամբ,— բաւն ամենայն առումով։ Մինչեւ հիմայ 4 գիրք լոյս բնծայուած է, իւրաքանչիւրը 200է աւելի մեծադիր էջերով,— 4 Դիր 4 ռուպլի, 10 գիրք 10 ռուպլի (Թիֆլիզ). արտասահման՝ բաժի ծախքը գնողին վրայ. Հասք 2½ ռուպլի—

Հասցէ. *Rédaction «Kégharvest» Tiflis.*

Արքունի վառ.օդապետ
ՊՕՂՈՍ ՊԻՑ ՏԱՏԵԱՆ [1800-1863 Նոյ. 19]

ՁՕՆ ՄԸ ՄԵՆ ՅՕԲԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

Շատ յարմար ժամանակին է հրատարակվում ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ զիրքը, որ մի ստուար աշխատութիւն է, բաղկացած 24 մեծադիր և մանրատառ. հոծ պրակներից: Թէոդիկի այս գեղեցիկ երկը՝ մի ճոխ գեղարուեստական գործ է, հրատարակված ի պատիւ ազգային-պատմական մեծ յօբելեանին, որուն պատիւ բերող գործ է: Տպագրութիւնը ընտիր, փղոսկրեայ թղթի վրա, վերին աստիճանի խնամքով և գեղարուեստօրէն է կատարված...: Հեղինակը որ տրդեն ծանօթ է բանասէր հասարակութեան իր հանրագիտարանով, անագին ջանք և աշխատութիւն է գործ դրել ներկայ աշխատութեան վրա:... Եւ նրա ջանքերը լիակատար աջողութեամբ են պսակվել:... Կարելի է հատուկտակս ասել, որ հայ մատենագրութիւնը ճոխացաւ մի ընտիր, գեղարուեստօրէն պատրաստված երկով, որ միեւնոյն ժամանակ մի գեղեցիկ գարդ կարող է լինել ամեն մի գրական սրահի համար:

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՄՇԱԿ թերթի գրախօսականէն հատուածներ.
(13 Հոկտ 1912)

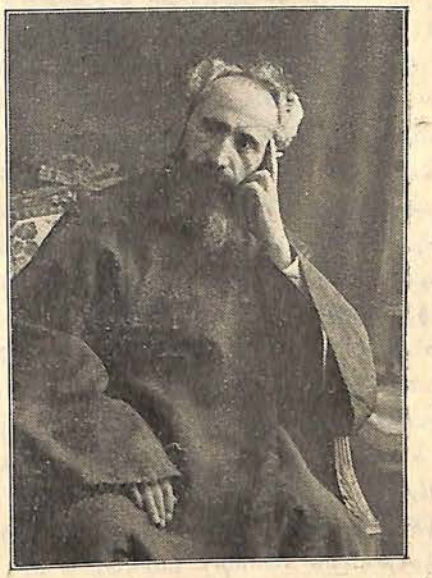

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ (Էջմիածնական)
Տօքթօր Փիլիսոփայութեան

ԹՕԼՍԹՕԻ ՎԵՐՋԻՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

...Որոշապէս կ'զգամ թէ ամէն ինչ սկսած է կորնչուիլ յիս իր չահեկանութիւնը, ամէն միայն իմ անձիս վերաբերող բաներուն—իմ երբեմնի ուրախ թիւններս ու վիշտերս,— այլ և ընդհանուր աշխարհի երջանկութեանը հետ կապ ունեցող բաներուն: Ամէն նախկին թափուր չեմ կրնար առաջ կանգնիլ՝ պաշտպանելու համար ինքնազարգացումը, ժուժկալութիւնն ու անհատութիւնը: Ինձի անանկ կու գայ որ նոյն իսկ անտարբեր եղած եմ մարդկային բարօրութեան և այն մեծ հարցին նկատմամբ՝ թէ երկնից թագաւորութիւնը պիտի գայ թէ ոչ:

Այս փոփոխութիւնս դիտած և անոր չարժանիքին վրայ երկարօրէն խորհած ըլլալով, յանգած եմ սա հետեւութեան.— Ամէն մարդ կ'ապրի՝ զարգացման երեք հանգրուաններէ անցնելով որոնք իր ճակատագիրը կը կազմեն. (հիմայ ես կը գտնուիմ վերջին հանգրուանին մէջ). առաջնոյն մէջ մարդ մի՛

միայն իր անձին համար կ'ապրի, իր կիրքերուն և իր ձգտումներուն համար, ուտելու և խմելու համար, ժամանակն ուրախ անցուցնելու և կանացի ընկերութեանց համար, վերջապէս փառասիրութեան և անապարծութեան համար. իր կեանքը հրուստա և լեցուն է։ Աւանկ եղած էր իմինս ալ՝ մինչև 30 տարին. երբ այդ հանգրուանէն անցայ, սկսայ խորհիլ ուրիշներու, բոլորին բարօրութեանը մասին. խանդով ու կորովով աշխատեցայ տարբեր գործեր հաստատելու համար։ Այսօրինակ բոլոր չահագրգռումներս սակայն ցրուեցան ամուսնական կեանքիս անդրանիկ տարիներուն հետ, և անոնք ուժգնօրէն կրկին արթընցան յիս՝ երբ աւարտին անգամ սկսայ հաստատել մեր աշխարհիկ կեանքի ունայնութիւնն ու անապարծութիւնը։ Կրօնական զգացումներս համայն կեդրոնացան այլևս երջանկութեանը վրայ, այսինքն թէ երկինքի արքայութիւնը հաստատել երկրի վրայ։ Այս տեսչանքս ա՛յնքան գործուր էր և ա՛յնքան չատ կեանքս լեցուց, որքան եղած էս իմ առջինեկ էրս՝ անձնական երջանկութեանս համար։ Ներկայի՛ս մէջ միայն կ'անդրադառնամ, թէ այս վերջին փափաքս ալ մնաց է իր կարգին, որով պարտաւորուած եմ սա հարցումն ուղղել անձիս. «Իրապէս բարի բան մը կա՞ր այն աշխատութեան մէջ որ կ'ըլլար՝ օգնելու համար մարդերու կիրակութեան և աւելորդապաշտութեան դէմ մղուած պայքարներուն»։— Ներս հիմայ ցառնելը կ'զգամ կեանքի նոր հիմի մը որ պէտք է տեղը բռնէ բոլոր միւսներուն, որովհետև անիկա կը պարունակէ ջանք մը մարդկութեան բարօրութեանը համար, ինչ որ իր կարգին կը պարունակէ ջանք մը անձնական երջանկութեանս համար։ Այս հիմն՝ աստուածպաշտութիւն մըն է։ Ասիկա ինքզինքը կատարեալ ընկ մը չէ, ո՛չ, հապա իղձ մը՝ երկնային սրբութենէն ցոլք մը իրագունելու։

Կեանքի այս նոր հիմը կը կայանայ Աստուծմէ մեզ աւանդըւած բարիքն անաղարտ պահելուն մէջ, աւելի լաւ ու բարձր կեանքի մը համար պատրաստ ըլլալուն մէջ։ Ամրողջ էութեամբս գրաւուած եմ այժմ իմ այս նոր ըղձանքովս։

Այն ատեն երբ կորանցուցի ամէն չահագրգռում անհատական կեանքիս համար, և երբ դեռ չէի ստացած կրօնական չահագրգռումը,— տենչ մը մարդկութեան ընդհանուր բարիքին համար,— իմ կացութենէս կը սարսափէի։ Բայց խաղա-

զութեան մը սիրայոյզ ան վայրկեանին երբ կրօնական զգացում մը գտայ որ կ'մղէր զիս մասնակցելու մարդկութեան օգտին. այս առաջադրութեամբ էր որ կատարեալ գոհացումն ունեցայ անձնական երջանկութեան համար տասնամ սիրոյս։

Միեւնոյն բանը կը չարունակուի հիմայ, թէև մարդկութիւնն աւելի բարերաստ ընելու մասին ունեցած իմ նախակին կերպս փափաքս ակտարացած է։ Երբեմն տեսակ մը սոսկում կ'զգամ, իրրև թէ անհուն անդունդի մը առջև կը գտնուիմ։ Սակայն և այնպէս ըղձանք և նոր կեանքի մը պատրաստութիւն՝ տեղը կը բռնեն նախկին պայմաններուն։ Աւանդ մէջ է որ միայն երջանկութիւն կայ թէ՛ անհատին և թէ բոլոր մարդկութեան համար։ Պատրաստուելով այդ նոր կեանքին, միաժամանակ կը հանդիպ նախկին նպատակս,— բարիք մարդկութեան համար։ Ըղձալով հասնիլ Աստուծոյ, ըղձալով գերագոյն էակի մը մարդութեան որ տիրապետէ այս նոր կեանքիս մէջ, աւելի ապահով կերպով կը գտնեմ երջանկութիւն թէ՛ մարդկութեան և թէ՛ անձիս համար։ Ես ասիկա աստծոյ ամենապարանքի և առանց սիրտ-հատնումի է. միայն հանդարտ խղճի մը ուրախ գիտակցութեամբն է։— Աստուած օգնէ ինձի։

Վ.ադեմի վիպագիր-հրապարակագիր
ԳԵՐՈՎԲԷ Լ.ԻՄՕՆՃԵԱՆ (Լիմոնքեան)

ԽՐԱՄԻՆ ԽՈՐԸ

Հրեաւին կ'որոտար ամպուղ, եւ կապարի տարափ մը օդին մէջ դժոխային հակահունաւիք մը կը կազմէր: Այրուձիին ամբակներուն մէջեն, գնդակահար այդ գիմուորը կրցած էր տաժանմով քարշ տալ իր մարմինին՝ դէպ ի մօտակայ խրամ մը, ուրկէ կապելէ վերջ կրկին ոտքի դիմելու կարօտով: Հոն, քար մը գիտուն մնար՝ երբ կը հանէտար, գլուխը վեր առած չանիարած: Ոտնաձայն մը...: Եւ ահա՛ իր նուաղուն աչքերուն առջեւ ցցուեցաւ կերպարանքն իր վաշտեն գիմուորի մը: Հրացան չկար ձեռքը, ոչ ալ փամփշտակալ՝ մէջքին: Հետապնդած գիւց ան իրենք մահամերձին ոյժ: Նպատակը՝ կեանքը ողջ պահե՛լն էր ղոկ: Վիրաւորը մի՛կ ակնարկով ամբողջ պատմութիւնը կարդաց անոր տխուր ներկայեն.— Դասալի՛ք մը: Եւ մինչ փախստականը հիմնայ յապաղումի՝ հանգիստ կ'առնէր պահիկ մը, իբչ յետոյ առնալի դաշտերուն մէջ անհետելու համար, միտքը զերազոյն ճիգով մը վերցուց իր հրացանը գետնեն ու վերջին գնդակը պարպեց անոր վրայ: Երբ արիւնը տակ տակ կը հոսէր անոր կողն ի վար, իբք դողդոջուն մատը բաբախեց այդ վտանգի արեւանը մէջ եւ իր հոգեվարքի խառն քառնքն վրայ փորձեց առնանագրել. «Կեցցէ Հայրենիքս...»: Վերջին տառին հետ՝ իր բազուկը փայտացած էր աղոնն:

Կարեկից այցելուներու թիւը կ'ամէր հետզհետէ մայրամատուրին մեծ հիւանդանոցին մէջ, խնամուող վիրաւոր գիմուորները տրտսպնդելու համար: Ամեն ալ հիացումով կը սեւեռուէր մանուանդ՝ կապարը շեշտակի յանջքին ընդունող այն արիասիրտ ռազմիկին վրայ որ, հիմ՛ շք, կ'ապրէր տակաւին,—Հայրենիքի պաշտպանութեան համար կռուող բո՛ւնդ հետոս: Իրամին խորն ընդունած իր վէրքը՝ պահ՛ժ իր դասալքութեան,—ո՛վ հեգնանք— հիմնայ դիւցազնութիւն կը հոչակուէր եղելութեան անգիտակ ներկաներուն...:

ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԷՈՂԻԿ

Բերա, 1912

Գ. ՄԱՍ ✻ ՕՐԱՑՈՑՑ ✻ 1913

Բրիստոսի ծնական	1 Յունվար	1913
Հայոց նաստատուն ծնական	11 Օգոստոս	1363
Հայոց շարժական ծնական	6 Օգոստոս	4406
Տաճկաց եմտական ծնական	1 Մարտ	1329
Հիճրէի ծնական	17 Նոյեմբեր	1332
Հրէից ծնական	18 Սեպտեմբեր	5674
Ագարիայի փոքր ծնական	21 Մարտ	298

Գարուն (9 Մարտ), Ամառ (10 Յունիս), Աշուն (11 Սեպտ.), Ձմեռ. (10 Դեկտ.): ՏՕՆԵՐ, ՏԱՂԱՒԱՐՆԵՐ, ՏԱՐԵԴԱՐՁՆԵՐ, ևն.:

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ.— ԾՆՈՒՆԴ կիր. 6 Յունվար: ՄԻՋՈՑ ՈՒՏԻՔ 29 օր: ԱՌԱՋԱԽՈՐԱՑ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 3 Փետր.: Ս. ՍԱՐԳԻՍ 9 Փետր.: ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ եչ. 14 Փետր.: ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 24 Փետր.: ԱՒԵՏՈՒՄ կիր. 7 Ապրիլ: ԶԱՏԻԿ 14 Ապրիլ: ԵՐԵՒՄԱՆ ԽԱՉ 12 Մայիս: ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ եչ. 23 Մայիս: ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ կիր. 2 Յունիս: ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ (գիւտ նշխ.) 29 Յունիս: ՎԱՐԴԱՎԱՌ 21 Յուլիս: ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄ 18 Օգոստ.: ԽԱՉՎԵՐԱՑ 15 Սեպտ.: ՎԱՐԱԳԱՑ ԽԱՉ 29 Սեպտ.: ԳԻՒՏ ԽԱՉ 27 Հոկտ.: ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏՔ 9 Նոյեմ.: ՅԻՍՆԱԿԱՑ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 17 Նոյեմ.: Ս. ՅԱԿՈԲ 14 Դեկտ.: ԾՆՈՒՆԴԻ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ կիր. 29 Դեկտ.:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Գ. Սրբազան Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: ՍԱՀԱԿ Բ., Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ: ԵՂՆԻԿ Վ. ՆԵՐԿԱՐԱԲԵԱՆ, Կաթող. Տեղապահ Աղթամարի: ԴԱՆԻԷԼ Արքեպսկ. Յակոբեան, Պատր. Տեղապահ Երուսադէմի: ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ: ՊՕՂՈՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԳ. ԹԷՐԶԵԱՆ, Կաթողիկոս Հռոմ. Հայոց՝ Տանն Կիլիկիոյ: ԻԳՆԱՏԻՈՍ Վ. ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ, Վենետիկոյ Մխիթարեանց Աբբահայր: ԳՐԻԳՈՐ Վ. ԳՈՎՐԻԿԵԱՆՑ, Վիեննայի Մխիթարեանց Աբբահայր: —Ա. ՅԱԿՈԲ Էֆ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ, Բողոքական Հայոց Ազգապետ:

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ.—Է. ՏԱՐԻ

ՏԱՐԻՈՅՆ ՉՈՐՍ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՈՒԱԾ

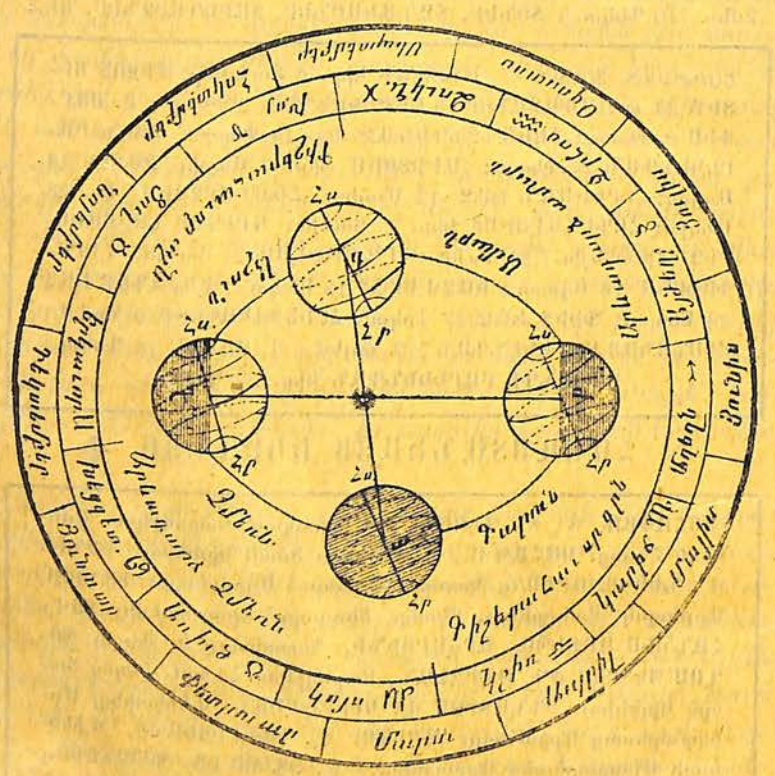

ՏԱՐԻՈՅՆ ՏԱՄՆԵՐԿՈՒ ԱՄԻՍՆԵՐԸ, ԿԵՆԴԱՆԱԿԵՐՊԵՐԸ, ԵՒԱՅԼՆ

ՅՈՒՆՎԱՐ
31 օր

1/14 Գշ. Գ. օր պահոց Ծննդ. և ԿԱՂԱՆԴ: Տարեմուտ 1913 թուականին Քրիստոսի ըստ Հին Տոմարի: Ցն* Տօն Անուանակոչութեան Տեառն, և յիշատակ Բարսեղի հայրապետին: Լտ. Տօն անուանն Յիսուսի:

2/15 Գշ. Գ. օր պահոց Ծննդ.:

3/16 Եշ. Ե. օր պահոց Ծննդ.:

4/17 Ուր. Զ. օր պահոց Ծննդ.: Լտ. Անտոնի Աբբային:

5/18 Շբ. Է. օր պահոց Ծննդ. և Ճրագալոյց Ծննդեան և Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Նաւակատիք յերեկոյին: Ցն. Ճրագալոյց Ցայտնութեան: Լտ. Աբանասի և Կիւրղի:

6/19 Կիր. ՏՕՆ ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: Ցն* Ցայտնութիւն Տեառն: Լտ. Եօթանասներորդաց կիւրակէ:

7/20 Բշ. Բ. օր Ծննդ.: Յիշատակ մեռելոց: Ցն* Յովհ. Կարապետին:

8/21 Գշ. Գ. օր Ծննդ.: Լտ. Ագնեսի կուսին: Զրոյց (պուրթի տէյվ):

9/22 Գշ. Դ. օր Ծննդեան:

10/23 Եշ. Ե. օր Ծննդեան: Հր. Տաբեգլուխ անկոց:

11/24 Ուր. Զ. օր Ծննդեան:

12/25 Շբ. Է. օր Ծննդեան:

13/26 Կիր. Ը. օր Ծննդեան եւ ՏՕՆ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ:

14/27 Բշ. Տօն Ծննդ. Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին: Հարսանիք: Լտ. Յովհաննու Ոսկերերանին: —Տաբեղարձ Ծննդ. Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ. 1859:

15/28 Գշ. Սրբոյն Պետրոսի հայրապետին, Վլասայ եպիսկոպոսին և Աբիսողոմայ սարկաւագին:

16/29 Դշ. Պահք:

17/30 Եշ. Սրբոյն Անտոնի Ճգնաւորին: Ցն* Անտոնի Ճգնաւորին: Տճ. Ախորը արպալին, որ է վերջ 40 աւուրց Ս. մասին Ամերան:

18/31 Ուր. Պահք: Ցն* Աբանասի և Կիւրղի հայրապետաց. Ադեքսանդրիոյ: Լտ. Աբանասիա, եւտոքսիա: Տճ. Լվվելի խամսին. որ է սկիզբն 50 աւուրց Ե. մասի Ամերան:

19/1 Շբ. Սրբոյն Թէոդոսի բազաւորին և եօթն մանկանցն Եփեսոսի: Լտ. Փետրվար.

20/2 Կիր. Ա. զկնի Ծննդ.: Ցն. Եւթիմիոսի Ճգնաւորին: Լտ* Տեառնընդառաջ, և Յիսներորդաց կիւրակէ իրը Բուն բարեկենդան:

21/3 Բշ. Սրբոյն Կիրակոսի և մօրն Յուղիտայի. և վկայեցն Կորդիոսի, Պօղիքառոսի և Երիգորիոսի: Հրանք.: Լտ. Վլասայ եպիսկոպոսին:

22/4 Գշ. Սրբոյն Վահանայ Գողթնացւոյն, Եւգինեայ կուսին, և Ցօրն Փիլիպպոսի և մօրն Կղոդեայ, և երկուց եղբարցն Սերգեայ և Ապիտոնի և երկուց ներքինեացն:

23/5 Գշ. [illegible]ք: Լտ. Ագաթեայ կուսին, և օր մոխրոց:

24/6 Եշ. Սրբոյն Տրիփոնի, Պառսամայ և Ննոքրիոսի Ճգնաւորացն: Լատինացւոց Տօրոթեայ կուսին:

25/7 Ուր. Պահք: Յունաց* Երիգորի Աստուածաբանին:

26/8 Շբ. Սրբոյն Աբանասի եւ Կիւրղի հայրապետաց:

27/9 Կիր. Բ. զկնի Ծննդ.: Ցն. Փոխադրութիւն նշխարաց Սրբոյն Յովհաննու Ոսկերերանին:

28/10 Բշ. Սրբոյն Եւգինեոսի, Մակարիոսի, Վալերիոսի, Կանդիտոսի և Ակիւդտոսի: Հարսանիք:

29/11 Գշ. Սրբոցն Անդրէի գօրավարին և բանակի նորին, Կալինիկոսի և Դոմետեայ վկայիցն: Յն. Դարձ նշխարաց Սրբոյն Իգնատիոսի հայրապետին:

30/12 Դշ. Պահք· Յն՝ Հայրապետացն Բարսղի, Գրիգորի և Յովհաննու Ոսկեբերանին:

31/13 Եշ. Սրբոցն Ադրիանոսի, և կնոջ նորա Անատոլայ. Թեոդորոսի և Եղեւթերոսի վկայիցն:

ՓԵՏՐՎԱՐ
(28 օր)

1/14 Ուր. Պահք:

2/15 Շր. Սրբոյն Գրիգորի աստուածաբանին: Յն՝ Տեառնընդառաջ:

3/16 Կիր. Ի. գկնի Ծննդ.: Բարեկենդան պահոց Առաջաւորաց: Յն. Դրիսո՛տիօն, որ է սկիզբն մեռասան կիւրակէից:

4/17 Բշ. Ա. օր պահոց առաջ.: Յն. Լուծումն պահոց յայսմ եօթնեկի:

5/18 Դշ. Բ. օր պահոց առաջ: Տաճկաց Մեվլուտ:

6/19 Դշ. Գ. օր պահոց առաջ.:

7/20 Եշ. Դ. օր պահոց առաջ.: Տճ. Ճեմրէի Եվվէլ պէ հավա. որ է օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու յօդս: Ջուկ (Պուրջի հուբ):

8/21 Ուր. Ե. օր պահոց առաջ. և յիշատակ առաքման Յովնանու մարգարէին առ. Նինուէացիսն: Յն. Երկուց Թեոդորոսաց վկայից:

9/22 Շր. Սրբոցն Սարգսի գօրավարին, և որդւոյ նորա Մարտիրոսին և ջորեքառասան զինուորացն:

10/23 Կիր. Գ. գկնի Ծննդեան: Յն. Ղազարոսի քահանային:

11/24 Բշ. Սրբոց Առովմանց գօրավարաց: Հարսանիք: Յն. Վլասայ եպսկ.ին: Լտ. Մաղաբեայ առաքելոյ:

12/25 Գշ. Սրբոց Սուքիասանց վրկայից, և Ոսկեանց քահանայից:

13/26 Դշ. Պահք: — Տար. Ծննդ. Ֆերտինանտ Ա. Թագաւորին Պլկր.իոյ:

14/27 ✠ Եշ. ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ, որ է Տօն Բառասնօրեայ Կայսեանն Քրիստոսի ի Տաճարն: Տճ. Ճեմրէի սանի պէ ավ. որ է օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի ջուրս:

15/28 Ուր. Պահք:

16/1 Շր. Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի հայրապետին մերոյ: Յն. Յիշատակ մեռելոց: Լտ. Մարտ:

17/2 Կիր Ե. գկնի Ծննդեան.

18/3 Բշ. Սրբոցն Մարկոսի եպիսկոպոսին, Պիոնի քահանային, Կիւրդի և Բենիամինի սարկաւագացն. և վկայիցն Արդմսեհի, Որմզդանայ և Սալեհի: Հարսանիք: Յն. Նաւակատիք է յայսմ եօթնեկի:

19/4 Գշ. Սրբոցն Ղեւոնդեանց քահանայից:

20/5 Դշ. Պահք:

21/6 ✠ Եշ. Սրբոց Վարդանանց գօրավարացն մերոց, հազար և երեսուն և վեց վկայիցն՝ որք կատարեցան ի մեծ պատերազմին: (Յիշատակ մեռելոց և տօն Ագգայիս): Յն. Տիմոթէոսի և Եւստաթէոսի ճգնաւորացն: Տճ. Ճեմրէի սալիս ֆիւլ բիւրապ, որ է օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի հողն:

22/7 Ուր. Պահք: Լտ. Թովմայի Ագուինացւոյն:

23/8 Շր. Կոստանդնուպոլսոյ Սրբ. Ժողովոյն հարիւր յիսուն հայրպտ.աց:

24/9 Կիր. Ա. Բառասնորդաց: Բուն Բարեկենդան: Յն՝ Գիւտ գլխոյ Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին: Յն. եւս Բուն Բարեկենդան:

25/10 Բշ. Ա. օր մեծ պահոց: Յն՝ Գրիգորի Աստուածաբանին: Տճ. Լվվէլի պէրտ իլ ահուգ, որ է սկիզբն ցրտոյն պատաւանց, որ տեւէ եօթն տիւ և ութ գիշեր: Հիւսիս ֆրքն.սը:

26/11 Դշ. Բ. օր մեծ պահոց:

27/12 Դշ. Գ. օր մեծ պահոց:

28/13 Եշ. Դ. օր մեծ պահոց:

ՄԱՐՏ
(31 օր)

1/14 Ուր. Ե. օր մեծ պահոց: Տճ. Տարեմուտ 1329 եզեմական թուականին: Հր. Կամաւոր ծոմ վասն մահուանն Մովսիսի:

2/15 Շր. Զ. օր մեծ պ.ոց: Սրբոյն Թեոդորոսի գօրավարին: Յունաց Թեոդորոսի գօրավարին:

3/16 Կիր. Բ. Բառասնորդաց և Է. օր մեծ պահոց: Լտ. Կիրակի արմատենեաց, որ է Ծաղկազարդ: Տճ. Ախբըր պէրտ իլ ահուգ, որ է վերջ ցրտոյն պատաւանց:

4/17 Բշ. Ը. օր մեծ պահոց:

5/18 Դշ. Թ. օր մեծ պահոց: Լտ. Գաբրիէլի հրեշտակապետին: Հրէից Ծոմ վասն Եսթերայ:

6/19 Դշ. Ժ. օր մեծ պահոց: Լատինացւոց Յովսեփայ Աստուածածնօրն:

7/20 Եշ. ԺԱ. օր մեծ պահոց: Գիւտ նշխարաց Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին:

8/21 Ուր. ԺԲ. օր մեծ պահոց: Լտ. Բենեդիկտոսի աբբային: Տճ. Ախբըր Համսիյն, որ է վերջ յիսուն աւուրց երկրորդի մասին Ձմերան: Հրէից Փուրիմ. տօն յիշատակի Եսթերայ. Շէքէր պայրամը աւուրս երկուս:

9/22 Շր. ԺԳ. օր մեծ պահոց: Սրբոցն Կիւրդի Երուսաղիմայ հայրապետին, և միւս Կիւրդի եպիսկոպոսին և մօրն նորա Աննայի: Յն՝ Բառասնից Մանկանց: Գաբնանամուտ և հասարակաց, և չինի տիւ և գիշեր հաւասար: Տճ. Իքիտալը բէպլի: Պարսից Նէվրուզ, որ է նոր օր արքայական, և է նոցա ամանոր և պայրամ: Խոյ (Պուրճի Համէլ):

10/23 Կիր. Գ. Բառասնորդաց և ԺԴ. օր մեծ պահոց: Անառակին: Լատինացւոց՝ Զատիկ:

11/24 Բշ. ԺԵ. օր մեծ պահոց: Յն. Վլասայ եպիսկոպոսին:

12/25 Դշ ԺԶ. օր մեծ պահոց: Լտ՝ Աւետումն Ս. Աստուածածնի:

13/26 Դշ. ԺԷ. օր մեծ պահոց:

14/27 Եշ. ԺԸ. օր մեծ պահոց:

15/28 Ուր. ԺԹ. օր մեծ պահոց: Հր. Ապիպ, զարնանամուտ:

16/29 Շր. Ի. օր մեծ պահոց: Սրբոյն Յովհաննու Երուսաղիմայ հայրապետին, և Սրբոցն հայրապետացն մերոց Յովհաննու Իմաստասիրին Օձնեցւոյ, Յովհաննու Որոտնեցւոյն և Գրիգորի Տաթեւացւոյն:

17/30 Կիր. Գ. Բառասնորդաց և ԻԱ. օր մեծ պահոց: Տնտեսին: Յն. Տօն ամենայն Սրբոց և Կիւրդի Երուսաղիմայ հայրապետին:

18/31 Բշ. ԻԲ. օր մեծ պահոց:

19/1 Գշ. ԻԳ. օր մեծ պահոց Լատինացւոց՝ Ապրիլ:

20/2 Դշ. ԻԴ. օր մեծ պ.ոց. Միջինք:

21/3 Եշ. ԻԵ. օր մեծ պահոց: Տարեմուտ ՄՂԸ=298 փոքր թուականին Ջուղայեցւոց, և Գարնանամուտ ըստ հնոյ Տոմարին:

22/4 Ուր. ԻԶ. օր մեծ պահոց:

23/5 Շր. ԻԷ. օր մեծ պահոց: Սրբոց Բառասնից Մանկանցն, որք ի Սեբաստիա կատարեցան: Լատինացւոց՝ Վիչենցիոսի Ֆերէրեան:

24/6 Կիր. Ե. Բառասնորդաց և ԻԸ. օր մեծ պահոց: Դատաւորին:

25/7 Բշ. ԻԹ. օր մեծ պահոց: Ցն* Աւետումն Ս. Աստուածածնի:

26/8 Գշ. Լ. օր մեծ պահոց: Ցն. Ծօն ամենայն երկնային զօրաց: — Տարեդարձ Ծննդեան Այլևրր Ա. Թագաւորին Պելճիգայի. 1874:

27/9 Գշ. ԼԱ. օր մեծ պահոց:

28/10 Եշ. ԼԲ. օր մեծ պահոց:

29/11 Ուր. ԼԳ. օր մեծ պահոց:

30/12 ✠ Շր. ԼԴ. օր մեծ պահոց: Սրբոյն Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, յիշատակ չարչարանաց և մահին ի վիրապն: (Ցաւարտ պատարագին վաճել գվարագոյրն :

31/13 Կիր. Զ. Բառասնորդաց և ԼԵ. օր մեծ պահոց:

ԱՊՐԻԼ
(30 օր)

✠

1/14 Բշ. ԼԶ. օր մեծ պահոց:

2/15 Գշ. ԼԷ. օր մեծ պահոց:

3/16 Գշ. ԼԸ. օր մեծ պահոց:

4/17 Եշ. ԼԹ. օր մեծ պահոց:

5/18 Ուր. Խ. օր մեծ պահոց:

6/19 Շր. Յիշատակ յարութեանն Ղազարու: Պահք: (Բանալ գվրգոյր.):

7/20 Կիր. ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ: Պահք: Ծօն Աւետման Ս. Աստուածածնի: Ցն. Կիր. Ողոգոմեան, որ է Ծաղկազարդ:

8/21 Աւագ Բշ. Պահք: —Տար. Ծնն. Կարոյ Ա. Թագաւորին Ռումանիոյ. 1839. Յուլ (Պուրձի Սկվր):

9/22 Աւագ Գշ. Պահք: Յիշատակ տասն կուսանաց: Հր. Պասեք, որ է Յամուրաուս պայրամը աւուրս ութ:

10/23 Աւագ Գշ.Պահք:Լտ.Ս.Գեորգ:

11/24 ✠ Աւագ Եշ. Պահք : Յիշատակ ընթրեաց Տեառն մերոյ Յս.Քս.ի:

12/25 Աւագ Ուր. Պահք: Յիշատակ չարչարանաց խաչելութեան և թաղման Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիս.ի: Լտ. Մարկոսի աւետարանչին:

13/26 Աւագ Շր. Հրգալոյց Զատկի:

14/27 Կիր. ԶԱՏԻԿ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: Ուտիք է մեզ մինչեւ ցՀամբարձումն: Ցն. ևս Զատիկ, և ուտիք է նոցա մինչև ցՆոր կիրակէ: Անկաստեղ: Տճ. Զայրը ֆուրքունասը: — Տար. Դաճակապութեան Սուլթան Մհհմմհտ Ե. Կայսեր Թուրքիոյ 7 Րեպ-իւլ ախըր 1325=և 14 Ապրիլ 1909 :

15/28 ✠ Բշ. Բ. օր Զատկի: Յիշատակ մեռելոց:

16/29 ✠ Գշ. Դ. օր Զատկի:

17/30 Դշ. Գ. օր Զատկի:

18/1 Եշ. Ե. օր Զատկի: (Ի քառաքս ինչ և ի գիւղօրէս ոտն վասն արտօրհից): Լտ* Մայիս, և Համբարձումն Քրիստոսի, և ոտն առաքելոցն Փիլիպպոսի և Յակոբայ:

19/2 Ուր. Զ. օր Զատկի: Ցն* Տօն Պայրգզը այազմային:

20/3 Շր. Է. օր Զատկի: Յիշատակ գլխատման Սրբոյն Յովհաննու Մկրտչին: Լտ. Գիւտ խաչ: Հր. Ծոմ վասն մանուանն Յեսուայ:

21/4 Կիր. Ը. օր Զատկի: Կրկնազատիկ, և Նոր կիրակէ: Ցն* Թովմայի առաքելոյն:

22/5 Բշ. Թ. օր Յինանց:

23/6 Գշ. Ժ. օր Յինանց: Ցն* Ս. Գեորգ: Տճ. Խրտրէլեգ:

24/7 Դշ. ԺԱ. օր Յինանց:

25/8 Եշ. ԺԲ. օր Յինանց: Ցն. Մարկոսի աւետարանչին:

26/9 Ուր. ԺԳ. օր Յինանց:

27/10 Շր. ԺԴ. օր Յինանց: Ցն. Նմաւոնի ազգականին Քրիստոսի:

28/11 Կիր. Գ.ւ ԺԵ. օր Յինանց: Տօն Աշխարհամատրան, որ և Կանչ կիրակէ: Լտ* Հոգեգալուստ:

29/12 Բշ. ԺԶ. օր Յինանց:

30/13 Գշ. ԺԷ. օր Յինանց· Ցն. Յակոբոսի առաքելոյն եղբօրն Յովհաննու աւետարանչին:

ՄԱՅԻՍ
(31 օր)

✠

1/14 Դշ. ԺԸ. օր Յինանց: Ցն. Երեմիայ մարգարէին:

2/15 Եշ. ԺԹ. օր Յինանց: Ցն. Գիւտ նշխարաց Աթանասի հայրապետին: Հր. Ծոմ վասն մանուանն Հեղեայ և գերութեան տապանակին:

3/16 Ուր. Ի. օր Յինանց:

4/17 Շր. ԻԱ. օր Յինանց: — Տարեդարձ Ծննդ. և Գահակ. Ալիծօնս ԺԳ. Թագաւորին Սպանիոյ. 1886:

5/18 Կիր. Գ: ԻԲ. օր Յինանց: (Կարմիր կիրակէ): Լտ* Տօն Ամենասրբ Երրորդութեան:

6/19 Բշ. ԻԳ. օր Յինանց: — Տարեդարձ Ծննդեան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1868:

7/20 Գշ. ԻԴ. օր Յինանց: Հր. Երկրորդ Խամուրաուզ: Տար. Գահ. ճօրձ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ և Կայսեր Հնդկաստանի. 1910:

8/21 Դշ. ԻԵ. օր Յինանց: Ցն* Կիսապենտեկոստէ, և Յովհաննու աւետարանչին:

9/22 Եշ. ԻԶ. օր Յինանց: Ցն. Եսայեայ մարգարէին: Լտ* Տօն Սորբրդոյ Ս. Հաղորդութեան: Կիւլ վաճնայբրը: Երկաւոր (Պուրձի ձեվգա):

10/23 Ուր. ԻԷ. օր Յինանց: Հր. Լաղլաումեր: Տար. Գահ. Կարոյ Ա. Թագաւորին Ռումանիոյ. 1866 :

11/24 Շր. ԻԸ. օր Յինանց:

12/25 Կիր. Ե. ԻԹ. օր Յինանց Տօն Երեման սրբոյ Խաչին:

13/26 Բշ. Լ. օր Յինանց:

14/27 Գշ. ԼԱ. օր Յինանց: Տար. Թագադրութեան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1897:

15/28 Դշ. ԼԲ. օր Յինանց:

16/29 Եշ. ԼԳ. օր Յինանց:

17/30 Ուր. ԼԴ. օր Յինանց: Լտ. Տօն սրտին Յիսուսի:

18/31 Շր. ԼԵ. օր Յինանց:

19/1 Կիր. Զ: ԼԶ. օր Յինանց: Լտ. Ցունիս: Տճ. Միրաճ կիճեսի:

20/2 Բշ. ԼԷ. օր Յինանց:

21/3 Գշ. ԼԸ. օր Յինանց: Ցն* Կոստանդիանոսի և Հելինեայ: Տար. Ծննդեան Ֆրեներիք Ը. Թագաւորին Տանիմարքայի. 1843:

22/4 Դշ. ԼԹ. օր Յինանց:

23/5 ✠ Եշ. Խ. օր Յինանց: ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԵՐԿԻՆՑՆ: (Վիճակ): Ցն* Եւս Համբարձումն Քս ի: – Տրդ. Տարդձ. Հաստատութեան Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցի:

24/6 Ուր. ՄԱ. օր Յինանց: Պահք: Տճ. Լէյլեի Բեաղիպ, Գանաիչ կիճեսի: Իչ այլար: —Տար. Ազգ. Սահմանադրութեան Հայոց. 1860: —Տարեդարձ Գահ. Եօրկիոս Ա. Թագաւորին Յունաստանի. 1863:

25/7 Շր. ՄԲ. օր Յինանց: Տճ. Եյաստեդ:

26/8 Կիր. Է: ՄԳ. օր Յինանց: Երկրորդ Ծաղկազարդ:

27/9 Բշ. ՄԴ. օր Յինանց:

28/10 Գշ. Մե. օր Յինանց· Հր. Սավօր, կամ Պենտեկոստէ, որ է կիւլ պայրամը աւուրս երկուս:

29/11 Դշ ՄԶ. օր Յինանց: Պահք: Լտ. Բառնաբայ առաքելոյն:

30/12 Եշ. Մէ. օր Յինանց: Երկնային վիճակ, ի յիշատակ վիճակաւ

ընտրութեան Մատաթեայ առաքելոյն:
31/13 Ուր. ԽԸ. օր ձինանց: Պահք: Լտ. Անտոնի պատուացոյն:

ՅՈՒՆԻՍ
(30 օր)

1/14 Եր. ԽԹ. օր ձինանց:
2/15 Կիր. Ծ. օր ձինանց: Հոգեգալուստ, Պենտեկոստէ: Բարեկենդ. Եղիական պահոց: Ձն. ևս Հոգեգալուստ, Պենտեկոստէ, Կիւլ փանայրը: — Տար. Գահակալութեան Վ. իւիհիմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ 1888:
3/16 Բշ. Բ. օր Հոգեգալստեան: Պահք: Ձն. ուտիք է յայսմ աւուրենիկ: Տար. Ծննդ. Հօրմ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ և Կայսեր Հնդկաստանի. 1865:
4/17 Գշ. Գ. օր Հոգեգալստ. Պահք:
5/18 Դշ. Դ. օր Հոգեգալստ Պահք:
6/19 Եշ. Ե. օր Հոգեգալստ Պահք:
7/20 Ուր. Զ. օր Հոգեգալստ Պահք:
8/21 Եր. Է. օր Հոգեգալստեան:
9/22 Կիր. Ա. Կիւրակէ Յարութեան և յիշատակ Եղիա մարգարէին: Ձն Բարեկենդան Սրբոց Առաքելոց: Ամառնամուտ և արեւադարձ խեցգեթնի. ցերեկն սկսանի կարճանալ և գիշերն երկարիլ: Տն. Փասլը սայֆի, սկիզբն առաւտուրեան ջուրցն Նեղոսի (Նիլ միւսարիք: Խեցգետին (Պուրճի Սէրքան):
10/23 Բշ. Սրբոց Հռիփսիմեանց կուսանաց: Առաջին պատակ: Հարսանիք: Ձն. Պահք առաքելոց (օր 19):
11/24 Դշ. Սրբ. Գայիանեանց կուսանաց: Ձն. Սրբոց առաքելոցն Բարթուղիմէոսի և Բառնաբայ: Լտ* Ծննդ. Յովհաննու Կարապետին:
12/25 Դշ. Պահք:
13/26 Եշ. Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին և Արանագինեայ եպիսկ.:
14/27 Ուր. Պահք:
15/28 Եր. Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին յիշատակ ելից ի վիրապէն:
16/29 Կիր. Բ. Տօն Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածնի: (Կատարի հանդէս յամենայն եկեղեցիս Հայոց): Լտ* Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի:
17/30 Բշ. Սրբոց մանկանցն Բեթղեհէմի, և Ակակիոսի վկային, Մովկիմայ քահանային և Կողբատիոսի զինաւորին: Հարսանիք: Լտ. Երկոտասան առաքելոց:
18/1 Գշ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ և Մանեայ: Լտ. Յուլիս.
19/2 Դշ Պահք Լտ. Այցելութ. Ս. Աստուածածնի. Տն. Միրաճ կիհէսի.
20/3 Եշ Սրբոց իշխանացն Սահակայ և Յովսեփայ, և վկայիցն Սարգսի և Բագոսի.
21/4 Ուր Պահք —Տարեդարձ անկախութեան Միացեալ Նահանգաց Ամերիկայի. 1777.
22 5 Եր. Սրբոյն Մեծին Ներսիսի հայրապետին մերոյ և Խաղայ եպս.:
23/6 Կիր. Ի. զկնի Հոգե.. Բարեկենդան պահոց Լուսաւորչի Ձն. Յառաջիկայ գիշերիս՝ աթեշ կէհէսի.
24/7 Բշ Պահք. Սրբոցն եպիփանու Կիպրացւոյն, Բարելայ հայրապետին և երից աշակերտաց նորին. Ձն* Ծննդ Յովհաննու Կարապետին. — Տար. Գահ. Ֆերտինանտ Ա. Թագաւորին Պուլկարիոյ.
25/8 Գշ. Պահք. Սրբոցն Կոստանդիանոսի բագաւորին և մօր նորա Հելինեայ.
26/9 Դշ. Պահք
27/10 Եշ Պահք Սրբոցն Թէոդիտոնի Գաղատացւոյն, և Թալիլեայ բժշկին. և եօթն կուսանացն որք յԱնկիւրիա կատարեցան.
28/11 Ուր. Պահք.
29/12 Եր. Գիւտ նշխարաց Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին. Ձն* Առաքելոցն Պօղոսի և Պետրոսի.
30/13 Կիր. Ի. զկնի Հոգե.. Ձն* Երկոտասան առաքելոց.

ՅՈՒԼԻՍ
(31 օր)

1/14 Բշ. Սրբոց վկայիցն Անտոնինոսի, Թեոփիլոսի, Անիքտոսի և Փոտինոսի. Հարսանիք. Բանդումն Նրոջակաւոր բանտին Պասթիլի, և հաստատութիւն Հանրապետութեան Գաղղիոյ. 1789.
2/15 Գշ. Սրբոցն Դանիէլի մարգարէին և երից մանկանցն Սեդրաքայ, Միսաքայ և Աբեդնագովի. Ձն* Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի.
3/16 Դշ. Պահք. Լտ. Տօն հանդերձի Սրբոյ Աստուածածնի. —Տար. Ծննդ. Կուսաբաւ Ե. Թագաւորին Շուէտի. 1858.
4/17 Եր. Սրբոց բարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ. Կատարի հանդէս յամենայն դպրոցս.
5/18 Ուր. Պահք.
6/19 Եր. Սրբոցն Տրդատայ բագաւորին մերոյ, և Աշխէն տիկնոջն և Խոսրովիդխտոյն. Տն. Պետրոս կէհէսի.
7/20 Կիր. Ե. զկնի Հոգեգալստեան. Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի. Ձն. Սրբուհւոյն Կիրակեայ. Լտ. Մարգարիտայ կուսին.
8/21 Բշ. Սրբոցն Կալիստրատոսի և քառասուն և ինն վկայիցն, և Ղունկիանոսի քահանային. Հարսնիք.
9/22 Գշ. Սրբոյն Զաքարիայ մարգարէին. Լտ. Մարիամու Մագդաղինացւոյն. Հր. Ծոմ վասն առաջնոյն Երուսաղէմի.
10/23 Դշ. Պահք. Տարեդարձ Վեբանաստատութեան Օսմ. Սահմանադրութեան. 1908.
11/24 Եշ. Սրբոյն Եղիսէի մարգարէին. (Յիշատակ համօրէն նորոց նահատակաց մերոց, որք կատարեցան ի Չէյթուն, ի Սասուն, ի Կիլիկիա. ի Կ. Պոլիս և յայլ և այլ գաւառս վասն ազատութեան). Հոգեհանգիստ վասն նորոց նահատակաց մերոց: Ձն. Եւփիմեայ կուսին. Առիւծ (Պուրճի Եսկա).
12/25 Ուր. Պահք. Լտ. Յակոբայ առաքելոյն.
13/26 Եր. Սրբոց երկոտասան առաքելոցն և Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն. Լտ. Աննայի մօր Ս. Աստուածածնի.
14/27 Կիր. Զ. զկնի Հոգեգալստ.. Բարեկենդան Վարդավառի պահոց.
15/28 Բշ. Ա. օր պահոց Վարդավառի.
16/29 Երշ. Բ. օր պահոց Վարդավառի. Լտ. Մարթայի քեռն Ղազարու.
17/30 Դշ. Գ. օր պահոց Վարդավառի. Ձն. Մարիաննայ կուսին. Տն. Էվվելի հէյամ իւլ պահուր. Սամեելի. Սկիզբն աւուրց Շնիկ աստեղան Տարեդարձ Գահ. Վիքթօրիօ Էմմանուէլէ Գ. Թագ. Իտալիոյ 1900.
18/31 Եշ. Դ. օր պահոց Վարդ..
19/1 Ուր. Ե. օր պահոց Վարդավառի. Լտ. Օգոստոս.
20/2 Եր. Յիշատակ տապանակին Նոյ և տօն նորոյն Ս. եկեղեցւոյ. Նաւակատիք. Ձն* Եղիայի մրգ.ին..
21/3 Կիր. ՎԱՐԴԱՎԱՌ. Տօն Այլակերպութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. — Տարեդարձ Ծննդ. Հօքրն Է. Թագ. Նորվեկիոյ. 1872.

22/4 ☪ Բշ. Բ. օր Վ.արդավառի։ Յիշատակ մեռելոց Յն. Մարիամու Մագդալինացւոյն։ Լտ. Սրբոյն Դոմինիկոսի։ Տն. Բամագան (օր 30)։

23/5 Գշ. Գ. օր Վ.արդավառի։

24/6 Դշ. Պահք։ Լտ Տօն Այլակերպութեան Քս.ի Տն. Ախորը հեամ իւ պահուր. վերջ աւրց. Շնիկ աստեղն։

25/7 Եշ. Սրբոյն Եսայեայ մարգարէին։ Յն. Աննայի մօր Ս Աստ.։

26/8 Ուր. Պահք. Յն. Սրբուհւոյն Պարասգեւեայ։

27/9 ☪ Շր. Սրբոցն Թադէոսի առաքելոյն մերոյ և Սանդխատ Կուսին։ Յն* Պանտայէոնի բժշկին։

28/10 Կիր. Բ. գկնի վարդավառի։ Լտ. Լաբենտիոսի վկային։

29/11 Բշ Սրբոցն Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին, և քառասուն և հինգ վկայից, և կուսանացն Ցուստիանեայ, Եւփիմեայ, Բրիսթինեայ։ Հարսանիք։ Լտ. Ֆիլոմենայ կուսին։ Հր. Ծոմ վասն գերութեան և աւերման Երուսաղէմի (Գարա պայրամ)։

30/12 Գշ. Սրբոցն Աբանագինեայ եպիսկոպոսին, և տասն աշակերտաց և հինգ վկայից։ Յն. Շիդայի առ.ք.։

31/13 Դշ. Պահք։ Յն. Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի։

ՕԳՈՍՏՈՍ
(31 օր)

1/14 Եշ. Սրբոց նախրցն. Ադամայ, Աբէլի, Սեթայ, Ենովսայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահակայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսիսի, Ահարոնի, Եղիազարու, Յեսուայ, Սամուէլի, Սամփսոնի, Յեփթայեայ, Բարակայ, Գեդէոնի, և այլոց նախահարցն։ Յն. Սկիզբն պահոց Սբ. Աստուածածնի։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Նիքիբա Ա. Թագաւորին Պարսից։

2/15 Ուր. Պահք։ Լտ* Վերափոխումն Սբ. Աստուածածնի։

3/16 Շր. Սրբոց որդւոց և թոռանց Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, Արիստակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն. Գրիգորիսի և Դանիէլի։ Լտ. Ռոքեայ խոստովանողին։

4/17 Կիր. Գ. գկնի Վարդավառի։

5/18 Բշ Սրբոց Մակաբայեցւոցն եղիազարու քահանային, և Շամունեայ, և եօթն որդւոց նորին։ Հարսանիք։ — Տարեդարձ Ծննդ. Ֆրանց Եօզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ և Թագաւորին Հունգարիոյ. 1830։

6/19 Գշ Սրբոց երկոտասան մարգարէիցն Ովսեայ, Ամովսայ, Միքիայ, Յովելեայ, Աբդիու, Նաւումայ. Ամբակումայ, Յովնանու, Սոփոնեայ, Անգեայ, Զազարիայ և Մաղաքիայ։ Ամաոր և տարեմուտ ՏՆՉ=4406 թուն և շարժական թուականին Հայոց։ Յն. Այլակերպութիւն Քրիստոսի։

7/20 Դշ. Պահք։

8/21 Եշ. Սրբոցն Սոփիայ և երից դստերացն Պիստիսի, Ելպիսի և Ագապեայ։

9/22 Ուր. Պահք։

10/23 Շր. Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն երկերիւր հայրապետացն։

11/24 Կիր. Գ. գկնի Վարդավառի։ Բարեկենդան Ս. Աստուածածնի պահոց։ Տարեմուտ ՌՑԿԳ=1363 հայոց թուին և անշարժ թուականին Հայոց ըստ Յայսմաւուրց. ի յետին ժամանակս սովորութիւն եղև դնել զկիզգն թուականիս ի կաղանդս Յունվարի ըստ հին տոմարին։ Լտ. Բարթուղիմէոսի առաքելոյն։ Կոյս (Պուրճի սիմպիլէ)։

12/25 Բշ. Ա. օր պահոց Ա.ծ ածնի։
13/26 Գշ. Բ. օր պահոց Ա.ծ ածնի։
14/27 Դշ. Գ. օր պահոց Ա.ծ.նի։
15/28 Եշ. Դ. օր պահոց Աստուածածնի։ Յն* Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի։ Լտ. Օգոստինոսի եպիսկոպոսին։
16/29 Ուր. Ե օր պահոց Աստուածածնի։ Լտ. Գլխատումն Յովհաննու Մկրտչին։ Տն. Բաստը կեճեսի։
17/30 Շր. Տօն Շողակաթի Սրբոյ Էջմիածնի. ըստ աւանդեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ Նահատակութիւն Լտ Ռոզալի կուսին։
18/31 Կիր Վ ԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ Ս. ԱՍՏՒԱԾԱԾՆԻ։ (Օրննուրիւն խաչտղոյ ըստարան պատարագի. — Տարեդարձ Ծննդեան Վիլհելմիա Թագուհւոյն Հոլլանդայի. 1880։
19/1 ☪ Բշ Բ. օր Վերափոխման։ Յիշատակ մեռելոց Լտ Սեպտեմբեր։
20/2 Գշ. Գ. օր Վերափոխման։
21/3 Դշ. Դ օր Վերափոխման։ Պահք։ Յն. Թադէոսի առաքելոյն։ Տն. Բամագան Պայրամի աւուրս 3։
22/4 Եշ. Ե. օր Վերափոխման։
23/5 Ուր. Զ. օր Վերափոխման։ Պահք։ Յն* Թ. օր Վերափոխման։
24/6 Շր. Է օր Վերափոխման։
25/7 Կիր. Ը. օր Վերափոխման։
26/8 Բշ. Թ. օր Վերափոխման։ Լտ* Ծնունդ Ս. Աստուածածնի։
29/9 Գշ. Սրբոցն Յովակիմայ և Աննայի ծնողաց Ս. Աստուածածնի և կանանց Իւղաբերից։ Հարսանիք։
28/10 Դշ. Պահք։
29/11 Եշ Սրբոյն Երեմիայ մարգարէին։ Յն* Գլխատումն Յովհաննու Մկրտչին, և պահք։
30/12 Ուր. Պահք։
31/13 Շր. Սրբոց տառաքելոցն Թովմայի, Յակոբայ և Շմաւոնի։ Յն* Գիւտ գօտւոյ Ս. Աստուածածնի։

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ
(30 օր)

1/14 Կիր. Գ. գկնի Վերափոխման։ Գիւտ գօտւոյ Ս Աստուածածնի։ Յն. Սիմեոնի Սիւնակեցւոյն և Եկեղեցական տարեմուտ ե նոցա։ Լտ* Խաչվերաց։

2/15 Բշ. Սրբոց վկայիցն Սեւիրիանոսի Ուչնեցւոյն, և Թոնարինեայ, Ծամիդոսի, Տուքիկոսի և Ռաւիկոսի։ Հարսանիք։

3/16 Գշ. Սրբոց մարգարէիցն Եզեկիէլի, Եզրի և Զաքարիայ հօրն Յովհաննու Մկրտչին։ Լտ. Եօթն ցաւոց կուսին։

4/17 Դշ. Պահք։

5/18 Եշ. Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին և Յորայ արդարոյն։

6/19 Ուր. Պահք։ Յն* Միքայէլի հրեշտակապետին. ի գիւղօրէս տօն վասն արտորիից։

7/20 Շր. Նիկիոյ Սբ. Ժողովոյն երեք հարիւր ութ և տասն հրպտց.։

8/21 Կիր. Գ. գկնի Վերափոխման։ Բարեկենդան պահոց Ս. Խաչի, և Տօն Ծննդեան Ս. Աստուածածնի յԱննայէ։ Յն* Ծնունդ Ս. Աստուածածնի։ Լտ. Մաթեոսի աւետարանչի։

9/22 Բշ. Ա. օր պահոց Խաչի։ Յն. Յովակիմայ և Աննայի։

10/23 Գշ. Բ. օր պահոց Խաչի։ —Տարեդարձ Ծննդեան Մուրատ Մեհմմեդ Ե. Կայսեր Թուրքիոյ (21 Շեվվալ 1260)։

11/24 Դշ. Գ. օր պահոց Խաչի։ Աշնանամուտ և հասարակած, յորում և գիշեր հաւասար։ Տն. Իքիտալը նարիճի որ է աշնանային ամիսք, և սկիզբն նուազութեան ջուրցն Նեղոսի (Նիլ միւպարէք)։ Կշիռ. (Պուրճի միզան)։

12/25 Եշ. Ի. օր պահոց խաչի:
13/26 Ուր. Ե. օր պահոց խաչի:
14/27 Շբ. Տօն Եկեղեցւոյ ի նաւակատիս Սրբոյ Խաչի: Նաւակատիկ: Ձն՝ Խաչվերաց, եւ պահք:
15/28 Կիր. ԹԱՂԿԵՐԱՑ:
16/29 ☸ Բշ. Տօն Խաչի: Ցիշատակ մեռելոց: Լտ. Միքայէլի հրեշտակապետին:
17/30 Գշ. Տօն Եկեղեցւոյ: Լտ. Տօն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, և Հերոնիմոսի վարդապետին:
18/1 Երշ. Պահք: Տօն Եկեղեցւոյ: Լտ. Հոկտեմբեր: Հր. Տարեմուտ 5674 քուականին: Տօն Ե նոցա աւուրս 2: երկուս:
19/2 Եշ. Տօն Եկեղեցւոյ: Լտ. Տօն Պահապան հրեշտակաց:
20/3 Ուր. Պահք: Տօն Խաչի: Ձն. Եւստաքեոսի ճգնաւորին:
21/4 Շբ. Տօն Խաչի: Լտ. Փրանկիսկոսի Ասսիզացւոյն. Հր. Ծոմ վասն սպանման Երոքղիայ որդւոյ Աքիկամայ:
22/5 Կիր. Ի. զկնի Խաչի: Բարեկենդան պահոց վարագայ Սրբոյ Խաչի: Լտ. Տօն Վարդարպանին:
23/6 Բշ. Պահք: Սրբոցն Մամասայ, Փիլիկոսիմոնի և Սիմէոնի Սիւնակեցւոյն: Ձն՝ Ցոյբիւն Ցովհաննու Կրպտ.:
24/7 Երշ. Պահք: Սրբոց կուսանացն Փեփրոնեայ և Մարիաննեայ, և վկայուհւոյն Շուշանայ. դասեր մեծին Վարդանայ: Ձն. Գիւտ պատկերի Սրբոյ Աստուածածնի:
25/8 Երշ. Պահք: Լտ. Պիրմինքայ կուսին: — Տարեդարձ Ծննդ. Նիքիքա Ա. Թագաւորին Պարսից:
26/9 Եշ. Պահք: Սրբոց հայրապետացն Բարաղամու, Անքիմոսի եւ Երանոսի: Ձն. Ննջումն Ցովհաննու աւետարանչին:
27/10 Ուր. Պահք:
28/11 Շբ. Սրբոցն Գեորգայ զօրավարին, Ադոկտոսի և Ռոմանոսի երգեցողին: Հր. Բիւրեղ. տօն քաւութեան (Զօրասպայրամը) մեծ ծոմ:
29/12 Կիր. Գ. զկնի Խաչի: Տօն Վարագայ Ս. Խաչի: Առաջին կիւրակէ եօթն շաբաթուց:
30/13 Բշ. Սրբոցն Իւաբի Դվնեցւոյն. և վկայից Ղամբեոսի և Ղամբուհւոյն: Հարսանիք: Ձն. Տօն Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Լտ. Եղուարդայ Թագաւորին: Տճ. Գուշ կէշմի ֆուրդունասը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
(31 օր)

1/14 Գշ. Սրբոցն Եւստաքեոսի, և կնոջն Թեովիստեայ և երկուց որդւոցն. և կուսանացն Երմոնեայ եւ Նեկտարիոնեայ. Ձն. Անանիայ առաք.:
2/15 Երշ. Պահք: Լտ. Թերեզայ կուսին. Հր. Սուքքոթ. տօն տաղաւարահարաց (Գամըշ պայրամը) 9 օր:
3/16 Եշ. Սրբոց Իշխանացն Սահակայ և Համազասպայ:
4/17 Ուր. Պահք:
5/18 Շբ. Սրբոց Եօթանասան եւ երկու աշակերտացն Քրիստոսի: Լտ. Ղուկասու աւետարանչին:
6/19 Կիր. Դ. զկնի Խաչի: Երկրորդ կիւրակէ եօթն շաբաթուց: Ձն. Թովմայի առաքելոյն:
7/20 Բշ. Սրբոցն Փոկասու հայրապետին, և Երանոսի հետեւողին առաքելոց. Հարսանիք.
8/21 Երշ. Սրբոց կուսանացն Թեկղեայ, Վառվառեայ և Պեղիքեայ: Լտ. Ուրսայայ կուսին:
9/22 Երշ. Պահք. Ձն. Տեառնեղբօր Յակոբայ առաքելոյն:
10/23 Եշ. Սրբոցն Պանդալէոնի բժշկին, Երմոդեայ քահանային եւ Եւպրաքսեայ կուսին:
11/24 Ուր. Պահք. Լտ. Ռափայէլի հրեշտակապետին: Կարիճ (Պուրճ ափրեկ)
12/25 Շբ. Սրբոց Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մովսէսի քերթողին, Դաւթի անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացւոյն և Ներսիսի Կայեցւոյն
13/26 Կիր. Ե. զկնի Խաչի: Գ. կիւրակէ եօթն շաբաթուց:
14/27 Բշ. Սրբոյն Գրիգորիսի Աղուանից Կաթողիկոսին, (Ցիշատակ գիւտի նշխարաց, և Սրբոց հարցն Թաքլոյ, Վարոսի, Թովմասու, Անտոնի և Կրօնիդեայ, և եօթն խոտաճարակացն որք յինականեան վանսն կատարեցան. Հարսանիք.
15/28 Գշ. Սրբոց առաքելոցն Անանիայ, Մատաթիայ, Բառնաբայ, Փիլիպպոսի, Ցովհաննու, Շիդայի եւ Սիդուանոսի. Լտ. Առաքելոցն Սիմոնի և Ցուդայի.
16/29 Երշ. Պահք. Ձն. Ղուկիանոսի հարիւրապետին.
17/30 Եշ. Սրբոցն Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյն, և առաքելոցն Տիմոթեոսի և Տիտոսի.
18/31 Ուր. Պահք. Ձն Ղուկասու աւետարանչին.
19/1 Շբ. Սրբոց աւետարանչացն Մատթեոսի, Մարկոսի, Ղուկասու և Ցովհաննու: Ձն. Ցովելեայ մարգարէին. Լտ. Նոյեմբեր, և Տօն Ամենայն սրբոց.
20/2 Կիր. Զ. զկնի Խաչի. Զորրորդ կիւրակէ եօթն շաբաթուց. Ձն. Մատրոնայ կուսին. Տօն Ե Սազզգւոց. Լտ. Ցիշատակ համօրէն ննջեցելոց.
21/3 Բշ. Սրբոցն Ղուկիանոսի հարիւրապետին, և Ցովսեփայ Աստուածահաւոն, և Ցովսեփայ Արեմաթացւոյն, և բարեկամին Քրիստոսի Ղազարու, և քերց նորա Մարթայի և Մարիամու. Հարսանիք. — Տարեդարձ Գահ. Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1894.
22/4 Գշ. Սրբոցն Թեոդիտոնի քահանային, և Զենոնի գինաւորին, և Մակարայ, և եւդոքսեայ և Ռամելայ.
23/5 Երշ. Պահք.
24/6 Եշ. Սրբոց Խարիբեանց և վրկայից Արտեմեայ և Քրիստափորի, և երկուց կանանց Կալինիկեայ և Ակիւլինեայ.
25/7 Ուր. Պահք.
26/8 Շբ. Սրբոց երկոտասան վարդապետացն Ռեբեոսի, Տիոնեսիոսի, Սեպրեատոսի, Աբաննասի, Կիւրղի Երուսաղէմացւոյն, Եփրեմի Խուբին Ասորւոյ, Բարսղի Կեսարացւոյն, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Երիգորի Աստուածաբանին, Եպիփանու Կիպրացւոյն, Ցովհաննու Ոսկերերանին և Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյն. Ձն՝ Դեմետրեայ. Տճ. Դասըմ. Փասըմ ֆուրդունասը.
27/9 Կիր. Է. զկնի Խաչի. Գիւտ Խաչ. Հինգերորդ կիւրակէ եօթն շաբաթուց Տճ. Արիֆէ.
28/10 Բշ. Սրբոցն Անաստասայ քահանային, և վարոսի, և Թեոդորիտեայ և որդւոց նորա, և որոց ընդ նմա կատարեցան Հարսանիք. Տճ. Գուբան պայրամը աւուրս չորս.
29/11 Երշ. Սրբոցն Հիպերիքեանց որք ի Նամուսատ կատարեցան, և Սրբոցն Սեւերիանոսի Սեբաստացւոյն և Բարեայ ծերոյն, և ութսուն և չորից աշակերտաց նորին. — Տարեդարձ Ծննդեան Վիքթօրիօ Էմմանուէլի Ֆ. Թագաւորին Իտալիոյ. 1869.
30/12 Երշ. Պահք.
31/13 Եշ. Սրբոյն Ցովհաննու Ոսկերերանին:

ՆՈՅԵՄԲԵՐ
(30 օր)

1/14 Ուր. Պահք. Ցն. Կոգմայի և Դամիանոսի։

2/15 Շր. Ամենայն Սրբոց հնոց եւ նորոց. յայտից և անյայտից։

3/16 Կիր. Ը. զկնի Խաչի. Վեցերորդ Կիւրակէ Եօթն շաբաթուց։

4/17 Բշ. Սրբոցն Ստեփանոսի Հռոմոմայ հայրապետին, և Բահանայից, և Սարկաւագաց և Ժողովրդոց որք ընդ նմա կատարեցան Հրամնիք.։

5/18 Երշ. Սրբոցն Ակիմիմնայ եպիսկոպոսին, և Յովսեփայ քահանային, Այիքայ սարկաւագին եւ Գյատոնի վկային։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Հօրըն Ե. Թագաւորին Նորվեկիոյ. 1905։

6/19 Երշ. Պահք։

7/20 Եշ. Սրբոց հայրապետացն Մեթրոփանոսի, Աղեքսանդրոսի, եւ Պօղոսի խոստովանողին, և Նօտարացն Մարկիանոսի եւ Մարտիրոսի։

8/21 Ուր. Պահք. Ցն* Միքայէլի հրեշտակապետին և ամենայն երկնային զօրաց. Լտ* Ընծայումն Սրբոյ Աստուածածնի։

9/22 Շր. Սրբոց Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի և ամ. երկնային զօրաց։ Լտ. Զիջիլեայ կուսին։

10/23 Կիր. Թ. զկնի Խաչի. Եօթներորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց. — Տարեդձ. Գահակալութեան Վ.իկինմինա Թագուհւոյն Հոլանտայի. 1889. — Ալեդնաւոր (Պուրճի Գավս)։

11/24 Բշ. Սրբոցն Մելիտոսի Անտիոքայ հայրապետին, և Մինասայ Եգիպտացւոյն, և միւս Մելիտոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քահանային և Շինու սարկաւագին. Հարսանիք.

12/25 Երշ Սրբն. Դեմեդրեայ վկային, եւ Բասիլիսկոսի քահանային։ Ցն. Յովհաննու Ոսկերերանին։

13/26 Երշ. Պահք. Ցն. Յովհաննու Ոսկերերանին։

14/27 Եշ. Սրբոցն Դուբիասայ, Սամուսատայ, Աբիբայ սարկաւագին, Ռոմանոսի միայնակեցին, Մանկանն խոստովանողի եւ Հիւսիքոսի զինաւորին, Ցն. Փիլիպպոսի առաքելոյն, և բարեկենդան քառասնօրեայ պահոց Ծննդեան Քրիստոսի։

15/28 Ուր. Պահք. Ցն. Սկիզբն քառասնօրեայ պահոց Ծննդեանն Քրիստոսի։

16/29 Շր. Սրբոց առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի։ Ցն. Մատթէոսի աւետարանչին։

17/30 Կիր. Ժ զկնի Խաչի Բարեկենդան Յիսնակաց պահոց. Լտ. Անդրէի առաքելոյն, եւ Ա. Կիւրակէ Դատաստան՝ որ է սկիզբն կամաւոր պահոց Ծննդեան Քրիստոսի. Տն. Մուհարրեմ (օր 30), եւ տարեմուտ 1332 թուականի Հիճրէքին։

18/1 Բշ. Ա. օր Պնդ. Յիսնակաց. Լտ. Դեկտ., եւ Մաքրութեայ կուսին։

19/2 Երշ. Բ. օր Պնդ.. Յիսնակաց — Տարեդարձ Դիպլ.ուբեան Ֆրանձեոզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ և բազաւորին Հունգարիոյ. 1846։

20/3 Երշ. Ե. օր Պնդ. Յիսնակաց.

21/4 Եշ. Դ. օր Պահոց Յիսնակաց. Տօն է Ընծայման Սուրբ Ա.ծածնի երից ամաց ի տաճարն։ Ցն* Ընծայումն Ս. Աստուածածնի։

22/5 Ուր. Ե. օր Պնդ. Յիսնակաց։

23/6 Շր. Սրբոցն Գրիգորի սքանչելագործին, Նիկողայոսի հայրապետին, և Միւռոնայ եպիսկոպոսին. Լտ. Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց. (Ըմբռնաղ)։ Տն. Եափրագ տեօքիմիւ ֆուրբուռնասը։

24/7 Կիր. Ա. Կիր. Յիսնակաց. Լտ. Ամբրոսիոսի եպիսկոպոսին։

25/8 Բշ. Սրբոց կուսանացն Յուլիանեայ և Վասիլիսեայ Սրբոց քահանայիցն Աբրահամու և Խորենայ. և Անարծաք բժշկացն Կոգմայի եւ Դամիանոսի. և Աստուածատոյ վըկային. Հարսանիք. Ցն. Նեքտարիոսկուսին. Լտ* Յղութիւն Ս. Աստուածածնի յԱննայէ. — Տարեդարձ Գահ. Կուսակալ Ե. Թագ. Շուեդի. 1907։

26/9 Գշ. Սրբոցն Ղուկիանոսի քահանային, Տարագրոսի, Պրոբոսի և Անդրոնիկոսի վկայից, և Ոնեսիմայ և այլոց աշակերտացն առաքելոյն Պօղոսի։ Տն. Աշուրէ կիւնիւ։

27/10 Դշ. Պահք. Տարեդարձ Գահակալութեան Լեօբօլտ Բ. Թագաւորին Պելճիքայի. 1865։

28/11 Երշ. Սրբոցն Գղեմայ հայրապետին, եւ Բագարատայ Տառոմենայ եպիսկոպոսին։

29/12 Ուր Պահք։

30/13 Շր. Սրբոց առաքելոց եւ առաջին յուսատորացն մերոց Թաբեոսի և Բարթողիմէոսի. Ցն. Անդրէի առաքելոյն. Լտ. Լուջիայ կուսին։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ
(31 օր)

1/14 Ելիր. Բ. Յիսնակաց. Ցն. Նաումայ մարգարէին։

2/15 Բշ. Սրբոցն Գենարիոսի եպիսկոպոսին, եւ Մերկերիոսի զինաւորին, Յակովբայ և Իրաւախատայ վըրին, Յակովբայ Հարսանիք. Ցն. Ամբակումայ մարգարէին։

3/16 Երշ. Սրբոցն Մինասայ, Երմոգինեայ, Գրաբոսի, եւ կամաւոր ադքատացն Յովհաննու եւ Ալեքսիանոսի. Ցն. Սոփոնեայ մարգարէին. — Տարեդարձ Գահակ. Այպերք Ա. Թագաւորին Պելճիքայի. 1909։

4/17 Երշ. Պահք. Ցն. Վառվառեայ կուսին։

5/18 Եշ. Սրբոց հարցն Եգիպտացւոց Պօղոսի, Պօղայ, Մակարայ, Եւագրի, Յովհաննու Քրննեցւոյն, Յովհաննու կարճահասակին, Նեղոսի, Արսենի, Իսիանու, Դանիէլի, Սրապիոնի, Մակարիոսի, Պիմենի եւ այլոց Ս. հարցն. Ցն. Ս. հօրն Սաբայի։

6/19 Ուր. Պահք. Ցն* Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց. — Տօն Անուան Նիքողայս Բ. Կայսեր Ռուսիոյ։

7/20 Շր. Սրբն. Նիկողայոսի Զմիւռնացւոյ սքանչելագործ հայրապետին։

8/21 Կիր. Փ. Յիսնակաց: Բարեկենդան պահոց Սրբոյն Յակոբայ. Լտ. Թովմայի առաքելոյն։

9/22 Շր. Պահք. Տօն Յղութեան Սուրբ Աստուածածնի յԱննայէ. Զըմեռնամուտ եւ արեւադարձ այծեղջեր, ցերեկն ակաանի երկարիլ, եւ գիշերն կարճանալ։ Ցն* Եւս Յղութիւն Սուրբ Աստուածածնի յԱննայէ. Տն. Ինգլապը շիրէվի. կամ էվվէլի արպաին, (սկիզբն քառասուն աւուրց առաջնոյ մասին ձմեռան, որ կոչի Գարա զըշ, Չէմիներիր)։ Կիւն տեօնիւմիւ ֆուրբուռնասը։

10/23 Երշ. Պահք. Սրբոցն Կուռնելիոսի հարիւրապետին եւ Շմաւոնի ագգականին Քրիստոսի, եւ Պօղիկարպոսի հայրապետին Զմիւռնիոյ, եւ վկայիցն՝ որք յարեւելս կատարեցան։ Հր. Խանուկայ (Գանտիլ պայրամը)։ Այծեղջիւր (Պուրճի ճէտի)։

11/24 Երշ. Պահք. Լտ. Ձրագալոյց Ծննդեան։

12/25 Եշ. Սրբոցն Եւստրատիոսի,

Օգսենտիոսի, Եւգինէոսի, Ովբեստէսի եւ Մարդարիոսի, Յն. Սպիրիդոնի եպիսկոպոսին Լա* Ծնունդ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

13/26 Ուր. Պահք։ Լա* Ստեփանոսի նախավկային։ — Տարեդարձ Ծննդեան Եօրկիոս Ա. Թագաւորին Յունաստանի. 1845։

14/27 Շր. Սրբոցն Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին, Մարուգէի Ձգնաւորին եւ Մելիտոսի եպիսկոպոսին. Լա. Յովհաննու աւետարանչին։

15/28 Կիր. Ի. Յիսնակաց Լա. Մանկանցն Բեթղեհեմի։

16/29 Բշ. Սրբոց հայրապետացն Իգնատիոսի եւ Ադրեի, եւ Մարութայի եպիսկոպոսին. Հաբասմիք։

17/30 Դշ. Սրբոցն Թէոդոմպայ եպիսկոպոսին, եւ Թէոխնայ վկային, եւ ջրից գինուորացն Բասոսի, Եւսեբի, Եւտիքի եւ Բալիսիդեայ. Յն Իանիէլի մարգարէին։

18/31 Գշ. Պահք. Լա. Սեդրեսարոսի Հռոմայ հայրապետին։

19/1 Եշ. Սրբոց Կուսանացն Ինդոսի, Իոմնայի եւ Դերբիկոսի քահանային, եւ երկուց բիւրուցն, որք այրեցան յեկեղեցին Նիկոմիդացւոց. Լա. Յունվար եւ տարեմուտ 1914

բուականին նոր տոմարին, եւ Տօն* Տնօրհնութեան Տեառն։

20/2 Ուր. Պահք։

21/3 Շր. Նախավկայ եւ ի Քրիստոս հաւատացեալ անդրանիկ քաղաւորին մերոյ Սրբոյն Աբգարու։

22/4 Կիր. Ե. Յիսնակաց։

23/5 Բշ. Սրբոցն Իաւբի մարգարէին եւ Յակոբայ առաքելոյն։

24/6 Գշ. Սրբոցն Ստեփանոսի նախասարկաւագին եւ Ա. մարտիրոսին։ Յն. Ձրագալոյց Ծննդեան Քրիստոսի։ Լա* Յայտնութիւն Տեառն։

25/7 Իշ. Պահք։ Յն* Ծննդ. Տեառն մերոյ. եւ ուտիք է նոցա մինչեւ ի ջորս Յունվարի. Հր. Ծոմ վասն պաշարման Երուսաղեմի ի Նաբուգոդոնոսորայ։

26/8 Եշ. Սրբոց առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի. Յն* Բ. օր Ծննդ.։

27/9 Ուր. Պահք. Յն* Գ օր Ծնընդեան եւ Ստեփանոսի նախավկային։

28/10 Շր. Սրբոց որդւոցն որոտման Յակոբայ առաքելոյն, եւ Յովհաննու աւետարանչին։

29/11 Կիր. Զ. Յիսնակաց։ Բարեկենդան պահոց Ծննդեան։

30/12 Բշ. Ա. օր պից. Ծննդեան։

31/13 Գշ. Բ. օր պից. Ծննդեան։

Ա Զ Գ Ա Պ Ա Տ Ո Ւ Մ

ՀԱՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՆՑՔԵՐԸ
ՍԿԻԶԲԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ
ՅԱՐԱԿԻՑ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՎ ՊԱՏՄՈՒԱԾ

Գրեց՝ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ, Նախկին Պատրիարք

Կը հրատարակուի ամեն ամիս 160 էջնոց մեկ մեկ պրակ. պիտի բաղկանայ առնուազն 20 պրակէ. մեն մի պրակի գինն է 5 դրամ. բօսքի ծախքով 6 դրամ կամ 1, 25 Ֆր.

Դ. ՄԱՍ ✦ ԵՐԳԻԾԱՆՔ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Է. ՏԱՐԻ 1913

ԹԷՈԴԻԿԻ ԶԻՒԱՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

▼▼▼

ԳԱՆԳԻՒՆ ԱՐԶԱՆԱՑ

▼

Համդիսի մէջ ինչ կը լսենք անպատճառ.—Ձառ։
Եւ ինչ ևիւթ է՝ զոր մեկ շունչով կը խօսին.—Սին։
Կնկան պես ո՞վ հակումն է պարելու.—Լուս։
Աճուրդի՛ չափ, տղամ, դուք ինչ կը սիրէք.—Էգ։
Ե՞րբ կ'զգամ թէ՝ ան ղեղի է ման անուշ.—Ռուճ։
Ապերախտը «մերոյ» մը գեր կը գոչէ՞.—Չէ՛։
Կռնակդ ի վար ինչ վազգումն խօսք մ'անկիւրք.—Քիրս։
Սիրն ինչ կ'առնէ ասուլիսով միշտ թեթեւ.—Թեւ։
Սոխեի ինչ՝ ո՞վ կը ծնցումն արտասուգ.—Սուգ։
Վոքած կնկան ինչ անուն տալ անկասկած.—Քա՛ծ։
Ջերմ տարիներ ինչ կը դառնան անյապաղ.—Պաղ։

Ամրոի տեր՝ ո՞ր հաւն է որ ձու չածեր.—Ծեր:
Կեանքի նաւակն ո՞վ է շարժող շատ ապեկ.—Ղեկ:
Օրին ունկը երբոր կոտրի, բան կ'ըլլա՞նք.—Լա՛նք:
Ի՞նչ կը տեսնայ մարմինը խոնջ ու ննջկուն.—Քուն:
Սիրտին հանար ի՞նչ հատու է գերդ առաեր.—Սեր:
Կը վայելէ յարգանք՝ հիւր մը հիմնակոչ.—Ո՛չ:
Ի՞նչ խորհ ունին չանչիր փարթամ ու մըսուս.—Սուս:
Ո՞վ չունկընդրեր մեր սիրտերուն թունս զարկին.—Կին:
Ի՞նչ կը պահէ կոտրած սիրտ մը ապահեն.—Բեն:
Ի՞նչ կը կոչուի յունկիտս պարպողն իր բրսակ.—Սագ:
Ո՞ր բառն է որ միտքը ձըգէ տարակոյս.—Կոյս:
Գիտե՞ք «ներեաղ» պղպուիկ մը խօրաբար.—Պար:
Առու սիրտին գողութիւնը ո՞վ կ'ընէ.—Նէ:
Ի՞նչ կը դառնայ երբոր ուտէ մարդ ասպիկ.—Տիկ:
Կամն աղջիկներ՝ դեմովդ, կամովդ առակաց.—Կաց:
Սեր-թոչնիկը ի՞նչ կ'որոնէ անդադար.—Թառ:
Բայց իր ոտին ի՞նչ հանդիպի շատ անգամ.—Գա՛մ:
Ի՞նչ է կին մը իր վարմունքովն արատոց.—Օ՛ձ:
Խա՛բուելուն պես՝ Ադամ կրնոջն ի՞նչ ձծեց.—Ծե՛ծ:
Ո՞վ Սերին հետ կ'ընթանայ միշտ գուգահեռ.—Հե՛ռ:
Ո՞ր մարդիկը ըզմեզ իրե՛ց կը բաշեն.—Շեն:
Դրպանին ծակ՝ ո՞ր անձերուն կը խորհի.—Շի՛ն:

ՆՈՐԻ՛Ն ՅԱՆԴԱՊԱՏՈՒՄ

Ի՞նչ կը շահի մարդոս միայն համբաւով.
— Լսի՛ր արդեն. ամբաւ հով:
Ո՞ր բաներն են կրնոջ գեղոյն ապաւեն.
— Թարիշ, ժանեակ, ժապաւեն:
Ի՞նչ կ'ապառնայ, երբ Սերն ունին ասպարեզ.
— Դրաւմ, արգելմ կ'ապառնես:
Ե՞րբ չը փշրեր քիթ՝ մարդ, սըտոր ու ցըտոր.
— Երբոր ըղյայ ունեցոր:
Ի՞նչ բան կ'ասէ արդի դարուս պատանին.
— Ամուսնութեան մատանին:
Սահայն ինչո՞ւ, միթէ զի՞շ է Պըսակը.
— Մըտածե՛ղ կայ Քըսակը:

Դեմմն ի՞նչ ունի նա՛ որ չունի Արժանիք.
— Ժըպիտի տեղ՝ յա՛ր ժանիք:
Ի՞նչ կ'ըլլաս երբ խիպը ծոցդ հաներ ես.
— Ամենուն ցոյ Անեռես:
Գեղջկուհիներ քաղըցրի՞ն տանձ համբոյր.
— Տըւածնի՛ն է... քանապուր:
Ի՞նչ կը դառնամ, երբ պօռան ինձ Սըտախօս.
— Դեմովդ՝ խաշած Ըստախոզ:
Կը տուժէ՞ կինն՝ երբ գերին է նախանձին.
— Կը վրնասէ նախ անձին:
Ինչպէս կրնաս յուծել բառը «Փառասեր».
— Շատ պարզ կերպով. «Փառա» «Սեր»:
Մրն է սերը՝ իրաւունե՛ր Բացառնակ.
— Զատէ՛ բառը. Բաց.Առնակ:
Ո՞ւր չեն յոգնիր՝ ցնծունի մը պատեհին.
— Կղզիներեն... Պատեհին:
Բախտը որո՞ն կը ժպտի շատ, ա՛խ, որո՞ն.
— Ծողին, չարին, աղտորին:
Մըտածեցի՛ք, ո՞րն է հարցը դժուարին.
— Նախ հարցուցի՛ք բռնաւորին:
Խիղճդ չափ խիստ՝ դուն որմէ՞ ես ազդըւած.
— Տա՛մ անունը. Ասըւած:

Ո՞վ կը յաղթէ թշնամիդ սուս խօսքին.
— Զուս Ոսկին:
Ի՞նչ կը կոչուիս, երբոր սիրեդ փախեր ես.
— Պաղերես:
Աղնիս ձայնին չանսացի. բան մ'եղա՞ր որ.
— Մեղաւոր:
Ի՞նչ կ'որոնան Զարուկ, Զապէլ, Խնկուհի.
—... Պխսիւի:
Հապա Անկիր, Հոռոմ, Մարիամ, Թալիթա՞.
—... Կալէքա:
Ի՞նչ կը խրկեն երկաթ անձեր սիրաւեռ.
— Գի՛ր յաւեռ:
Ո՞վ յուշարար՝ խելքէ միտքէ ելածին.
— Խելացին:

Ի՞նչ խաղալիք կիներ կ'առնեի մեր ուսին.

— Ամուսին:

Օրիո՛րդ, սիրդդ հոգույդս ա՛ջկի ե, հաւատա.

— «Հավատա՛...»:

Ո՞ւր կը դառնայ դեմին անապատ գլուողին.

— Կրոողի՛ն:

ԲԱՐԲԵՐՈՒ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ

Կը խորհիմ թէ անպատճառ խուլ-համր ըլլալու է, որպէսզի երբեմն, պարագային բերմամբ՝ զգայարանքներու օգնութեամբ խօսի մարդ: Ի՛նչ կ'ուզեն թող ըսեն, համոզուած եմ որ խորհրդաւոր, դիւցազնական կամ ծաղրանկար բան մը կը պահուըտի ՄՆԶԿԱՏԱԿԻՆ մէջ՝ որուն քով ԼԵԶՈՒԻՆ ըսած պերճ բացատրութիւնները պիտի մթընային յաճախ: Թատերական բեմի վրայ փնտռածնիս, և ուշադրութեա՛մբ փնտռածնիս՝ միմիին է դերասանին: Իր տաղանդն անոր մէջ կը փողփողի, ինչպէս մարգարիտը՝ խեցիին խորը: Բայց ո՞ւսկից ծնաւ Թատրոնը, եթէ ոչ մեր ամէն օրուան կեանքի պատկերներէն: Միմիիը փոխանակ ընդօրինակութեան կեղծիքին մէջ որոնելու՝ եկէք իրականութիւնը քրքրենք քիչ մը:

«Բարքերու լուսանկար»ս ճիշդ բացատրութիւնն է կարծեմ մարդուս՝ խօսելու տեղ ըրած չարժուձեւքին: Այս փորձիս մէջ —որուն քաւ՛նները ստորեւ պիտի չարուած տեսնէք,— զգուշացայ առնելէ կարգ մը լրբենի, պօսպօսող ձեւեր որոնք կը վխտան մութ խաւերու մարդոց քով, և որոնց թուումը պիտի ըղձէր, վիրաւորե՛ր «հանրային բարոյական» կոչուած պայմանադրականօրէն աղնիւ զգացումը:

Մատները բացած՝ գլխուն մօտ ճօճել, թեթեւ մըն ալ սուլելով.—Օհայէն ի՛նչքան, բայց ի՛նչքան պակաս ըլլալը ցոյց տալու համար՝ խօսակցիդ ուզեցին:

Ստորին չրթունքը խածնել.— Երկու պարագաներու կը գործածուի: Մէյ մը կ'ընես, երբ «ամօթ է» գոչելու պէտք ունիս՝ սիրած անձիդ վրան-բաց մէկ խօսքին ի պատասխան.

մէյ մըն ալ նշան է գեղեցիկ կնկան մը կամ համեղ ուտելիքի մը հանդէպ կուշտ (դուք հասկըցէք կո՛չտ) հիացումի:

Բերանը լայնօրէն բանալ.— Այս ալ երկու: Մէյ մը մէջը ո՛չ աղ, ո՛չ ալ ծիծաղ խառնող ու խօսողի մը դիմաց, ի նշան ձանձրոյթի. մէյ մըն ալ բարկ տեսակէն կանանչ պիպեռ մը անգիտակցաբար խածնելէդ անմիջապէս յետոյ:

Պեխ ոլորել.— Առնականութեան չտես ռեֆլաքը որուն քնաւ պիտի չներէիք ինծի հետ դուք ալ, եթէ գեղեցիկ սեռին ներկայութեանը կատարուէր ան:

Օձիք թօթվել՝ չրթունքը կծկած.— Որերնի՞ս չենք բերուած ընել, ի բնէ սուր միտքով մը օժտուած, բայց զայն դէպ ի գէշ գործածող չարաճճիի մը պատմութիւնը լսելնէս յետոյ:

Կսմիթ.— Միսին հրամցուած այս նուրբ անգթութեան անուշ համը՝ տուժո՛ղը գիտէ բերնի լայն զէռոյով մը (օ՛խխ), իսկ լեզի համն՝ ուտո՛ղը, բերնի կծկըւած զէռոյով մը (ո՛ւֆֆ):

Բիթին ծակերն ուռեցուցնել.—Ինդրեմ, զգուշացէ՛ք այս չարժուձն ունեցող անձերէն:

Ցուցամատով աչքին ստորին կոպը վար քաշել.—Ինչ որ գիմացինիդ լռելեայն կ'ուզէիր իմացունել. «Մոխիր չեմ կլլեր, գիտցած ըլլաս», ոամկաբար խօսելով:

Միայն ձախ աչքը խփել ու բանալ.— Լկտի կնահաճութիւնը յաւերժացուցած է այս հոպպանքն՝ անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր:

Ոտքին վրայ կոխել.— Երբ անուշադրութեամբ եղաւ, ձախլիկութիւնդ՝ ցաւը վայելողին կողմէ թթու սալոր ուտողի մը դէմքի այն ծամածռութեամբ կ'արտայայտուի, որուն գինը հայհոյանքէն սուղ է: Իսկ երբ գիտակցաբար, կը հասկըցուի թէ՝ ներկաներուն մէջբարեկամիդ աղայական թուլբերանութիւնը մեկուսի կասեցունել կ'ուզէին:

Ուղղահայեաց դնել ցուցամատը բերնին վրայ.—«Լո՛ւռ» ըսելու այն միակ չարժումը որ կնոջ քով խորհրդաւորի՛ն խորհրդաւորն է:

Ձեռքն օդին տալ.— Շնորհիւ կծու քննադատականներու, հռետորական սա ցուրտ ձեւը վտարուեցաւ աչխարհական բեմահասացներու վրայէն, կարծես աւելի չատ հանդիպելու համար անոր... քարոզիչ Հայր-Սուրբերու վրայ:

Ուսերը վեր առած՝գլուխը քովնտի ծռել կուրծքին վրայ.—

Ինչ կ'ուզէք ըսէք, խեղըպնալը, եւ անո՛ւշ տեսակէն խեղըպնալը՝ սպանականութիւնն է հայ օրիորդներու։

Բութամատին եղունգով վերնակողմի յառաջամաս ակռաները չսչեցուցնել.—«Կո՛ւտ մը չմնաց»ի, կամ «Փըսո՛ր մը խելք չունիս»ի է՛ն պերճախօս եղանակը։

Ականջին ետեւ տանիլ մատները, գլուխը կիսով չափ դարձնելով.— «Չնասկըցայ, մէյ մըն ալ զրուցէ» ըսելու տեղ, այն չախչախիչ կերպը՝ որով դիմացինիդ անիմաստ սպառնալիքը կ'արհամարհուի։

Լեզուն դուրս հանել սրածայր.— Ծաղրուծանակ ընելու տափակ ձեւ մը, դպրոցականի ունակութիւն։ Բայց երբ պատահի որ կի՛ն մը կ'ընէ այսպէս, բարի ախորժակ կը մաղթեմ։

Ցուցամատը ցնցել ուղղահայեաց բռնած.— Ինչ հարկ բերնով զրուցել «Աս մի՛տքդ պահէ» վրէժխնդիր խօսքը։

Գլուխը ծռած, ձեռքը կուրծքին տանիլ ու մնալ.—«... Ես, մեղաւորս...»։

Միջամատին եւ ցուցամատին ճեղքով՝ այտ մը աքցանել.— Քնացող, տարտամ սէրդ յա՛նկարծ խորհրդանշանել, հետը մտերիմ տարասեռի մը՝ վրադ ձգած կողմնակի ակնարկէն յետոյ։

Ստորին շրթունքը վեր ցցել.— «Իրաւ որ չեմ գիտեր» ըսել է՝ երբ աչուըներդ բաց մնան, իսկ հեգնելու անճոռնի մէկ եղանակը՝ երբ աչքերդ կէս մը գոցուին։ Այս չարժումը կապիկներու քով աւելի կատաբելագործնալ է։

Ձախ արմունկին վրայ պառկեցուցնել ճակատը.— Հին ատեն աղեղ գործածողները գիտէին այս վեհ ձեւը, իսկ հիմայ չփացած տղաքը՝ երբոր սաստենք զիրենք։

Կից.— Խել մը մարդոց՝ աւանակի վիճակէ՛ն ալ անցած՝ ըլլալնին ապացուցանելու համար ի՞նչ տեղը կայ երկար բարակ քրքրելու եկել Տարուինի վարդապետութիւնը։

Ցուցամատը քունքին կոթնցուցնել ու մնալ.— Ըսած մէկ լեցուն խօսքիդ քո՛ւ կոդմէդ գովեստը, երբ քմծիծաղով մը ըլլաս։ Իսկ երբ առանց խնդալու, Ռուսօ մը գուցէ նո՛ւազ արժանիք ունենար քովդ՝ իմաստա...կութեան մէջ։

Երկու բռունցքը պնդել եւ հորիզոնաձեւ ցնցել.— Անսովոր ոյժի եւ առողջ կազմի մը ներքողը։

Բոյթ մատը քիթին փակցուցած՝ մնացորդ չորս մատները ջղային չարժումի մը մէջ դնել.— Ինչ որ է «կուկո՞ւկը»։

կամ «զըմ՛ատ»ը արկօթեան բարբառի մէջ, նո՛յնն է այս ձեւը միւիիի մէջ։

— Գլուխը թեթեւ մը խոնարհել ու բոյթ մատը յառաջ անկել ու կենալ.— «Պուավօ» ներքոյն ասկէ աւելի չքեղ թարգմանուած չունէր։

— Աչքերը կողմնակի վեր ուած, գլուխը մէկէ՛ն ի մէկ քերել սկսիլ.— Խելքին պատուկը բանալ ու հոն ձգել ուզել՝ ինչ բան որ հոնկէ խուսափած է պատմութեան մը պահուն։

— Ոտքերէն մին ուժով մը գետինը զարնել.— Դասատուին լ'ն ցասկոտ վայրկեանն՝ իր անառակ սանին դիմաց, փոխանակ պօռալու անոր. «Աստուած նուիրակա՛ն անունը»՝ ֆըրանսերէն ոճով։

— Կոճկուած ջահերին մէ՛կ կոճակին հետ խաղալ.— Հրապարակային քննութեան կոչուած աչակերտին ահուդողին է՛ն ճգնաժամային վայրկեանը։

— Ձեռքն ի մոյր կարկառել.— Անոնք որ այս քմածին գրութիւնը կարդալէ վերջ չինած թղթներուս վրայ նորեր բարդելու ելլեն, ըսած ձեւովս թող ինծի մօտին, որպէս զի իրենց ներկայացնեմ... քիմը կոտրած մատիս մը։

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ!..

«ԱՌՆԵՄ» ԲԱՑԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆԸ

— Երախտիքը երախտիք ըլլալէ կը դադրի, երբոր բարիք գործողները՝ ըրածնին... բերան կ'առնեն։

— Իրենց «միւսիւ»ին մէկ չգիտութիւնը յանկարծ երեսին տուող աչակերտները օրագրութեան մէջ... զէռօ կ'առնեն։

— Միամտութիւնը մի՛ ունենաք հաւատ ընծայելու կարգ մը միամիտներու, որոնցմէ սատանանե՛րն անգամ ի չարկին... դաս կ'առնեն։

— Մէկնորդ կնկան հարկ չկայ. հիմայ դարպասուններ, ժպիտ, քծինք ու քօնեակ՝ մանչուն խելքը... գլխէն կ'առնեն։

— Բուն ողորմելիներն անո՛նք են որոնք խուռնար խաղալու համար սըկէ նըկէ ստակ... փոխ կ'առնեն։

— Երեսնին նո՛ր դառնայ (կը հառաչէր տարիքոտ օրիորդ մը), ա՛յն երիտասարդներուն որոնք տուած խոստումներնին... ետ կ'առնեն։

— Սիրոյ մէջ բամբասող կիներ իրենց ըրածին չեն անդրադառնար, ասոր անոր... մեղքը կ'առնեն:

— Գրպանով գէրերն ուշ ուշ բուխսիրա կ'ըլլան, նման մարմինով գէրերուն որոնք մայիսէ՛ մայիս... արիւն կ'առնեն:

— Սիրտ կոտրողներ երբ տեսնեն թէ ըրածնին իրենց չահուն պիտի դպի՝ անմիջապէս... սիրտ կ'առնեն:

— Այրի մնացող կիներ քիչ մը սուգ, քիչ մ'ալ արտասուք, «օղորմած հոգի»ին ձգած սոակովը նորէ՛ն... էրիկ կ'առնեն:

— Տուէ՛ք տէրտէրներուն՝ հացի հրաւէր, պրողներուն՝ գովեստ և մանչերուն՝ իգական ժպիտ, հետն ալ աստա՛ղ ուզելու պայմանաւ... երես կ'առնեն:

— Հիմայ այնչափ բարակը վնասող չկայ, թէ չիք վեսացուներ չարաթական արդեօք... ինչ կ'առնեն:

— Զգո՛յշ կեցիր խնկարկու խօսքերէ. կը նմանին անոնք թթու սալորներու որոնք չուտ մը... ակռադ կ'առնեն:

— Անչահախնդիր սէրերն աղքատներո՛ւն հարցուցէք, ինչ փոյթ թէ հագուստնին կարկըտան ունի և կօշիկներնին... ջուր կ'առնեն:

— Միմօտիս մարդիկ, անվորձ սիրահարներ և վախկոտ գրիչներ՝ ամպէն... խոնաւութիւն կ'առնեն:

— Խօսքերուն և ժպիտներուն խի՛ստ անուշներն ալ ազէկ չեն, չաքարը չատ բանդակներու պէս մէ՛կ պատառիդ... սիրտ կ'առնեն:

— Թքէք անո՛նց երեսին որոնք փոխադարձ ակնկալութեամբ մը բարիք կը գործեն, այսինքն դգալովը կու տան... կոթովը կ'առնեն:

— Անօթիները հարբոյրի մը գողութեան համար, (ախորժակնին տեղն է անշգամներուն,) ապտակն ալ... աչքերնին կ'առնեն:

— Եաքէն տեսնողներ, գովասանք լսողներ և մանչ-զաւակ ունեցող մայրեր՝ հարբուխ եղողներու պէս... քիթերնին վեր կ'առնեն:

— Գեղեցիկ սեռին գեղեցիկ ներկայացուցիչներ երբ մինակ փողոց ելլեն, բարև չեն տար, բայց... բարև կ'առնեն:

— Զախաւեր բժիշկներ կեանքերնուն մէջ քիչ անգամ այցագին և չատ անգամ... անէծք կ'առնեն:

— Միայն հարուստ յուղարկաւորութիւններո՛ւ է որ ակնածելականներ ոտքերնին... ծանր ծանր կ'առնեն:

— Սկսնակ սիրահարներ վաճառականութեան ճամբուն կարծես կը հետեւին. միշտ նամակ կու տան և... նամակ կ'առնեն:

— Դրամով ամուսնացողները նուագածուներու պէս են. խնջոյքէ՛ն յետոյ... կու տան կ'առնեն:

— Լուրջ խօսակցութիւններու պահուն երբ բանգէտները ձեռնպահ կը մնան, ապիկարները չարունակ մատերնին... վեր կ'առնեն:

— Զեն բանար ուտելիքի խօսք՝ծոցտորին քով, և ժառանգական խնդիր՝ փաստաբանին առջև. քիթերնին իսկոյն... հոտ կ'առնեն:

— Հիւանդ ունեցողներ, ուրուն-չուրուն դրամ վատնողներ և մէկ ամսուան մէջ մեռելի մը լուր չառնող քահանաներ... մոմոտուքները գիրենք կ'առնեն:

— Ապօրէն պսակ կատարողներուն՝ մօրուքը, պարկեշտ կիներնին լքողներուն՝... երեսը վար կ'առնեն:

— Իսկ ես կը ցաւիմ անո՛նց վրայ որոնք սըտոնց պէս պարապ խօսքեր... վրանի՛ն կ'առնեն:

«ԲԵՐԵՄ» ԲԱՑԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆԸ

— Ծանր հիւանդութիւնները կզներէն չա՛տ աւելի մարդս... հաւատքի կը բերեն:

— Կատակն իրաւին հետ չփոթողներ, անառակ լկոտներու պէս, հաւատքոյթի մը մէջ ըրած ֆիֆդ... քիթէդ բերնէդ կը բերեն:

— Ծոչոր սակեր՝ մայր-գումարը հետերնին տանելու համար խոչո՛ր ալ... տոկոս կը բերեն:

— Մուազրուցներ և երկու-երեսներ դէմյանդիմանութեան պահուն... վրայ խո՛սք կը բերեն:

— Կինը, խաղն ու գինին, եթէ իրենց մէջ չատ մոլիք,— Բօլոը քօքին հարցուցէք,— մարդուս գլխուն պուռնաւ պուռնաւ... ձիւն կը բերեն:

— Հարսանեկան հրաւիրագիրներն՝ ասդիի աչխարքէն, մահազդներն ալ՝ անդիի աչխարհքէն թոհաֆ թոհաֆ... լուրեր կը բերեն։

— Կրթութիւնն օրօրոցէն չկսող զաւակներ... երեսի ալա կը բերեն։

— Ապօրէն չռայլութիւններէ յետոյ թշուառութիւնը, նաև սուտ փայփայանքներէ յետոյ ապտակը չա՜տ չուտ մարդս... դարձի կը բերեն։

— Գեղեցիկ սեռին տգեղ ներկայացուցիչներ ծակ-գրպաններու աղւոր աղւոր... դրամօժիա կը բերեն։

— Մեծ խօսող մայրե՛րն են որ փափաքուած «խվրճա»ին տեղ յաճախ... «մարիա» կը բերեն։

— Սիրահարութիւն, աւելցո՛ւր նաև ծնողքի թոյլտուութիւն, չըլլալիք գործեր... բերան բերնի կը բերեն։

— Ասոր անոր միան ուսողներ երբ օձիքնին ձեռք տան, բացակայ անձեր խօսքո՛վ միայն... երես երեսի կը բերեն։

— Վա՜խ այն էրիկներուն որոնք իրիկուընէ իրիկուն իրենց «փորը կուշտ» ընտանիքին... հաց կը բերեն։

— Մնանկ խանութպաններ՝ անգանձելի պահանջնին, ու տունը մնացած աղջիկներ՝ հին սէրերնին... միաք կը բերեն։

— Ծոլ տարփանքով կնքուած ամուսնութիւններ՝ քացախի արդիւնքներ... յառաջ կը բերեն։

— Ծաղի մէջ անակնկալ կեղծ յայտնութիւններ և Գրականութեան մէջ լուռ բանագողութիւններ (չըսաւ չըսէք) մարդը... «թէփէ՛ թախլա» կը բերեն։

— Ջաւակ քիչ ունենալ, գինեսուն չհանդիպիլ, երեկոյթ չսարքել, ասո՛նք ահա տունէն ներս... համ հոտ կը բերեն։

— «Մեծապատիւ մուրացկաններ» ինքզինքնին արժեցնելու համար երեւակայական փարթամութիւններու խօսքեր... մէջ կը բերեն։

— Աղջիկներու սա «սթօք»ին մէջ, չեմ զարմանար՝ երբ կատարեալ հովկուլներ «սիրեմ» բայով մէյմէկ կնիկ... ձեռք կը բերեն։

— Անբիծ ու անժեղ Տիրամօր պաշտելի համբաւին մօտենալ երազող տիկիններ նրբանցքներու մէջ, —պատկե՛ր,— հոմանիներ... ծուռնկի՛ կը բերեն։

— Կ'աւտա՞ք երբոր ձեզ ըսեն թէ կիներ իրենց խելօքութեամբ անսասան ամուսիններն... կարգ-կանոնի կը բերեն։

— Գլխուս մազէ՛ն չատ պարոններ՝ որոնք օրիորդներու չուրջ «քեզի կ'առնեմ»ով դեգերելէ յետոյ, վերջէն զանո՛ք... տէրի կը բերեն։

— Ամբագրական զամբիւղը գիրցուննող յօդուածներ զիրենք մաքուր մաքուր չարադրողները գրելէ ի՛բր թէ... վազ կը բերեն։

— Դամբանականի մէջ «ի Տէր հանգիստ»ը գրուատող վարդապետներ (ինչ խելք,) մահերնի՛ս... իշտահի կը բերեն։

— Փատ կոտրող «ցատկամէխ»ներ մինչև որ տանուներնին «Ներեցէք, գլուխս դարձաւ»ը չզրուցեն, անոնց... վայն ի վրան կը բերեն։

— Չկարգուելու ուխտ ընդ ամուրիներ ե՛տ կ'առնեն խօսքերնին, վասն զի երբեմն ալ գործերն... անո՛նկ կը բերեն։

— Երանի՛ այն գրիչներուն որոնք գրական սուտ համբաւ մը քայքայելով, նախապէս գովուող հեղինակն այդպէս... աչքի կը բերեն։

— Եւ երանի՛ այն գրուածքներուն՝ որոնք սըւոր պէս՝ քնատ արուեստներու վրայ... քո՛ւն կը բերեն։

«ՏԱՄ» ԲԱՑԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆԸ

— Ինչ նկարագիր կ'ունենայ այն ամուսինը որ իր կնոջ՝ բարեկամի մը հետ պարահանդէս երթալուն... հաւանութիւն կու տայ։

— «Ա՛նիւ» ածականը «տխմար»ի համարժէք չէ՞, երբ մարդ ապերախտի մը... ստակ փոխ կու տայ։

— Ճչմարիտ կինը նաւասարի կը նմանի, փոխ որիկին... կուրծք կու տայ։

— Պաղարիւն մարդը չտած է միչտ. բարկութիւնն է որ գործին... կրակ կու տայ։

— Գոռոզ գեղեցկութիւնը մէ՛կ կուտ չարժեր, չատ չատ... մութ պատերուն լուս կու տայ։

— Գողութիւնը թոյն մըն է, բայց անո՛ւշ թոյն մը. բռնելէ առաջ՝ մարդուս բերնին... համ կու տայ։

— Պարզ հարբուխ մըն է, մի՛ դող եղլար, մայրիկ, երբոր զաւակդ աղջկան մը... սէր կու տայ։

— Խելացի բնակիր մըն է ատամոքսը. եթէ էլեկ բեռ-ցունես զայն, անմիջապէս... եա կու տայ։

— Ստակէ զատ ի՞նչ կ'ուզես՝ պահանջէ՛ տէրտէրէն, բա-բա չտար՝... մեղքը կու տայ։

— Առակեցէ՛ք անսասա, անկիրթ աղջիկ մը. պիտի տես-նէք թէ ի՞նչ աղէկ... «բայ» կու տայ։

— Քննադատուողը պառաւ կնկան բնոյթն ունի. պատաս-խանէ զուրկ՝ մի՛ միայն... վայ կու տայ։

— Սուտերուն պոչաւորն է, եթէ հաւտաք թէ գինի կոչ-ուող ըմպելին մարդուս... ուժ կու տայ։

— Վարձքը չատկել առնելու դիտումով, փաստաբան մը գաղի պահուն... վախ կու տայ։

— Փոխուած է դարը. քնդի չհաւնողը վերջէն կ'ելլէ... պզտիկ աղջիկը կու տայ։

— Գինովին վիճակակից է բարկացող մը. բերնին եկածը ափեղցիեղ... թող կու տայ։

— Տունը պահուող պզտիկ մը ցորեկին մօրը գործած մէկ արարքն ամենայն խելօքութեամբ իրիկուան հօրը... իմաց կու տայ։

— Աչխա՛րհք է, երբեմն ձկնորս մը՝ Հօմ Սքուլէն չրջա-նաւարտին, կամ հարուստ տիկին մը՝ լեհոն ծախող սեմակա-նին... սիրտ կու տայ։

— Ծեծէն խերով է գործի հանելնիս ա՛յն ազան որ դըպ-րոցէն չատ անգամ... վախցունք կու տայ։

— Թոքաւոպ վաստրկելու համար՝ մաքրասէր Հայուհին ջուրերով և բոպիկ ոտքով տունին բակը... վար կու տայ։

— Աղամոլը միայն ստակն ու հանգստութիւնը չէ, պա-տի՛ն ալ... վրայ կու տայ։

— Ամուսնական կեանքի մէջ երջանիկ չեզող մը թշնա-միի՛ն միայն... տառօս կու տայ։

— Նայեցէ՛ք սա կարգաւորին. քարոզին մէջ Արծաթսի-րութիւնը կ'անգոսնէ, իրականին մէջ Անոր համար... հոգի՛ կու տայ։

— Բարոյագիտութիւնը սև քիծ մը կը քաշէ անունին վը-րայէն ա՛յն կնոջ որ՝ երկրորդի մը... խօսք կու տայ։

— Ջ'աւտա՛ք երբոր ըսեն թէ յոռի մրցումը մարդուս յա-ջողելուն... զարկ կու տայ։

— Պր՛ռ՛ռ... այն աղջիկը՝ որուն սանկ մը դպչելուդ... լեզուի՛ն կու տայ։

— Անիկա որ դէմինին բարեկամութիւնը չահիլ կ'ուզէ, կեղծաւորութեան խունկը... քիթին կու տայ։

— Անտանելի պարկեշտ մըն է այն կինը՝ որ իրմէ սէր մուրացող պապուկը... բերան կու տայ։

— Սրտանց ղրկա՛, խղճմտանքիդ մէջը բնակող քահանան քեզի... թողութիւն կու տայ։

— Դեռ խոնարհի՞մ ՏՄՄ բայը, հասկըցողին այսչա՛փն ալ... ձեռք կու տայ։

«ԲԱՇԵՄ» ԲԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆԸ

— Բոլոր Գոհարիկ, Պրբատիկ, Ուստիկ կոչուող հանրմիներ (իրենց պառաւութեան իրր ռըթուչ)... ընքուինեռնուն «սիւրմէ» կը քաշեն։

— Սուրբիկներ, Հոռոփներ և ամրողջ գերդաստանը Մա-րիամներու՝ քեշերնին ու թևերնին սոթատած՝... «միւչթէրէք» հորէն հաճոյքով չո՛ւր կը քաշեն։

— Անանուն պարտէզներու «բարի ծաղիկ»ներ իրենց հոմա-նիէն յաճախ փարայ, երբեմն ալ անոնց... դանա՛կ կը քաշեն։

— Մելինէ, Հերմինէ, Արշալոյս, Ալիս, Հրաբուխ, Սիրար-փի, (փափկասուն օրիորդներ) տիփլօմէն յետոյ... սէ՛ր կը քաշեն։

— Կար կարող, «եազմա» բանող մայրիկներ անիրաւչէն, երբ իրենց աղջիկները... դպրոցէն կանո՛ւխ կը քաշեն։

— Խպնոտ (!) ուսիներ իրենց սէրը չէ թէ երիտասարդէն՝ հապա ծնողքէն իմացուելու... վախը կը քաշեն։

— Հաճի Պէքիրի ապրանքն ու Տէյրմէնն Տէրէի բերքը չատ սիրող կիներըը միչտ... ակռայ կը քաշեն։

— Անառակ կիներն ընտանիքի տէր ամուսիններ գլխէ հա-նելով, ժամանակի մը համար... ուրիչին քե՛ռը կը քաշեն։

— Էրիկի խենդ աղջիկներ արդուզարդով ու նայուած-քով՝... անկուտի մանչերն իրե՛նց կը քաշեն։

— Մայրութեան աչխատողներ, չփոյթներ և տանտիկնու-թեան միս կապողներ՝ քիչ մը չէ, չա՛տ մը... ծանր կը քաշեն։

— Փէրսափէ, Փրափ ու Թագուհի տուտուներ... մէյ մը «տէյիրմէն»ով խաղուէ, մէյ մըն ալ «էնճիյէ» ու «թըզպէլա» կը քաշեն։

— Հարուստ մայրիկներ՝ իրենց չվիացած տղոց, նաև «ուսումնական» վռթիկած աղջիկներնուն ձեռքէն... ինչե՜ր կը քաշեն։

— Թխորակ կիներ ծնած օրերնէն մինչեւ «գարձ անձն իմ»՝... մեռմեռ առտուան ախը կը քաշեն։

—Ամուսնացու օրիորդներ իրար երբոր գան, թաղին տղաքներուն անունները թուղթերու վրայ գրելով... բիա՛նօ կը քաշեն։

— Իրենց նշանածին անունը բերնէրնո՛ւն լսելու դիտումով, նշանուող աղջիկներուն վրայ տեղ մը չեն գտներ՝... ականջնո՛ւն կը քաշեն։

— Ըսին՝ բայց չհաւատացի, թէ յեղափոխական գործիչներ՝ պատերազմի մեկնող զինուորներուն... սաստիկ կարօտը կը քաշեն։

— Մազերնին ճերմկած և գլուխնին մօտեցող չամուսնացած կիներ (բնակա՛ն է նախանձոտ,)... բալա՛կ կը քաշեն։

— Էրիկներնին ծախսելու մէջ չդայլ երբ փրթին, պչրասէր տիկիններ... անոնց թե՛ւը կը քաշեն։

— Պօլսեցի կիներ «Բառէ»ին գլխարկ կապել տալու համար՝ գաւառացի էրիկներնին համոզելու... զօ՛ռ կը քաշեն։

— Պատուելիներ, քերականներ և համբակ գրողներ՝ Գրականութեան մէջ... հոսանքն ի վեր թիակ կը քաշեն։

— Մանչ բերող մայրեր իրենց արու պէպէին... եւանիւկառքը պարծանքո՛վ կը քաշեն։

— Պաշտաճութեան օրինաց գիրքը չճանչցող կիներ՝ զբօսավայրի մէջ... էրիկներնուն ոտքը սեղմող կօշի՛կը կը քաշեն։

— Խարուող կոյսեր՝ դեռ յուսալից՝ գիրենք մոռցող մանչերու սիրտին... չվճարուելիք փօլիչաներ կը քաշեն։

— Անբախտ կիներ իրենց ամուսիններուն ու լակոտներուն... տէրտն անմռո՛ւնչ կը քաշեն։

— Իսկ այս գրածներուս համար հո՛գս անգամ չէ, երբ կիներէն որը գիս վար, որն ալ վեր կը քաշէ։ ԹԷՈԴԻԿ

ԾԻԾԱՂԻ ԱՆԿԻՒՆ

Մարիկ երէք Ամերիկացիի մը սա զարմանալի պատմութիւնը.—«Պարտէզիս աւազանին եղերը կեցած՝ երբ լողացող ձուկերը կը դիտէի, յանկարծ ըսի ինքնիրենս. Ինչո՞ւ ձուկը միայն ջուրի մէջ կարենայ ապրիլ. կարելի չէ՞, ցամաքի վրայ ալ ապրեցնել զայն։ Այս առաջադրութեամբ սկսայ մէկ կողմէն պարպել տալ աւազանին ջուրը։ Բաւական առեն քիչ ջուրով պահեցի, քանի մը չարաթ ալ ջուրը քաշուած՝ ցեխի մէջ, ու զատեցի մէջի ձուկերէն խոշորակեկ մը որ դիմանալու միտք ունէր։ Անպակաս ըրի իր սիրած կերակուրները. ցեխը չորցաւ, և հրա՛շք, տեսայ որ ձուկս ողջ էր և կը սողար...։ Յաջողած էի երկրակենցաղ ընել և վարժեցունել զինք՝ որ չնիկի մը պէս ինձ ընկերանար երեկոյեան կարճ պտոյտներուս առեն, պոչիկը խաղցունելով և իր գորշախայտ մարմինը ձեծելով մայթերուն վրայ...։ Օր մը կամուրջէ մը կ'անցնէի. ձուկս կը հետեւէր ինձ նորէն։ Բայց անիկա տեսաւ իր հին հայրենիքը...։ Կ'երեւի թէ կարօտախտ բռնուած՝ ձով ցատկեց մէկէն, ափսո՛ս... խեղդուեցա՛ւ հաւնար միացն, որովհետեւ ջուրի կեանքը չատո՛նց մոռցած էր...»։

Գողին մէկը տունէ մը 3 վերարկու «վանդ զի վերուստ» ըրած երբ կ'երթար՝ հանդիպեցաւ մարդու մը որ թեւին վրայ վերարկու մը ունէր։ — «Ո՞րկէ առիր ատոնք, հարցուց գողին»։ — «Սա՛ տունիններուն տուին ինծի որ մաքրեմ» պատասխանեց։ —«Ա՛ռ իմինս ալ մաքրէ, ըսաւ մարդը, բայց իրիկուան ժամը 10ին տուն բերելու ես»։ —«Այդ մասին բոլորովին անհոգ եղէք...»։ Վերարկուին տէրը պատուհանը նստած՝ կարծեմ մինչև այսօր այդ «վերարկու մաքրող»ին կ'սպասէ...։

— Ամուսնացա՞ք վերջապէս։ —Այո՛։ —Ինչո՞ւ արդեօք 8 տարի նշանած մնացիք։ —Որպէս զի, բարեկամ, մասամբ կարճեցուցած ըլլամ... ամուսնական կեանքը։

Հռովմի կայսերէրէն մին իր աստղաբաչխին բարկանալով՝ ըսաւ. «Թշուառական, ըսէ՛ տեսնեմ, ինչ մահով պիտի մեռնիս»։ —«Ջերմո՛վ» պատասխանեց աստղաբաչխը։ —«կը ստե՛ս կոր» ձայնեց կայսրը, հրամայելով որ գլխատեն զայն։ Երբ դահիճը մօտեցաւ դատապարտեալին. «Տէ՛ր արքայ, հծծեց գիտունը, հրամայեցէ՛ք որ բազկերակս զննեն. անա բռնա՛ծ է ջերմս...»։ Այս խօսքին վրայ, կեանքն իսկոյն կը չնորհուի իրեն։

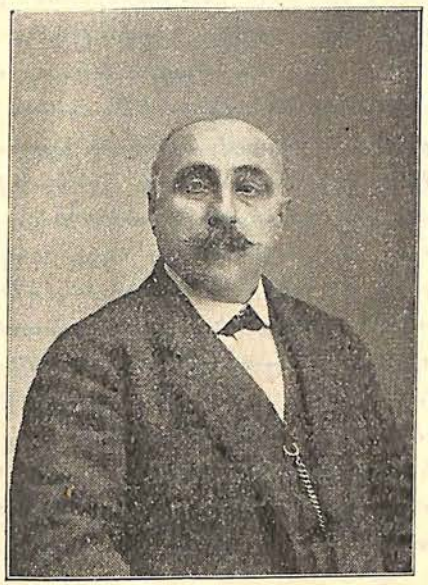

Կատակերգակ ԴՐԻԳՈՐ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Կայսերազուն մը գիւղի մը կայարանէն պիտի անցնէր յատուկ կառախառմբով։ Դպրոցին վարժապետը կայարան տարաւ աշակերտները՝ բարեւելու համար իշխանը։ —«Տղաք, ըսաւ, ամէնքնիդ մէկ բերան պոռացէք. կեցցէ՛ Իշխան, մինչեւ որ կառախառմբն անցնի։ Կառախառմբը հասաւ. և անա սա խօսքը թնդաց օդին մէջ. կեցցէ՛ Իշխան, մինչեւ որ կառախառնբն անցնի...։

—«Կրնա՞մ ձեզի զովարար բան մը հրամցունել» հարցուց կծծի հիւանդ մը ամառ ցորեկ մը՝ երբ բժիշկն այցելած էր իրեն։ — «Շատ չնորհակալ պիտի ըլլամ» պատասխանեց

ծաքթօրը՝ քրտինքը սրբելով, մինչ հիւանդը պատուհանը կը բանար՝ քիչ մը հով բերելու համար սենեակին մէջ...։

Նոր բացուած վաճառատան մը ցուցափեղկին՝ հետեւեալ ազդը փակցուած էր. «Ուրիշ տեղ մի՛ երթաք գրամնիդ գողցունելու. հո՛ս դիմեցէք»։

Պատուհանները փակէ ապահովելու համար պէտք է ... ազգատ ընտանիքի մը տունը պահել որ ազատ չատ կ'գանուին։

Երկու դիմումներ։— «Կը հաւատամ թէ հոգեւոր հայրերն օրէնքով՝ մեռնելէս վերչ հոգիս անուանուի պիտի փոխուի»։—«Կը հաւատամ քեզ թէ այդ ըսածիդ համար բնաւ սոխրուած չես մեռնելու»։

Բժիշկը.— «Ձաւակդ միչտ թոթովախօս է»։ Գիւղացին.—«Չէ՛, միայն խօսած ատենը...»։

Երիտասարդ մը տարիքոտ կնոջ մը քծնած պատուն՝ ընկերը վրայ գալով կը գոչէ. «Ատ ինչ է, բարեկամ»։— «Ոչինչ, հին ազգաց պատմութիւնը կը թղթատեմ»։

Ռօչիլտ ու Պապին Նուիրակն անգամ մը հարուստ անձէ մը ճաշի էին հրաւիրուած։ Երբ խոզի միսէ կերակուր մը բերուեցաւ սեղան, Ռօչիլտ հրաժարեցաւ ընդունելէ։ Նուիրակը հարցուց. «Ե՞րբ խոզի միս պիտի ուտէք ուրեմն»։— «Ձեր հարանիքին օրը» պատասխանեց Հրեայ միլիոնատէրը։

— «Ահաւասիկ սքանչելի գինի մը. բայց այնչափ զօրաւոր է որ արցունքի կաթիլէ մը աւելի չպիտի լեցունեմ գաւաթդ»։— «Քանի որ արցունքի չափ պիտի լեցունես, կը խնդրեմ որ գոնէ քիչ մը հնձկլտացունես»։

Ինչ տարբերութիւն կայ խաւարին և ուղտին միջեւ։— Ուղտն 8 օր կրնայ աչխատիլ՝ առանց խմելու, մինչ խանձը կրնայ առանց աչխատելու 8 օր խմել։

—«Կընիկ, վա՛ր վազէ, հոտ մը կայ, ճիչէրը էրեցաւ։ ինչ եղաւ։—«Ինչ կ'ուզէ նէ ան ըլլայ. դուն ամէն օր իմ ճիչէրս կ'էրեես կոր, ասօր ալ էս քու 2 բարանոց ճիչէրդ Թող էրած ըլլամ...»։

Նկարիչը. «Այնքան ճարտար վրձին մը ունիմ որ մէկ դպչելուս՝ խնդացող տղայ մը կրնամ լացող տղու մը փոխել»։ Դիւզացին. «Ատիկա վարպետութիւն է, ես ալ կրնամ ընել... աւելին կոթովը»։

Տէրտէրը. «Խոստովանէ՛, տղաս»։ Փեսացուն. «Մեղք չունիմ Տէ՛ր Հայր, եթէ ունիմ, ան ալ 5 բարս չունենալով կարգուելու եկեղս է»։

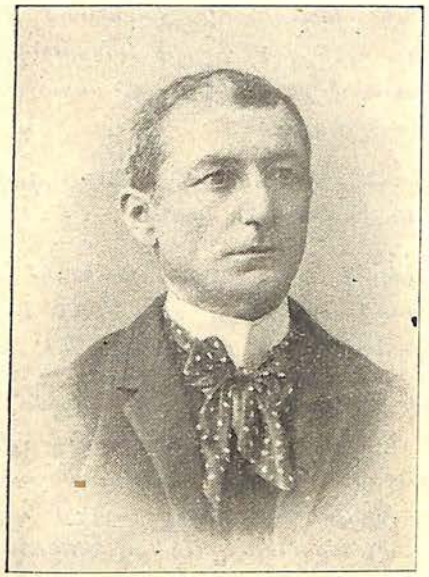

Կաթողիկոս † ԳԱՒԻԹ ԹՐԵԱՆՑ

Հայրը. «Տե՛ս, այս ձեռքս տասնոց մը կայ, միւս ձեռքս ալ թուղթ մը (պանքնօթ). որը՞ կ'ուզես»։ 6 տարու զաւակը. «Տասնոցը թուղթին մէջ փախթէ՝ անա՛նկ տուր...»։

Քննութեան առեն.— Լուծէ՛ դայիմ. «Պօղոս իրեն նուիրուած ոսկի ժամացոյցը մի՛ ժեց». այս նախադասութեան մէջ Պօղոս ի՞նչ է։ Աշակերտը.—«Էյուն մունջը»։

— «Տօքթօր, ողջ ակռա՛ս ալ հանեցիք փտածին հետ մէկտեղ»։— «Անհոգ եղէք, ես միայն փտածին համար դրամ պիտի պահանջեմ»։

— «Գետնախնձոր անկեցի պարտէզս. ի՞նչ կլլէ կը հաւնիք»։—«Զարմանալի հարցում, անշուշտ գետնախնձոր»։— «Ամենեւին... անհամար որդեր ելան և գետնախնձորները կերան»։

Ա. Որսորդ. «Ա՛հ զմ ճագար, խերդ անիծուեցաւ, կտակդ պատռատէ՛»։ Գնդակը կը վրիպի, ճագարը կը փախչի։ Բ. որսորդ. «Տես ինտո՛ր կը վազէ կոր... կտակը գրել տալու համար»։

Թուրք կտակագրակ ՖԻՀԻՄ Էֆ.

Կինը. «Եթէ մնանիմ, ի՞նչ կ'ընես»։ Էրիկը. «Կը խենթենամ»։— «Չէ՛, նորէն կ'ամուսնանաս»։— «Քաւ լիցի. կը խենթենամ... բայց ա՛յդ ատիճան»։

Ուսուցիչը. «Որո՞նք կը կոչուին երկակենցաղ»։ Աշակերտը. «Թէ՛ ցամաքի վրայ և թէ ջուրի մէջ ապրողներ»։ —«Օրինա՞կ»։— «...Նաւատներըը»։

Ե՞րբ է պատշաճ կացնելու ժամանակը։— Երբ պարտիզպանը... միւս կողմ դարձած է, կամ... պարտէզը չէ։

Թափառաշրջիկը. «Այս առաւօտ դրամապանակ մը

գտայ»։— Տիրոջը տուի՛ր։— «Մտածեցի որ եթէ տիրոջը տամ, մարդը նուէ՛ր պիտի տայ ինծի. ինչ որ արժանապատուութիւնս կը վիրաւորէ...»։

Պապականը. «Ձեր եկեղեցին չատ պաղ ըլլալու է որ վառարան դրեր էք»։ Բողոքականը. «Ձեր եկեղեցին չատ խաւար ըլլալու է որ ցորեկ ատեն այդչափ լոյսեր էք վառեր ներսը»։

— «Մայրիկ, իրա՞ւ է որ մարդիկ հողէ չինուած են»։ — Անչո՛ւշտ տղաս։— «Ուրիշինները ալ ածուխէ՞ չինուած են արդեօք...»։

Մարդ մը որ իր մեծ հայրն է։ Անա խօսակցութիւնը զինքը. «Ամուսնացայ այրի կնոջ մը հետ որ չափահաս աղջիկ մը ունէր. հայրս իմ խորթ աղջիկս սիրելով կարգուեցաւ հետը, որով հայրս եղաւ իմ փեսաս, խորթ աղջիկս ալ՝ իմ մօրուս։ Զաւակ մը ունեցանք որ հօրս անուանձագն էր, իմ ալ մօրեղբայրս, որովհետեւ մօրուս եղբայրն էր։ Հայրս ալ ունեցաւ մանչ մը որ թէ՛ իմ եղբայրս էր և թէ թոռս, որովհետեւ խորթ աղջկանս որդին էր։ Կինս իմ մամս էր, քանի որ մօրուս մայրն էր. ես ալ կնոջս թէ՛ էրիկն էի և թէ թոռը։ Եւ որովհետեւ մարդու մը մամուն էրիկը՝ կ'ըլլայ անոր պապը, ես ալ իմ պապս էի...»։

Ս. Բսակահատ. «Քանի՞ առիր ժամացոյցդ»։ Բ. Քսակահատ, «4 ամիս բանտարկութեան...»։

— «Զարմանալի՛ բան. սուրճ խմեմ նէ չեմ կրնար քնանալ»։ Ամբակում. «Ընդհակառակն ես քնանա՛մնէ չեմ կըրնար սուրճ խմել»։

Բարեկամութիւնը հովանոցի կը նմանի, փոթորիկը տեսածին պէս թեռս կը դառնայ։

— Այո՛, պարոն, 2 զաւակ ունիմ, մէկը 6 տարու, միւսը 4։— «Ինչ կ'ըսէք, եղբայր, տակաւին 10 տարի չեղաւ ամուսնանալնիդ...»։

Կծծի մեկանի մը՝ թատրոնին կիշէն. «Ինչ պիտի

վճարենք»։— 10 դրչ.։— «Ա՛ռ սա 5նոցը, տոմսակ մը տո՛ւր. ամէն մարդ 2 աչքով պիտի պիտէ խաղը, ես 1 աչքով»։

Հաճարաթ հարսը. «Մօրս մկրատն ու ասեղը պատրաստ ձեռքս ունենայի, մեծ քոյրս ասեղն անցունէր, ես հանէի, օրը տա՛սը ձեռք չապիկ կը կարէի...»։

Արմենակ Մեզպուրեան որ անցեալ տարի ամուսնացաւ, պատկին օրը առացեր է հետեւեալ չնորհաւորական հեռագիրը. «Մաղմանք, երջանկութիւն յաւերժ, քնաւ քարձուռ, միշտ բազմապատկութիւն, երբե՛ք բաժանում։

Խմբագիրը. «Տէ՛ր խմբագրապետ, կ'աղաչեմ որ ամսականս աւելցունէք քիչ մը. կարգուեցայ...»։ Խմբագրապետը. «Կը ցաւիմ, սիրելիս, պաշտօնէդ զուրս պատահած արկածներուն պատասխանատու չեմ»։

Կուգան իմաց տալ Խելացի Դաւիթին, թէ նաւակով փոխադրուող իր կարեւոր մտուկը ծով ինկած է։— «Հո՛գս, կը պատասխանէ տէրը, բանալին գրպա՛նս է ահա...»։

Հին ձկնորսի մը փիլիսոփայութիւնը. «Զուկն ըսեր է. Պահի թուքան օնմասըն, պահի եէյնի տօյնասըն, պահի թուզլայան հետա՛ օյնուն»։— Սխա՛լ իմացեր էք, վարպետ, կը յարէ ձկնորս չեզող մը, «զիս բռնողին ձեռուընե՛րը քաչուին» ըսած է անիկա։

Ե. ՄԱՍ ❖ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏ

ԿՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ

Է. ՏԱՐԻ ❖ 1913

ՀԱՅ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐ

ԷՏԿԱՐ ՇԱՀԻՆ. — Մեծահամբաւ այս Հայը 1872ին Վիէննա ծնած է պոլսահայ ծնողքէ որմնք նոյն տարին ճամբորդու-

Է. ՏԿԱՐ ՇԱՀԻՆ

թեամբ հոն կը գտնուէին։ Գաստքէօլի Մխիթարեան ու Վենետիկի Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանները յաճախելէ վերջ

աշխատած է Վենետիկ՝ իտալացի Բաղէթթի հղ. նկարիչին քով։ Ապա Բարիզ անցնելով, աշակերտած է Աքատէմի Ժիւլիէնի, իւղանկարչութիւն սորվելով Պէնժամէն Գօնսթանու ժանրոլ կտաւան վարպետներէն։ Է. Շահին ինքնուսութեամբ ուսած է գեղարուեստական փորագրութիւն (gravure artistique) զոր այժմ մասնագիտութիւն ըրած է իրեն։ Այս ճիւղին վարպետներէն կը նկատուի Բարիզի մէջ — ուր կը մնայ ցարդ — և համազգային ցուցահանդէսներու մէջ իր գործերը միշտ գնահատուած են միշտ։ Օտար մամուլը յաճախ գովեստ կարգացած է անոր նուրբ տաղանդին ու ճարտար վրձինին։

ՍԵՐՈՎԲԷ Լ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ. — 1872 Մայիսին ծնած է Սամաթիա։ Նախ. կրթ. ստացած է Նարլը Գարաի դպրոցը։

ՍԵՐՈՎԲԷ Լ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ

Պահ մը գծագրութեան և գեղագրութեան ձրի դասեր հոն տալէ վերջ, 1892ին մտած է «Մէրքէզի Սէնայի» և 4 տարի յետոյ նկարչութեան վկայական ստացած, ի հետեւակս ծնողացը կամքին որ գործի մարդ մը կ'ուզէին պատրաստել զինք։ Անցնելով Իզմիր՝ 3 տարի մնացած է հոն, թէ՛ դպրոցներու մէջ և թէ մասնաւորներու տուներ պատ աւանդելով։ Հոլը մահէն ետքը կը մեկնի Բարիզ և կը մտնէ Աքատէմի Ժիւլիէնն, որուն

2 վարպետներուն քով (Պ. Գօնսթան և Ժ. Բ. Լօուան) կատարելագործած է նկարչութիւնը։ Բարիզի «Մօսիէթէ տէ զ'արթիսթ ֆրանսէ» ասոցիային մասնակցած է 7 տարի անընդհատ, Պորթոն և Բարիզեան կեանքէ գործեր ներկայացնելով

Իր պատրաստած ուրուագիծը
Մի ոմն
Թագուհի Վանցեանի

Իր պատրաստած ուրուագիծը
Օր. Ասնա ***ի

որոնք գնահատուած են յոյժ, մինչեւ իր անդամ ընտրուիլը նոյն ընկերութեան։ Ստացած է քանի մը «մէտայլ» Բարիզէն և վերջերս

տայէն։ Երկու տարի ուսուցչութիւն րրած է «Գուռ ա'էմիւքաթիօն սիվիք»ի մէջ։ Բարիզ՝ Սալ Ֆրանէզի, իսկ Պուլոնիէ՝ Սալ Պուլթի մէջ կազմած է մանուաւոր նկարահանդէսներ, մեծապէս գնահատուելով տեղական մամուլէն և արուեստակիցներէ։ Ուսումնասիրելու համար իր նախասիրութիւնը եղող արեւելեան տեսարաններ, անցեալ տարի Պոլիս եկած է, հատատուելով Բերա՝ ուր կը մնայ ցարդ։ Գեղարուեստասէր մայրաքաղաքացիք գիտնալի՛ն գոնէ օգտուիլ իր ներկայութենէն։

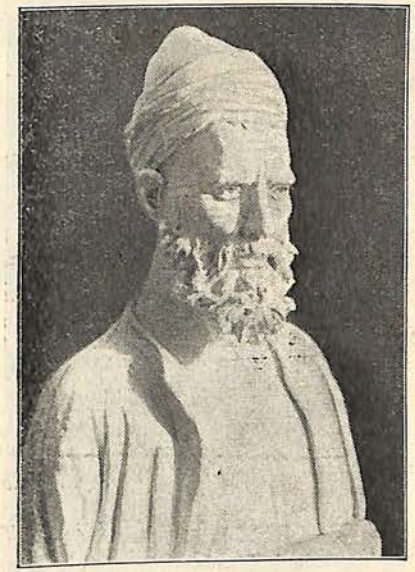

Սուրիացի Տէրվիշ (ստծան Տիգրան Եայլեանի շինած)

ՄԱՏՄԱԶԵԼ. (Սուրբիկ Աշճեան)։— Մայրաքաղաքիս կանանց աշխարհին մէջ հանրածանօթ դէմք մըն է ցարդ օրիորդ ապրող այս պատուական Հայուհին՝ մանաւանդ իբրև ձեւագէտ կարուհի։— Ծնած է ՍՄԷՆԻԱ (Վոսփոր) 1847 Օգոստոսին։ Առնօք Ղալաթիա «Մարապտա»ներուն, յետոյ Սամաթիա՝ Ագապեան վարժարան յաճախած է, մէկ իբր սանուհի և մէկ իբր վարժուհի ձեռագործի որուն մէջ ընդունակութիւն ցոյց տուած է իր տղայ տիոց։ Հոն ուսած է ձեւագիտութիւն եէմէնճեանէն, նաև իտալացի մասնագէտէ մը։ 1870ական թուականին սկիզբները դասախօսել սկսած է Սկիւտար (Սէլամիէի Ս. Խաչ և Նոր

թաղի Ձեմարան վարժարանները) քանի մը տարի, ձեռագործ, ծաղկչուհութիւն և ձեռագիրուհութիւն։ Այնուհետեւ իր աւագնակարգ մօտիկ՝ գործած է անկախաբար, տարիներու ընթացքին հասցնելով 30է աւելի աշակերտուհիներ որոնք քանի վարպետներ հանդիսացած են իրենց ասպարէզին մէջ՝ իբր ձեռագէտ-կարուհի։— Ձեմարան պատմուած տանն, Օր. Մարիամ հիմնած է ընկերութիւն մը որ նպատակ ունէր ձրիավարժ աղջկանց գրենական պիտոյք հայթայթել։ Նոյն ընկերութիւնը

«ՄԱՏՄԱԶԷՆ»

կազմուած Զապէլ Խանճեան, Դանիէլ, Տիրուհի Փալեանեան, Կատարինէ Յակոբեան, (ապա Տիկին Մ. Ախքանազ) ևայլն. օրիորդներէ,—իր գործունէութիւնն բղպարձակած է վերջէն, և նպատակը փոխելով՝ վերածուած է «Ազգանուէր Հայուհեաց»ի։— ՄԱՏՄԱԶԷՆ քառորդ դարէ հետէ Սկիւտարէն Պաղքէոյ փոխադրուած է, վայելելով միջազգային համբաւ։—Իր եղբայրն է պզտահասակ ապագրիչ Արամ Ալչճեան (որուն արկածալից կենսագրութիւնը տե՛ս «Տիպ ու Տառ»ին մէջ)։

ՕՐ. ԼՈՒՍԱԲԵՐ Ս. ՀԱԶԱՐԱՊԵՏԵԱՆ (ապա Տիկին տիր. Անդրանիկ Այվազեան).— Ծնած է 1863ին Սկիւտար։ 1880ի չէլանաւարտ Հօմ Սքուլի, Հրաչեայ բնաւորութեան և մեծ ընդունակութիւններու տէր աղջկան հայուհին միեւնոյն տարին իր կեանքը կը կապէ Ա. Այվազեանի հետ, բայց տարուան մը կենակցութենէ վերջ կը կնքէ մահկանացուն։ Ծառնողութեանը չէլանին(1879)յօրինած է հետաքրքրական յուզիչ փոքրիկ էջեր յուզիչ փոխանակ, մկրտելով զայն «The nightingale of Armenia» Սոխակ Հայաստանի։— Իր հայրը եղած է Սիմոն Մ. Հազարապետեան ծանօթ դաստիարակ-վաճառականը։ Եղբայրներն են Տքթ. Վահան Ս. Հազարապետեան (Ֆրանսա), Յարութիւն (երգիծարան և համարակալ) եւ Երուանդ (=վէնիւս),

Օր. ԼՈՒՍԱԲԵՐ Ս. ՀԱԶԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Ծաղրանկարիչ Ֆիլիք Ասիմարեան
որ եղբօրորդին է ողբացեալ Ա. Ասիմարի

ՍԱԽԱԿ

THE NIGHTINGALE

(Pour Piano)
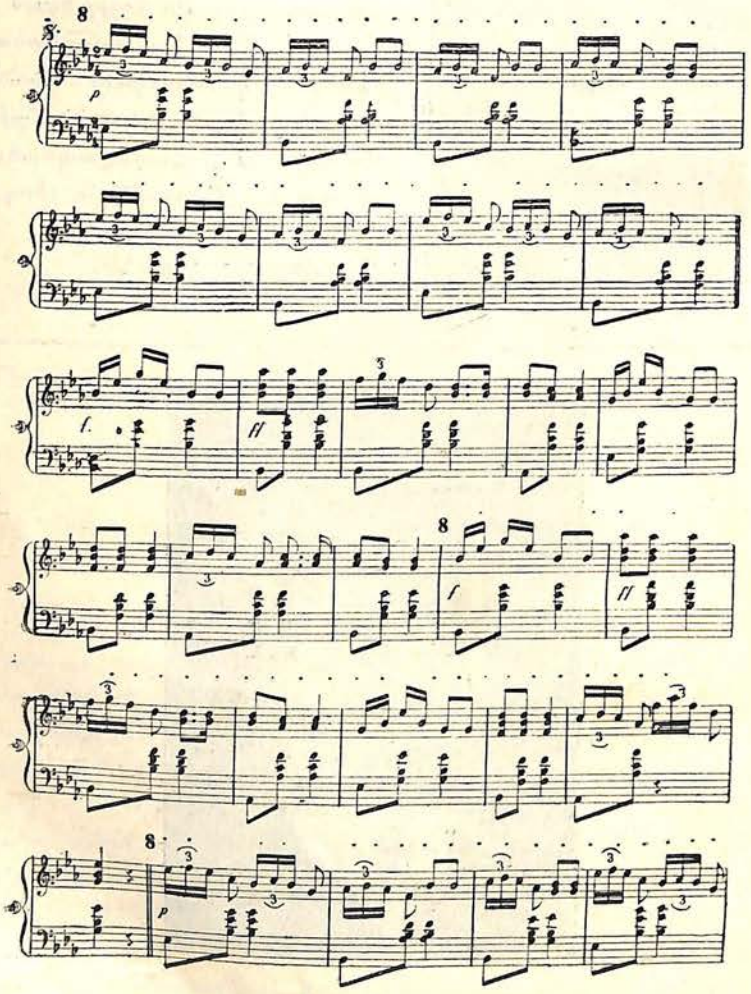
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

OF ARMENIA

Լիսի Հազարապետեանի
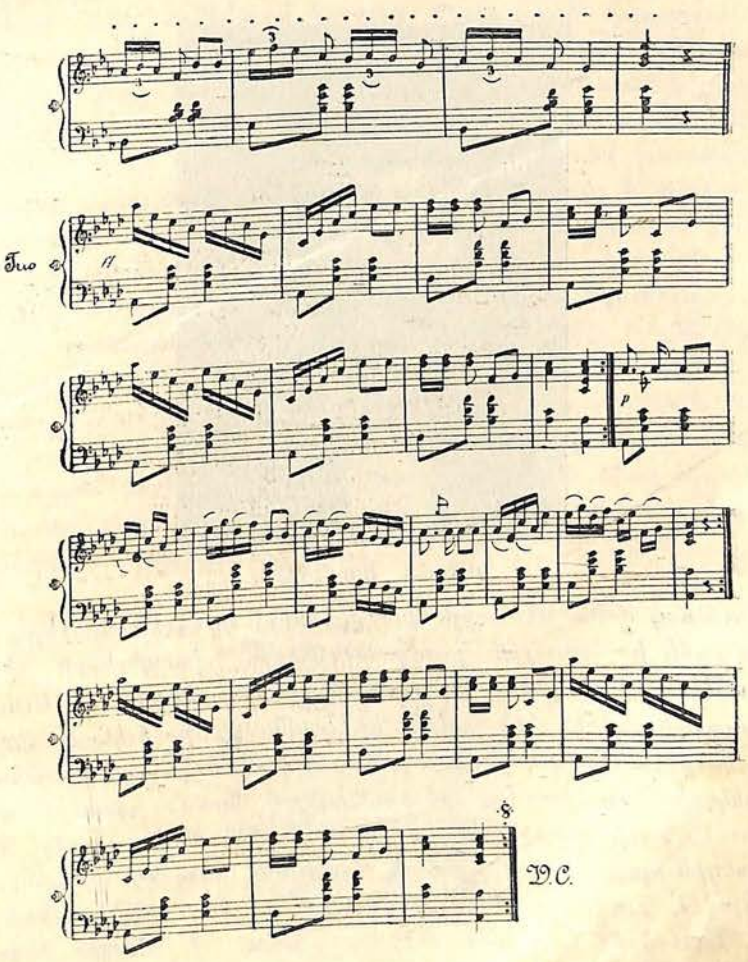
ՍՏԵՓԱՆ ՍՄԻՐԼԻԵԱՆ (Երզնկաւոր - պատկառաւոր) . — 1853ին ծնած է Դուլ-Թաբու որուն Ազգ. վարժարանը յաճախած է: Փոքր հասակին տարօրինակ հակում մը ունենալով դէպ ի երաժշտութիւն՝ ուշադրութիւնը կը գրաւէ Ստեփանինս Աղբ.ի որուն ազդեցութեամբ եւ ամիրայի մը պաշտպանութեամբ կ'ուղարկուի Բարիզ: Երիտասարդ ուսանողը քաւականի տարի Հայկազեան վարժարանին մէջ՝ Նար Պէյի եւ այլոց սիրեցեալ աշակերտն ըղլալէ վերջ, վարժարանին ընթացքը կ'աւարտէ ու կ'անցնի երաժշտանոցի (Conservatoire) դասերուն: Հո'ն է որ առիթ

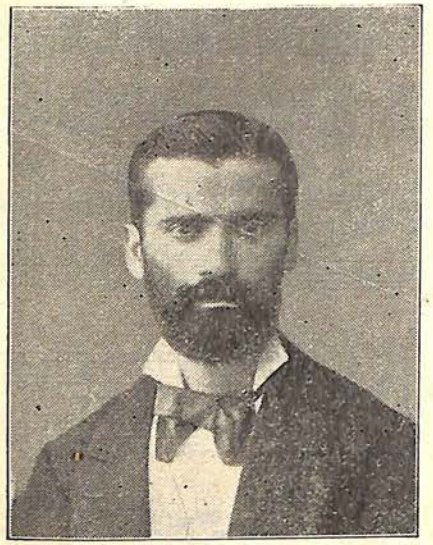

ՍՏԵՓԱՆ ՍՄԻՐԼԻԵԱՆ

կ'ունենայ փրնս. ւեծագոյն վարպետներու դասերէն օգտուելու եւ կը տանի իր առաջին յաջողութիւնները, վարպետները հիացումներով ու գուշակելէ տալով ապագայի արուեստագէտը: Ուսանողական տենեակ իսկ յաճախ կը հրաւիրուի իր երկուած հեղինակութիւնները զարնելու սրահներու մէջ՝ հետիոտ դժուարահաճ ունկնդիրներէ հիացական ծափեր խլելով: Ֆրնս. ոսպանիկ մէջ մօտ 15 տարի ապրելէ վերջ, կը վերադառնայ Պոլիս ուր իր տաղանդին պտուղները կը յաջողի հասցունել՝ հետզհետէ հրատարակելով 1. Tendresse (Բաղերմ Հայոց Միացեալ Ընկերութենէն), 2. Tous à la joie, 3. Constance (վալս), 4. Marche Robert College (Ռոպերտ Քոլէճի 25րդ. տարեդարձին առթիւ յօրինուած),

5. La plainte d'une jeune fille (գայգաղուագ), 6. Invocation (գայգերգ՝ ձօնուած Ռ. Յ. Պերպերեանի), 7. Տէր ողորմեա (հոգեւոր), 8. Հայր մեր (իր գործ-գործողը):— Իր գործունէութիւնը սակայն չի՛ երաժշտութեան մէջ չսահմանափակուիր՝ մասնակցած է նոյն ատենի գր. շարժումին, ինչպէս կը վկայեն Մ. Պէշիքթաշլեանի տունը տեղի ունեցած հաւաքոյթներուն իր յաճախակի ներկայութիւնն ու բերքերու (մասնաւորաբար «Երկրագունտ»ի եւ հին «Մանկունկ»ի) մէջ երեւցած ոտանաւոր ու արձակ էջերը: Դժբախտաբար իր գրական ձեռագիրներուն մեկ ուռուր մասը՝ յանձնուած Կարապետ Փանոսեանի՝ կորսուած է այսօր: Գալով իր երաժշտ. անտիպ կտորներուն, մահէն վերջ անցանելի մնացած են անոնք:— Ինչպէս կ'երեւի տպուած իր խանի մը գայգանուագներէն ու կրօնական հեղինակութիւններէն, Սուրհանեան մոտալ խառնուածք մը ունեցած է. մտերիմ բարեկամը Հիրվանապաշ Եղիայեան՝ հին ու պահ մը յարած է Պաստայի, Սքիւզագի եւ Օկիւսբ Քօնթի մէջ ու հանճարեղ մահուան վարդապետութեանց: Թրականութեան մեծ վարպետին օրհնական հետեւելու պես, հին ալ ունեցած է պրպտնական հովուերգութիւն մը որ իր կազմուածքին մէջ խորունկ հետքեր ձգեց: Սոդեմ վերջին տարիներուն մէջ իր ծայրայեղ աշխատութենէն ու մտային յարատեւ յոգնութիւններէ խանգարեցին իր առողջութիւնը: Նախ փոխադրուած՝ Բանկալթիի Մ. Յակոբեան անկեղանոցը, հուսկ ապա տարուեցաւ Եէսի-Գուղի հիւանդանոցը. հոն իր միակ հանգիստը եղաւ իր վաղեմի բարեկամը՝ Եղիան գտնելը: Մեռած է 9 Հոկտ. 1899ին եւ թաղուած Պալըքլը:

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԵՐԿ ՄԸ

Տիգուհի Տարի

ԴԱՏԱՍՏԱՆ

Սիրելի Թէոդիկ.— Մի վաքրիկ անկարևոր դատահարթիւն որ նեռելի հանդամանքներ ունի՝ ընդհին և ընդունդհին կողմէ, զիս ծանօթ կը դարձէ Տիպ ու Տատին ազգագրութեանը. և կը վուխթամ չերմանալ հնարաւորել յաջողութիւնդ։ Դուն որդեգրած ուղղութեանդ մէջ օրէ օր հակայաքայլ կը յառաջանաս, և ազգային՝ երբ պրպտող, հաւաքող, չարաբարդող, ու հրատարակող՝ պատմական անձնաւորութիւն մը պիտի ըլլաս։ Շնորհաւորութիւններ եւս Տիկին Արշակուհիի որուն աշխատութեանդ վիայ եմ ականատես, նաև ազգագրիչ Տէր-Ներսէսեանդ և ուղղակի Հրաչեայի որ ինքզինք գերազանցած է։ Բանի մը անձանդ յիշատակութիւնն ի Ցիշատակարանին՝ կը չքանայ առանց քուվ։ Բարեւներդ անօք լանգակից՝

ՄԱՂԱԿԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Բերա, 2/15 Նոյ. 1912

ԱՆԹԱՏՐՈՆ ՎԻՃԱԿ

Երկրի մը մէջ որչափ որ կ'ուզեն՝ թո՛ղ Սահմանադրութեան փայլուն և զգլխիչ գինին խմեն, եթէ ուսման անուշ պտուղները չգործածուին, այն երկրին ո՛ր կողմն ալ որ ըլլայ, սարքուած խրախճանքի սեղանը թեթեւսօլիկ գինովի մը կողմէ

Գերասանապետ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄՆԱԿԵԱՆ (Յորելեար)

մէկ կիսով տապալած դարբինի մը սեղանին կը նմանի։ Ո՛չ մէկ ողջամիտ անհատ կրնայ ուրանալ սա պարագան, թէ ազգ մը և անոր սահմանադրական վարչութիւնը պահպանող ամենամեծ ոյժն է ուսումը՝ որուն յառաջացման ամէնէն ուղիղ կիրճն ալ Գրականութիւնն է։ Գրականութիւն չունեցող որ և է ազգ չկրնար քաղաքակիրթ համարուիլ. սակայն Թատրոն չունեցող երկրի մը մէջ ալ գրականութիւնն անտարակոյս կիսավայրենի

վիճակէն չէ կարող ազատիլ։ Թատրոնն ազգի մը մտաւնագրու-
թիւնր պատկերացնող դպրոցն է ուր յաճախողներու տեսու-
թիւնն ու հոգին կ'ստանան խիստ չահեկան ու քաղցրահամ սր-

ՊԷՆԼԵԱՆ-ՖԱՍՈՒԼԵԱՃԵԱՆ ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԲԸ՝ 15 Յունիս 1875ին ի Պոլսոյ։
Անձինք.— Ս. Պէնլեան, Թ. Ֆասուլեաճեան, Խ. Փափազեան, Տ. Թօսպաթ-
եան, Դ. Թրհանց, Տ. Մանասլեան, Մ. Պէրպէրեան, Տէօյիւճեան, Յակոբ
Պէնլեան, Բ. Սիրունեան, Օր. Ասղիկ (աջակողմի նստողը), Սիրանոյշ
(անոր վերեւ կանգնողը), Տիկին Պայծառ Ֆասուլեաճեան (մէջտեղի նստողն
իր ամուսինին քով), Օր. Հերանոյշ։

նունդներ։ Մեծցող ուղեղները թատրոնին մէջ առաքինու-
թեամբ ու կատարելութեամբ կ'ապրին։

ՏԻԿԻՆ ԶԱՊԵԼ ՀԷՔԻՄԵԱՆ
«Բիէր տիւ Շրմէն» տուային
Մարթայի դերին մէջ։

ՏԻԿԻՆ ՊԱՅԾԱՌ ՖԱՍՈՒԼԵԱՃԵԱՆ
զեղչկուհիի տարազով,
արեւելեան Սաֆերախաղի մը մէջ։

Թատրոնի մասին որքան աւելն որ խօսք բացուի,
ինչպէս որ պնդած եմ՝ դարձեալ կը կրկնեմ թէ ասկէ 40-50

տարի առաջ մեր երկրին մէջ թատրոնին ծնունդ տուած է մեր հայ հայրենակիցներուն տաղանդը։ Ցետոյ, վեց դարու միապե-

ՏԿՆ. ՍԻՐԱՆՈՅՇ Յ. ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ
Առեւելեան տարազով

ՏԻԿԻՆ ԱԶՆԻՒ (Ա. ՄՆԱԿԵԱՆ)
եւ
ՏԻԿԻՆ ՓՆԱՐ
«Հարս ու կեսուր»
Թաւերախաղին մէջ։

տական կառավարութեան մը կողմէ յարուցուած հարստահա-
րութեանց ընթացքին՝ 30 տարուան քռնակալութիւնն իր արիւ-

հաճախաձեռք թատրոնի՛ն երկնցուց առաջին թափով և քանդեց, փճացուց զայն։ Հոսակ ուրեմն եկաւ Սահմանադրու-

ՀԵՐԱՆՈՅՇ
Վաղեմի դերասանուհի

ՏԻԿԻՆ ՓՆԱՐ (ՍՎԱՃԵԱՆ)
Ծանօթ դերասանուհի

թիւնը, կառավարութեան ձեւը փոխուեցաւ. Ապաիւլ Համիտ, իր արբանեակներն ու լրտեսները գացին, աքսորականք, լուսա-

միտ անձերը վերադարձան, 30 միլիոն Օսմանցիներուն 15 մի-
լիոնը դիւանագէտ կտրեցան, Հայրենիքը սիրողներուն միտ-

ՕՐ. ԷԼԻԶ Ռ. ՊԻՆՆԷՄԻՆԵԱՆ
Նորահաս դերասանուհի

ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՈՂԱՑԵԱՆ
Հանրածանօթ Կավո.օշը

քին՝ 4 տարի առաջ յոյսի նշոյլներ կան. սակայն Թատրոնը...
այո՛, 4 տարուան տեսութեանս նայելով՝ դէռ Թատրոնը չե-

կաւ և մեր մէջ զայն ի գլուխ հանողներն ալ յուսավրէպ մը-
նացին, վասն զի —ըսելու կ'ամչնամ— մեր արուեստասէրնե-

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱԼԻՒՍԱՆԵԱՆ
Անզուգական հակառակորդ

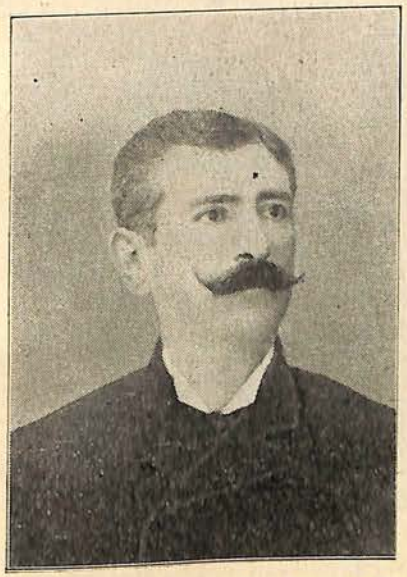

Ողբացեալ
ԴԷՈՐԴ ՀՕԼԱՒ
1857-1907 Մայիս 9

րուն քով խեղկատակութեան միտ՛էմ կը տեսնու ի միայն...:
Այս պատճառաւ ահա՛ կ'սպասեմ որ քաղաքակրթութեան

պահանջներէն եղող Թատրոնին պակասը լրացուցնեն Հայ հայրենակիցներուս տաղանդն ու ջանքը, պայմանաւ սակայն որ բե-

ԹՈՎՄԱՍ ՖԱՍՈՒԼԵԱՃԵԱՆ

(Միջին դարու տարազով)

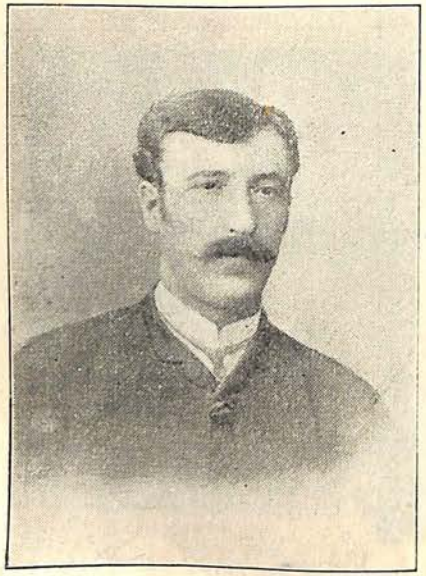

Վաղեմի դերասան

ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ

մադրուելիք Թատերախաղերն ըլլան երկրին վիճակն, ընկերային կեանքերնիս և մեր առանձնայատուկ ապրելակերպը պատ-

կերացնող իրական գործեր, կամ երբեմն ալ ծիծաղաշարժ սովորութիւններնիս և ընթացքնիս քննադատող կատակերգու-

Վաղեմի դերասան

ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՆՃԱՐՃԵԱՆ

Վաղեմի դերասան

ՆԱՐԼԵԱՆ

թիւններ։ Վստահ եղէք որ ասոնց պէտք ունի ժողովուրդը։ Հակառակ պարագային՝ պահանջուած բարոյական օգուտը չենք

կրնար ձեռք բերել, երբ թատերաբեմ հանեն ք սոսկ եւրոպա-
կան կեանքը պարզող՝ կամ՝ «Համլէթ»ներու, «Օթէլլօ»ներու

Վաղեմի դերասան

ՄԻՀՐԱՆ ԴՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՊԷՆՂԵԱՆ

(Զէյպէկի տարազով)

պէս բիհաներ —միջնադարեան երեւակայութեանց արդիւնք—
ինչպէս ըրին վերջերս ի ծնէ արուեստագէտ՝ բայց ազգային

պէտքը ցաւ ի սիրտ չըմբռնող խել մը հայ երիտասարդներ։ Ա-
նոնք բեմին վրայ ցուցադրելիք իրենց ճարտարութի՛ւնը միայն

Դերասան

ՎԱՀԱՆ ՇԱՀԻՆԵԱՆ

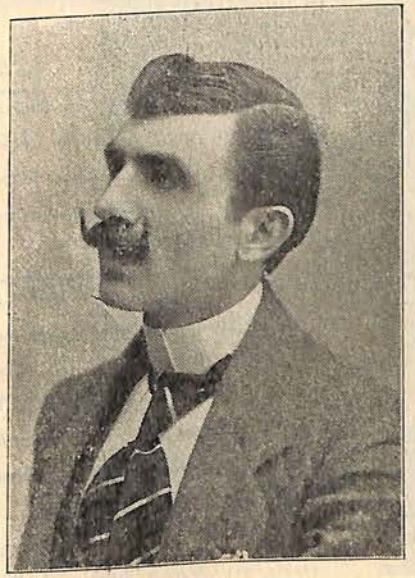

Նորահաս դերասան

ՄԿՐՏԻՉ ՏԻԻԼԿԷՐԵԱՆ

մտածեր են, առանց հաշիւի առնելու հասարակութեան մի-
քին առթելիք հաճոյքն ու դասը։ Բեմական կեանքի փորձառու-

թեանս նայելով, ես Աւետարանութեան առնի կեանքը ներկայացնելուն մէջ չգտայ ամենամեծ ճարտարութիւնը, հապա

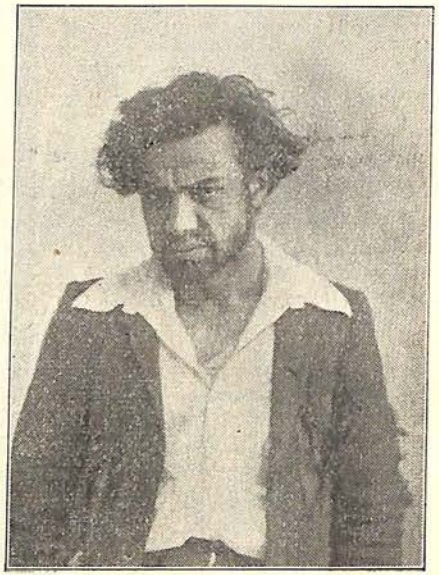

Թուրք Թատերագիր եւ Թատր. քննադատ

ՀՊՆԻՒՐՐԼԻՒՖԻՒԶ ԱՀՄԷՏ ՆՈՒՒՐԻ ՊԷՑ

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

«Քorrաsօ» Բ. ատար.

—«Զարաչար տանչուեր եմ ամբողջ օրը...»։

մեր ապրած կեանքը հայելիացնելո՞ւն մէջ՝ որ աւելի դժուար է ինքնին։ Եթէ նպատակը ճարտարութիւն ցոյց տալ է, ամենադժուարը ցուցնել պէտք է։

— Մէկ խօսքով՝ հիմնենք, ուսման տեսակէտով որը այս ազգին ատղի թատրո՛նը հիմնենք։ Իմ հետազօտութիւններէս հետեւցնելով կ'ըսեմ թէ, կենցաղավարութեան տեսակէտով՝ Հայերուն և Թուրքերուն միջև չա՛տ քիչ տարբերութիւն կայ, մանաւանդ որ տաճկերէն չգիտցող հայ գոյութիւն չունի գրե-

թէ։ Ահա՛ ասոր համար պէտք է հիմնենք նոր և քարեչըրջուած անանկ Թատրոն մը որ այս երկու ազգերն ալ միաժամանակ կարենան օգուտ քաղել անկէ։— Յօդուածս գրելու վրայ էի, երբ Թատրոնին Խորհուրդին մէջէն սա խօսքը եկաւ ականջիս.

— Քու ըսած այդ Թատրոնդ Կրթական Նախարարութիւնը պէտք է հիմնէ. անո՛ր պարտականութիւնն է։

Եւ ես գոչեցի իսկոյն.— «Աստուեր Թող չընէ, ուրիչ չնարհ չեմ պահանջեր։

ՀՊՆԻՒՐՐԵՖԻՔ ԱՀՄԷՏ ՆՈՒՒՐԻ

Գաղրքէօյ, 2 Մայիս 1912

(Յատկապես տարեցոյցիս համար գրուած)։

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԻՒԶԻՒՓԵԱՆ, Գազազ Ամիրայի դերին մէջ։

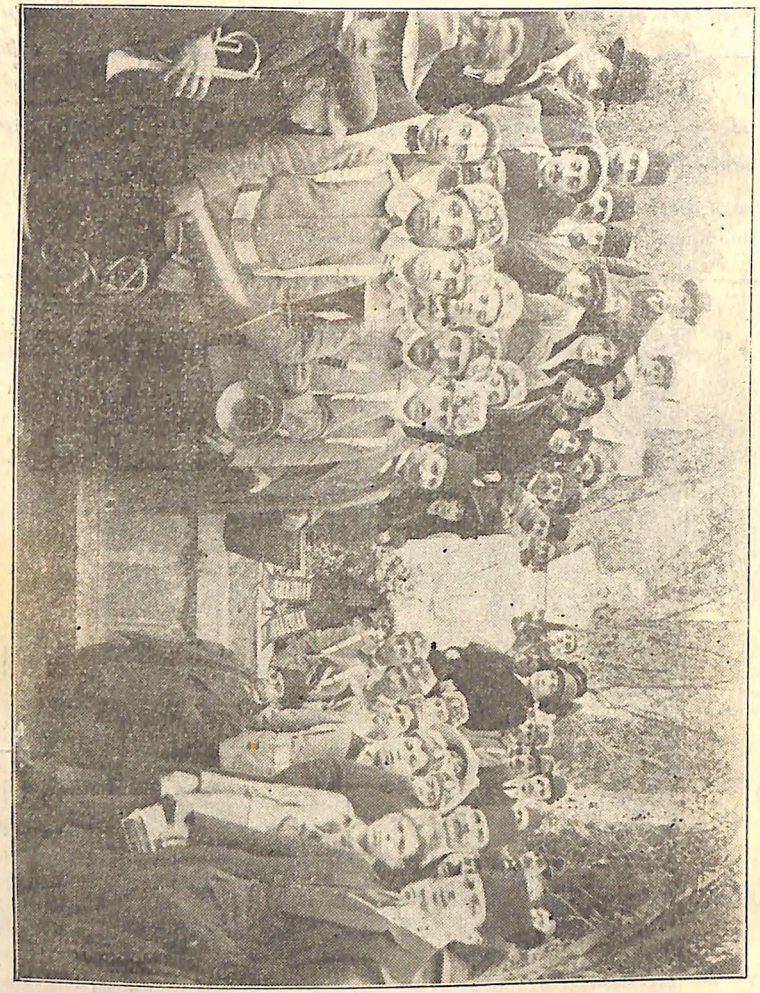

ՊԷՆԼԵԱՆ ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԲԸ «Լէպլէպիճի Չօրհօր Աղա»ի անմահ հեղինակ՝ երգահան Տիգրան Չուհաճեանի մահարձանին առընթեր (Իզմիր) 1912։

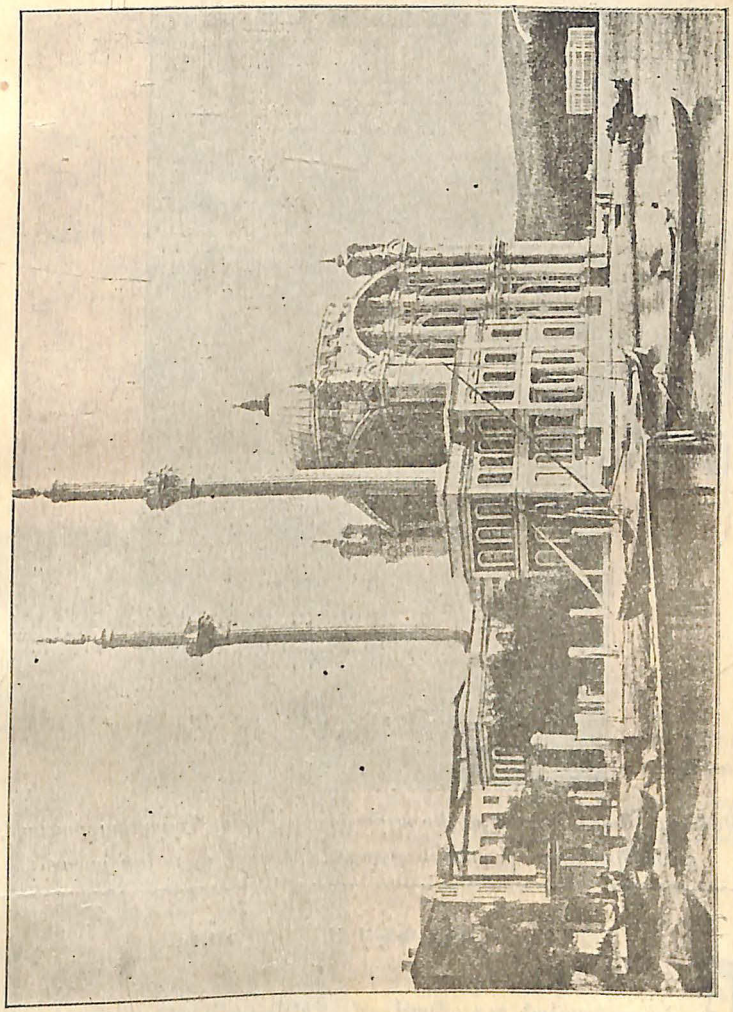

Օսմ. ճարտարապետութենէն Նմոյշ մը։
Սարգիս Պէյ Պալեանի ձեռագիրէ՝ Օրթաքէօյի մզկիթը։

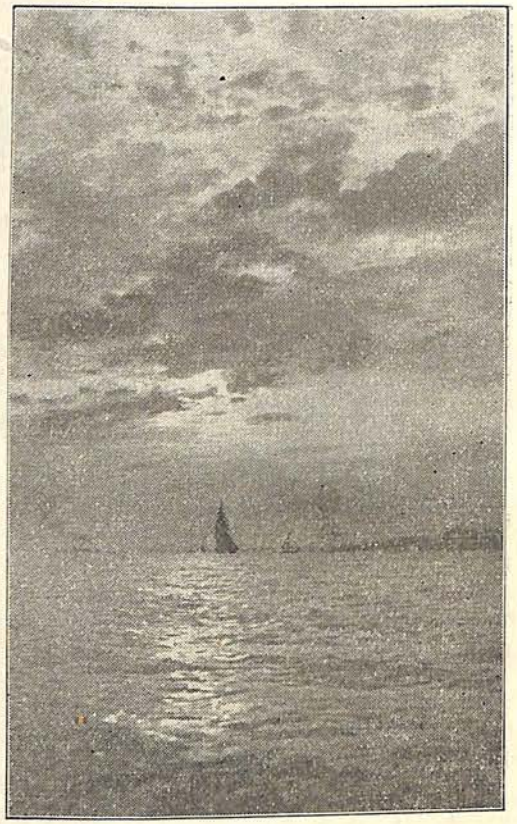

Սեծանպօյ՝ (Սարայ Պրունը)գիշեր ատեն լուսնի լոյսով, Ղալաթիոյ քարափէն լուսանկարուած, իւղաներկ գեղեցիկ պատկերէ մը աւելի յաջող։

«ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍՕՐԵԱՑ»

Հայագիտական ուսումնասիրութիւնք Միխի., որ թերակատարած է 26րդ տարին, Տարեկան բաժանորդագին 15 ֆր. (6 ռուբ.)։

Հասցէ.— Rédaction de la revue *Hantes Amsorya*
VII/2 Mechitharistengasse, ⌈4.
VIENNE *(Autriche)*

Աւագ սարկաւագներ
Ն. ԹԱՅԻՐԵԱՆՑ
եւ
ՄԱՐԻԱՄ ԴՈՒՄԱՋԵԱՆՑ
(Թիֆլիզ)

Նոր Ջուղայի կաթողիկոս Սուրբ Կատարինէ Անապատի վանաժայրը՝ մական ի ծեռին, եւ այլ կուսանք՝եկեղեցական փիլոններով։
1875

Տ. ԱՐՍԷՆ ՔՀՆՅ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ
Թիֆլիզի Կուսաստանի (Անապատ) միաբ պատարագիչը:

Աւ. ՕՐ. Մ. ՄԻՒՀԻՆՏԻՍԵԱՆ

Վոսփորի մաճուր, յուսակ ափուցիւեց,
Հայոց Մասիսի ազատ բարձուցիւեց,
Կովկասի գրկին՝ սիրոյ եղբայր-քոյր
Տաճ առնուն սիրով Հայրենեաց համբոյր:

Կ'ուզեի լինել այդ կարոտ համբոյր՝
Ոչ թէ մեր Կովկաս դրացու գրկին,
Այլ մեր հայրենեաց անուշ, սիրաքոյր
Եւ ցրւիրական ըսիցքի միջին:

22 Մայիս 1897
(Իր լուսանկարին հետ գրուած
ոտանաւոր ձօնը).

Տաճկահայաստէր
ԱՐՍԷՆ ՔՀՆՅ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

Պօլսահայ հանրապետական պետագիր
ՄԻՀՐԱՆ ՏԷՕՔՄԷՋԵԱՆ
որուն հեռաբերական եւ արհածոյից կենսագրութիւնը՝ գալ տարի.

Կ. ՊԱՋԹԱՐԵԱՆ

ԴԻՐՔԻ ՄԸ ԱՐԺԷՔՆ Ա՛ՅՆ ԱՏԵՆ ԿԸ ՇԵՇՏՈՒԻ երբ վայելու չ կերպով ԿԱԶՄԵԼ տուած բլլանք զայն։ Ահաւասիկ ձեզի Պօլսահայ վարպետ կազմարար մը որուն կրնաք վստահիլ բոլոր գիրքերնիդ ու թերթերնիդ, վասն զի 1. Իր գիները Հանրամատչելի են, 2. Իր շինած կազմերը՝ մաքուր, գեղեցիկ ու տոկուն են, —Հասցէ, Ջաքմաքճըլար, Մեծ-Նոր Խան, Թիւ 5-6, Կ. Պոլիս։

Զ. ՄԱՍ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԵՑՈՒՆ ԿԱՄ ՈՄԱՆՑ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ

Է. ՏԱՐԻ ✧ 1913

ԱՉՔԻ ԱՒՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

●

Մանկանիներու ատուար մասը հոս նշմարել պիտի ատ զաւեշտաբանին, թէ երկու աչք ունենալը բացարձակ անհրաժեշտութիւն մը չէ Թուրքիոյ համար ուր —պիտի աւելցնէր երկրորդ չարաճճի մը— անիկա աւելորդ չռայլութիւն մը իսկ կրնար նկատուիլ։ Բարեկամներէս մին արդէն ինձ ըսած էր օրին մէկը թէ հոս աւելի չատ տգեղ, տխուր ու տձև պատկերներ միայն ունէր աչքը տեսնելիք, հետեւաբար երկու առողջ աչքերու գոյութիւնը վնասակար իսկ նկատելու կ'ելլէր։ Սրամտութիւնն իր իրաւունքները պահած է միշտ, նոյն իսկ ամենաւլուրջ հարցերու վիճաբանութեան մէջ։ Թէոդիկ ատոնց հակառակ կարծիք ունենալ կը թուի, առաջարկելով ինձ Աչքի առողջապահութեան խորհուրդներ տալ իր տարեցոյցին ընթերցողաց, և այսպէս մասնաւոր հոգածութիւն մը տածելով հանդէպ մարմինին այս ամէնէն չահեկան զգայարանին՝ Սիրտէն ետքը։ Գիտական յօդուած մը հրամցնել չէ ուրեմն մտադրութիւննիս, այլ տարրական անհրաժեշտ չարք մը գիտելիքներ

որոնց կիրարկումը հիւանդին՝ և ի հարկին ալ ընտանիքի միւս անդամներուն կողմէ, պիտի կրնայ չատ մը վնասակար և երբեմն ալ վտանգաւոր հետեւանքներէ ազատել հիւանդը։

Նորածին մանուկով սկսինք, որուն աչքերն գալէն անմիջապէս յետոյ առաջին խնամքներէն մին ալ անոր աչքերուն մաքրութիւնը պէտք է ըլլայ։ Մանկաբարձ բժիշկները չեն թերանար, մայրերն ու «մամի»ներն ալ պէտք է որ ծնելէն անմիջապէս յետոյ երկու քանի կաթիլ արծաթի բորակատ (nitrate d'Arg. 1%) կաթեցնեն իւրաքանչիւր աչքի մէջ՝ զանոնք ապահովի ջուրով մաքուր մը լուալէ յետոյ։ Այս ամենապարզ գործողութիւնը զոր պէտք է կրկնել յաջորդ օրն ալ, առտու իրիկուն, չատ մը կարելի դժբախտութիւններէ պիտի ազատէր մեր ապագայ մարդուկին աչքերը։ Մայրերը չատ անգամ նըշմարած ըլլալու են թէ իրենց զաւակայ ականջիքը ծնունդէն 5-7 օր յետոյ կ'արիւնոտին, կը ճպռտին ու կ'արցունքոտին։ Առնչմէ ոմանք —գաւառներէն մեզ եկող դժբախտ հիւանդ պատկառելի մէկ մասը, զոր օրինակ— աչքերնին իսկ վրայ կու տան ծաղիկ հասակէն՝ այս հիւանդութեան պատճառաւ (blennorrhée des nouveau-nés) զոր հասարակութիւնը սովոր է նոյնպէս ծանրանալ սկզբունքի մը վրայ զոր հասարակութիւնը պարտի առանց այլեւայլի ընդունիլ. այն է՝ թէ ինք բացարձակապէս կ'անգիտանայ առնմանը հիւանդութեան մը ծանրութեան և թեթեւութեան, վտանգին և անվնասակարութեան։ Կարգ մը հիւանդութիւններ որոնք ծանր նշաններով կ'սկսին ու վախ ներշնչելու բնոյթն ունին հիւանդին կամ իր չուրջիններուն համար, բացարձակապէս անվտանգ կրնան եղած ըլլալ, մինչ ընդհակառակն աննչան սկսումներով սկսած հիւանդութիւն մը ծանրագոյն հետեւանքներու տուեգութիւնը կը պարունակէ բժիշկին համար։ Այս այսպէս է, ու խոհեմութիւնը կը պահանջէ որ մարդ հիւանդ ըլլալու դժբախտութիւնն ունենալէ յետոյ՝ պիտանականի մը յանձնուի աչքին ալ ունենալու երկրորդ և աւելի մեծ դժբախտութիւնէն գէթ ղերծ մնայ։ Մեծ մայրերու հնամեաղ փորձառութիւններէն վտանգաւոր են յաճախ։ Հիւանդութեան մը պարագային հետեւաբար եթէ բժիշկ պիտի կանչուի (հակառակ պարագան, այսինքն բնաւ բժիշկ չկանչել, փիլիսոփայօրէն չատ աղէկ կարելի է պաշտպանել),

անհրաժեշտ է որ ժամ առաջ կանչուի ան։ Եթէ բժշկական ընդհանուր քնոյթի միայն ունեցող այս կէտին վրայ ծանրացա, չեղելով մասնակի նիւթէս, պատճառն այն է նախ՝ որ աչքի առողջապահական տեսակէտով, աւելի քան այլուր, կարեւոր է հիւանդութեան մը բարդութիւնները նախատեսել և զանոնք արգիլել. ապէ զատ, հասարակութեան սխալ մտայնութիւնը փոխելու աշխատելով՝ աւելի օգտակար եղած կ'ըլլանք իրեն քան մեր զանազան դեղագիրներով։

Նորածիններու ժառանգօրէն իրենց հետ կը բերեն երբեմն աչքի ախտեր որոնք կրնան, նոյն իսկ ծնելէ առաջ, յանգած ըլլալ բացարձակ կուրութեան։ Ուշադրութեամբ հետեւելու է մանուկներու տեսողական կարողութեան Ա. ամիսներուն ու մինչեւ իսկ առաջին 1-2 տարիներու միջոցին։ Արտաքին թերութիւն մը գոյութիւն չունեցած պարագային, ծնողքը շատ ուշ միայն կը նշմարէ իրողութիւնը։ Վէներական ախտէ վարակուած ծնողներ մասնաւոր հոգածութեամբ մը պէտք է հետեւին իրենց զաւակներուն Ա. տարիներու միջոցին, որքան ատեն որ մանուկը չկրնար իր տպաւորութիւնները ենթակայօրէն արտայայտել. ամենափոքր կասկածի մը պարագային՝ պէտք է քննութեան մը ենթարկել զանոնք։ — Մանուկ հասակի հիւանդութիւններէն մեծ մասը փոխանցումով կ'ստացուին, հետեւաբար այս տարիքին առողջապահութիւնը կը կայանայ միայն զգուշութեան և մաքրութեան մէջ։ Արեւելքի մէջ այնքան յաճախադէպ եղող կոպի բորբոքումներ այս տարիքին մէջ փոխանցուած են՝ վարակեալ առարկաներու միջոցաւ։ Սակաւաթիւ չեն նոյնպէս այն պարագաները ուր սեռային գործարաններէ վարակեալ մայրեր ապէտ անուշադրութեամբ մը իրենց զաւակաց աչքերուն փոխանցած են վտանգաւոր հիւանդութիւններ։ Թրախտուկա (Trachome) կոչուած կոպի ախտաւոր հիւանդութիւնը որ զարհուրելի աւերներ կը գործէ Եգիպտոս ու Տաճկաստան՝ կոյրերու թիւին մէջ անոգին տոկոս մը կազմելով. դարձեալ փոխանցումով կը տարածուի։ Աղքատ անուս դասակարգն ալ աւելի ենթակայ է այս ախտերուն, սակայն հարուստ դասակարգն ալ զերծ չէ անկէ։ Գաւառներ կան ուր բնակչութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ վարակուած է այս զարհուրելի հիւանդութենէն, ինչպէս Երզնկա, Բաբերդ, ևն.։ Ամերիկա դաղթողներուն համար երկրորդ պատուհաս մըն է նոյն հիւանդութենէն վարակուած ըլլալը, որովհետեւ ամերիկեան կառավարութիւնը խստօրէն կը մերժէ անկէ վարակեալ անձեր։ — Ծաղկախտն ալ Արեւելքի մէջ ահագին աւերներ կը գործէ ու կուրութեանց պատճառներու մէջ դեռ Ա. տեղը կը գրաւէ։ Պատուաստը որ ստիպողական է Եւրոպա սա հասարակ, և ուրեն չնորհիւ գրեթէ անհետացած են հոն ծաղկախտի կուրութիւններ՝ տակաւին չէ ընդհանրացած ընկերային բոլոր խաւերու մէջ, և հակառակ կառավարական ձեռնհասութեան՝ ամէն հաւանականութիւն կայ որ դեռ շատ երկար ժամանակ չարունակէ գործել անիկա միեւնոյն անդարմանելի աւերները...

Երբ մանուկը գրել-կարդալու տարիքը թեւակոխէ՝ ծնողքը պարտին հետաքրքրութիւնով անոր տեսողական կարողութիւնովը։ Տարականոն գիրքերը գրելու կամ կարդալու ատեն, սովորականէն աւելի մօտ կամ հեռու գիրք բռնելու սովորութիւնը մտածել պէտք է տան թէ այս թերութիւնները բացատրող պատճառ մը գոյութիւն ունեցած կրնայ ըլլալ աչքերուն մէջ։ Գրել կարդալ սկսելէ յետոյ միայն երեւան եկած յամառ գլխուցաւերու համար միեւնոյն մտածումն ունենալու է։ Միեւնոյն պարտականութիւնը կը ծանրանայ վարժարաններու տնօրէններուն վրայ որոնք պէտք է տարեմուտին մեթոտիկ կերպով քննել ատեն ամէն նորեկի աչքերը։ Եւրոպայի շատ մը երկիրներ ակնաբուժական քննութիւնը պարտադրիչ է բոլոր վարժարաններու համար։ Հաս, որքան գիտեմ, Պէրպէրեան վարժարանը միակն է Պոլսոյ հայ վարժարաններէն — որ այդ քննութիւնն, ինչպէս և բժշկ. քննութիւնը՝ տարեմուտին պարտաւորիչ դարձուցած է իր բոլոր աշակերտներուն համար։ Փոխանակ հիւանդութեանց հաւանականութիւնը, անսովորութեան այլեւայլ թերութիւններ որոնք հետզհետէ աւելի եւս պիտի ծանրանան վարժարանական աշխատութեանց բերումովը իսկ՝ անհրաժեշտ կը դարձնեն այս քննութիւնը։ Ընկերային տեսակէտով ալ, երբեմն աչակերտն ու անոր ծնողքը պէտք ունին որոշապէս տեղեկանալու արդէն գոյութիւն ունեցող հիւանդութեան մը հեռաւոր հետեւանքներուն վրայ, ըստ այնմ ապարէզ մը ընտրելու համար։ Ծայրայեղ կարճատեսութիւն մը որ հակամէտ է հետզհետէ ծանրանալու՝ պիտի արգիլէր զոր օրինակ ա՛նպիսի ապագայէզի մ'ընտրութիւնն ուր աչքերը յոգնե-

ցուցիչ աչխատութեան մը պիտի ենթարկուէին։ Սխալ մատնութեան մը հետեւանօք, չատ ծնողքներ կը վարանին բժիշկի դիմելու, մտածելով որ մի՛ գուցէ անիկա ակնոց գործածել պատուիրէ։ Այս տրամաբանութիւնը վնասակար հետեւանքներ կ'ունենայ չատ անգամ, հետաձգել տալով անհրաժեշտ պէտք մը։ Ծնողքներու կասկածամտութիւնն անիմաստ է բոլորովին. եթէ բժիշկն ակնոց պատուիրած է՝ կը նշանակէ թէ ա-նոր պէտք տեսած է. իսկ ակնոցի պէտք չունեցած պարագա-յին՝ ո՛չ մէկ ակնարույժ պիտի զուարճանար ակնոց յանձնարա-րելով առողջ աչքերու։

Ցառաջացեալ տարիքի մէջ, աչքի առողջապահութեան տեսակէտով, պէտք կը տեսնենք ուշադրութիւն հրաւիրելու այն կէտին վրայ թէ՝ որոշ տարիքէ մը յետոյ (40-49 տարեկա-նին չուրջկայր) բնական և առողջ աչքերն իսկ ակնոց գործա-ծելու պէտքը կ'ակսին զգալ, կարդնալու համար մօտէն, ա-ռանց յոգնելու գրել կամ կարդալ։ Ասիկա հիւանդութիւն մը չէ, այլ բնախօսական օրէնքի մը հետեւանքը։ Այդ տարիքն ունեցողներ որոնք մանր աչխատութիւններով կը պարապին՝ ստիպուած են այս անհրաժեշտութեան հպատակիլ, որքան որ ալ առողջ աչքեր ունեցած ըլլան մինչեւ այդ տարին։ Այս օրէն-քը կը տարբերի կարճատեսներու և հեռատեսներու համար։ Կարճատեսներու թերութիւնն առաւելութիւն մը կ'ընծայէ իրենց այս տեսակէտով, մինչ հեռատեսներն աւելի կանուխէն ստիպ-ուած են ակնոցներ գործածել՝ մօտիկէն տեսնելու համար։ Ի հարկէ գաչտային կամ այլ բոլոր այն արհեստներուն մէջ ուր մօտէն մանր աչխատութիւններ ընելու պէտք չկայ՝ ակնոց գործածելու պէտքն ալ չզգացուիր։ Սխալ մատնութեամբ մըն է հետեւաբար, ու սխալ ըմբռնուած պչրասիրութեամբ մը մի-անգամայն, որ հասարակութիւնը կը խորչի ընդհանրապէս ակ-նոց գործածելու սկսելէ՝ այդ տարիքէն յետոյ, անոր վերագրելով տարաժամ ծերութեան մը դրոչմը։ Կիները մանաւանդ կ'ըմբռնանան այս մտածումին դէմ, և սակայն անոնք ձեռա-գործական նրբին աչխատութեանց պատճառաւ աւելի չուտով կը յոգնեցնեն աչքերնին։ Ակնաբոյժներ ամէնէն աւելի կ'ըմբռնեն ճշդութիւնը Տիկին ած թալէյան Բէռիքօռի սա սրամիտ ակ-նարկութեանց. «Կին մը իր 40րդ տարիքին մէջ թեւակոխել տալէ աւելի դժուար բան չկայ»։ Ակնոցը տեսակ մը խոստովա-

նութիւն է 40ն անցուցած ըլլալուն ! Երբ այս պէտքն անխու-սափելի դառնայ՝ չատեր ակնոցավաճառին դասդուրթեանը մի-այն կ'ապաւինին պէտքերնին լրացնելու համար, եթէ արդէն տան մէկ անկիւնը ձգուած մեծ մոր մր ակնոցը չեն փորձած և զայն յարմար գտած իրենց աչքերուն։ Ցրանսական օրէնքը կ'արգիլէ ակնոցավաճառներուն՝ ակնոց տալ չաճախորդներու, առանց մասնագէտի մը դեղագիրին։

Աչքի բազմաթիւ հիւանդութեանց ու անոնց դարմաններուն վրայ խօսիլն անօգուտ է. մենք յիչատակեցինք այնպիսի պա-րագաներ միայն ուր առարկայօրէն անհրաժեշտ է գիտնալ թէ ի՛նչպէս առաջնորդուելու է աչքի առողջապահութեան տեսա-կէտով։

Ցաճախ հիւանդը կամ անոր ընկերացողը, յուզուած կամ անուչադիր դեղագիրի մը բացատրութեան ատեն, տուն հաս-նելէ ու դեղերը ստանալէ յետոյ, կը չուարին անոնց գործա-ծութեան մասին։ Երբեմն աչքի հիւանդութեան մը ապաքի-նումը կախում ունի դեղին ճչգրիտ գործածութեան և-ղանակէն։ Ուրեմն ես չպիտի քաչուիմ սովրեցնելու յաւակնելէ հոս թէ ի՛նչպէս լուալու է աչք մը թէ ի՛նչպէս կաթիլ կամ իւղ դնելու է անոր մէջ։ —Աչքերէն մին երբ ճպռտաի, ուչադրու-թիւն դարձնել որ հպումով միւս աչքին ալ չվոխանցուի հի-ւանդութիւնը։ Բժիշկին պատուիրած ջուրէն առնել սուրճի գաւաթի մը մէջ գոր նախապէս եռացած ջուրի մէջ ձգել 10 րոպէ։ Դեղարանէն առնուած բամպակով միայն լուալ. այս բամպակն իր թուղթէն հանելէ առաջ ամրողջութեամբ չհանել։ Գլու-խը՝ լուալիք հիւանդ աչքին կողմը հակել միչտ, որպէս զի միւս առողջ աչքին չանցնի ճպռտած ջուրը։ Աչքը լուալ այդ ջուրէն բամպակով աչքին մէջ հոսեցնելով, և մէկդիմողուլ՝ աչքը նոյն ջուրով լեցուն ակնամանի (œillère) մը մէջ լողացնելու սո-վորութիւնը։ Ջգուշանալ նոյնպէս պատուիրել որ աչք մը լուա-ցողը կամ խնամողը պէտք է նախապէս իր ձեռքերը չատ խնա-մով մաքրէ օճառով, քանի մր անգամ կրկնելով նոյն գործո-ղութիւնը։ Երբ բժիշկը պատուիրած է տաք ջուրով բամպակ (compresses) դնել աչքի մը վրայ, այդ բամպակն ամէն րոպէ փոխելու է՝ միչտ տաք պահելու համար. իսկ երբ պիտի դադ-րեցուցուի, այլևս վերջին բամպակը ձգելու է՝ մինչև որ ինքն

իրեն պաղի աչքին վրայ, որպէս զի աչքը առաջ մշնոլորտէ մը անմիջապէս պաղին անցնելու անպատեհութիւններուն չենթարկուի։

Աչքին մէջ «կաթիլ» դնելու գործողութիւնը որ չատ չնչին գործողութիւն մը կը թուի, չատ քիչ անգամ պահանջուած պայմաններուն մէջ կը կատարուի։ Կաթիլները կա՛մ աչքին մէջ չեն իյնար, կամ, աւելի յաճախ, հեն իյնալէ անմիջապէս յետոյ անկէ դուրս կը հոսին, առանց ժամանակ ունենալու իրենցմէ սպասուած ազդեցութիւնը գործելու։ Ուստի կարեւոր է հետեւեալ կերպով վարուիլ. վարի կոպը միջամտով քիչ մը ձգած աչքէն, այնպէս մը որ երկայնական վրան բաց խողովակ մը ձեւացուի վարի կոպին եւ աչքի գունտին միջեւ։ Կաթիլ հաշուող գործիքով (compte-gouttes) պատուիրուածին չափ կաթիլ դնել մեզմօրէն այդ խողովակին մէջտեղը, ցուցամատովը ալ վերի կոպը դէպ ի վեր քաշել, արգիլելով այսպէս աչքին գոցուիլը։ Որ և է օտար նիւթ, նոյն իսկ ջուր, աչքին մէջ դրուած պարագային, աչքը ուժգնօրէն կը գոցուի՝ օտար նիւթը դուրս վանելու համար. այսպէս և կը վարուի կաթիլներու հանդէպ։ Աչքը, րոպէ մը յետոյ, կը վարժուի արդէն դրուած կաթիլներուն և հիւանդը կրնայ այլևս աչքը մեզմօրէն գոցել։ Հիւանդին պատուիրելու է նոյնպէս գլուխը ուղիղ դիրքի մէջ պահել, որպէս զի կաթիլները ներքին անկիւնէն դուրս չհոսին ինքնաբերաբար։ Աւելորդ ալ չէ թերեւս կրկնել հոս թէ հիւանդը պարտի պատուիրուածին չափ միայն կաթիլ դնել աչքին մէջ, որովհետեւ կան աչքի դեղեր որոնք աւելի դրուած պարագային՝ վտանգաւոր և նոյն իսկ անդարմանելի հետեւանքներ կրնան ունենալ։

Իւղին գործածութիւնն աւելի պարզ է։ Բարակ շիւղի մը վրայ, — լուցկիի մը ծայրատուկ կտոր մը զոր օրինակ, — քիչ մը բամպակ փաթթել, պատուիրուածին չափ իւղ անոր ծայրին վրայ առնել և միեւնոյն եղանակով վարի կոպը աչքին գունդէն զատելէ յետոյ իւղն անոր մէջ դնել՝ աչքն անոր վրայ գոցելով, վերջն ալ այդ շիւղն աչքին դուրսի անկիւնէն մեզմօրէն դուրս քաշելով։ Այսպէսով իւղը կը մնայ աչքին մէջ։ Քիչ մը բամպակով, գոցուած կոպերուն վրայէն, մեզմօրէն չփելու է աչքը, որպէս զի իւղը տարածուի անոր մէջ, եթէ սակայն բժիշկը հակառակ պատուէր մը տուած չէ։ Ապա կոպերէն դուրս ելած

աւելորդ իւղը բամպակով մաքրել։ Երբ իւղը թարթիչներուն համար տրուած է, ցուցամատով մեզմօրէն վերի կոպին միջամասին վրայ սեղմելու է, որպէս զի կոպին թարթիչաւոր եզերքը քիչ մը դէպ ի դուրս դառնայ. իսկ միևնոյն գործողութիւնը բութամատով վարի կոպին վրայ ընելու է։ Ապա երկու կոպերն իրարու միացնելով՝ պլլուած բամպակի մը վրայ առնուած իւղով 1-2 րոպէի չափ չփելու է թարթիչներուն արմատները, ոչ չատ կոպտօրէն, ոչ ալ չատ մեզմօրէն։

Ասոնք են ահա աչքի մը խնամքին համար ընդհանուր բնոյթ ունեցող խորհուրդները։ Բայց սկեպտիկներուն հետ չատ ուրիշներ ալ համոզուած են թէ խրատներէ ու խորհուրդներէ երբեք օգտուող չկայ իրականութեան մէջ!

ՏՕՔԹ. ՍԵՐԹԼԵԱՆ
Ակնաբոյժ Հայ. Ազգ. Հիւանդանոցի

† ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՇԻ ՏԱՏԵԱՆ
որ քրքանայ վարչական ժողովներու մէջ երկար տասեն
գործօն դեր ունեցած է։

ՏՕՔԹ. Վ.Ա.ՀԱՆ Ս. ՀԱՋԱՐԱՊԵՏԵԱՆ
Հեղինակ «Տեսական և Գործնական Երկրաչափութեան»
Տպ. Կ. Պոլիս, 1887:

ԾՆՈՂԱՑ ՀԱՄԱՐ ԿԱՐԵԻՈՐ

Այսօր, ամէն առնէ աւելի, թէ՛ բժշկական և թէ ժողովրդային չրջանակներու մէջ կարեւորութիւն կը տրուի առողջապահական կանոններու ուսումնասիրութեան և գործադրութեան: Հին ճշմարտութիւնը թէ վնասները արգիլելն անոնց գարմանը ճարելէն աղէկ է՝ օր ըստ օրէ աւելի կանոն կը դառնայ կարծես բժշկութեան մէջ: Զինապիներն, ինչպէս գիտենք, թոշակ կը վճարեն իրենց ընտանեկան բժիշկին՝ ցորչափ առողջ են, և հիւանդութեան պարագային թոշակը կը դադրի: Այս կերպով բժիշկին ջանքերը կը կեդրոնանան հիւանդութիւններն արգիլելու միջոցներուն վրայ: Իրաւ, վճարման այս ծայրագոյն արեւելեան կերպը մեր մէջ ընդունուած չէ տակաւին, իսկ միւս կողմէ ընդունուած է Զինական սկզբունքը թէ բժիշկին պաշտօնն է ո՛չ միայն հիւանդները բուժել, այլ մանաւանդ միջոցներ տնօրինել հիւանդութիւններու ծագմանց կարելիութիւնները նուազցնելու: Արդի բժշկութիւնն այս նպատակաւ մէկ

կողմէ խոր ուսումնասիրութիւններ կ'ընէ, գանելու սկզբնական պատճառները հիւանդութեանց, միւս կողմէ կը ջանայ իր ուսմանց արդիւնքը հաղորդել ժողովուրդին, իմացնելու համար թէ ինչ նախզգուշական միջոցներ պարտին գործածուիլ: Համաճարակներու մասին բժշկութեան այս տեսակէտէն մատուցած ծառայութիւնները չատ ծանօթ են, աւելի ծանօթ քան թէ կարեւորագոյն տնօրինութիւնները՝ սովորական, ամենօրեայ սխտերու մասին:

Ասոնց մէջ ուշագրաւ տեղ մը կը բռնէ մանկանց առողջութեան համար եղած ուսումը: Մանուկին վիճակն, այն տարիներուն մէջ ուր մարմնոյն ապագայ կազմութեան հիմերը կը դրուին, գերազանցապէս կ'արժէ հոգալ: Այն ժամանակուան մէջ տեղի ունեցած անուադի պակասութիւններ, ինչ պատճառէ որ ալ ըլլան, ինչպէս նաև հիւանդութիւններ իրենց հետքը կը ձգեն ցկեանս: Ուստի կ'արժէ մանաւանդ հոգածութեամբ չրջապատել մանկական տարիները, անուադի և զարգացման խանգարումներու առաջքն առնելու համար: Սննդառութիւնը կ'ըլլայ օգի և կերակուրի միջոցաւ: Արիւներ կը նորոգուի թոքերուն մէջ չարունակաբար չնուած օդով: Ուստի անմիջապէս երեան կու գայ չնչառութեան անհրաժեշտութիւնը: Այն ազնիկը որ լաւ չընչէ՝ ո՛չ թէ միայն վատառողջ կ'ըլլայ տպաւ հասակին մէջ, այլ նաև հիմը կը դնէ իր կազմին տեւողական տկարութեանը:

Թերի չնչառութեան այլեւայլ պատճառներուն գլխաւորն է քիթին կամ կոկորդին անբնական վիճակը, մանաւանդ քիթին ու կոկորդին միջեւ գտնուած խողովկներուն ախտաւորումը: Այնքան ծանր են այս վիճակին հետեւանքները, ո՛չ միայն մանկան ֆիզիքական կազմուածքին՝ այլ նաև մտային վիճակին վրայ, որ հարկ անհրաժեշտ է ծնողաց լրջութեամբ ու ստիպողութեամբ տանիլ իրենց զաւակներուն՝ երբ այս տեսակ նեղութիւններ ունենալնին նշմարեն: Համառօտիւ պիտի խօսիմ դիւրահասկնալի ընել այս վիճակին վնասակար սահմանները:

Շնչառութեան բնական անդամը քիթն է: Շնչուած օդը քիթին մէջ կը զատի թոքերը չմտած՝ ճամբան ձգելով փոշին և անոր հետ վնասակար տարրերը, յետոյ կը հասնի թոքերուն, ասիճան մը տաքցած: Քիթէն չնչելով, թոքերուն ամէն կողմը կը լեցուի ու չնչառութիւնը կատարեալ կ'ըլլայ: Երբ

քիթին ետեւը, կոկորդէն վեր գտնուած վերոյիշեալ խոյլիկները բորբոքին, մեծնան, ուռենան եւ ախտաւորին, տղեկը կ'ստիպուի բերնէն չնչել, եւ կ'ակսին իսկոյն այն բոլոր ազէտները որ կը հետեւին բերնէն չնչելու յոտի պէտքէն: Նախ՝ օդը թերի քանակութեամբ կը մտնէ եւ կ'նուազէ, որով արիւնը թոքերուն մէջ չգտնելը ըստ բաւականին թթուածին, եւ հետեւանքը կ'ըլլայ անարիւնութիւն: Յետոյ, թոքերն իրենց բնական ծաւալին համեմատ չլայննալով՝ կուրծքը կը մնայ վտիտ ու նեղ, եւ կողքի ոսկորներն ու թոքերը կը մնան զուրկ իրենց զարգացումէն: Արդիւնքը կ'ըլլայ՝ տեսնել տղայ մը որուն կուրծքը նեղ է եւ ուսերը ցած, ցկեանս դատապարտեալ հիւանդութեանց դիւրին զոհ երթալու, անկարող տոկալու աշխատութեան եւ յոգնութեան, եւ եթէ դժբաղդաբար չ'ըլլայ՝ կանխահաս կ'ըլլայ իր մահը: Խոյլիկներուն հիւանդ վիճակին ամէնէն ուշագրաւ վնասներէն մէկն է գանկին եւ մանաւանդ ծնօտի ոսկորներուն ձեւին վրայ ըրած աւերը: Շատ անգամ չենք յիշեր թէ ո՛րչափ մեծ ազդեցութիւն ունին մկանունքի յարատեւ պրկումներն իրենց յարակից ոսկորներուն վրայ: Շատ բնականապէս բաց մնացած բերան մը՝ գիշեր ցորեկ քաշելով երեսներուն երկու կողմէն՝ կը նեղցունէ վերը ծնօտը, ստիպմամբ նեղցնելով բերնին առիւծն ու գանկին հիմը կազմող ոսկորը, հետեւաբար դուրս ցցելով նաեւ հատու ակռաները: Այս կերպով տղուն դէմքը ոչ միայն կը տգեղնայ, այլ ծամողութեան դիւրութիւնն ալ կը խանգարի՝ առանց չարքի աւերումով: Նոյն միջոցին, ոսկրային փոփոխութեանց պատճառաւ կ'ազդուի ուղեղը, որով տղուն մտայնութիւնն ալ ետ կը մնայ: Ուստի, այս խոյլիկներու հիւանդութիւնն անդարման մնալով, հիմնապէս կը խանգարէ անդաստութեան երկու միջոցն ալ, նախ չնչառութիւնը խաթարելով, և երկրորդ՝ ծնօտները ձեւ ելած ըլլալուն՝ խանգարելով ծամողութիւնը:

Հիմա կը մնայ նկարագրել այն նշանները որ կը յատկանշեն այս վիճակը, որպէսզի ծնողք կարենան ժամանակին ճանչնալ և խնամել տալ: Բարեբախտաբար, նշաններն այնչափ ակներև և որոշ են որ շատ դիւրին է դիտել զանոնք: Աւելին, այնչափ յայտնի են որ բացարձակ յանցանք մըն է ծնողաց համար, եթէ ուշագրութենէ վրիպեցնեն: Նշաններն են.— Ցորեկը կամ մանաւանդ գիշերը բերանը բաց պահել և բերնէն չնչել, քունին

մէջ խռկալ, ատիպ հարբուխ ըլլալ և քիթէն հոսում ունենալ, կոկորդի չորութիւն և հազ, վերի ծնօտին և հետեւապէս ակռաներուն դէպ ի առաջ ցցում: Այն ծնողքը որ այս նշաններէն մէկը կամ մի քանին անտնէ իր զաւկին վրայ ու անտարբեր մնայ, աննկարելի կերպով թերացած կ'ըլլայ իր ծնողական պարտականութեանց մէջ: Պէտք է անմիջապէս դիմել ընտանեկան բժիշկին, որպէս զի իր կամ իր յանձնարարած մասնագէտին ձեռամբ կարեւորն ի գործ դրուի: Իսկ եթէ ծնօտն ու ակռաները բնականէն զարտուղած են, առաջնահերթ պէտք է զանոնք դարձնալ բերէ իրենց բնական վիճակին ու դիրքին, խոյլիկներու հիւանդ վիճակը բուժուելէն յետք:

Բերա, 1912

ՏՔԹ. ՀՐԱՆԴ Պ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Ամերիկեան ատամնաբոյժ

† ՅԻՇԻԿ ՊՕՂՈՍ

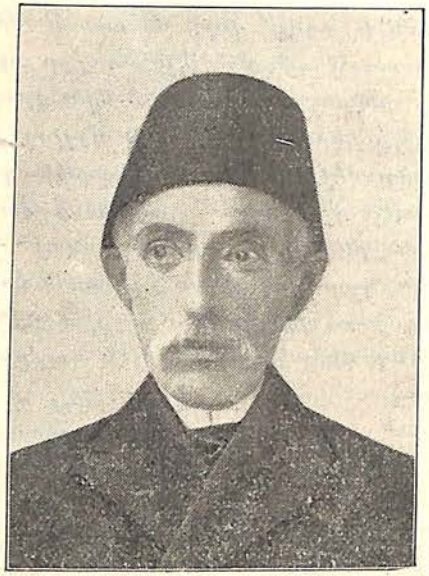

† ՄԻՒՍԻՒ ԲԱՍՔԱԼ (ԹԻՒԼԵԱՆ)
Պօլսահայ հանրածանօթ մաթեմաթիկոս

ՀԻՆԱԽՍՏԸ ՔՕԼԷՐԱՅԻՆ ՎԱՏԹԱՐ

Առաւել քան 2000 տարի առաջ, Հիպօկրատ ըսած է թէ Թուքախտը դժուար բուժուելիք այն սոսկալի հիւանդութիւնն է որ մահացու կը դառնայ անկէ բռնուողներէն մեծ մասին: Աչխարհ կ'ընդունի այսօր թէ անկիա ինչ աւերներ գործած է վերջին 22 դարերու ընթացքին: Երկրագունտիս վրայ անկէ մեռնողներուն թիւը տարին 1,095,000 ի կը հասնի, որ ըսել է օրական 3000 մահ, կամ 1 վայրկեանի մէջ երկու: Ուստի իրաւամբ այս ախտը կոչած են մեծ ներմակ-ժանտախտ:

Թուրքիոյ մեծ քաղաքներուն մէջ անոր զոհերուն թիւը 30%էն աւելի է: Այս իրողութիւնը հաղորդից ինձ կայս. Առողջապահական ժողովի անդամներէն մին: Ան ինչ կիանքի զոհում, ինչ անողոք տառապանք և ինչ անագին անտեսական վնաս երկրին համար...: Միացեալ Նահանգաց մէջ ուր քաղաքաբար Թոքախտաւորներու թիւը հոակէ նուազագոյն է՝

300,000 Թոքախտաւորներու ներկայութիւնը 1,275,000,000 տոլարի կը նստի կառավարութեան, (մեր դրամով՝ 289,770,000 Օսմ. ոսկի): Թէև դրամագլուխի տեսակէտով Թուրքիոյ մէջ կորուստն Ամերիկայինէն քիչ է, բայց երբ հաշիւի առնենք թէ վարակուողներուն թիւը մեծնալու հակամէտ է՝ պիտի համոզուինք թէ Թուրքիոյ կորուստը նոյնքան մեծ է, հակառակ 2 երկիրներուն թուական տարբերութեանց: Առնելով միայն Պօլիսը, կը տեսնենք թէ հոն տարին 2000 հոգի կը մեռնին հիւծախտէ. այս հաշուով՝ 5 տարուան մէջ 10,000 մահ, ուրկէ կրնանք հետեւցունել թէ երեսին երեսուն եկող Քօլէրան այնքան պատճառ չէ եղած՝ որքան այս «մեծ ներմակ-ժանտախտ»ը որ այլ եւս անէծք մը դարձած է ամէն տեղ:

Այս ազէտին դէմ յաղթական կռուելու համար, ամէն բանէ առաջ հարկաւոր է ազգային կառավարութեան մը գործակցութիւնը, որպէս զի բժիշկներ և իւելացի ժողովուրդ մը քիչ չատ զարդացած, որ սակայն ըլլայ գիտնալու թէ ինչ միջոցներ անհրաժեշտ են՝ Թոքախտին ձիրաններէն հեռի կենալու համար:

Միջին դարուն, ճանչցուած էր տարափոխիկ հանգամանքը Թոքախտին որ «բարակ ցաւ»ին ամենատարածուած մէկ ձեւն է: 1782 ին Նարօլիի մէջ կայս. հրովարտակ մը եղաւ որ կը հրամայէր Թոքախտաւորները կղզիացունել և անոնց տեղեակներն ու կահերը հականեխել: Սակայն այն ժամանակ հականեխման եղանակը դեռ կատարելագործուած չէր. և 1865ին՝ երբ այս ախտին տարափոխիկ բնոյթը գիտականօրէն ապացուցուեցաւ, ի մասնաւորի 1882ին՝ երբ Տ.քթ. Քոխ գտաւ անոր սերմը, մեծ ու լուրջ ջանքեր եղան անոր տարածումը կասեցունելու համար:

Հիւծախտին սերմը երկար ձողի ձեւով չատ փոքր մանրէ մըն է (պասիլ) որ կրնայ յարձակիլ մեր մարմինին գրէթէ ամբողջ գործարաններուն և հիւսուածքին վրայ, թէև առ հասարակ Թոքերնուս մէջ է որ կը հանդիպինք անոր: Բայց ատոր, աղիքները, խուչափողը, մորթը, լեարդը, ոսկորներն ու յօդատեղիները յաճախ ենթակայ են յարձակումի: Այս մանրէին կենսականութիւնը չատ մը հիւանդութեանց սերմերէն աւելի մեծ է, ուստի ա՛լ աւելի մեծ զգուշութիւն ձեռք առնելու է՝ անոր տարածումն արգիլելու և զայն բնաջինջ ընելու համար:

Անիկա մեր մարմինին մէջ կը մտնէ 3 կերպով. առաջինը— գուցէ յաճախագէպը — զայն կը կլլենք օդին մէջ գտնուած

փոչին հետ։ 2. Կրնանք ընդունիլ զայն՝ իրմէ վարակեալ ուրեւէ մը ճաշակելով, կամ ըմպելիք մը խմելով։ 3. Մորթին վրայ գոյացած վէրքէ մը։

Ուսումնասիրենք հիմայ Ա. կէտը։ Ընչած առիթներս մեր թոքերէն ներս մանող այդ մանրէները թոքախտաբոյներու թոքէն կը տարածուին օդին մէջ՝ ուր անոնք երկար ժամով կը գըտնուին։ Նաև չամանդաղի պէս մանրիկ և անտեսանելի այդ հարիւրներէն կը վարակուինք՝ երբ մեր մօտը գտնուող հիւանդը հազայ, փռնգտայ և կամ արագօրէն խօսի։ Հիւանդը պարտի այդ պարագաներուն՝ թաշկինակով մը պաշտպանել քիթը-բերանը, մանաւանդ պէտք է ունենայ վրան գոց մանաւոր թըղթեան մը՝ ջուրով կամ հականեխիչ հեղուկով լի։ Կառքի, հանրակառքի և սպասման սրահներու մէջ, նո՛յն իսկ փողոցները մաղաս (պալղամ) թքելը վտանգաւոր է, վասն զի թոքախտաբոյներու թուքն ու մաղասը չորնալնուն՝ կը փոչիանան, օդին կը խառնուին և մեր ռունգերէն կամ բերնէն ներս կը մտնեն, իրենց մէջ թագչող մանրէներուն հետ որոնք թուքին չորնալովը ու փոչիի վերածուելովը իսկ չեն չքանար, այլ երկա՛ր ատեն կ'ապրին։ — Կարեւոր է նաև հիւծախտի ամէն դէպք հաղորդել հանրային առողջապահութեամբ շահագրգռուող իաղախտպետութեան որուն պաշտօնն է ճարակման առաջքն առնելու համար անհրաժեշտ հրահանգները տալ, եթէ դէպքը թեթեւ է և տան մէջ դարմանելի. իսկ եթէ ծանր՝ հիւանդական առաջնորդել մասնաւոր դարմանատուն մը։ Առողջապահական ժողովը հոգ տանելու է տեղ հականեխելու վարակեալներու տուներ, զորս պարտի փլցուիլ կամ մինչեւ իսկ հրդեհիլ ի հարկին, որպէս զի առողջները չվարչկին անոնց թողած միջոցներէն։ Ախտաժէտներու և իրենց շուրջիններուն անհոգութեանց հետեւանքովը է որ ինչ ինչ տուներ, հանրային չէնքեր, դպրոցներ ու բանտեր երբեմն թատերավայր կը հանդիսանան, ախտ զոհերու։ Այսպէս, թուքին հոգ տանելէ զատ՝ չմոռնանք որ թոքախտաբոյին սենեակը դիւրաշարժելիք ըլլայ. տախտակամածը միշտ սրբուի, չէ՛ թէ աւլուի, (չոր աւելը չուռով ոտք կը հանէ գետինը՝ փոչիներու մէջ պահուրտող անզգամ մանրէները), սենեակ ու գոյք աղէկ մը հականեխուին պարբերաբար, չապիկ ու չապկընկեր զատ զատ լուացուին եփոցի մէջ, ուրիշներէ չգործածուին բնաւ վարակեալներու

յատկացեալ սեղանի սպասներ որոնք յետոյ տաք ջուրով լուացուին, անոնց կիրակուներուն ձեռք չդպցուի և ո՛չ ոք պառկի անոնց անկողիններուն մէջ։ Վարժարաններ և հանրային չէնքեր մաքրելու համար մեծ սխալ մըն է չոր չոր աւել մը գործածելու անոնց տախտակամածներուն. գործածելու է փոչի ծծող գիշ մը աւլուքի առեն, յետոյ ջուրով սրբել։ — Բանի որ անհնար է միքրոպներու բոյն՝ փողոցի մնարուեստիւններ չէ-զոքացնելը, խորովը հետեւիլն է արեւելեան սովորոյթին. այն է՝ ոտնամաններս հանել՝ սեմէ մը ներս մտած առենիս։ Մանաւանդ երբ դուրս պիտի կրկնք պառոյտ կամ որ և է գործի մը ըներմամբ, լաւագոյն է հագնիլ անհնկ զգեստներ որոնք գետին քսուող չըլլան, — Պօլսոյ մէջ տեսայ քրիստոնեայ կանանց չըջազգեստներ, թրքուհիներու «չարչաֆ»ներ և զանազան աղգութեանց պատկանող կղերականներու աքեմներ որոնց գզանցքները մայթերուն վրայ կը քսկռտուէին, ամէն տեսակ աղտեղութիւններ վրանին առնելով։ Արդ, ամերիկացի մանրէաբան մը այդ գզանցքներէն մին կտրած և այլեւայլ հիւանդութեանց 11 միլիոն սերմեր գտած է հոն...։ Իսլամ և հրեայ կիներ նաև պէտք չէ զանցառու գտնուին իրենց երեսի ծածկոյթը յաճախ լուալու մէջ։

Անցնինք հիմայ ուտելիքի և խմելիքի միջոցաւ վարակումէ խնդրոյն։ Այս մասին արդէն բաւական մը խօսքեր ընելու հնարաւորութիւն ունեցանք վերեւ. կրնանք քանի մը նօթ ալ։ — Հիւանդին ուտելիքը պէտք է թափել. այն երկիրներուն մէջ ուր ցուքի կիրակութը պէտք է թափել. այն երկիրներուն մէջ ուր ծախսած միսը մանաւանդ քննութենէ մը չանցնիր՝ զայն լաւ եփել. հարկ կայ որուն խակութիւնը չատ անգամ տարակուսելի է՝ եռացուիլ, (70աստիճան ջերմութեամբ գոց ամանի մէջ կէս ժամ տաքցուիլը լաւագոյն է. 5 վայրկեանի եռացումն ալ բաւ է՝ կեանքը դադրեցուելու համար կաթին մէջ գտնուող վնասակար սերմերուն). առ հասարակ ամէն անուշադրութիւններու մէջ ուր կ'ապրին երկանիկ կերպով։ Ճանճերը ազգինէրն ունին 6 մազոտ տոտիկներ ա՛նպէս մը չինուած որ ի վիճակի են թառած տեղերնին փոխադրել իրենց դպած տեղուանքէն ստացած զանազան աղտեղութիւններէ մասեր։ Մանրէաբան մը վարակեալ բանի մը վրայ ճանճ մը դրաւ որ քալէ. յետոյ նոյն ճանճը դրաւ միքրոպներէ ամլացած (սթէրիլ-

լիզէ) մաքուր պնակի մը վրայ ուր ոսկրէ մը կար. ամէն մէկ քայլին՝ ճանճը սերմերու գաղութ մը յառաջ բերաւ...:

Անհրաժեշտ է որ ամէն խոհանոցի մէջ գանուի կերակուրի պատուղի ևն. սահմանուած՝ խիտ ծակիկներով ամննանուրբ մազէ երեսներով պահարաններ (թէլ-տոլապ), առանց որ և է ճեղքի կամ ճաթուածքի: Գիտնալու ենք որ ամէն միջատ կը ծնի գլխաւորաբար բանջարեղէններու և պղպեղու ծոցը: Ուստի երբ բանջարեղէնները «գինկօ» ամաններու մէջ պահենք, փողոցներն ալ դերծ՝ ազբէ, այդ միջատները կը վերնան մէջատեղէն:

Դպրոցի տղաք թող պղուչանան մէկ գաւաթէ ջուր խմելէ, միեւնոյն անձեռոցը գործածելէ, իրարու բերնէ պատուղ ևն. առնելէ, մատ ու մատիտ բերան տանելէ և դիւրաբ պագնելէ: Ընտանի անասուններն ալ (նոյն իսկ վանդակի մէջ պահուած թռչունը) հիւծախտ կ'ունենան. պէտք չէ զանոնք չոյել, սիրել: Սեղան նստելէ առաջ ձեռք լուալը կարևոր պատուէրներէն մին է Առողջապահութեան:

Հիւծախտին ամենամեծ թշնամիներն են — Մաքրութեան և Զգուշութեան չափ զօրաւոր — արեւ, մաքուր օդ և սննդարար կերակուր: Տուներնիս արեւ տեսնող որչափ չատ պատուհան ունենայ՝ ա'նչափ աղէկ է. տուն մը ուրկէ ներս արեւ չմտնէր՝ բժիշկը կը մտնէ: Խճողուած անկիւններով և նեղ փողոցներ գտնուող բնակարաններու մէջ ապրիլը հակառակ է առողջապահութեան: Ամէն եղանակի և ամէն առն — ցորեկ ըլլայ թէ գիշեր — բանանք պատուհանները՝ դուրս վանելու համար մեր արտաշնչած թոյները: Սխալ է կարծելը թէ գիշերուան օդին մէջ թոյն կայ: Անգլիացի բժշկապետ մը ըսած է. «Ստամոքսին մէջ գտնուած ցուրը խմելո'ւն չափ գէշ է ուրիշի մը թոքէն դուրս եկած օդը չնչելը»: Պէտք է նաեւ պահկիլ վատ անկողին, միչա վերնայարկ սենեակ մը ուր մէկ մահճակալ զետեղուած ըլլայ: — Լաւ չնչել, դուրս վանել կարելի եղածին չափ մեր թոքերուն մէջ գտնուած ալաւոտ օդը, խորո'ւնկ ծնչել, ամէն առաւու պաղ ջուրով ծծուած սպունգով սրբուիլ՝ որպէս զի մորթերնիս իր պաշտօնը կարենայ լաւ կատարել. ա'նքան դիւրին ու պարզ այս աշխատութիւններէն չվախչոտը՝ չատ անդարար խորտիկներ ճաշակողէ մը աւելի օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլայ իր կազմին: Ջմռնանք նաև մարմնամարզը որ կ'օգնէ իմ՛ մարմին և թէ թոքերուն՝ իրենց պաշտօնին կիրառմանը մէջ: Այս բոլորէն վերջ, երբ մնուդնիս ալ դիւրամարս է, այլևս կընանք մեր կեանքը վարել ապահով և առողջ: Ցեչենք միչտ առածը. «1 տրամ զգուշութիւն կ'արժէ 1 օխա դարմանուած»: Ափսո՜ս որ մենէ չատեր ախոռին դուռը կը զոցեն՝ երբ ձին գողցուած է հոնկէ:...: Բայց մանաւանդ արգահատինք ա'յն անձին վրայ որ կը կարդայ ու կր կարդայ և սորվածը չգործադրեր, վասն զի այդպիսին կը նմանի անոր որ կը հերկէ ու կը հերկէ ու չսերմանէր երբէ՛ք:

ԵՄԻԼԻ ՌԷՅ ԿՈՒԿԸՌԻ (*)

Բերա, 1912

(*) Ամերիկացի Համալսարանական այդ օրիորդը որուն պատկերն ու կենսագրութիւնը հատորակեցինք մեր 1912ի Տարեցոյցին մէջ, տարի մը առաջ նախաձեռնարկ եղաւ Բերայի մէջ հաստատելու հայ կանանց յատուկ առողջապահական գաստիարակութիւններու ընբռ մը. Ահա յօդուածը համառօտութիւնն է իր ընդարձակ մէկ գլուածքին զոր պատրաստեց յատկապէս Տարեցոյցիս համար:

Ատանայի ռուսական բարգման՝ Ենովեմիսի մայրը 190 տարեկան ՏԻԿՈՆ ԲԻԲԻՆԵՒ որ 1909ի Ջարդին՝ իր սենեակներուն մէջ պատսպարեց 1500 ադեռակոծ կիլիկեցիներ

Ջեյթունցի Հայեր՝ վերջերս լուսանկարուած Ֆրանսացի նշանաւոր հնախօս Ը յա Ռիլ Աբբային կողմէ, որ Կիլիկիա ուղեւորելով՝ պատրաստելու վրայ է ընդհանուր տեղեկագրական մը:

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՐԱՐՆԵՐ

Յուսահատութեան և անօթութեան սրտամորմոք ճիչեր կը բարձրանան Անատոլուի խորերէն: Հին ատեններ «մեղր ու կաթ արտադրող» մեր արտերն այսօր ուժահատ եղած՝ «փուշ և տատասկ միայն կը բուսցնեն»: Հին Նրանելի օրերը չատոնց են անցած, երբոնց հետ տանելով մեր հողերուն «պէրէքէթը»: Եւ ժողովուրդը սոսկաման բլլալու վիճակին հասած՝ խելայեղ կը նետուի օտարութեան գիրկը՝ հացի փարայ մը ճարելու համար: Բայց, սիրելի հայ մշակներ, իրաւունք չունիք գանգատելու ձեր հողէն. անոր «պէրէքէթ»ին պակսելուն պատճառը դուք էք. և ինչո՞ւ. մտի՛կ ըրէք ինծի:

Հողին ոյժը՝ պէրէքէքը կը կազմեն 4 տարրեր որոնք են բորակածին (ազօթ), լուսածնական թթուուտ (ասիտ ֆոսֆորիք) կալի(բօթաս)ու կիր(քիրէճ): Երբ այս 4 տարրերը հաւեմատական օրինաւոր չափով գտնուին հողին մէջ, այդ հողը երբեք ուժա-

թափ չըլլար և կը պահէ չարունակ իր արտադրիչ ոյժը: Հինօրերուն մէջ ձեր հողը միշտ՝ արտադրէր անոնցմէ, որովհետև անոր մէջ որոշեալ չափով կը գտնուէին անոնք: Հիմայ ձեր հողերն ուժահատ եղած են և քիչ կ՝արտադրեն, որովհետեւ այդ 4 տարրերը նուազած կամ բոլորովին սպառած են: Նախնիք այսչափ տարիներ — չրսելու հաւար գարերէ ի վեր— հնձեր, քաղեր են ձեզի հրիտակուած այս արտերը. դուք ալ ձեր կանքին տեւողութեանը միջոցին՝ անոնց պէս հնձեր ու քաղեր էք, առանց բան մը դարձընելու ձեր հողերուն: Այսչափ տարուան արտածութեանց փոխարէն որ և է եղանակաւ ներածութիւն մը եղած չէ ձեր հողերուն: Անգամ մը գիտնայիք թէ՝ ձեր հնձած հունձքերուն և ձեր քաղած պտուղներուն միջոցաւ՝ բորակածինի, լուսածնական թթուուտի, կալիի ու կիրի ինչ ահագին արտածութիւն մը կը կատարուի: Եւ երբ այս արտածուած քիմիական նիւթերը չփոխարինուին նոր քիմիական նիւթերու —կենդանական և քիմիական պարարտներու դրծածութեամբ— ներածութեամբ, ահա այն ատեն ձեր հողերը կ՝ուժաթափին, անբերրի կը դառնան: Կ՝ուզէ՞ք ունենալ հին «պէրէքէթ»ը, կենդանական և մանաւանդ քիմիական ազբերով պարարտացուցէք ձեր արտերը: Քիմիական ազբերը քիչ ժամանակուան մէջ պիտի գրգռեն ձեր հողերուն արտադրիչ ոյժը, հին «պէրէքէթ»ը վերադարձընելով անոնց:

Այսօր քաղաքակիրթ երկիրներու բոլոր երկրագործները՝ քիմիական ազբերու չնորհիւ՝ աւատ արդիւնք կ՝առնան և իրենց արտադրութիւններով կ՝ողողեն մեր հրապարակը: Ամէն երկրագործ հասկցած է քիմիական պարարին արժէքը: Եգիպտոսի Ֆէլլահները տարեկան կէս միլիոն ոսկիի քիմիական պարար կը գնեն:

Ուրախալի պարագայ մը, որ հաճոյք կը պատճառէ մեզ՝ այն է թէ, Ազատութենէն ասդին մեր երկրագործներն ալ սկսած են հետաքրքրուիլ քիմիական ազբերով: Եւ այս հետաքրքիր երկրագործներու չարքին մէջ առաջին տեղը կը գրաւեն հայ մշակները, մեծէն փոքրն՝ այսպէս անգամ մըն ալ ապացուցանելով Հայուն ձեռներէցութեան և աշխատասիրութեան ոգին: Փառք ու պատիւ այս նահատակ ժողովուրդին: —Սուրիոյ մշակներն ալ սկսած են գնահատել քիմիական պարարներու արժէքը: Անցեալ տարի 50,000 ֆրանքի քիմիական պարար ներածուած է Սուրիա:

Հիմայ ալ համառօտակի կեպով խօսինք քիմիական պարարներու գլխաւորներուն և անոնց գործածութեան եղանակին վրայ։ Քիմիական աղբերը գլխաւորաբար 3 դասակարգի կը բաժնուին. բորակածնային, լուսածնային և կալաքարային պարարներ։ ԲՈՐԱԿԱԾՆԱՅԻՆ ՊԱՐԱՐՆԵՐ (ազօթը կիւպրեխեր).— Անոնց գլխաւորներն են նատրոնի բորակածնատ (նիթրատ սը սուտա) և անուշադրի ծծմբատ (սիւլֆատ ա'ամոնեաք)։ Անոնցմէ Ա.ը հարիւրին 15,5, իսկ Բ.ը 20,17 բորակածին կը բովանդակեն։ Առաջինը գարնան կանանչ ցօրեններու և ուրիշ արմաւքի արտերուն վրայ կը սփռուի, երկրորդն՝ աշնան հերկի ժամանակ հողին հետ կը խառնուի։ Այն տեղեր ուր գարունը երաչտ կ'երթայ կամ ոռոգումի դրութիւն չկայ, աշնան գործածելու է անուշադրի ծծմբատ, իսկ այն տեղեր ուր գարունը 1-2 անձրեւ կ'իյնայ կամ դաշտերը կ'ոռոգեն՝ նատրոնի բորակածնատ գործածելու է։ Արմաւքի դաշտերուն մէկ արտաւարին վրայ (ազօնիւմ) 10-15 քիլօ անուշադրի ծծմբատ և 15-20 քիլօ նատրոնի բորակածնատ կը գործածուի։ Անոնցմէ մին գործածուած տեղն՝ միւսը գործածելու չէ։ Բորակածնային պարարներն առատ յարդ ու տերեւ կու տան, բոյսերը կ'ուժովցնեն, նաև սառնամանիքներու և վնասակար միջատներու յարձակումին դէմ կը պահեն զանոնք։

ԼՈՒՍԱԾՆԱՅԻՆ ՊԱՐԱՐՆԵՐ (ֆոսֆօրոլու կիւպրեխեր).— Անոնց գլխաւորն է կրկնավերալուսածնատ (սուբբերֆոսֆաթ տուպլը կամ քօնսանթրէ) ըսուածը։ Աչնան հերկի ատեն գործածելու է այս ադրն ալ որ 43-45% լուսածնական թթուտ կը պարունակէ։ Անոնց պարզ տեսակներն ալ կան, բայց փոխադրական և բանուորչէքի ծախքերը խնայելու համար՝ ամէն պարագայի մէջ կրկնալուսածնատը գործածելու է։ Լուսածնային պարարներն առատ հունտ և պտուղ կու տան, բոյսերը կանուխ հասցնեն և տեսակին կ'ազնուացնեն։ Մէկ արտաւարին վրայ 10-12 քիլօ կը նետուի։

ԿԱԼԱՔԱՐԱՅԻՆ ՊԱՐԱՐՆԵՐ (բօթասը կիւպրեխեր).— Անոնց ալ գլխաւորները կալիի ծծմբատը (սիւլֆաթ սը բօթաս) և կալիի քլորուկն է (քլօրիւր սը բօթաս)։ Ա.ին մէջ 51% փօթաս, իսկ Բ.ին մէջ 40% փօթաս կայ։ Արտաւարին վրայ 10-20 քիլօ կը գործածուի։ Այս 2 աղբերն ալ աչնան կը սփռուին հողին վրայ։ Անոնցմէ մէկը գործածուած ատեն՝

միւսը գործածելու չէ։ Կալաքարային պարարները չատ յարմար են ձխախոտի, այգիներու, պտղատու ծառերու։ Ծխախոտի համար անպատճառ կալիի ծծմբատ գործածելու է։

ՍԵՊՈՒՀ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ
(Հողագէտ)

Կ. Պոլիս, 22 Մայիս 1912

ԴԻՒԱՆԱԳԻՏ ՀԱՅ ՄԸ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԽԱՆ ՄԱՍԵՀԵԱՆՑ իր կրթութիւնը Լոնտո'ի ստացած է եւ յանախ գրականութեամբ պարապած։ Իր նուաճուի թարգմանութիւններով (Շէքսպիրէն ու Պայրընէն) յայնցի անուն մը ունի մեր գրականութեան մէջ։ Այդ թարգմանութիւններէն յիշատակելի է «Համլէթ»ը որուն գովեստը կ'ըսէ միշտ նոյն դժուարին թատերախաղը բեմադրող Տիկին Սիրանոյշ։ Մասնեհանց Խան ոսոյ լեզուագէտ մըն է. բաց ի արեւելեան կարեւոր լեզուներէ՝ գիտէ ֆրնս., գերմ. եւ անգլ.։ Միջնեւ վերջին տեսնուեցաւ վարած է Պէոլինի դեսպ. խորհրդականի եւ գործակատարի պաշտօնները։ Այժմ պարսկ. դեսպան Պէոլինի, Իր դեսպան կարգուիլը բաւական ուշագրաւ երեւոյթ մըն է, քանի որ պարսկ. սահմանադրութեամբ ոչ. Մահմէտական մը իրաւունք չունի դեսպան ըլլալու։ Մանուկ-Շահին ազատամիտ խնամակալ Նաս-էլ Միւլք որ հմուտ եւ վարչագէտ մարդոց այնքան պէտ ունի՝ խախտեց ան՝ այդ յեսաւնաց կէտը։

ՅՈՎՍԷՓ ՄԻՐՋԱԵԱՆ
Պարսկական խորհրդարանի միակ Հայ անդամը

ԼՕՐԴ ԼԻՍԹԸՐ

Աչխարհահռչակ անգլ. վիրաբուժապետ Ճօզ. Լիսթըր որ վերջերս մեռաւ՝ ծնած էր Էբթըն (Անգլիա) 5 Ապրիլ 1827ին։ 25 տարեկանին կ'սկսի իբր բժիշկ. վկայական՝ Լօնտոնի Համալսարանէն, և նոյն տարին կը նշանակուի ընկեր՝ Անգլիոյ վիրաբուժական արքունի Գոլէճին։ Լօնտոնի հիւանդանոցներէն մէկուն մէջ կարճ ժամանակի մը համար պաշտօն մը ստանձնելէ վերջ՝ կ'երթայ Սկովլանտ։ Էտինպուրկի մէջ բախտաւորութիւնը կ'ունենայ աչխատելու օրուան է՛ն նշանաւոր բժիշկներէն՝ Բրօֆ. Շաարիի և Բրօֆ. Սայմի քով. փիչ ատենէն ձեռք կ'անցունէ վիրաբուժութեան դասախօսի դիրքը Համալսարանին մէջ, մինչեւ որ 1860ին կը փոխադրուի Կլասկօ ուր կը նշանակուի վիրաբուժութեան բրօֆէսօր։

Իր մանկագիտական կեանքին առաջին օրերէն իսկ Լիսթըր խորապէս ազդուած էր սա՛ իրողութենէն թէ այդ օրերուն

կատարուած բոլոր վիրաբուժական գործողութիւններն ունէին անդին անյաջողութիւն մը, որով՝ գործողութեան ենթարկուողներէն չատերը դատապարտուած էին մեռնելու ո՛չ թէ վիրաբոյժին նշդրակին տակ, այլ գործողութեան հետեւանքը եղող «վիրաբուժական տենդ»էն։ Ուստի իսկ ամէնէն չաջող պատգաններու տակ, վիրաբոյժը երբեք չէր ակնկալեր որ հիւանդն ապաքինէր՝ մինչեւ որ վէրքը չդոցուէր։ Գործողութենէ վերջ մեռնելու հաւանականութիւնները այնքան մեծ էին որ հիւանդը թմրեցնելով կատարուելիք գործողութիւններէ ապատուած օրնութիւնը կարծես պահ մը կորնչուց իր նշանակութիւնը։

Այս էր իրերուն վիճակը 60 ական թուականներուն սկիզբը, երբ ինք որ արդէն տենէ մը ի վեր փորձեր կ'ընէր վիրաբուժական գործողութեանց պատճառը եղող վէրքերու փտութեան դէմ, յանկարծ Բասթէօռի մեծ գիւտին թէ՝ խմորում եւ փտութիւն լոկ քիմիական փոփոխութեան արդիւնք չեն, այլ թէ՝ անոնք առաջ կու գան փոքրիկ անասնիկներու գործունէութենէն, և առանց սոնց չեն կրնար երբեք գոյութիւն ունենալ։ Լիսթըրի հանճարն իսկոյն կրցաւ տեսնել թէ Բասթէօռի գիւտին ինչ նշանաւոր և գործնական կարելիութեանց դուռ կը բանար վիրաբուժութեան համար. անմիջապէս չանաց գործնականապէս օգտուիլ անկէ։

Իր Ա. գաղափարը վէրքերը դարմանելու մասին սա՛ էր.

— Սպաննել ո՛ր և է սերմ կամ մանրէ որ արդէն մտած է վէրքին մէջ, յետոյ պահպանել վէրքը նոր մանրէներու մուտքին դէմ։ Շատ մը փորձարկութիւններէ վերջ՝ ընտրեց ասիս Ֆենիկն իբրեւ իր նախապատրաստական, նաև դեղատ բամպակն իբրեւ վէրքին պահպանակը։ Այս կերպով արդարեւ հիւանդները զերծ մնացին «վիրաբուժական տենդ»էն և վէրքերը սատացան մաքուր և առողջ վիճակ մը։ — 1865ի Մարտին էր որ անիկա հրապարակաւ բացատրեց իր մեթոտը։ Այնուհետեւ քանի մը տարիներ անընդհատ աչխատեցաւ ու փորձեր կատարեց՝ զայն պարզ և կատարեալ վիճակի մը վերածելու համար։ Եւ ի վերջոյ, վիրաբուժական գործողութենէ մը յաջողութիւն ակնկալելու իբրեւ պայման՝ սա՛ պարզ կէտերը երեւան եկան. մարմինն որ և է մէկ մասին վրայ գործողութիւն մը կատարուելէ առաջ՝ այդ կէտը պէտք է լաւ մը մաքրել. վիրաբոյժին և իր օգնականներուն ձեռքերը գործիքները եւայլն բացարձակա-

պէս մաքուր ըլլալու էին։ Այս օրուան օրս սոյն խօսքը չատ պարզ կը հնչէ չատերուս ականջին, բայց զարմանալի է որ չատ քիչեր հասկցան և կարեւորութիւն տուին անոր, երբ Լիսթըր առաջին անգամ հրապարակաւ քարոզեց զայն, և ինչ որ աւելի զարմանալի է. օրուան գիտնականներէն ոմանք նոյն իսկ ծաղրեցին զինք, որ այդքան պարզ և սովորական նախազգուշական միջոցներով այնքան ալ մեծ արդիւնքներ կ'ակնկալէր։ Այսօր սակայն կարելի չէ ըսել թէ աշխարհս ինչ մեծ օրհնութիւն մը եղած է այդ գիւտը։ Հիւանդներու վիճակագրութիւնները բաւական են ապշեցնելու ամէնէն սկեպտիկներն իսկ. ամէնօրեայ փորձառութեան մէջ անտարակոյս չարունակ կը տեսնենք անոր օրհնութիւնը։ 1900ին հեղինակաւոր անձ մը յայտարարած է թէ Լիսթըր արդէն իսկ վրկած էր աւելի մարդկային կեանքեր քան վերջացող տարուան բոլոր պատերազմներուն քաղած մահերը։ Եւ անկէ ասդին, ճարտնական պատերազմին մէջ վիրաբոյժներուն որդեգրած մեթոտներն ու ձեռք անցուցած հրաչալի յաջողութիւններն աւելի ևս մեծցուցին իր համբաւը, նորանոր դափնիներ հիւսելով իր ճակտին։

Կասկած չկայ բնաւ որ Լիսթըր մին է մարդկութեան բարերարներէն, և եթէ նկատի առնենք վիրաբուժական աշխարհին մէջ մացուցած նորութեան հետ՝ անկէ ուղղակի առաջ եկած մահերու աներեւակայելի նուազումը՝ չպիտի վարանինք դասել զինք մարդկութեան մեծագոյն բարերարը։ Ամերիկեան դեսպանը Լօնտոնի գիտական կաճառին մէջ արտասած ճաշկերոյթի մը մէջ Լիսթըրի կենացը բաժակ պարպած ատեն՝ իրաւամբ կ'ըսէր. «Միլօրտ, արհեստակցութիւն մը չէ՛, ազգ մը չէ՛, նոյն ինքն մարդկութի՛ւնն է որ դլուխը բանալով կ'ողջունէ զձեզ»։

ՏՔԹ. ՅՈՎՍԷՓ Տ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ (*)

(*) Լիսթըրի պատկերը տե՛ս «Ազդուն Տարեցոյցը» 1908 տարի, էջ 268, Տիեզերական բժիշկներու խմբանկարին մէջ, թիւ 6, իսկ իր մասին այլ ծանօթութիւններ՝ տե՛ս էջ 270 (նոյն տարի)։

ՊՕՂՈՍ ՋԱՓԱՐԵԱՆ

Շուչեցի զրող (կենսագրականը՝ գալ տարի)

«ԹԻԹԱՆԻՔ» ԵՒ ՍԱՌՆԱԿՈՑՏԵՐԸ

10 Ապրիլ 1912ին, անգլ. Հուայթ Սթար Լայն Ընկ. հանր պատկանող Թիթանիք չոգենաւը Սաութհէմփթընէն կը մեկնէր՝ Շէրպուրկ, ապա Նիւ-Եօրք երթալու համար։ Ամենամեծ և հրաչալի անդրատլանտեան չոգենաւն էր, 46,000 տակառաչափ տարողութեամբ որ իր առաջին ճամբորդութիւնը կը կատարէր՝ նաւապետ Սմիթի հրամանատարութեան ներքև։ Շէրպուրկէն մեկնելէն վերջ Թիթանիք այլ ևս դամաք չտեսաւ։ Ապրիլ 14ի գիշերը Թէռ-Նէօվ կղզիին հարաւ-արեւելեան մասէն 500 քիլոմէթր հեռաւոր, անագին սառնակոյտի մը բաղխեցաւ, և 3 ժամու հոգեվարքէ մը վերջ՝ խորասուզուեցաւ ովկիանոսի ալիքներուն մէջ։ Ծովային աղէտներուն էն ահաւորն էր այս, զոհերուն քանակութեամբը։ Գիտնալու համար թէ ի՛նչպէս ընկղմեցաւ Թիթանիք, պէտք է որ յաջորդաբար քննենք հետեւեալ 5 գլխաւոր պարագաները։ 1. Անդրատլանտեան չոգենաւերու

ճամբանները։ 2. Մչուչներն ու սառնակոյտերը։ 3. Այդ հսկայ նաւերուն արագութիւնը։ 4. Փրկութեան միջոցները։ 5. Անթել հեռագիրին օգուտները։

Ա. ԵՐԹեւեկՈՒԹԵԱՆՑ ՃԱՄԲԱՆԵՐԸ. — Մանչկն դուրս գլլող և Նիւ-Եորք գացող չոգենաւերը հիմայ բազմացած են և իրենց արագութիւնը զգալի կերպով աճած։ Հետեւաբար նաւային ընկերութիւնք երթեւեկի որոշ և հաստատ ուղիներ գծած են, մչուչի և սառնակոյտերու միջոցին՝ բալխումի եւ ընկղմումի վտանգէն ազատ պահելու համար չոգենաւերը։ 1898ին Լօնտոնի մէջ մեծ ժողով մը տեղի ունեցաւ նաւային գլխաւոր ընկերութեանց պատուիրակներէ կազմուած։ Այդ ժողովը հետեւեալ ճամբանները դնեց որոնց այսօր հաւատարմաբար կը հետեւին Ատլանտեանի մէջէն անցնող բոլոր նաւերը.

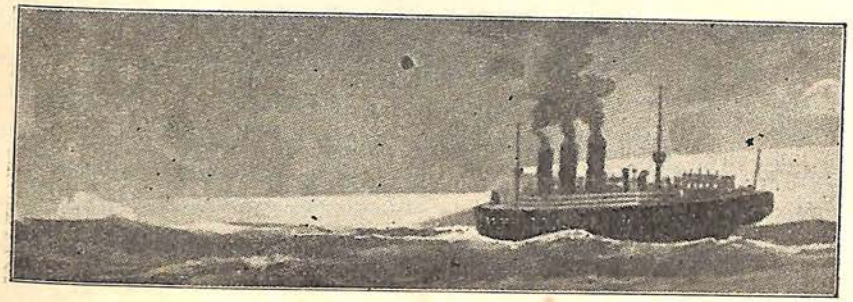

«Թիթանիք» չոգենաւը ճամբայ ելած ատեն։

— երթ՝ Եւրոպայէն Ամերիկա, Հիւսիսային ճամբայ (24 Օգոստոսէն մինչեւ 1 Յունվար). Հարաւային ճամբայ (15 Յունվարէն 15 Օգոստոս)։ — Վերադարձ՝ Ամերիկայէն Եւրոպա, Հիւսիսային ճամբայ (25 Օգոստոսէն մինչեւ 14 Յունվար). Հարաւային ճամբայ (15 Յունվարէն մինչեւ 15 Օգոստոս)։ Եւ գաղափար մը ունենալու համար թէ ո՛րքան երթեւեկութիւններ տեղի կ'ունենան Ատլանտեանի մէջ, պէտք է գիտնանք որ 2 Յունիս 1912ին 63 չոգենաւեր ճամբայ ելած են, որոնցմէ 33ը Ամերիկայէն Եւրոպա գացած են, և 30ը՝ Եւրոպայէն Ամերիկա։

Բ. ՍԱՌՆԱԿՈՑՏԵՐԸ. — Ատլանտեանի մէջ երթեւեկող նաւերուն ամենամեծ վտանգ սպառնացողը սառնակոյտն է։

Թէս-Նէօվ կղզիին հարաւ-արեւելեան կողմը կը գտնուին սառնակոյտերը (icebergs, այսպէրկ). սոսկ կը կազմեն ընդարձակ չրջանակ մը որ կ'ընդլայնի Մարտէն մինչեւ Յունիս և 650 քիլօմէթր տարածութիւն մը կ'ունենայ. իսկ Սեպտեմբերէն փետրվար կը նեղնայ և իր ընդարձակութիւնը 200 քիլօմէթրի կ'իջնէ։ Հիւսիսային բեւեռներէն կը քակուին սոսկ և հոսանքներուն միջոցաւ կ'իջնան մինչեւ Թէս-Նէօվի հարաւ-արեւելք. կողմերն ուր զանազան մասերու բաժնուելով՝ կ'երթան հասարակածի գօտիին ներքեւ հալելու եւ խառնուելու ովկիանոսի ջուրերուն հետ։ Երբ թեթեւ մչուչ մը ծածկէ զիրենք՝ անտեսանելի կ'ըլլան, ինչ որ վտանգաւոր պարագայ մըն է նաւարկութեանց համար։ Բայց Թիթանիք եթէ լուսարձակ մը ունենար, պիտի կրնար տեսնել իր առջեւ բարձրացող լեռնակուտակ վիթխարի սառնակոյտերը։ Արդէն ծովամոյն նաւին Բ. պաշտօնեան Լայթոլլըր որ հրաշքով ազատուողներէն մին եղած է՝ սա վկայութիւնը տուած է քննիչ յանձնաժողովին առջեւ. «Մենք բաւական տխուր մէկ հարուածին իազալիք եղանք... ։ Մթին եւ հանգարտ գիշեր մըն էր, առանց լուսինի. հովի թեթեւ չունչ մը իսկ չկար. մթնոլորտը բացարձակ հանդարտութեան մէջ էր. եթէ լուսարձակ ունենայինք՝ մեր առջեւ չատ հեռուէն սառնակոյտերը պիտի նշմարէինք...»։ Բայց ասոր, Թիթանիք տեղեակ էր իրեն սպառնացող վտանգին։ Ասաւոր արկածէն գրեթէ 10 ժամ առաջ, ցորեկին «Պալթիք» ոչենաւն անթել հեռագիրով իրեն կ'իմացնէ սառնակոյտերու գոյութիւնն՝ իր ճամբուն վրայ։ Եւ ազէտալի բաղխումէն 1 ժամ առաջ «Քալիֆօրնիըն» նաւն ալ իրեն կը հաղորդէ հետեւեալ հեռագիրը. «Սառոյցներով չրջապատուած ենք և ստիպուած՝ կեցալու»։ Այս ազդարարութեանց առջեւ ի՞նչ կ'ընէ Թիթանիք։ Նաւային օրէնքին կը հպատակի՞, իր արագութիւնը նուազեցնելով։ Ո՛չ, ընդհակառակն աւելի կ'արագցնէ իր ընթացքը։ Իր հնոցներն աւելի կ'սկսին վառիլ գժոխքի մը նման, և մեքենաները կը գործեն ամենաարագ արագութեամբ, այնպէս որ երբ այդ խելայեղ արշաւանքին մէջ՝ կու գայ բաղխիլ լեռնանման սառնակոյտի մը, այդ հսկայական Լեվիաթան իր յատակին վրայ անպին ճեղք մը կ'ունենայ, և ջուրը քանի մը երկվայրկեանի մէջ 4 և 5 յարկաբաժինները կը գրաւէ։

Էնարիոս որ չոգենաւին չինութեան մասնակցողներէն եղած է՝ իբր ճարտար մեքենագործ, Թիթանիքի մէջ կը գտնուէր բաղխումի ժամանակ, ապէսը քննելէ վերջ, զայն բացարձակապէս անդարմանելի գտած է, և իր տեղեկագիրին իսկոյն հաղորդած է Ա. Տրամանատար Սմիթին, մինչ հէք ճամբորդներն ամբողջ հանգստաւէտ անկողնաց են Թիթանիքի անընկղմելի ըլլալուն վրայ, նկատի առնելով անոր գեղեցիկ չինուածքն ու հսկայական մեծութիւնը:

Գ. ՇՈԴԵՆԱԽԻՆ ԱՐԱՒՈՒԹԻՒՆԸ. — Այս մասին, քննիչ յանձնաժողովին առջեւ, Թոմաս Հնոպպան սա՛ յայտարա-

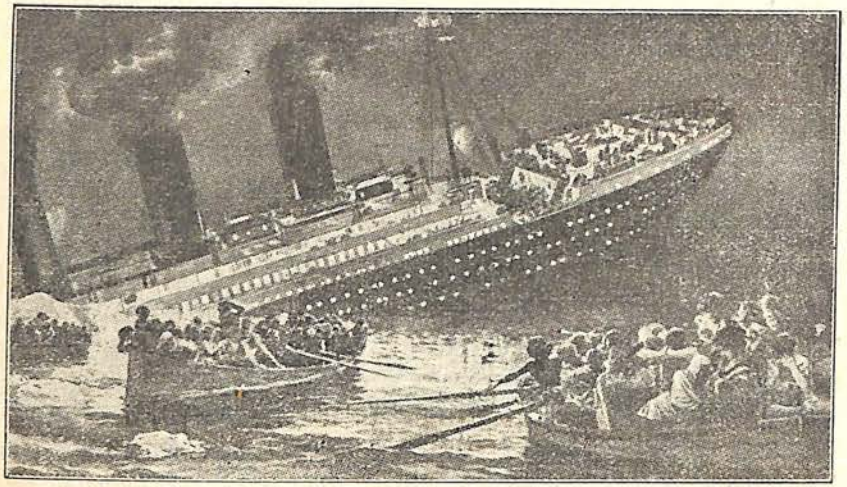

«Թիթանիք»ի լնկղմիլը.

րութիւնն բրած է. «Կիրակի օր, ապէսէն գրեթէ 12 ժամ առաջ, հրաման առայինք 3 նոր հնոցներ ևս վառելու: Կրկնապատկեցինք մեր աչխատութիւնները, թիապարաններու նման գործելով, առանց վայրկեան մը հանգիստ առնելու, առանց գլանիկ մը իսկ կարենալ ծխելու...: Բ. մեքենավարը Ֆերկիւսըն մեր պետուն վրայ կեցած՝ կ'սպասէր որ կարելին ի գործ դնէինք. այնպէս որ բաղխումի միջոցին «Թիթանիք» ժամը 40 քիլոմէթր կ'ընթանար, այսինքն 1վայրկեանի մէջ 666 մէթր ճամբայ կ'ընէր»: — Նաեւրու այս խօլական արշաւանքին մէջ պատահականութեան մէկ բաժինն ալ ճամբորդներուն կը պատկանի: Մեծափարթամ Ամերիկացիներ ճոխ սրահներու մէջ

նստած քօֆէ կը խաղան, և կանայք սիրուցին վրայ մեծագոյն գրասները կը դնեն՝ ժամ մը առաջ հասնելու համար նաւահանգիստ: Ինչ կարեւորութիւն ունին մօտակայ սառնակոյտերը, մանաւանդ հորիզոնին վրայ ծանրացող թանձր մշուշը: Պէտք է կարելի միջոցին ի գործ դնել արագ երթալու ևչուտ հասնելու համար: Այսպիսի տխուր պարագայի մը մէջ կը գտնուէր «Թիթանիք». և կ'երեւի թէ միա՛յն իր սենեակին համար 22000 ֆրանք վճարող հարուստ ճամբորդի մը խնդրանքին դիմանալով՝ Սմիթ հրամանատարը նաւուն ընթացքը արագացուցած է:

Դ. ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ.— «Թիթանիք» իր մէջ ունէր 2340 ճամբորդ որոնցմէ 860ը նաւաստի էին: Ազէատէն վերջ, պաչտօնական յայտարարութիւնը ցոյց տուաւ, թէ փրկուածները թիով 705 էին, և մեռելները՝ 1635: Այս ահագին չոգենաւը 20 նաւակ ունէր միայն որոնք կրնային իրենց մէջ 1148 անձ առնել: Ինչպէս այդ հսկայ չոգենաւն այդքան նուազ թիով նաւակ ունեցած է իր մէջ...: Բաղխումէն վերջ, նաւը ժամուն վրայ 3 ժամ մնաց. այդ երկար միջոցին, կարելի պիտի ըլլար նաւակները կանոնաւոր կերպով ծով իջեցնել և ճամբորդներուն մեծ մասը փրկել: Սակայն փրկութեան գործը չատ արագ կերպով կատարուած է, և Ա. նաւակները նաւէն հեռացած են գրեթէ պարապ: Այն նաւակը զոր կը վարէր Բիթման (Թիթանիքի Գ. պաչտօնեան), 40 հոգի առած էր, մինչդեռ կրնար 60 հոգի առնել: Նաւաստիներուն մեծ մասն անգիտակ էր փրկութեան միջոցներուն. Այսպիսի ազէատալի վայրկեաններու մէջ նաւաստիները փոխանակ իրենց պաշարիչութիւնը պահելու, բոլորովին վհատած են և չատերն իսկ մոռցած իրենց նաւակներուն թիը: — Թիթանիք իր մէջ ունէր լոգարաններ, ձմեռուան պարտէզ մը, խաղի, երաժչտութեան, ընթերցումի, խոսակցութեան չատուկ սրահներ, բարիզեան ճաչարան մը, մարզարան մը, հիանալի ննջարաններ, վերջապէս ամէն ինչ որ կրնայ երազել հարուստ ճամբորդ մը իր բոլոր քմահաճոյքները գոհացնելու համար: Բայց այս չքեղութեանց քով, օգտակարն ու անհրաժեչտը կը պակսէին. նաւակները չատ քիչ էին, անոր համար ճամբորդներուն $\frac{1}{3}$ մասը կրցաւ ազատիլ մահուան անաւոր ճիրաններէն:

Ե. ԱՆԹԵԼ ՀԵՌԱԳԻՐԸ.— Թիթանիքի ազէատէն փրկուողները կեանքերնին անթեղ հեռագիրին կը պարտին. առանց

անոր, այդ նաւակները ճամբորդներով լի՝ երկար օրեր խաղալիք պիտի ըլլային ովկիանոսի ալիքներուն և գուցէ անոնք ալ հսկայ չոգենաւին նման ախուր վախճան մը ունենային։ Անթել հեռագիրն այն հրաշալի գիւտն է որով ընդարձակ միջոցին մէջէն մարդիկ իրարու հետ կրնան հաղորդակցիլ առանց թելի, առանց որ և է կապի։ 1890ին, Ա. փորձ Պրանլի անուն Ֆրանսային ըրաւ, Մառքոնի կատարելագործեց և կիրառութեան մէջ դրաւ զայն ընդարձակ սահմանի մը վրայ։ Անթել հեռագիրին գործածութեան մէջ ճշմարիտ հերոսներ գանուած են հետեւեալ անձինք.— 1909ին, Պինս անթել հեռագիրին միջոցաւ «Ռէբրիւպլիք» չոգենաւն ազատեց. իսկ Թիթանիքէ ազատուող ճամբորդներն իրենց կեանքը կը պարտին երիտասարդ Ֆիլիբոսի որ մինչեւ վերջ անթել հեռագիրին գլուխն անցած՝ իր պաշտօնն ի գործ դրաւ, ամէն կողմէ անմիջական օգնութիւններ հայցելով, իրեն սպառնացող մահուան առջեւ անվեհեր։ Երբ նաւը տակաւ առ տակաւ կ'ընկղմէր, ինք գործիքին առջեւ նստած, առանց վախնալու ներս խուժող ալիքներէն, միշտ հետեւեալ նշանը կը ղրկէր ովկիանոսի ընդարձակութեան վրայ. «S. O. S.» այսինքն Saving of Souls, (Հոգիներու ազատարիւն), ցոյց տալով նաև լայնութեան և երկայնութեան աստիճաններն ուր կը գտնուէր նաւը։

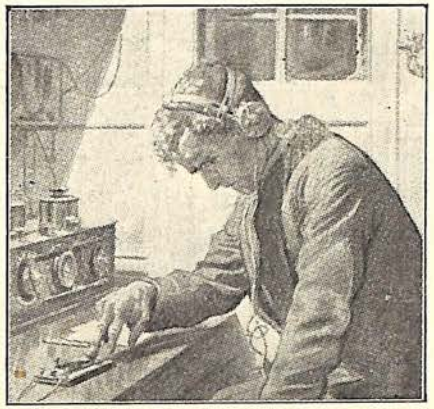

Անթել հեռագիրին գլուխը կնցող եւ հարիւրաւոր հոգիներու ազատիչը՝ անզուգական հերոս
Ֆ Ի Լ Ի Բ Ո Ս

Այսպէս, անձնուէր Ֆիլիբոս իր պաշտօնին գլուխը կնցած՝ Թիթանիքի հետ խորասուզուեցաւ 3000 մէթր խորութեամբ անգունդի մը մէջ։ Երբ արկածեալ նաւը սառնակոյտին բաղխեցաւ, 5 չոգենաւեր կը գտնուէին իր չրջանակին մէջ։ Քառիֆօրնիըն, իրմէ 30 քիլոմէթր հեռու. Քարբաթիա 166 քիլոմէթր հեռու, Պիրմա 180 քիլոմէթր հեռու, Մաունթթեմբըլ, 193 քիլոմէթր հեռու և Ֆրանիֆօրթ 260 քիլոմէթր հեռու։ Քալիֆօրնիըն է'ն մօտն ըլլալով՝ պիտի կրնար 1 ժամուան մէջ ազէտին վայրը հասնիլ եւ տարաբախտ ճամբորդներն ամբողջովին ազատել։ Իր գործիքին ընկալուչը նոյն գիշերը դադրած էր գործելէ և նաւապետը չէ՛ իսկ նչմարած ընկղմող չոգենաւէն արձակուած հրթիռները։ Այս փոքր անհոգութիւնը 1600 հոգիի կորստեան պատճառ եղած է։ Ֆրանիֆօրթ գերմանականն ալ ըստանալով ազէտեալ նաւուն Ա. նշանը՝ սկսաւ երկարօրէն հարցումներ ուղղել անոր։ Բայց Քարբաթիա որ իրմէ 166 քիլոմէթր հեռու էր՝ կրցաւ օգնութեան վազել. երբ Ֆիլիբոսի հեռագիրին պատասխանելով ազէտին թատերավայրը հասաւ, Թիթանիք ամբողջովին ընկղմած էր արդէն. անոր խլեակները տեսաւ ալեծուփ, հոն 20 նաւակներ որոնք խնայեղ ճամբորդներով լեցուն՝ կը թափառէին ովկիանոսի անոթ-

Ս Մ Ի Թ
«Թիթանիք»ի նաւապետը

նուէներ վրայ։ Այդ տարաբախտ ուղեւորներն իր մէջ առնելով՝ նիւ եորք փոխադրեց դանուն։ — Թիթանիքի ազէտին մէջ էին մեծ պատասխանատուներն են «Հուայթ Սթար Լայն» Ընկ.ը (որուն կը պատկանէր Թիթանիք) և հրամանատար Սմիթ։ Ընկերութիւնն այդքան հսկայ և գեղեցիկ չոգենաւի մը մէջ չէր դրած ճամբորդներու թիւին համեմատ նաւակներ։ 20 նաւակներու մէջ պիտի չկրնային 1600ի մօտ ուղեւորներ տղմիլ։ Թիթանիք պէտք էր որ ունենար 40ի չափ նաւակ և զանոնք առանկ ազէտի մը միջոցին վարելու փորձ և ճարտար նաւասարներ։ Հրամանատար Սմիթ հակառակ իր բազմամեայ փորձառութեան՝ կարեւորութիւն չէր տուած իրեն զրկուած հեռագիրներուն որոնք ազէտէն 10 ժամ առաջ՝ կ'իմացնէին սառնակոյտերու գոյութիւնը։ Ակնկ զատ, փոխանակ խոհեմ ըլլալու, ամէնէն մեծ արագութեան մէջ գրած էր այդ հսկայ չոգենաւը որ 1 վայրկեանի մէջ 666 մէթր կը պտտար, թերեւս ասով հաճելի ուզած էր ըլլալ քօթէ խաղացող քանի մը միլիոնատէրերու...։

Թիթանիքի ազէտն անտարակոյս խթան մը պիտի ըլլայ ապագային համար այդ գեղեցիկ և հսկայական չոգենաւերը արկածներու դէմ աւելի ապահով և փրկարար միջոցներով զինելու։ Բայց ասոր, ընկերութեանց նպատակը պիտի ճամբորդներուն տարմադրութեան տակ դնել աւելի կեանքի ապահովութեան միջոցներ՝ քանի անոնց քմայքներուն ծառայող ամէն հանգստութիւններ։ Իրաց արդի վիճակին մէջ, գիտութեան հրաշալի յառաջդիմութիւններէն վերջ, պէտք է որ այդ գեղեցիկ և փառաւոր չոգենաւերուն մէջ մանող ճամբորդը համոզուած ըլլայ, թէ վտանգը նուազած է մարդկային խոհեմութեան և ճարտարութեան աստիճանին համեմատ։

Բերա, 1912 Մ. Գ. ՄՕՋԵԱՆ

ՎՐԻՊԱԿ.— Էջ 159, պատկերին անունը կարդալ ՅԱԿՈԲ։

Կիլիկիոյ Ջարդին Առանց գծուող եւ Կոտրուածն իր ահաւոր մանրամասնութեամբը Ցիրս. Ներկերու մէջ հրատարակող

ՄԱՏԱՄ ՖԻՒՌ

Ֆրանսացի հայասէր պատմական գրագիտի հին

Այժմեւութիւններ

ԻՆՉ ԱՄԿԻՆԵՐ ՈՒ ՄԱՐԴԵՐ ԳԱՑԻՆ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒ

Ո՛ւր պիտի յանգի ազգերու հակատագիրը՝ պատերազմներու երեսէն։ Անդադար հարցում մը որ ընկերաբաններու չըրթունքին վրայ է միշտ։ Նոյն իսկ խաղաղութեան ատեն՝ մեծ տէրութիւնք եկամուտներուն վրայ տուրք կը դնեն, որպէս

զի իրենց բանակներն ու նաւատորմիղը համեմատական զօրութեան մը մէջ պահեն ուրիշ ազգերու բանակաց ու տորմիղին հետ: Եւրոպայի գիւղուած խաղաղութիւնը վերջացող 37 տարիներու ընթացքին՝ արժած է առնուազն £ 22,200,000,000 (անգլ. ոսկի) ,մինչդեռ ներկայիսմէջ պատերազմի մը պայմաններն այնպէս են որ՝ որ դրապէս £ 1,000,000 կ'արժէ բանակ մը, ռազմադաշտին վրայ մեկ օր մնալու համար:— Ջոր օրինակ, առնենք վերջին Ռուսս-Ճաբոն մեծ պատերազմը որ տեւեց 1904 Փետրուարէն մինչեւ 1905 Սեպտեմբեր: Հաշուըված է որ, թէ՛ Ռուսիա և թէ Ճաբոն £ 450,000,000 ծախսած են. այս գումարէն Ռուսիոյ բաժինը եղած է £ 250,000,000. իսկ Ճաբոնի տորմիղին ու վաճառականութեան միայն հասած վնասը 50 միլիոնէն պակաս չէ եղած:— Այդ՝ չորրորդ պատերազմն էր զոր մղած էր Ռուսիա 1 դարու մը 3 քառորդին մէջ: Իր Ա. և Բ. ճակատամարտները Տաճկաստանի հետ եղած են. առաջինն արժած է £ 20 միլիոն և 120,000 մարդու կորուստ: 1828 ին էր այս:— 26 տարի ետքը Ղրիմինը պայթեցաւ, որուն մասնակցեցան նաև Ֆրանսա և Անգլիա (1854-6) և որ արժեց £ 350 միլիոն և 485,000 անձի կորուստ:—Այնուհետև տեղի ունեցաւ պատերազմ մը Տաճկաստանի հետ (1876-7) որուն £ 190 միլիոն ծախք գնաց և տրամադրուեցաւ 180,000 հոգի:—Ղրիմու պատերազմը սուղի նստաւ Անգլիոյ որ £ 78 միլիոն մսխեց:—Այս գումարը սակայն այնչափ մեծ չէր՝ բազդատմամբ Հարաւային Ամերիկէի պատերազմին համար իր վատնածին (£ 211,948,000 որ ըսել է՝ շաբաթը 1½ միլիոն Անգլիական ոսկի):— Յանուն անկախութեան՝ Ամերիկայի մղած յաղորդական պայքարները մայր-հայրենիքին արժեցին £ 121 միլիոն, կամ £ 1,600,000 չաբաթը: Ֆրանսա ամէնէն խոշոր պատերազմական գումարները վճարած է. Գերմանիոյ դէմ մղած իր գժբախտ գուպարուքը £ 316 միլիոն արժած է իրեն (ամբողջական վնաս) կամ չաբաթը 7 միլիոնէն աւելի:—Նաթոլէոնեան մարանչումները որոնք վերջացան են Վաթէռլօ, բազդատաբար նուազ սուղի նստած են Ֆրանսայի, քանի որ բոլոր ծախսուց համագումարը եղած է £ 255 միլիոն, մինչդեռ Մեծն Բրիտանիայինը —մէկտեղ առնելով նաև իրենց կոխին առնուած ելեմուտքը չատ մը վոչքր պետութեանց,— կը հաշուըի £ 831 միլիոն:— Պատերազմին ամենագէշ կողմերէն մին ալ՝ ծախքերու արագ աճումն է,

որուն ենթարկուած են մեծ պետութիւնք՝ ի մասնաւորի իրենց տորմիղին համար: Քանի մը թիւեր —վերջերս երեւան հանուած Անգլիոյ ծովային նախարարութեան կողմէ— ցոյց կու տան այն վիթխարի գումարները որոնք կր վատնուին՝ աշխարհի ամէն կողմերը եղած սպառազինման համար: Այսպէս տասը տարուան մէջ՝ Անգլիոյ նաւատորմիղին ծախսուց գումարը £ 34,872.299էն բարձրացած է £ 45,616,540ի, որ ըսել է մէկ միլիոն յաւելում մր տարին: Միացեալ Նահանգաց նոյն ծախքն ալ աճած է £ 16,012,438էն (10 տարուան մէջ) £ 26 միլիոն 540,019ի, մինչդեռ Գերմանիոյ ամբողջ ծախքը ձիչդ 9½ միլիոնէն բարձրացած է միչեւ 20 միլիոնի, 10 տարուան մէջ:—Ոմանք կը հարցունեն թէ ինչ է Ռուսիոյ հայեցակէտը քանի որ 1912 տարուան մէջ պատերազմի ծախք յատկացուցած իր գումարն է £17,681,207. մինչ 1911 տարուանն էր £ 11 միլիոն 693,870: ☛ Բայց ամէն բանէ առաջ ՄԱՐԴԿՈՒԹԻՒՆԸ հետաքրքիր էր դիտնալու թէ 1913 տարիէն սկսեալ ԻՐՄԻՆ արդեօք քանի՛ միլիոն հարկ պիտի բլլար ծախսել, լոկ ԱՐԻՒՆՈՎ գոհացում տալու համար Մեծն-Ազնքատնդրեան աշխարհակալութեան այս ընդհանրական պապակին: Ու՜հ, արդի քաղաքակրթեալ դարուն քրիստոնեայ դիւանագիտութեան սա ոգին... «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» վառօդով ու դիակով: Այդ միևնոյն մարդկութիւնը կ'ուզէր դարձեալ իմանալ թէ ինչ կը խորհի ԼաՀէյ Խաղաղութեան համաժողովր՝ ոսկիներու այս հսկայական թափորին առջև զոր անձնիւր տէրութեան կր ճգնի դնե կազմել և սատարացունել՝ աշխարհի գիւղուած խաղաղութեան համար: Ո՞չ ապաքէն այդ խաղաղութիւնը պիտի չդադրի նմանելէ ամպով չարունակ ծանրաբեռն երկինքի մը՝ ուրկէ ուչ կամ կանուխ թօնընկէցը պիտի սկսի:

1 ՀԱՐՒՒԱԾԸ 150 ԱՆԳԼ. ՈՍԿԻ

Ամերիկեան կառավարութիւնն իր եղերքները պաշտպանելու համար ընդունած է 14 ինճէզնոց նոր թնդանօթ մը որ կը կշռէ 50 թօնս, (մէկը չհլալով իր կատրին ծանրութիւնը):— 12 ինճէզնոց թնդանօթ մր 70 հարուած միայն կրնայ արձակել, յետոյ անգործածելի կը դառնայ. մինչդեռ այս վիթխարի թնդ-

դանօթը 250 անգամ կրնայ արձակել՝ մէկդի նետուելէ առաջ։ Իր ռումբը կը կշռէ 1660 լիպրա. 65 ինճէզ երկայնութիւն ունի և 60% աւելի մեծ է 12 ինճէզնոց թնդանօթինէն։ Միակ անպատեհութիւնը որ կայ, սա է թէ այս տեղ հրանօթին ռումբը քիչ մը ծուռ ու դանդաղ կ'արչաւէ օդին մէջ։— Ամբողջ կառքը 286 թօնս կը կշռէ, իսկ թնդանօթին բոլոր կազմածքին ծանրութիւնն է 262, և ընկրկող մասերունը (recoiling parts)՝ 160։ —Ռումբը տեզաւորուելէն վերջ, 4 տոպրակ անծուխ վառօդ (իւրաքանչիւր տոպրակ 85 լիպրա) կը թխմեն ետեւը, յետոյ կը գոցեն և այնուհետեւ... վայ անոր դէմը գտնուողին։ —կրակուած իր ամէն մէկ հարուածը 150 անգլ. ոսկիի կը նստի Միացեալ Նահանգաց, իսկ ամբողջ թնդանօթը կ'արժէ £ 22,000։ —Զօրավար Բրէօդըր ըսած է թէ իւրաքանչիւր ռումբ կրնայ խափանցնել ո'ր և է զրահապատութիւն որ ցարդ չինուած բլլայ 12,000 եարտա հեռաւորութեան մը մէջ. և ո'չ մէկ զրահատար կրնայ դիմանալ՝ երբ անոր մէկ հարուածը ստանայ 7 մղոն հեռուէն.

ՌԱԶՄԱՎԷՊ

Օգոստ. վենետիկի Մխիթարեանց, Թեւակոխած է 71րդ. տարին, Պատկ. ամսաթերթ գր., բանասիր., պատմ. կրթ. և գիտական։ Շաբաթական տիպ։ — Բաժանորդագրութիւն, տարեկան 10 ֆր. կամ 50 դրշ.։ Հասցէ. Rédaction de la Revue «Bazmavep» VENISE, St. Lazare (Italie)

ՇԱՆԹ

Թրքահայ միակ մեծագիր պատկ. կիսամսեայ հանդէս գր. և գեղարուեստական։ Թեւակոխած է Բ. տարին։ Շաբաթական տիպ։ Խմբագրապետ՝ Մեր. Պարսամեան։ —Բաժանորդագրութիւն, տարեկան 40 դրշ. (Պոլիս ու գաւառ), 12 ֆր. (արտասահման)։ Հասցէ. Imprimerie «Chanth» Galata CONS/PLE.

ՀԱՑ ԴՐԱՍՏԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գր., գիտ. և գեղարուեստական ամսաթերթ։ Թեւակոխած է Բ. տարին։ Հիմ. Նազիր-խմբագիր՝ Զարեհ Գազազեան, ԻԶՄԻՐ (հասցէ)։ — Բաժանորդագրութիւն, տարեկան 30 դրշ. (Իզմիր ու Պոլիս), 35 դրշ. (գաւառ), 30 ֆր. (արտասահման)։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՆԵՐ

Ռիչարտսըն հազարապետար որ չուներ մարզող մըն է նշանաւոր, (օրինակի համար զանոնք ոսոխական ընել, զինուորական չարժուն հիւանդանոցներու աչխատութեանց վարժեցուցնել ևն.) վերջերս Անգլիա վերադարձաւ Պալքանեան թերակղզիէն ուր գացած էր՝ ուսումնասիրելու համար թէ ի՛նչ պայմաններու մէջ կարելի է չուներր գործածել աւելի օգտակար կերպով պատերազմի ատեն, մանաւանդ կարմիր խաչի ծառայութեանց համար։ — Իրազեկութիւն է թէ 600 չուներ մասնակցած են Տրիպոլեայ մէջ Իտալացիներուն մղած պատերազմին. և անհամար վիրաւորներ որոնք կրնային մնանիլ ազատագաչտին վրայ անտես և անխնամ ձգուելով՝ գտնուած են չուներու կողմէ և փրկուած։ Ծան տեսողութիւնը մերինէն աւելի սուր է, ինչպէս մանաւանդ հոտառութիւնը։ —Ռուսահեճաթոն պատերազմին՝ Ռուսք Մանչուրիոյ մէջ գործածեցին ակռվտիական հարիւրաւոր վարժ չուներ որոնք բազմաթիւ վիրաւորներ երեւան հանեցին. առանք կրնային վրիպիլ արդէն չափազանց զբաղած հիւանդապահներու ուշադրութենէն։ — Դարձեալ Ֆրանսաւգերմ. պատերազմին՝ երկու կողմերն ալ չուներ գործածեցին մեծ յաջողութեամբ։ Ներկայիս մէջ, չկայ երկիր մը որ այնքան կարեւորութիւն ընծայէ ազատագաչտին վրայ չուներու կատարած դերին՝ որքան Գերմանիա որ 8000 չուն կը պահէ՝ չուտիկ զինուորներու պէս մարզուած։ — Վիրաւորներ խուզարկելու զբաղումէն զատ, փորձեր եղած են անձնուէր այս կենդանիներր հոս ու հոն վազցնելու իբր լրաբեր. տեսնուած է որ անոնք մանկապին ծառայութիւններ մատուցած են՝ միշտ հաղորդակցութեան մէջ պահելով բանակի մը զանազան խումբերը։ — Բայց մանաւանդ վիրաւորներ փնտռելու և անոնց օգնելու գործին մէջ է որ կը չնչաւոի չան իմացականութեան բարձրութիւնը։ Ալճերիա, Արաբայ դէմ մղած իրենց կռիւին առնն՝ Ֆրանսայիք կրցան վայելել պատերազմի չատուկ չուներու օգտակար ծառայութիւնները։ Կը պատմուի մինչեւ իսկ թէ, Օրանի բերդապահ զօրաց սիրելի մէկ չունը քանի մը տարի առաջ տասնապետի երիզներով պատուուեցաւ և կատարեալ ենթասպայի մը աստիճանին բարձրացաւ՝ իր անօրինակ արիւնութեանը համար. անիկա ծառայած էր թէ՛ իբր

դիտաղօր (éclaireur), թէ՛ իբր պահակ, թէ՛ իբր լրաբեր և թէ իբր վիրաւոր որոնող։—Տարուան մը կը կարօտի՝ պատերազմի չունը պատրաստելու համար։ Նախ պէտք է որ անիկա զանազանել գիտնայ օտարին և իր բարեկամներուն համազգեստները։ Ետոյ, վիրաւոր ձեւանալով, պէտք է սորվեցունել անոր թէ ի՛նչպէս գտնելու է վիրաւոր մը ռազմադաշտին վրայ։ Ճանչնալու գործողութիւնն ուրիշ պարտականութիւն մըն է որուն հարկ է վարժեցունել չունը. այս է արդէն ուսուցման աննաւդժուար մասը։ Շուներն իրենց պաշտօնին գլուխը կը դրուին այլեւայլ ուղիներ, իրարմէ գրէթէ 300 մէթր հեռաւորութեամբ, և այն առեն տարբեր համազգեստներ կրող մարդիկ զանազան կէտերէ կը ժռռնան անոնց։ Թշնամին տեսնելուն պէս՝ չունը բանակ կը դառնայ, սակայն իրական վտանգի մը չգոյութեան առջեւ՝ անիկա իսկոյն իր կայանը կ'երթայ կրկին։

ՊԵՏՐՈՍ ՔԼԻՍԹԷՆԵԱՆ, ծն. 1840 մեռ. 27 փետր. 1909. Թաղուած Շիշլի Համառօտ կենսագր. տա՛ս 1910 տարի (էջ 18), Բարեսէր եւ ազգասէր այս Հայը որ Մալիէի պաշտօնատուներէն էր, հայկ. կոտորածներուն՝ անզլ. խմբագրութիւնները վարած է, միշտ ի նպաստ իր ցեղին։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻԿ ՆՈՐ ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋԸ

Պուլկարիոյ ՑԵՐՏԻՆԱՆՏ Ա. Թագաւորը որ ընդհ. հրամանատարն է Պալքանեան դաշնակից 4 ազգութեանց, իր զինուժաւորութիւնը կատարեց Աւստր. բանակին մէջ։ Պալքան. բանակին վերակազմութիւնը գրէթէ ամբողջովին իր գործն էր։ Ու թէեւ իբր դաշտ՝ անուն հանած է, բայց իր երկրին մատուցած ծառայութիւնը զինքը չափազանց ժողովրդական դարձուցած է։ Պուլկարիա՝ աւստական դրութիւնն է որ կը տիրէ, և միապետը ճանչցուած է իրրեւ հողին տէրը։ Հետեւաբար Թագաւորն ամէնէն ինքնակալ վարիչը եղած ըլլալու համբաւն ունի Եւրոպայի մէջ։

Բարիզի Սէն-Սիւրի վարժարանէն շրջանաւարտ եւած
Պատերազմական Նախարար ՆԱԶԸՄ ՓԱՇԱ
(որ Օսմ. Բանակին ընդհ. հրամատարի փոխանորդն ալ է)
եւ Զօրավար ՍԱՎՕՖ.

Քըրք-Քիլիսէի յաղթականը՝ Զօրավար ՈՒՏՏՕ ՏԻՄԻԹՐԻՒՖ իր զին. ասպարէզը մտած է իբր տեղակալ քաղաքապահ զօրաց։ 9 տարի առաջ պուլկարական բանակին սպայակոյտին պետ կարգուելաւ և մեծ յաջողութիւններ ձեռք բերաւ՝ երիտասարդ սպաներ մարզելով։

Իսկ զօրավար ՍԱՎՕՖ պլկր. բանակը կանոնաւորաբար սպառազինեց Մանլիխէր հրացաններով. նոյնպէս ինքն էր որ վերակազմեց թնդանօթաձիգ զօրաց վաչտը։ Դարձեալ, ինք էր որ մարզեց սպաներու նորահաս սերունդն ամբողջ։ Տարի մը առաջ նախատեսած էր Թուրքևպալքան պատերազմը՝ նչանաւոր ճառ մը խօսած առեն, որուն մէջ յայտարարած էր թէ բանակը կատարելապէս պատրաստ էր գուպարումի համար։

Սաւօթ «Պուլկարաց Մօլթքէ»ն կոչուեցաւ վերջին օրերուն, գլխաւոր բանակը յաղթանակէ յաղթանակ առաջնորդելուն։ Իր նշանաբանն է. «Արագ չարժիլ, անա՛ յաղթութեան գրաւականը»։

«Պուլկարաց Տիվեքը» նկատուեցաւ Զօրավար ՍԱՆՏԱՆՍԻԻ որ հանրածանօթ է բովանդակ Պալքաններու մէջ՝ իր առաջնորդ հրոսախումբերու։ Թուրքերուն աչքին փուշն է ինք, որովհետեւ օժտուած է բացառիկ ընդունակութեամբ մը առանց որոշ ծրագիրի մարանչելու, թափուտներ, սար ու ձոր և խռովութիւններ յարուցանելու։ Կ'ըսուի թէ իր ձեռքովն իսկ մեղցուցած է թշնամիէն 300 հոգի։

❁

Յունաստանի համբաւաւոր մարդն է Նախարարապետ Էլէֆթէրիօ Վէնիձէլօս որ՝ 1897ին Տաճկաց կողմէ Յունաստանի կրած գառն պարտութենէն վերջ, չանգիր եղաւ Հելլէն բանակը վերակազմելու։ Ինք էր որ պատեր մարզել տուաւ Ֆրանսա, Գերմանիա և Իտալիա, նաև գնեց ընաիր հրացաններ ու թնդանօթներ։ Հետեւանքն այն եղաւ որ Յունաստան իր կորսուած համբաւը վերստացաւ ներկայ պատերազմով։

Սառնատաքօրօսի մէջ ուր Յոյները վճռական յաղթանակ մը տարին, Գահաժառանգ Իշխան ԿՕՍՏԱՆԹԻՆԻ անձամբ վարեց պատերազմական գործողութիւնները։ Կռիւի առնն՝ իր տակը գտնուող ձին գնուահարար մնաւ, յետոյ երկրորդ մըն ալ. բայց Իշխանը ոտքի ելաւ անվնաս և ուրիշ ձի հեծաւ իրենները քաջալերելու համար ազատականներուն դէմ։

❁

Զօրավար ԲՈՒԹՆԻՒ որ սերպ բանակին ընդհ. հրամանատարն է՝ ծանօթ է իր «Սերպիոյ Լօրա Ռոպէրց»ը (Անգլ. Ժողովրդ. կոչումով՝ Պօպս)։ Այս զօրավարը կուռքի մը պէս կը պաշտուի ամբողջ բանակէն։

Զօրավար ՍԹԻՖԱՆՕՎԻՉ մեծ հռչակ հանած է Սերպերուն մէջ. կը հրամայէ այն առաջին բանակին որ անցաւ Թուրք սահմանագլուխը։ Քաջալարժ ռազմիկ մըն է։ Ատեն մը պատերազմական նախարար էր։

Կնդասկա ՖԼԻՇԻՉ ճակատամարտի դիւցազներէն մին էր, որ սերպ. բանակին Ղրդ զօրագունդին կը հրամայէր։ Իր գունդը վարելով չէր գոհանար միայն, գործօ՛վ ալ կը մասնակցէր կռիւին, և ինկող զօրքի մը հրացանն առնելով՝ իրարու հետեւէ գնդակահար գետին կը փռէր թշնամի զինուորներ, մինչեւ որ ինք ալ ինկաւ՝ կապար մը գանկէն կերած։ Իր զօրագունդը վրէժը լուծեց անոր մահուան՝ կուրծք կուրծքի թրչնամիին հետ սուինով մարտնչելով և զայն վանելով։

Ուրիշ անուանի սերպ. հերոս մըն ալ կը ներկայանայ մեզ՝ յանձին Տեղակալ ՄԻԼԻՉԻ որ 18րդ հետեւակազօրաց խումբը կը վարէր։ Միլիչ նախաձեռնեց իր ուղղութը պայթեցուցնել՝ քան թէ հնազանդիլ իր պետին, որ կը հրամայէր իրեն՝ յետս նահանջել գրաւեալ դիրքէն։ Այս դէպքին ականատես, իր մարդիկը յուսահատութէն յարձակեցան թշնամիին վրայ, մինչեւ որ ո՛չ ոք մնաց իրենցմէ։

❁

«Սեւ Լեռան փառապանծ ձիր արծիւը» կը յորջորջուի ՆԻԿՕԼԱ Ա. թագաւորը։ Մինչեւ եղունգին ծայրը պատերազմիկ մը ըլլալուն չափ՝ քաղաքագէ՛տ մըն ալ է։ Ո՛չ միայն գլուխն է Մօնթէնէկրեան գունդերուն, այլ և Մարաջախտ Ռուսիոյ։ Այս տարի 72ը մտաւ թէեւ, բայց երիտասարդի մը զգացումն ու խանդն ունի։ Նիքօլա 52 տարիէն աւելի է որ կ'իշխէ։ Իր հայրն՝ Իշխան Միրքօ Բէմբօվիչ՝ ծանօթ էր իբր «Մօնթէնէկրոյի սուրը»ը։

Արքայազուն Իշխանաց քաջութիւնն ու մեծանձնութիւնը ներկայ պատերազմին է՛ն հետաքրքրաշարժ դրուագները կը կազմեն։ Սեւ-Լեռան թագաւորին երկու զաւակները ՏԱՆԻԼՕ և ԻՎԱՆ Իշխանք փառաւոր յաղթանակներ տարին։ Տանիլօ անձնատուութեան ստիպեց Թուրգիի հրամատարը։ Երբ այս վերջինն իր սուրը երկարեց, Տանիլօ պարտուողին վերադարձուց զայն՝ ըսելով. «Ե՛տ առէք, դուք պատուով կրեցիք զայն, կը չնորհաւորեմ Ձեր քաջութիւնը»(*)։

(*) Թնդանօթին եռաւ գանուող բոլոր այս առաջնութեան վրայ խօսող շահեկան գիրք մըն է Արամ Անտոնեանի այս օրերուս մէջ կազմած «Պատկ. ընդարձակ պատմութիւն Պալքանեան պատերազմին» որ պրակ առ պրակ կը հրատարակուի ճոխ պատկերներով։ Դիմել «Մասիս» հրատարկչ. ընկ.եան, կ Պոլիս, Փերճեան գրատուն (Զաքմաքճըլար, Թիւ 23) որ ամենաճոխ մեծերգն ունի նաև հայ վարժարաններու մէջ գործածուղ լաւագոյն դասագիրքերու։

ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ՀՈՎՈՒՈՒՀԻՆ՝ ԱՅԺՄ ԹԱԳՈՒՀԻ

Իտալիոյ մայր-թագուհին 11 Նոյ. 1869ին մանչ զաւակ մը ծնաւ որ ուրախացուց ամբողջ Իտալիան։ Այդ ուրախութեան յաջորդեց սակայն սոսկալի ցնցում մը. բժիշկները յայտարարած էին թէ նորածին իշխանը չէր կարող ապրիլ։ Իրապէս կուզ մըն էր ան, ամենատկար ու վատիկակազմ տղայ մը։ Երբ յիշենք թէ ինչ կազմութեան կազմ ունեցող մարդ մըն էր անոր հայրն՝ Ումպերթօ թագաւորը (որ ժամանակին առաջնակարգ նշանառու մը եղած է ռազմադաշտին վրայ իբր յարձակող հեծելազօրք և որ 1900 Յուլիսին չարաչար սպաննուած է), նաև երբ միտք բերենք Մարկարիթա թագուհիին գեղեցկութիւնը (որուն տէրն է դեռ բացարձակապէս), կրնանք գաղափար մը ունենալ այն բուռն յուսախաբութեան վրայ զոր արքայական ամբողջ զգաց՝ ի տես այդ տխեղծ զաւկին։ — Տարիներ վերջ, ծնողացը վիշտին մասնակից եղաւ նոյն ինքն Նաբօլիի Իշխանը, թէև ջուրը ձգած ըլլար բժիշկներու կարծիքը, ծայրայեղ խնամքներու և սպարտական ապրելակերպի մը շնորհիւ՝ տկարագրմ ըլլալէ դադրած։ — «Ամուսնանա՛լ ըսաւ անիկա արհամարհանքով, երբ իտալ. մեծ քաղաքագէտը Քրիսպի թելադրեց իրեն որ ընտրէ գերման կամ անգլ. հարս մը։ — «Չեմ կրնար, պատասխանեց դառնութեամբ Իշխանը, պակառաւոր Բ. թագաւոր մը Իտալիոյ տալու վտանգին ենթարկուիլ», մանաւանդ որ իր մայրը զրկած էր զինք այցելելէ եւրոպական մայրաքաղաքներու արքունիքները. նոյն իսկ ամենատգեղ իշխանուհիներ կռնակ դարձուցած էին իրեն։ Մինչ Իշխանը կը թափառէր Եւրոպա՝ ի խնդիր հարսնցուի մը, Մօնթէնէկրոյի «հովուուհի» մը իր ուսումը կ'աւարտէր Բէթըրսպուրկ, Զարուհիին մասնաւոր խնամքներուն տակ։ Դ. աղջիկն էր ան Սեւ-Լեռան Նիքոլա թագաւորին, Էլէնա Իշխանուհին որ Չէթինեէէն դեռ չմեկնած և ոուս արքունիքին չքեղութեանց չմասնակցած՝ կը սիրէր տեղական տարազը հագնիլ, կարել կարկաել սորվիլ, կաթնարանի գործերով զբաղիլ, ընտանեկան աշխատութիւն ընել, ձուկ որսալ, ձի հեծնել և օրեր անցուցնել ամայի լերանց անցքերուն մէջ որոնք Ադրիականի մէջէն կը նային Իտալիոյ։ Ոչ մէկ արքայական սիկին ընտանեկան այնքան պարզ կեանքով մը մեծցաւ՝ որքան Իտալիոյ ապագայ

թագուհին։ Ագարակային զբաղմանց համար ունեցած իր տաքրապայման սէրը սակայն պատճառ եղաւ որ չատ մը տոհմիկ գերդաստաններ արհամարհոտ վերաբերում մը տածեն իրեն հանդէպ. չէ՞ մի որ անոնց համար «հովուուհի» մըն էր ինք։ Մինչ այս մինչ այն, պարզասէրն Էլէնա ամուսնացաւ Վիթթորիօ Էմմանուէլէի հետ 1896ին և ամուսնոյն գահ բարձրանալովը (29 Յլս. 1900ին) թագուհի եղաւ։ Գեղկուհիներու յատուկ այդ հանճար կեանքով մեծնալը բոլորովին հաժապատասխան էր Մօնթէնէկրեան ասանդութեանց։ Սեւ-Լեռնցի կիներ գրապէս գերիներն են իրենց ամուսիններուն. անոնց ժողովրդ. առածը կ'ըսէ. «Իմ կինս իմ ջորիս է»։ Լաւագոյն կինն այն է որ կարող է ընել որ և է աչխատանք, և կ'ըսուի թէ Էլէնայի հայրն իբր հայրանեկան նուէր՝ իրեն տուաւ իր երկրին չինական կանանց համար պաշտպանութեան հրամանագիր մը, որովհետև Նիքոլա Ա. հպարտ է իր Մօնթէնէկրոցի կիներով որոնք ծայր աստիճան հայրենասէր են և ընտանեկան առաքինութեանց նախանձախնդիր։ Անոնց էր որ ձօնեց իր է'ն ժողովրդական տրաման՝ ՊԱԼՔԱՆՆԵՐՈՒ ԱՂՋԻԿԸ որ կ'սկսի սա խոսքերով. «Ո՛վ Մօնթէնէկրոցի կիներ, փա՛ռք ձեզի. դուք որ Հայրենիքին սէրը կը պահէք այնքան խորը ձեր սիրտերուն, դուք որ մեզ ընկերացած էք պատերազմի առեն բոլոր դաշտերուն վրայ և կռիւէն վերջ ոգացած էք միայն կոտսածներուն մահը»։ — 19 Նոյ. 1894ին, Աղեքսանդր Գ.ի յուղարկաւորութեան էր որ Էլէնա Ա. անգամ ըլլալով հանդիպեցաւ իր ապագայ ամուսինին, երբ 19 տարու էր դեռ, չափազանց գեղանի Թուխ մը, սեւ աչքերով, սեւ սաթէ մազերով և գունագեղ. յաջորդ տարին Վէնետիկ՝ ցուցահանդէսին մէջ կրկին հանդիպեցաւ անոր. այլ ևս սիրահարուած էին իրարու։ — Ցետոյ տեսնուեցաւ որ Էլէնա ո՛չ միայն գեղեցիկ էր, այլ և չատ առողջ կին մը, սերած այն տեսակ ընտանիքէ մը որուն մէջ քնաւ չկար խոյլի հետք,— պատուհա՛ծ բոլոր հին արքայական տուներու։ Եւ այսօր պակասաւոր թագաւորը հայր է 4 ամենասիրուն և քաջառոյք զաւակաց զորս երբեք կարելի է գտնել բովանդակ Եւրոպայի մէջ (Յօլանտ Մաւկաւրիթ, Մաֆալտա, Ումպերթօ և Յիովաննա)։ Չէթինեէի իր պարզ կեանքէն վերջ Էլէնա կոչուած էր արքունեաց չքեղ և արտասովոր կեցցաղին, և չուտ մը սկսաւ խնայողու-

թիւններ ընել ամէն ձիւղերու մէջ. ասիկա պատճառ եղաւ որ Հռոմի բարձր դասը ծուռ աչքով նայի իշխանական ամուլին վարած այդ պարզ կեանքին։ Նոյն խնայասիրութիւնը չարունակուեցաւ մինչեւ Ումպէրթօ Թագաւորին սպանութիւնը 1900ին։ Այդ Թուականէն մինչեւ այսօր Թագաւոր և Թագուհի կը չարունակեն ապրիլ նոյն պարզ և անկեղծ կեանքը որ յատկանչեց միշտ կեանքը «Պալքաններու հովուուհի»ին։ Իրիւ թէ այդ միեւնոյն իտէալ կեանքն օրինակ հանդիսանար աչխարհի ամէն վեհապետական ամուսնութեանց և արքայազուններու։ Նշանակալից է մանաւանդ Վիկթորիայի և Էլէնայի այցելութեան եղելը Հռոմ և Շարժէ ազէտեալներու, հիւանդանոցներու մէջ գործունեուող դժբախտներու, միշտ սրտապնդելով զանոնք եւ ամէն ձեռնտուութիւն ու հանգիստ ընծայելով անոնց։

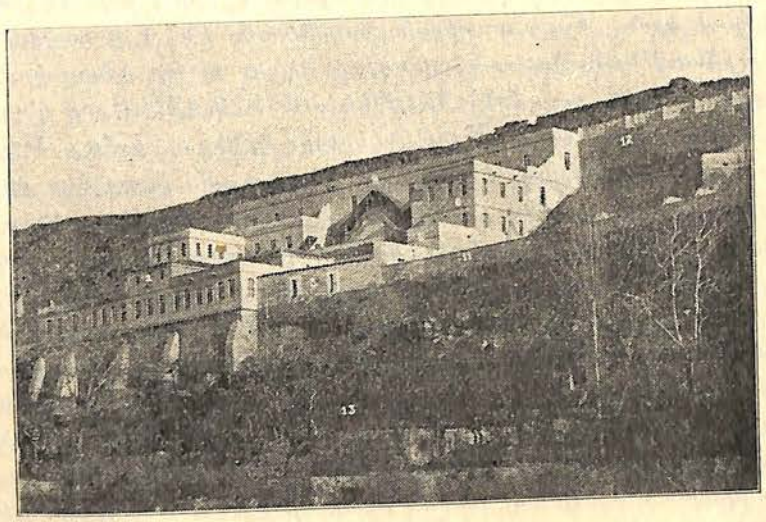

Կեսարիոյ Ս. կարապետ վանքի նորակառոյց գիշերօթիկ «ժառանգաւորաց Վարժարան»ը (1903) որ փայլուն շրջաններ բոլորած է՝ երբեմնի վանահայր Տրդատ Եպսկ. Պալեանի վերատեսչութեան ներքև։

ԱՐՁԱՆ ՄԸ ՀԻԻԿՈՅԻ ՀԱՄԱՐ

Վաթէռլոյի ռազմադաչտին վրայ ուր Նաբօլէօն Պոնապարթ իր ձակատագրական պարտութիւնը կրաց Ուէլինկթընէ, 22 Սեպտ. 1912ին արձան մը կանգնուեցաւ Վիքթոր Հիւկոյի հաւմար որ իր Թուուածներին մէջ ա՛յնքան յուզումնալից կերպով պատկերացուցած է նոյն ճակատամարտին բոլոր դրուագները։

ՆՕՊԷԼԵԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿՆԵՐ

1912 Նոյեմբերին Սթօքհոլմէն հեռագրուեցաւ թէ Նօպէլի գրական մրցանակը արուեր է ԿԷՐՀԱՐԴ ՀԱՈՒԲԹՄԱՆի։ (Գերման այս նշանաւոր թատերագրակ-վիպասանին պատկերը, կենսագրութիւնն ու իր գրականութենէն նմոյշ մը՝ տես «Ամենուն Տարեցոյցը» 1911-2)։ — Իսկ բժշկական մրցանակը 195 հազար ֆր.) ստացեր է Նիւ-Եօրքի «Ինսթիթիւթ Ռօքֆելլերի» անդամ Տ-ՔԹ. ԱԼԷՔՍԻ ՔԱՌԷԼ, երակներ զօդելու և մարմինի հիւանդ անդամները կարելով նորեր փակցնելու մասին՝ յիշեալին կատարած աշխատութեանց համար։ Յարանցայի բժշկական ընկերութեան մէջ Բրօֆ. Բօգցի զգայացունց տեղեկագիրով մը բացատրած է կենդանական վերարտադրութեան հրաչքները զորս կը գործէ Տ-քթ. Քառէլ՝ ֆրնս. երիտասարդ բժիշկը։ Եթէ բազուկ մը անդարմանելի կերպով հիւանդ է, կամ վայծաղ մը ծանրապէս վնասուած, անիկա կը փոխէ բազուկն ալ, վայծաղը ալ։ Տ-քթ. Քառէլ ապացուցած է որ մարդկային անդամք ու հիւսուածք իրենց սեպհական կեանքն ունին՝ գործարանատորութենէն անկախարար, ուստի կարելի է փոխել մայր-երակները ու մշակել հիւսուածները՝ մարմինին գործարանական կեանքէն անկախարար։ Ա.ելլ'ն կայ. սիրտ մը իր տուղէն հանուելով ու կոտորակուելով կը բարախէ 3 ամիս։ Այս մեթոտին կիրառման ապագայ յառաջդիմութիւններով, թերևս օր մը կարելի ըլլայ արուեստականօրէն կենդանի էակներ յառաջ բերել...։

ՈՐԿՐԱՄՈՂՆԵՐՈՒՆ ԱՋՔԸ ԼՈՑՍ

Կ'երեւի թէ վերոյիշեալ բժիշկին հրաչագործ դրութեան հետեւելով, Բարիզցի Տքթ. Ռաուխլիէ 27 տարու ագարակապանի մը քայքայուած ու փտած ատամոքսը հանելով՝ անոր տեղ դրած է կապիկի մը ատամոքսը: Հիւանդը 25 օր յետոյ կատարեալ առողջութեամբ տուն մեկներ է:

ՌՕԶԻԼՏՆԵՐՈՒ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ռօչիլտներէն կին մը մեռաւ վերջերս, Պառօնուհի Կիւթաւ ար Ռօչիլտ, և ահա նոյն մեծափարթամ գերդաստանին առաջնակարգ ընչաւէտութիւնը խօսքի նիւթ կը դառնայ: Իրենց հարստութիւնը կ'ենթադրուի 10 միլիառ ֆրանք, այսինքն քառասնամիլիոն Ռօքֆէլլերի ունեցածին, և վեցպատիկն Ամերիկներու ունեւորութեան: Ռօչիլտներու հարստութիւնը տարի 4%ով չափու դրուէր, տարեկան 400 միլիոն եկամուտ պիտի բերէր: Այս գումարն իրականէն չատ հեռու է, քանի որ այս հսկայական հարստութեան մեծագոյն մասը չատ աւելի մեծ եկամուտներ կը բերէ: Իրենց Տունը ամենամեծ տուներէն մին է առեւտրական աշխարհի: Անոնք ունին անթիւ մանարաններ Լանքաշայր, ածխահանքեր Գերմանիա, «քաուչու» արտադրող անտառներ Պրազիլիա, գորգի մեծ գործարաններ Պարսկաստան, կապարի ու «զինկօ»ի հանքեր Սպանիա, ոսկեհանքեր Հարաւ. Ափրիկէ, ամբողջ քաղաքներ Աւստրալիա, «Թո՛ղ գկանայս և զմանկտիս...»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

9 Մայիս 1912ին, Սոց արեւելեան կողմը, Տաճկաց գերեզմանոցին մէջ նոր փոս մը փորուած տեսն հողէ աման մը կը տեսնուի՝ զոր չգիտութեամբ ջարդուփշուր կ'ընեն գերեզմանափորք. և ահա երեւան կ'ելլեն դրամներ զոր կ'արտորան յաւիտականէ: Իրարանցումէն կառավարութիւնը իմանալով՝ մասամբ կ'աջողի հաւաքել դրամները որոնք ԼԵՒՈՆ Բ.ի տովորական դրամներն էին, մաքուր և անեղծ մնացած.— Ա. կողմը՝ Թագաւորը պսակաւոր, հանդիպահայեաց բազմած է առիւծակերպ գահի մը վրայ. աջ ձեռքը խաչ, ձախը չուչանագը-լուխ գաւազան (վրան գրուած Լեւոն թագաւոր Հայոց): Բ. կողմը՝ կրկնաոտիծներ յոտին կանգուն, մէջտեղը խաչ, մերթ կրկնաթեւ, մերթ միաթեւ (վրան գրուած կարողութեամբն Աստուծոյ): Այս դրամները պահելով իրենց նոյն դրոշմը՝ 2 զանազանութիւն ունին. «Լեւոն թագաւոր հայոց», «Լեւոն թագաւոր ամէն Հայոց»: — Փչրուած անօթի դրամներէն աւելի թանկագին էր. մէկ դին՝ թագաւորին ոսկեգրուագ պատկերը, մէկալ դին՝ առիւծանիշը. բերանը՝ կափարիչ արծաթէ:— Այդ գերեզմանոցն առնօք ՋԱՊԷԼ ԹԱԳՈՒՀԻՒ հիմնած ու իննամարկան հիւանդանոցը եղած է:

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԻՊՔ ՄԸ

Անցեալ տարի՝ Յունիսին, Մոլի մէջ՝ ամերիկեան Պօրտ Ընկ.եան ժողովարանը նորոգութեան համար քանդուած պահուն, բանւորներ կը գտնեն մարդկային կմախքներ՝ հիմերուն խորերէն: Յետոյ երիկի հարուած մը երեւան կը հանէ 3 հատ ոսկեայ խոշոր ու բոլորչի օղեր՝ զոր կռիւ մը վերջ կ'ատիպուին յանձնել քաղքին գերմ.Մխիթարուհիներուն: Այդ 3 օղերը կը կշռեն100 տրմ.զուտ և մաքուր ոսկի, 2ն՝ապարանջանի մեծութեամբ, միւսն ալ աւելի խոշոր: Կ'ենթադրուի թէ այդ զարդեղէնները հոն թաղուած կիներու մարմիններէն մնացած ըլլան: Իսկ նոյն վայրին մէջ գերեզման գտնուելու պարագան կը հաստատէ այն վարկածը թէ՝ անցեալին մէջ հոն գոյութիւն ունէին Մամիկոնեանց պալատներ և եկեղեցիներ: Մինչեւ ցիք ցարդ այդ տեղը Սարայներու վիզ (պալատանց վիզ) կը կոչեն, քովի թաղն ալ Գուրs մահիա (Գայլերու թաղ): Աւերակներու վեր, բլուրին գագաթը կան հին բերդերու աւերակներ: Այդ վայրերը գիտական պեղումներ եթէ կատարուին, անշուշտ նոր լուսաբանութիւններ պիտի յայտնուին Մամիկոնեանց, Գայլ-վահանի և իր ազգատոհմին մասին:

Ա Ն Ի Մ Ջ

Վերջերս կատարուած պեղումներուն ատեն՝ երեւան եկած են 2 եկեղեցիներ եւս, Ա.ը 14,60 մէթր երկայն և 9,60 մ.

լայն, Բ.ը 5,87 մ. լայն և 8,60 մ. երկայն՝ առաջինին հիւսիսային կողմը, քանդուած գմբէթով։ Քանդակներու վրայի նշաններէն դատելով՝ անոնք պէտք է չինուած ըլլան ԺԲ. դարուն։ Ս. Սեղեցիին բոլորտիքը կան խաչքարերու կտորներ։ Գտնուած են նաև յախճապակեայ ամաններու մասեր՝ արաբերէն արձանագրութիւններով։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Անգլ. նոր հանդիսէ մը քազուած։ 1. Դուրանեան ցեղեր (Թուրք, Թիւրքմէն, Թաթար, Ուչար) 4 միլիոն։ 2. Դեռ մայրենի լեզուներն խօսող իսլամացած Քրիստոնեաներ 300 հազար։ 3. Քիւրտ 3 միլիոն։ 4. Լազ 200,000։ 5-9. (Կովկասեան ցեղեր) Չէրքէզ 1 միլիոն, Չէչէն 200 հազար, Աւարացի 100 հազար, Գարապաղ 200 հազար, Վրացի 100 հազար։ 10. (Ալպանացիք) Իսլամ 2 ½ միլիոն, Քրիստոնեայ 500 հազար։ 11. (Արաբք) Հիճազ-եէմէն 5 միլիոն, Միջագետք 3 միլիոն, Տրիպոլիս 1 ½ միլիոն, Տիւրզի 100 հազար, Սուրիացի 2 միլիոն։ 12. Քրիստոնեայ Սուրիացի 1 միլիոն։ 13. Գրնչու 200 հազար։ 17. Յոյն 3 միլիոն։ 15. ՀԱՅ 2 միլիոն։ 16. Պուլկար 1 միլիոն։ 17. Ուլահ 200 հազար։ 18. Սերպ 200 հազար։ 19. Եւրոպացի 100 հազար։ 20. Հրեայ 400 հազար։ 21. Գըզըլպաչ 1 միլիոն։ 22. Ֆէլլահ, Թահիաճի եւն. 100 հազար։ 23. Եէզիտ 100 հազար։ Համագումար 32 միլիոն։

Ա Ջ Գ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Թուրքը ժողովուրդներու խումբ մըն է որ ծագում առած է Չինաստանի հիւսիսային կողմը։ 7րդ. դարուն հաստատուած կը գտնենք զինք Թուրքաստանի մէջ։ Թուրքերը 655ին յարձակում կրած են իսլամ Արաբներէ։ Դպիր կոչուած Թուրքեր Հայաստանը գրաւելու համար պատերազմած են Խալիֆաներու դէմ 8րդ. դարու ամբողջ տեւողութեանը։ 840ին՝ Մօթթազէմ Խալիֆան Թուրք կալանաւորներէ պահակախումբեր կազմեց և այդ բանակը քիչ առնէն համննդարձաւ։ Թուրքերն «էմիր-իւլ-իւմէրա» պատուանունը իրացուցին և

իշխեցին Խալիֆա անուամբ։ ԺԱ. դարու կիսուն կը կազմուի Սելճուկեան Թուրքերու հարստութիւնը որուն կը յաջորդէ Օսմանեցի կոչուածներունը ԺԴ. դարուն սկիզբը։ — Թուրք հարստութիւն ըսելով կ'իմանանք հետեւեալ 9 ցեղերը. — 1. Հեփթաղ (Euthalides) կամ Սպիտակ Հոնք։ 2. Ջեւնա կամ Ագենա Թուրքերը որոնք անդ հանդիսացան արեւելեան Թաթարիստանի մէջ։ Ք.ա. 552 թուին։ 3. Ույղուր (Ouigours) կամ Հունգարական Թուրքերը։ 4. Հոսիք (Hocikes)ները որոնք բընակչինչ ըրին Ագենաները, մինչ իրենք ալ բնակչինչ եղան ձէնկիզ-Խանէն։ 5. Թոլոնեանք (Tholonides), այսպէս յորջորջուած՝ Թոլոյի անունով որ Հաշմէթի հայրն էր, 879ին վերհպատ եղած Եգիպտոսի և Սուրիոյ։ 6. Իշշիտեանք (Ikschidites). պետերնին՝ Ապուպէքիր Մուհամմէտ իշխանութիւն մը հիմնեց Եգիպտոս։ 7. Ղազնեվի (Gaznévides)ները որոնք Խորասանի տիրեցին Ժ. դարու վերջերը։ 8. Խովարեզմեանք (Khovaresmiens) որոնց պետը հաստատուեցաւ Խովարեզմի մէջ ԺԲ. դարու սկիզբներն։ 9. Սելճուկեանք։ — Այսօրուան Թուրքը բաղկացած է հետեւեալ ցեղերէն. — 1. Բուն Թուրքերը կամ Օսմանեցիք, այսպէս յորջորջուած՝ Օսման Ա. Սուլթանին անուամբ։ 2. Թուրքաստանի Էօզպեհները որոնցմէ սերած են Այտընի «Զէյպէք»ներն, ըստ Խ. Ուզուրլեանի։ 3. Թուրանեանք (Սիպերիա)։ 4. Թիւրքմէնք (Գապուլի, Հէրաթի մէջ եւն.)։ 5. Խըրղըզները (Զինաստան և Ռուսիա)։ 6. Եագուզները (Եէնիսէյի վրայ)։ 7. Զուվաշներն (Օրէնպուրկի կառավարութեան մէջ)։ Գ. Մարգարեանի նոր «Օսմ. Պատմութեան» մէջ կը հանդիպինք Նօղայ, Գըպչաք և Մանչու ցեղանուանց ալ։— Օսմ. կայսրութիւնը հաստատուեցաւ յաջորդաբար ԴՈՒՐԱՃՍ. ՀԻՍՄՐ (Օսման Ա.ի կողմէ» 1280ին, ՊՐՈՒՍԱ (Օրխանի կողմէ) 1326ին, ԱԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ (Մուրատ Ա.ի կողմէ) 1361ին, վերջապէս Կ. ՊՕԼԻՍ (Մահմէտ Բ.ի կողմէ) 1453 ին։ Մինչեւ այսօր կայսերական գահ բարձրացած են 35 Սուլթաններ։

Մ Ո Ի Հ Ա Ր Ր Է Մ

Արաբական այս ամսուան 1էն կ'սկսի Հիճրէթի Թուականը որ տարւոյս վերջերը 1332ը կը մտնէ։ Հիճրեք արաբական բառ մըն է որ գաղթում կը նշանակէ, և «Հիճրէթի Թուական» ըսե-

լով կ'իմացուի Իսլամաց Մարգարէին՝ Մուհամմէտի Մէքքէէն Մէտինէ գաղթի թուականը։ — Արաբական այս տարին հիմայ գործնական կեանքի մէջ այժմէական ենթէ դադրած է գրեթէ, թէ և ինչ ինչ պայծառագիրներ տակաւին կը կրեն զայն՝ եւմատականին քով։ Հիճրէթի տարեգլուխը կրօնական տօն մըն է Մահմէտականներու համար. Սուլթանը կ'ընդունի նախարարներու և այլոց չնորհաւորութիւնները։ Քէրպէլայի եղերական իրողութեամբ (10րդ. օրը) նշանաւոր եղող այս ամիսը կը տօնուի մանաւանդ Շիի Պարսիկներուն կողմէ, քանի որ կը յիշեցունէ Ալիի որդւոյն՝ Հիւսէյինի ազէտալի մահը. Սիւննի Տէրվիշներն ալ կը հետեւին նոյն սովորութեան։ Իրր յիշատակ Քէրպէլայի նահատակին ունեցած տարապայման ծարաւին (իր վախճանէն առաջ), ամէն խմիլիքէ կ'զգուշանան և կամ հազէ ամանով ջուր կը խմեն և կապոյտ փոխիոց կր կրեն։ Թէքքէներու մէջ կը կատարուին եղերերգութիւններ ուր կը պատմուի Հիւսէյինի ախուր վախճանը։ Մուհարրէմին՝ իսլամ բոլոր ժողովուրդները կը պատրաստուին աւանդական աշխուրին (ախորժապուր)։ Այս ամսամուտին, կատակի սովորոյթներ ալ կան. նոյն օրը փոխ արուած բաներ ետ չեն կրնար ուզուիլ, որով մոռացկոտներ կը խարուին՝ դրամի, պղնձեղէնի և այլ իրերու փոխատուութեամբ։

Վաղեմի օտագրող եւ ազգ. գործիչ Մ. Փորթուգալեանի 2 աղջիկները որոնք գրաշար են Մասիսիա եւ որոնք Հայ տպարանական աշխարհի 400 տարուան գոյութեան մէջ եզական պոյգն են իրենց սեռով։
[Մանրամասնութիւնը տե՛ս ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ, Թէոդիկ]։

ՄԱՌՕՆԻ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

«Անթել հեռագիր»ին այս իտալացի հնարիչը նոր գիւտ մըն ալ ըրած է որ պիտի յեղափոխէ նաւորդներու աշխարհը։ Իր հնարածը կողմնացոյց մըն է որ պիտի անհետացունէ մշուշի պատճառաւ յաւազ գալիք ծովայն վտանգներ։ Մեծանուն գիտունը խօսեցունենք այս մասին. «Ենթադրենք որ ցամաքի վրայ խել մը փարոսներ և ծովի վրայ քանի մը նաւ իրարմէ զանազան հեռաւորութեամբ գտնուին, րոլորն ալ 'ի վիճակի՝ անթել հեռագիրի կայծեր ղրկող։ Թանձր մառախուղի կամ սոսկալի փոթորիկի մը ատեն, նաւապետը չփոթուելու համար նաւած է սակայն, զի թէեւ կրնայ լուրեր առնել, բայց չգիտեր թէ հեռագիրը ո՛ր դիէն կու գայ։ Իմ գործիքս այդ թերին է որ պիտի լրացունէ անթել ալիքներով որոնք պիտի ցուցունեն հեռագիրին ուղղութիւնը։ Եռանկիւնաւորման խնդի՛ր մը պարզապէս. նաւապետը փարոս մը կ'առնէ աչ կողմէն, ուրիշ մը՝ ձախէն, կ'եռանկիւնաւորէ ու կը հայուէ, կամ փարոսին ուղղութեամբ նաւ մը կ'առնէ, կ'եռանկիւնաչափէ և ո՛ր ըլտնուիլը կը հասկընայ, այնուհետեւ անվախ յառաջացունելով իր նաւը»։

«ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶ»

Պատկ. կիսամսեայ հանդէս (օսկան ազգ. Ֆիզիքական կրթութեան), թեւակոխած է Բ. տարին Աւտօնատէր-խմբագիր՝ մարմնամարզի ուսուցիչ Շ.Մի. սաքեան, Բաժնեգին՝ տարեկան 50 դրշ., արտասահման 8 ֆր., հասը 1 դրշ., Հասցէ.— եէնի վօյճօ Խան, թիւ 19, կ. Պոլիս

«ՆԱՒՕՆԱԼԱՍ»

1882ին ՊՈՒՔՐԷՇ հիմնուած Կեռնիի Ապահովագր. Ընկ.
Դրամագլուխ 2 միլիոն։ Պահեստի գումար 4 1/2 միլիոն Պահեստի գումար բրիմներու, վնասուց եւն. 24 միլիոնէն աւելի Ապահովագրեալներու վճարուած վնասներ 110 միլիոն մինչեւ 1911։ — Մանրամասն տեղեկութեանց համար դիմել Ո. ՄԻՆԱՍԵԱՆի (Ընդհ. գործակալ Թուրքիոյ), Կ. Պոլիս, Գալաթիա, Էսմէր Ապիս Խան, թիւ 9 եւ 16։

ԿԵԱՆՔԻ ԱՇԽԱՐՀ

Նշանաւոր բրօֆէսօր մը վերջերս Լօնտոնի արքունական կաճառին առջեւ ճառելով Տարուբինականութեան վրայ՝ խօսեցաւ արագ աճումի զարհուրելի կարողութեանց մասին՝ թէ՛ կենդանական եւ թէ բուսական թագաւորութեանց մէջ, որոնք ապրող կեանքերու այլ եւ այլ նմոյշներու չարունակութիւնն ապահոված են՝ երկրաբանական ամենահին գարերէն սկսեալ յաբատեւ յաջորդութեամբ մը, մրաժամանակ ըլլալով կարեւոր միջնորդ մը՝ յարմարցուելով յառաջ եկած նորանոր ձեւերու արտադրութեան: Այսպէս, սովորական խոտ մը Sisymbrium Sophia կ'արտադրէ 3 քառորդ միլիոն հունտ, որոնց ամէնքն ալ եթէ աճին ու բազմապատկուին՝ 3 տարիէն կրնան ծածկել երկրագունտիս ամբողջ ցողային մասը: Տարուին հաշուած է թէ բոլոր կենդանիներէն ամենադանդաղ կերպով յղի մնացողը փիղը եղած է 750 տարուան մէջ 1 զոյգէն յառաջ պիտի գային 19 միլիոն փիղ, մինչ 1 ճագարէն պիտի ծնէին 1 միլիոն հատ՝ 4-5 տարուան մէջ, ինչպէս հաւանաբար եղած են Աւստրալիոյ մէջ և ճանչցուած իրրեւ «ազգային աղէտ»:

† ՎԵՐ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՃԷՆԱՆԵԱՆ
Հիմնադիր համանուն վարժարանին ի Գօնիա

ԱՆՑԵԱԼ ՏԱՐԻ

Մարտ 11 ին, Բերա, Բանկալթիի Հայոց անթաղ գերեզմանատան մէջ,— որուն եղերամասը 15,000 ոսկիի գընած էր Քաղաքապետութիւնը՝ պղտոտան լայնցունելու համար, և ուրկէ մնացեալ ոսկերօտին հանուած էր,— մնծաչուք սգահանդէս՝ ի ներկայութեան Ս. Պատրիարք Հօր և ծովածաւալ հաւատացեալներու: Բոլոր ոսկորները կ'ամփոփուին Հոգեւոր Տիրոջ քով, մանաւոր փոսի մը մէջ:— Թէ ո՛վ է «Հոգեւոր Տէր» կոչուած եկեղեցականը, կարդալ Տիպ ու Տառ, Թէոդիկի նոր երկը:

Մարտ 15 ին, իր բռնած հակաասհմանադրական ընթացքով ամբողջ Հռոմէական Հայերը դժգոհ թողուցած եւ աղմկած Կ. Պատրիարք Թէրզեան Գերապայծառ՝ կառավարութեան կողմէ իր հրաժարումը հաստատուելով՝ հետեւորդ եպիսկոպոսներով վերջապէս դուրս կ'ելլէ Բերայի Պատրիարքարանէն, տեղի տալով ոսոիկաններու սոխպման:

Ապրիլ 14 ին, առաջին թռիչք սաւառնակի՝ Կ. Պոլիս: Նոյնպէս բացում Քարաքէօյի նորաշէն վայելչ և ամրակուռ կամուրջին:

Մայիս 26ին, Թիֆլիզի արքայական թատրոնին մէջ կը տօնուի Մշակ օրաթերթի փառաչուք քառասնամեակը:

Յուլիս 1ին, Ամենայն Հայոց նորընտիր Կաթողիկոս՝ Վեհափառ Գէորգ Ե. (Սուրէնեանց)ի օծումը:

Յուլիս 27 ին, ուրբաթ՝ լուսապէմին, (ժամը 3½) մէկ վայրկեան տեւող երկրաշարժ մը Կ. Պոլիս և ի չրջակայս: Միւրէֆթէ, Շարքէօյ, Խօրա, Կէլիպօլը եւն. գրէթէ աւերակ: Բազմաթիւ մահեր ու վիրաւորներ, մանաւանդ առաջնոյն մէջ: Օր մը վերջ կրկնուած թեթեւակի:

Հոկտ. 13ին, Էջմիածնայ մէջ և Օշական՝ Ս. Մեսրոպի գերեզմանին վրայ կատարուած հանդէսներով, բացուած կը հռչակուի Հայ տառերու գիւտին 1500ամեակի եւ Հայ տպագրութեան 400ամեակի նուիրուած յոբելեանական տարին՝ մինչև 12 Հոկտեմբեր 1913 տեւելի:

ԴԱՇՆԱԿՆ ՈՒ ՋՈՒԹԱԿԸ

—"—

Ջմայլելի էջ մը խոհրդապաշտ գրականութենէ, զոր բարգմանելով՝ կը ձօնենք Ս. Բաբելեան, Ց. Սիմաճեան եւ ընկերութեան:

Դաշնակը դամբան մըն է, որուն առընթեր՝ Ջութակը կ'սկսի աղօթել:

Սեւ բասալդէ ճոխ և հակայ դաշնակը, ոլքերով գեղազարդ, միշտ կը տպաւորէ պիա՝ իրենց յայտնութիւնը հայցող հոգիներով առլի միայնութեան մէջ, մինչ՝ նուագածութենէն առաջ՝ լռութեան մէջ մնկուսացած կը հանգչի ան, կ'յատ թանձրացեալ գիշերուան, և մինչ իր կողերուն, ինչպէս գետի մը ափոցին վրայ կամ նաւակայքի մը արտումութեան մէջ, գոհարէ լապտերներու ձեռով, կը վէպվէպին ջահակալներուն խուսափուկ փայլակները գորս կը գերին:

Կափարիչը վերցուած է: Եթէ վար ծռիմ, պիտի չտեսնեմ իր ոսկեթաւ երիզակներուն մէջ նուրբ ձեւը սիրունիկ Լեւքիոնէի մը՝ Անթինոյէի մը գետնադամբանէն յարուցեալ, այլ ոսկի ցօղեր միայն, որոնք ցիրար կը խաչաձեւեն եւ որոնք հեչտալի և անարկու թակարդն են նիրհող ու զարմանահար գեղեցկութեան, — վարմները գոր Հեվնեսոս՝ իր ճարպիկ գայրոյթին մէջ՝ նետեց մեղսապարտ Ասպիկին վրայ: Մեղեդին կը հանգչի սակայն անհերքելի, հրեշտակ կամ աստուածածութիւն հեչտագրգիռ, և լարերու վանդակին ներքեւ ո՛չ թռչնարանին գեղգեղանքը կը լսեմ, ոչ ալ թռչունները կը տեսնեմ:

Կ'զբօսնում ենթադրելով այս սուսերուա արկղին մէջ կեանքի և մահուան պատկերներ զորս ընդհատպ պիոի ճանչնամ, երբ իրենց սլացքը սարսուռ լոյսին մէջ: Բոլոր կարելի գոյութիւնները կը պահուըտին այս Պանդորի տուփին խորը: Թռչուններ, դիցանուհիներ, մեռեալներ՝ հո՛ն են ամէնքն ալ, ինչպէս և իմ ուրախութիւնս ու ցաւս, իմ խանդավառութիւնս կամ լալու բաղձանքս:

Դաշնակը հեթանոս դամբան մըն է, իսկ Ջութակը՝ կրօնական նուագարան մը: Դաշնակը պատկերներ կը պարունակէ, իսկ Ջութակը երգել կուտայ անոնց: Դաշնակը գոհարաւոր մըն է արքունի, իսկ Ջութակը միայն կը պատպատունէ զայն: Դաշնակը Պանդորի տուփն է, իսկ Ջութակը Պանդորն իսկ է որ կը խօսի, և կ'տանաբեկի՝ այդ ցաւագին նուէրները տուած ըլլալուն:

Երբ կինը ծնթծնքուն և արարողութեան համար զարդարուած՝ մուտաքսազգեստներու շրխնոցով մը յառաջանայ դահլիճ, բազմի այդ դամբանին առջեւ և ելեկտրայի նըրբաքայլ

ժարմնոյն արբչիւ օրօրումին վրայ, երբ ինք կը թուի ունկընդրկել նուագարանին, և անոր փարած՝ հնաոճ ցած ձայնով խօսիլ, և երբ իր աչ ձեռքը կ'ոլոքէ կամ կը յափշտակէ, հրնգէն ցպիկով զինեալ: Դաշնակը հարիւրձնական է և աչխարհիս իրերուն վրայ կը խօսի. ջութակահարը սակայն համակ դէպ ի երկինք կը խոյանայ. անիկա մթին կոճղն է լոկ՝ ուրկէ երաժչտական լուսեղէն ոստեր պիտի արձակուին, պիտի ժայթքին ու ճառագայթին անհունին մէջ:

Կը նչմարեմ միչտ, դաշնակին մէջտեղ, ահագին վայրահնկար մը ամփոփուած դէմքերով լի, Բուսէնի ոճով: Կը նչմարեմ նաեւ երկրորդական առաջը տարերական բնդարձակ սրահին մէջ կորսուած մարդուն, - բայց անիկա զարդանկար մըն է միանգամայն, յարադրեալ հնչուն առեղներու տպաւորականութիւն մը, վերակազմելով ներդաշնակութիւն մը անյեղլի տարրաբաժանումներով, նկա՛ր մը վերջապէս: Մինչդեռ ջութակը ձայն մըն է ինքնին, և դաշնակի այդ վայրանկարին հնչիւնն իսկ՝ անոր տրտունջը կամ յափշտակութիւնն է: Դաշնակին երաժրչտութիւնն անուղղակի կերպով երաժչտական է. գարձեալ, գծագրութիւն մը կամ գրութիւն մըն է անիկա: Բայց ազեղն ուղղակի կը դպի հոգիի մը, և ջութակին լարերը ձգուած են մեր հոգւոյն մէջ: Դաշնակը վարդջուց և ընդարձակ քարտաւտրան մըն է, իսկ ջութակը կը նչրչէ փոքրիկ դագաղի մը մէջ, մերինին նման:

(La religion de la Musique պիրէնի) ԳԱՄԻՅԼ ՄՕԳԼԷՈ

☞ 333րդ. էջի պատկերը կը ներկայացնէ

ԼՏԿԱՈ ՇԱՀԻՆԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔը (Բարիզ)։
Ձախէն աչ — Ապագի, Լ. Բաշալեան, Ա. Զօպանեան, Մ. Պարթեւեան, Ագաւ (1898)։

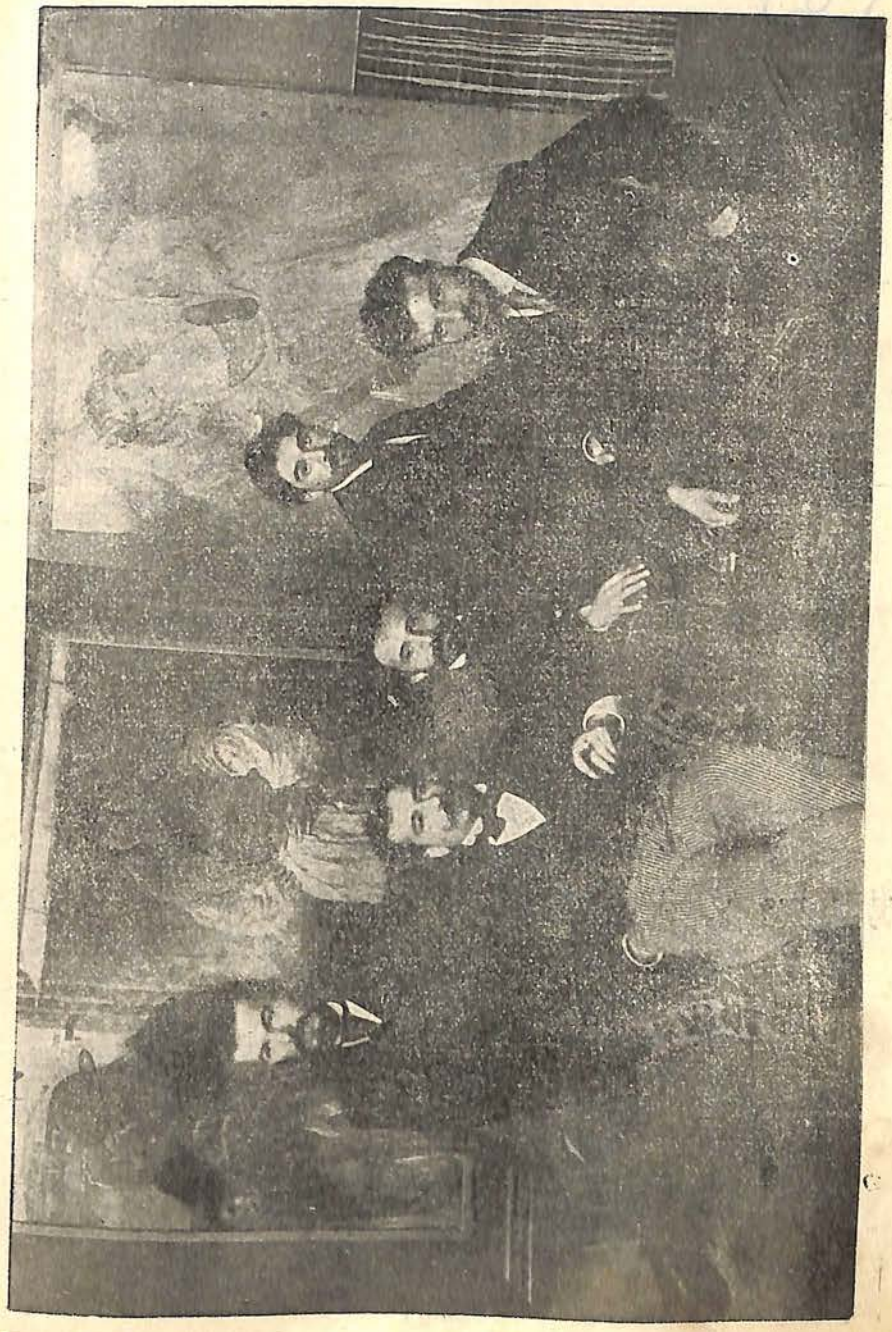

ԱՐՈՒԱԿԱՆԸ

Մեսափ՛ն, անուշ՛ր կիր,
Քովս ես անա՛, կը ժպտիս
Կիրքի վարդադալիր մը սարսռահարեալուն մէջէն,
Սէրոջդ մերկ ու մոլեգնած:
Յարոյկ մըն ես հրապոյրներուդ.
Երակներդ ու մազերդ բռնկած են,
Ու կը վառին... Ես ստիներդէդ՝ սիրով ուռած,
Տարփանքներուդ յոյզով լեցուն՝
Դէպ ի շրթունքդ կ՛երկարին,
Մեսափ՛ն, անուշ՛ր կիր:

Բազուկներդ գոյգ, վերամբարձ,
Ջաներուդ պէս կը հրդեհին
Բարացած մորթդ ցանկոտելու գիշերին.
Աչքերդ երկու բաժակներ են մանուկ՝
Հեշտանքներուդ բանձր գինիով առլցուն,
Ու մարմինդ կը նմանի վայելքներուդ չրվէժի:
Ես կը փախնամ այս գիշեր
Գեղեցկուհիներէդ երեւակայական,
Մեսափ՛ն, անուշ՛ր կիր:

Կը մօտենամ քեզի յանկարծ,
Աչքերուս փակ ու խելագար՝
Շօշափելով կատաղօրէն
Բոլոր գիծերը կեւերուդ
Փուռ ձեռանոս իրանիդ:
Ձեռքերուս տակ սրսրիդով կը փորորկի
Քու մարմինդ հեշտասաւառ,
Ու երբ շրթունքս կը մօտեցնեմ
Շրթունքներուդ ծաղիկին՝
Փախած ես դուն արդէն քովէս,
Զգեցած որ չուկ խռնարհիմ
Ոչոտականիդ առջեւ վայրի,
Աչքերուս փակ ու բազուկներս ալ թափուր,
Մեսափ՛ն, անուշ՛ր կիր:

Բերա, 21 Նոյեմ. 1912 ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

Արդարութիւնը ո՛վ որ ուշացուներ, ուրացած կ՛ըլլայ զայն: ԿԼԱՏՍԹՐՆ

Իրերն ու մարդիկը գատած ատեններս՝ աճապարելու չենք. պէտք է ժամանակ տանք անոնց, որպէս զի հասունանան և որոշ յայտնուին: Այն ատեն պիտի տեսնենք թէ ո՛վ է վատ թար ու անպատուաբեր երեւցող դէպքերը լաւագոյններն են եղեր, ո՛վ անկեղծ ու պատուաւոր նկատած անձերնիս ալ՝ կատարեալ կատակեոգաններ:

Մուրացկանութեան դուռը բացող՝ Մուլութեան բանալին կայ միայն:

Ինչպէս որ լուսինը — տեսանելի ըլլայ թէ ոչ — իր ազդեցութիւնը կը գործէ ծովին մակընթացութեանն ու տեղատուութեանը վրայ, անանկ ալ սիրեցեալի մը դէմքը— ներկայ ըլլայ թէ բացակայ— կը վարէ հոգիին մակընթացութիւններն ու տեղատուութիւնները:

Քիչ բանի կարօտիլ և շատ վայելել. փիլիսոփայի երջանկութիւն: Շատ բանի կարօտիլ ու քիչ վայելել. ռամիկի երջանկութիւն:

Ճշմարտութեան հետ քիչ մը սուտ խառնելը տարբերութիւն պիտի չունենար հիւրի՝ մը մեր հրամցուցած այն կերակուրին որուն մէջ ցօրեկի մը չափ թոյն դրած ըլլայինք:

Մրջիւնին բնակարանին մէջ՝ չրհեղեղ է ցօղը:

Առուլութեան մը կառքին անիւները չարժման մէջ դնելէն առելի դիւրին բան չկայ. բայց անգամ մը որ սկսին թաւալիլ անոնք՝ շատ դժուար է այդ կառքը կեցուներլը:

Պատուոյ դուռին քով պահապան դրէք միայն լաւ նկարագիրը:

Փոխը՝ բարեկամութեան թելը կարող մկրատն է:

ԳՈՅՆ ԶԳՈՅՆ

ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԾԱԾԿԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Ալփասլան—Աղեքս. Փանոսեան: Ակումիա — Յ. Գ. Մրմրեան: Անահիտ — Զապէլ Հ. Ասատուր: Անայիս — Եւփիմէ Ա.եւոպեան: Անցորդ — Տիգրան Կամսարական: Ատրպետ — Սարգիս Մուրատեանց: Ատրուչան — 1. Յկր. Սիմոնպոլսեան: 2. Հ. Ս. Երամեան: Արամազդ — Բ. Բէչեան: Արայ — Ռ. Յ. Պէրպէրեան: Արաքս — Հ. Ասատուր: Արէա — Յ. Գուրգէն: Բանագող Լուսթիւնեան — Գրիգոր Թորոսեան: Գիսակ — Պատուելի Ա. Կ. Պետիկեան: Կլանիկ — Տիրան Քէլէկեան: Դանան եկեղեցացի — Մադաքիա Արք. Օրմանեան: Եանսինուր — Նահապետ Ռուսինեան: Ե. Մենիկ — Երուանդ Շնորհքեան: Երուխան — Երուանդ Սրմաքէշխանլեան: Երօտ — Երուանդ Օտեան: Եւտերպէ — Զարուհի Քալէմքեարեան: Զեփիւռ — Վ. Մալէզեան: Էժանիար — Ռուբէն Զարդարեան: Է. Ակնուն — Խաչատուր Մալումեան: Էտվայս — 1. Արամ Անտոնեան 2. Ագապի Սայապալեան: Թախտուլ Վանանդացի — Հ. Գաբրիէլ Մէնէվիշեան: Թափառիկ — Լ. Բաչալեան: Թլկատինցին — Յովհ. Յարութիւնեան: Ժիրայր — Ե. Օտեան: Ժիրայր Շիրակացի — Սիմոն Զէօմլէքճեան: Իտարա — Տ. Զրաքեան: Լէօ—Աւետիս Բարսեղեանեան: Լիլիա — Վ. Փափազեան: Խաչքնար— Յ. Գ. Մրմրեան: Ծերենց — Տքթ. Յովհ. Շիշմանեան: Կամուշ — Ե. Թօլեան: Կարօ — Արտ. Յարութիւնեան: Հ. Աբեղեան—Հրանտ Նազարեանց: Հայկակ — Արփիար Արփիարեան: Համակ—Մեսր. Վրդ. Նարոյեան: Հայր-Հայրան — Ե. Տէմիրճիպաշեան: Հորոյ — Նշան Ճիլմանեան: Հրազդան — Ս. Արփիարեան: Հրանդ — Մելքոն Կիւրճեան: Հրաչեայ — Ռ. Յ. Պէրպէրեան: Հրպետ—Ս. Արփիարեան: Մոլորակ — Հ. Ասատուր, յետոյ Տ. Կամսարական: Մարա (և Մերսէմէս)— Ս. Անտոնեան: Մենասէր—Տիգր. Արփիարեան: Մտոի Յովհաննէսեան — Մեր. Պարսամեան: Մելանիա, Մոնազ և Մշակ — Ե. Տէմիրճիպաշեան: Մենիկ— Լ. Բաչալեան: Մխիթար Պոնտացի—Մելք. Կիւրճեան: Մտրացան—Գր. Տէր Յովհաննէսեան: Յ. Գուրգէն—Յակոբ Անտան Պիպէռճեան: Նեռ—Ս. Վռամեան (Օննիկ Դերձակեան): Նուբանիա—Ե. Տէմիրճիպաշեան: Նուբ-

հան—Հրանտ Մամուրեան: Ն. Ն. Ծար—Եղիա Սուքիկեան: Շահան—Զապէլ Եոյեան: Շահնուր—Մատթէոս Մամուրեան: Շահնուրի բարեկամը—Բաբգէն վրդ. Կիւլէսէրեան: Շանթ—Լ. Սեղբոսեան: Շ. Շաւարշ—Միքիթաս Արապեան: Շանթքէօ—Զիփթէ-Սարաֆ.: Շաւասպ Ծիածան—Միսաք Մնձարենց: Զագըրճալը—Գր. Թորոսեան: Ռատամէս—Յ. Ալփիար: Ռ. Ա. լիքեան—Ռուբէն Որբերեան: Ռ. Սեւակ—Ռուբէն Զիլինկիրեան: Ս. Անգեղեայ—Արշակ Ա. Ալպոյաճեան: Սիմէլլա—Ենովք Արմէն: Սիամանթօ—Ատոմ Եարճանեան: Սիպիլ—Զապէլ Հ. Ասատուր: Սիմէոն Ծերունի—Ս. Զէօմլէքճեան: Սիրայր—Տ. Քէլէկեան: Սուրէն Պարթեւեան—Սիսակ Պարտիզպանեան: Սըսական վարդապետ—Ներսէս Եպսկ. Դանիէլեան: Վահրամ—Գրիգոր Օտեան: Վարդ-Մելիք — Մուշեղ Եպսկ. Սերոբեան, Վիվիէն Հօրքինա — Ե. Արմէն: Վրոյր — 1. Մ. Մամուրեան, 2. Ղեւոնդ Եպսկ. Շիշմանեան, 3. Ղեւոնդ Վրդ. Դուրեան: Տամեւ — Վահան Թէքէեան: Տիւսաբ — Սրբուհի Տիւսաբ Փաչա: Տէրվիշ — Ա. Զօպանեան: Տէրտունի — Ս. Պարթեւեան: Տիրայր — Մաղաքիա Արք. Օրմանեան: Տօմինօ—Ռուպէն Սամիկեան: Բաֆֆի—Յակոբ Մելիք Յակոբեան: Փայլակ—Ժագ Սայապալեան: Քամառ Քաթիպա — Ռափայէլ Պատկանեան: Քասիմ—Միսաք Գօչունեան: Քննասէր—Մաղաքիա Արք. Օրմանեան: Քրիզանթէմ—Յ. Ալփիար: Քօտաք—Զիփթէ-Սարաֆ.: Օ. Պիծակեան—Ա. Զօպանեան: Օր. Ալիս — Զապէլ Հ. Ասատուր: Ֆանթազիօ — Արշակ Զօպանեան:

☞ Ծածկանունն նկատուած չեն այն անուններն որոնց մէջ մականունը միայն փոխուած է կամ սկզբնանունը միայն գործածուած:

Ատա Բազար, 20 Հոկտ. 1912 ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԷՍ Է.Ջ ՄԸ

Բարեկամս, Պ. Մատթ Ռուսօ, Տրիպոլիսի պատերազմին առթիւ Կ. Պոլիսէն վատրուած՝ վերջերս վերադառնալով Իտալիայէն, պատմեց ինձ թուրքիարնակ իտալացի ապաստանեալներու կեանքէն դէպքեր որոնք ինձ յիշեցուցին Պանքայի ցոյցէն յետոյ եղած կոտորածին առթիւ Աթէնք ապաստանած հել մը Հայերու ազատա բարքերը:

— «Հինգ ու կէս ամսուան մէջ իտալ. կառավարութիւնը մօտաւորապէս 2 1/2 միլիոն ֆրանք ծախսից Թուրքիայէն վտարուած Իտալացիներուն համար, 5, 10, 15 ֆրանք օրական և մարդ-գլուխ կը վճարէր. թատրոններն ու երգեցիկ սրճարանները ձրիաբար կ'ընդունուէին, այլ սակայն, (աւելցուց Պ. Ռուսօ որ ապաստանեալներու Քոմիթէին անդամներէն էր) գէշութիւնը սա էր որ կարգ մը բարեկեցիկ Իտալացիներ որոնք 30-40 ոսկի ամսամթոշակ կ'առանձային՝ անամօթաբար կը ներկայանային յանձնաժողովին, կը պահանջէին ու իւրաքանչիւրը 10-15 ֆրանք կ'առնէր օրական, զրկելով աղքատներն իրենց հացէն...»:

* * *

Կոստբաժէն անմիջապէս յետոյ հայ գաղթականներու հեղեղ մը սկսաւ թափիլ Ամէնքի մէջ: Պէտք էր ճար մը մտածել զանոնք պատսպարելու և կերակրելու համար: Բարեկամիս՝ Երուանդ Օտեանի առանձնատունէն տակ կազմեցինք յանձնաժողով մը որուն անդամներէն մին ալ ես էի: Առանց բնակարանի մնացած 1000ի չափ երկտեղ վթխատականներու պատսպարան հայթայթելու համար՝ որոշեցինք դիմումի ընել Պ. Տէլիճանիի: Ծերունի նախարարապետն անմիջապէս հրամայեց հաստատել Ֆալէռօի դաշտին մէջ (Բիրէի մօտ) 50 վինտորական վրաններ որոնք յետոյ տեղափոխուեցան Ամէնք: Առանք լիուլի պատսպարեցին բոլոր փախստականները: Յետոյ քննութեան մը ձեռնարկեցինք աւելի հացի կարօտ անձերը որոշելու և անոնց օրական ապրուստ մը հայթայթելու համար: Այս աշխատութիւնը բաւական տաղտուկ պատճառեց մեզ, որովհետեւ ամէնքը կ'ուզէին իրր աւելի հացի կարօտ արձանագրուիլ, մինչդեռ իրենց մէջ մարդիկ կային որոնք ֆեմիներուն տակ հարիւրաւոր ոսկիներ պահած էին, ինչպէս յետոյ յայտնուեցաւ: Կարգապահութեան համար որոշեցինք իւրաքանչիւր վրանի մէյմէկ տասնապետ կարգել. առանց մէկ կը գտնուէր Մարգար անունով Մշեցի մը զոր չեմ գիտեր ո՛ր թիւ վրանին տասնապետ կարգած էի:— Լօնտոնէն Հայ գաղթականներու համար Ամէնքի Անգլիական դեսպանատունը եկած բաւական կլորիկ դումարով, հանպանակութեամբ ևս յղի, օրական 60 լէվթա (3 ղրուչ) աւելիքի դրամ կը վճարէինք ամէն մէկուն, Ամիս մը չարուչմուչ եղաւ և յետոյ երբ զմեզ ա՛նքան ազնուօրէն հիւրընկալող Ամէնցիներէն այլ ևս չէինք կրնար դրամ հաւաքել, գաղթեցուցինք բաչխումը: Այնուհետեւ չատեր ոսկան մեկնիլ դէպ ի Եգիպտոս և Ռումանիա:

Տարի մը վերջ Գահիրէ կը գտնուէի: Օր մը բարեկամի մը հետ Հայկ. Բարեգործական Ընկերութեան սրճարանը գացած էի՝ տեսնուելու համար մէկ քանի ծանօթներու հետ, երբ գէշ հագուած մարդ մը քովս եկաւ: «Բարե՛ւ» ըսաւ: «Բարե՛ւ» պատասխանեցի, «բայց չեմ յիշեր, ո՞վ էք դուք»: Անոնք մը առաւ և նատեցաւ քովերնիս: — «Ինչպէս!, չէ՞ք ճանչնար զիս... դուք չէի՞ք որ Ամէնքի վրաններէն մէկուն տանտէրը կարգեցիք զիս. ես Մշեցի Մարգարն եմ»: Իսկոյն յիշեցի զինքը որ այն աեսն իր կարգին՝ օրական 60 լէվթա կ'առնէր, լինէ կը ներկայանար հիմայ միևնոյն խեղճը, միևնոյն աղքատը, միևնոյն ազատ հագուստներով, ինչպէս վրաններուն տակ: Սուրճ մը ապսպրեցի իրեն. թէյ ուզեց՝ հացով ուտելու համար: Անօթի էր:

— Ի՞նչ գործ կ'ընես, ձայնեցի իրեն: «Ա՜հ, մի՛ հարցներ, փորձանք մը եկաւ գլուխս, սարսափելի՜»: — Անցած ըլլայ, ըսի, ի՞նչ փորձանք, պատմէ՛ տեսնենք: «Երբ Պօլսէն Ամէնք փախայ, 80 Օսմ. ոսկի մնէի վրաս....»:— Բայց ընդմիջեցի, դուն ինքզինդ աւուր հացի կարօտ ներկայացուցած էիր, և օրական 60 լէվթա կ'առնայիր!: «Այո, չուզեցի ինքզինքս յայտնել և ճչմարիտ աղքատին բաժինէն ե՛ս ալ առի, ըսաւ տեսակ մը անպատկառութեամբ. բայց հոս քանի մը մարդիկ ինծի պահատու, շրևհնեցրիկ ըսին, իսալատուն տարին ուր 2-3 չաթման մէջ ամբողջ ունեցած 80 ոսկիս վրայ տուի: —«Կորի՛ր առջևէս» գոչեցի յանկարծ՝ ինքնիրմէս ելած: Աղքատին բաժինը խորոց տպիրատ մը կարելի չէր արգէն տարբեր վիճակի մը մէջ տեսնել:

ԳՐ. ՔԱԼՖԱԵԱՆ (*)

(*) Յօդուածագիրը որ հիմայ 45 տարու, հին Հնչակեան մըն էր աւելնօք՝ Դեպքին տարին Ամէնք փախած էր հոն միայն երկար տարիներ, ինչ յունա-կառաջիք», «Գահէռ ուիքլի» և «փոլոնեզ տէ լօքսեմպուրկ» 1902-7, Գահիրէի մէջ: Սահմանագրութեան հռչակմամբ Պօլիս դառնալով 1909էն ի վեր կը հրատարակէ Gazette financière չաբաթաթերթը, իսկ 1 Դեկտ. 1912էն սկսեալ կ'ընծայէ Սեւ կատու երգիծաթերթը՝ համագործակցութեամբ Ե. Օտեանի,

ԿԱՂԱՆԴ

ՓՐՅՈՒԱՇ ԷՋԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՏՈՐԷՆ

ԳՐԵՑ ԹԷՈԴԻԿ

Գեղեցիկ տպագրութեամբ և գեղարուեստական կոպքով գիրք մ'է այս, որ կը պարունակէ 14 վիպակներ որոնք պօլսահայ կեանքէն առնուած պատկերներ կը ներկայացուննեն։ Հեղինակը Թէեւ գրած է Կաղանդի առթով ձմեռ գիշերները կարդացուելու համար, բայց ամէն եղանակի մէջ ալ և ամէն ատեն շատ հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին։ Ընթերցողը եթէ սիրտ ունի, չկրնար չզգածուիլ. եթէ գրական մարդ մ'է, գրագիտական մեծ հաճոյք կը վայելէ՝ այն կարդալով։ Հեղինակին՝ իր միտքեր արտայայտելու և իր երեւակայութեան ծնունդներին իրական մարմին տալու համար գործածած հայերէն հատընտիր բառերի ճոխութիւնն ալ մասնաւորապէս կը գրաւէ ընթերցողի ուշադրութիւնն ու հիացումը. կարծես Թէ աշխարհաբար հայերէն լեզուի բառագանձ մէ որ Թէոդիկ մինչեւ իսկ չէ քաշուած տեղ տեղ շատյաճախ գործածելէ, իբրեւ առատաձեռն հարուստ մը։ — Ամէն ընթերցասէրներին խորհուրդ կու տանք կարդալու այս գիրքը որ տարակոյս չունինք որ սրտի եւ ժոքի հաճոյք պիտի պատճառէ իրենց։

«ԱՐՄԻՆԻԱ» Մ. ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԵԱՆԻ

. . . Թէոդիկի այս գործն ընդհանրապէս մանկական կեանքէ ու ընտանեկանէն պարզ գիծեր մէջ կը բերէ. այդ շրջանակին յարմարելու համար՝ պօլսահայ ռամկօրէնն ալ խառնուած է այդ գրուածքներուն։ Այսպէսով տեղական գոյնն աւելի վառ գոյնով կ'արտացոլայ, գրուածքը կենդանութիւն կ'առնէ ու սիրուն գիւտերով համակրելի կը դառնայ։ Թէոդիկ կրնայ պարծիլ 2-3 գերազանցապէս սիրուն կտորներով՝ որոնք լաւ գրուած և շատ լաւ դիտուած են. այդպէս են «Ապուրոտ բերնով»ը, մանաւանդ «Դէպ ի Կաղանդ»՝ ուր Դեկտեմբերի վերջացող իրիկուններէն մէկուն մէջ՝ տան մը բոլոր անդամներն անգիտակ իրարմէ, լուռ, բաբախուն սիրտով իրարու երջանկութիւն կը հիւսեն Կաղանդի օրուան համար։ Տաքուկ բան մը կայ Թէոդիկի այդ նկարագրութեանը մէջ. ինքնատիպ են իր մտածումն ու նկարումը. կարծես իր շատ մտերիմ սիրտը կը բաբախէ հոն և ժողովուրդի մը ամբողջ ընտանեկան բանաստեղծութեան հոգը կ'ամփոփէ։

«ՈՍՏԱՆ» ԵՌԱՄՍԵՒՅ ՊԱՐԲԵՐԱԴԻՐ

ՎԱՀԱՆ (= ԿԱՐԱՊԵՏ ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ)
Ողբացեալ գրագէտ՝ որ անմնանուէր Դաշնակցական մըն ալ եղած է։

ԿԻՆ ԷԱԿԸ

Կին գեղանի—խաղցրատեսիլ.
Այլ որ՝ ի նա զանգանի,
Է իբրու ճանճ որ անժուժկալ՝
Մեղերն՝ ի տուի անկանի...:

ՅԱԿՈԲ ՈՍԿԱՆ

Այս անշիպ սիրուն քառեակը գոր ՝ես յանձնեց Գասպար Նեմցէ, ան յափոյ յօրինուած է՝ մտերմական շրջանակի մէջ՝ շորիկ ու շլմոր երիտասարդի մը գործած մէկ անխոհեմութեան առթիւ։

Հայ գրականութեան մեկենաս
ՂԱԶԱՐՅԻ ԱՂՒ ՅՈՎՍԷՓ ՂԱՅԱԲԵԱՆՑ

Ամիս մը ի Վլադիւ

ԳՐԵՑ ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԷՈՒՐԻԿ

Ատանայի 1909ի կոտորածին առիթով շատ մը բաներ հրատարակուեցան ասելի կամ նուազ մանրամասնութիւններով, թէ՛ լրագրութեան մէջ և թէ՛ առանձին գրքոյկներով. բայց ատոնք կարդացողը դարձեալ կ'ստիպուի մինչեւ վերջը հետաքրքրութեամբ կարդալ Տիկին Թէոդիկի գրած սոյն գիրքը որ չոր ու ցամաք տեղագրութիւն կամ պատմութիւն մը չէ՝ Թիւրու Քուականներ միայն նէ կայացուցող. ընթերցողը իր մտքով կը տեղափոխուի պատմուած տեղերը և պատմողին հետ մէկտեղ ինք ալ կ'զգայ, կը գտնէ իր ազգակիցներուն վիճակը, կը տխրի, կը մխիթարուի և յոյսերով կ'ոգեւորուի՝ հանգամանքներին համեմատ։

«ԱՐՄԷՆԻԱ» ՄԿՐ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

☛ Հագուագիւտ օրինակներ միայն մնացած ըլլալով 40 շահեկան պատկերներով այս գիրքին, փափաքողներու կը դրկուի 9 դրշ.ի կամ 2 ֆր.ի փոխարէն: Պօյաջ մէջ 7½ դրշ.: Դիմել հրատարակիչներուն՝ Վ. և Հ. Տէր-Ներսէսեանց:

ՈՂՋՊԱՀԻԿ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ՄԵՐ ՔՈՒՆԸ

Ընդհանրապէս չատ անկանոն է մեր քունը։ Անոր յատկացուած ժամանակը համեմատական չէ մեզի իւրաքանչիւրին մասին ու ձեռական աշխատութեանց հետ։ Բժշկական վերջին հրահանգներու համաձայն՝ կը բաւէ 7 ժամ քնանալը։ Մոռնալու չէ մանաւանդ սա հին պատուէրը որ կրկնել պիտի չը կորնցնէ իր այժմէութիւնը. «6 ին արթննալ և 10 ին պառկիլ՝ մարդս 100 տարի կ'ապրեցուննն»։ Մենք սակայն այլ ևս չենք գտնուիր այն դարերուն՝ ուր մեր նախնիք խաղաղ կեանք մը կը վարէին և կը խնայէին իրենց ուժերը։ Այսօր մենք կ'այրինք զանոնք, և այս դրութեամբ՝ մենք չաւարուն ջիղերը կը թուլնան, երակները կը պնդանան, ուղեղը կ'սպառի, և 45 տարեկանին իրենց ներքին կազմութիւնը կը մաչի։— Ինչպէս կազմակերպելու է ուրեմն մեր քունի ժամակարգը։ Նախ առնենք տղաքը։ Բնութիւն մը կատարած է վերջերս Եւրոպայի կարեւոր դպրոցներու մէջ՝ առողջապահական յանձնաժողովի մը կողմէ և հաստատուած թէ, բաւական նուազ քուն չունեցող աշակերտներէն 25 %ն աւելին հիւանդ կամ տկար կ'ըլլայ քան թէ միւսները։ Հետեւաբար անհրաժեշտ նկատուած է որ մինչեւ հասիւ 4 տարու տղաք քնանան 12 ժամ, 7 տարուները՝ 11 ժամ, 9 14 տարուները՝ 10 ժամ, 14-20 տարուներն ալ 9 ժամ։ Ասիկա սակայն չնչանակեր թէ մարդ ո՛րչափ տարիքն առնէ՝ քունի ժամերն ալ կրնայ իջեցունել 7ի կամ 8ի։— Պէտք է նկատողութեան առնել հնարաւոր մը՝ քունէն քաղած օգուտին չափը։ Գիւղացին և գործաւորը — որոնց մկաններն են որ մեծ ճիգեր կ'ընեն — եթէ զերծ են ուղեղնին տանջող հոգերէ, եթէ կանոնաւոր առողջական վիճակ մը ունին զոր ալքալաժողութիւնը չխանգարեր, վերջապէս քաջառողջ մարդ մը պէտք է ննջէ 7-8 ժամ։ Բայց անիկա որուն ջիղերը գրգռուած են մասնաւոր աշխատութեան կամ առողջական զէշ վիճակի մը հետեւանօք, պէտք է ննջէ 9-10 ժամ։ Մէկ խօսքով, այն կարգի մարդիկ որոնց միտքը

մարմինէն աւելի կը յոգնի, գէշ երազներ տեսնող, ծանր քուն ունեցող և արթննալուն՝ յոգնածութիւն մը զգացող անձեր պարտին հպատակիլ հանգիստի մեծ կանոնաւորութեան մը և ամէն գիշեր անկողինը մտնել 10 էն մինչեւ առաւօտեան 7։ Ա.յդպիսիներ պէտք է որ չատ չուտեն, սուրճ, ալքոլ չխմեն, ճաշէն վերջ չափաւոր մարզանք մը կատարեն,— գոնէ քանի մը երթեւեկ յարկաբաժինին մէջ,— բղտրտվին հրաժարին միտքի գիշերային յոգնութենէ, նաեւ յուզիչ ընթերցումներէ։

ՄԻԶԱՅԻՆ ԹՓՈՒԻ

Լօնաօնցի Տ.բթ. Հէյկ որ մեծ հեղինակութիւն մըն է ինչ ինչ հիւանդութեանց դարմանումին համար, կը յայտարարէ թէ միզային թթուն չզացաւի, յոդացաւի, գլխացաւի, ևն. պատճառն է, զոր կը հաստատէ իր անձին փորձառութեամբ։ Ուսանող եղած ատեն և բժշկական պաշտօնավարութեան առաջին օրերուն՝ սաստիկ կը տառապէր պարբերական գլխացաւէ, որուն չարթնուան 1-2 օրր կը կորսնցնէր։ Ամէն տեսակ դեղեր և ապրելակերպեր փորձելէ վերջ՝ գտաւ թէ *n'rfան ֆիչ վիս ուտեր, ա'յնֆան ֆիչ գլխացաւ կ'ունենար*, և հետզհետէ հաստատեց թէ գլխացաւին պատճառը կ'որոշուէր՝ դիպուածը մեծ քանակութեամբ միզային թթուի արտադրութեան։ Ուրեմն գլխացաւը յառաջ կու գար արեան մէջ միզային թթուն պահուելէն, և միզային թթուն ալ կը գոյանար միս ուտելէն։ — Պէտք է հրաժարիլ այդ մունետիկ թթուն պարունակող սննդեղէններէ որոնցմէ գլխաւորն է միսը։ Մենք բնականէն պրաղակեր ու բուսակեր ըլլալով՝ դառնալու ենք մեր սկզբնական սննդառութեան, իբրև միակ միջոց մեր առոդջական փրկութեան։— Տ.բթ. Հէյկ չթողլատրեր սակայն ամէն բուսական սնունդ. բակլայ, ոլոռ և ուրիշ ընդեղէններ արգիլեալ են։ Պէտք է ճաշակենք արմտիք, բուտիկ, թարմ կամ չոր պտուղներ (մանաւանդ բնկոյզ) և կաթնեղէն։ Միակ ներելի ընպելին ջուրն է։ Զմռռնանք յարկու թէ միզային թթուի վերագրուած չատ մը չարիքներ կրնան նաեւ ուղղակի հետեւանք ըլլալ աչքի յոգնութեան (eye-strain) որ աւելի ակնոցով կը բուժուի, քան թէ սննդական մասնաւոր դրութեամբ։

«ԻՏՈՕՖԻԼ» ԲԱՄՊԱԿԸ

Ջայն գործածելու գաղափարն ունեցան անգլ. բժիշկներ, սը-

խալմամբ կլլուած օտար մարմիններ դուրս վանելու համար։ Ընդհանրապէս ուղղ կը պատահի այս բանը։ Երբ կամի կամ անուշեղէնի մը մէջ թաթխուած այդ բամպակը կլլուի, կ'օգնէ աղիքի մէջ մտած օտար մարմնի մը դուրս ելլելուն, զայն պարուրելով և կարգ մը նիւթեր հաւաքելով անոր չուրջ։ Այսպէս, անցեալներս Տ.բթ. Պէյր Պօլ երբ կը կանչուի տղու մը մօտ որ ոսկի յուչապակ մը կլլած էր, անուշի մէջ թաթխուած կտոր մը իտոօֆիլ բամպակ կլլել տուաւ անոր, քանի մը ժամ վերջն ալ լուծողական մը խմցուց, և յուշապակը չուշացաւ դուրս ելլելու, բամպակով լաւ մը պլլուած, որուն խոյտառոտ մասերը կրցած էին աղիքին փողէն դուրս կլլել՝ առանց վէրք կամ սկրտուք յառաջ բերելու։

ՆՈՐԱԾԻՆԻՆ ԿԼԹԻԿԸ

Կղթիկ ժողովրդական բառ մըն է որ կը նշանակէ ըշխըրիք։ Իր մօտաւոր հոմանիշներն են ակռիտ, հեծկլտանք, քնչկրտանք, քնքուրտ ևայլն։ Պատասխանուն այն համոզումն ունի թէ կղթիկը կախնկեր մանկիկին ախորժակն ածելու և ստամոքսը մեծնալու նշան է։ Բայց լուրջ ուսումնասիրութիւն մը կը հետեւցունէ թէ անիկա պարզապէս ստամոքսին բեռնաւորուած ըլլալուն մէկ դժգոհ ձայնարկութիւնն է որ կը պատահի յաճախ փսխուժ մը վերջ։ Կղթիկի պահուն, ստամոքսը կը պարպուի իր ստորին բերնուկէն (orifice), իր կծկումը բնական չլլալով այլ ևս՝ որպէս զի ստամոքսային քսակիկն իր պարունակութեան չափազանցութենէն ազատի ստուգէն։ Այսպէս կղթիկն օգտակար դեր մը կը խաղայ, բայց ործկումով, ինչ որ նշան մըն է մանկիկին չափազանց ծիծ ուտելուն։

ՔԱՂՑՈՒԻՆ ԴԵՐԸ

Մորթի հիւանդութիւններ և ինչ ինչ ուռեցքներ — զոր օրինակ մկնուռ (furoncle)— կրնան բուժուիլ քաղցուով (չիրա)։ Լիօնէն Տ.բթ. Շամպերէա Հէնօն չատ նպաստաւոր առիթներ ձեռք բերած է թարմ խաղողի հոյզովը որ դեռ խմորուած չէ և որ հետեւարար փրփուր (levûre) չատ կը պարունակէ։ Այս բժիշկը կը պատուիրէ որ այդ «անուշ գինի»ն խմուի օրը 2-3 անգամ կէս-կէս գաւաթ։

ՀԱՐԲՈՒԻԹԻ ԴԵՄ

Հարբուխէն բռնուած ըլլալնիս զգալուս պէս՝ ապուրի դգալ մը ձէթ խմելու է։ Ազդեցութիւնը 24 ժամէն կ'զգանք։

ՏԿԱՐԱԿԱԶՄ ՏՂՈՑ ՀԱՄԱՐ

Կէս լիտր ընաիր գինի, 120 կրամ եղան ոսկորի ծուծ։ Ծուծը լաւ մը հալեցունել, գինին ալ թեթեւ մը տաքցունել, որպէս զի երկուքը կարենան իրարու խառնուիլ։ Այս խառնուրդով օրը 2 անգամ պէտք չինել տղուն ոզնոսկրը, յետոյ վրան աստւածակի կաթ մը դնել։

ՔԵՐՔԵՇ (ՐՈՒՖԻԱ)

Կաթնկեր մանկիկի մը երեսներուն ու գլխուն վրայ պոյացող կեղ մըն է ասիկա՝ մեղրագոյն հիւթով մը լեցուն։ Այդ կեղը հետզհետէ կը չատնայ և քերուըտուք յառաջ կը բերէ։ Այդ պատճառաւ է թերեւս որ հայերէն լեզուի մէջ ունինք «քերքեչիմ» բայը որ կը նշանակէ չափազանց քերուիլ։—ՔԵՐՔԵՇԻՆ ֆրանսերէնն է Achores (ագօռ), յունարէն ախօռ բառէն որ մանկանց մորթախտ, քորկոր (gourme) բսել է։ — Մորթային հիւանդութեանց նշանաւոր մասնագէտ Տ.քթ. Ժ. Լ. Ալիպէռ Ֆրանսացին (1766-1837) Achores անուամբ յիշած է գոնջուխտեան տեսակ մը, կոչելով զայն խլնոտ գոնջուխտիւն (Teigne muqueuse կամ Impétigo), այլ եւս նուիրագործուած արդի բժշկութեան կողմէ։ Դարձեալ ֆրնս. լեզուն ռուֆիախին հոմանիշ ունի Croûtes de lait ասացուածքը (կաթոտ հացի կեղեւ)։ — Բանասիրական այս ծանօթութիւնները բաւ համարելով, տեսնենք հիմայ թէ ի՛նչպէս աղատելու է մանկիկ մը այդ աղտոտ կեղերէն որոնք ա՛յնքան անհաճոյ կը դարձնեն իր հրեշտակի դէմքը։ Մի՛ զարմանաք կամ ծիծաղիք, Պարոն Բժիշկներ, երբ «մանիկի դեղագիր» մը ցուցունենք ատորիս, վասն զի ձեր յանձնարարած դեղերէն օգուտ մը չտեսնելով՝ ատիպուեցանք — դեռ վերջին օրերս — այդ «մանիկի դեղագիր»ին փորձարկութիւնը կատարել և 2-3 օրուան մէջ բոլորովին աղէկցունել ռուֆիա ունեցող 8 ամսեայ հայ մանկիկ մը։ — Անհատական ժողովրդական այդ բժշկութիւնը զո՛ր հաճեցաւ մեզ հաղորդել Դր. Էֆ. Էրմէնեան։ Մըսըր Զարըսիէն կը գնէք հետեւեալ 7 դեղերը, իւրաքանչիւրէն 20ական փարայի. — Գրլըճ եաղը, Սուրուբ, Հինա, Եասէմի եաղը, Պաոէմ եաղը, Հաթէմ եաղը, Տօմուզ եաղը։ Նախ պօռիֆի ջուրով մանկիկին այտերն ու գլուխը կը մաքրէք, յետոյ վերոյիշեալ դեղերը դեղագործի մը ձեռամբ սպեղանի մը (մէկտէմ) պատրաստել

տալէ վերջ՝ աւտաւ իրիկուն մէյ մէկ անգամ նոյն սպեղանիէն կը քսէք տղուն կեղերուն վրայ. և որպէս զի տղան իր վէրքերը քերկով զանոնք չկորսնցէ, ձեռքերը կը կապէք։ Հաւատացէք եղէք թէ այս սպեղանին 2-3 օրուան մէջ պիտի անհետացունէ ձեր մանկիկին բոլոր կեղերը։

ՏՂՈՑ ՓՈՒՆԸ

Յայտնի է թէ տղոց քունը չափահաս անձերու քունէն երկարատեւ է։ Պատճառն այն է որ իւրացչումի (assimilation) և անիւրացչումի (désassimilation) երեւոյթք աւելի անդեցիկ են կեանքի սկզբնաւորութեան։ Նորածինը կաթ ծծելու պէտքը զգալուն համար է որ կ'արթննայ։ Զորրորդ չաբաթէն սկսեալ՝ տղան արթուն կը մնայ $\frac{1}{4}$ ժամ, յետոյ $\frac{1}{2}$ ժամ, 5րդ. ամիսէն սկսեալ 1 ժամ կամ քիչ մը աւելի արթուն կը մնայ։ Առողջ նորածին մը 2 անգամ կ'արթննայ ինքնաբերաբար, գիշերը՝ կաթ ծծելու համար։ 12 ամսու տղու մը քունը երկարատեւ է իր արթնութենէն աւելի։ 2-3 տարեկանին՝ սովորաբար 12 ժամ կը քնանայ գիշերը, 2-3 ժամ ալ ցորեկը։ 3-4 տարեկանէն սկսեալ՝ ցորեկուան քունին պէտքը կը դադրի. բայց մանկութեան և պատանեկութեան ամրողջ չրջանին՝ գիշերային կուչտուկուռ քուն մը անհրաժեշտ է անպայման։ Պէտք եղածին չափ չքնացող տղաք՝ անարիւն, չղային ու դիւրագրգիռ կ'ըլլան։ Երբ անոնք գիշերը չատ ուտեն՝ քուներնին կ'ընդմիջուի մղձաւանջներով ու աղաղակներով։ 7 տարեկանէն վերը գիշերները մանչէն ուտելու չեն և կանուխ մանելու են անկողին, հրաժարելով միշտ իրենց ծնողացր չաճախած երեւոյթներէն ու ներկայացումներէն։ — Կաթնկերները կրնանք պատկեցունել հագուած. աւելի մեծցած տղոց հանուիլը կաբեւոր է, որովհետեւ հագուստը կը նեղէ չնչառութիւնն ու արեան չրջանը։ 2 տարեկանէն անդին, կը բաւէ երբ տղոց գիշերնոց հագցունենք, փաճեղա մըն ալ աւելի՝ երբ օդը ցուրտ է։ — Վտանգաւոր է երբ տղաք չատ ծածկուին գիշերը։ — Երբ կաթնկեր մը չքնանար ու միշտ կը պօռայ կու լայ, պատճառն այն է որ կամ չատ կերած է, կամ գէշ և կամ քիչ սընունդ առած, դարձեալ՝ կամ կը տառապի ակռաներէն և կամ սանտուն ալքալական ըմպելիք մը չատ գործածած է նոյն օր։ Երեսին ալ օրօրոցը գէշ պատրաստուած կ'ըլլայ, կամ իր հա-

գուսանները գինքը կը նեղեն, կամ գնդասեղ մը միսը կը մանէ, և կամ...միպած է: Անքնութիւնը հազուագէպ է 2-10 տարուց մօտ: Երբ անոնց վախուս պատմութիւններ ըրած ըլլանք՝ պատկերուս առեններին, գիշերը տարօրինակ գրգռումներու (érethisme) ենթակայ կ'ըլլան: Այդ գրգռումները յառաջ կու գան նաև միտքի չափազանց աշխատութիւններէ և մարսողական խանգարումէ: Բոլոր այս անպատեհութեանց մասին զգուշացնել ընդհանուր վերջ՝ երբ մեր պզտիկը չարունակէ անքուն մնալ նորէն, պարտաւոր ենք գիշերը լոգանք (պանիո) մը ընել տալ կամ խմցնել իրեն 5-10 սանթիկրամ պրոմիւր:

ՀԱՐՍԱՆԻԹ (ԳՐԶԱՄՈՒԳ)

Իրաւ է թէ այս հիւանդութիւնն այնքան վտանգաւոր չէ, բայց պէտք է ուշադրութիւն ընել իր ախտանիշերուն որոնք շատ դիւրաւ կը շփոթուին կարմրախտին [գըզըլ] ու Ծաղիկին ախտանիշերուն հետ: 3 պարագաներուն ալ, հիւանդութիւնը յառաջ կու գայ վարակումէ: Տեւողութիւնն է 2-7 օր (կարմրբախ), 11-12 օր (ծաղկախտ), 10-15 օր (հարսանիք): Առնցմէ որ'ուն որ ենթակայ եղած ըլլայ մանուկ մը, կ'ունենայ նախ սարսուռ ու տենդ: Եթէ ծաղիկէ բռնուած է՝ հիւանդը կը գանգատի ողնասիւնին վարի ծայրը (գուլրուք սօգումը) զգացած ցաւերէ, նաև փսխումնք կ'ունենայ. եթէ կարմրախտէ՝ կոկորդի ցաւերը զօրաւոր կ'ըլլան. իսկ եթէ հարսանիքէ՝ կ'ունենայ հազ, աւունգները կը խցուին (enchifrénement) և արիւն կու գայ քիթէն:— Դառնալով ՀԱՐՍԱՆԻԹԻՆ, դուրս տալու ժամանակամիջոցը 5 օրը չանցնիր, ուրկէ վերջ վերնամաշկը կը փսորի ու կը թափի: Եւ որովհետեւ այս հիւանդութիւնը միւսներուն պէս տարափոխիկ է, խոհեմութիւնը կը պահանջէ որ գոնէ 8 օր առնուն պզտիկները հետու պահենք հիւանդէն: Վախնալիք կէտ մը եթէ կայ՝ հիւանդութեան կնճռոտիկն է, ուրկէ յառաջ կու գան հերձաձեւ գնգղատապ (bronchite capillaire), պզտիկ տղոց տաքութեան չանալը, նոյն իսկ թոքախտ՝ տկարակազմ անձերու համար:— 4 տարու տղայ մը երբ հարսանիքէ բռնուի՝ վախուս հիւանդութիւն մը չէ բսկսիլ պէտք չէ անգնահատել. ընդհակառակն անիկա մտահոգիչ ու ծանր հիւանդութիւն մըն է, մինչեւ անգամ մահացու: Վտանգը կը նուազի՝ որչափ որ տղան մեծ ըլլայ տարիքով: Անհատական դարմա-

նումը.— Հիւանդը պահել անկողինի մէջ, ոչ չատ ծածկուած, բայց անմիջական սենեակ մը որուն բարեխառնութիւնը միօրինակ կերպով 18° ըլլայ: Շատ զգուշութեամբ օգտագործել սենեակը: Յաճախ տղան նստեցնել անկողինին մէջ: Մոլոշ (էպէմ կիւմէճի) խաչել ու ջուրը խմցնել: Հատատուն մնունդ երբեք չտալ, այլ միշտ միսի ջուր և եփած կաթ՝ փոփոխակի: Ընդանեխումն ալ յանձնարարելի է, մանաւանդ որ հիմայ անպատեհութիւններ չունի. եթէ կարելի չըլլայ՝ սենեակը սառչ օգտագործել և թող տալ որ արեւը հոն մտնէ առաւօրէն:

ԱՆԱՐԻՒՆՈՒԹԻՒՆ (ԿԱՆԱՆՑ)

Ասոր յանդարձին է անհրիա զոր ներսպայիք ալ որդեգրած են իրենց լեզուին մէջ և որ կը նշանակէ արեան պեսք:— Անարիւնութիւնը 2 տեսակ է, սկզբնական և երկրորդական: Սկզբնական կոչուած է, որովհետեւ բժշկութիւնը դեռ չէ գտած պատճառը. մինչեւ որ այս բանն ըլլայ, կարեւոր է ճանչնալ և դարմանել զայն՝ իբրեւ ուրոյն հիւանդութիւն: Անգամ մը որ պատճառը գտնուի, Անարիւնութիւնը որ իրապէս որ և է հիւանդութեան մը ախտանիշն է միայն, (չէ՛ թէ հիւանդութիւն մը ինքնին), այն ատեն «երկրորդական» պիտի կոչուի:— Սկզբնական անարիւնութեան մը առաջին երեւոյթներն են կանաչախտ կամ չլարիւնութիւն (Chlorose, աք սարըլըզ) ի վտանգաւոր է, և ճերմակ դաչտան (Leucorrhée կամ Fleurs blanches), — կանաչախտը որ սովորաբար 13-19 տարու մանկամարդ աղջկանց կը պատահի՝ չատ լաւ հասկցուած չէ. բայց աւելի՝ խեղճ կազմուած արեան վիճակ մը կայ կու տայ, քան թէ արեան սպառում: Դարմանումը պարզ է. մաքուր օդ, լաւ սնունդ և որ և է տեսակ երկաթի կիրառում. արդիւնքն անմիջական կ'ըլլայ և քիչ մը խնամքով կարելի է վերատանել առողջական կատարեալ վիճակ մը:— Վտանգաւոր անարիւնութիւնը (pernicious anemia) ուրիշ բան է. երկար չափահասներու կը պատահի. այս տեսակ անարիւնութեան մը զոհերը յաճախ լաւ մը ուժին վրանին և կայտառ ալ կ'երեւին. իր ախտանիշերը կը չփոթուին անդամալուծութեան, երիկամունքի, սիրտի, լեարդի հիւանդութեանց և այլն ախտանիշերուն հետ, մինչեւ որ արիւնի քննութիւն մը հաստատէ ախտացոյց նշանները:— Ճերմակ դաչտանի պարագային՝ կարմիր արեան գըն-

գակները մնծապէս նուազած կ'ըլլան. ասիկա ալ գրեթէ միևնոյն դարմանները կը կարօտի. կատարեալ հանգիստ անկողինի մէջ, մաքուր օդ, լիուլի արեւ, սննդարար ուտելիքներ եւ առանձինի գործածութիւն: Ձերմակ դաշտան կ'ունենան ընդհանրապէս տկար, մնդկ և աչային կազմով կիներ: — Երկրորդական անարիւնութիւնը որոշ պատճառով մը կրնայ յայտնըվիլ, զոր օրինակ՝ վէրքի մը արեան արագ կորուստը որուն հետեւանքը կ'ըլլայ սաստիկ անարիւնութիւն, դարձեալ հիւծախտաւորներու թոքային արիւնարհութիւնէն յառաջ եկած կորուստը, կամ թունաւորումէ առթուած արեան նուազումը: Խլիրդէ (ինճիթիւ) կամ հիւծախտէ գոյացած թոյնը կը չքացուցանէ արիւնը, մինչդեռ վէրքերու նման արիւնոտութիւններ կը ֆիջցուցանեն զայն: Եթէ արկածով մը մեր մարմնին արեան կէսէն աւելին կորսնցուցած ըլլանք՝ չենք մեռներ. մեր ներքին գրութիւնը կ'սկսի գործել վերահին՝ վատնուածին տեղը լեցուելու համար:— Կայ նաեւ ազգանիներու յաւուրական անարիւնութիւն մը որուն տակի կու տան արիւն չինող նիւթերէ զուրկ կեղտակուներ, առանց հաշուելու դէղ եփուած հաչերն ու իղով տապկուած միսերը:

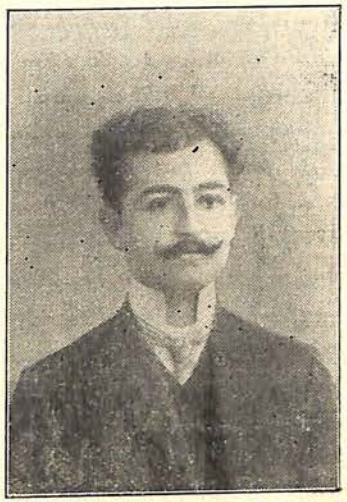

Վաղեմի բազմաղիւն ուսուցիչ Սիմոն Հազարապետեան եւ իր ողին՝ զեղան քննադատ Երուանդ (Վէնիս):

ՍԱՐԷՆ-ԶՈՐԷՆ

ԿԵՂԾԱՄ

Այն օրէն որ Զինացիք սկսան կարել իրենց մազի հիւսքը, ֆրնս. կեղծամի ճարտարարուեստը նոր զարկ առացաւ. որովհետեւ պէտք չէ կարծել թէ 30 սանթիմի փոխարէն մօրուք վիրալով և 50 սանթիմի փոխարէն մազ կտրելով է որ վարսայարդարք հարստանալու վրայ են, այլ կեղծամներու, չինուած հիւսքերու եւ գանգուրներու մեծ առուտուրովը միայն: — Մազը կը ծախուի կրամով. իր երկայնութեան ու գոյնին համեմատ՝ գիները կը տարբերին, կրամը 1 սանթիմէն մինչև 50 ֆր.: Հազուագիւտութեան կարգով կու գան նախ ճերմակը, յետոյ մոխրագոյնը, կարմիրը, սեւը, դեղինը, չագանակագոյնը: Ճերմակը գրեթէ անսագիւտ է — ծերութեան մէջ հերաթափութիւնը յաճախագէպ ըլլալուն,— և անհաւատալի գիներով կը ծախուի. բայց քանի որ վարսայարդարք չատ պէտք ունին անոր, քիմիական եղանակներու կը դիմեն և թթուածինի չուրով որ և է գոյնով մազ կը ճերմկցուցնեն, թէև արծաթի փայլ չեն կրնար տալ անոր: — Գօտէզի և Սավուայի կողմերն է որ կարելի է երկայն ու սեւ մազերու հանդիպիլ. Պուրթանները նուրբ և զանազան գոյնով մազեր կը հայթայթէ, սակայն կարճ: Բարիզ սոխպուած է դիմելու Զուիցերիա, Պելճիգա և Գերմանիա:— Մազի որսորդութիւնը կը կատարուի «կտրող»ներու միջոցաւ որոնք Ֆրանսայի մէջ 500 մը կան, պտըտելով գիւղեր և ագարակներ՝ իրենց առաջարկներն ընելու: 1 «կտրող» միջին հաշիւով օրը 5 հիւսք կ'որսայ, հատին 2-10 ֆր. վճարելով: Ֆիլօ մը ձեռք բերելու համար 5 հիւսքի պէտք կայ. սոսկ կը կոչուին «կտրուած մազ» որոնցմէ պատրաստուած կեղծամները չատ սուղ կ'արժեն: Կեղծամներէն 10էն 9ը կը չինուին «թափած մազ»երով զորս կը ժողվեն աւելաձուներ և քրջահաւաքներ: Աւտուները սանտրուած ժամանակ ամէն կնոջ թափած մազերը կը հաւաքուին այդ մարդոցմէն՝ աղբանոցներու մէջէ: Գեղեցիկ սեռը սանտրով ղբաղած առեն կ'անգիտանայ թէ սանտրին ակռաներէն կորզուող և իրր անպէտ իր՝ աղբիւսք նետուող հերաթափուկներ պիտի դառնան գան օր մը իր գլուխը զարդարելու: — Վիճակագրութենէ մը կը տեղեկանանք

թէ անոզոք սանտրը Բարիզուհիներու գլխէն օրական 50 քիլօ մազ կը կորզէ. քրջահատաքներու վարպետներուն քով կը ժողվըի այդ բոլորը, քիլօն ծախուելով 8-12 ֆր.ի: Իւղի, փոչիի ու ցեխի իրենց մնաբեռութիւնէն կը մաքրուին այդ մազերը՝ փայտի փոչիով, յետոյ կը զատուին գոյնը գոյնին: —Այս թափթփուքներով է որ զեղեցիկ սեռը կը զարդարէ այսօր իր տգեղ գլուխը:

ՀՐԱՉԵԱՅ

ՔՐՍԹՐՐՏ (Custard)

Անգլ. կարկանդակ մըն է այս, չատ համով ու անդադար, որ կը պատրաստուի հետեւեալ կերպով. —կաթ՝ թէյի գաւաթ մը [անգլ. բացատրութեամբ՝ 1 կիլ, այսինքն $\frac{1}{8}$ լիթրա], 1 հաւկիթ, թէյի 2 լեցուն ղգալ փոչի չաքար, պզտիկ մկրնկոյզ մը կամ վանիլիայի հաւանա: Պէտք է ունենալ խմորեղէնի կաղապարներ (patty tin) խորունկ, զորս իւղոտելու է: Հաւկիթը լաւ մը զարնելէ վերջ՝ վրան աւելցնել կաթն ու չաքարը, յետոյ լեցունել այդ կաղապարներուն մէջ՝ վրաները մէյմէկ քիչ մկրնկոյզ քսելով կամ ցանելով, ապա եփել մեղմ փուռի մը մէջ, մինչեւ որ կարկանդակը թանձրանայ, ուռի: Կարելի է այդ հաստեաններուն վրայ չքսել նաեւ բանդակ մը, խիւսանոյշ մը, չատ ախորժանամ փոփոխութիւն մը յաւաչ բերելու համար:

ԵՐԱԶՆԵՐ

Անգլ. Թերթէ մը քաղեցինք հետեւեալ ցանկը.—Շուն.— երբ ձեր երազին մէջ տեսնէք թէ անոնք կը քծնին ձեզի՝ լաւ նշան է: Եթէ սիրասուած էք, պիտի ամուսնանաք, երջանիկ ըլլաք: Իսկ երբ տեսնէք որ կը հաչեն, զգուշացէք թշնամիներէ: Հաւկիթ.— երբ երազնուդ մէջ հաւկիթ գնէք կամ ծախէք: սիրոյ կամ գործի մէջ յաջողութիւն կը գտնէք: Երկրաշարժ.— Մեծ փոփոխութիւն մը տեղի պիտի ունենայ ձեր ձեռնարկներուն մէջ: Նուէր.— լաւ բան մը պիտի պատահի ձեզի: Տուն.— Շինելը լաւ նշան է. իսկ երբ տեսնէք որ կ'այրի անիկա, լուրեր չուտ պիտի առանաք: Բաղեղ.— Ցաւատեւութիւն սիրոյ մէջ, ընդհանուր յաջողութիւն կեանքի մէջ: Գոհարեղէն.—Երջանկութեան ճամբուն վրայ էք: Նաւակ.— Եթէ ընդունիք՝ կը նշանակէ թէ կը սիրուիք ուրուհէ մը, եթէ գրէք՝ ձեռնարկիդ յաջող ելք պիտի ունենայ: Մեղօսի.—Սիրելիէ մը լուր պիտի առնէք: Տարբեր ազգութենէ մարդ.— Դուրսէն չատ

ուրօրինակ լուրերու սպասեցէք: Ցաւ (ակռայի եւն.).—Սպասել լաւ լուրերու: Գեղ.—Եթէ յստակ ջուրով տեսնէք, երջանկութեան նշան է. իսկ եթէ պղտոր՝ ծովու ճամբորդութիւն մը ունիք բախտաւոր: Ոչխար.— կեանքի մէջ յաջողութիւն:

ԹՌՉՈՒՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Տեսողութիւնն առաջինն է, լսողութիւնը՝ երկրորդ, չօշափումը՝ երրորդ, ճաշակելիքը՝ չորրորդ, իսկ հոտառութիւնը՝ վերջին:

«ԻՆԿՈՂ ԱՍՏՂ»Ը

Ինչպէս կ'ըլլայ որ, —ինչպէս երբեմն լսած ենք,— երբ գիշերը տեսնենք աստղ մը իյնալը՝ կ'անդրադառնանք բանի մը որ պատահած է տարիներ առաջ: — 8 վայրկեան կը տեւէ արեւու լոյսին աչխարհ հասնիլը, քանի որ լոյսը մէկ վայրկեանի մէջ որոշ հաշիւով 186,000 մղոն ճամբայ կ'առնէ, և Արեւին ալ երկրէս ունեցած միջին հեռաւորութիւնը 92,800,000 մղոն է: Բայց մեզի ծանօթ է'ն մօտիկ աստղը 250,000 անգամ աւելի հեռու է Արեւէն, այնպէս որ մենք հիմայ կը տեսնենք այս աստղն այն լոյսէն զոր ինք թողուց 4 տարի առաջ. և նշանաւոր աստեղագէտ մը յայտարարած է. «Անհաւանական է որ ուրիշ ո'ր և է աստղ երկրէս 6 ղոյս-տարիներէ պակաս հեռաւորութեան մը մէջ գտնուի. [«լոյս-տարի» կը նշանակէ այն հեռաւորութիւնը զոր կը կարէ կ'անցնի լոյսը մէկ տարուան մէջ]. ուրիշ աստղեր 100էն մինչեւ 1000 լոյս-տարիներ հեռու կը մնան մնան»: Որով, երբ նշմարենք աստղի մը անկումը որուն լոյսն —օրինակի համար — 50 տարուան կարօտած է մեզի հասնելու համար, մենք իրապէս կը նայինք դէպքի մը որ պատահած է կէս դար առաջ:

ՆԿԱՐԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ

Պատկերհանը քանի՞ ժամ կ'աչխատի. — Առկա նկարիչէն կախում ունի: կը պատմուի թէ Ժէրար Տու 5 օր վատնեց՝ սիկնոզ մը ձեռքը չինելու համար, իւրաքանչիւր մեռը 1 օր, որմէ կրնանք հետեւցնել թէ քանի՞ օր աչխատեցաւ անոր դէմքին ու կերպարանքին համար: Միւս կողմէ, կը պատմուի թէ Ռիւպէնս, Հոլս և վան Տիք կէս-մէկ կենդանագիր մը կ'աւարտէին՝ մինչեան 1 անգամ նստեցնելնուն: Այս

օրուան նկարիչը 12 անգամ կը նահեցունէ, երբեմն ալ աւելի։ Շատ նախնի Իտալացիք հաւանօրէն իւղաներկ պատկերներ կը նկարէին՝ միայն երեսին պահելով, այսինքն ենթականին առանց նահեցնելու։

ԹՌՉՆԱՁԱՆՁԸ (Humming-Bird)

Թռչելու ամենամեծ կարողութիւն ունեցող թռչնիկ մըն է այս, թեւածելու ատեն ունեցած ոյժին տեսակէտէն դատելով, չէ թէ հեռու և երկար ատեն օդագնացութեան տեսակէտէն։ Իր մկանային արիւնքիւնն աւելի մեծ է, ինչպէս և թեւերուն ոսկորներն աւելի զօրաւոր՝ քան որ և է համեմատութիւնը։ Թռած ատեն 600-1000 անգամ կը չարժէ իր թեւերը։ Մրրկահաւ (albatross) կոչուած թռչունն ալ վար չմնար իրմէ, երկհետեւ անիկա մղոններ կը սաւառնի՝ թեւերը տարածուն ու գրեթէ անշարժ։

ԱՂԷԿ ԱՆՈՒՆ ՄԸ

Ամերիկայի քաղ. պատերազմէն վերջ՝ յոյժ պատուաբեր պաշտօններ առաջարկուեցան Թոպրրթ Է. Լի զօրապետին որ ամէնքն ալ մերժեց։ Միակ զոր վերջապէս ընդունեց՝ Ուաշինկթըն Քոլէճի նախագահութիւնն էր չնչին ամսաթոշակով մը։ — Անգամ մը իրեն դիմեցին՝ առաջարկելու տարեկան 50 հազար տոլար վճարումով ապահովագր. ընկերութեան մը նախագահութիւնը զոր կրկին չընդունեց։— «Բայց, զօրապե՛տ, չգիտնա՛ք թէ որ և է աշխատութիւն մը պիտի ունենաք. մեր փափաքածը՝ ձեր անունին գործածութիւնն է միայն»։ — «Ինչի որ իմ անունս տարեկան այդչափ գումարի արժողութիւն ունի, պատասխանեց մեծանուն պատերազմիկը, պարտաւոր եմ զայն աղէկ պահելու հոգ տանիլ...»։

«ԿԱՊՈՅՏ ԱԴԱՄԱՆԴ»Ը

որ մէկ ու միլիոն ֆրանքէ աւելի կ'արժէ՝ վերջապէս ովկիանոսներուն անդունդը գնաց, ընկղմելով «Թիթանիք» հսկայ չոգենաւին հետ։ Այս ադամանդը Թուրքիոյ գահընկէց Սուլթանի մը կր պատկանէր տակնօք. յետոյ Հապիպ անուն Սպանիացիի մը ձեռքն անցաւ և ծովամոյն եղաւ։ Վերջէն սեփականութիւնը դարձաւ մառի Անթուանէթի որ գլխատուեցաւ։ Զայն գնեց Լամպալ իշխանուհին որ սպանուեցաւ ամբոխին կողմէ։

Ամսթէրտամցի գոհարավաճառ մը որ գնած էր զայն՝ ընտանեկան վիշտի մը հետեւանօք անձնասպան եղաւ։ Վերջին տէրը եղած էր Ուաշինկթընցի Մաքլէյն։ — Հիմայ «կապոյտ ադամանդ»ը 5000 մէթր խորութիւն ունեցող կապոյտ ջուրերուն տակն է սակայն, եւ եթէ օր մը մարդիկ, զոր օրինակ, ձուկի մը փորէն չկրնան հանել զայն՝ կարելի է վերջացած սեպել այդ թանկագին գոհարին աղէտալի ճակատագրականութիւնը։

ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

Քառեակ տարերց եմ պարունակ,
Հունաւոր ծով մ'եմ բոլորակ։

Կ'որոտամ ես ամպի նման,
բայց ամպ չեմ,

Եւ բերանէս արբեցութիւն
կը բուխեմ։

Ծոցէս հանեմ ծուխ,
Բայց չեմ ես հրաբուխ։
(Կկլլակ)

Ս. ԲԻՒՐԱՏ

Երկրի զաւակ՝
Ցա՛ր երկնաբնակ,
Մերթ այցելեմ
Ցերկիր նըսեմ։

Աւետում երբեակ
Փոփոխ վիճակ,
Այլ չեմ հանգոյն
Նոցին ուրոյն։

Փայլիմ յերկաթ,
Ցոսկի, յարծաթ,
Այլ մետաղ չեմ։
Ծանո՛ր, թո՞ղ եմ։
(Ամպ)

ԻՆԸ=ՈՒԹԸ

Կարելի՞ բան է որ 9ը հաւասար ըլլայ 8ի։ Այո՛, տեսէք թէ ինչպէս։ —Առէք 9 հատ փայտլուցկի պզտիկ պէտք է չարէք սապէս. ⊢⊔|⊤։ Արդ, բառարան նայելու հարկ չկայ, գիտնալու համար թէ Ֆրանսերէն Huit ինչ ըսել է։

ԱՆԳԼ. ԹԱԳԸ

Բրիտանականէն տարբեր է այս թագը։ 345 հատ ադամանդ ունի վրան. տասնմէկ ամէնէն խոշոր 4 հատը 40 հազար անգլ. ոսկի կ'արժեն, իսկ ամէնքը մէկէն՝ £ 101,600։

ԾԵԾՈՒԱԾ ԽԱՀՈՒԻ

Գաւաթի մը ¾ մասը մաքուր ջուր լեցուցէք, յետոյ փորձելիք ձեր խառուէէն դգալիկ մը ցանեցէք ջուրին երեսին։ Եթէ անարատ է աւազը, հատիկները ջուրին երեսը կը մնան և չատ ուշ կը ծծուն ջուրը։ Իսկ եթէ խառնուրդ է, հատիկներն իսկոյն ջուրը կը ծծեն և գաւաթին յատակը կ'իջնեն, ջուրը քաց չագանակագոյն ներկելով։

ՍՊՈՒՆԳ ՄԱՖԻԼ

Ազատած սպունգը դնել կոնքի մը մէջ, ամբողջ լման մը քամել վրան, կեղեւներն ալ չերտ չերտ կարելով չարել սպունգին վրայ։ Ցետոյ եռացած ջուր լեցունել կոնքին մէջ, մինչեւ որ սպունգը ծածկէ։ Գոնէ 12 ժամ ձգել այսպէս. յետոյ քամել զայն և չատ մաքուր ջուրէ մը անցունել, սառնալու համար ազատ սպունգնիդ՝ նորի՛ պէս։

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՔ

Անգլիոյ մէջ, երկաթուղիի բացման Ա. հանդէսը տեղի ունեցած է 1825ին, Ֆրանսա և Աւստրիա 1828ին, Ամերիկա 1829ին, Ռուսիա 1830ին, Գերմանիա 1835ին, Շիլի 1852ին, Պրազիլիա 1854ին, Եգիպտոս 1856ին, Նահալի մէջ 1860ին։

ԴՐՍԵՐԵԻՈՑԹ

Եթէ գլուխ մը բարձր բռնուած է՝ յատկանիշ է ուղիղ նկարագիրի. իսկ եթէ մէկ կողմ հակած՝ զգայուն խառնուածք։ — Նայեցէք գարձեալ թէ քննած անձերնիդ ինչպէս ծալեր է ձեռքերը. եթէ աջը միշտ ձախին վրայ նետած է և արմունկները՝ կուչեցուն մօտ, կծծի մըն է և վեհանձնութենէ զուրկ։ Ուսերնին ձախը եթէ վար հակած է՝ աղէկ նշան չէ, իսկ եթէ աջը ծռած՝ ապացոյց է վատասրտութեան և ուրիշներէ դիւրաւ ազդուելու։ Լիրբ ու լկտի մարդու մը երեսը նայած ատեննիդ՝ պիտի նշմարէք որ մէկ ուռնգը միւսէն վեր է, իսկ երբ զոյգ ուռնգերը միասին բարձրացած՝ նեխաոտասին մէկինէ ենթական։ Անո՛նք որոնց վերի ակռաները դուրս ցցուած են՝ կիրկիր չենըլլար։ Դէպ յառաջ եղած մռուշը կը ցուցունէ դառն մտածումներու ձգտում մը։ Նուրբ յօնքեր —մէջտեղէն իրարու կցուած — նշանակ են գէշ բնոյթի, իսկ մռայլագոյն ըլլալով կցուած յօնքերը նշանակ են թէ զայն ունեցողին բարկութիւնը չուտ կ'անցնի։ Լայն ականջներն առատաձեռնութիւնն և մտածման վեհութիւն ցոյց կու տան, իսկ հոլաշարաձեւ ականջները՝ դանդաղութիւն, ախմարութիւն։ — Ջգային մարդիկ արագ արագ ու կարճ քայլեր կ'առնեն. լայնախոհ անձը դիւրին ու հանդարտ քայլերով կ'առաջանայ, թեթեւ մը հակելով երանքները (գալչա) և չատ պինդ չբռնելով ծունկերը։ Այն անձը որ թեւը հաճ առաջ կը ճօճէ քալած պահուն՝ ընկերականութիւնը սիրող մըն է։ Քալած ատեն՝ իրանը կանոնաւորապէս բռնող մը

կրնայ նկատուիլ մէկը որ մարդերն ու իրերը միակողմանի կը դատէ և սովորաբար սուղ բնոյթ մը կ'ունենայ։ Մատը բռնակոնակին անթատեղին կառչեցուցած անձն ալ նիւթ մըն է յաճախ, ու քիչ չատ նամարտում ունի անձին վրայ։

(Անգլ. ուսումնասիրութիւն)

ԳԱՋԼԻՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

*Քիչեր կան կենդանիներէն՝ որոնց հոգերանութիւնն ու բարքերն այնքան արժանի ըլլան ուսումնասիրութեան, որքան գայլինը, հակառակ իր գէշ անունին։ — Երբ գայլը կարող ըլլայ կարծելու անպատիժ կերպով երեւիլ, անհատատալի խիզախութիւն մը կ'առնէ. յատկապէս գիւղ մը այցելելով՝ կը մանէ ագարակի մը բակը, մինչ չուներ անոր տեսքէն սահմռկած՝ իրենց յարկին խորը կը կծկին։ Իր նախիրը խելօքիկ մը կը գործէ հաւփակին մէջ, փոյթ իսկ չընելով կինոյրու և աղոց ճիչերը, վասն զի գիտէ թէ էրիկ-մարդիկ գաշան են, և մեծ զգուշութիւն ունի՝ առաջուց ճգնելու այս կէտը։ 10-15 անասուն փողոտուկ վերջ, անոնցմէ մին ընտրելով կը տանի, ագարակապանուհին հաշուոյն թողլով միւսները։ Կը մանէ անտառ և գայն կը պատսպարէ ագարակին հանդիպակաց մէկ անկիւնը, զիկզակ անվերջ չրջան մը կատարելով, որպէս զի իր մասին քան մը չկռահեն։ Ո՛չ ոք կրնայ պնդել թէ անիկա ոտագատիկ (ետ ետ երթալով) կը քալէ։ Գալով իր ճաշէն ուելցուքին, խնամով կը թաղէ զայն՝ վրան քար ու տերեւ դնելով, ի հարկին հանելու և անօթութիւնը յագեցնելու համար։ — Եթէ գայլը հանդիպի մատաղ չուան մը — հազուագի՛ւտ հատադամ, քանի որ սովորաբար ամէն չուն կը փախչի իրմէ, — կ'առաջանայ դէպ ի անփորձ կենդանին և հազար տեսակ քծինք կ'ընէ անոր՝ որ պոչը խաղցունելով կ'սկսի զբօսնուլ հեռը։ Գայլը կռնակի վրայ կը տապլտըկի, թաթերն օդին մէջ, և կը հրաւիրէ իր խաղընկերը որ իրեն պէս ընէ. յետոյ կը խոյանայ և յանկարծ կը կպանէ անոր կոկորդը, կարծես գաս մը տալով անոր, թէ պէտք չէր իսկոյն հղրայրանալ ամէն առաջին պատահողի։ Եթէ չուանը խոշոր գամբռ մը ըլլայ և զայն նետաձեղը գժուար, գայլը — խաղալով ու մեերմօրէն խածատելով անոր ականջները — կ'առնէ կը տանի զայն հեղեղատի մը խորը. չուանին խե՛րը կ'անիծուի այդ դառանին մէջ։ — Մարդուն օրինակին հետեւելով, գայլերը կը կազմակերպեն ճշմա-

բիա որսորդութիւններ՝ երէ հալածելու։ Թէև մեկուսի ապրող և առանց իրարու հետ յարաբերութիւն ունենալու, անոնք կը միանան՝ երբէ խնդիրը կը կայանայ որսի կենդանի մը նկուղը ձգելու մէջ, գիշերանոց մէզմէկ կանչելով առնալու ձայներով որոնք վերախմբումի նշան են։ Վոհմակ կազմելէ վերջ, իրենց մէ մին կ'սկսի հետքը կորնչցունել երէին, մոլորեցունել զայն, ըրինակի հետար հղկերու մը։ Այնուհետեւ իրենցմէ քաջընթացներ որաչուներու դերը կ'առանձնեն ու կը հետապնդեն կենդանին՝ փախչելու ուղղութեան մէջ գնելով զայն, փոխնիփոխ աչխատելով յոդնութիւն զգալնուն։ Ուրիշներ՝ հրացանաձիգներու պէս՝ կանգ կ'առնեն հալածական հղկերուին անցնելիք տեղերը, կծկըտած կ'սպասեն բոլոր ճամբաներուն վրայ, և այն գայլը որ երէին ճամբուն մերանը կը գտնուի՝ կ'ոտնուանոր կոկորդին վրայ ու կը խեղդէ զայն։ — Աւելի'ն կայերբ ոչխարներ իրենց մակաղատեղին փակուած ըլլան, դաչտագեահնի մը մէջտեղը, գայլերը կ'երթան անոնց վրայ գրոհել։ Բայց կը պատահի երբեմն որ այդ մակաղատեղւոյն ոստահիւանկապատերը չատ բարձր ըլլան. այն ատեն գայլերն իսկապէս դժոխային խորամանկութիւն մը կը բանեցունեն։ Մինչ իրենց վոհմակէն 2-3 գայլեր՝ չուները դաչտ կը ջանին, անոնցմէ հալածուիլ ձեւացունելով, միւս գայլերը միահաղոյն կը խոյանան դէպ ի կանկապատ, և այսպէսով ա'նքան կը սարսափեցունեն հէք ոչխարները, որոնք այդ պարագային կրցած նուն չափ հանդարտ և անտարբեր պէտք էին մնալ, և որոնք սակայն ահաբեկ՝ ամէնքնին մէկ նետուին դէպ ի հանդիպակաց կողմ

համար թշնամիին բանակը, բայց չյաջողեցաւ, վասն զի տա-
ռապէս անհնար էր։ Մինչեւ որ սակայն Թուրք բանակն իր
վրայ Թուական անհամեմատ առաւելութիւն ունեցող Ռուսե-
րու կողմէ չպաշարուեցաւ և Օսման Փաշա չվիրաւորուեցաւ,
ճերմակ դրօշը չծածանեցաւ քաղքին ջրայ, անձնատուր ըլլա-
լու նշանը տալու համար։ Պարտեալ դիւցազնը յետոյ երբ ա-
ռաջնորդուեցաւ Զարին առջեւ՝ կարծես յաղթականի մը պէս
հպարտ, Աղեքսանդր սիրալիր ձեռքի սեղմումով մը սոպէս
չնորհաւորեց զինքը։ «Տէ՛ր, կը չնորհաւորեմ զձեզ՝ ձեր աղէկ
պաշտպանութեանը համար։ Պատերազմի պատմութեան մէջ
գտնուած ամէնէն դիւցազնական դէպքերէն մին էր սակայն»։

*** Զարեազանց յանդուգն պատասխան մըն էր զոր առաւ
Մահմուտ՝ երբ պինքը յաղթողին հանդիպեցաւ. Նեղոսի հո-
սակից Աթպարա գետին ափանցը վրայ իր սերվիչ բանակը
բնաջինջ ըլլալէն վերջ։ Թուերը ետին կապուած՝ երբառաջ չնոր-
դըւեցաւ. Սէրասքին առջեւ, գլուխը բարձր բռնած էր ու դա-
ժան արտայայտութիւն մը կար դէմքին վրայ։ «Մահմո՞ւտ էք
դուք» հարցուց Սէրասքը։ «Այո՛ պատասխանեց, և ես նո՛յնն
եմ ինչ որ դուք էք»։ «Ինչո՞ւ համար հոս եկաք պատերազ-
մելու»։ «Եկայ, յարեց Մահմուտ, վասն զի ձեզի պէս ինձի՛ ալ
հրաման տրուած էր գալ»։

*** Ո՛չ մէկ պաշարում եղած է այնքան արժանաորու-
թեամբ և այնքան ասպետական ճանչցուած՝ որքան Ամերիկ-
եան քաղաքական պատերազմի միջոցին պարտեալ Զօրավար
Լիի և յաղթող Զօրավար Կրանթի կողմէ եղածը։ Դաչնակից
բանակը թշնամիէն պաշարուած՝ յուսահատ կացութեան մէջ էր,
երբ Ապրիլ 7ին Կրանթ գրեց իր ընտիր հակառակորդին՝ անձ-
նատուր ըլլալ «ասելի արիւն չվատնելու համար»։ 2 օր վերջ
Լի՝ Էբսմաթօքս Գրրթ Հաուզի մէջ իր սուրը յանձնեց Կրանթի
որ զայն ետ դարձուց քաղաքավար բառերով։ Եւ երբ պարտե-
ալ Վիրճինիացիք չարքով երեցան՝ իրենց զէնքերը վար դը-
նելով, հրամանատարին յուզումէ աւրուած ձայնով մը գոչեց
իրենց. «Տղաք, մենք, մէկտեղ էինք ամբողջ կռիւի միջոցին,
եւ ես կրցայս ըրի ձեզի համար»։

*** 1855ին, 5 ամիսի չափ, Ուիլեըմսի հրամանատարու-
թեան ներքեւ՝ Թուրքերը կարսի լեռնային պատնէշը կանգուն
պահեցին ռուս բանակին դէմ որ 3 անգամ աւելի բազմաթիւ

էր իրենցինէն։ Երբ ուտելիք ու ազմանիւթ պակսեցան, այն
ատեն միայն անգլիական հրամատարը խորհեցաւ անձնատուր
ըլլալու մասին։ Մուրավիէֆ ռուս զօրավարը գրեց անոր ա՛յն
տեսակ վեհանձն նամակ մը որ երբէք դրկուած ըլլայ պարտե-
ալ թշնամիի մը. «Պատմութեան մէջ անուն մը չինեցիք ձեզի։
Ապագայ սերունդներ հիացած պիտի մնան այն դիմադրութեան,
արիւթեան ու կարգապահութեան վրայ՝ զոր այս պաշարումը
երեւան հանեց բանակի մը մնացորդներուն մէջ։ Եկէ՛ք հաշ-
տութեան ա՛յսպիսի դաշնագիր մը կնքենք որ գոհացունէ պա-
տերազմի պահանջները՝ մարդկութիւնն առանց անպատուելու»։

*** Պոէրներու պատերազմին, Զօրավար Քռօնիէ՝ Մօտէր
գետին վրայ իր քաջարի ճակատամարտէն յետոյ երբ հարկա-
դրուեցաւ իր 4000ով անձնատուր ըլլալու Լօրտ Ռոպէրթսի,
մուցաւ իր սիրտին դառնութիւնը՝ երբ Ռոպէրթս ուժգնօրէն իր
ձեռքը սեղմելով ըսաւ. «Դուք իրաւամբ չատ հիանալի պաշ-
պանութիւն մը ըրիք, որով պիտի չանիք ամբողջ աշխարհի
հիացումը»։

*** Նաբոլէօն Ա. Վաթէռլոյի իր հաւրաւաւոր ձախողուա-
ծէն յետոյ, տեսնելով թէ անհնար է վախուստ տալ Ֆրանսայէ,
անձնատուր եղաւ «Պելլերոֆոն» նաւուն հրամանատար Մէթ-
լէնտի։ Երբ ոտքը դրաւ նաւուն վրայ, կուրծքը պատուա-
նշաններով ու չուրջը սպաներով լեցուած, դրեթէ յաղթա-
կանի մը ձեւովը էր որ խօսեցաւ նաւապետին. «Տէ՛ր, կու գամ
դնել անձս ձեր թագաւորին և ձեր օրէնքներուն պաշտպանու-
թեան ներքեւ»։

*** Շատ աւելի անարգական եղած է պարտութիւնը Նա-
բոլէօն Գ.ի, 1870 Սեպտեմբերին, երբ ստիպուած էր հրաժա-
րելու թագէն ու սուրէն։ Սէտանի մէջ պաշարուելով ստուարա-
թիւ թշնամիէ մը, 50,000 զօրքերուն մեծ մասը մեռած կամ
գերի վարուած, բանակն իր բարոյական ոյժը կորուսած, 500
թնդանօթներու տակ մեռեալներու հեղեղ մը, բոլոր ասոնք
տեսնելով՝ Նաբոլէօն Գ. հասկըցաւ թէ իր վերջը եկած էր։ Երբ
պարտութեան ճերմակ դրօշը կը ծածանէր իր միջնաբերդին
վրայ, ինք սա յուզիչ երկտողը յղեց Բրուսիոյ թագաւորին.
«Եղբա՛յր, կարող չըլլալով մեռնիլ՝ բանակիս գլուխը կանգուն,
կը դնեմ իմ սուրս ձեռս Ձեր Վեհափառութեան»։

*** Բայց առաւելն Ֆրանսա պարտուած չէր սեպուէր։ Մարաջախտ Պազէն դեռ ստուար բանակ մը ունէր իր տրամանին առակ. բայց վճռագոյն պիրքի մէջ էր ինք ալ. Մէկի մէջ պայարուած էր իրենին չափ ստուարաթիւ գերմ. բանակէն։ Իր ամէն մէկ բաղխումին՝ ծանր կորուստներու չանգիլը տեսնել վերջ երբ համոզուեցաւ թէ փախուստն անհնար էր, փորձեց իր բանակը փրկել՝ Մէցը յանձնելով։ Բայց իր առաջարկին սա հպարտ պատասխանը ստուա Պիզմարք. «Կը գրաւեմ Ֆրանսան 1 միլիոնէ աւելի հոգիով, և մարաջախտ մը հետ բանակցութեան չեմ մաներ։ Անձնատուր եղող մը չկրնար պայման առաջարկել»։ Եւ Հոկտեմբեր 27ին Պազէն անձնատուր եղաւ. 3 մարաջախտ, 600 սպայ և 170 հազար զօրք վար դրին զէնքերնին՝ գերի վարուելով։ — Պազէնի համար աւելի դժբախտ ճակատագիր մը վիճակուած էր դեռ. իր յոռի ընթացքին համար դատապարտուեցաւ կեսոյ Ֆրնս. Պարզմ. Ատեանէն և և ատիճանազրկումի ու մահուան դատապարտուեցաւ, վճիռ որ փոխուեցաւ ապա 20 տարուան բերդարգելութեան Ս. Մարկրիթ կղզին՝ ուրկէ դիչերանց փախաւ նաւակով մը զոր կինը բերած էր. անցաւ Ճէնովա, Զուիցերիա, հուսկ ուրեմն Սպանիա ուր մեռաւ։

Ի՞ՆՉ Է «ՇԻՔ»ՈՒԹԻՒՆԸ

Շիքութիւնը այլինչ մըն է, հագուելու, խօսելու, քալելու, ծաղրելի ըլլալու կերպ մը։ Խելօք չկենալ, պարապքեր ընել, ամուսինը խաբել։ Դեռ ասկէ ալ պակաս. բանթալօնին ծունկին վրայ ծալք մը, ժիլքին մէջտեղ կար մը, անուշահոտութիւն մը, ձե՛ւ մը, բա՛ռ մը։ Եւ սակայն շիքութիւնն ամէն բա՞ն է։ Կրնաք չատ սիրուն կին մը ըլլալ, կամ հարուստ դրամատէր մը. խստապահանջ առաքինութիւն մը ունիք, և կամ աչխարհիկ կառավարել մարդ մըն էք. բայց եթէ շիքութիւն չունիք՝ գոյութիւն չունիք։—Դիւրին չէ շիքութիւնը առանալ։ Գրուած կանոն մը չունի անիկա որուն կարենաք հետեւիլ. այսուհանդերձ պիտի փորձենք զայն ամփոփել։ «Շիք» բառին ծնունդին մասին քերականագէտներն անգամ համակարծիք չեն իրարու։ Շիք չծնիր մարդ. և նոյն իսկ չատ զուարճալի է մտածել որ այս աստղերէզին մէջ անուն մը չկնած մարդիկ իսկ՝ ով գիտէ իրենց տղայութեան ո՛րքան լացած են 10 փարայի չա-

քարի համար, ո՛րքան մատերնին բիճերնին խոթած են ու յետոյ բերաննին, ո՛վ գիտէ ի՛նչ խնդիրներով կերպարանքով երեցած են չատերու։ Շիք ըլլալու համար ֆիզիքական և բարոյական ինչ ինչ պայմաններ լրացուելու է մարդ։ Ֆիզիքական օրէնքէն պէտք է զերծ ըլլալ արտաքին ամէն խեղաթիւրումներէ, սակայն թերութիւններ ալ կան որոնք նորոյթէն ընդունուած են. օրինակի համար մէկ աչքը միւսէն աւելի մակար ըլլալ և monocle գործածել։ Պէտք է զօրաւոր կազմ մը ունենալ, նախ ազօթքներ ընելու, երկրորդ՝ 16 անգամ կարենալ հագուստ փոխելու համար. թատրոնի, ճաշկերոյթի, five o'clockի համար, և...այլովքն հանգերձ։ Իսկ բարոյականի տեսակէտով— Աստուա՛ծ իմ, մէկ բան մը միայն կարեւոր է, — մե՛ծ հարստութիւն մը՝ որ աւելի նախընտրելի է եթէ... ծնողքը չհասած ըլլան զայն ժառանգելին։ Մեծ իմացականութիւն մը անհրաժեշտ չէ, նոյն իսկ վատագոյնը կը նկատուի ատիկա, որովհետեւ այն ատեն չիքը կը մղուի տրամաբանելու, վիճաբանելու, ևն.։ Արդ, չիքը չվիճաբանիր։ Շիք կեանքը ոչ սիրը ունի և ոչ վախճան։ Շիք մարդոց բոլոր գործերը, բոլոր մտածումները, բոլոր վայրկեաններն կը կառավարուին խիստ կանոններով։ Շիքութեան առաջին պայմաններէն մին է է՛ն սուղ թատրոներու առաջին ներկայացումներուն ինքզինքը ցուցունել, առանձին տեղեր վերջապէս՝ ուր հանաք դասակարգը դիւրաւ չը կրնար մուտ գործել, սուղ ըլլալուն համար։ Նաև, այնպէս մը ձեւացունելու էք որ իբր թէ ամէն առթիւ, թատրոնի պես, հեղինակները բոլոր եկած ձեզի ազաչած են արտասուալից, որպէս զի հաճիք ձեր ներկայութեամբը պատուել զիրենք, և դուք ալ... վերջ ի վերջոյ զիջանած էք ընդունելու իրենց դիմաւորը։ Երբ չատ նչանաւոր առաջին ներկայացում մը կայ, անտարբեր մը կ'ակնկռ. «Ինչպէս, երկու թիկնաթոռ միայն գտեր էք, սիրելի սիկին... ա՜հ, եթէ գիտնայի. հիմակ ետ դրկեցի երեք հատ օթեակի առումա՛ղ զոր ինչ ընելս չէի գիտեր...»։ Բայց մի՛ խոստովանիր որ ձեր placeները դուք վճարած էք, որովհետեւ մէկտեղ կը հանէք յարաբերութեան մէջ չգանուելնիդ և երբեք առթիւ չընդունելնիդ՝ ճաշի, նաև քանի մը ֆրանք օրագրոյի մը փոխ առած չըլլալնիդ։— Շիքութեան կարգէն է մանաւանդ ներկայացումը սկսելէն վերջը հասնիլը, բոլոր նայուածքները իր անձին վրայ սեւեռելու հա-

մար, նաև այնպէս մը կարծել տալը թէ ճաշկերոյթ մը տուած էիք նոյն օրը, կամ որ եւ է հաւաքոյթ ունեցած։ Շիքութիւն է նաև, կանանց համար, թատրոնի մէջ խոշոր ծաղիկներով, փետուրներով բնաւորուած անագին գլխարկներ կրել, այնպէս որ եաուի նստողները բան մը չտեսնեն. օրուան գայթակղեցուցիչ լուրերուն վրայ խօսիլ պարոններու հետ. յետոյ, եթէ ներկայացումի մասին մեծամասնութիւնը հիացիկ կ'երեւի՝ պէտք է իրեն հակառակ կարծիք ունենալ. եթէ ներկայացումը չափազանց ուրախացուցիչ է և ամէնքը տարօրինակէս կը խնդան, այն ժամանակ գանելու ձեւ մը րլլէք այդքան կոպիտ ուրախութենէ մը. իսկ եթէ ներկայացումը տխուր է՝ այն տեղն ալ անտարբեր ձեւացէք։ Ներկայացումի մը տեղն երբ յայտնուելնիս լրումին հասած է, յատակընդունք մը հրաչալի արդիւնք կ'ունենայ. տէրն մարդ այն տեղն ձգի կը նայի, ձեր արդուզարդը կը քննէ։ — Բայց ո՛ր մէկը թողնէք և ինչպէ՞ս թողնէք՝ կարենալ պատկերացնելու համար այն տարօրինակ, և աներեւակայելի չեմ պիտեր ինչը որ Chic կը կոչուի...։

† ՏԻԳՐԱՆ ԿԻՒՄԻՒՇԿԻՐՏԱՆ

ՀԱՑԱՍԷՐ ԱԼՊԻՈՆԻ ՁԱՒԱԿ ՄԸ

ՄՍԹՐ ՃՕՐՃ ԿԷՏՐՕԼ (G. GATHERAL).— Մեծանուն հայասէր Անգլիացին որուն անունը չատ մը երախտապարտ Պոլսահայեր պիտի չմոռնան երբեք, 1839ին ծնած է Կլասքօ և տակաւորական գործով կ. Պոլիս հաստատուած 1865 ին։ —Ազէտալի տարին (1896), Մսթր Կէտրոլ՝ անգլ. դեսպանատան «քավաս»ին ընկերակցութեամբ գացած է Հապէշ, չէ՛ թէ կոտորածին անաւորութիւնը չափելու, այլ ողջ մնացող Հայեր բարոյապէս սրտապնդելու և անոնց նիւթապէս ալ օգակցելու համար։ Այս պատուական վաճառականը Մսթր Բիթի և վերջերս հանգուցեալ Մսթր Ուիլհօլի նման միշտ հետաքրքրուած է Հայուն տառապանքով ու թանկագին ծառայութիւններ մատուցած է՝ անոր թշուառութիւնը մեղմելու համար։ Իր նախանձախնդութեամբ հաւաքուած բաշխուած նպաստներուն քանակը տրքան պատկառելի՝ նոյնքան տուտար է թիւն այն Հայ բնտանիքներուն և գաւառացի անաերուն պանդուխտներուն որոնք իր պայապանութեամբ ապահով և հանդիստ կերպով մնկնեցան Պոլսէն, խառնուելու դպրեվանական հոսանքին։ Նոյն թուականի անգլ. դեսպան Սըր Ֆիլիբ Քըրրիի մտերիմն էր ինք. այդ մտերմութիւնը չատ մը առիթներու մէջ չպղոզած էր ծառայեցնել Ի նպաստ Հայութեան, միաժամանակ անձնական չարաբերութիւններ մշակելով օրուան «երկաթէ պատրիարք»ին՝ Մատթէոս Արքեպսկ. Իզմիրլեանի հետ։ — Մեռած է Լոնտոնի 1903ին։

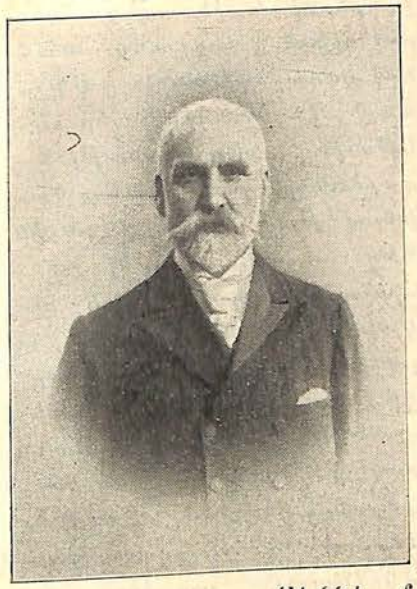

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ, Ջմիւռնիացի։ Երբեմն պատր. վոխանորդ Երուսաղէմի՝ ի Պոլիս։ Պաշտօնավարութեանը միջոցին՝ կեցած է արդի Երուսաղիմատունը։ Մեծ չանքերով և հետապնդութեամբ կրցած է իրաւունք ստանալ կառավարութենէն՝ Սկիւտարի մէջ անագին հողեր Ս. Աթոռին սեպհականութիւն դարձնելէ զատ՝ զանոնք ծախելով թազ չինելու (վանքին պաղ)։ —11 Նոյեմբեր 1850ին, Հրեշտակապետաց տօնին օրը կ'աթոռակալէ Երուսաղէմ, բոլորելով պատրիարքութեան արդիւնաւոր շրջան մը 10 տարի, որուն միջոցին չինած է Երուսաղէմի հոյակերտ Պատրիարքարանը, Ճեմարանը, Ջամ-Թազ կոչուած մեծ թաղը որ հիմայ վարժարանին յարակից մասը կը կազմէ. գնած է չատ մը արտեր և այգիներ որոնց կարգին է «մեծ արտ» ըսուած ընդարձակ գետինը որ յետոյ Ճիպրայիլ Կարկուրի յարուցած սեփականութեան դատին հետեւանօք՝ մեծ դուռ բացաւ դատավարութեան, և իրրեւ ազգային դատ՝ Ցարութիւն Պատրիարքի ջանքով ճանչցուեցաւ իբր Երուսաղէմապատկան գետին։—Վերոնշեալ Յովհաննէս Պատրիարք վախճանած է անդ 1860 Դեկտեմբեր 23ին։ (Ներկայ լուսանկարը նմանահանութիւնն է իր իւղանկարէ մեծագ պատկերէն)։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԾԱԽՔ

Մինչեւ 7/20 Մայիս 1912, Իտալիա Տրիպոլիսի պատերազմին համար ծախսած է 272 միլիոն ֆրանք, որով՝ օրական գրեթէ 1 միլիոն ֆր. վատնած է կառավարութիւնը։ — Պալքանեան պատերազմի սկսելուն՝ իտալեւթուրք համաձայնութիւնը կնքուելով, Տրիպոլիս մնաց Իտալիոյ ձեռքը։

ԵԶՆԱԿ ՏԷՐ ՎՐԹԱՆԷՍ ԴՐԻԳՈՐԵԱՆ.—Մերիքէլամի հետ Բողոքականաթիւնը ընդունողէ ուսումնական ու լուսամիտ քահանայէն մէկն է Եզնակ որ ուսումնական ու լուսամիտ քահանայ մըն էր, և իր դատանավոխութենէն վերջ՝ 1868 ին Ամասիոյ ազգապետին լոյս ընծայած է 59 էջնոց «Կրօնաւոխութիւնը բարեկարգութիւն չէ» գրքոյկը։ — Իր Թոռանը տունէն ձեռք ձգեցինք հետաքրքրական տետրակ մը որուն մէջ Եզնակ իր կենսագրական գիծերն ամփոփած է, և իր մահէն վերջ զաւակը չարունակած է գայն։— Ծն. 1787 «խաչին Ուր. օրը»։ 1815 Հոկտ. ամուսնացած կէմիճի Խաչերին աղջկանը հետ։ 1821 Մարտին կը ձեռնադրուի կեսարացի Պօղոս Արքեպս.է։ 1840ին կը քահանայագործէ Իզմիտի մէջ։ Սահմանոս Պատր.ի հրամանաւ 25 Ապրիլ 1841ին Իզմիտ կը մեկնի կրկին՝ հոն եղած խառնակութիւնը ատելու և կաթոլիկ եղողները յորդորելու համար։ 31 Յունվար 1843ին ատրէէրներ կը կոխեն որ փիլոնազուրկ ըլլայ։ Նոյն տարին Հայաստան կը մեկնի և Հոկտ.ին կը դառնայ։ 27 Մարտ 1844ին ժամկոչի մը ընկերակցութեամբ աքսոր յԱրմաշ, հոնկէ ալ կեսարիա՝ վիճաւորի մը հակողութեամբ։ 18 Յուլիս 1844ին ազատութեան հրովարտակ կ'առանայ և Պոլիս կը վերադառնայ 4 Օգոստոսին։ 4 Սեպտ. 1845ին Մատթէոս Պատր. կը կանչէ զինք՝ հետը երկարօրէն տեսակցելով. 13 Յնվ.1846ին կը բանտարկէ, նաև խիստ հալածանք կը հանէ Աւետարանական Հայոց (բողոքական) դէմ։ 9 Սեպտ. 1848ին բնակութիւնը Բերայէն կը փոխադրէ Սկիւտար, 2 ամիս վերջ կրկին կ'անցնի Բերա և Պալըք Բազար դպրոց մը կը բանայ. տարի մը վերջ տղա-

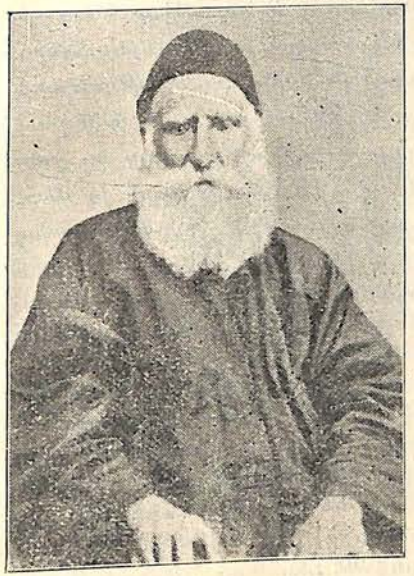

քը կը ցրուին և դպրոցը կը փակուի։ 17 Փետր. 1860ին ծնած իր զաւակներէն Ռեբեկա կը մկրտուի Նիկոմիդիացի Պալտասարեան Տէր Յարութիւնէ, «Հայ բարեկարգեալ արարողութեամբ» Բերա՝ Մաթր Քըլիսիին ժողովարանը, նախկէս 21 Յուլիս 1862ին ծնած իր զաւակը՝ Եղնակ-Գրիգոր։ 23 Մարտ 1853ին, որդիներէն Եղնակ-Տիմոթէոս մեռնելով՝ կը թաղուի Բերա, Թաքսիմ, «Երոպացւոց Աւետարանական գերեզմանը, որովհետեւ ատկաւին գերեզմաններ չունէին Հայ Բռօթէսթանները Պոլիսի մէջ»։ 24 Մայիս 1870ին «Բերա մնծ հրկիզութիւն եղաւ և մեր տունը այրեցաւ ամբողջ, բայց ես չատ ուրախ էի Քրիստոսով»։— 17 Մայիս 1875ին կը կնքէ իր մահկանացուն՝ Բրուսիացւոց Հիւանդանոցը։ Ահա՛ իր ինքնատիպ վահագը,— նոյն ատենի բացատրութեամբ՝ թաղման հանդէսին հրատիրագիրը. **Եզնակ Տէր Վրթանէս հայրիկը որ իր վաստակաւոր եւ հասնող բնաւորութեամբը ամէնուն սէրն ու յարգանքը գրաւած էր, յետ կարճատեւ հիւանդութեան՝ այս առաւօտ ատենց իր 87ամեայ մահկանացուն արշաւանքը եւ հանգեաւ ի Տէր Բրիստոնէական խաղաղ եւ երջանիկ մահուամբ։ Իր Յուղարկաւորութեանը սգալի հանդէսը պիտի կատարուի վաղը ժամը ՅիՕզ Յին Ներա, Բռուսիական հիւանդանոցը, ուսկից պիտի փոխադրուի Ֆէրիգիւղի գերեզմանատունը, եւ հոն մատուռին մէջ պիտի ըլլայ թաղման վերջին պատշօնը։ — Գերեզմանին ցօմէրօճ 1899։** — Իր մեռնելէն 5 տարեկան Հերանոյշ (Եղնակ-Մատթէոսի դուստրը) 12 Փետրվար 1885ին մեռնելով՝ կը թաղուի Բոզոքականաց նոր գերեզմանը։ Այդ ալջընակին «առաջին նընջեցեալն էր ազգով կարգը»։

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԽՆԴԻՐ

Լօրա Սալզպըրի՝ կլատսթընի ժամանակակից Անգլիոյ մնծ քաղաքագէտը՝ սա խօսքն ըսած է որ մը.— «Աչխարհիս մէջ 2 հոգի միայն կան «Արեւելքի խնդիր»ը լուծել գիտցող, ես ու բարեկամներէս մին։ Այդ բարեկամս մեռած է հիմայ. զալով ինծի, ես ալ...վազուց մոռցած եմ այդ խնդիրը»։

ՒՆՉ ՍՏԱՄԲՈՒՆ...

Մատթոսցիի մը կոչմէ այս օրերուս որսացուած կոկորդիլոսի մը ստամոքսէն հետեւեալները հանուած են։ 1 պիւթոն (python, տեսակ մը անասուր օձ) 13 տաք երկայն, 2 ծխամորճ, 4 հատ ոխմիի չիշ և...զոյգ մը տաբատ։

ԵԶՆԱԿ ԵՊԻԿ. ԳԱԼԲԱԴՃԵԱՆ
Բալուի Առաջնորդ, Անդրանիկ Ջեռնասուն Վեհ. Գէորգ Ե. Կաթողիկոսի
(18 Հոկտեմբեր 1912)։

ՀԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՐՍՆԻՔԸ

Անգլիական հանգէսի մը վերջին թիւէն (7 Դեկտ. 1912) կը բաղեցնք հետեւեալ դրուագը որ երբէք նորութեան մը հրապոյրն ունեցող ծանօթութիւն կամ լիակատար նկարագրական մը չէ, գոնէ խայթիամիտ ակնարկութեամբ մը կը վերջանայ.— *Հայկական Հարսնիքը չատ դիւրին բան մը չէ. անիկա կը տեւէ չատ օրեր՝ համախմբմամբ ազգականաց ու բարեկամաց որոնք կ'զբօսնուն նուագախումբով ու առնմային պարերով, մինչեւ վեսին գալուստը։ Այդ իրարանցումին ատեն, հայկական էքիւքը կը պահանջէ որ «երջանիկ» մարդը հանդիսաւոր մուտ գործէ հիւրանոց դնդեւուն քալուածքով մը և բրինձափոչիով թեթեւ մը ճերմկցած երեսներով. վիճակագրման սկզբնական արարողութեան ենթարկուելու։ Նախ հրապարակաւ կ'ածիլ-*

ուի, յետոյ կը հագուի կը չքուի հարսին կողմէ զրկուած նուէրներով։ Եղբայրները կը թափին վրան և իակոյն կը հանուհցուննեն զինք, կրկին զգեստաւորելու համար։ Դժուարին ախտաբուժին մըն է ասիկա. առնմային ավարտիլը կը պահանջէ որ այդ գործողութեան միջոցին՝ ալ ձեռքով աչառնակ բռնած բլլան և ձախով հագուեցունեն։ Գիչերը կ'անցնի հրախաղութիւններով, երաժշտութեամբ ու կայթերով։ Հետեւեալ իրիկունը հարսն առաջին անգամ կ'երեւի ձի հեծած դէպ ի ժամ առաջնորդուելով, մինչ փեսան հետիոտն կ'երթայ։ Քահանան կը դիմաւորէ զանոնք և աւուր պատշաճի կարճ քարոզ մը կը խօսի՝ ամոլին սուռնալիք պարտականութեանցը մասին. ապա թափորով կ'առաջնանն դէպ ի խորան ուր իրենց գլուխները կը միանան վայրաչաք՝ ոսկի շղթայով մը, (ճuros ըսել կ'ուզէ և կը մռնայ բոլորովին ԿՆՔՍՀԱՅՐը որ նոյն պահուն այդ գլուխներուն վրայ ձեռքի խաչը հանդչեցունելու պաշտօնն ունի)։ Ուրիչ 3 օրեր պէտք են անցնիլ գեռ, թոյլ տրուելու համար փեսին՝ տէր գառնալու իր կնոջ։ — Մի'չա տառապող եղած են սա Հայերը, նո'յն իսկ իրենց ամուսնութեան առթիւ . . . :

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԱՆՁ

Սըր Օլիվըր Լօճ անգլիացի գիտուն մըն է որ վերջերս լուրջ փորձեր կատարած է, առնկերուն ճաշումը գրգռելու համար դիմելով ելեկտրականութեան ազդեցութեան և ձեռք բերելով հրաչալի արդիւնքներ։ — Գործողութիւնը կատարուելիք դաշտին վրայ երկաթ թելեր կը կապուին կարճ ցիցերու. 1 արտաւար (ակօնիւմ) դաշտի մը համար 1 ցիցը բաւական է։ Առաւելական (positif) ելեկտրականութիւնը կը բարձրանայ գրեթէ 100 հայար վոլթ(*) ազդուութեան, իսկ վանդակական ելեկտրականութիւնը կը հաղորդուի ուղղակի հողին։ Թելերուն տակը պարտող անձեր ելեկտրականութիւնը կ'զգան օդին մէջ։ Հոսանքը կը պահպանուի օդին մէջ երկար ատեն ցորեկին, իսկ գիչերը կը դադրի։ Շատ արեւ եղած ատեն այս փորձն անօգուտ է, նոյն իսկ վնասակար։ Երբ մչակուած և սերմանուած դաշտը ցորենի բլլայ, ելեկտրականացած գեաիններ հարիւրին 30-40 աւելի արդիւնք յառաջ կը բերեն, հունձքն ալ աւելի չափաւոր պին մը կ'ունենայ հրապարակի վրայ։ Ելեկտրական այս փորձով՝ ուրիչ արմաիքներ ալ բարելաւում ցոյց տուած են։

(*) վոլթ (volt)— ելեկտրական ուժութեան չափ

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Անհատական ամփոփումը Յոյն խազերու և նչաններու անուանց, որոնք ո'չ միայն մեր խազերու ծագման մասին, այլ և եւրոպական ձայնագրութեան գիւտի մասին ալ բաւական լոյս պիտի սփռեն։

Բարձրացընող նշաններ.— Իսօն, որ ևս է ձայնաստիճան։ Օլիկօն, 1 ձայնաստիճան բարձրացընող նչան։ Իէքասքի', նոյնպէս։ Քէնքիսմա, 2 ձայնաստիճան բարձացընող նչան։ Իփսիլի, 4 ձայնաստիճան բարձրացընող նչան։ Այս հինգ գլխաւորներէն զատ երկուք ևս կան՝ որոնցմէ առաջինը կ'ընդունի արդի յոյն եկեղ. երգեցողութիւնն, իսկ երկրորդն անգործածելի է. — Քենդիսմա, 1 ձայնաստիճան բարձրացընող նչան, «օլիկօն»էն տարբերող։ Օխսիա', անգործածելի՝ Փո'ւֆիսմա և Իէկասքօնին պէս։

Ցածցընող նշաններ.— Աքսուրօքսօն, 1 ձայնաստիճան ցածցընող նչան։ Իքորօքի, 2 ձայնաստիճան ցածցընող նչան։ Իսկ Տիսաքսուրօքսօն, Տի'սմի և Գրաֆիսմիքօ'րօօն անգործածելի են հիմայ։

Տեւողանշաններ.— Աբլի, $^4/_4$ բախում։ Քլասմա, $^2/_4$ բախում։ Կօրկօն, $^1/_4$ բախում։ (Բարձրացընող կամ ստորիջոյց նչան՝ առանձինն $^1/_4$ բախում կ'արժէ)։ Տիքլուն Կօրկօն, $^1/_8$ բախում։ Թրիքլուն Կօրկօն, $^1/_{16}$ բախում։ Ասոնց համազօր են 5 նչաններ ևս որոնք իրր ձայնահատ՝ կը գործածուին սա արժէքով.— $^4/_4$, $^3/_4$, $^2/_4$, $^1/_4$, $^1/_8$ լռութիւն։ Կան նաև Մեղալի իքսուսքսա անուամբ ձայներու տարբերութիւնները (nuance) ցոյց տուող նչաններ և բաղադրեալ խազեր։ — Յոյն և Հայ խազերը բաղադրելով՝ յայտնի կ'երեւայ յոյն խազերու հետ մերիններուն ունեցած նմանութիւնները. կը հետեւի ուրեմն թէ մեր խազերը նախապէս ունեցած են ձայնի զօրութիւն և իրաքանչիւր խազ որոշ ձայնի մը նչանը եղած է մինչեւ ԺԻ. դար, յորմէ հետէ պահ մը կարծես մոռացութեան մատնուած է մեր եկեղեցական երաժշտութիւնն, ու խազերը կորուսած են ի սպառ իրենց արժէքը։ Հետաքրքրական է որ մեր չարականները յոյն «Նօթա»ով ձայնագրուած ըլլան երբեմն, որուն ազօտ մէկ հետքը կը տեսնուի Պապասագալեանի գործերուն մէջ։ Հայ ձայնագրութեան գիւտէն առաջ՝ հայ երաժիշտներու յոյն ձայնագրու-

թեան ցոյց տուած փափաքը մեզ կարծել կու տայ որ ԺԲ. և ԺԳ. դարերուն տիրած է յոյն «նօթա»ն երաժշտական կեդրոնները։ Գրչագրելու դիւրութեան համար յապաւուած են զանազան նշաններ, ինչպէս կը տեսնենք ձեռագիր կամ տպագրուած ինչ ինչ չարականներու մէջ։

ՅՐ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ԱՐԹԱՆՈՒՇԻ ՀԱՑ ՄԸ

ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ.—Ծն. Պոլիս 1845ին։ Նախ. կրթ. ստացած հասարակ դպրոցներու և Տ.քմ. Համլինի Գոլէճր, յետոյ Զաւիցերիա անցած և 5 տարի Աստուածաբանութեան ճիւղին հետեւելէ վերջ՝ ծննդավայր վերադարձած։ Հասքէօյ, անգլիական ընկերութեան մը՝ Հրէից համար բացած երկսեռ վարժարանին մէջ պաշտօնավարած է մինչեւ 1875, երբ Պրուսայէ հրաւիրուելով՝ Աւետարանական Հայոց վարժարանին ուսուցիչ կը կարգուի։ Ճիշտ այդ առեններուն, «Մեծ Սով»ը Պրուսա մղած է չատ մը այրիներ և որբեր որոնք փողոցները չրջելով հաց կը մուրային։ Այդ որբուհիներէն մին որդեգրելով՝ Պաղտասարեան 1 Յուլիս 1875ին կը բանայ հոն Աբեղեան Որբանոցը զոր կը վարէ ցարդ, 36 տարի անխափան խնամ և ուսում չմոռնալով չուրջ 100 մանուկներու, իր հրատարակութիւններէն ու նուէրներէ գոյացած հասոյթով։ Հայերէ զատ, օտարազգի տղաք ալ ընդունուած են անխտիր։ Իր գործերը. Արարատ չարաթաթերթը պահ մը ժողովրդական օրաթերթ (1873-7). Աւազդ, երկանիկ ու երկար կեանք. Աչեան աներեւներ. Լապտեր ծնողաց. Աւազար կենաց. Մայրիկին առաջնորդը. Առաջնորդ ամուսնացելոց. Ս. Պատմութիւն մանկանց. Ուղեցոյց Ս. Գիրք ընթերցողաց. կեանք Տէր Յս.ի Քս.ի. կեանք Ս. Աստուածոց. Ինթրսըն զեկավար (նաև թրք.) ժող. թատրոն. Ոսկեղէն առնալի անգլ. լեզուի. Համազգային օրացոյց Տանրապետական (1897-1913) պարզ ու ընդարձակ։

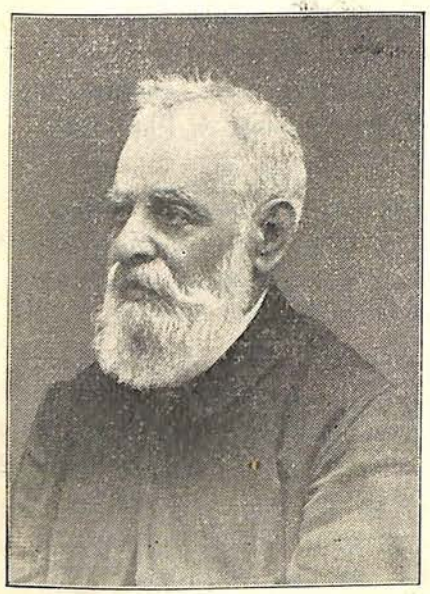

ՆԱԽԱՀԱՑԵՐԵՑԻ ԿԵԱՆՔԸ

Ադամ. Արարչութեան առաջին տարին ծնաւ ու մեռաւ (930 տարու)։ Սէթ. Աբէլի մահէն վերջ՝ Ա. զաւակն Ադամի. ծնած արարչութեան թուին, մեռած 1042ին (912 տարու.)։ Ենովս. Ադամի թոռը. ծն. 235—մեռած 1140. (905 տարու)։ Կայնան. Ենովսի զաւակը. ծն. 325—մեռ. 1235. (910 տարու)։ Մաղաղիէլ. Կայնանի զաւակը. 395—1290. (895 տարու)։ Յարեդ. 460—1422. (962 տարու)։ Ենովք. 622—987. 365 տարու), Մաթուսաղայի հայրը։ Մաթուսաղա. 687—1656. (965 տարու), Ղամէքի հայրը։ Ղամէք. 874—1651. (777 տարու), Նոյի հայրը։ Նոյ. 1056—2000. (944 տարու), Սէմի, Քամի և Յաբեթի հայրը։ Սեմ. 1558—2158. (600 տարու), Արփաքսադի հայրը։ Արփաքսադ. 1658—2096. (438 տարու). Զրհեղէղն 2 տարի վերջ ծնած։ Սաղա. 1693—2120. (427 տարու)։ Եբեր. 1723—2187. (464 տարու). «Եբրայեցի» բառն ասոր անունէն առնուած է։ Փառեկ. 1757—1996. (239 տարու), Եբերի զաւակը։ Ռագաւ. 1787—2026. (239 տարու)։ Սերուգ. 1819—2049. (230 տարու), Նաքովրի հայրը։ Նաքովր. 1849—1997 (148 տարու), Թարայի հայրը։ Թարա. 1878—2083. (205 տարու), Աբրահամի և Առանի հայրը։ Աբրահամ. 2008—2183. (175 տարու), Սառայի ամուսինը։ Իսահակ. 2108—2289. (181 տարու)։ Աբրահամի զաւակը։ Յակոբ. 2168—2315. (147 տարու), Իսահակի զաւակը։ Դեւի. 2255—2371. (116 տարու), Յակոբի զաւակը։ Կահաթ. 2288—2421. (133 տարու). Դեւիի զաւակը։ Ամրամ. 2367—2504. (137 տարու), Ահարոնի, Մովսէսի և Մարիամի հայրը։ Մովսես. 2433—2553. (120 տարու.) Ահարոնի և Մարիամի կրտսեր եղբայրը որ ծնած է 1571ին՝ քա. է առաջ։ [Արարչութեան թուականին՝ 1656ին էր որ Զրհեղեղը պատահեցաւ, ուրկէ ետք մարդկային կեանքը սկսաւ ի մեկ կարճըցաւ, միշտ ըստ Ս. Գրոց։]

ԱՆՈՒՆՆԵՐ՝ ԳԻՏԱԿԱՆ ՌԱՌ

Ելեկտրականութիւնը գիտութեան մէկ ճիւղն է որ կը պատուէ մեծ գիտուններու անուններ իր պատմութեան մէջ՝ իր հիմնական բառամթերքովը։ Անցեալները Նիւ-Ճէրզիի մէջ, մեռաղեայ փիլատակարան-պնակիտի մը բացումը կատարուեցաւ Ամբէռի անուամբ, ի պատիւ Անտռէ Մաւի Ամբէռի, ֆը-

բանասցի մեծանուն բնագէտին որ առաջին անգամ չափեց հոսանքը։ Անոր գտած «միութիւն»ը կոչուեցաւ «Ամբէռի Միութիւն»։ —Ոհմ (Ohm) որ էլեկտրականութեան չափի միութիւնն մըն է դարձեալ՝ անունը կը կրէ ձօրճ Ս. Օհմի, —գերմանացի գիտուն որ գտած է այն օրէնքը որուն վրայ խարսխած է էլեկտրական ընդդիմութեան միութիւնը։— Վոլտ (Volt) բառն ալ ծագում առած է Վոլթա Իտալացւոյն անուամբ, նշանաւոր էլեկտրագէտ 18րդ. դարու որ չինեց էլեկտրական բախոցը (batterie électrique)։—Փարադը (Farad) որ էլեկտրամագնիսական միութիւն է՝ զայն հեղինակով Faraday անգլիացի բնագէտին անունովը յորջորջուած է։ —Կուլօնր (Coulomb) որ էլեկտրական քանակութեան միութիւն է Ֆրնս. Համանուն բնագէտին, իսկ վաթը (Watt) որ էլեկտրական հոսանքի ազդեցութեան միութիւն է՝ ձէյմս Ուայթի անուններով մկրտուած են։ ձէյմս Ուայթ սկովտիացի այն նշանաւոր հնարիչն է որ կատարելագործեց շոգեչարժ մեքենան։

ՊԷՑԹՕԶԻ ԱԳԱՐԱՆԸ

Իսմայիլ Փաչա, արդի Խեդիվին պապը, ասկէ 40է աւելի տարիներ առաջ Աբրահամ Փաչայի պաշտօն յանձնած էր որ Վոսփորի Ասիական եզերքին վրայ ստեղծէ տիպար ագարակ մը։ Հայազգի բգեշին ընտրեց այն ընդարձակ գետինը որ Պէյգօզէն մինչև Սև Ծով կ'երկարի 50 քիլօմէթր երկայնքով և 15 քիլօմէթր լայնքով։ Տնկարկումի և յարդարման գործողութիւնք աւնեցին 10 տարի, խեդիվական գանձուն արժելով 650 հազար ոսկի։ Հոն չինուեցաւ ինչ որ մարդկային հանճարը կրնար երեւակայել. կառուզի մը, երէ և թռչուն որսալու յատուկ անուն անասուններ, պտղանոց, ծաղկաստան, պարտէզ, պուրակ ու ջրվէժներ, լիճ, աւազան, արքայավայել կերպով կահաւորեալ հովանոցակներ, հարեմներ եւն., ամբողջութեամբ նմանութիւնը բերելով երկրային դրախտի մը որուն սեպհականութեան կալուածաթուղթերը գրուած էին Աբրահամ Փաչայի անուան։ Եգիպտոսի Խեդիվ Սայիտ Փաչայի օրով է որ Աբրահամ Փաչա 130,000 ոսկիի վճարմամբ, սկսաւ—ըստ իր յայտարարութեան— մաս առ մաս տէր դառնալ այդ վիթխարի կալուածին որ առնուօք 500 հոգիի խնամքին յանձնուած՝ սակայն 30 տարիէ ի վեր քանի մը պարտիզպան միայն ունէր և իր երբեմնի մեծվայելուչ չքեղութենէն լքուն վիճակ մը առած։ Աբրահամ Փաչա սոսկացաւ ձեռքէ հանել զայն, 50

հազար ոսկիի փոխարէն ծախելով Անձնական Գանձուն։ Փոխանձումի գործողութեան մէջ դէր ունեցաւ Անձնական Գանձու նախարար Յակոբ Փաչա։ — Պէյգօզի այդ պատմական ագարակը Սանմանադրութեան հռչակումէն վերջ սեփականութիւնը դարձաւ Ելմտական նախարարութեան։

ՄԱՐԴՍ ԻՆՔԶ Կ'ԱՐԺԷ

«Ամբողջ հարստութիւնս վրաս կը կրեմ» կ'ըսէր հպարտութեամբ Բիոս փիլիսոփան որ հին պատմութեան մը հագած՝ յաւակնօրէն կը կարծէր թէ գլխուն մէջ ունեցած խելքի իր միակ ճչմարիտ ու հաստատուն հարստութիւնն էր այս աշխարհիս մէջ, անզուգական անմատչելի գանձ մը, բախտին ամէն անակնկալ վտանգներէն ազատ։ Արդ, ծեռուկ փիլիսոփան իր կարծածէն աւելի հարուստ էր։ Իր մարմինը որուն կարևորութիւն չէր տար՝ ներքին մեծ արժէք մը ունէր։ Նոյնը կարելի է ըսել ամէն մարդու մարմինին համար, ա՛յն մարմինին որ մինչև հիմայ անարժէք կը նկատուէր, որ հող մըն էր և կրկին հող դառնալու դատապարտուած՝ ըստ Ս. Գիրքին։ Ամբողջ դարեր բոլոր կրօնքներն ու բոլոր փիլիսոփայութիւնները գրեթէ միաձայնութեամբ այս անուանարկիչ վճիռը տալէ ետք, այժմ Գիտութիւնն ասոր դէմ կը բողոքէ և բացարձակ կերպով կը ջրէ ճչմարտութեան կարգ անցած այդ կարծիքը։— Երկայն ու մանրակրկիտ փորձերու չնորհիւ որոնք չատ մը տարրալուծութիւններով ապացուցած են, անգլիացի քիմիագէտ մը յաջողած է հաշուել, օրուան հրապարակին համեմատ, մարդկայ'ին մարմինին էական մասերը կազմող նիւթերուն առեւտրական արժէքը։ Մեր կազմին մէջ՝ քիմիական արտադրութեան ձեւին տակ՝ այնքա'ն նիւթեր կան որ եթէ կարելի ըլլայ ծախել, մեծ գումար մը կը գոյացունեն։ Մեր մարմինը քիմիապէս կազմըւած է հաւկիթը կազմող տարրերէ, և միջնաստակ մարդու մը մարմնական գոյացութիւնը ներկայացունելու համար 986 հաւկիթ պէտք է։ Միւս կողմէ, մեր յօրինուածքն իր անձնական միջոցներով կարող է արտադրել խոշոր օդապարիկ մը ուռեցունելու համար պէտք եղած ջրածինը, կամ, 700 մէթր երկայն փողոց մը բոլոր գիշերը լուսաւորելու համար օդային կազ։ Է'ն խաւարեալ մարդն ու է'ն սեւ խաւիղիկը եթէ կարենային ինքզինքնին թորել՝ կարող պիտի ըլլային ամիսներով լուսաւորուիլ։

Ամէն մարդ առանց գիտնալու, կ'ըսէ Անգլիացի գիտունը, 19 ֆր. կազ կը խորտանարդէ։ Ասոր վրայ ուսկցուցէք 600 կրամ միսոյր որ բաւական է 800,000 լուցկի չինելու և կամ 300 մարդ թունաւորելու։ — Քանի խանուկի դգալ ազ կայ մեր գործարաններուն մէջ։— Մեր դեղձերուն հիւթերը հանելով կ'ունենանք 6 քիլօկրամ ճարպ որով կարելի է չինել վաթսունի չափ մոմ։ Վերջապէս «հոգանիւթ չինուածք»ին զանազան մասերուն մէջ եղած բնածուխով կը պատրաստուի 9360 մատիտ։

ԵՒՐՈՊԱՅԻՈՅ «ԹՈՒՍԻՆ»Ը

Այս սկեպտիկ դարուն մէջ ուր գաղջացած և հետզհետէ պաղելու հակամէտ հաւատքը չխոովիր այլ եւս ժողովրդեան հոգին, կրօնական հանդիսաւորութիւնք ու սովորոյթներ կորսուած են իրենց երեւելի փայլը։ Սակայն Թուսէնը (Տօն Ամենայն Սրբոց) որ Ֆրանսայիներուն մեռելոցն է՝ բացառութիւն մը կը կազմէ և հոգին մէջ պահպանողներ միեւնոյն պաշտամունքին առարկան կը դառնան միշտ։ Տարին մէկ անգամ, այդ օրը, բոլոր այն կաթոլիկները որ սիրելի մը կ'ողբան, — նոյն իսկ իրենցմէ անոնք որոնց ներսիդիէն ժամանակակից անհաւատութիւնը տակաւին չէ ջնջած ամէն հոգեպաշտութիւն, — գերեզմաննոց կ'այցելեն՝ հոգակոյտեր ու չիրիմներ ծաղիկներով պըճնելու, անցեալը վերակոչելու և պահ մը մտմտալու անդինականին վրդովիչ խորհրդականութիւնին վրայ։ Ասոր համար է որ միայն Բարիզի մէջ անցեալ տարի այլ և այլ գերեզմաննոցներ այցն ընդունեցին 500,000է աւելի «սգաւոր»ներու։ —13 դար է սակայն որ Թուսէնը հաստատուած է, 614ին, Պօնիֆաս Դ. Պապէն որ պարզապէս նուիրագործեց կեղտացի քուրմերու կողմէ ի պատուի եղող սովորոյթ մը։ Լատ աւանդութեան, Պրէսթի մօտ գտնուող Մեռելոց Ծոց կոչուած վայրն իր անունը կը պարտի այն ժողովրդ. հաւատալիքին թէ ամէն տարի Նոյեմբեր 2ի լուսնալուն գիշերը, հանգուցեալ կեղտացիներու հոգիները կը հաւաքուին Բլօկօֆի հսկայ հրուանդանին տոորտը՝ «հոգւոյն հանգուցելոց» դատաստր Սանհօնէն դատուելու համար։ Տեղւոյն բնակիչները որոշեցին հաւաքուիլ նոյն ժամուն այդ վայրը՝ երկնից գթութիւնը հայցելու իրենց ննջեցեալ հոգիներուն փրկութեանը համար։ Այս սովորոյթն իսկոյն ընդհանրացաւ, և այդ իրիկունէն սկսեալ կեղտացիք բոլոր իրենց ճրագները կը մարէին «Ամենայն Սրբոց»ի իրիկունը, յետոյ զանոնք վառելու համար խորանին կանթեղէն։ — Վաղնջուց ժամանակներու մարդոցմէ սկսեալ մինչև քիչ քաղաքակրթեալ ժողովուրդներ՝ իրենց ննջեցեալներն առարկայ դարձուցած են մասնաւոր յարգանքի։ Զանց ընելով յիշատակել մեր բարքերուն յատուկ սովորոյթները որոնք ծանօթ են արդէն ամէն. Հայու, Թուենք ուրիշ ազգաց սովորոյթներէն մէկ քանին։ Հին Հռովմայեցիք իրենց ծնողաց կամ բարեկամներուն կորուսան առթիւ զգացած ցաւն արտայայտելու համար Հայերուս պէս թող կու տային որ մօրուքնին երկննայ, սա տարբերութեամբ որ ասոնք 10 ամիս չէին ածիլուեր, մինչ մենք ցարդ 40 օր չենք ածիլուիր սովորաբար։ Իսկ կիները ձերմակ հագնելով սգաւոր կ'ըլլային նոյնքան ամիս։ Յոյներն իրենց մեռելները կը տօնէին խրախճանքով, Թրակիացիներն ալ կոիւներով։ Ֆրանսա, ինչ ինչ գաւառներ (Բիքարտի և Լօռէն) դեռ սովորութիւն կայ որ տունէ մը երբ մէկը հոգին աւանդէ, ժամացոյցը կը կանգնեն և անոր յուղարկաւորութենէն դարձին միայն կը լարեն, այսպէսով ցոյց տալու համար թէ կեանքի ոգեւորութիւնը դադրած է նոյն յարկին տակ։ Ուրիշ տեղեր, իբր ընդհատում պըճնամոլութեան, քօղով մը բոլոր հայելիները կը ծածկեն, (ի մեզ նոյնպէս)։ Պօսի մէջ (Beauce), մեռելին օրը, բոլոր դռյլերն ու բզուզները կը պարպեն, որպէս զի մեռնողին հոգին մէջը չխեզդըւի . . . : Ուրիշ գաւառներու մէջ, ընդհակառակն անկողինս մօտ ջուրով լեցուն փոքրիկ տաշտեր կը զետեղեն, որպէս զի հոգին անոնց մէջ մաքրագործուի . . . : Ալպեան ինչ ինչ երկիրներ, նաև Օրլէան, անոնք որ յիշելիք մեռելներ ունին, համբաներուն վրայ ասդին անդին պզտիկ խաչեր կը տնկեն, իբր յուշարար նշան՝ սիրելեաց գերեզմաններու։ Վերջապէս, տեղ տեղ, հացագործներ ալիւրով ու կաթով չինուած և «Մեռելի հաց» կոչուած հացիկներ կը պատրաստեն, (ի մեզ հոգու հաց) զորս կ'ուտեն նախաճաշի առեն։ — Իտալիա, գերեզմանները կը զարդարեն ծաղկեպսակներով և Աստուածածինի պատկերներով՝ չրջանակուած մոմէ գոյն կերպասներէ։ Սպանիա, առեն եղաւ որ Թուսէնի գիշերը հոգւվրտիքներու մէջ լեցուեցան ամագին բազմութեամբ կիներ, պզտիկներ ու մարդեր որոնք լոյսերով ու ծաղիկներով բեռնաւորուած էին, մինչև որ ոստիկանութիւնը ստիպուեցաւ արգելք դնելու։ Արեւելքի մէջ, ծնողք կ'երթան

գերեզմանատուն եւ հողակոյտերու վրայ խոնարհած՝ կը պարզեն իրենց յօտերն ու մորմոքանքը, «լուսահոգի»ներուն համար հայցելով օգնութիւն ու հանգիստ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

Փիլիսոփայ մը ըսած է. «Տապանագիրը մարդուս մնապարծութիւններէն վերջինն է», և Ֆրանսացիք «Տապանագիրի մը պէս սուտ» առածն ունին զոր կը գործածեն անտեղի գովեստի մը առթիւ. չէ՞ մի որ ամէն տապանագիր քիչ շատ չոայլանքն է յաճախ մեռնողին ուղղակ չափազանցուած նկարագրութիւն: Յառաջ բերենք ատոնցմէ քանի մը հատ՝ համբաւաւոր թէ աննշան: Ծանօթ է արդէն Մեծն Ալեքսանդրինը. Գերեզման մը բաւեց աւո՛ր որուն ինչ եկաւ տիեզերք հաւասկ: — Թիւռէն, Ֆրանսացի նշանաւոր մարշալխտը (1611-75) սա տապանագիրն ունի իր գամբարանին վրայ. Թիւռէն իր գերեզմանն ունի թագաւորներու մէջտեղ. այս երջանկութեան տիրացաւ իր հռչակաւոր բաջագործութիւններով. Լուի ուզեց այսպէս աւոր արիութիւնը նուիրագործել, գալիք տարիներուն սորվեցնելու համար թէ ինչ տարբերութիւն չդներ բնաւ մահացը կրելուն եւ զայն լաւ բռնելուն մէջ: — Դեռատի Ֆրանսուհիի մը չիրիմին վրայ կը կարդանք. Յաւիտենական վիշտերու եւ գովեստներու առարկայ, ապրեցաւ հրեշտակներու պէս եւ անցաւ ծաղիկներու պէս: — Հետեւեալ միավանկ տողերով 2 քառեակները կը պատկանին կեանքէն ա՛յնքան կանուխ զրաւող և իր դէմքն անայլայլ մնացած աղջնակի մը:

Quelle	La
Mort!	Brise
Elle	L'a
Dort.	Prise.

Ինչ մահ. ևհ կը հիրհէ.
հովիկն առաւ տարաւ զայն:

Ռիշլիէօի (1585-1642) վիճակուեցաւ սա անգութ տապանագիրը. Աus հանգչի ճշմարտուր կարտինալ մը որ աւելի չարիք բրաւ՝ քան թէ բարիք, եւ բրած չարիքն ալ աղէ՛կ բրաւ: — Իտալիոյ Գամբօ Վէնանիօ կոչուած գերեզմանատունը՝ փոքրիկ քարի մը վրայ անանուն արձանագրութիւն մը կայ որ մեկ օր ապրած պէպէքի մըն է. Qui giace la gioia d'un giorno. Աus հանգչի օրուան մը ուրախութիւնը: — Սրտայոյզներուն հետ կան ծաղրելի ալ: Բէռ Լաշէզի մէջ հետեւեալը կայ. Աus հանգչի ձօն Հրոլէյ որուն հայրն ու մայրը կորսուեցան՝ Ամերիկայէ դարձած ատենին: Եթէ ապրէին՝ հոս բաղուած պիտի ըլլային: — Բիէռ Պալի խօսալացի բանաստեղծը որ 1492ին Առէցցօ քաղաքը ծնած ըլլալուն համար Առրթէն կոչուեցաւ, գրած ունի բազմաթիւ թատերախաղեր: Պալի ստացած վարձատրութեան կամ նուէրին համեմատ՝ գոված կամ պարսաւած է իր ժամանակին մեծամեծները: Ողջութեանը գիրի առած է իր տապանագիրը որ ահա՛. Աus հանգչի Առրթէն, Թօսքանացի բերթող, որ ամենուն համար գեղ խօսեցաւ՝ բաց ի Քրիստոսէն, եւ արդարացուց ինքզինք՝ ըսելով. «Ձեմ ճանչնար զԱյն»: — Ֆրանսայի քերթող Բիռօնի գրածն է սա երկտողը որ անչուշտ տարօրինակ պիտի թուի շատ մը կիներու.

Ci-gît ma femme. Ah! Qu'elle est bien,
Pour son repos et pour le mien!

Աus հանգչի կինս, ա՛խ, ինչ չաւ բան՝
Թէ՛ իր եւ թէ իմ հանգստեան...:

ԿԱՐՕՏԻ ՆԱՄԱԿ

1807ին Պոլիս տպուած է Նամակագրութեան գիրգ մը «Բառեւագիրք» անուն. հեղինակն է Պաղտասար Դպիր ծանօթ հայկաբանը: Կ'արտագրենք նամակ մը, նմոյշ մը տուած ըլլալու համար 100 տարի առաջուան Պոլսոյ աշխարհաբարին եւ շարադրութեան ոճին: Մայր մըն է որ կը գրէ իր պանդուխտ զաւկին. Դալար բարեւնակ, ոսկի ըմպանակ. մեղրածոր փեթակ՝ հոգւոյս մ կամակ. քաղցրիկ օչարակ՝ իմ ճար ու ճարակ. իմ մէկիկ զաւակ՝ իս բարձր աչտարակ. իմ երկու աչաց լոյս սիրական Ալիքսան որդւոյս չատ ու չատ բարեւ ի քո լաղագին մօրէդ: Շատ սիրով ու չատ կարօտով՝ հարցընեմ զքեզ, իմ աչքերուս լոյս Ալիքսան որդի, թէ ի՛նչ հալի վրայ ես ի չատար երկրիդ ու զարիպ տնանկիդ: Եղո՛ւկ իմ այս ծնրութեան պահուս որ քեզնէ կարօտ մնացի: Կրկովս չուրջ եմ ածեր ու կաթնովս եմ անուցեր, ու հիմիկ տեսուդ կարօտ եմ նստեր: Ո՛չ օրս է ինձ օր, ո՛չ գիշերս է գիշեր: Ձեմ գիտնար կուչտ ես թէ քաղցած: Յարեւուն պահեցի զքեզ, ու ցրտուն ծածկեցի, ու հիմիկ չիյտեմ յո՛ր պուճախնի կու կենաս ու ի՛նչ հալի վրայ ես: Դու զարիպ ի քո աչչարհէդ ու տնէդ, ես զարիպ ի քո երեսէդ ու քաղցր լեզուէդ: Այն Աստուածն որ ամենուն կ'ողորմի, ինքն

իր ոզորմութենով մեզ ալ ոզորմի, որ դու գաս քու հասրաթին հանգիս, ու մեր աչքն ի լուս լինի և սրտիս խոցն դուրանայ. ու թէ դու զմեզ կու հարցընես, իմ անման որդի, Աստուծոյ գոնութիւն, ամէնքս ողջ և առողջ ենք և քու քաղցրիկ երեսիդ հասրաթ ու կարօտ ենք: Վեց ոսկի եկաւ մեզ հասաւ. Աստուած քու բանիդ գործիդ յաջողութիւն տայ: գրիկդ պակաս չընէս, որ առնենք՝ մեր աչքին քըսենք:... Եւ ամէնքն զիսադրիկդ կու հարցընեն բազում կարօտով:

ՄԱՀՃԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Նիւ-Եօրքցի գիտուն մը Զարլս Ֆէսըլ այս օրերս հրապարակ հանեց նոր ուսումնասիրութիւն մը որ կը խօսի մարդուս մազերէն՝ նկարագիրը ճանչնալու մասին: Ֆէսըլ մեծ հաւատք չունի բայց գոյն մազերով անձերու վրայ. անոնք նախասահմանուած են միջակութեան, և չատ հազուադէպ կերպով կրնան համբաւի տիրանալ: Սպիտակ մօրթով և սեւ մազերով մարդը հանճարի տիպար է, մանաւանդ երբ դանգրահեր ալ է: Հանճարեղ խարտեաշներ հազուագիւտ են գրեթէ: Ոսկեգոյն մազ ունեցող անձինք քիչ անգամ ցոյց տուած են խոր նկարագիրով տաղանդ: Հին օձոգագործութեան մէջ (tapisserie) Ցուդայ և կայէն ներկայացուած են ոսկեգոյն մօրուքով. ասկէ զատ, ժողովրդական աւելորդապաշտութիւն մը ամէն տեղ ծուռ աչքով կը նայի կարմիր մազին. քիչ մը ներողամտութեամբ կը նայուի կարմիրէն աւելի բաց՝ ոսկեգոյն մազ ունեցողներուն. չագանակագոյնը մանաւանդ — երբ մեզմ և անուշ գոյնով մը ըլլայ — ցոյց կու տայ մեծ հաստատամտութիւն՝ նպատակի մը համար, նաև անխախտ հաւատարմութիւն՝ սիրոյ մէջ: —Պատմութեան մէջ մեծանուն մարդիկ կը թուին ունեցած ըլլալ կապոյտ կամ գորշ աչքեր, և, կարծուածին հակառակն ըլլալով, գեղեցիկ մազեր ունեցած չեն: Հռչակաւորներ ընդհանրապէս սեւ (dark) մազ ունեցած են, ինչպէս Մարթիւ Առնօլտ, Քօլռիճ, Իպսէն, Զարլս Լէմպ, Ուէսթըր են.: Հազիւ սեւ կրնան նկատուիլ մազերը Պրաունինկի, Ա. Տիւմասի, Ըրվինկի, Սթէվնսընի, Թէնիսընի են.: Թուխ (brown) մազեր ունեցած են Կարլոս ԺԲ., Քուք, Քռոմուէլ, Լօնկֆէլօ, Կօռտօն, Կրանթ, Նաբօլէօն, Միլտոն, Ուաշինկթըն: Շատ քիչ ուր են անուանի մարդեր որոնք բաց գոյն մազ ունեցած են, ինչպէս Թաքըռէյ, Պրնեան, Սուինպըրն և Սավօնառօլա: —

Մազին ձեւն ալ կարեւոր է, միշտ ըստ Ֆէսըլի: Մազերնին նկարագրուած 60 անձերէ 26ը խոպոպիք ունէին (20ը բանաստեղծ, 6ն ալ արուեստագէտ): Կակուղ մազ կ'ունենան սովորաբար արուեստագէտներ. գրական-արուեստագիտական հանճարին կ'ընկերանայ գանգուր կամ ալեծուփ (wavy) մազը, թէև կան ալ հանճարի մարդիկ որոնք ամբակազմ ըլլալով՝ խիտ և անթեքելի մազեր ունին: «Անոնք որ կ'ուզեն հանճարը միակել կ'աւելցունէ Ֆէսըլ, պէտք է նախ նկատի առնեն թէ մազերնին գեղի՞ն կամ կարմի՞ր է. եթէ այո՛, լաւ կ'ընեն հրաժարելով իրենց այդ փափաքէն»:—Ոճրագործներուն մօտ՝ մօրուքը սակաւ է ընդհանրապէս, և ընդհակառակն առատ է իրենց մազը գլխընուն վրայ: Բրգանման մազ ունեցողներ կ'ըլլան անկանոն միտքի տէր և կամ ապուշ: Ոճրագործ կիներու մազը սովորականէն աւելի աճած կ'ըլլայ իրենց դէմքին ու մարմինին ալ վրայ: —Ուրիշ համեմատար պրպտող մը՝ Տքթ. Վուատրքֆ կը հաստատէ թէ, Ամերիկայի մէջ գտնէ, ոճրագործներ չատ անգամ բաց գոյն մազ ունեցած են քան թէ թուխ:

ՀԱՆԳ ԹԵՄԸ

Եգիպտոս հաստատուած 2 սիրուած և կարող գրագէտներ, Տ. Կամսարական և Մ.Ք. Կիւրճեան գլուխ գլխի տուած՝ պատրաստած են նոր թատերախաղ մը որուն անունն է Փրկանքը: Տաղանդաւոր դերասանուհի Տիկին Սիրանոյշ ատոր բնագիրը կարդացած եւ գնահատած ըլլալով զայն՝ աւելորդ կը սեպենք մեր կողմէ կարծիք մը յայտնել «Փրկանքը»ի մասին որ արդէն բեմադրուելու Ալեքսանդրիոյ Ալհամպրա թատրոնը, 1912ի վերջերը: Պօլսահայոց ալ պիտի ներկայանա՞յ առիթը՝ հանդիսատես ըլլալու այդ թատերախաղին:— Հայ թատրոնին համար նոր հրապոյր մըն է անշուշտ 1 արար ազմկայոյզ այն կատակերգութիւնը զոր այս օրերս աւարտած է Ծանօթ երգիծաբան Ե. Օտեան և որուն անունն է Օրակարգի խնդիրները շուծուած: Կ'իմանանք թէ այս գաւեշտին մէջ գլխաւոր դերակատար Մարկոս Էֆ.ի կնոջ դերը պիտի ստանձնէ Օր. Էլիզ Պինեմէճեան չնորհալի դերասանուհին:

«ՏԱՃԱՐ»ԻՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆԸ

Տաճար կու գայ պրակ. բեհեր բառէն որ ձմեռատուն կը նշանակէ: Համեմատելի է գարձեալ տայիրի հետ, տաճեր բա-

ռէն որ չաստուած ըսել է: Վրացերէն տաձարի: — Իբր «քնա-
կարան Աստուծոյ» աչխարհիս մէջ կանգնուած առաջին տա-
ճարն է Սողոմոնինը: Անոր համար յատկացեալ, վայրն էր Զի-
թենեաց Լեռան հանդիպակաց՝ Մորիա լեռը որուն անհարթ
արեւելեանին վրայ Մեծ Իմաստունը կառոյց հոյակերտ չէնք մը
որ 7 ու կէս տարիէն աւարտեցաւ 1004ին (Ն. Ք.) ի պաչտօն
Եհովայի: Բաց ի յարակից թեւերէն, բուն տաճարին երկայնու-
թիւնն էր 70 կանգուն (սրահը 10 կ., Սրբարանը 40, Սրբու-
թեանց Սրբութիւնը 20). լայնութիւնը 20 ու բարձրութիւնը
30: Սողոմոնի տաճարը 33 տարի վերջ կողոպտուեցաւ Եգիպ-
տոսի թագաւոր Սիսակէ, ապա ուրիշներէ, հուսկ ուրեմն չըն-
չըւեցաւ Բաբելոնի թագաւոր Նաբուգոդոնոսորէ 288ին (Ն.Ք.),
424 տարի կանգուն մնալէ վերջ: 52 տարի աւերակ կեցաւ,
մինչեւ որ Չօրաբաբել վերակերտեց զայն՝ կրկին մեծութեամբ:
Այս Բ. տաճարն ալ կողոպտեց ու պղծեց Անտիոքոս Եպիփա-
նոս 163ին (Ն.Ք.): 3 տարի ետք Մակաբեայ Յուդայ նորոգեց
ու սրբագործեց զայն: 37 թուականին (Ն.Ք.) Հերովդէս՝ տա-
րիներ տեւող փառաւոր փոփոխութիւններ մտցուց անոր մէջ
և արտաքին չէնքերը լմընցնելու համար անհամար թիւով
վարպետ գործաւորներ զբաղեցան, ցորչափ Ցիսուս ապրեցաւ
աչխարհի վրայ և իր պատգամները կարդաց անոր կամարնե-
րուն տակ: Հերովդէսինը 100 կանգուն երկայն էր, 70 լայն,
100 բարձր և 2 դիէն 15 կանգուն դուրս ելած բուն չէնքէն:
Ամէն հրեայ մատենագիրներ հիացումով խօսած են այս վերջնոյն
անբաղդատելի վայելչութեանը վրայ որ կը կոթողուէր «ոսկիէ
ու ձիւնէ լեռ»ի տեսքով. իր քարերէն ոմանք 25 կանգուն
երկայնութիւն, 8 բարձրութիւն և 12 թանձրութիւն ունեցող
ճերմակ կուճ էին: Փրկչի խօսքն անգառնալի էր սակայն.
«Քար քարի վրայ պիտի չմնայ»: Տաճարը տարիներ վերջ կոր-
ծանեցաւ: Իր փլատակներուն տեղ կան հիմայ 2 մզկիթ: —
Քրիստոսէ վերջ Տաճար համազօր դարձաւ «Եկեղեցի»ի. իսկ
15 Նոյեմբեր 1909էն ի վեր վերածուեցաւ... ժողովրդական
չարաթաթերթի՝ կրօնական, ազգային ու գրական: Այս տա-
րի թեւակոխեց 4րդ. շրջանը. խմբագրապետն է ծանօթ հրա-
պարակագիր Զարմայր քհնյ. Կէօզիւրեան որուն պէտք
է ուղղել ամէն նամակ ու բաժնեգին: Տաճկաստան 40 ղրչ.,
արտասահման 10 Ֆր.:— Իբր յաւելուած այս խառնիճաղութեան,

ըսենք թէ 1861ին Պոլիս՝ Միւհէնտիսեան տպարանէն լոյս ըն-
ծայուած է երգարան մը «Տաճար Մուսայից» խորագիրով:

ՕՐՕՐՈՑՆԵՐ ԿԸ ՔԻՉՆԱՆ

Մե՛ծ ժառանգութիւն բովանդակ աչխարհի համար: Վերջին
տեղեկագիրով մը, Անգլիոյ Արձանագրութեանց Դիւանն ուչա-
դրութիւն կը հրաւիրէ Եւրոպական գլխաւոր երկիրներու նաև
Նոր Զէլանտայի և Աւստրալիոյ) մէջ յառաջ եկած ընդհանուր
ծնունդներու նուազմանը մասին: Եթէ, միջին հաչիւով
մը, 1901-5 տարիներու ընթացքին տեղի ունեցած ծննդոց
թիւը բաղդատուի 20 տարուան առաջուանին հետ (1881-5),
պիտի տեսնուի թէ, բաց ի 1-2 երկիրներէ, նուազումը որոշ
եղած է: Այդ նուազումը մինչ 2%ը չէ անցած Զուիցերիոյ,
3%ը՝ Իւլանտայի և 4%ը՝ Սպանիոյ մէջ, անդին սակայն 14%ի
չանգած է Ֆրանսայի և Իտալիոյ մէջ, 16%ի՝ Սիպերիոյ, Անգ-
լիոյ և Կալլէսի մէջ, և 17%ի Հունգարիոյ մէջ: 1901-5, հինգ
տարիներու միջոցին, Եւրպ. երկիրներու մէջ ծննդոց չա՛տ
աւելի նուազում յառաջ եկած է, բաց ի Իւլանտայէ, Պուլկար-
իայէ և Ռումանիայէ:

ԱՊՕՐԻՆԻ ԾՆՈՒՆԴՆԵՐ

Աչխարհի վրայ Աւստրիան այն երկիրն է ուր ամէնէն աւե-
լի ապօրինի ծնունդներ կը պատահին: Հետագայ ցանկը ցոյց
կու տայ 15-45 տարու ամուրի կանանց ապօրինի ծննդաբե-
րութեանց բաղդատականը, 1000ի վրայ հաչուելով, 1900-2
երեք տարիներու ընթացքին:

Աւստրիա	40.1	Նորվէկիա	17.2
Գերմանիա	27.4	Սպանիա	15.5
Շուէտ	24.3	Սկովտիա	13.4
Տանըմարքա	24.2	Աւստրալիա	13.2
Բրուսիա	23.7	Զուիցերիա	9.8
Իտալիա	19.4	Նոր-Զէլանտա	8.9
Ֆրանսա	19.1	Անգլիա	8.5
Պէլճիգա	17.8	Հոլանտա	6.8
		Իւլանտա	3.8

ՇԻՐԱԿ ՆՊԱՐԵԶԻՆԱՑ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
Գաղթական Հայոց Եկեղեցւոյն կից.
Ամէն անոնք որ կ'ուզեն մասնակից, աժան եւ ընտիր նպարեղէններ ունենալ,
թող դիմեն մի միայն ՇԻՐԱԿ ի՝ Անձերի սպասարկութիւն

ՕՐԻՆԱԿԱՒՈՐ ԾՆՈՒՆԴՆԵՐ

15-46 տարու կանանց, միշտ 1000ի վրայ հաշուելով։

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐ	ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑՔ			+ աճման նշան — նուազ. » 100 հոգիի վրայ, 20 տարուան մէջ
	1880—2	1890—2	1900—2	
Հօլանտա	347.5	338.8	314.6	— 9.5
Նօրվեկիա	314.5	306.8	302.8	— 3.7
Բրուսիա	312.6	307.6	290.4	— 7.1
Իռլանտա	282.9	387.6	289.4	+ 2.3
Գերմանիա	310.2	300.9	284.2	— 8.4
Աւստրիա	281.4	292.4	283.7	+ 0.8
Սկովտիա	311.5	296 4	271.8	—12.7
Իտալիա	276.2	——	269.4	— 2.5
Շուէտ	293	280	269	— 8.2
Զուիցերիա	284.1	274	265.9	— 6.4
Տանիմարքա	287.1	278.1	259.1	— 9.8
Սպանիա	257.7	263.9	258.7	+ 0.4
Պէլճիգա	312.7	285.1	250.7	—19.8
Անգլիա	286	263.8	235.5	—17.7
Ֆրանսա	196.2	173.5	157.5	—19.7

ՄԵՆ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆՑ ՆԱՒՏԱՏՈՐՄԻՔԸ (1912ին)

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՆԱՒՈՐ	ԲՐԻՏԱՆ.	ԳԵՐՄ.	ՖՐՆՍ.	Մ.ՆՀ.	ԱՒՍՏ.	ԻՏԱԼ.	ՃԱՒՆ.
Ա. կարգի Տրէդնօղ	22	16	4	12	4	6	4
Բ. » »	10	--	9	13	3	4	4
Գ. » »	30	20	8	9	6	4	8
Դ. » (հինցած)	—	2	7	3	3	3	2
ՉՐԱՀԱՊԱՏ ՅԱՆՁԱՆԱՒՈՐ							
Անյագեցելի	8	5	—	—	—	—	4
Ուրիշ տեսակներ	34	9	18	14	3	9	13
Արդի (23 և աւելի հանգոյց արագութեամբ)	34	23	—	3	4	3	4
Քանդող (10 կամ պակաս տարուան)	126	96	75	50	12	24	55
Արդի Մորթիլանաւ	47	—	125	2	36	52	53
Ընդհանուր	68	24	83	28	12	18	12
Արժէքներն (միլիօն £)	44.3	22.0	16.6	25.8	5.1	7.8	8.8
Նաւաց (խաղաղ. ատեն)	134,000	64,000	55,000	46,000	16,000	29,000	44,000
» (պատերազմի)	58,000	60,000	65,000	5,000	15,000	34,000	70,000

Ա՛յս է ահա —՝ի գին հազարաւոր կեանքերու և միլիոններով ոսկիներու, Մեծ Պետութեանց աչխարհատիրական ցանկութիւնները բաց ծովերու վրայ յագեցուելու կոչուած — պատերազմևնաւերու, անոնց արժէքին և նաւապներուն ընդհանուր ցուցակը, նաև հետագան՝ իրենց ՅԱՄԱՓԱՅԻՆ զօրութեանց մէջ։

ՄԵՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՑ ՌԱՆԱՆԴԸ

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ	Խաղաղութեան ատեն	Պատերազմի ատեն	Թնդանօթ վերնաւորապէս	Պտրմ. ծախ. (միլիօն £)
Թուրքիա	375,000	1,000,000	1,600	7.3
Աւստրիա	397,000	2,500,000	2,000	18.7
Պէլճիգա	47,000	188,000	204	2.6
Պուլկարիա	57,800	375,000	400	1.6
Զինաստան	240,000	մարզուածներ	800	4.0
Տանիմարքա	12,000	66,000	96	0.8
Ֆրանսա և Ալճէրիա	612,000	4,000,000	3,000	36.0
Մեծն Բրիտանիա	255,000	391,000	650 (?)	27.4
Հնդկաստան	159,000	220,000	—	20.7
Գերմանիա	626,000	5,000,000	3,600	40.6
Յունաստան	20,000	100,000	120	0.9
Հոլանտա	34,000	175,000	120	2.6
Իտալիա	238,000	2,000,000	1,726	15.0
Ճաբոն	220,000	2,000,000	2,000	11.0
Ռումանիա	93,000	350,000	400	2.6
Ռուսիա	1,250,000	4,500,000	3,000	56.0
Սպանիա	115,000	500,000	468	7.5
Շուէտ	69,000	420,000	500	2.7
Զուիցերիա	21,000	270,000	450	1.7
Մ. Նահանգք	91,000	91,000	144	19.2

Մ Ա Հ Ը

Մահը «մահաւպով» կու գայ, խաւարպով կ'երթայ։ — Մահը բոզ ձիաւոր է. աս or իմին՝ վաղը ֆուկին դուռդ է։ — Մահը մեկ or, յաջը մեկ or։ — Մեռածին մի՛ նայիր, ողորմիս եղածին նայի՛։ — Մեռնողին՝ բարին ալ հետը կը մեռնի։ ԱԶԳ. ԱՌԱՇԻ. — Մահը բարեկամ չունի, հիւանդը կես մը ունի։ — Մահը ծերուկներուն դուռը կը նայի եւ երիտասարդներուն ճամբան կը նայի։ — Մարդիկ չկիսպով մահուան յաղթել, որոշած հն չմեռնել ասոր վրայ։ — Մահը մե՛կ անգամ կու գայ, բայց մեր կեանքի ամեն վայրկեաններուն մէջ ինքզինքը կ'զգացնէ։

ՀԻՆ ՄՈՒՐՃԱԿ ՄԸ

Ասկէ 161 տարի առաջ գրուած պարտամուրհակի մը (սէնէտ) պատճէնն է հետեւեալը.— Պատճառ գրոյս այս է: Որ ես՝ Մարտիրոսի որդի ոսկերիչ մահտեսի Յունանս, 'ի թվին Հայոց ՌԲՃԱ. (1752) Ապրիլի Ի. առի ոսկերիչ Մհս. Պետրոսեն հինգ հարիւր դրչ. փոխ, որոյ կեսն կ'անեմ ԲՃԾ (250) դրչ.: Եւ առի զայս ըստակս ԲՃԱ. (101) oր պատճով, որ իմ վերայ հարկաւոր պարտք է վճարուան: Ահդ, յորժամ չտանայ օրն վաճառին վերոյ, տամ եւ վճարեմ Աստուծով զիմ այս պարտս, եւ առնուամ զիմ զայս ձեռագիրս զոր տըւի այժմ 'ի ձեռս նորա: Որ 'ի պատճի ժամու վկայեցան տեսողացն եւ թաւէ?: Կ. ՊՕԼԻՍ:

Վկայ թանիմ՝ Գրիգորի որդի Զաքար: Ես Մարտիրոսի որդի Մհս. Յունանս կնքեցի զայս իմ ձեռագիրս որ ինձ հանոյ է:

Նամակագրոշմի վաճառական՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ Է. ԱՐԱՅՃԵԱՆի անցեալ տարուան ՀԱՆԵԼՈՒԿԻՆ ԼՈՒՔՈՒՄԸ հետեւեալն է.

Երկու նամակագրոշմներ՝

մէկը՝ 10 փարանոց, կապոյտ և դեղին գոյներով միւսը՝ 2 դրուշնոց, կարմիր եւ կապտագոյն գոյներով, որոնք կը կազմեն մէկ դասաւորութիւն՝ երկու եղբայր՝ որոնք տեղական (Levant-Russe) Ռուսական Գործատարութիւնը շրջաբերութեան դրած է 1865ին, Թուրքիոյ մէջ գործածուելու համար:

Թէհրանէն Տիար Կոպէռ Հէքիմեան, սոյն հանելուկը ճշգրտօրէն լուծած է, գտնելով այդ երկու դրոշմները դրկած է հեղինակին և ՍՏԱՑԱԾ 10 ԴԱՂ. ՈՍԿԻՆ:

ՄԳԱՐԱՆ ԵՒ ԹՂԹԱԿԱՃՈՒԱՐՈՒՀԻ

Ա. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆՆԵՐ

Կ. ՊՕԼԻՍ, ՊԱՇՃԷԳԱԲՈՒ ԵՒ ՍԻՐՔԷՃԻ

ԿԸ ՏՊԱԳՐՈՒԻՆ ամէն լեզուէ ԳԻՐՔ, ՏԵՏՐԱԿ, ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ, ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ, ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ եւ այլ ՀՐԱՒԻՐԱԳԻՐԵՐ արուեստին վերջին կատարելագործութեամբ, մաքրութեամբ եւ ճշդապահութեամբ:

ԿԸ ՎԱՃԱՌՈՒԻՆ ամէն տեսակ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՏՈԿՈՒՆ ՏՈՄԱՐՆԵՐ, ՏԵՏՐԱԿՆԵՐ, ԹՈՒՂԹԵՐ, ՊԱՀԱՐԱՆՆԵՐ, ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ ամէն ՊԻՏՈՅՔ դիւրամատչելի գիներով:

Կեդրոնատեղի՝ Մ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԱՐՔ.ի երկաթրուղեակց:

"ՄԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀՐԱՇԱԼԻՆ Է ՄԱՐԴՈՒԿԱՅԻՆ ՄԱՐԱԾՄԱՆ,,

Տե՛ս այս խօսքին վերլուծումը Թէոդիկի ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ անուն երկին մէջ:

ՏԱՐԵԳՈՅՑԻՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՆԵՐԸ

ԱՀԻՐԱՄ ԵՒ ՀՐԱՉԵԱՅ ՄԱՐ-ԱՆԱՍԵԱՆՆԵՐ

Ամանորի մեծահոլ բազմութիւն կը մաղթեն եւ ինձ ձեզ ցանկութիւն կը ձայնեն 1914 տարիին:

1912-Ի ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼՆԵՐ

1911 Դեկտ. 2.— ԱԲՐԱՀԱՄ ԲԱՐԹՈՂ ՓԱՇԱ Դահիրէ, կը թաղուի ժամին պարտէզը, Թագաւոր Փաշայի գերեզմանին քով (կենսագրութիւնն ու պատկերը տե՛ս «Ազէնուն Տարեցոյցը» 1911)։

Դեկտ. 6.— † ԱՐՍԷՆ ՔՀՆՑ. ԲԱՖՐԱՏՈՒՆԻ, Թիֆլիզ, Ծն. Վաղարշապատ 1841ին, Ուսումը Թէոդոսիոյ Խալիպեան դպրոցը սրվելէ վերջ՝ կը նըւիրուի հոգեւոր կոչման, իր մօրեղբօրմէն՝ Մակար կաթողիկոսէ ստանալով վերարկու, 22 տարեկանին կը մտնէ Բեթրսպուրկի Համալսարանն ուր կը մնայ 4 տարի, Թիֆլիզ գառնալով քահ. կը ձեռնադրուի Կուսանաց վանքին, ուսուցչութիւն ընելով նաև դպրոցներու մէջ, 1874ին երբ կը բացուի Թիֆլիսի արհեստագիտական քգ.ային դպրոցը, կը հրաւիրեն զինք՝ իբր կրօնուսոյց և հայկաբան. 28 տարի անխափան կ'աւանդէ այդ գաւառը. Ա. Ծատուրեան, Նար-Դոս. Մ. Պետրոսեան Լեոյլք իր սաները եղած են, դարձեալ 35 տարի պաշտօն վարած է Յովնանեան դպրոցը, 1905ին իր երեսնամեակը տօնուած, կովկասահայ Ուսուցչ. Միութեան հիմնադիր, Ընծայեցի ծածկանունովը քերթուածներ հրատարակած «Ազբիւր-Տարագ»ի մէջ, ցայտնի անունն մը ունէր նաև իբր քարոզիչ։

Դեկտ. 22.— ՄԱՌԻՕ ՌԱԲԻՉԱՐԴԻ իտալ. նշ. բանաստեղծ, Ֆաթանա (Սիկիլիա)։

Դեկտ. 23.— † ԿԱՐԱՊԵՏ Ա. ՔՀՆՑ. ՊՕՅԱՃԵԱՆի Ռուսճուքի մէջ վախճանումը կը գրեն Հայաթերթք, 75 ամեայ կրօնագէտ և պարտաճանաչ տէրտէր մը։

1912 Յունվարի սկիզբները.— ՏՔԹ. ՄԻՀՐԱՆ ՍՈՒՃԵԱՆ, Բերա, երիտասարդ, 606ի նեյարկման փորձի ղոհ մը, գարմանուժի պահուն թունաւորուելով, 1901ի շրջանաւարտ Պերպերեանի, ապա կայս. Բժշկանոցի, վերջերս Փարնսա անցած էր՝ իր մասնագիտութիւնը կատարելագործելու։

Յունվ. 7.— ՊԵՏՐՈՍ ԽԱՆ ՄԵԼԻՔ Տ. ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ անձնուէր հնչակեանը կախաղան կը հանեն Ռուսք ի Դաւրէժ, միջնաբերդին մէջ, Ազէն բարձր տեղերէ բարեխօսութիւնք՝ սպարդիւն, Աւտպատականի մաքսային տեսուչ էր։

Յունվար 16.— † ԴԻՈՆԵՍԻՈՍ Ա. ՔՀՆՑ. ՀԻԶՄԷՃԵԱՆ, Գընալը որուն ժամին աւտգերէցն էր, Ծն. 1823, ՔՀՆՂ. ձեռնադր. 1857, իր կոչումին գիտակ եկեղեցական մըն էր, Պապ Վահան Թօշիկեանի։

Յունվար 23.— ՒՒՒՒ ՒՒՒՑԵԱՒ. Բարիզ, 48 տարեւ Նշ. Հայասէր և ֆրնս. խորհրդապաշտ բանաստեղծ, Ծն. Բարիզ, ընթացաւարտ Փոնտօրսէի Լիսէէն և Շարթրի վրժրն.էն, Ջալ հելլենագէտ, ֆրանսերէնի վերածած է յունական հին գրական գործեր, 1886ին կը հիմնէ Լա Ռէէիաս հանդէսը, պայքար մղելով ի նպաստ տեսլապաշտ արուեստին, 1892-6 Դալաթիոյ կեդրոնի վրժրն.ի մէջ ֆրնս. ուսուցիչ. այդ միջոցին հայ մտաւորականաց հետ շփման մէջ և հայալինչ քաղաքականութեան գիտակ՝ կ'սկսի բարիզեան թերթերու յղել թղթակցութիւններ որոնցմէ շատեր ղամբիւղ կը նետուին, այդ թերթերէն ոմանց՝ Սուլթան Համիտէ կաշառուած ըլլալնուն. Լրտեսներէ հալածեալ կը լքէ Պոլիսն ու կ'անցնի ծննդավայր՝ շարունակելու Հայոց ի նպաստ սկսած իր վերանձն առաքելութիւնը, կը ժամանէ կցի Ջօպանեանի, Բաշալեանի և Արփիարի գիմումներուն՝ հայկ. գատին համար կատարուած. ապա, Դաշնակցութեան առաջարկով և աջակցութեամբ, կը հիմնէ Pro Armenia'ն որ տարիներով արձագանգը եղած է հայ տառապանքին ու բողոքի ձայնին, Ունի նոյն գատին նուիրուած քանի մը հատոր եւ բազմաթիւ յօդուածներ ազատական մամուլին մէջ, Ոչ նուազ եռանդով նուիրուած է նաև ֆինլանտացիներու գատին. Նաև 16 տարի առաջ քաղաքակիրթ աշխարհը յուզող բարոյական մեծ տագնապին (Տրէյֆիւսի խընդրոյն) միջոցին՝ իրաւունքի պաշտպանութեան կոդմը կը բռնէ, շատ մը գատերու ներկայանալով իբր վկայ և հրատարակելով Monument Henry'ն, Տարի մը առաջ «Մարդկային իրաւանց Դաշնակցութեան» ընդհ. քարտուղար, Հիմնադիրն է. րէն Mercure de Franceի որուն տասը տարի աշխատակցած է՝ բանաստեղծներու իր քննադատ. Երկերը.— Gloire du Verbe, Lyre héroïque, Fille au mains coupées և այլն, 1885ին հրապարակ եկած «սէմպոլիւթ» դպրոցին պատկանող գրագէտներու համաստեղութեան մէջ առանձնակարգ տեղ մը գրաւած է, Ամհմ. հռչակաւոր վերջ, տիկնոջը հետ կ'այցէ Պոլիս ուր խանդավառ ընդունելութիւն մը կ'ընեն Հայեր, Յաւակցական հեռագիրք իր այրին՝ Ս. Պատրիարքէ, կեդրոնականի և Պէրպերեանի ուսանողներէ են,.— 11 օր յետոյ մեծ սգահանդէս՝ Դաշնակցութեան կազմակերպութեամբ, Բերա, Ակնունի, Խաժակ, Վռամեան, Հալաճեան, Հիւսէյին ձահիտ և այլք ատենախօս, երկիցս մահաքայլերդ Սինանեանէ, իսկ Կոմիտաս Վ. «Հոգոց» մը կ'եկերգէ, (Պատկերը տե՛ս «Ազէնուն Տարեցոյցը» 1910)։

Տ. ԴԻՈՆԵՍԻՈՍ ՀԻԶՄԷՃԵԱՆ
Ա. Քահանայ Պըճալըի

Յունվար 28.— ՇԱՐԼ ԼՈՒԱԶՕՆ, Բարիզ, 85 տարեւ Նշ. կրօն. բեմբասաց և ազատախոհ, առենօք Հ. Իսահէնի Լուազօն՝ նշանաւոր կաթոլիկ եկեղեցականը որ աքեմը թողուց։

Յունվար 30.— ԼՕՐՏ ԼԻՍԹԸՐ, Լօնտօն, 85 տարեւ (Անգլ. այս տիեզերահռչակ վիրաբոյժին և հականեխական գրութեան հնարիչին մասին խօսած է Տքթ. Յովս. Տ. Մաթեփեանեան՝ այս տարեւան տարեցոյցիս մէջ)։

Յունվար 30.— ՄԻՀՐԱՆ ՇԱՄՏՈՒՃԵԱՆ, Փիլիպէ, Ցայտի վաճառական որ «Մ. Գ. Շամտուճեան» առևտր. անուամբ երկար տարիներէ հետէ կը գործէր Թուրքիա ու Գալկարիա՝ եղբօրը Իրիգոր Խանի հետ, Մարմինը Պօյիս փոխագրուելով կ'ամփոփուի Շիշլի 9 Փետրվարին։

Յունուար 31.— ՅԱԿՈԲ ՄՈՒՄՊՕՂԼԵԱՆ, յանկարծամահ Բերա, 50 տարեկան, ծն. Բէօթահիսար Նեղն. հրեշտ. ստացած համալսնագէտ պատուելիք մը, ապա իզմիր, Հուսկ ուբեմն՝ի Բարիզ. Հետեւելով իրաւագիտութեան, վարած է պոլիս զանազան եղեռն. դատեր մեծ յաջողութեամբ, Ասոմեան ծածկանունով «Բիւզանդիան»ի մէջ հրատարակած բաւական թիւով «Իւմորիստիք» յօդուածներ, Անցնելով Բարիզ՝ 10 տարի հոն մնալէ վերջ, Մահմ. հրաչակուժէն յետոյ դատական նախարարութեան հրաւէրով կը դառնայ հոս և կը կարգուի դատական քննիչ ապա ծղթատարական և հեռագր. նեղր. 3 ամիս միայն. Ազգ. երեսփոխան և վարչութեան նիկ. ատենապետ։

Փետրուար 8.— ԲՐՕՖ. ԴՐԻՒՈՐ Ա. ԽԱՒԱԹԵԱՆՑ. Թիֆլիզ, ծն. Ագնքսանդրապոլ 1858ին. Մասքուայի համալսարանը պահ մը բժշկութեան հետեւելով. Մ. Լմինի յորդորանօք 1872ին կը լքէ զայն՝ անցնելով հոն պատմա-լեզուարանական բաժնին։ 1881 ին ընթացաւարտ, իբր քննաճառ (thèse) պատրաստելով «Մասունցի Դաւիթ» ռուս. թարգմ. Լեւրպա, Հայագէտներու աշակերտած և 1883ին Լազարեան ձեմարանի պատմութեան ուսուցչապետ կարգուած. 5 տարի վերջէն ալ տեսուչ. և 1903ին հրաժարած՝ տկտրութեանը պատճառաւ։ Աշխատակից «Հանդէս Ամսօրեայ»ի և այլ ուսումնասիրութիւններու։ Մնացորդաց գրոց հնագոյն թարգմանութեան, Փամուռ-Փաթիպոյի երկերուն, «Լմինեան ազգագրական ժողովածու»ին ու լ. ձեմարանի նշանաւոր Աւետարանին (լուսատիպ) հրատարակութիւններն իրեն կը պարտինք Խոծերը.— Ղազար Փարպեցի և գործք նորին (1883). Ծրագիր Հայ ազգագրութեան և ազգ. իրաւաբանական սովորութիւններուն (1887), Եղիշէի վարդանանց պատմութիւնը (1892). Զենոբ Գլակ, Համեմատական ուսումնասիրութիւն (1893). Հայոց վէպը Մ. Խորենացու Հայոց պատմութեան մէջ (1896, ռուսերէն, ուր Փառլիէռի հետազօտութիւններն ընդլայնուած և Մովսէսի խեղաթիւրումները երեւան հանուած են), Հայ Արշակունիք Մ. Խորենացու Հայոց պատմութեան մէջ (1903). Ճիանամեակ Մ. Լմինի (1887) են.։ Ռուսերէնի թարգմանած է Լմինի «Մ. Խորենացի և հին Հայոց ժողովրդավէպը». Հայաբանութեան պատասխաներ ներկայացուցիչ մըն էր ինք, ռուս և օտար բանասիրական ու լեզուագիտական շրջանակներու մէջ։

Մարտ 9.— ՔՕՐԱՆ, Սամսոն կղզիի իշխանը գիշերանց կ'սպաննուի անգ՝ հելլենահպատակ Սմիռնոյ նաւթի եարիտասի կողմէ, ծն. Կրետէ 1270ին (տարբ. թե.)։ Քաջ լեզուագէտ, վարած զանազան. պետ. պաշտօններ, անգամ Միլլըզոսին։ Ամերիկայի գիւտին 400ամեակին ներկայ գտնուած՝ի դիմաց Օսմ. կառավարութեան, հրատարակելով «Ամերիկայի գիւտն ու յաղթութեան թուականը» երկհատոր։ Ունի ուրիշ բանասիրական գործեր ալ։ Պատուուած այլ եւայլ տէրութեանց պատուանշաններով։

Մարտ 18.— ԴԱՔՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ, Թիֆլիզ. 87 տարեկան, (Ուսումնասիրեալ այս նշանաւոր թատերագիրին պատկերն ու կենսագրութիւնը տե'ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1911)։

Մարտ 19.— ԴԱՐԼ ՄԷՅ ի Ռատէպոլ։ Գերման գրագէտ։

Ապրիլ 2.— ՋԵՆՈԲ ՊԻՑ ՄԷՐՋԱՄԷԹՃԵԱՆ, Բերա, ծն. Պէչիկթաշ 1831ին։ Ճարտարապետութեան հետեւելով կ'անցնի Եգիպտոս և Խուիվ Իսմայիլ Փաշայի ճարտարապետ կ'անուանուի. Հոն է որ կը հրատանայ և կ'ստանայ Պէյ։ Թեան տիտղոս, Թաշկականութեան օրով (1885) աջակցած Բերայի Հայոց գերեզմանոցին բարեզմանութեան, կալուածոց հոգաբարձութեան, Նպաստից յանձնաժողովի. Հիւանդանոցի վերաշինութեան, Ֆէրիքէօյի Թաղ. ու եկեղ. գործերուն մասնակցած, Հնագէտ, ունէր հնութեանց հաւաքածոներ՝ որոնցմէ գրչմշութեղինը 5000 ոսկի գնահատուած է։

Ապրիլ 14.— Նիւֆաունլէնտի մօտ սառնակոյտի բաղխելով «Թիթանիք» ամերիկեան շոգենաւն ընկղմելով, **2340** ճամբորդներէ և նաւաստներէ **705** հոգի կ'ազատին, խեղդուողներուն մէջ կան անգլ. նշ. խաղաղասէր ՄՈՐՐ ՈՒԻԼԵՐՄ ՍԹԷԴ, միլիոնատէր ԱՍԹՈՐ և ՎԱՆՏԼՈՒՊԻԼՏ են. են.։ (Մանրամասնութիւնը պատկերազարդուած՝ տե'ս այս տարուան Տարեցոյցիս 301—308 էջերը)։

Մայիս 2.— ՏԱՆԼՄԱՐԲՈՒՅԻ ՖԷՐՏԻՆԱՆՏ Ը. ԹԱԳԱՒՈՐԸ, 69 տարեկան, Որդի Բրիսթիան Թ.ի։ Շլէզվիկ-Հոլշթայնի բոլոր կռիւներուն մասնակցած, Վկայեալ Օքսֆօրտէ։ Պետ. զնդի. պաշտօններ վարելէ վերջ՝ 20 Յնվր 1906ին գահ բարձրացած.— Անդրանիկ որդին Բրիսթիան, Շարլ կը յաջորդէ իրեն, (ծն. 1870)։— Իրենց երկաեռ բոլոր ազգականները վեհապետական շառաւիղներ են։

Մայիս 6.— ՍԱՂԸՋ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՓԱՇԱ, Բերա, 80 տարեկան, Պօլսեցի։ Ոսուսմը լրացուցած Մ. Ռափայէլեան վարժարանը, դասընկեր ունենալով Միք. Փորթուգալեան, Մամուրեան, Մելքոն Խան են.։ Դարձին մտած Արտաքին Գործոց Նախարարութեան մէջ, Թրք. լեզուի կենդանի բառարան ճանչցուած էր, Պետ. զնդի. պաշտօններ վարած. նաև քղք. Տնտեսութեան ուսուցիչ «Մխիթարի»ի մէջ. իր դասախօսութիւններն ամփոփած է Թրք. հատորի մը մէջ, Կայս. Անձնական Դանձուն նախարար՝ փորթուգալ Փաշայի մահուամբ, վերջերս Հանգստեան կոչուած, Հայ Հառմ. հասարակութեան մատուցած է թանկագին ծառայութիւններ, Կը թողու հայ լեզուի ծագման վրայ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը։

Մայիս 7.— ԵՓՐԵՄ ԽԱՆ (Դաւիթեան), Պրակ. Ոսոխականապետ և հրամատար Համամատնի մօտ ապստամբաց դէմ գործող կառավարական զօրաց, 10 ժամուան գիւցազնական գուպարտմամբ մը գահընկէց Հայհին, եղբայրը Սատար-Տէօվլէն պարտութեան մատնելէ վերջ՝ կ'իյնայ գնդակահար, 42 տարեկան, ծն. Դանձակ.— Այս արիարանց Դաշնակցականը 1890ին կուկունեան խումբին հետ երբ Թրքահայ եղբարց օգնութեան կը փութար՝ կը ձերբակալուի և շղթայակապ կ'աքսորուի Սիպէրիա ուրկէ փախչելով կ'անցնի Պարսկաստան, իր չքնաղ ոյժերն, ափսո՛ս, ի սպաս դնելու Պարիոյ ազատական գործին, հերոսաբար օգնելով անոնց «Ֆետայի»ներուն, Գերազանց նշանառու և ռազմագիտական մեծ տաղանդով օժտուած, քանի մը տարի առաջ մտաւ կռիւի դաշտը, յաղթական մուտք գործեց մայրաքաղաք և ստոյգ վտանգէ մը փրկեց Պարսկաստանը որ մեծագոյն հարուածը կը կրէ այսպէս անոր մահուամբ, զի հակասահմանադրական տարերց միա'կ սարսափն էր եփրեմ — թէ հրանի դահլիճը եփրեմի յաջորդ կը կարգէ հայազգի «բեռին»։— եփրեմի ծածկանունն էր Թափառական։ — Արքայավայել յուղարկաւորու-

թիւն. դագաղը կը տարուի թնդանօթակառքով։ — 13 օր վերջ, Բերա մեծաշուք պահանդէս՝ Դաշնակցութեան կողմէ կազմակերպուած՝ Ծովածաւալ բազմութիւն։ Պարսից դեսպանը, պրսկ. երեւելիք և այլք ներկայ։ Զօհ-բապ, Պարոհիկներ և այլք ատենաբոյս։

Մայիս 15.— ԱՆՆԱ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ, Թիֆլիզ, 95 տարու, երէցկին Պետրոս Ա. Քհնյ. Պատկանեանի, մայր Բրօֆ. Քերովբէ Պատկանեանի, իսկ դուստր Յր. Վրդ. Ալամդարեանի, Ունեցած էր 16 զաւակ, 2ը միայն ողջ (աղջիկ)։ ատենօյմէ յիշենք հայագէտ Քերովբէն և Տքթ. Պօղոսը, Յվերջ պահած էր յիշողութիւնը. վերջին դարուս անցքերուն ճշգրտապատում յուշարարն էր։

Մայիս 18.— ՄԿՐՏԻՉ ԱՍԱՍԵԱՆ Բերա, փորձ իրաւագէտ, վարած է ազգ. վարչական գործեր։

Մայիս 30.— ՖՐԻՏՏԻՒԻՖ ԲԱՍԻ, Բարիզ, ծերունազարդ, Տ'Ի֊թուռնել տը Դօնոթանի և Ուիլեըմ Սթէտի հետ՝ աշխարհի է'ն նշանաւոր խաղաղասէրը։ Մայիս 7ին իր 90ամեակը տօնուած՝ աշխարհի ամէն կողմերէն հմամեակիր ցոյցերով։ Ծն. Բարիզ. հիմնադիր «Խաղաղութեան Բարեկամաց Ընկերութեան» և 60 տարի աքնած ի նպաստ նոյն դատին, 1878է'ն ի վեր անդամ Ֆրնա. Ակադէմիոյ և Երեսփոխան 1881-9 ։ 1901ին ստացած Նօպէլի «Խաղաղութեան մրցանակ»ը։

Յունիս 7.— Պօլսահայ թերթեր կը գուժեն 2 հայասէրներու մահերը, մին՝ Նշ. տնուհի ազգ., Ֆրնա. Ակադէմիոյ անդամ և քղք. գիտութեանց վարժարանի տնօրէն ԱՆԱԹՕԼ ԼՐՈՒԱ ՊՕԼԻՒՕ (մեռ. Բարիզ) որ հայկ. դատը պաշտպանած է, միւսը՝ ՏՓԹ. ԶԷՕՐՐ ԻԱՈՒԻԼ (մեռ. Ֆրէզնօ) որ ամերիկահայ գաղութին անկեղծ բարեկամը եղած է։ — Ա. Լրուա հեղինակ է բազմաթիւ երկերու. կատաղի հակառակորդ հակահրէութեան, հակարոգոքականութեան և հակակաթոլիկութեան։

Յունիս 19.— Հայաթերթք կը գրեն վախճանումը Երուսաղէմի վաղեմի միաբաններէն Պրուսացի ՅՈՎՀ. Վ.Րդ. ԻՒՔԻԵԱՆի, ծն. 1832, — 1871ին վարդապետ ձեռնադր. անդ Յովհաննէս Պատրիարքէ և Հնդկաստան նուիրակ գացած, ապա Պէյրութի առաջ եղած։

Յունիս 23.— † ՄԱԴԱՔԻԱ ՓՀՆՑ. ԲԱՐԹԱՄԵԱՆ, Բերա, երաժիշտ և պարտաճանաչ եկեղեցական։

Յուլիս 7.— ՄԿՐՏԻՉ ՄԵԼԻՔԵԱՆ, Պօլիս, 60 տարու։ Նախկին արտօնատէր «Հայրենիք»ի, Մայր վարժարանի տեսուչ, ապա Պատրիարքարանի «արձանագրութեան դիւան»ի տնօրէն երկար տարիներ։ Սահմանադրութեան հռչակումէն անմիջապէս վերջ պաշտօնէ դադրեցուցած, Շ. Դարահիսարէն ազգ. երեսփոխան ընտրուած։

Յուլիս 16.— ՃաբօՆի ՄԻՔԱՅԷԼ (ԿԱՅՍՐ) ՄՈՒՅՈՒՀԻԹՕ, Թաքիո, 60 տարու։ 1867 փետր. 13ին գահ բարձրացած՝ 15 տարու։ 1869ին ժամանացած Հառաքօ իշխանուհիին հետ, երկրին մէջ շատ մը բարենորոգութիւններ մտցունելով ատեղծած արդի ճաբօնը որ ա'յնքան փայլուն յաղթանակ մը տարաւ Ռուսիոյ վրայ՝ — Որդին՝ գահաժառանգ իշխան Եօշիհիթօ կը յաջորդէ իրեն։

Յուլիս 31.— ԺԻԼ ԼԻԺԼ ՃԱՔԵԹԵՒԼ ՄԱՍՔՆԷ, Բարիզ, 70 տարու։

Ֆրնա. աշխարհահռչակ սյօ երգահանը ծնած է Մօնթօ և երաժշտանոցի մէջ աշակերտած Վէպէռի և Ամպռուազ Թօմայի, 1863ին ստանալով Հռոմի մեծ մրցանակը։ Իտալիայէն կը զրկէ Պաշտօն Պատարագ մը (Messe de Requiem)։ Ֆրանսա դարձէն առաջ կ'այցէ Գերմանիա և Հունգարիա, ճամբորդութեանը ժէջ գրելով իր Սէն տը պալերն ու Սէն օնկռուազները։ Հազիւ թէ Բարիզ գարձած՝ կը հեղինակէ մեծ համերգ մը Բօէվիա, յետոյ Օրէռա-Դօմիքին կու տայ կռացիս բանք գործը, իր երկերէն նշանաւոր են Մարիամ Մագթաղենացին, Եւան, Լաճօռի բազաւորը։ Թուներ գեռ բազմաթեզուն հեղինակին գործերէն մէկ քանին.— Հերովդիադա, Մանօն, Սիա, Էքզիւմօնտ, Լը մաժ, Վէրթէ, Լը գռանիյեօն, Թայիս, Լա Նավարէզ, Սաֆօ, Սանտրիյօն, անթիւ Սէներ և պօէմաներ, 5 հատորի մէջ ամփոփուած 100 մելօտիներ ևն. ևն. որոնց վրայ պէտք է աւելցունել դաշնակի, թաւ-ջուներակի և նուագախումբի համար իր պատրաստածները։ 1878ին կ'ընտրուի Գեղարուեստից Կաճառի անդամ և «գօմբօզիտօռ»ի ուսուցչապետ։ Այս պաշտօնները կը շարունակէ մինչեւ 1896, Խորապէս հմուտ արուեստին նրբութեանց և անած մեծ վարպետներու գործերով՝ փորձած է երաժշտական ամէն սեռ որոնցմէ մեծագոյն մասը յանկուցիչ ինքնատպութիւն մը ունի։

Օգոստոս 1.— † Լիմ անապատի փոխ-վանահայր և լուսաբարապետ ԳԱԲՐԻԵԼ Ծ. Վ. ԿՈՒԼՕՂԼԵԱՆ կը վախճանի անդ՝ 79 տարու։ 1858ին վարդապետ ձեռնադրուած նոյն վանքին մէջ։

Օգոստոս 7. — Անգլիական «Փրկութեան բանակ»ին պետ Զօրավար ՊՈՒԻԹ, Լօնտօն։

Օգոստոս 13. — ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՇԱՒԼԵԱՆ, Բարիզ՝ էքինէի գործմանատունը, 37 տարու։ Ծն. Իզմիրի գիւղերէն մէկուն մէջ և նախ. կրթ. ստացած Մ. Մամուրեանէ, յետոյ Պօլիս գալով՝ գիշերօթիկ ընդունուած Պէրպէրեան, որուն 1893ի ամենափայլուն շրջանաւարտը։ Դասընկեր ունեցած է հոն Ս. Պարթեւեանն ու Վ. Թէքէեանը որոնց հետ ցվերջ սպրեցաւ գրչի ու գաղափարի եղբայր։ Դպրոցէն ելլելուն՝ կը մտնէ «Հայրենիք»ի խմբագրատունը, Լ. Բաշալեանի իբր օգնական, և 1894ի վերջերը կը մեկնի Մանչեսթըր՝ հայ առեւտրական տան մը մէջ գրագրութեան պաշտօնով։ Շնորհիւ իր կորովի անհատականութեան՝ իբր վաճառական կ'ընկերանայ Հայու մը հետ, հուսկ ուեմն ինքնագլուխ գործելով։ Ամուսնացած Անգլուհիի մը հետ — Գործի կեանքէն դուրս՝ սիրած է Գրականութիւնը, սակաւաթիւ բայց գեղեցկագոյն և անմոռանալի էջեր արտագրելով, որոնցմէ կ'արժէ յիշատակել Տեսեւեալները.— Բարիները։ Նոր Հոգիներ։ Պատգարակին աղջիկը։ Հոգեկան վիճակներ։ Մենծ աղա։ Երջանկութեան վաքը։ — Բոլոր ասոնցմով Շաքլեան կը ներկայանայ մեզ իբր իւմօրիսթ վարպետ գրագէտ մը՝ է զի ձաղկող և խայթհատուղ հատուածներով, է զի քնարաշունչ արձակով։ Ունէր Տիգրան Երկաթի եւրոպականացած փափուկ ոճն ու անոր զգայնիկ եւ ոսոր միտքը, գարձեալ, անոր պէս իր գրիչն ի սպաս դրած Հայ Դատին, օտար մամուլի մէջ պաշտպանելով զայն։ — Մանչեսթըր հրատարակուող «Athenoeum»ի, «Manchester Guardian»ի և Ամերիկա հրատարակուող «Armenia»ի մէջ (վերջնոյն մէջ D. Alexander ծածկանունով), Աշխատակցած Ա. Մամուրի, Զօպանեանի «Ծաղիկ»ին և «Անահիտ»ին (վերջնոյն մէջ Զարեհ Վ.արսամեան ծածկան-

ուամբ), Արեւելքի, Ագի, Ջայն Հայրենեացի և «Դաշինք»ի զոր ինք հիմնեց՝ Սահմ. հռչակմամբ ծննդավայր դարձին, ինչպես և սաղմնեց Հայ Սահմ. Ռամկավար Կուսակցութիւնը՝ Պարթեւեանի, Թէքէեանի և այլոց հետ համախորհուրդ։ Մանչէսթըը 4 թիւ հրատարակած է Վաղուան ձայնը (ծածկանունը «Շալլօք») և 6 թիւ ժողովուրդին համար պարբերականները 1911ին, աշխատակցութեամբ յայտնի մնաւորականներու — Տքթ. Պ. Քալըճեանի՝ պանդուխտ հայ գրագէտներու անձնուէր բժիշկին կը վիճակի եղաւ որ մը պէս դարմանել զինք իր վերջին օրերուն, — Մխիթարեան կը գրէ իր մասին «Նոր Հոսանք»ի մէջ.— «Շաքլեանով կ'անհետանայ ո՛չ թէ պարզ homme de lettres մը, այլ gentilhomme de lettres մը»։ (Իրմէ գրուածք մը եւ պատկերը տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1909)։

Օգոստոս 22.— † ԴԻՈՐԴ ՔՀՆՑ. ԱՆԱՆԵԱՆ, Բեռա, 52 տարու, Ծն. Ռոտոսթօ, Քահանայ ձեռնադր. 1894ին, Փոխ-առաջնորդ Փերիքէօյի։

Օգոստոս 31.— ՋՕՐԱՎԱՐ ՆՕԿԻ ԻՐ ԿՆՈՋՂ ՀԵՏ անձնասպան ի Թօքիօ, Ծնած էր Օզաքա 1849ին, 1880ին գինդապետութեան և 1885ին զօրավարութեան բարձրացած՝ իր մղած միշտ յաջող ճակատամարտներուն համար, որոնցմէ վերջինն ու նշանաւորն էր Բօրթ-Արթուրինը։

Սեպտեմբեր 21.— Հայ Հոգեւոր Տէր. ԱՆՏՈՆ ՓԱՇԱ ՆԱՖԻԼԵԱՆ, Բեռա, Պատուանշաններ ստացած էր և Պատուոյ Լեգէոնի սպայ էր։

Հոկտեմբեր 11.— ՌԱՖԱՅԻԼ ԵՐԻՑԵԱՆ Կարկառի մէջ Քիւրտերու կողմէ կը խողխողուի՝ իրեն ընկերացող ՏէրՏէրին հետ, Խորտենց գիւղը գացած ատեն, 6 օր վերջ ժեծահանդէս յուղարկաւորութիւն՝ի վան, Սարաճեան եպիսկ., Դանիէլ Վրդ., Ա. Վռամեան, գերմ. միսիօնար Հէռ Սբէրիս և այլք դամբանախօս։— Իւսիոյ մէջ յայտնի ազգ. գործիչ, տարաբախտ Ռաֆայէլ 1910ին կովկասէն կ'անցնի Վասպուրական, ստանձնելով Կարկառ.-կարճկանի թեմ. տեսչութիւնը։ Կատարած իր կրթ. խանգուտ գործունէութիւնը — Նէն. կրթութիւնը ստացած էր Աղթամար և մանկութենէ նուիրուած ցեղափոխութեան։

Հոկտ. 12.— † ԷՄՄԱՆՈՒԻԼ ՔՀՆՑ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ, Մօսքուա ներհուն եկեղեցական որ աշխատակցած է «Մշակ»ի և «Բիւզանդիոն»ի։

Նոյեմբեր 4. — † ՄԻԽԱՅԻԼ Ա. ՔՀՆՑ. ՎԱՐԴԱՊԵՏԵԱՆ. Պոլիս, 85 տարու, Ծն. Էյոպ, Քահանայ ձեռնադր. 1859ին, 30 տարի Կրօն. Ժողովի անդամակցած, լանջախաչով վարձատրուած Ս. Հայրապետէն, իսկ Ներսէս Պատրիարքէ՝ ծաղկեայ փիլոնով։ Աւագերէց Պալաթցու։

Նոյ. 11.— † ԴԻՈՐԴ ԵՊՍԿ. ԵՐԻՑԵԱՆ, Սամաթիա, 60 տարու, Ծն. Իսմայիլ (Իւմմանիա), քահանայորդի, Մանկութեանը կը ղրկուի Երուսաղէմ «Ժառանգաւորաց», ուր սարկաւագ կը ձեռնադրուի Յարութիւն Սրկ. Իսմայիլիացի անուամբ։ Տարի մը ետք վրդպտ., ղրկուելով Պոլիս, իբր օգնական Երուսաղէմի Պատր. փոխանորդ Սիմէոն եպսկ.ի օրուն վախճանումով կը յաջորդէ անոր, 1898ին Էջմիածին կ'ուղեւորի՝ եպիսկոպոս ձեռնադրուելու

Դարձին 1000 ոսկի ժամուց կը բերէ Սպիտակեան անտուկին, ինչ բեմբասաց և համակրելի դիմագծութեամբ ուսմունական խարտեաշ մը, մեծ հանդիսութենց յաճախ նախագահ։ Կիլիկիոյ կաթողիկոս և Կարինի առաջնորդ ընտրուած, բայց 2 պաշտօններն ալ մերժած՝ ինչ ինչ զօրաւոր պատճառներով։ Հակա-Օրմանեան, Դասընկեր Ղեւոնդ Վրդ. Մագասուեանի, ցվերջ պաշտպանած է զայն երուսաղէմի հաշուեական հրատապ խնդրոյն առթիւ որ պօլսահայ մամուլն ու երեսփ. ժողովը աղմկեց վերջին տարիներս, ինչ որ պատճառ եղաւ որ Հակաղեւոնդեանք իրեն դէմ վառուին, մինչեւ իր հրաժարեցուիլը երուսաղէմի փոխանորդական պաշտօնէն։ Անմոռանալի է Տ. Ելիշէեճեանի Կեղծն ու կեղտը թորագրով յօդուածներու շարքը «Բիւզանդիոն»ի մէջ։— Իզմիրլեան Ա.ի պատրիարքութեան օրով՝ կրօն. ժողովի անդամ, դարձեալ վարած է Բեռայի քարոզչութիւնը, Ուսուցիչ եղած է երուսաղէմի միաբաններէ շատերուն։ 2 օր վերջ կ'ամփոփուի Շէյխլի։ (Պատկերը տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը 1910)։

Նոյ. 13.— † ՅՈՒՆԱՅ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԵՕԱԳԻՄ Գ., Ֆէնէրի Պատրիարքարանը (Ոսկեղջիւր), 78 տարու, Ծն. Պոյաճիքէօյ, աւագան անուամբ Խրիսթօ Տէվէճի, Վարած է զանազան վարչական-առաջնորդական պաշտօններ, 1878ին Ա. անգամ Պատրիարք, 31 Դեկտ. 1883ին հրաժարած և 1901 Մայիսին կրկին ընտրուած, Ա.ր երկու հեղ պատրիարքութեան մէջօգին՝ միշտ բարեաք յարաբերութիւններ մշակած էր Հայոց հետ, և իր փորձ ու վարչագէտ եկեղեցականի ջանքերով վերջերս յաջողած՝ 29էն մինչեւ 45 տարեկան Հայ և Յոյն երիտասարդներու զինուորագրութեան հարցը նպաստաւոր կերպով լուծել։— Փառաշուք յուղարկաւորութիւն դիմացի կիրակին։

Նոյ. 29.— Պավերիոյ խնամակալ իշխան ԼՈՒԻՒԲՕԼՏ, Միւնիխ, 91 տարու, Ծն. ի Վուրցպուրկ։ Օթօն թագաւորին խելագարութեան հետեւանօք՝ խնամակալ կարգուած 1886ին։ Ազխարհի երիցագոյն վեհապետը, մեծապէս յարգուած ի Գերմանիա։

Դեկտ. 6.— ԲԱՐԹՈՂ ԹԻԼԵԱՆ, Սկիւտար, 73 տարու, Ծն. Հասքէօյ, Ներսէսեան վրժրն.ի սան, Պահ մը Ազգ. Հիւանդանոցի գրասենեակը պաշտօնավարելէ վերջ, մատ է Պատրիարքարան՝ նախ իբր քարտուղար Տնտես. Խորհուրդի, ապա օգնական՝ դիւանապետ Մ. Մամուրեանի օրուն յաջորդած է յետոյ, և ուղղամտօրէն կէս դար անընդհատ վարած փորձ Դիւանապետի իր պաշտօնը։ Յարգուած դէմք մը, կենդանի վկան Թրքահայուն անցուցած քաղաքական դիմայեղութեանց։ Իրարու յաջորդողներ Պատրիարքներուն խորհրդատու և գործակից, Անդամակցած Գալֆեան Որբանոցի խնամակալութեան, Քննիչ ուղարկուած երուսաղէմ, Քաղ հայկաբան՝ պաշտօնագիրներ խմբագրելու մասնաւոր յարաղութիւն մը ունէր։ Աշխատակցած Բիւզանդիոնի եւ Մանզումէի, Յոյակն Ալեւոր ծանկանունով։

ՎԵՐՋ

ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ԵՐԿՍԵՌ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ԵՕԹՆԱՄԵԱՅ ԻՏԱՏԻ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1908 ՍԵՊՏ.

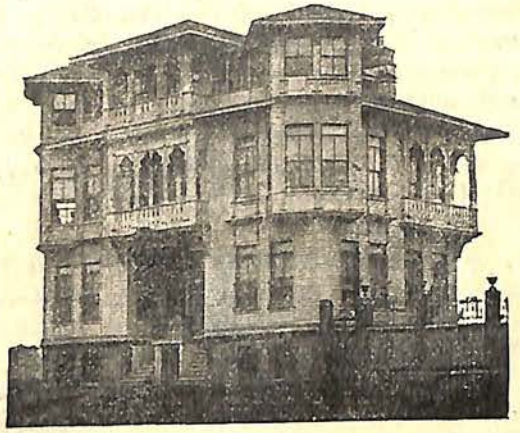

Սոյն հաստատութիւնները որ Սկիւտարի օդասուն ու բարձրաբերձ կեդրոնին մէջ հիմնուած են, կու տան ճշմարիտ և բազմակողմանի դաստիարակութիւն մը, գրական, գիտական, լեզուական և առևտրական խոր հմտութիւն մը 30է աւելի Հայ և օտար մասնագէտ ուսուցիչներու աշխատակցութեամբ։

ՀԻՄՆԱԴԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Աղջկանց վրժ.ցի Տեսչուհի
ՏԻԿԻՆ ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Մանչերու վրժ.ի ներքին Տեսուչ
ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ԷՖ. ԿԷԼԻՊՕԼԵԱՆ

(Տպագրուած նոր ծրագիրը փափաքողաց կը ղրկուի)

ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՄԵԾ ԲՈՒՐԱՆՆԵՐ

ՕՍՄԱՆԵՐԷՆԷ ՀԱՅԵՐԷՆ՝
ԳԻՆ 40 ՂՐՇ.

ՀԱՅԵՐԷՆԷ ՕՍՄԱՆԵՐԷՆ՝
ԳԻՆ 35 ՂՐՇ.

Կարապետեան է.ֆ.ի Օսմաներէնի համար պատրաստած դասընթացքը նոր տպագրութեանց ատեն, միշտ նորանոր փոփոխութիւններով կատարելագործուած է։ Այս անգամ հրապարակ ելած է ՓԻՉԱԻՒ ՕՍՄԱՆԼԸ ՍԱՐՖԸ, ԵԱՒՕՏ ՏՕՂՐՈՒ ԵԱԶՄԱԴ ՈՒՍՈՒՑԻ։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ 100,000 ՕՍՄ. ՈՍԿԻ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Կ. ՊՕԼԻՍ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ

Գրասենեակները առժամեայ կերպով հաստատուած են Սրանկոյ, Քարտիօղլու խանի մէջ

Հայկական սոյն դրամական հաստատութիւնը՝

Կ'ընդունի փոխատուութիւններ՝ առեւտրական տոմսերու, մուրհակներու, փոխադարձակագիրներու, բաժնեթուղթերու, պարտաթուղթերու, ապրանքներու եւ բեռնագիրներու վրայ։

Կու տայ չէֆեր, վարկագիրներ, փոխանակագիրներ եւ հեռագրական վճարումի հրամաններ՝ ինչպէս Թուրքիոյ, նոյնպէս աշխարհիս բոլոր մասերուն վրայ։

Կը գնէ եւ կը ծախէ ամէն տեսակ բաժնեթուղթեր եւ պարտաթուղթեր, թէ՛ մեր եւ թէ բոլոր օսար հրապարակներու վրայ, ինչպէս եւ օսար դրամներ։

Կը գանձէ եւ կը գեղչէ առեւտրական տոմսեր, մուրհակներ, փոխանակագիրներ, բաժնեթուղթեր եւ կտրոններ։

Կ'ընդունի դրամական աւանդներ նպաստաւոր պայմաններով։

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ՍՆՏՈՒԿ

Խնայողութիւնը մեր համայնքին մէջ բարձրացնելու համար կ'ընդունի 25 գրուշէն սկսելով գումարներ.

Դրամատունը կը կատարէ նաեւ, թէ՛ իւր հաշուոյն, թէ՛ մասնակցութեամբ եւ թէ ուրիշներուն հաշուոյն, ամէն տեսակ արդիւնաբերութիւններու եւ ապրանքներու գնում, վաճառում, փոխանակութիւն, ներածում եւ արտածում։

Կ'ընդունի ներկայացուցչութիւն թէ տեղական եւ թէ օսար տուներու։

Կը կազմէ առեւտրական եւ ճարտարարուեստական ընկերութիւններ եւ կը մասնակցի անոնց։

Կ'ընէ հանրօգուտ շինութեանց վերաբերեալ ամէն տեսակ ծառնարկութիւններ։

ԻՆՇՈՒՐԱՆՍԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԴԻՄԱ ԵՒ ԿԵԱՆՔԻ ՎՐԱՑ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻՋ 1828-1829

1828
L'UNION
DE PARIS

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ԲԱՐԻՋ 9 ԲԼԱՍ ՎԱՆՏՈՒՄ 9

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻԿ

Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	154	*միլիոն ֆր.*
1911 *տարուան հատոյցները*	34	» »
Մինչև 1911 *Դեկտ.* 31 *վճարուած վնասները*	413	» »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	28	*միլիառ* »

ԿԵԱՆՔԻ ՃԻԿ

Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	210	*միլիոն ֆր.*
1911 *տարուան միջոցին գանձուած բրիմները*	19,000,000	»
Մինչև 1911 *Դեկտ.* 31 *վճարուած վնասներ*	280	*միլիոն* »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	404	» »

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՍԱԿԱՑՈՑՆԵՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՄԱՐ

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

Գալաթիա, Վօյվօսա փողոց, Իւնիօն Խան.

Գործակալութիւններ Թուրքիոյ գլխաւոր բաղաքներուն մէջ

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԱՄԵՆԱՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԹԷՅԻ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1880 Ի Ս.

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՆՈՒՇԱՀՈՏ, ՀԱՄԵՂ, ՍՆՆԴԱՐԱՐ

Այս խառսխանիշը Տաճկաստանի մէջ

եւ Թէյի ամէն տուփի եւ ծրարի վրայ փնտռել

ԱԺԱՆ ԵՒ ԱՆՄՐՑԵԼԻ ԳԻՆԵՐ

Պօլիս եւ գաւառները գլխաւոր թէյավաճառներուն ոսվ կը գտնուի.

(Մեծամասնակ եւ փոխադրամասնակ վաճառում)

Միշտ նոր մթերք Զինուսասնէ, Հնդկաստանէ, Սէյլանէ եւ Ճավասէ ուղղակի ներածուած:

Գաւառացիներ յանձնարարութեամբ փոստով եւ խնամքով կը պատրաստուին:

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ: Կ. Պօլիս, Պանկ Գափու, Ձէլալ Պէյ Խանի դրան կից. Թիւ 10

ԿԱՎՈՒՇ ՋԻՆՈՒՈՐ

(Կամ Հայ գինուորի կեանքը զօրանոցին մէջ)

Ծանօթ երգիծաբան ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՕԼԱԵԱՆի խիստ ե- տաքքրքրաշարժ եւ զուարճալի գիրքը, ուր իր զօրանոցի կեան- քը կը պատկերացնէ. ամէն զինուոր գաղտնի Հայու անհրաժեշտ է փորձառութիւն մը առնելու. Տպաքանակը Պէտք 5 դրչ.

կը գտնուի ամէն գրախանութի քովէ

կեդրոնատեղի՝ Վ. և Հ. ՏԻՐ-ԵՐՈՒԱՆԵԱՆ—Կ. Պօլիս Պանկէ-Գափու

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ
Կ. ՊՕԼԻՍԻ ՊԱՆԿԷ-ԳԱՓՈՒ

ԶԷՆԻԹ

ԹՎԱՄԱՁՈՅՑՆԵՐՈՒ
ԼԱԻԱԳՈՅՆԸ
ՃՇՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ
ՏՈԿՈՒՆՈՒԹԻՒՆ
ԵՐԱՇԽԱՒՈՐԵԱԼ

ԸՆԴ. ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ

ԶԷՆԻԹ

ԵՒ

ՍԱՐԳԻՍՕՖ

ՄԱՐՔԱՆԵՐՈՒ

Գ. ՍԱՐԳԻՍՕՖԵԱՆՑ

ՊՕԼԻՍ, ՊԱՇՋԷ-ԳԱԲՈՒ

0022204

2013
5077

ՀՀ Արգելոցների գրադարան
NL0022204